

CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE - BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ
(1923-1933)**

144704

MELİSA URGANDOKUR

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mevlüt ÇELEBİ

MANİSA
2004

ÖZET

19. yüzyıl başlarında Avrupa'ya saçılan "Milliyetçilik isyan ve hareketleri" Osmanlı ülkesine yayılmakta gecikmemiştir. Ortodoksların korumalığını üstlenen Rusya'nın teşvik ve yardımlarıyla bu isyan ve hareketler, "İhtilalci bir karakter" kazanmıştır. Rusya'nın politikasından cesaret alan Bulgaristan; Makedonya, Trakya, Dobruca'yı ele geçirerek "Büyük Bulgaristan Krallığı"ni hedeflemiştir. Bu amaç için en uygun fırsatı 1908'de bağımsızlığını kazanarak elde etmiştir.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra iki devlet ilişkilerinde yaşanan diplomatik krizler gergin bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu süreci hızlandıran Balkan Savaşları olmuştur. Ancak; bu dönem kısa süreli olmuştur. İki devlet, 1. Dünya Savaşı'na "müttefik" olarak katılmışlardır. Fakat savaş iki devlet beklentilerini tersine çevirmiş, iki devlet toprakları anlaşma devletleri tarafından işgal edilmiştir.

Bundan sonra Türkiye'de Emperyalist devletlere karşı giriştiği "Milli Mücadele Hareketi" Bulgaristan tarafından dikkatle izleniyor ve destek görüyordu. İlerleyen dönemde Avrupa ve Balkanlarda konjoktürün Bulgaristan'ın aleyhine gelişmeye ve genişlemeye başlayınca Bulgaristan; yakın komşusu ve müttefiki Türkiye'ye el uzatmıştır. Lozan Antlaşmasıyla dünya literatüründe "uluslararası bir devlet" olarak yer alan Türkiye bu teklifi olumlu karşılamış , Bulgaristan ve Türkiye arasındaki resmi ilişkiler kurulmuştur.

"Roma İmparatorluğu'nun ihyası" peşinde olan İtalya, Avrupa'da dengeleri bozacak politikasıyla Balkan coğrafyasında yer almaya başladığı bir dönemde, Mussolini'nin nutuklarında hayat bulan Bulgaristan; dış politikasındaki "barış" yerine "revizyon"a yer vermeye başlamıştır. Bulgaristan ve İtalya'nın yakınlaşmasını fark eden Türkiye, "ihtiyatlı" politikasını elden bırakmamıştır. Bu bağlamda; ilk önce İtalya ile sonrasında Bulgaristan ile Saldırmazlık Anlaşmaları imzalamıştır.

1930'lu yıllara gelindiğinde Türkiye, uluslararası güç dengesi ve sistemi kuralları çerçevesinde ülkelerin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygılı bir politika takip etmiştir. Bu politikayı "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesiyle kurmaya çalışmıştır. Bulgaristan, ülke menfaatleri doğrultusunda kimi zaman bu politikanın yürütücüsü olmuş, kimi zaman da "barış" a karşılık tavrını açıkça belli etmiştir. Ancak; Türkiye, Bulgaristan'ın çelişkili politikasına rağmen "dostluk" adına "barış"ı bozmamıştır.

ABSTRACT

In the beginning of the 19th century nationalist movements and rebellions within Europe began to spread out very quickly in the Ottoman Empire. With the encouragement of Russia which undertook the protection of Orthodox Christians those activities turned into revolutionary character. Bulgaria which was encouraged by Russia's politics captured. Macedonia, Thrace, Dobruca. The aim of Bulgars was to build up "The Great Bulgaria ". Bulgaria had a switable opportunity in 1908 and declared her independence.

After declaration of independence of Bulgaria there had been a lot of diplomatic crisis and tensions between the two countries. Those crises and tensions went up in the Balkan wars and ended when the First World War broke out. There two countries fought in the war as allies. The war caused their hopes to go wrong and their lands were shared and invaded by allied countries. After that Bulgaria followed Turks very carefully and supported them in their Independence War against imperialist countries. When the conditions went had in Europe and Balkans against Bulgaria, Bulgars tried to cooperate with their nextdoor neighbour Turkey. Turkey which became an independed country in the international literature with Lozan Treaty accepted Bulgaria's propasal and built up political relation between them.

Italy which was dreaming to found the Old Roman Empire began to disturb the equilibrium in Europe and took part in Balkans caused Bulgaria to revise their peaceful politicly. Being affected by Musollini's speeches Bulgaria came colser to Italy. Turkey, being aware of Bulgar and Italian friendship began to follow a very careful policy. For this reason Turkey, signed nonaggression agreement with Bulgaria and Italy.

In 1930's Turkey followed a respectful policy according the international principles, the independence of countries and their boundaries. Tukey's aim was " peace at home, peace in the world". Bulgaria sometimes has become supporter of this policy for country's benefits, sometimes she has clearly shown her attitude in contrast to "peace". The relationship between Bulgaria and

Turkey continued up to this time sincerely althom there have been crises from time to time.

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye- Bulgaristan İlişkileri(1923-1933)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
11/03/2004
Adı Soyadı
Melisa Urgandokur

Melisa Urgandokur

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 19/12/2003 tarih ve 18/3 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 8. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı T.C.Tarih Programı öğrencisi Melisa URGANDOKUR'un "Türkiye-Bulgaristan ilişkileri(1923-1933)" Konulu tezi incelenmiş ve aday 26/02/2004 tarihinde saat 14.00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna

OY BİRLİĞİ

DÜZELTME yapılmasına

OY ÇOKLUĞU

RED edilmesine

ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN
Yrd.Doç.Dr.Meylüt ÇELEBİ

ÜYE
Prof.Dr.Mehmet ÇELİK

ÜYE
Prof.Dr.Ahmet ÖZGİRAY

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tezi olarak ele aldığımız bu çalışmamız, "Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Cumhuriyet Dönemi'nin İlk On yılını" kapsamaktadır.

Tezimiz, 5 bölümden oluşmaktadır. Girişte, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin tarihçesine yer verdik. Konumuzu Siyasi ilişkiler perspektifi içinde daha iyi anlaşılması için Bulgaristan oluşumu öncesi ve sonrası, Mustafa Kemal Paşa'nın Sofya'daki Hayatından başlayarak , Milli Mücadele Dönemine yer vermeyi Cumhuriyet Dönemi ilişkilerine etkisi bakımından yararlı bulduk.

Siyasi ilişkiler başlığı altında başlayan ilk iki bölümümüzde ; 18 Ekim 1925 Türkiye- Bulgaristan Dostluk - İkamet Antlaşmasıyla başlayan ilk resmi ilişkiler, Diplomatik temsilcilerinin açılması ve elçilerinin tayini ile devam etmiştir. Bundan sonraki süreci Avrupa ve Balkanlarda dönemden döneme, Konudan konuya değişen farklılıklarıyla ve yakınlıklarıyla vermeye çalıştık.

Üçüncü bölümde, Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ticari ilişkileri ele aldık. Ekonomik ilişkiler ; Türkiye- Bulgaristan ilişkileri Milli Mücadele döneminde önemli bir aşama kaydetmiş ve sonrasında, iki devlet arasında mali problemler olmadığı için Cumhuriyet döneminde sorunsuz başlamıştır. İki devlet ekonomilerinde; "liberal bir sistem" yaratmayı amaç edinmişlerdir. Ancak ; 1929 Dünya Ekonomik Buhranı bu hareketi kırmıştır. Bundan sonra, İki devlet için de "Milli bir sanayi" kurmak başlıca hedefleri olmuştur. Özellikle Türkiye; "Milli bir ekonomi" amacını Bulgaristan'dan model alabileceğini düşünmüş ve uygulamak istemiştir.

Dördüncü Bölümde; Türkiye- Bulgaristan Sosyal ve Kültürel İlişkileri ele aldık. Bulgarlar 500 yıl boyunca Osmanlı devleti egemenliği altında yaşamaları sonucu Türklere ve Türkiye'ye yabancı değillerdi. İstanbul, onlar için bağlı oldukları devletin sadece bir başkenti değil, aynı zamanda Sosyal, Eğitim, Kültürel faaliyetlerini sürdürdükleri bir merkezdi. Türkiye'de Robert Kolej, Sultani gibi kurumlarda eğitimlerin tamamlayan Bulgarlar, ülkelerine döndüklerinde devlet yönetiminde üst mevkilerde yer aldılar. Bu unsur, İki devlet ilişkilerinde önemli bir fırsat olmuş, sosyal-kültürel ilişkilerin gelişimine katkıda bulunmuştur.

Beşinci bölümde, Bulgaristan Türkleri başlığı altında, Tarihi perspektif içinde, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine etkisi bakımından, Siyasi, sosyal ve ekonomik boyutuyla inceledik.

Konumuz, Türkiye'nin diğer Balkan devletleri olan ilişkileriyle farklılık göstermiş olmasına rağmen ayrıntılı bir şekilde incelenmemiştir. Çalışmamızı Türk Kaynaklarına göre yaptık. Konumuz da , Türkiye Cumhuriyet Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi yetersiz kalmıştır. Ancak; Adı geçen Arşiv ve Dışişleri Bakanlığı Arşivi ve Bulgaristan Devlet Arşivi ortak yayını olan "Belgelerle Mustafa Kemal ve Türk-Bulgar İlişkileri (1919-1938)", bilgi ve belge yetersizliğini gidermiştir. Eser muhtevası bakımından, Mustafa Kemal Paşa'nın Sofya'daki Ataşemiliterlik görevinden başlayarak, ölümüne kadar olan süreci Türk-Bulgar ilişkileri etkisi açısından değerlendiren kıymetli bir eserdir. Çalışmamızın temel kaynaklarını, İki devlet ilişkilerinin havasını en iyi yansıtan gazeteleri ve dergileri esas olarak hazırladık. Türk basınıyla ilgili çalışmamızı, Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet gazeteleri temel alınarak inceledik. Basınla ilgili çalışmamızı, İzmir ve Ankara Milli Kütüphanelerindeki gazete koleksiyonlarından yararlanarak yaptık.

Tezin hazırlanmasında yardımlarını ve zamanını esirgemeyen Danışmanım, Yrd. Doç. Dr. Mevlüt Çelebi, Prof. Dr. Ahmet Özgiray, Türkiye Cumhuriyet Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Müdürü, Doç. Dr. Yusuf Sarınoy'a, İzmir Milli Kütüphane Çalışanlarına ve Ankara Milli Kütüphane Personeli Berrin Hanım'a, Ege Üniversitesi Merkez Kütüphane Personeli Sezer Gök'e ve aileme maddi ve manevi yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Melisa URGANDOKUR

İzmir – 2004

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
GİRİŞ.....	1
SIYASİ İLİŞKİLER.....	28
I.BÖLÜM	
İLİŞKİLERİN KURULMASI VE TÜRKİYE-BULGARİSTAN	
ANTLAŞMALARI.....	28
A-İlişkilerin Kurulması.....	29
B-Türkiye-Bulgaristan Dostluk-İkamet Antlaşması	35
C-Antlaşma sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri.....	39
D-Türkiye-Bulgaristan Tarafsızlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması.....	43
I- Hazırlıklar.....	46
II- Türkiye-Bulgaristan Tarafsızlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması..	47
III- Antlaşmanın Türk ve Bulgar Basınındaki Yankıları	50
E-Türkiye- Bulgaristan İade-i Mücrimin Antlaşması	54
F- Tefik Rüştü Bey'in Sofya Seyahati.....	55
II.BÖLÜM	
MUŞANOF'UN TÜRKİYE VE İSMET PAŞA'NIN SOFYA	
SEYAHATLERİ.....	59
A- Bulgaristan Başbakanı Muşanof'unTürkiye seyahati	59
I-Muşanof'un seyahati ile ilgili Hazırlıklar	63
II-Muşanof'un İstanbul'a gelişi	65

III-Ankara'yı Ziyaret ve Temaslar.....	66
IV- Muşanof'un İstanbul'a dönüşü ve Türkiye'den Ayrılışı.....	72
V- Seyahatin Yankıları.....	79
VI-Tevfik Rüştü'nün Sofya Seyahati.....	90
B- İsmet Paşa'nın Sofya Seyahati.....	97
I- Seyahat Döneminde Balkanlarda Genel Durum.....	97
II- İsmet Paşa'nın Sofya Seyahati ile ilgili Hazırlıklar	101
III- İsmet Paşa'nın Türkiye'den Hareketi ve Sofya'da Karşılması ...	103
IV-İsmet Paşa'nın Sofya'daki Temasları	105
a- Muşanof'un ziyafeti.....	105
b- Bulgaristan Kralı Boris ile Görüşme ve diğer Temaslar	110
V-İsmet Paşa'nın Sofya'dan Ayrılışı.....	112
VI- İsmet Paşa'nın Varna'yı Ziyareti ve Türkiye'ye dönüşü.....	114
VII- Seyahatin Yankıları.....	117
VIII- Sofya Seyahati sonrası Türkiye- Bulgaristan İlişkileri.....	126

III.BÖLÜM

TİCARİ İLİŞKİLER.....	138
A- Ekonomik İlişkileri Geliştirme Çabaları.....	138
B- Ankara-Sofya Telefon Hattı Projesi.....	144
C- Bulgaristan'a giden Türk Ticaret Heyetleri.....	145

D- 1930'lu yıllarda Türkiye - Bulgaristan İlişkileri.....	145
E- Ticaret Antlaşmaları.....	150
I- Muvakkat Ticaret Antlaşmaları.....	150
II- 12 Şubat 1928 tarihli Türkiye- Bulgaristan Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması.....	151
III- 17 Mayıs 1930 tarihli Türkiye- Bulgaristan Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması.....	154
IV- 21 Aralık 1933 tarihli Türkiye- Bulgaristan Ticaret Antlaşması.....	155
F- Hayvan Ticareti ve Veterinerlik Antlaşması.....	158
G- Rakamlarla Türkiye- Bulgaristan Ticareti.....	159
I- Birinci Dönem (1923-1929).....	159
II- İkinci Dönem (1930-1933).....	162
IV.BÖLÜM	
SOSYAL- KÜLTÜREL İLİŞKİLER.....	165
A-Eğitim ve Öğretim Amaçlı Seyahatler.....	165
I- Türkiye'den Bulgaristan'a Seyahatler.....	165
II- Bulgaristan'dan Türkiye'ye Seyahatler	169
B-Gazeteci ve Yazarların yaptığı Seyahatler.....	171
I- Türkiye'den Bulgaristan'a Seyahatler.....	171
II- Bulgaristan'dan Türkiye'ye Seyahatler.....	176
C- Bulgaristan'dan gelen Sanat Toplulukları.....	180

D- Türk Bulgar Dostluk ve Türk- Bulgar Kardeşlik Cemiyetleri	183
E- İki Ülke Devlet Adamlarının Dostluk Söylemleri: Hediye ve Telgraflar.....	186
F- Bulgaristan'a Satılan Evrak.....	191
G-Türkiye'de Bulgar Varlığı ve Kurumlar.....	197
H- Spor İlişkileri.....	205

V.BÖLÜM

BULGARİSTAN TÜRKLERİ.....	211
A- Bulgaristan'da Türklerin Kökeni ve Bulgaristan Türkleri.....	211
B- Bulgaristan Türklerinde Sosyal Hayat.....	214
I- Eğitim.....	214
II- Dini Durum.....	222
III- Dernekler.....	225
C- Basın- Yayın.....	227
D- Bulgaristan'da Türk İnkılâbı	234
I- Bulgaristan'da Türk İnkılâbı.....	234
II- Bulgaristan Türklerinde Türk İnkılâbı	252
E- Razgrad Hadisesi	257
I- Razgrad Hadisesinin Yankıları	266
II- Razgrad Hadisesinden sonra Türkiye- Bulgaristan İlişkileri.....	271

SONUÇ	275
BİBLİYOGRAFYA.....	278
EKLER.....	295

KISALTMALAR

a.g.d.	: adı geçen dergi
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
a.g.s.	: adı geçen sayı
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi
B.C.A.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
s.	: Sayfa
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
T.T.K	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ

Bulgaristan'ın, Osmanlı Devleti tarafından fetih süreci, I. Murad döneminde başlamış ve I. Bayezid döneminde tamamlanmıştır. Buna göre; Bulgaristan, Rumeli Beyler beyliğine bağlı sancaklara bölünmüş ve merkezi Sofya olmuştur. Burada yaşayan Bulgarlarda, Osmanlı yönetim sisteminde "Reaya" olarak adlandırılan gayrî müslîm sınıfına dahil, dini olarak da Ortodoks oldukları için İstanbul Fener Rum Patrikhanesine tabi olmuşlardır.

18. yüzyıla kadar dünya, Bulgar milletinin adından habersizdi. Öyle ki; XVIII. Asrın sonlarına kadar, Balkanlarda dolaşan seyyahlar, Tuna nehri ile Ege Denizi arasında yalnız Türklere ve Rumlardan bahsetmektedir.¹ Bununla birlikte, Osmanlı Belgelerinde, Bulgar kelimesi ilk kez 1794 -1795 yılında dağlıların ayaklanması üzerine, Boğdan Voyvodası Mihail'e ile yazılan hükümde zikredilmiştir.²

Bulgarlık diğer bir deyişle Bulgar bağımsızlık hareketinin 3 aşamada geçtiği görülmektedir.

1. Eğitim ve kültür hareketi,
2. Fener Rum Patrikhanesinden ayrı otonom bir Bulgar Kilisesi kurulma hareketi,
3. Osmanlı Devletinden bağımsız olma amacını güden silahlı ayaklanma ve isyan hareketi.

¹ Halil İncalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yay., İstanbul 1992, s.17.

² Ahmet Refik, *Türk idaresinde Bulgaristan (973-1255)*, İstanbul 1989, s.6; Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK Yay., Ankara 1986, s.1.

İlk aşama, Bulgar milli Kültürü, dil ve edebiyatını canlandırmak olmuştur. Bulgar bağımsızlık ideolojisinin ilk adımını atan Hilendarlı Keşiş Paisiy, 1762'de yazdığı Slav-Bulgar Tarihi adlı kitabıyla, Osmanlı egemenliğine karşı olduğu kadar, Rum Kilisesinin Bulgar topraklarında etkinlik kazanma politikalarına karşı; ülkesinin insanlarını, kendi dillerinin kutsallığını korumaya, kendilerini eğitmeye ve kiliselerinin bağımsızlığı için mücadeleye davet etmiştir.³ Paisiy'den sonra milli bilincin uyanmasında, Sofroni adında başka bir rahip büyük rol olmuştur. Paisiy, Bulgarlara geçmişlerini anlatmışsa, Sofroni de onlara sefaletlerini tasvir etmişti.⁴

İlerdeki dönemde Bulgar kültürü büyük bir aşama kaydederek, 1824'te Petar Beron tarafından, İlk Bulgar Alfabeti yazıldı. Bundan sonra Selanik, İzmir'de Bulgar Matbaaları açıldı. Bulgarların çıkardığı süreli yayınlar birbirini takip etti.⁵

Ulusal bilinç konusunda en önemli rolü, Bulgar okulları oynadı. Değişen koşullara, ihtiyaçlara cevap veremeyen manastır okullarının yerine; Bulgar gençleri, kendilerine rasyonel biçimde, doğa, toplum ve hümanite bilgileri veren Rusya, Almanya, Fransa, İsviçre'ye gitmeye başladılar. Bulgaristan'da dini eğitim dışında, ilk okul Gabrova'da 1835'te açılmıştır. Burada şunu belirtmek ve altını çizmek gerekir ki; Bulgar tacirleri, kültürel hareketlere öncülük eden okullar, matbaalar kurulması için büyük meblağlar, gazeteler, dergiler basılması için finans kaynakları temin etmiştir. Bir süre sonra; Bulgar tüccar ve eğitimle başlayan, gelişen bu sessiz inkilab; Bulgarlara milli amaçlarını öğretmiş, bağımsızlık için sağlam bir zemin ve kadro hazırlamıştır.⁶

Eğitimle ilgili olarak Bulgarların kendi okullarını açmalarının yanı sıra⁷ başarıyla sürdürdükleri Bulgarlaşma'da misyoner okullarının büyük etkisi olmuştur. Bu rolde, büyük pay İstanbul ve Bulgaristan'daki misyoner okullarına

³ Nicolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, Çev: V. Ataman, İstanbul 1979, s.58.

⁴ İnalçık, *a.g.e.*, s. 20.

⁵ ParsTuğlacı, *Bulgaristan ve Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*, İstanbul 1984, s.54.

⁶ Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi*, TTK Yay., Ankara 1992, s.34; Georges Castellan, *Balkanlar Tarihi, 14-20.yy.*, çev. A.Y. Başbuğu, Milliyet Yay., İstanbul 1993, s. 324.

⁷ Resmi Bulgar istatistiklerine göre; 1800'de, Bulgar okullarının sayısı 42'si köy ve 6'sı kasaba olmak üzere toplam 48; 1835'te Bulgar okullarının sayısı 37'si kasaba, köylerde 168, toplamda 205; 1877'de bu sayı 1504'e yükselmişti. Şentürk, *a.g.e.*, s. 61-62.

aittir. Bu okullar içinde sıyrılan, İstanbul'da, 16 Eylül 1863'te, Dr. Cyrus Hamlin ve Christopar Rhindander Robert'in girişimleri ile açılan Türkiye'nin ilk yabancı lisesi Robert Kolejidir.⁸ 1863-1864 yılında eğitim'e başlayan Kolej, 1868 yılında ilk mezunlarını vermiş ve okulu 9 kişi bitirmiştir. Bu mezunlardan 6'sı Bulgar'dır.⁹ Zamanla Robert Kolej'de Bulgar öğrencilerin sayısı ve faaliyetleri artmış ve adeta Bulgar öğrencilerin tek tercihi haline gelmiştir. Buradan mezun olan Bulgarlar devlet yönetiminde üst mevkilerde yer almışlardır. Bu konuda önemli bir isim, Stefan Stambolov'dur. Robert Koleji, 1871 mezunlarından olan Stambolov, 1876 Nisan ayaklanmasının liderlerinden, 1881'de Bulgaristan'da milletvekili seçilmiş, Millet Meclisi başkanlığı ve 1887-1894 yıllarında başbakanlık yapmıştır.¹⁰ Robert Kolej, Bulgarlar için öyle bir hal almıştır ki, 1879'da toplanan Bulgar Parlamentosu, yetiştirdiği Bulgar aydınları, Bulgar çetecileri ve devlet adamları için Robert Kolej'e teşekkür etmiştir.¹¹

Öte yandan; İngiliz elçiliğinde görevli tercüman, G.H. Fritzmaurice'nin 1906-1907 yılları için hazırladığı bir raporda şunlar yazılmaktadır: "Bulgaristan bugünkü mevcudiyetini bu mektebe borçludur." Bir başka görüş de, Süleyman Kocabaş'dan gelmiştir. "Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm" adlı eserinde, "Bulgarcılığın gelişmesinde Rusya faktöründen sonra en önemli etkiyi Robert Kolejin yaptığını" vurgulamıştır.¹²

İkinci aşamada Fener Rum Patrikhanesinden ayrı otonom bir Bulgar kilisesi kurulma hareketi'dir. Bu hareket, ilk önceleri Fener Rum Patrikhanesine karşıyken sonraları; Osmanlı Devleti yönetimine karşı yön değiştirmiştir. Yüzyıllardan beri Fener Patrikhanesi'nin Bulgarlara karşı izlediği, "sindirme siyaseti" kiliseden soğumalarına neden olmuştur. Rumlar, Patrikhane içindeki nüfuz ve etkileri sayesinde Bulgaristan'daki bütün dini makamları ele geçirdikleri

⁸ İlknur Haydaroğlu Polat, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Ocak Yay., İstanbul 1993, s. 125. Robert Kolejinin kuruluş ve faaliyetleri için bkz. *a.g.e.*, s. 125-127.

⁹ Ahmet Merdivenci, "Robert Kolej'in ilk kırk yılında Kolejde yetiştirilmiş olan Bulgarlar", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı: 15, (1 Mart 1988), s. 42. 1868 yılında mezun olan Bulgarların isimleri ve biyografileri için bkz. *a.g.m.*, s. 42-44.

¹⁰ Merdivenci, *a.g.m.*, s. 44. diğer isimlerden birkaçı, Konstantin Stoilov, Ivan Stefanov Gesoy, Todor İvançov, Svetoslav Tıççileştov'dır. bkz. *a.g.m.*, s. 44-49.

¹¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi, (Başlangıçtan 1983'e)*, Ankara 1989, s. 198.

¹² Süleyman Kocabaş, *Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm*, İstanbul 1986, s. 106.

gibi, bölgenin ticaretinde bir tekel oluşturmuşlardır. Bütün amaçları; Bulgaristan'ı Rumlaştırmak olmuştur. Bu unsurlar çerçevesinde Bulgarcılığın merkez noktası; Helenleşmeye karşı ve esasını din teşkil etmiştir.

19. yüzyıl'dan itibaren, Bulgarların Fener Patrikhanesine karşı mücadeleleri devam etmekle birlikte Bulgarlar, İstanbul'da bir "papaz evi" açmak için 1848 yılında Babı Ali'ye başvurular ve Padişah'tan bir "papaz evi" yapılma iznini almışlardır.¹³ 1849 yılında Bulgar Eksarhanesinin kurulma izniyle birlikte 11 Mart 1870 tarihinde alınan Bulgar Eksarklık Beraati ile Bulgar kilisesinin bağımsızlığı sağlanmıştır.¹⁴

Üçüncü aşamada, Osmanlı Devletinden bağımsız olma amacını güden silahlı ayaklanma ve isyanlar, XIX. yüzyıl'a kadar, Bulgar çetelerinin hareketleri, milli ve istiklal idealine dayanan hareketler değildir. Bu isyanlar, mahalli ve zayıf teşebbüsler olarak kalmıştır. Çünkü Bulgaristan, İstanbul'a yakın bir mevkide ve Osmanlı Devletinin Avrupa'ya açılan kapısıydı. Ayrıca her türlü dış tesirlere müsait bir konumda yer aldığından merkezi otoritenin daima kontrolü ve kuvvetli etkisi altında bulunuyordu. Bundan başka Bulgarlar, bu esnada milli bir duygudan ve istiklal ruhunu uyandıracak ve teşkilatlandırarak bir kadrodan yoksun bulunmakta idiler.¹⁵

19. yüzyıl'da, Osmanlı Devleti için fütihat çarkının tersine döndüğü ve hakimiyeti altında bulunan Hristiyan milletlerin, ya istiklallerini elde etmek, yada yarı bağımsız hale gelmek suretiyle devlet idaresinden ayrıldıkları bir dönemdir. Bu dönemde, bütün Avrupa'ya saçılan milliyetçilik isyan ve ihtilal hareketleri, Osmanlı ülkesinde de etkili oldu. Osmanlı Devletinde Milliyetçilik hareketleri, Balkan kavimlerinin hamisi rolünü üstlenen Avrupa Devletlerinin özellikle Rusya'nın teşvik ve yardımları ile ihtilalci bir karakter kazanmağa yüz tutmuştur.¹⁶

¹³ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayri Müslim Tebanın Yönetimi*, İstanbul 1990, s. 93; Hasan Kuruyazıcı, "İstanbul'da Fener'deki Sveti Stefan Bulgar Kilisesinin Yapım Tarihi Ve Mimarisi Üzerine," *Tarih ve Toplum*, Sayı: 108, (Aralık 1992), s. 30.

¹⁴ Mahir Aydın, "XIX. yüzyılda Bulgar Meselesi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisad Tarihi Kongresi, Tebliğler*, İstanbul, 21-25 Ağustos 1989, TTK Yay. Ankara 1990, s. 282.

¹⁵ Şentürk, *a.g.e.*, s. 46; İnalçık, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁶ Şentürk, *a.g.e.*, s. 86.

Rusya'nın Bulgar meselesi, başlangıçta, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlamıştır. Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks tebanın himaye hakkını kendisinde gören Rusya, bu amacına uygun iki yol takip etmiştir: Birincisi; siyasi, ikincisi ; eğitimidir. 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi esnasında, bu savaşa yüzlerce Bulgar katıldığı gibi, Rusya Bulgarları tanıma imkanını bulmuş ve stratejisini buna göre çizmiştir.¹⁷ İkinci olarak da eğitimidir . Buna göre; Rusya, Bulgar öğrencilerin eğitimlerini Rusya'da sağlayarak kendi propagandası altına alıyordu. Rusya'nın buradaki amacı ve çabaları, özgür bir Bulgaristan kurulmasından çok; perde altında kendilerine tabi ve Rus çıkarlarına hizmet edecek bir Bulgaristan'dı.

Gelişen süreçte, Bulgarların başlangıçta Rum Patrikhanesine verdikleri mücadele milli bir karakter kazanmıştır. Milli ve bunun yanında siyasî nitelikli bu hareket, bir süre sonra çeteler kuran, örgütlü ihtilal komitelerine dönüşmüş ve amaç, "Bağımsız bir Bulgaristan" olmuştur. 1850, 1856, 1867, 1868, 1875 ve en sonuncusu olan 1876'daki Nisan ihtilalinden sonra Bulgaristan Prensiğine gidilen yol açılmıştır. Bu isyan, Osmanlı Hükümet kuvvetleri tarafından bastırıldıysa da Rusya'nın müdahalesiyle, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başlamış ve bunun neticesinde 93 Bozgunu, hem Osmanlı imparatorluğu tarihi, hem de Balkan milletlerinin milli tarihleri açısından gerçek bir dönüm noktası olmuştur.¹⁸ Savaş sonunda imzalanan Ayastafenos Antlaşmasıyla, "Bulgaristan Krallığı" oluşturulmuştur. Bulgaristan Krallığının sınırları, Karadeniz'den Sırbistan'a, Tuna'dan Ege'ye kadar uzanan Ohri, Üsküp, Manastır, Selanik dolayısıyla bütün Makedonya'yı içine almış ve hukuken de Osmanlı Devletine bağlı olmuştur.¹⁹

Ancak; bu antlaşma, Balkanlar'daki dengeleri alt üst etmiş ve büyük devletlerin, özellikle İngiltere'nin nüfuz politikasına ve çıkarlarına ters düşmüştür. İngiltere'nin karşı çıkmasının dört temel nedeni vardı. İlki; Bulgaristan prensliğinin sınırlarının Ege'ye kadar genişlemesiydi. İkincisi;

¹⁷ Aydın, *a.g.m.*, s. 281-282, Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 59; Kocabaş, *a.g.e.*, s. 112-114.

¹⁸ Kemal Beydilli, "Balkanlarda Dönüm Noktası, 93 Bozgunu ve Sonrası", *Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar, Rumeli Türkleri Vakfı, I. Balkan Toplantısı, (10 Mayıs 1997)*, yay. Haz., Mustafa Bereketli, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2000, s. 25.

¹⁹ Beydilli, *a.g.m.*, s. 28.

yaratılacak Slav devletinin bölgedeki Slav olmayan unsurları da içinde barındırmasıdır. Üçüncüsü; doğuda Rus etkinliğinin artması ve son olarak da Osmanlı Devleti'nin Rusya etkisi altına gireceği ve bağımsızlığının büyük ölçüde kısıtlanacağı idi. Diğer bir ülke Avusturya idi. Avusturya, Balkanlarda yaratılan Slav devletlerinin Rusya etkisi altına girmesi ve Bosna-Hersek'in geleceği ile ilgili belirsizlik, Avusturya'nın bölgeye yönelik çıkarları ile çatışmaktaydı.²⁰

İngiltere'nin baskıyla, Ayastefanos geçersiz kılınarak, Berlin Kongresi (13 Haziran - Temmuz 1878) toplandı. Berlin Kongresinin neticesinde de Berlin antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması; Balkanlarda kurulmasına karar verilen Bulgaristan Prensiğinin sınırlarını, idari düzenini kapsamaktaydı. Antlaşma, "Ayastefanos Bulgaristanı'nın", Bulgaristan Krallığını; Şarkı Rumeli vilayeti ve Makedonya olarak üçe bölünmüş bölgesini, Osmanlı Devletine bırakmıştır. Sadece Bulgaristan, Ege'den uzaklaştırılmış, liman olarak ticari amaçla da Varna bırakılmıştır. Doğu Rumeli eyaletinin bir Avrupa komisyonu tarafından seçilerek Rus etkinliği azaltılmaya çalışılmıştır.²¹

Berlin antlaşmasının birinci maddesi gereğince; Bulgaristan, Osmanlı Devletinin egemenliği altında özerk ve tribüter bir prenslik duruma girmişti. İdari organlarına bir Rus komiseri, Vakıf idaresince bir de Osmanlı Komiseri atanmıştır. Aleksandr Battenberg, ilk Bulgaristan Prensi oldu. Bulgaristan prensliği, İlk olarak 23 Nisan 1879'da Tırnova Anayasasını kabul etmiş ve böylelikle Bulgaristan; meşruti bir devlet yapısına sahip olmuş, yasa koyma, yürütme, devlet yönetimi arasında paylaştırılmıştır. Bu oluşumdan sonra Bulgaristan Prensiği gelişmeye ve güçlenmeye başlayacaktır.²²

²⁰ Gül Okay, "Ayastefanos'tan Berlin antlaşmasına Doğu Sorunu", (Mart-Temmuz 1878), **Çağdaş Türk Diplomasisi, 200 Yıllık Süreç, Ankara, 15-17 Ekim 1997, Tebliğler**, TTK Yay. Ankara 1999, s. 191-193.

²¹ Okay, **a.g.m.**, s.197-200. Doğu Rumeli Eyaleti, Balkan dağları güneyinde Emine Burnu, Kızanlık, Tatarpazarcık, Filibe gibi merkezleri kapsamakta, Batıda Karasu (Mestsas) Nehrine, Doğuda Karadeniz'e dayanıyordu. **Tarihte Türk-Bulgar ilişkileri**, Genel Kurmay Yay., Ankara 1976, s. 70.

²² Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, VIII. cilt, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri, (1876-1907)**, TTK Yay., Ankara 1988, s. 102. Bulgaristan, bu tarihten sonra gelişmeye ve güçlenmeye başlayacaktır. Şöyle ki; sanayide ilk adımlar yapılmaya başlanmıştır. 1896'da anorganik enerji ile çalışan fabrika sayısı 72 iken, 1912'de bu 389'a çıkmıştır. 1894'te 3000 civarında olan bu fabrikanın işçi sayısı 1912'de 16.000'e çıktı. Nazif Kuyucuklu, **Balkan Ülkeleri İktisadı 2, Bulgaristan**, İstanbul 1987, s.95-100; İlber Ortaylı, **"Mustafa Kemal Atatürk'ün**

19 Temmuz 1879 tarihli ve 19 sayılı fermanla, İstanbul'da bir Bulgar temsilciliği kurulmuştur. 19 Ağustos 1879 tarihli ve 114 sayılı fermanla İstanbul'da diplomatik temsilci olarak Dragon Tsankov, Pertev Efendi de ilk Osmanlı komiseri ve ilk Osmanlı temsilcisi olmuştur.²³

Bulgaristan Prenslüğü ile ilk diplomasi girişimleri, Pertev Efendi'nin 10 Ağustos 1879 günü Prens Aleksandr'a Sultan Abdülhamid' in fermanını sunmasıyla başlamıştır. Aldığı talimat gereğince Elçi Pertev Efendi, Bulgaristan'daki Türklerin hak ve hürriyetlerinin korunması hakkında ilk teşebbüsü yapmıştır. Dönemin padişahı Abdülhamid, Elçisi vasıtasıyla Aleksandr'a şunları söylemiştir : "Bulgaristan'ın kuruluşunu, Zatı Devletlerinin prensliğe seçilişinizi lütfen kabul buyuruyorum, şu şartla ki, orada kalmış Müslim kullarının haklarına, hürriyetlerine hanel getirilmeye..."²⁴ Kısa bir süre sonra ilişkiler, Bulgar Diplomasisi ve Osmanlı Diplomasisi arasında sorun çıkarmıştır. Bu sorun, Bulgaristan'da, padişahın rüsum ve vergilerini toplamakla görevli olan Osmanlı komiserlerini, resmi seremonilerde kor diplomatik arasında hükümet üyelerini Bakan olarak tanımlarken, Osmanlı Devleti müdür, Bulgar hükümetini de Müdürler heyeti olarak adlandırıyordu. İlişkilerde yaşanan inişli-çıkışlı bu dönem, Bulgaristan Prenslüğünün ilk olarak 1885'te Doğu Rumeli'yi ilhak etmesiyle artmıştır. Gerginliği iyice tırmandıran Bulgaristan'ın 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etmesi olmuştur. Bir süre sonra, Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın 19 Nisan 1909'da bağımsızlığını tanıyarak, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında ilk diplomatik ilişkiler başlamıştır. Mayıs 1909'da, Bulgar diplomatik temsilcileri, delegasyonları ve diplomatik ajanları Büyükelçilik adını taşımağa başlamış ve. Bulgaristan tarafından Büyük elçi olarak İstanbul'a gönderilen Mikail K. Sarafov, güven mektubunu 17 Temmuz 1909'da , Osmanlı Devleti Büyük elçisi Mustafa Asım Bey de güven mektubunu Sofya'da, 14 Eylül 1909'da takdim etmiştir.²⁵ Bundan sonra , Osmanlı devleti ile Bulgaristan

Bulgaristan'daki yılları", TTK Yay., Ankara 1989, (IX. Türk Tarih Kongresinden ayrı basım), s. 2043.

²³ Mahir Aydın, "Prenslikten Krallığa Bulgaristan", *Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar, Rumeli Türkleri Vakfı, I. Balkan Toplantısı, (10 Mayıs 1997)*, yay. Haz., Mustafa Berekettli, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2000, s. 41.

²⁴ Bekir Sakarbalkan, "Prenslük Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi,III, (1878-1908)" *Türk Kültürü*, sayı: 28,(Şubat 1985), s. 257.

²⁵ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 115, Aydın, *a.g.m.*, s. 285.

arasında ilişkilerde gerginlik yaşanmıştır. Bu gerginliği tırmandıran Balkan savaşları olmuştur. Gerginliği sona erdiren, Mustafa Kemal'in Sofya'ya ataşemiliteri olarak 27 Kasım 1913'te atanmasıdır. Osmanlı Devletinin ilk ataşemiliteri olarak Sofya'ya atanan Mustafa Kemal'in Sofya'ya Ataşemiliteri olarak görevlendirilmesiyle ilgili birçok farklı görüş vardır.²⁶ Bu görüşlerden birincisi; Mustafa Kemal'in içkiye düşkünlüğü ve günlük yaşantısının karışık olması sebebidir. İkinci görüş; Mustafa Kemal'in Enver Paşa ile eskiden beri süre gelmekte olan fikir ayrılıklarının olmasıdır. Enver Paşa, kendi çalışmalarına engel olmaması için Mustafa Kemal'i Sofya'ya göndermiştir. Üçüncü görüş; Mustafa Kemal, Sofya'ya gönderilmeden önce aynı orduda görev alan Fethi (Okyar), arkadaşlık hisleriyle Mustafa Kemal'i Osmanlı Genel Kurmayından Sofya'ya tayin edilmesini istemiştir. Dördüncü görüş ve bizce en geçerli olanı; Osmanlı Devleti'nin Balkan savaşları sonunda Bulgaristan'la arasındaki askeri ve siyasi meseleleri çözümlmek için gönderilmiş olmasıdır. Diğer taraftan, Bulgaristan ve Balkan Devletlerinin askeri durumlarının incelenmesi ve savaş hazırlıklarının öğrenilmesi gibi amaçları da bu görevi arasındadır. Bu konu hakkında bizi geniş ölçüde aydınlatan Mustafa Kemal'in Sofya'dan gönderdiği raporlardır.²⁷ Bu raporlardan anladığımıza göre; Mustafa Kemal, Bulgaristan'ın askeri, iktisadi politikasını, Bulgar ordusunun durumunu, kuruluş biçimini, yapılmış ve yapılacak değişiklikleri, eğitim durumunu, gelişmelerini, silah, araç ve gereçlerin durumunu, bunların yetenek ve nitelikleri gibi Osmanlı genel ve askeri politikasına yön verecek bilgileri toplamak için görevlendirilmesidir. Mustafa Kemal'in diğer bir görevi de Bulgar dış politikasının, Osmanlı dış politikası paraleline getirilmesi görevidir.²⁸

²⁶ Mehmet Canlı, *Milli Mücadele Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1990, s.9; Mustafa Kemal'in Sofya'daki göreviyle ilgili Bulgaristan Harbiye Generali Goleman Boyaciev şunları söylemiştir: "1914 senesinde Yunanlılar aleyhinde Türkiye ile Bulgaristan arasında bir muaede-i askeriye akt etmek üzere Sofya'ya geldiğiniz zaman siyasi ve askeri noktai nazardan pek mühim o anda aramızda hasıl olan murafeyi ümit ederim ki derhatır buyurursunuz", *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Ankara 2002, s. 222.

²⁷ Canlı, *a.g.t.*, s.10; Sözkonusu bu raporlar ile ilgili ayrıntı için bkz. *Belgelerle Mustafa Kemal...*, *a.g.e.*, s. 151-185.

²⁸ Mehmet Canlı, "Mustafa Kemal'in Sofya Ataşemiliterliği ve Buradaki faaliyetleri", *Türk Kültürü*, sayı: 379,(Kasım 1994), s. 661.

Mustafa Kemal Paşa, görevini icra edebilmek için, Bulgar devlet yöneticileriyle ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu konuda, ilk olarak Bulgaristan'daki Türklerden yararlanmışır. Ayrıca; Bulgaristan Türklerinin durumuyla da yakından ilgilenmiştir. Türk azınlığına; 1878 Berlin, 1909 ve 1913 İstanbul Antlaşmalarıyla, Bulgarların yararlandıkları bütün medenî, siyasî haklar verilmişse de²⁹; Bulgarlar, Türkleri göçe zorluyorlardı. Bu durum karşısında Mustafa Kemal Paşa, Türk azınlığının liderleri, müftüler, öğretmenlerle yakın irtibata geçmiş ve onlara parasal yardımda bulunmuştur. Bulgaristan Türklerini bilinçlendirmek ve kanalize etmek için elçilik kanalıyla Sofya'da yayınlanan Türkçe gazeteleri (Balkan, Tercüman gibi,...) denetim altına alarak, gazetelerde çıkan haber ve yorumlara Türk politikası doğrultusunda yön vermiştir.³⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın diğer bir görevi de, Bulgar dış politikasını Türk dış politikası paraleline kaydırılmasıydı. Bulgaristan bu dönemde, tarafsız ve uygun zaman ve fırsatlardan faydalanıp dış politikasını belli etmeyi amaç edinmişti. Bu politikayı başarıyla tamamlamak ancak demokratik bir yolla çözülebilirdi. O da; Bulgaristan'da yaşayan Türklerin mümkün olduğu kadar Bulgar Meclisi'ne girmesiydi. Sözkonusu bu durum için büyük bir fırsat ; 1914 yılı Bulgaristan seçimleri olmuştur. Mustafa Kemal, burada Türklerin oylarının parçalanmaması için çalışarak, 17 Türk'ün Bulgar meclisine girmesini sağlamıştır. Türk milletvekillerinin oyları ile iktidara gelen Radoslavof, I. Dünya Savaşında Osmanlı devletinin yanında Bulgaristan'ın müttefik olarak savaşa girmesinde etkili olmuştur.³¹

Mustafa Kemal Paşa, bütün bu görevlerine ek olarak ayrıca; Bulgar komiteleriyle irtibata sağlamak istemiştir. Balkan savaşlarından sonra Sırların Makedonya'yı ele geçirmesiyle birlikte Bulgaristan için milli mesele haline gelen "Makedonya meselesi", Makedonya komitesi³² aracılığıyla hayat buluyordu.

²⁹ Hamza Eroğlu, "Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler, 7 Haziran 1985*, TTK Yay., Ankara 1992, s. 28-29; Bilal N. Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu", *Türk Kültürü*, sayı: 264, (Nisan 1985), s. 243-245, 263-265.

³⁰ Altan Deliorman, "Mustafa Kemal'in Askeri Ataşe olarak Bulgaristan'daki Faaliyeti", *Türk Kültürü*, sayı: 25, (Kasım 1964), s. 44-45; Canlı, *a.g.m.*, s. 662.

³¹ Canlı, *a.g.t.*, s.12; 1914 Bulgaristan Seçimleri ve Bulgaristan'daki Türk milletvekilleri için bkz. Deliorman, *a.g.m.*, s. 46-48.

³² Makedonya Komitesi, Makedonya Dahili İhtilal Teşkilatı bir başka deyişle İmro, 1893'te Resne'de kuruldu. Teşkilatın kurucuları Damyan Guruyef ile Pele Tuşefte. Temel amaçları,

Makedonya'yı ele geçirmek için Bulgarlar, Türklerle işbirliği kurulması gerektiğini anlamışlar ve Mustafa Kemal'le iletişime geçmişlerdir. Onun vasıtasıyla, Türk Hükümeti ile temas kuracaklardı. Bu bağlantıyı da Makedonya komitesinden D.Ackoff üstlenecekti. Adı geçen komite, Sırpların Karael ve Yunanlıların Etniki Eterya cemiyetlerine karşı Türklerle ortak mücadele etme fikrini getirmiştir. Nitekim Mustafa Kemal, bu teklifi Enver Paşa'ya iletmış ve olumlu cevap almıştır.³³

Bulgaristan'da Makedonya komitesini üyeleri; devletin üst yöneticileri veya sempatanlarıydı. Mustafa Kemal, başta D. Ackoff'un katkılarıyla Bulgar Askeri ve Devletin üst yöneticilerinin, Bulgar Kralı Boris dahil olmak üzere güvenlerini ve takdirini kazanmıştır. Bulgaristan Kralı III. Boris, Mustafa Kemal'i, "Mukaddes Aleksandr" nişanı ile ödüllendirmiştir.³⁴

Kültürel faaliyet açısından M. Kemal, Sofya'da düzenlenen kıyafet balolarına katılarak Türk kıyafetlerini Bulgarlara tanıttığı gibi, Bulgar kültürünü de tanıma fırsatı bulmuştur. Öyle ki; Bulgaristan'ın kültürel yapısı ve sosyal ekonomik gelişimi ve değişimini dikkatle izlemek ve onun gelecekteki fikir ve programlarını etkileyecek bir laboratuvar'dı.³⁵

Bir süre sonra Avrupa'da kutuplaşmalar artmaya başlamış ve Bulgaristan; Balkan savaşlarında kaybettiği veya Ayastefanos'ta ulaşamadığı

Makedonya'yı Bulgaristan'a katmak, bunu amaç edinirken de araçları çetecilik ve tedhişti. Makedonya komitesi, zamanla ilerleyerek ve genişleyerek Bulgaristan iç ve dış politikasıyla özdeşleşen bir olay haline almıştır. *Makedonya*, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul 1993, s. 78-79.

³³ Erhan Demirutku, "Mustafa Kemal Sofya Ataşemiliteri", *Balkanlardan Esinti*, sayı: 4, (Kasım 1990), s.. 5-6 ; Canlı, *a.g.m.*, s. 662-663.

³⁴ Belgelerle Mustafa Kemal, *a.g.e.*, s. 189.

³⁵ İber Ortaylı, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Bulgaristan'daki yılları*, TTK Yay. Ankara 1989 (IX. Türk Tarih Kongresinden ayrı basım), s. 2041; Canlı, *a.g.m.*; s. 664, Ali Haydar Yeşilyurt, *Atatürk ve Komşumuz Bulgaristan*, İstanbul 1968, s. 26-50, 1914 Mayıs'ında Sofya yakınlarında Lolin dağına yapılan bir dağ gezintisinde Mustafa Kemal A. Grazziani ile yaptığı konuşmasında şunları söylemiştir: "Türk Milletinin fevkalade meziyetleri vardır. Fakat ne yazık ki onu karanlık ve cehalet içinde bırakıyorlar. Millet pratik bir şekilde modern maarife susamıştır. Rejim, iktisadi hayatın hiçbir cephesinde millet ve devletin faaliyet göstermesine müsaade etmiyor. Halbuki, Türkiye'nin nefes alması, ilerleyebilmesi ve mahzar-ı hürmet olması için her şeyden evvel Türk milletinin maneviyatını yükseltmek ve onu taassuptan kurtararak faal bir kudret iktisap etmesine çalışmak lazımdır. Millet cahil dervişlerin ellerinden tahlis olunmalı ve bunların yerine iyi tahsil görmüş, laik profesörler getirilerek işin başına geçirilmelidir. Hulasa milletin daha pek çok şeylere ve büyük inkılaplara ihtiyacı vardır. Millet aile ve toplum hayatında doğru düşünce tarzından sıyrılmalıdır. Türk halkının gerçeği görüp kavrayabilmesi için pek çok büyük reformlar gerekir."Ortaylı, *a.g.m.*, s. 2044-2045.

amacına kavuşmak için en uygun seçeneğin Osmanlı Devleti ile ittifaka girmek olduğunu anlamıştır. Bu konjoktür içerisinde Mustafa Kemal Paşa , Bulgaristan ve Osmanlı Devleti işbirliğini sağlamayı başarmıştır. Mustafa Kemal Paşa, I. Dünya Savaşı başladığında, Sofya'da kalmanın lüzumsuz olduğunu düşünerek, ordudan bir fiil vazife tayinini istemiş ve kısa bir süre sonra 19. Tümen'e tayin edilmiştir.³⁶

Mustafa Kemal'in Sofya'daki Ataşemiliterlik görevini değerlendirdiğimizde ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır :

1. Bulgaristan Türk basını birleşik ve prensiplerde ortak bir yayın etrafında toplanabilmiştir.

2. Bulgaristan Türkleri siyasî bir birlik içinde birleşebilmişler ve Bulgar siyasetinde etkili olabilecek sayıda milletvekili çıkarmakta başarılı olmuşlardır. Türklerin desteklediği partinin iktidarda bulunması, Bulgaristan'ın Türklerle aynı safta savaşa katılması sonucunu kolaylaştırmış ve çabuklaştırmıştır.

3. Bulgaristan Türkleri arasında millî birlik ve millî bilincin daha da kuvvetlenmesi mümkün olmuştur.

4. Mustafa Kemal'in, 19. Kolordu Kumandanlığına tâyin edilerek Bulgaristan'dan ayrılması üzerine, on bin kadar Türk genci de, Bulgar sınırını pasaportsuz aşarak Türk ordusuna "Gönüllü" sıfatıyla katılmışlardır . Bunlardan bir kısmı Çanakkale'ye sevk edilmiş, bir kısmı da İstanbul'a gönderilerek "Osmancık" gönüllü taburlarına verilmişlerdir.

5. Sofya'nın Mustafa Kemal'e en önemli katkısı Mustafa Kemal'in hayatında ileriye dönük projelerini biçimlendirmeyi, toplumsal, siyasal, kültürel, modernleşmeyi yakın örnekleriyle izlediği bir laboratuvar olmasıdır.

6. Mustafa Kemal, Sofya'da kaldığı süre içinde, Bulgaristan devlet yöneticileri ve Makedonya komitesiyle yakın ilişkiler kurmuştur. Sözkonusu bu unsur, Milli Mücadele döneminde Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine yansımış ve Bulgar Hükümetinden maddi ve manevi destek görmüştür. Bir başka deyişle;

³⁶ Canlı, *a.g.m.*, s. 665; Demirutku, *a.g.m.*, s.7-8.

Türkiye Cumhuriyeti devleti'nin, Bulgaristanla olan ilişkilerinin temeli Mustafa Kemal'in Sofya ataşemiliterliği döneminde atılmıştır.³⁷

Konumuzun sonunda, Mustafa Kemal Paşa'nın Sofya ateşemiliterliği görevi ve Sofya'daki anılarıyla ilgili demecine yer vermek istiyoruz.

"Balkan harbini müteakip Türkiye'nin Sofya sefareti Ataşemiliterliğine tayin edilmişim. Size şurasını itiraf etmeliyim ki Sofya'ya vasıl olduğum zaman orada nasıl karşılanacağım hakkında bende bir tereddüt mevcuttu. Fakat Sofya'da beklediğimin büsbütüne aksini görmekte ve aramızda hiçbir şey olmamış gibi bana karşı samimi bir dostluk gösterildiğın görerek hayrette kaldım. Bunun sebebini kendi kendime sordum ve nihayet anladım ki uzun müddet yan yana yaşamış olan bu iki millet arasında tabii bir meyl ve rabita mevcuttur. Bulgaristan'da aldığım zamanlara ait hatıralarım benim için pek kıymetlidir.

Bulgaristan'a karşı beslediğim samimi hissiyat asla sönmemiştir. Bu hissiyat iki hükümetin münasebatına ait faaliyetimin esasını teşkil etmiştir. Size beyan edebilirim ki benim bu kanaatim, Bulgaristan'a karşı takip edilecek siyasette Türk hükümetinin kanaatini teşkil etmektedir. İki millet arasında samimiyetin müteakabil hissiyat üzerine müessese olduğunu görmekle bahtiyarım, zaten bugün dostça yaşamak isteyen iki milleti, hiç kimse, hatta hükümetleri bile bundan menetmeğe muktedir değildir.

Harpten sonra iki milletin birbirine takribi için pek çok mesai sarfedildi. Türkiye Hariciye Vekili Dr. Tefvik Rüştü Bey ve Ankara Sefiri M. Pavlov bu hususta çok çalıştılar. Fakat bence bu kafi değildir. İki milletin menafi noktaî nazarından daha çok çalışmak lazımdır.

Sofya'da bulunduğum zaman Bulgaristan'ın münevver sınıfı ile temasta bulunmuştum. Bulgaristan çok büyük değildir, fakat oldukça dinç ve kuvvetlidir, gayet kıymetli evsafa malik bir milleti vardır.

Milletlerimiz yekdiğeriyle kardeştir ve iyi geçinmek müşterek menfaatler iktizasındadır. Ben siyasette hakikatperestim ve her şeyi buldukları şeraite

³⁷ Deliorman, *a.g.m.*, s.50 ; Canlı, *a.g.m.*, s. 665 ; Ortaylı, *a.g.m.*, s. 2041.

ve gösterdikleri lüzum ve zarurete göre muahede edelim. bu sebeple şuna kanaat hasıl ettim ki iki millet birbiriyle anlaşılacak olur ki, saadet ve iktisadi inkişafın temini için harikalar yaratmış ve bugünkü medeniyetimizin ulvi gayesini teşkil eden sulhun tesisi muvaffak olacaklardır. Ümit ederim ki, Bulgar Hükümeti de Bulgar milletinin Türk milleti ile dostluk rabitalarına takviyesi hakkındaki arzusuna tabi olacaktır. Bunu bütün kalbimle temenni ederim.”³⁸

Birinci Dünya Savaşında Türkiye ve Bulgaristan, yenik devlet olarak ayrıldılar ve iki devletde büyük kayıplar vermişlerdir. Savaş sonucunda Bulgaristan’da imzalanan Selanik Ateşkes Antlaşmasının Üçüncü maddesi gereğince Bulgaristan, Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleriyle imzalanan Mondros Mütarekesinin 23.maddesiyle; Türkiye ile Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşındaki bağlaşıklarıyla olan diplomatik ilişkilerini kesmeye mecbur edilmişlerdir. Bu şartlar sonucu, 28 Kasım 1918 tarihinde Hariciye Nazırı Mehmet Reşit Paşa, İstanbul’daki Bulgaristan Sefirini, Türkiye’deki Bulgar diplomatik temsilcilerinin memleketi terk etmeleri gerektiğini bildirmiştir. Türkiye’deki Bulgar çıkarlarını savunmayı İstanbul’daki İsveç elçiliği; Bulgaristan’daki Türk çıkarlarını savunmayı da Sofya’daki İspanyol Elçiliği üstlenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı devleti imzaladığı Mondros Mütarekesiyle, İtilaf Devletleri başta İngiltere, Fransa tarafından Doğu Trakya ve Anadolu işgal edilmeye başlanmıştır. Sözkonusu bu durum, Türk devletinin varlığını tehlikeye soktuğu gibi, Doğu Trakya’nın işgali sözkonusu olması Bulgaristan’ı da endişelendirmeye başlamıştır. Aynı zamanda Bulgaristan, Selanik Ateşkes ve Neuilly Barış Antlaşmalarıyla Müttefik devletlerle ilişkileri kesilmiş ve toprakları Fransa tarafından işgal edilmişti. Bu işgal sırasında Bulgaristan’da sosyal ve ekonomik karışıklıklar hüküm sürmekle birlikte, 1919 yılında Aleksandr Stamboliyski Hükümetinin başa geçmesiyle bu karışıklıklar sönükleşmişse de; 20’li yılların başında Bulgaristan’ın dış siyaseti, Birinci Dünya savaşından sonra Avrupa ile siyasi ve diplomatik yalnızlığa uğraması sonucunda, onu her yandan sarmış olan komşu düşman devletlerin

³⁸ *Cumhuriyet*, 3 Kanunvevel 1928, s.1, 2 ; *Vakit*, 4 Kanunvevel 1928, s.1, 4.

çemberinden çıkma çarelerini aramaya yönelmiş bulunuyordu. Bu tablo içinde; Bulgaristan'ın Balkanlarda ikili ilişkilerde, çözümlenmemiş toprak sorunları bulunmayan ve bu ilişkilerini reel olarak iyileştirebileceğini yegane komşu ülkenin Türkiye olduğu ortaya çıktı.³⁹

Türkiye'de ise, Milli Mücadele Hareketi, İtilaf Devletlerinin Mondros Mütarekesinin haksız ve tek taraflı uygulanmasına karşı başlamıştı. Ayrıca; İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgali, Anadolu'da başlayan Milli Mücadelenin hukuki ve siyasi yapıya dönüştürülmesi gerektiğini belirtiyordu. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde, 19 Mart 1920'de yayınlanan talimatname ile, Millet'in işlerini yürütebilecek bir Meclisin zorunlu olduğunu anlaşılacak şekilde seçim yapılmıştır. Seçim sonucu İstanbul'daki milletvekilleri Ankara'ya gelerek 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açmışlardır. Ankara'da hükümet kurma çalışmaları devam ederken, İtilaf Devletleri Türk barışını görüşmek için San Remo'da toplanmışlardır. San Remo konferansı kararlarına göre; Batı ve Doğu Trakya, Yunanistan'a verilmişti. Bir taraftan Batı Trakya üzerinde Fransızların himaye kurma teşebbüsleri sürerken , diğer bir taraftan da; Wilson ilkeleriyle de, Bulgaristan; Trakya'nın bir kısmını kendilerine verilmesinde ısrar ediyordu. Ancak; bunların hiçbiri olmadı. San Remo'da, Çatalca hattına kadar olan bölge Yunanlılara verilmişti. Bulgaristan, ilk önce bu kararı protesto etmiş⁴⁰, sonra da Türk Hükümetine destek sağlayarak Batı Trakya'yı ele geçirebileceğine inanmıştır. Zira bundan sonra; Trakya'nın Yunanlılara verilmesi sebebiyle toplanan Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin Edirne Kongresinde Trakya'nın savunma kararı alınmıştı. Öyle ki; Edirne'de toplanan Kongrede, Bulgar Komitelerinden Abadçiev ve arkadaşları da katılmış, Yunanlılara karşı, Türk-Bulgar komiteleri ile ortak tedbirler almıştı. Bulgar çetecilerine, Edirne ve civarındaki bazı askeri

³⁹ Stefan Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan, (1918-1922)*, çev. N. Yılmaer, İstanbul 1969, s. 91; Kalina Peeva, "Bulgaristan-Türkiye İlişkileri ve 1923 yılı Mustafa Kemal Döneminde Todor Markov'un Diplomatik Misyonu", *Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Sempozyum, Sofya, 14 Aralık 2000*, Sofya, Mayıs 2001, s. 59-60; Ali Sarıkoyuncu, "Milli Mücadelede Türk-Bulgar İlişkileri", *Türkler*, c.16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 280.

⁴⁰ San Remo kararlarından sonra , Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski şu açıklamayı yapmıştır : "Trakya'nın Yunanistan'a terki, her Bulgarın kalbinde ,derin bir elem duygusu uyandırmaktadır.Fakat,Bulgar milleti, yakın bir gelecekte, Akdeniz'de bir kapıya sahip olacağından katiyen şüphe etmemelidir. Çünkü ;Yunanistan elde ettiği toprakları muhafaza edemez. Bulgaristan, Makedonya'yı ,Trakya'yı ,Çatalca'yı nasıl muhafaza edemedi ve kaybetti ise,Yunanistan'da kendisine verilen büyük kemiği küçük midesine indirmeyecektir".Tevfik Bıyıkloğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, c.1*, TTK Yay., Ankara 1987, s.318-319.

birliklerde gezdirilmişti.⁴¹ Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Kurtuluş savaşı süresince Bulgaristan'ın desteğine önem vermişlerdir. Nitekim; Mustafa Kemal Paşa'nın 3 Şubat 1920'de Edirne'de Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e gönderdiği telgraf, sözünü ettiğimiz bu durumu açıklar: "... Bulgarların Adalar Denizi'nde ekonomik bir çıkış kapısı istemeleri konusundaki iddialarını da göz önüne almak gerekir. Trakya-Paşaeli Müdafa-yı Hukuk Cemiyeti'nin bütün ulusal örgütünü bu ilkeye göre genişletmek ve silahlandırmak gerekmektedir. Gümülcine yöresinde hedef, Yunan işgal kuvvetleri olmalıdır. Batı Trakya'daki Fransız politikasının Venizelos politikasına öncülük ettiği sezilmektedir... Cemiyetimizin siyasal görüşüne uygun olarak ilgililerle işbirliği yapılması ve Doğuda Osmanlı egemenliğinin kesinlikle tartışma konusu olmamak koşuluyla Batının kurtarılması için gereken önlem ve örgütlerin tamamlanmasıyla Kuvayı Milliye'nin Yunanlılara karşı, özellikle pek elverişli olan İskeçe yöresinde, işler duruma geçirilmesi ve bu konuda sizin yönünüzden en büyük yardımın yapılması gereklidir. Bulgaristan içinde oluşan devrim hareketlerinin de özel araçlarla izlenmesi, Bulgaristan isteklerinin Kavala doğrultusuna yönetilmesine her yoldan çalışılması yararlıdır..."⁴² Edirne'ye gelen Bulgar komitecileri, Cafer Tayyar Paşa ile görüşmüşlerdir. Batı Trakya'nın müstakil bir idareye kavuşması için Trakya Paşaeli Cemiyeti, Bulgarlara kuvvet ve para yardımı sözü vermiştir. Kısa bir süre sonra, Cafer Tayyar Paşa da, Bulgarlarla ilişki kurmak için Mayıs 1920'de Edirne Garnizonundan Yarbay Baha Bey'le, Karaağaç'a giderek Bulgar Okul Müfettişi Naçev'le görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerde; Türk-Bulgar işbirliği, Trakya'nın geleceği konusunda Bulgar ve Türk görüşlerinin tespiti, ortak bir hareketin meydana getirilmesi gibi konular ele alınmıştır.

Görüşme sonrası, Cafer Tayyar Paşa, Bulgar komitacılarıyla birlikte müşaviri Şakir Bey'i de Sofya'ya göndermiştir. Bu görevle birlikte, aynı zamanda Sofyadaki Türk elçisi görevini üstlenen Şakir Bey, Bulgarların Yunan istilasına karşı Bulgar Trakya ve Makedonya komitelerinin ne yapacaklarını ve savunma konusunda Bulgarlardan ne gibi yardım alacağını öğrenecekti. Şakir Bey,

⁴¹ Bıyıklıoğlu , *a.g.e.*, s.340.

⁴² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk,c.III.* Yay. Haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İstanbul 1988, s.259.

Bulgaristan'da Makedonya Komitesinin Başkanı Protogerof ve Stamboliski'yle görüşme fırsatı bulmuştur. Bu seyahat sonucunda, Bulgaristan'dan fiili bir yardım sağlanamayacağını, ancak; Yunanlılara karşı yapılacak mücadelede manevi yardım yapılacağı ve Bulgaristan'a sığınacak Türklerin iyi karşılanacağı sözünü almıştı. Şakir Bey'in Bulgaristan seyahatindeki aldığı sözleri görüşmek üzere Cafer Tayyar Paşa, Bulgar sınır komutanı Binbaşı Daskalofla görüşmüştür. Fakat ; bu görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır.

Kısa bir süre sonra Doğu Trakya'da Uzunköprü ve Edirne cephesinde bulunan 55. Türk Tümeni Yunanlıların saldırısına uğramış ve Bulgaristan'a sığınmak zorunda kalmıştır. Diğer Türk tümenleri de (60, 49) Yunan saldırısı sonucunda dağılmış ve bunun üzerine Türk orduları Bulgaristan'a sığınmıştır. Bulgaristan; 700 subay, 400 asker, sivil halk 100.000, 200 memur göçmene yerleşim, iş ve askeri, iktisadi yardım sağlamıştır.⁴³

Bütün bu olumlu gelişmelerden sonra T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski'ye 30 Nisan 1920'de bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Mustafa Kemal Paşa, "Türk halkının giriştiği Kurtuluş Savaşının bağımsız bir Türk Devleti kurma amaçlarını açıklayarak memlekette yaşayan bütün Hristiyanların ulusal korunma altına aldığı yolundaki teminatını" bildirmiştir. Bu mektubun önemi, iki hükümet arasında doğrudan doğruya diplomatik ilişkiler kurulması yolunda ilk diplomatik teşebbüs niteliği taşımasıdır.⁴⁴

1921 yılı başlangıcında, Stamboliyski hükümeti Ankara Hükümeti ile doğrudan doğruya ilişkiler tesisi için, sadece ekonomik meselelerle meşgul olmak üzere İsveç elçiliğinden bağımsız çalışma gayretleri içine girmeye başlamıştı. Bu zaman içerisinde, Todor Markov Bulgaristan'ın Edirne

⁴³ Canlı, *a.g.t.*, s. 40-43; Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.340-341,369. Grozdev Grozdev, "Bulgaristan ile Türkiye Arasında 1920-1922 Döneminde Askeri-Politik İlişkiler", Atatürk ve Stamboliyski, *Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Sempozyum, Sofya, 14 Aralık 2000*, Sofya, Mayıs 2001, s.55; Bulgaristan'a sığınan Türk birlikleri hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Ancak biz Bulgar kaynaklarınıninkine yer vereceğiz. Buna göre ; 385 subay, 3239 er ve 22.000 sivilidir. Cengiz Hakov, "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ve A. Stamboliyski Hükümeti", *Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Sempozyum, Sofya, 14 Aralık 2000*, Sofya, Mayıs 2001, s. 35.

⁴⁴ Velikov, *a.g.e.*, s. 97; Mektubun tamamı için bkz. Velikov, *a.g.e.*, s. 92-97; Belgelerle Mustafa Kemal..., *a.g.e.*, s. 195-197.

Başkonsolosu görevine atanmıştır.⁴⁵ Kısa bir süre sonra da 17 Şubat 1921'de Sofya'da Türkiye Hükümetinin resmi temsilcisi olarak Cevat Abbas Bey (Gürer) tayin olmuştur. Cevat Abbas Bey, Bulgaristan'dan Kurtuluş Savaşına iktisadi ve askeri yardım gönderme işlerini örgütlemiş ve gerçekleştirmiştir.⁴⁶

Stamboliyski Hükümeti, 1921 yılı Mayısının ikinci yarısında Ankara'ya gizlice Angel Grozkov, Çiftçi Partisi Meclis grubu temsilcisi, Yüzbaşı Grigor Pisate ve Tüccar Paskal Ençev'den kurulu bir heyeti Anadolu'ya göndermiştir. Bu heyetin faaliyetleri açısından değerlendirdiğimizde, düzenledikleri bu gezi sadece resmî bir gezi değil, aynı zamanda; tütün ve yiyecek satımı konusunda bir anlaşmaya varılması bakımından önemlidir. Ankara'da büyük bir saygı ve özenle karşılanan Bulgar heyet üyeleri, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın eşliğinde Eskişehir, İnebolu, Kastamonu, Kütahya, Antalya, Sivas cephelerini ziyaret etmişlerdir.⁴⁷ Bu gelişmeler sürerken, Bulgar Hükümetinin Türkiye'ye maddî ve manevî yardımları sözkonusu olmuştur. 1921 yılı Mayısında Yunan ordusuna seferber edilen Bulgarlar, İzmir Balçova'da isyan ederek silahları ile ordudan kaçarak Türk ordusu safına geçmişlerdir. Sadece Türkiye sınırları içerisinde değil; Makedonya'daki Bulgar askerleri de, Trakya'ya Türkler aleyhine savaşa gönderilmişlerdir. Bulgar askerler, Yunan karargahlarından kaçarak Türk safına katılmışlardır.⁴⁸

⁴⁵ Tuğgeneral Todor Markov'un, 1921 yılı başlarında Türkiye'ye Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosu görevine atanması rastgele değildir. Markov, 1916-1918 yıllarında Dobruca'da Bulgar süvari tümeninde Türk kolordusuyla birlikte savaflara katılmıştı. Markov'un Edirne Başkonsolosu olmasını Bulgaristan Tümgeneral Grozdev Grozdev şöyle anlatmaktadır : "Yedek Subay Markov'un deneyimleri ,Türk ordusunun artık Gazi ünvanı verilen Mustafa Kemal kumandasında Batı cephesinde taarruz operasyonları sırasında yapılan baskınlar ve yan hücumlar uygulanıyor ki , bunun sonucu Yunan Güçleri Sakarya nehri yanındaki savaşta yenilgiyle uğratılıyorlar. Yedek subay Todor Markov'un yardımıyla yeni Türk ordusuna inşaat işçileri ve bahçıvanları görünümü altında gönüllü olarak genelde emekliye ayrılmış belli bir savaş deneyimi olan subaylar , assubaylar ve neferler gönderiliyor ki , bunlar Türk Komutanlığı tarafından komutanlık görevlerine tayin ediliyorlar ".Grozdev, *a.g.m.*, s.54.

⁴⁶ Stefan Velikov, "Kemal Atatürk, Kemalist Devrim ve Bulgar Kamuoyu", *Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları, 2-6 Kasım 1981*, Ankara Üniversitesi, s. 151;Hakov, "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ve Aleksandr Stamboliyski Hükümeti" , *a.g.m.*, s. 35.

⁴⁷ Velikov, *a.g.e.*, s. 98-99; Velikov, *a.g.m.*, s. 152.

⁴⁸ Grozdev, *a.g.m.*, s. 54. Yunan ordusuna alınan Makedonyalı Bulgarlar, Bulgar Makedonya Örgütü , İmro'nun , gönderdiği bir çağrıda şunları söylemekteydi: "Kardeşler, Türk Halkının yürüttüğü dev mücadele hepimizi ona yardım ve işbirliğine çağırıyor. Ordudan kaçınız, zira Yunan ordusundan esir alınan veya kaçanlara Türk ordusunda kardeşçe muamele ediliyor. Asla korkmadan ve yığınla onlardan yana geçiniz !", *a.g.m.*, s. 54.

Ayrıca; 26 Temmuz 1921 tarihinde İtalyan bandıralı Leopolis Vapuru, Burgaz limanından, müttefikler tarafından Bulgar ordusundan silahsızlandırılmak maksadıyla toplanan ve denize atılacak olan makineli tüfeği İstanbul'a getirmişti. Leopolis'in yükü arasında 4 bin kilo silah bulunduğu kaydedilmektedir. Bir başka Aventino adlı İtalyan bandıralı geminin Burgaz limanından yüklediği yiyecek maddesi ve tütün arasında 24.474 kilo mermiyi İstanbul'a götürdüğü bildirilmektedir. 1922 Şubatında İstanbul seferini yapmakta olan İtalyan bandıralı Karniolya adlı gemi, diğer yüklerinin arasında, 1.671.836 kilo demir ve bronz malzeme ile bir parti kapsülü İstanbul'a götürmüştür. Aynı senenin Martında, yine İstanbul seferini yapan Paleki adlı İtalyan vapuru, başka yüklerinin arasında 643 kilo askeri malzeme taşımıştır.⁴⁹

Bulgar hükümetinin Türk hareketine olan katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Bulgar Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde, Türkiye'nin İtilaf devletlerine karşı yürüttüğü savaş Bulgar Milleti tarafından büyük bir ilgi ile izleniyor ve destekleniyordu. Bu çerçevede de 1922 yılı Ekim ayında, Stamboliski, Türk Kurtuluş Savaşı üzerinde durarak şunları söylüyordu:

"Türk milletinin giriştiği hareketi büyük Önder Mustafa Kemal paşa'nın şahsında tanımak gereklidir. Sevr anlaşmasının üzerinde yapılacak tadilat diğer anlaşmaların da tadilini gerektirecektir. Sabır. Şimdi bizim komşumuz olan Türkiye ile ilişkilerimiz sadece iyi ve dostane olabilirler. Ortak çıkarlarımız bizleri barış içinde yaşamaya zorlamaktadır."⁵⁰

Bu sözlerinden sonra Stamboliski, 1922 yılının sonlarında tüccar S. Pokaniçarov ile B. Açıkov'u Türkiye'nin Sofya'daki temsilcisi Cevad Abbas ile Ankara'ya göndermiştir. Pokaniçarov'un, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi olumlu bir havada gerçekleşmişti. B. Açıkov da bu görüşmeyi şöyle aktarmıştır : "Mustafa Kemal, yakından tanıdığı Bulgar milletine karşı samimi sempati besliyor. O Bulgarların, Kurtuluş savaşından önce ve sonra yaptıkları savaşlardan örnekler vererek halkımızın meziyetlerinden bahsediyor ve onlara kıymet verdiğini anlatıyordu... Paşa Türk ve Bulgar milletleri arasında tartışmalı

⁴⁹ Velikov, *a.g.e.*, s. 119-120; Velikov, *a.g.m.*, s. 153-154. Milli Mücadele döneminde İtalyan Yardımları için bkz. Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Yay. Ankara 2002.

⁵⁰ Velikov, *a.g.e.*, s. 106.

konuların bulunmadığını; bunun aksine iki millet arasında karşılıklı sempatilerin bulunduğunu söyledi.”⁵¹

Bulgaristan Hükümeti tarafından Türkiye'ye yollanan gizli diplomatik misyonlar, İki ülke arasında gelecekte ilişkiler tesis etme yolundaki temeli hazırlamıştır. Bütün bunlar, Balkanlarda siyasi yönden yalnız bırakılan Bulgaristan için büyük önem taşıyordu.⁵²

İlişkilerde bu olumlu süreç sürerken, Türk halkının Emperyalist devletlere karşı, Ulusal Kurtuluş Savaşı başarıyla sonuçlanmıştır. Kurtuluş savaşının zaferi yalnız Türkiye'de değil, Bulgaristan'da da geniş yankı bulmuştur. Rabotniçeski Veski Gazetesi, bu sevincini şöyle aktarmaktadır : “Yunanistan'ın Türk ordusu tarafından hezimete uğratılması İngiltere için hezimet demektir... Şimdi Kemal Paşa Küçük Asya'nın efendisidir... Türklerin son zaferi, Doğu'nun devrimleşmesini süratlendirecektir...”

Bulgaristan Başbakanı Aleksandr Stamboliyski de şunları söylemiştir : “Büyük devlet adamı Kemal Paşa şahsında Türkiye'nin katkı payını kabul etmeliyiz. Kemal Paşanın çabalar sayesinde günümüzde Türk sorunu gözden geçirilmek üzere tekrar gündeme alındı. Türklerin başarılarından önce böyle bir şey kimsenin aklından geçmiyordu. Sevr Antlaşmasının revize edilmesiyle birlikte öteki antlaşmaların bütün ağır maddelerinin de revize edilmesine başlanacaktır.”⁵³

Türk Kurtuluş Savaşının yankıları Avrupa kamuoyunda sürerken Lozan Konferansının görüşmelerinin devam ettiği dönemde Stamboliyski Hükümeti, Edirne'deki Bulgar Başkonsolosu Todor Markov'u, Türk Hükümetinin başkanı Mustafa Kemal Paşa ile görüşme olanakları arama ve ona Bulgaristan'ın anlaşma ve resmi ilişkilerini kurma teklifini bildirmesi için Türkiye'ye göndermiştir. Markov, Ankara Hükümetinin İstanbul'daki siyasi temsilcisi Adnan

⁵¹ Velikov, *a.g.e.*, s. 107;Yeşilyurt, *a.g.e.*, , s. 23 ; Türk Basın Heyetinin 1930 yılında Bulgaristan'a yaptığı seyahatde, Açkov'un Türkiye'ye gelişyle ilgili şöyle bir haber yer almaktadır: “M. Açkov, Ankara'ya gelmiştir. Bu defa İnebolu gemisiyle gelen ve İngilizlerin sıkı kontrolünden kendisini kurtarabilen Akçof'un üzerinde ticaretle meşgul, Çatalcalı Eyüp Efendioğlu Bahti Efendi namına bir pasaport verdi. İstanbul'dan ayrıldığı zaman bu pasaportla Ankara'ya gelmiştir”, *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1930, s.1.

⁵² Hakov, *a.g.m.*, s. 35-36.

⁵³ Velikov, *a.g.m.*, s. 151.

Beyin yardımıyla Mustafa Kemal Paşa ile 24 Ocak 1923 tarihinde İzmir Göztepe'de görüşmüştür. 25 Ocak 1923 tarihinde yapılan ikinci karşılaşmalarında Mustafa Kemal Paşa, "Todor Markov'a iki halk arasında gelecekte tesis edilebilecek komşuluk ilişkilerinin temellerine" , değinmiştir. Markov da, "iki ülke arasında muntazam diplomatik ilişkiler tesis edilmesi için yapılacak görüşmelerde muhtemelen Bulgar Hükümetinin ileri süreceği şartlar hakkında "ayrıntılı bilgi" vermiştir. İlk olarak, Bulgaristan'ın Trakya üzerinden Ege kıyılarına çıkma sorunu ve bu çerçevede, Türk-Bulgar ekonomik ilişkileri üzerinde ağırlıkla durmuş, Bulgaristan için Türkiye'nin doğal bir pazar olduğunu, liberal ilişkiler kurulması gerektiğini ileri sürdükten sonra, göçmenler konusuna değinmiştir. Markov, Bir kısmının Doğu Trakya'da yerleşmelerine imkan verilmesi ve bununla beraber İstanbul'da Bulgar Ekzarklığı'nın otoritesinin yükseltilmesini ileri sürmüştür. Mustafa Kemal Paşa , Markov'un düşüncelerine özetle şöyle cevap vermiştir: "Yalnız benim tarafımdan değil, fakat meslektaşlarınız ve birçok Türk tarafından da çalışmanı, sempatiniz, özellikle de geçirdiğimiz kritik anlarda Türk davasını savunmanız bilinmektedir. Bu ilk misyon ile sizin görevlendirilmenizden dolayı sevinçliyim ve tamamıyla başarı olacağına inanıyorum. Bir asker gibi cesur ve açık konuştunuz. Bahsettiğiniz tüm meseleler hakkında sırasıyla cevap veremeyeceğim, ancak idrak ettiklerim hakkında konuşacağım. Sizinle konuştuklarım şahsi görüşüm olarak kabul etmelisiniz ki, meslektaşlarım ile müzakere edilmeden hükümet görüşü olarak kabul etmemelisiniz. Normal diplomatik ilişkilerin kurulması konusunda tamamıyla resmi ya da yarı resmi olarak kurulmaları için hiçbir engelin olmadığını düşünüyorum. Bu durumda inisiyatif hükümetinize aittir.

Çünkü yarı resmi olarak temsilcim Cevad Bey'i göndermiştim. Fakat İtilaf Devletlerinin baskısı ile hükümetiniz Sofya'yı terk etmesini istemek zorunda kalmıştı. Bundan dolayı inisiyatifin bu kez sizin hükümetiniz tarafından ele alınmasının uygun olacağını düşünüyorum. Bulgaristan'ın Türkiye hakkında madem ki işgalci niyetleri yok, uzlaşmak kolay olacaktır. Balkanlarda dost bir halka ihtiyacımız var ve Bulgar halkı coğrafyası, siyaseti ve ekonomisi bakımından ihtiyaçlarımıza en uygun bir şekilde cevap vermektedir. İki halk arasındaki dostluk bizi de, sizi de daha güçlü ve daha bağımsız kılacaktır.

Ortaya koyduğumuz ve tahminimize göre hükümetinizin çözümünü isteyeceği meseleler yerindedir ve tarafımızca da kolay kabul olunabilirler. Sizin olduğu gibi, bizim de iyi ticari ilişkilere ihtiyacımız vardır ve bunlar öyle bir dereceye getirilmeli ki, sizin de ifade ettiğiniz gibi, bir iki gün iki devlet arasındaki gümrük sınırının ortadan kaldırıldığını görebilelim.

Batı Trakya meselesin gelince, size söylemeliyim ki, "Misak-ı Millî" sınırları içerisinde yer almasına rağmen, bu bölgeyi hiçbir zaman ciddi olarak ele geçirmeyi düşünmedik. Şahsi kanaatime göre, Türkiye bu bölgeyi ele geçirirse daha güçlü değil, daha zayıf olacaktır. Sizin için bu mesele farklı anlam ifade etmektedir. Batı Trakya'nın Bulgaristan için hayati bir mesele olduğunu itiraf ediyorum ve bundan dolayı da destek vermeye hazırız. Aynı şekilde diğer meselelerin Bulgaristan'ın istekleri doğrultusunda çözümlenmesinde tarafımızdan herhangi bir engel ile karşılaşılmayacağını düşünüyorum. Fakat yine tekrar ediyorum; bunlar benim şahsi görüşlerimdir.

Meselelerin kesin çözümü, konuşmamızı şifreli telgrafname ile bildireceğim meslekdaşlarımla rızasına bağlıdır. hükümetinize bildirdikten sonra ve hükümet diplomatik ilişkilerin düzenlenmesi fikrini ve ilgisini çeken tüm diğer meseleleri benimsedikten sonra, inisiyatifi ele almakla kalmayıp, bu amaca yönelik ilgili kişiyi göndersin ve ticari ilişkilerimizi şekillendirecek uzmanları da tayin etsin. İfade ettiğiniz meselelerin çözümünde tüm desteğim arkanızda olacaktır."⁵⁴

Bu olumlu görüşmelerin olumlu bir neticesi olarak, Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski, Todor Markov'u, 27 Şubat 1923'te İstanbul'daki Bulgar sefaretine konsolos olarak tayin etmiştir. Markov'un bu yeni görevindeki amacı, muntazam diplomatik ilişkiler tesis edilmesi amacıyla gereken zemini hazırlamaktır.⁵⁵ Yeni Bulgar temsilcisinin ilk ziyareti, anlaşmalar gereğince, 1923 yılı Mart ayı başlarında Bulgar haklarını korumakta olan İsveç temsilcisine oldu. İsveç temsilcisi, Bulgar sefaretini temsil etmekte olan Markov'a Ankara Hükümetinin temsilcisi olan Adnan Bey'le her türlü resmi ilişkiden kaçınmasını

⁵⁴ Belgelerle Mustafa Kemal..., *a.g.e.*, s. 237-240; Peeva, *a.g.m.*, s. 61-62; Hakov, *a.g.m.*, s. 36-38.

⁵⁵ Peeva, *a.g.m.*, s. 64; Velikov, *a.g.e.*, s. 109.

söylemiştir. Aynı yılın Mart ayında, Sofya Metropoliti Stefan, Trakya'daki göçmenlerin durumu, Doğu Trakya'daki Bulgar kilisesi ve din adamlarının durumu ile eksarklığın vaziyetini düzenlemek için Türkiye'ye gelmiştir. Metropolit Stefan'ın göreviyle ilgili Stamboliyski şunları söylemektedir: "Metropolit Stefan, dini bütün meseleleri ve kiliseyle ilgili ekonomik sorunları Türk hükümeti ile görüşecek ve bu konuda sefarete yardım edecektir."

İstanbul'daki Bulgar temsilcisi Markov, 13 Mart 1923'te Ankara Hükümetinin İstanbul'daki temsilcisi Adnan Bey'e Metropolit Stefan'ın gelişi ve görevi hakkında bilgi veriyor ve durmadan Ankara Hükümetinin haberdar edilmesini istiyordu. Ancak; Ankara'dan görüşmelerin başlaması için bir haber gelmemiş, Sofya Metropolitinin yapmak istediği görüşmeler olumsuz sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın sebebi ; Türk Hükümetinin Bulgar kilisesinin meselelerini ve Trakya göçmenlerinin durumunu halletmekteki arzusuzluğundan gelmiyordu. Her şeyden önce iki memleket arasında ilişkilerin sağlıklı bir şekilde kurulamaması, her türlü görüşmenin yapılmasına engel olmaktaydı. Bunun dışında zaman; Türkiye- Bulgaristan arasındaki meselelerin görüşülmesi için iyi seçilememiştir. Ayrıca; Ankara, bu dönemde Lozan Konferansına büyük önem vermekteydi.

Metropolit Stefan'ın başarısız seyahati iki memleket arasındaki diplomatik ilişkileri kurmaya çalışan İstanbul'daki Bulgar temsilcisi Markov'un cesaretini kırmıştır. Markov, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıda, Ankara hükümetine karşı tutumunun nasıl olacağını konusunda belirsizlik içinde olduğunu belirtmiştir. Başbakanlıkla birlikte Dışişleri Bakanlığı görevini de yürüten Stamboliyski, 2 Nisan 1923 tarihli telgrafında Markov'a şu talimatı veriyordu: "Ankara hükümeti ile temaslarınıza devam ediniz. Ancak dış etkenlerden ötürü bu temaslarınız, yarı resmi mahiyette olmalıdır. Bulgar menfaatlerinin korunması şimdilik hala İsveç elçiliğindedir ve siz de şimdilik ona bağlı bulunmaktasınız. Ancak siz bağımsız olarak bir konsolosluk görevi yapabilirsiniz. Stambolinski, telgrafının sonunda şöyle diyordu: "Ancak siz iki memleket arasında resmi ilişkilerin nasıl sağlanabileceğini araştırınız... Sizin

devamlı olarak Ankara'ya gitmeniz büyük gürültü koparabilir. Bu iş için (sekreteri) kullanmanız yerinde olur. O pek fark edilmez".⁵⁶

İstanbul'daki Bulgar temsilcisi Markov, 8 Nisan 1923 tarihinde kimseye danışmadan, kendiliğinden, ilk defa Bulgar Bayrağını elçilik binasına çekti. İki gün sonra Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı, İstanbul'daki Bulgar temsilciliğine şu telgrafı gönderiyordu: "Dışişleri bakanlığı iki memleket arasında müzakerelerin devamına karşı değildir. Ancak daimi ilişkilerin kurulmasına dış durum henüz müsait değildir. Ancak bu yakında olacaktır."

Ankara Hükümeti, 1923 Mayısının ortalarında iki memleket arasında diplomatik ilişkilerin sağlanması için resmi müracaatta bulunmuştur. Buna göre; Ankara hükümeti, Sofya'ya bir temsilci göndermeyi teklif ediyordu. İstanbul'daki Bulgar temsilciliğini yürüten Markov, 7 Mayıs 1923 tarihli telgrafında bu durumu Sofya'ya bildirirken kendisi de şu düşüncelerini ekliyordu: "Türklerin bu arzusu karşısında kaba bir davranışta bulunmamız menfaatlerimize son derece ağır bir şekilde etki yapacaktır." Ancak; Bulgar Dışişleri Bakanlığı hala tereddüt içindeydi. Çünkü bu dönemde Bulgaristan'ın durumu karışık idi. 9 Haziran 1923'te Bulgaristan'da darbe sonucu, Çiftçi partisi iktidardan indirilmiş, Askerler ve Makedonya komitesi ülkeye hakim olmuştu. Bu sırada Bulgar Hükümetinin İstanbul'a gönderdiği Markov, Ankara Hükümetinin İstanbul temsilcisi, Adnan Bey'e, "Ankara hükümetinin değiştiğini, yeni hükümetin komşu devletler ve diğer devletlerle iyi ilişkiler kuracağını bildirmekte" idi. Markov, Bulgar hükümetinin kendisini yeniden Ankara temsilciliğine görevlendireceğini söylemekte ancak; "İngilizlerin bunu hoş karşılamadığını belirterek çekimser davrandığını" söylemişti. Adnan Bey'in tek isteği, Türk temsilciliğinin bağımsız olmasıydı. Sonunda Bulgar hükümeti 27 Mayıs 1923 'te Ankara Hükümeti'nin, İspanyol elçiliğine bağlı olmayan yarı resmi nitelikte bir temsilci göndermesini kabul etmiştir. 5 Temmuz 1923'te Ankara Hükümetinin İstanbul temsilcisi Adnan Bey'de, Bulgar Elçiliği ve delegelerini "yarı resmi" olarak kabul etmiştir.⁵⁷

⁵⁶ Peeva , *a.g.m.*,s.64-66 ; Velikov, *a.g.e.*, s.110-113.

⁵⁷ *Vakit*, 6 Temmuz 1923 , s.2 ; *Tanin* , 6 Temmuz 1923 , s.3 ; Canlı , *a.g.t.*, s.65.

7 Temmuz 1923 'te İsveç delegasyonu, Bulgar şubesinin kaldırıldığını bildirmiştir.⁵⁸

İlişkilerde bu zikzaklar sürerken, Kurtuluş savaşının başarıyla neticelenmesi, Türkiye Lozan Konferansı hazırlıklarını bütünüyle hızlandırmıştı. Lozan'a gelindiğinde Bulgaristan; Trakya Meselesini gündemde tutuyordu. Trakya meselesini, Ayastefenos Antlaşmasına dayandırılmakla birlikte, "Büyük Bulgaristan"ı oluşturma hayallerini ütöpik de olsa taşıyordu. Nitekim; 1. Dünya savaşında aynı cephede yer alan iki ülke, savaşı ağır yenilgiyle kapatmış ve savaş sonucunda her iki ülke İtilaf devletlerince işgal edilmiştir. Türkiye'de İtilaf devletlerinin hegemonyasına karşı yürütülen "Milli Mücadele Hareketi" ni izleyen günlerde, İtilaf devletleri'nin başkanlığında Temmuz 1921'de San Remo Konferansı toplanmıştır. San Remo'da, Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi, Trakya'dan hiçbir hak elde edemeyen Bulgaristan'ın Türkiye'ye desteğini kamçılıyordu. Neuilly Antlaşmasıyla da; Ege'ye çıkışını kaybeden Bulgaristan'ı bu süreçten sonra Türkiye'yi destekleyerek, olursa tüm Trakya'yı ya da Batı Trakya ile yetinmek istemiştir.

Bulgaristan'ın bu düşüncesine karşılık Mudanya Mütarekesiyle Bulgaristan'ın savunduğu Trakya tezi, Yunanistan'ın eline geçmiş, Trakya'da sınır 1913'deki gibi kalmıştır. Mütarekeyle, Doğu Trakya'yı Yunanlılar tahliye ettikten sonra İtilaf Devletleri işgali altına girmiştir. Mudanya'dan sonra İtilaf devletleri Ankara Hükümetini Lozan'da başlayacak barış konferansına davet etmiştir.⁵⁹

Lozan Konferansı görüşmeleri başladığında (21 Kasım 1922) Türkiye adına İsmet Paşa başkanlığındaki heyet ile, Bulgaristan Hükümeti adına Aleksandr Stamboliyski katılmıştır.⁶⁰

⁵⁸ Tuğlacı, *a.g.e.*, s.130 ; Canlı, *a.g.t.*, s.65.

⁵⁹ Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 465.

⁶⁰ Lozan görüşmelerine katılan Ali Naci (Karacan) Bulgaristan Heyeti Başkanı Stamboliyski'yi şöyle tasvir ediyordu: "Stamboliyski... büsbütün başka bir alemde fırlamış, kapı gibi kaba, kıvrık saçlı, yukarıya doğru kalkık bıyıklı meşhur çiftçi Stamboliyski göze çarpıyordu. O Stamboliyski ki bu konferanstan pek az zaman sonra iktidarın yüksek zirvesine kadar ulaşmışken bir gece Tatarpazarcıkta kendi adamı olan Bulgar zabiti Harlakof tarafından öldürülecek ve cesedi bir ağaç doğranır gibi parça parça edilecekti. Bedbaht Başvekil, mağlup Bulgaristan için bu konferanstan yalnız bir hava deliği, bir nefes alma penceresi, denize çıkış yolu istemeye gelmişti". Ali Naci Karacan, *Lozan*, Milliyet Yay., İstanbul 1971, s. 97.

Türkiye'nin Trakya konusunda ileri sürdüğü tez, Misak-ı Milliye bağlı, Batı Trakyalıların serbestçe reylerine müracaat edilerek plebisit bir yapıda olması ve bunun 1913 sınırıyla kalmasıdır. Bulgaristan'ın ileri sürdüğü tez ise, Batı Trakya'da muhtar bir idare kurulmasını veya Trakya'nın kendisine verilmesi ve Ege Denizine çıkış hakkını elde etmektir.⁶¹ Konferans sürecinde İtilaf Devletleri ile Türk Heyeti Misak-ı Milli doğrultusunda uyuşamadığı için konferans ileri bir tarihe atılmış ve 23 Nisan 1923'te tekrar başlamıştır. İlk görüşmelerden umduğunu bulamayan Bulgaristan, bu sefer Garbi Trakya meselesini şiddetle savunmuş⁶² ve Türkiye'ye destek vermiştir. Bu destek, 1923 yılı Ocak ayında İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile Markov'un görüşmesi sonrası kesinlik kazanmıştır. Öyle ki; bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Markov'a şunları söylemişti: "Batı Trakya'nın Bulgaristan için hayati bir mesele olduğunu itiraf ediyorum ve bundan dolayı destek vermeye hazırız. Aynı şekilde diğer meselelerin Bulgaristan'ın istekleri doğrultusunda çözümlenmesinde tarafımızdan herhangi bir engel ile karşılaşılmayacağını düşünüyorum."⁶³

Ancak; görüşmelerin başlanmasıyla, Bulgaristan'ın isteklerinde çelişkiler sözkonusu olmaya başlamış, Mahreç isteği kafi gelmeyip, Dedeağaç'ın da Bulgar toprağı olması konusunda diretti.⁶⁴ Bulgaristan'ın bu istekleri başta Venizelos olmak üzere İngiltere tarafından kabul görmemiştir.

Lozan konferansı sonucunda Trakya sınırı, 1914 esaslarına göre çizilecek, Batı Trakya'nın Yunanistan'a, Karaağaç'ın tazminat olarak Türkiye'ye verilecekti. Bulgaristan'ın güney sınırı, Karadeniz'den Meriç ırmağına kadar, 1919'daki Bulgar-Yunan sınırı olarak saptanmıştır. Edirne'yi içine almak koşuluyla, Meriç'ten sonraki sınır Türk-Yunan sınırına dönüşmekte ve Ege

⁶¹ Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları, I (1922-1923)*, TTK Yay., Ankara 1990, s. 102; Karacan, *a.g.e.*, s. 123; *Türk Dış Politikası, c.1, 1919-1980*, İletişim Yay., İstanbul 2000, s. 217. Plebisit yapı, Bir kişi ya da bir mesele hakkında kabul veya red iradesini belirtmek amacıyla yapılan oylamadır. Bir başka deyişle; İktidara gelen bir kişinin, yurttaşlarından güven isteme yöntemidir.

⁶² Karacan, *a.g.e.*, s.126, Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar ilişkileri, *a.g.e.*, s. 239. Lozan Konferansı görüşmeleri sırasında, Hüseyin Rauf, İsmet paşa'ya Bulgaristan'ın Konferanstaki yaklaşımıyla ilgili şunları yazmıştır: "İstanbolyiski'nin büyük bir ekseriyet ile mevkiini muhafaza ve tahkim ettiği ve Bulgar siyasetinin lehimize inkişaf etmekte ve Bulgarların konferansta herhalde Garbi Trakya meselesini mevzu bahs olmasını", Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları, II, (Şubat – Ağustos 1923)*, TTK Yay., Ankara 1994, s. 275.

⁶³ Belgelerle Mustafa Kemal..., *a.g.e.*, s. 239.

⁶⁴ Karacan, *a.g.e.*, s. 126.

Denizine kadar ırmağı izlemekteydi. Böylelikle; Türkiye-Bulgaristan-Yunanistan sınırının her iki yanındaki yaklaşık 30 kilometrelik bir bant, konferansta imzalanan "Trakya sınırına ilişkin sözleşme" ile askerden arındırılacaktı. Buna, Fransa, İngiltere, İtalya, Bulgaristan-Yunanistan ve Türkiye'den katılan temsilcilerden oluşan Tahdid-i Hudud Komisyonu meşgul olacaktı. Askerden arındırılan bu saha, silahtan arındırılacak, jandarma, polis kuvvet-i, gümrük memurları, hudut muhafızları gibi iç güvenliği temin sınırları gözetlemek için zorunlu özel kişiler dışında hiçbir silahlı kuvvet duramayacaktı. Bunların silahları, her türlü top söz konusu olmamak şartıyla, tabanca, kılıç, tüfek ve her yüz er için, dört makineli tüfekle sınırlandırılacaktı.⁶⁵

Lozan Görüşmeleri sırasında Bulgar Heyetinin Trakya konusunda çelişkili davranışları Türk hükümetinin dikkatini çekmiş ve bu konuda temkinli davranmaya itmiştir. Öyle ki; 1923 yılında Markov, İsmet Paşayla görüşmesini anılarında şöyle anlatmaktadır: "İsmet Paşayla konuşmamız esnasında Lozan'da uzun süren barış görüşmelerinde karşılaştığı tatsızlıklardan söz etti. Bulgar heyetinin tutumundan da şikayetlerini dile getirdi. Adı geçen heyet Ege sahiline yönelik isteklerimizi savunmasına teşekkür edeceğine, Stamboliyski vasıtasıyla Doğu Trakya'ya muhtariyet verilmesini talep etmiştir."⁶⁶

Bu olayın gelişimine paralel, 1923 Temmuz sonlarında Lozan Konferansından dönüşü sırasında, Bulgaristan Dışişleri Bakanı Kalfov, İsmet Paşayla görüşmek istemiştir. Ancak; Bulgar heyetinin hiç beklemediği bir şekilde "uyuyor" bahanesiyle Türk heyeti Başkanı, yeni Bulgar idarecilerine dikkat göstermeyerek kimse tarafından rahatsız edilmeksizin Türkiye'ye doğru yoluna devam etmiştir.⁶⁷

Lozan Antlaşmasıyla Türkiye, modern devlet literatüründe yer alarak hukuksal meşruluğunu kazanmış ve bağımsızlığı tanınmıştır. Bulgaristan'la

⁶⁵ Türk Dış Politikası, **a.g.e.**, s. 223; Veysi Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, Genel Kurmay Basımevi, 1996, s. 190.

⁶⁶ Belgelerle Mustafa Kemal..., **a.g.e.**, s. 379.

⁶⁷ Milen Kumanov; "Aleksandr Stamboliyski'nin öldürülmesine ilişkin Atatürk Hükümetinin Münasebeti", *Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri üzerine sempozyum, Sofya, 14 Aralık 2000*, Sofya, Mayıs 2001, s.70.

Lozan Konferansı sırasında olumsuz gelişmelere rağmen Bulgaristan “Yeni bir devletin yükselişini” memnuniyetle karşılamıştır.

İlişkilerde bu havayı izleyen günlerde, Bulgaristan Türkiye Elçisi Markov, Lozan Antlaşmasıyla ilgili şunları söylemiştir: “Lozan’da imzalanmış olan barış antlaşması Türkiye için büyük bir politik zaferdir... Savaş neticesi diğer komşu ülkelere karşı yaratılan tutum ve düşman çemberi içerisinde bulunuşumuz, bizi ancak Doğuya dönmeye mecbur etmektedir. Çünkü biricik soluk alacak yan Türkiyedir ki oda bize iyi niyetli olduğunu defalarca ispatlamıştır”.⁶⁸

Bulgaristan kamuoyu şu noktada hem fikirdir: “Büyük bir zaferden sonra Türkiye’de yeni bir devir başlıyor... Bizce ehemmiyetli olan nokta, mukadderatına sahip olan Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerinin diğer komşularımız ve büyük devletlerle aynı eşitlik dahilinde oluşturulmasıdır. Doğuda, Bulgaristan’a en yakın bir noktada yeni bir devlet yükselmiştir. Türkiye’nin zaferinden Bulgaristan’ın memnun olmaması için hiçbir sebep yoktur.”⁶⁹

Bu düşüncelere ek, La Bulgarie gazetesi şunları yazmaktadır: “Anadolu’daki zafer, Türkiye dostluğuna Bulgaristan’a yüklediği kefaletlerden serbest bırakmıştır. Türkiye; sosyal, siyasi teşkilatında gerçek bir inkılap meydana getirmiştir. Her türlü siyasi şüphe ve endişeden uzak kalarak dostluk hissini taşımaktadır”.⁷⁰

⁶⁸ Cengiz Hakov, “Mustafa Kemal Atatürk ve Bulgaristan-Türkiye İlişkileri”, *Atatürk 4. Uluslar arası Kongresi (25-29 Ekim 1999), Kazakistan*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000, s. 1012.

⁶⁹ *Vakit*, 2 Ağustos 1923, s.1.

⁷⁰ *Vatan*, 10 Haziran 1924, s.2.

SIYASİ İLİŞKİLER

I. BÖLÜM

İLİŞKİLERİN KURULMASI VE TÜRKİYE-BULGARİSTAN ANTLAŞMALARI

1.Dünya Savaşı sonrasında, Uluslararası politikada Balkan coğrafyasında problemlerin yaşandığı bir döneme girilmiştir. Savaştan zafer kazanarak çıkan Batılı devletlerin kurmayı amaçladıkları yeni dünya düzeni, Balkan Yarımadasının siyasal haritasını da tümüyle değiştirmiştir. İtilaf Devletleri ile birlikte savaşa katılan Balkan Devletlerinin toprakları, yenik bölge devletlerinden toprak alınarak genişletilirken kendi kaderini tayin hakkı göz önüne alınmamış ve Balkanlarda iki savaş arası dönemin temel sorunu olan ilk önce; azınlıklar, buna bağlı olarak da toprak sorunu yaratılmıştır. Bu çerçevede; 1. Dünya Savaşı sonrası çıkan tabloya bağlı kalan "Anti Revizyonist", ve "Revizyonist" adı altında birleştiler.¹ Bulgaristan'la imzalanan Neuilly Antlaşması (27 Kasım 1919) ile "Büyük Bulgaristan"² düşü sona ermiş ve Bulgaristan, Türkiye hariç, komşularının hepsine topraklarından bir bölüm vererek ülkesini dikkate değer ölçüde küçültmüştür. Romanya'ya Güney Dobruca'yı, Yugoslavya'ya Makedonya'nın bir bölümünü Tsaribrod, Timok, Bosilegrad'ı terk etmek zorunda kalan Bulgaristan, bir de buna Balkan Savaşları sonucunda Yunanistan'a bıraktığı Dedeağaç'ta eklenince, Ege Denizine çıkışını da kaybetmiş oldu. Topraklarının çok büyük bir bölümünden vazgeçmek

¹ Sina Akşin - Melek Fırat, *İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yay., İstanbul 1993, s. 120.

² Büyük Bulgaristan; 3 Mart 1878'de, Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşmasıyla oluşturan Bulgaristan'dır. Büyük Bulgaristan düşü, Bulgaristan iç ve dış politikasında en önemli unsur olmuştur. Balkan ve I. Dünya savaşlarına girmesinin sebebi Büyük Bulgaristan'ı oluşturmaktır. Büyük Bulgaristan ; Kuzeyde Tuna Nehri, Silistre'den Karadeniz'e kadar doğuda Karadeniz, güneyde bugünkü Trakya sınırından daha güneye Stranca içlerine inip, Kırklareli'yi içine alarak batıya doğru ilerlemekte, Edirne'yi dışarıda bırakacak biçimde kuzeye çıkıp yeniden güneye, Ege Denizine dikey olarak inmektedir. Buradan da Ege sularından Selanik'in dibinden yeniden Ege sularına inmekte Makedonya'nın hemen tümünü kapsayacak biçimde, batıda Üsküp'ü de içine alarak yeniden kuzeye, Tuna nehrine uzanan bir hat içindeki alanları içermiştir. Yani bu anlaşmaya göre kurulacak olan Bulgaristan, Batı Trakya ve Makedonya'yı da içine alacak olan bir prenslik olacaktır. Nazif Kuyucuklu, *Balkan İktisadiyatı, 2, Bulgaristan*, İstanbul 1987, s.2 - 3.

durumunda kalan Bulgaristan, savaş sonrasında, düzenin değişmesini isteyen revizyonist ülkeler grubunda yer almıştır.

Lozan Antlaşması ile varlığını uluslararası alanda kabul ettiren Türkiye; tarihi, jeopolitiği ve coğrafyasının yüklediği misyonu, Balkanlarda istikrar ve barışı sağlayabilmek için samimi ve yapıcı bir uğraş verecekti. Bu bağlamda, Balkan Devletleri ile olan ilişkilerini kaygan zeminden çıkartarak sağlamlaştırmaya çalışmış, bunu yaparken de ön yargıdan uzak, mesafeli ve diğer ülkelerin egemenlik, toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygılı bir politika takip etmiştir. İlerleyen dönemde bu görüşün temeli olacak olan, “Yurtta Barış, Dünyada Barış” ilkesine uygun olarak bütün komşularıyla, dostluk ilişkileri kurma ve geliştirme politikası gütmüştür.³

Bulgaristan ve Türkiye'nin, I. Dünya Savaşı sonrasında ülke topraklarının İtilaf devletleri tarafından işgali onları birbirine yaklaştırmıştır. Milli Mücadele Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye'ye sağladığı maddi ve manevi yardımlarla birlikte, Lozan sonrasında iki ülke ilişkileri olumlu bir seyir izlemiştir.

A- İlişkilerin Kurulması

Bulgaristan'ın Lozan Antlaşması sırasında ve sonrasında bakışı olumlu ve yapıcı olmuştur. Bulgaristan “Yakın noktada yeni bir devletin yükselişini memnuniyetle” karşılamıştır. ⁴ Bu hava içinde, Bulgaristan; Türkiye ile resmi ilişkilerin kurulması için Simon Radef'i(Raduf)⁵ Türkiye'ye elçi olarak atamıştır⁶ Radef, ilk görüşmesini, 10 Aralık 1923'de Yarı Resmi Elçi sıfatıyla⁷ Türkiye

³ Hikmet Öksüz, *T.C. Devletinin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İnkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 91.

⁴ *Vakit*, 2 Ağustos 1923, s.1.

⁵ “Simon Radef, Mekteb-i Sultaniye (Galatasaray Lisesi) mezunlarından ve Türkiye'yi yakından tanıyan, Türkiye ile ilgili araştırmaları bulunan, Türkçe'yi güzel konuşan bir diplomattır”. *Vakit*, 13 Ağustos 1923, s.2.

⁶ *Yeni Gün*, 21 Eylül 1923, s.1.

⁷ *Tanin*, 11 Kanunvevel 1923, s.2.

Hariciye Vekaleti İstanbul Murahhası Adnan Bey'le yapmıştır. Görüşmede Radev, Bulgaristan ve Türkiye'nin resmi ilişkilere girişmesini istemiştir.⁸

1924'e geldiği vakit görüşmelerin sağlıklı şartlar altında başlatılması için Lozan antlaşmasının tasdik etmesi gerektiğini anlayan Bulgaristan, ilk olarak Lozan Antlaşmasını kabul ve tasdik etmiştir.⁹ Hemen ardından Bulgaristan Hükümeti, Simon Radev'i, Şubat ortalarında Dostluk Muahedesi için İstanbul'a göndermiştir.¹⁰ İstanbul'a geldiğinde, Radev, gazetecilere verdiği demecinde, amacının: "Muahedet, ticaret, ikamet ve konsolosluk mukavelelerin aktı için müzakeratta bulunmak olduğunu", belirtmiştir. İlerleyen günlerde, iki devlet arasında "Muahedenet Muahedesi" için başlayan görüşmelerde Bulgaristan temsilcisi Simon Radev ve Türkiye Hariciye mümessili Adnan Bey görevlendirilmişlerdir.¹¹ Görüşmeler için devam kararı alınmış ancak ileri bir tarihe, Mayıs ayına atılmıştır. "Muahedenet Muahedesi" için yapılan görüşmeler de, Haziran ayına geldiği vakit, iki devlet temsilcisi antlaşma için resmi olarak başlanılmasına karar vermişlerdir.¹²

⁸ Bilal Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, c.1*, TTK Yay., Ankara 1993, s. 493. Hariciye Vekaleti İstanbul Murahhası Adnan Bey, Hariciye vekaletine gönderdiği telgrafta Bulgaristan'ın İstanbul Yarı Resmi Elçisi Simon Radev'le görüşmesini şöyle anlatmıştır : "Bulgaristan'ın Dersaadet Maslahatgüzarlığına Nim Resmi surette tayin edildiği taraf devletlerinden bildirilen Mösyö Radev bugün ziyareti acizaneme geldi. Talimatı alileri mucibince hüsn-ü kabul ederek istimzaç meselesini ihsas ettim Nim resmi sıfatla General Markof'u istihlaf ettiği cihetle istimzaca lüzum görülmediğini ve kendilerinin şiddetle arzu ettikleri tesisi münasebatı resmîyeyi müteakip sefaret için istimzaç edeceklerini ve mamafih Hariciye Nazırından İstanbul'a muvasalatı ile bendenizle mülakatında şekil meselesinin konuşulması tarzında emir aldığı cihetle kendisine bu müracaatın istimzaç gibi addederek Hükümetime yazacağımı ve Bulgar Hariciye Nezaretinin de Vekaleti celilelerine hitaben bir tezkere ile nim resmi memuriyetini tebliğ etmesi lüzumunu söyledim. Mükaleme esnasında Bulgaristan'ın bizimle tesisi münasebatı resmîye için Müttelik devletlerinden bir Büyük devlet'in resmi münasebata girişmesini bekledikleri sarahaten anlaşılmıştır. Mösyö Radev badehu Bulgar Kralının huzurun kabul edildiği zaman Reiscumhur Hazretlerine ihtiramatının tebliğini ve Sofya'da beraber geçirilen saatleri daima tatlı bir surette tahattur ettiğini ve Türkiye'nin istihlafı uğrunda Gazi Paşa Hazretlerinin gösterdikleri measiri fevkaladeden dolayı kendilerini tebrik eylediğinin tarafı devletlerine tebliğini bendenizden rica etmiştir efendim, Adnan". Şimşir, *a.g.e.*, s. 493.

⁹ *Vakit*, 13 Şubat 1924, s.2 ; *Ahenk*, 14 Şubat 1340,s.1.

¹⁰ *Vakit*, 17 Şubat 1924, s.2.

¹¹ *Vakit*, 20 Şubat 1924, s.2.

¹² *Vakit*, 14 Mayıs 1924, s.3. Simon Radev, *Vakit* Gazetesi muharriri ile yaptığı görüşmede, "Dostluk ahnamesinden sonra ikamet,ticaret ve mukavele akd olunacaktır" demiştir. *Vakit*, 14 Mayıs 1924, s.3.

Antlaşma için, Türkiye tarafından Hariciye Vekaleti Müsteşarı, Tevfik Kamil Bey Murahhas; Münir Bey'de müşavir olarak tayin edilmişlerdir.¹³ Bulgaristan Hükümeti tarafından ise, İstanbul Yarı Resmi Elçisi, Simon Radev görevlendirilmiştir.¹⁴ Resmi olarak 1924 Haziran'ında başlayan görüşmeler ve bunu izleyen günlerde Bulgaristan Elçisi Simon Radev, Başvekil İsmet Paşa (İnönü) tarafından kabul edilmiş ve bir müddet görüşmüşlerdir.¹⁵ Resmi kabulde, Başvekil İsmet Paşa , Simon Radev'e şunları söylemiştir: "Türkiye Bulgaristan'la yakın bir dostluk kurma arzusundadır. Ülkenizin politikası açık bir politikadır. Bulgaristan aleyhinde hiçbir ard niyetimiz yoktur". Radev de: "Biz bütün komşularımızla, özellikle de geçmişin, anıların, çıkarların bizi bağladığı Türkiye ile dostane ilişkilerimiz olmasını istiyoruz."¹⁶

Antlaşma için görüşmeler başladığında, Türk tarafı; önce askıda kalmış sorunların anlaşmaya varılmasını, diplomatik ilişkilerin normalleşmesini ve sonra dostluk antlaşmasının imzalanmasını önermiştir. Bulgar Tarafı; ilk önce diplomatik ilişkilerin normalleştirilmesini bundan sonra askıda kalmış sorunların görüşülmesini önermiştir. Fakat Bulgar Hükümeti görüşmelere Türk Tarafının görüşüyle başlamak zorunda kalmıştır Ancak; Görüşmelerin devamında iki ülke görüşmelerinin verimli olamamasından ilerleme kaydedilememiştir. "Askıda kalmış sorunlar "olarak adlandırdığımız bu sorunlar:

- Bulgaristan ve Türkiye'deki azınlıklar,
- Türkiye'deki Bulgar okulları,
- Bulgar Ekzarklığı kaderi sorunlarıdır.

¹³ *B.C.A.*, 030 18 01 09 25 3; *Vakit*, 8 Haziran 1924, s.2; *Vatan*, 10 Haziran 1924, s.2.

¹⁴ *Vatan*, 10 Haziran 1924, s.2. Resmi olarak Türkiye-Bulgaristan resmi görüşmelerinin, 1924 Haziran'ında başlanması, Bulgar kamuoyunda sevinçle karşılanmıştır. "Demokratiçeski İzovogor" gazetesi, "Türkiye-Bulgaristan" başlığı altında yayınladığı makede şunları yazmaktadır : "Lozan Kongresinin galibi İsmet Paşa ile Ankara'da bulunan Mösyö Radev gibi tecrübeli rical-i siyasi tarafından idare edilen müzakeratı memnuniyetle telakki ve yakında bize Türkiye-Bulgaristan arasında bir muahedenet muahedesi barış edeceklerini ümit ederiz. Mezkur muahedenin her iki memleket için mucibi memnuniyet temaslar hasıl edeceğini ve Balkanlarda sulhu ve takviye edeceğine kani bulunuyoruz", *Vatan*, 11 Haziran 1924, s.3.

¹⁵ *Vatan*, 8 Ağustos 1924, s.3.

¹⁶ Cengiz Hakov, "1925 Bulgar-Türk Dostluk Antlaşması ve İki Ülke Arasında Askıda Kalmış Sorunların Çözümü" , *XII. Tarih Kongresi, 12-16 Eylül 1994, Ankara, Bildiriler, 4. cilt*, TTK Yay., Ankara 1994, s. 1373.

Bulgaristan ve Türkiye'deki azınlıklar konusu, görüşülmeye başlandığında; Türk tarafı, 1913 İstanbul-Bulgar Türk antlaşmasında azınlıklara tanınmış haklara uyulmasında ısrar etmiştir. Bu antlaşmada yer alan Sekizinci Maddeye göre; Bulgaristan uyruğunda olan Türkler, Bulgarların sahip olduğu tüm politik ve medeni haklardan; Dokuzuncu maddesine göre ise, Bulgarlar, Türkiye'deki diğer Hıristiyan topluluklarının yararlandıkları haklara sahip olabileceklerdi .

Bu antlaşmada, Ayrıca; Doğu Trakyalı Bulgar göçmenlerine iki yıla kadar kendi doğum yerlerine dönmeleri hakkı tanınmaktadır. Fakat Bulgar göçmenleri bu haklardan yararlanamadıkları için, Bulgar tarafının ısrarı üzerine bu sorunla ilgili uzlaşmalı bir karar kabul edilmiştir. Bu kararla ilgili Türk Tarafı; iki ülke arasında dostluk antlaşması imzalandıktan sonra, Türkiye Hariciye Vekaleti, görüşmelerdeki Bulgar Delegeşi Simon Rade'ye bir nota gönderip 1912 yılında Türkiye'yi terk etmiş Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye bıraktıkları emlake sahip olacaklarına dair teminat vereceklerdir.

Bulgar Tarafı; Balkan Savaşlarından sonra elverişsiz koşullarda imzalanmış 1913 İstanbul Antlaşmasını eşit haklı bir antlaşma olarak kabul etmemiştir. Buna rağmen, Bulgaristan, görüşmeler esnasında ele alınan sorunlar ve özellikle azınlıkların hakları sorununda uzlaşmalı kararlar alınması için çaba sarfetmiştir.

En sonunda iki ülke, "Azınlıklar" konusunda, Türkiye'de oturan Bulgarların Lozan Antlaşması;¹⁷ Bulgaristan'da oturan Türklerin de Neuilly Antlaşması ¹⁸ Milletlerarası Antlaşmalardaki hükümlerin himayesine bırakılması hususunda görüş birliğine varmışlardır. Böylelikle, 1913 İstanbul Bulgar-Türk

¹⁷ Bulgarların Türkiye'deki statüsü, Lozan Antlaşmasınının 37-45 maddeleri içinde geçerlidir. Bu maddelerden biri olan 40. maddede: "Azınlıklar hukuk ve uygulama açısından diğer unsurlardan ayrı tutulmayacaklar, aynı işlemler ve uygulamalardan ayrı tutulmayacaktır." İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları,(1920-1945),1.cilt**, TTK Yay., Ankara 1983,s.95-98. İlerleyen zamanda, Lozan Antlaşması'na ek; Türkiye'de ikametlerine iki aydan fazla müsaade edilmemesi hususunda karar alınmıştır. **Hakimiyet-i Milliye**, 19 Kanunvevvel 1924, s.3.

¹⁸ Bulgaristan, I. Dünya Savaşında yenik olarak çıkmış ve akdettiği 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması ile Milletler Cemiyetinin kabul ettiği esaslara uymaya, azınlıkların korunması ile ilgili genel hükümlere saygılı olmaya ahdi olarak, uyma zorunluluğu vardır. Bulgaristan, Neuilly Antlaşması ile; dil, din, ırk ve milliyet ayrımı gözetmeyecek topraklarında yaşayan azınlıklara tam eşitlik tanımaktadır. Hamza Eroğlu, "Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu" **Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler, 7 Haziran 1985**, TTK Yay., Ankara 1992, s. 30.

Antlaşması azınlıklarla ilgili maddeleri geçerliliğini yitirmiştir. İki devlet de, Milletlerarası Antlaşmalarda azınlıklara ilişkin hükümlerin tümünden iki ülkedeki azınlıkları yararlandırmayı karşılıklı olarak yükümlenmişlerdir.

Diğer sorunlardan birisi de; "Türkiye'deki Bulgar Okulları" sorunudur. Bu soruna bir giriş yapmadan önce, konumuzun daha iyi anlaşılması açısından şu bilgiye yer vermek istiyoruz. 1924 yılında Türkiye'de; İstanbul, Edirne, Kırklareli, Kurfalı Köyünde 8 Bulgar Okulu faaliyettedir. Aynı dönemde Bulgaristan'da ise 1634 Türk Okulu ve 33 medrese vardı.

Okullar ile ilgili görüşmeler başladığında, Bulgar tarafı; Türkiye'deki Bulgar okullarının kapatılmasını önleyebilmek için, onlara özel bir statü uygulanması hususunda ısrar etmiştir. Türk Tarafı, Bulgar Okullarının umum statüye tabi olmaları görüşünü savunmuştur. Bu bağlamda, Kırklareli ve Edirne Bulgar Azınlığı temsilcileri Ankara'yı ziyaret edip Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüşlerdir. Görüşmede Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'deki Bulgar okullarının kaderi ve özellikle kapatılan Bulgar okulları hakkında şunları söylemiştir: "Kırklareli'nde Bulgar Okullarını kapatan yöneticilerimiz çok yanlış bir iş yapmışlar. Bulgar okulları varlığını sürdürmeli, ancak onlara özel bir statü asla tanınmaz." Türkiye Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey de bu sözleri üzerine Bulgar Delegatesi S. Radef'e Bulgar okullarının kapatılmayacağına dair güvence vermiştir.¹⁹

"Bulgar Ekzarklığın kaderi"ne gelince, Türk Tarafı; Türkiye'deki Bulgar azınlığının medeni ve politik haklarını tanımış ve Bulgar Ekzarklığı Türkiye'deki Bulgarların ahlaki ve ruhi dayanağı olduğunu kabul etmiştir.²⁰ Eksarklık meselesiyle ilgili Tefik Rüştü Bey şunları söylemiştir: "Biz, Bulgaristan'a ait olan ve Eksarklık ile ilgili herhangi bir mecburiyet üzerimize alamayız. Çünkü asıl niyetimiz birkaç sene içinde dini kurumların hepsini kapatmaktır. Laik devlet politikamız bundan ibarettir".²¹

¹⁹ Hakov, *a.g.m.*, s. 1373-1375. Bu görüşmelerden kısa bir süre sonra, Kırklarelindeki Bulgar okulu açtırılmıştır. *Akşam*, 7 Eylül 1925, s.2.

²⁰ Hakov, *a.g.m.*, s. 1373-1375.

²¹ Stefan Velikov - Darina Vasileva, "*Bulgar Diplomatların Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk ve Kültür devrimleri*" , XI.TTKongresinden ayrı basım, TTK Yay., Ankara 1994,s.2587.

Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin, iki yıl gibi uzun bir dönem sürüncemede kalmasının nedeni, iki ülke arasında “askıda kalmış” sorunların çözümlenmesindeki güçlüklerdir. Zaman zaman kesintiye uğrayan ilişkilerle ilgili olarak, Türk-Bulgar Heyeti Murahhasları tarafından verilen tebliğde görüşmeler hakkında şöyle bir açıklama yapılmıştır: “Türk-Bulgar heyeti murahhasları bazı mesail üzerinde esas itibariyle bir itilaf hasıl olmuştur. Diğer bazı mesail iki hükümet tarafından yeni tetkikatla lüzum his ettirmekte olduğundan müzakerat bilahare tayin olunacak bir zamana talik olunmuştur. Müzakerat, her iki tarafça dostane bir fikir ile sevk ve idare edilmiştir ve yeniden başlayan görüşmelerden verimsiz sonuç alınmıştır”.²² Bu görüşmelerin kesintiye uğraması, Bulgaristan’daki Müslümanlara ve Türkiye’deki Bulgarlara ait hukuk mevzuatı ile ilgilidir.²³ İki ülke arasındaki görüşmelerin uzamasından duyulan memnuniyetsizliği, Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal şöyle dile getirmiştir: “Türk-Bulgar görüşmelerinin verimsiz uzatılması iki ülkenin kamuoyunu artık tedirgin ediyor, bu yüzden onlar ya bir sonuca bağlanmalı, ya da durdurulmalıdır.”²⁴

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Kalkof da görüşmelerle ilgili şunları söylemiştir: “Ankara’daki görüşmeler henüz bitmemiştir. Çünkü hal edilmesi lazım gelen meseleler henüz tamamıyla görüşülmeyerek tespit edilememiştir. Meselenin çok yakın bir zamanda hal edileceğini ümit ediyorum ve bunu arzu ediyorum. Görüşmeler hiçbir zaman kesilmemiştir. Görüşmelerin devamı hususunda bazı güçlükler çıkmıştır. Bu sorunlar için iki tarafda gayret

²² *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1924, s. 3; *Vatan*, 11 Ağustos 1924, s.1. Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin kesintiye uğramasıyla ilgili olarak, kimi Bulgar çevrelerince de görüşmeler kesilmemiştir. İstanbul Bulgar sefaretinde Elçi Mirlanduf Türkiye- Bulgaristan ilişkileriyle ilgili olarak şunları söylemiştir : “Türkiye Cumhuriyeti ile münasebatımız gayet iyidir. Türklerle Antlaşmayı yapmak istiyoruz. Ankara’da mezkur edilen Türk-Bulgar muahede namesi Heyet-i Umumiyesi itibariyle tamamen bitmiştir. Mezkure bazı mesail hakkında ufak nokta ve teferruata ait birtakım cihetlerin halli için bir müddet tehire uğramıştır. İnkitaa kesinlikle yoktur. İki hükümet arasında bir ihtilaf yoktur ki inkitaa olsun. Teşrin evvelin (Ekim) On beşinde Ankara’ya gitmemiz mukarrerdir. Orada ancak bir haftalık işimiz vardır. Binaenaleyh Türkiye-Bulgaristan Muahedesinin yakında ikmalî mamul bulunmaktadır.” *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1924, s.2.

²³ *Cumhuriyet*, 22 Teşrin-evvel 1924, s.6; *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Ağustos 1925, s.1.

²⁴ Hakov, *a.g.m.*, s. 1375.

göstermektedir. Bulgarlar, büyük bir millet olan Türklerle dost olmak için ne yapmak lazım geliyorsa yapılacaktır. Bu gayeye ulaşmak bir emeldir.”²⁵

B- Türkiye-Bulgaristan Dostluk-İkamet Antlaşması

İki devlet elçilerinin samimi demeçlerinin yankılarını izleyen günlerde görüşmeler yeniden başlamıştır.²⁶ Nihayet, 18 Ekim 1925’de, “Türkiye-Bulgaristan Muahedenet ve İkamet Antlaşmalarıyla, bu antlaşmalara bağlı bir protokol imzalanmıştır.”²⁷ Antlaşma; Türk-Bulgar ilişkilerine yeni bir yön vermekte; ekonomik, sosyal ve kültürel bağları da düzenleyen temel bir antlaşmadır. Antlaşmanın tüm maddelerini vermek mümkün olmasa bile bazıları şöyledir:

Birinci maddesine göre; Antlaşma ile kurulan bu dostluk, bozulmaz bir dostluktur.İçten, samimi ve sonsuz bir dostluktur.

İkinci maddesi: Türk- Bulgar ilişkilerine Devletler Hukuku kurallarına uymanın zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Üçüncü maddesi; Dostluk Antlaşmasının gereğince ilişkileri geliştirmek amacı ile Ticaret Sözleşmesi yapılması isteği bulunmaktadır.

Dördüncü Maddesi; Antlaşma ile ilgili usullere değinmekte, onaylanma ve yürürlük formalitesini öngörmektedir.

Beşinci Maddesiyle; Antlaşmaya bağlı protokolün Antlaşmanın ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu ifade etmektedir. Dostluk Antlaşmasına bağlı protokolde, Türk Hükümeti Lozan Antlaşmasında Müslüman olmayan azınlıkların korunması için kabul ettiği hükümlerin Bulgar Hükümeti Türkiye’deki Bulgar azınlığı için kabul etmiştir. Buna karşılık; Türkiye’de, Bulgaristan’daki Müslüman Azınlıklar için, Neuilly Antlaşması ve Bulgaristan’ın azınlıklar için kabul ettiği hükümlerden Müslümanları yararlandırmayı yükümlenmişlerdir.

²⁵ *Akşam*, 5 Eylül 1925, s.1, s.3; *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1925, s.3.

²⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Ağustos 1925, s.1. Görüşmelerle ilgili olarak Bulgaristan mümessili Raduf, “Müzakeratın tatil edilmiş veya kesilmiş olmadığını, görüşmelere devam edildiğini ve yakında tam bir itilaf halinde, iki tarafça da ümit edilmekte olduğunu söylemiştir.” *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Eylül 1925, s.1.

²⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Teşrinivevvel 1925, s.1; *Cumhuriyet*, 19 Teşrinivevvel 1925, s.1.

Protokol ayrıca, daha önceki göç sonucunda iki ülkede ortaya çıkan uyruklu ve taşınmaz mallarına ilişkin konuları da düzenlemiştir. 1913 yılında imzalanan Türk-Bulgar Antlaşmasının iki ülkenin sınırına ilişkin olanların dışında tüm hükümlerini ortadan kaldırmıştır. İkinci maddesiyle, "ihtiyari hicret" yani serbest göç ve göçmenlerinin mallarını geçirme hakkı ortaya konulmuştur.²⁸ (Bkz. Ek-1)

Antlaşma, Türk Kamuoyunda olumlu karşılanmıştır. Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Fatin Zekai şunları yazmıştır : "Tarafeyn hisleri netice müteakabil-i mücadele sayesinde istihsal edilen bu itilafnamelerle şimdiye kadar iki komşu hükümet arasında devam edilen gayr-i tabi münasebetle nihayet verilmiştir. Bu itilaf dostça yaşamalarına hiçbir ma'na mevcut olmayan her iki milletin müşterek menfaatler lehinde olmakla beraber Bulgaristan'ın vasi Türk olmasıyla olan münasebatını iktisadiyen takviyesini mümkün kılacaktır."²⁹

Yunus Nadi anlaşmayla ilgili "Türk-Bulgar Uzlaşması" adlı makalesinde şunları yazmıştır: "Tartışması uzun bir süre yapılan bir uzlaşma, Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılmıştır. anlaşmanın bir sonuca ulaşması için Gospodine Radef'in birkaç kez yapmak zorunda kaldığı Ankara-Sofya arası ziyaretleri, bu konu için uzun sür Ankara'da kalmalarını çok iyi hatırlamaktayız. Nasıl ki iyi hesaplar iyi dostluklar kurar diyorsak, Bulgaristan'ın hesabı için de enine boyuna incelenmiş bu anlaşmanın, iki komşu ülke arasındaki uzlaşma ile sağlam dostluk temelinden yararlanabilecek net ve kesin bir hesap tasfiyesiyle sonuçlanacağını söylemekte haklıyız.

²⁸ Hamza Eroğlu, "Türk-Bulgar İlişkileri ve 18 Ekim 1925 Tarihli Dostluk Antlaşması", *Bellekten*, c. LI, Aralık 1987, sayı: 201, s. 1339-1345; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, 1. cilt, 1920-1945*, TTK Yay., Ankara 1983, s. 373-378; İbrahim Kamil, *Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1990, s. 37-41. Antlaşmanın tüm maddeleri için bkz. Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938), *a.g.e.*, s. 51-67. Bu protokolda yer alan serbest göçmen olarak gayri menkullerini Bulgaristan'da terk etmiş olanlarla ilgili 24 Mayıs 1928 tarihli ve 1341 numaralı kanun kabul edilmiştir. Bu kanunun birinci maddesi önemlidir. Buna göre: "Bulgar Hükümetine intikal etmiş olan Türk tebaası adiyen iskan edilir. Bunlardan daha fazla istihkakları olanların aynı protokol mucibince Türk Hükümetine intikal eden emvali gayri menkulleri istihkakları nispetinde ita olunur ve bu emvalden şimdiye kadar mübadillere veya diğer eşhas ve müessesata verilmiş olanlara bedel mübadillere muhtas veya hazineye müntekel emvali gayri menkulden kıymeten muadilleri ita olunur." *Düstur*, III. Tertip, c.9, 9 Teşrisani 1927-17 Teşrinevvel 1928, İstanbul 1931, s. 1077-1078; *B.C.A.*, 030 10 116 80 91.

²⁹ Fatin Zekai, "Bulgar-Türk Ahdnamesinin Esasları Nedir?", *Cumhuriyet*, 3 Teşrisani 1925, s.2.

Gerçekten de elimizdekilere bakarsak, Bulgaristan ile bu konuda yapılan müzakerelerde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti olumlu bir tavır takınmış ve bu müzakerelerin iyi bir şekilde sonuçlanması için gerekli tüm kolaylıkları sağlamıştır. Sonuçta, anlaşma iki ülke parlamentolarının sadece onaylamasıyla tamamlanacak duruma gelmiştir.

Buna karşın ulusların kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen bu uzlaşmalar ile genel olarak tüm bu kararlar, sağlam ve belirlenmiş temeller üzerine bu ilişkilerin gelişmesine yöneliktir. Bu bağlamda bu çeşit uzlaşmalar büyük bir değer ve gerçek bir önem taşırlar".³⁰

Bulgar Kamuoyunda, Antlaşma kimi çevrelerce başarılı karşılandığı gibi kimi çevrelerce de başarısız bir antlaşma olarak kabul edilmiştir.

Bulgaristan'ın Türkiye elçisi Radef, bu antlaşma için, "Bulgar Milleti, kemal-i samimiyetle karşılar" sözlerine paralel, Bulgaristan'ın İstanbul Eski Sefiri (isim belirtilmemiştir) şunları söylemiştir: "Bu ayın on sekizinde, Ankara'da mühim bir adım atılmıştır. İki antlaşma, her iki hükümetin dostluk esasına dayanan, her iki memleket ilişkilerindeki durumu koruyan ve geliştirecek bir protokol de imzalanmıştır."³¹

Bulgaristan Meclis Başkanı antlaşmayla ilgili olarak şunları söylemiştir: "Türkiye ile siyasi ve ticari sahada ilişkiler kurduk. Bulgar tebaasına yeni Türkiye topraklarında iktisadi teşebbüsatta bulunmak imkanı tanıyan antlaşma imzalandı."³² "Bulgaristan'da hiç kimse, Bulgaristan ile Türkiye arasında barış, dostluk ve iyi komşuluk yönünde bir antlaşmaya karşı değildir. İki komşu devlet arasındaki politika ile ekonomik nitelikteki büyük çıkarları kimse küçümseyemez. Kuşkusuz ki; bütün Bulgar halkı, iki komşu halk arasında ebedi barış, samimi ve sürekli dostluk yönünde önerilen böyle bir antlaşmayı rahatlıkla ve memnuniyetle karşılayacaktır. Belki de Bulgar Halkı Balkanlarda dostluk ve barışa en çok ihtiyacı olan halktır. Nitekim sorun bunda değildir. Kuşkusuz ki, bizim Türkiye'den bir iddiamız yoktur ve gerçekte Türkiye'den bir isteğimiz olmaması da iyi komşuluğun kaynağıdır. Kuşkusuz anılan iyi ilişkiler, barış ve

³⁰ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk..., a.g.e., s. 515-516.

³¹ *İkdam*, 28 Teşrinivevvel 1925, s.4.

³² *Cumhuriyet*, 7 Kanunevvel 1925, s.2; *İkdam*, 8 Kanunevvel 1925, s.2.

dostluğu katkı getirecek bir ön koşuldur. Fakat, iki halk arasında reel çıkarlar, onların iyi komşuluk ve gerçekten dostluk içerisinde yaşamalarının başlıca gereğidir.”³³

Bulgaristan basınından Paraporotos gazetesi de: “Bulgaristan-Türkiye dostluğunu ilerleten bu antlaşma ile geçmişten gelen ve gelecekte iki memleketin ilerleterek ilişkilerin büyüyeceğini umuyoruz”.³⁴

Antlaşma, yukarıda da değindiğimiz gibi olumlu karşılayanların yanında bir o kadar da olumsuz karşılayanlar olmuştur. Olumsuz karşılanmasının temel sebebi, Bulgar göçmenlerinin Türkiye’deki eski yerlerine dönmesi ve Türkiye’deki mülk haklarıyla ilgilidir. Bulgaristan Meclisi’nde bazı milletvekilleri, Bulgaristan Meclisinde bulunan Milletvekillerinden, Dış İşleri Bakanlığı ve Parlamenter komisyonundan geri çevirmelerini, tekrar incelemelerini ve değişiklikler yapılmasını istemişlerdir. Ayrıca; Bulgaristan milletvekilleri; Bulgar Göçmenlerinin Türkiye’ye dönüşü ve mülkiyet ve ikamet haklarının 1925 Antlaşmasına bağlı protokolle ellerinden alındığını düşünmektedirler. Bunlardan biri, Demokratik Anlaşma İktidar Grubu Milletvekillerinden D. Yanev’dir . Yanev Antlaşma ile ilgili şunları söylemektedir : “Bu Antlaşma gerek Bulgaristan, gerekse Türkiye çıkarlarına ters düşmektedir. Böyle bir andlaşmaya gerek yoktur. Çünkü; Birinci Dünya Savaşı zamanında Bulgaristan ile Türkiye dost idiler. Yalnız andlaşma ile bağlı olan protokol üzerinde durmak gerekir. Bulgaristan-Türkiye Dostluk Antlaşmasının amacı, sırf protokolün mahiyetini gizlemektedir. Gerçekte böyle bir şey yoktur. Onunla, eskiden kalan bütün sorunları, iki ülkenin çıkarları yolunda kesinlikle ve açık olarak çözmektir. Ekli protokolü, tek yönlü, maksatlı olarak algılamakla beraber, bu antlaşmada Bulgaristan-Türkiye ilişkileri yalnız ve yalnız Bulgar göçleri konusudur.”³⁵

³³ İbrahim Tatarlı, “Atatürk ve Modern Türkiye’nin Bulgaristan Parlamentosunda Değerlendirilmesi (1919-1945)”, *Erdem*, c.11, sayı:33, TTK Yay., Ankara 1999, s. 928-929.

³⁴ *İkdam*, 28 Teşrin-evvel 1925, s.4.

³⁵ Tatarlı, *a.g.m.*, s. 926-927. D. Yanev’in bu andlaşmanın içerisinde yer alan protokolle ilgili olarak şu görüşü savunmaktadır: 1- Bulgar göçmenlerinin Türkiye’deki eski yerlerine ve Müslüman göçmenlerin Bulgaristan’a dönmek haklarını tanımak. Fakat gerçekler bu istekleri çürütmektedir. Bulgar-Türk andlaşmalarında birkaç kez böyle imkanlar tanındığı halde bundan faydalananlar yok gibidir. 2- Göçmenlerin vatandaşlıklarını kayıtsız şartsız kendilerinin tespit

Bulgar Meclisinde aşırı milliyetçi, şovenist milletvekilleri antlaşmanın bazı yönlerine ve özellikle oturma protokolüne karşı çıkmış olsa da “Modern Türkiye ve kurucusuna” saygı göstermiş, Bulgar-Türk dostluğuna açık olarak karşı çıkmaktan çekinmişlerdir.³⁶

Antlaşmanın Bulgaristan’da tasdikinden³⁷ sonra Türkiye’de 29 Mayıs 1926’da kabul ve tasdik etmiştir.³⁸

Ancak antlaşmaların iki ülkede tasdiki sırasında ve sonrasında Bulgaristan’da protestolara yol açmıştır. Makedonya ve Trakya Komitelerinin kışkırtmalarıyla, mitingler yapılmıştır. Bu mitinglerin amacı, Bulgar Meclisi’nde antlaşmanın tasdikine engel olmak ve Trakya Bulgarlarının eski yerlerine dönmesini sağlamaktır.³⁹

C- Antlaşma sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

Antlaşmanın tasdikinden sonra diplomatik ilişkiler kurularak, iki komşu ülke arasında sorunlar çözümlenmeye çalışılmıştır. Türkiye ile Bulgaristan diplomatik temsilciliklerini karşılıklı değiştirip, yönetimdeki kademeleri tespit etmişlerdir. Bulgar Delegasyonu, İstanbul’daki Başkonsolosluğunun geçici yönetimini N. Nedyev ; Başkonsolos olarak Yaranov, Sofya’da Türk Geçici

etmesi. Fakat bütün medeni devletlerde vatandaşlık, uluslararası antlaşmalara ve ikili antlaşmalara göre, belli normlara sınırlarında uygulanmaktadır. 1.3.1912 yılından, Bulgaristan-Türkiye Dostluk Antlaşmasının imzalandığı dönemdeki Bulgar göçmenlerinin ve Türk göçmenlerinin devlet malı ilân edilmesine karşıdır. Temel motivasyonu özel mülkiyetin dokunmazlığıdır. Fakat bu yerlere başka göçmenler yerleşmiş vs. Antlaşmadaki karar gerek Türkiye’deki devletçilik gerekse o zamanki Bulgar hükümetinin anlayışlarına uygundur. Bu mülklerin sorunun çözülmesi iki ülke arasındaki asıl anlaşmazlıklara nokta koymamaktadır. 3. Göçmenler dönmedikleri hallerde mülklerinin aynen tanınması ve gerektiği zaman satılmalarıdır. Dönmeyen göçmenlere eski yerlerinin mülk haklarını tanımak istedikleri taktirde bunları satmak gibi işte bu açıdan 1913 İstanbul-Bulgaristan-Osmanlı İmparatorluğu, Türk tarafından ratifikasyonu yapılmayan Edirne Andlaşması ve nihayet Bulgaristan-Türkiye Dostluk Andlaşması ve Protokolü incelenmektedir. Böylelikle gerek sonuncu Bulgaristan-Türk Dostluk Andlaşmasının gerekse protokolün reddedilmesini istemektedir. *a.g.m.*, s. 927.

³⁶ Tatarlı, *a.g.m.*, s. 930.

³⁷ *Milliyet*, 25 Mayıs 1926, s.4; *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Mayıs 1926, s.3; *Akşam*, 29 Mayıs 1926, s.1.

³⁸ *Milliyet*, 30 Mayıs 1926, s.4; *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Mayıs 1926, s.3.

³⁹ Fatin Zekai, “Bulgaristan’daki Buhranın İç Yüzü”, *Cumhuriyet*, 10 Kanunvevel 1925, s.2; “Türkiye-Bulgaristan, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1926, s.1.

delegasyonuna da yönetici Ali Bey atanmıştır.⁴⁰ Antlaşmanın tasdikinden hemen sonra da, Murahhas olarak, Türkiye Hariciye Vekaleti Müsteşarı Tevfik Kamil Bey , Bulgaristan'a; Bulgaristan Kralı , Simon Radef'i Türkiye'ye Murahhas olarak tayin etmiştir.⁴¹ Ekim ayında da Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan Orta Elçisi sıfatıyla Hüsrev Bey (Gerede) atanmıştır.⁴² Bulgaristan Kralı Boris'e itimadnamesini verdikten sona görevine başlamıştır.⁴³ Hüsrev Bey (Gerede) Bulgaristan Kralı Boris'e sunduğu itimadnamesinde şunları söylemiştir:

"Kral Hazretleri,

Türkiye Reiscumhuru Hazretlerinin beni Fevkalâde Murahhas ve Orta Elçi olarak nezdi Haşmetanelerine tayin buyurduklarını müşir itimatnameyi takdim ile kesbi şeref eylerim.

Hükümet-i Kraliyenin nezdinde Türkiye Cumhuriyetinin ilk mümessilli olmak şerefimin uhdeme teveccüh etmiş olmasından dolayı bilhassa bahtiyarım.

Her iki devlet beyninde cayigir olan ve menafi mütekabilenin lâyıkile idraki suretile inkişaf edeceği muhakkak bulunan münâsebatın tamamile iadesi için şimdiye kadar masruf olan mesaiyi idame vazifei âliyesile muvazzaf bulunmaklığım bu şerefim kıymetini tas'id etmektedir.

Benim için pek şayanı iftihar olan bu vazifenin hüsnü ifası için sarfi mesaiden bir an hali kalmayacağımı Zatı Haşmetanelerine temin eder ve vazifei mevduamda muvaffak olabilmek için Zatı haşmetanelerinin âli teveccühüne ve Bulgar Hükümetinin pek kıymettar muzaheretine nail buyurulacağımı ümit ile

⁴⁰ *Yanık yurt*, 9 Şubat 1926 , s.2; Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*, İstanbul 1984, s. 130.

⁴¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Haziran 1926, s.1.

⁴² *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Teşrisani 1926, s.1. Hüsrev Bey (Gerede), Kurtuluş Savaşı boyunca Atatürk'ün yanında yer almış ve yararlı hizmetler görmüştür. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşanın İstihbarat ve Siyasiyat Şube Müdürlüğü görevini yapmıştır. Son Osmanlı Meclisine ve ilk Türkiye Büyük Millet Meclisine Trabzon Mebusu olarak girdi. İkinci TBMM'ye Urfa'dan mebus seçildi ve daha sonra da Sivas Mebusu oldu. Hüsrev Bey, asil diplomasi alanında uzun yıllar hizmet verdi. 1924-1926'da Budapeşte'de ve 1926-1930'da Sofya'da elçi; 1930-1934'te Tahran'da, 1936-1939'da Tokyo'da, 1939-1942'de Berlin'de, 1947-1949'da Rio de Jeneiora'da büyükelçi olarak görev yaptı. Bilal Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996, s. 332.

⁴³ *Cumhuriyet*, 14 Teşrisani 1926, s.1; Şimşir, Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, *a.g.e.*, s. 495; Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, *a.g.e.*, s. 332.

gerek Zatı Haşmetanelerinin saadeti şahsiyeleri ve gerek Bulgar milletinin refah ve ikbali hakkındaki en samimi temennilerimi tenezzülen kabulünü rica ederim.”⁴⁴

Bu sözlere karşılık Kral Boris şunları söylemiştir: “Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin korunması ve ilerlemesine hizmet ettiğimiz konusunda hem fikir ve bahtiyarım. Her hususta görevinizi bizim ve gerek hükümet-i kralın huzurunda nail olacağınıza temin ederim”⁴⁵

Türkiye Sofya Elçisi Hüsrev Bey’in (Gerede) itimadnamesini vermesi ve Bulgaristan da ” ilk resmi elçi “sıfatıyla tayini Bulgaristan basınında büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Demokraticeski Zgovor Gazetesi şunları yazmıştır: “ İki memleket arasındaki ilişkilerin ilerlemesini tehdit eden bir itilaf veya tehdit olmadığında iki komşu millet, aralarında ekonomik yönden kalkınma için çalışarak barış içinde yaşıyorlar. Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan hükümeti nezdinde tayin edilen ilk orta elçisini selamlayarak iktisadi yönden gelişmesini takviye edecek hususlara sahip olmasını temenni ediyor”.⁴⁶

1927 yılı başlarında Bulgar Delegasyonu Ankara’ya taşındığı için İstanbul, Başkonsolosluk olarak kalmıştır. 1927 Mart’ında, Bulgaristan temsilcisi olarak Ankara’ya T. Pavlov sefir tayin edilmiştir.⁴⁷

Pavlov, Ankara’ya Sefir olarak tayininden sonra, itimadnamesini Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa nezdinde sunmuş ve şunları söylemiştir: “Türkiye Hükümeti Cumhuriyeti nezdinde Bulgaristan Kralının ilk mümessili olmak şerefine şahsıma tevcih buyurulmuş olması vazifen her iki millet beyninde mütemanen mevcut olan münasebet-i vasıtaneyi takviyeye bulunması itibariyle nazarında bir kat daha kesb ve kıymet etmektedir. Bir taraftan her iki millet yekdiğerine bağlayan pek kadim ve

⁴⁴ Şimşir, Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, *a.g.e.*, s. 495.

⁴⁵ *Cumhuriyet*, 14 Teşrisani 1926, s.1.

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 15 Teşrisani 1926, s.3.

⁴⁷ *İkdam*, 2 Mayıs 1927, s.1; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 130. Todor Pavlov, Ankara’ya tayin edilen ilk Bulgaristan sefiridir. Pavlov, Osmanlı Meclisi Mebusanında Manastır Mebusu olarak bulunmuştur. Balkan Savaşlarını müteakip Sofya’ya giderek Hariciye Nezaretinde görev yapmıştır. Türkiye’de Milli Mücadele Döneminde, İstanbul’da Bulgar Konsolosu olarak bulunan Pavlov, Türkiye’yi yakından tanımakta ve Türkçeyi iyi bilmektedir. Şimşir, Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, *a.g.e.*, s. 499.

müteadid rabitalar ve diğer taraftan her iki milletin yekdiğerine karşı pervane ettiği naçızane hissene ifaya gayret edeceğim, vazife-i mevduamı teshil eyleyeceğimden eminim.

Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan Hükümet-i Kraliyesi nezdindeki muhtar mümessilimiz aynı vadindeki mesaisini takviye ve her iki memleket arasındaki münasebet-i dostaneyi idame ve tevsî hususunda hükümetin samimi arzusunu iblağ eylerken zati devletlerinin yüksek teveccühlerine ve Hükümet-i Cumhuriyetinin kıymetli maneviyatına mahzar olacağımı ümid eylediğimi arz ederim. Gerek zati devletlerimin şahsiyesi gerek Türkiye Cumhuriyeti hususunda teminat-ı hasılanın (hasılamenin) kabulüne tenzil buyurulmasını istirham ederim."⁴⁸

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa cevaben şunları söylemiştir :

Sefir Hazretleri,

Metbuai Mufahhmanız Haşmetlu Bulgaristan Kralı Hazretleri tarafından nezdime fevkalâde murahhas ve elçi sıfatile tayininizi müş'ir itimadnameyi yed'inizden memnuniyetle alıyorum.

Her iki milletin yekdiğerine karşı perverde ettiği hüsnü takdirin eseri ve müteakabil menafin bihakkın anlaşılması neticesi olarak teessüs eden münâsebatı dostanenin takviyesini görmek benim için bilhassa badi mahzuziyet olacaktır.

Sefir Hazretleri, gerek vazifei âliyenizin hüsnü ifasında ve gerek iki memleket beyninde teyemmünen mevcut münâsebatı dostanenin inkişafı hususunda masruf olacak mesainizde dahi müzaheretime ve Hükümeti Cumhuriyenin muavenetine mahzar olacağınızdan emin olabilirsiniz.

Zatı âlinize beyânı hoşâmedi eylerken Haşmetlu Kral Hazretlerinin saadet-i şahsiyeleri ve Bulgar milletinin refah ve ikbali hakkındaki temenniyatı halisanemi beyan eylerim ".⁴⁹

⁴⁸ *Milliyet*, 6 Mayıs 1927, s.2.

⁴⁹ *Milliyet*, 6 Mayıs 1927, s.2 ; Şimşir, Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, **a.g.e.**, s. 501.

D- Türkiye – Bulgaristan Tarafsızlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması

İki devlet ilişkilerinin 1927 yılında, diplomatik sorunların çözülmesiyle birlikte pürüzsüz duruma getirildiği düşünülürken, Bulgaristan'ın politikasında "revizyonist" öğeler çıkmaya ve bu nitelikte davranmaya başladığı bir döneme girilmiştir.

Sözkonusu bu durum, Bulgaristan Dışişleri Bakanı Burof'un 1927 yılı başlarında İtalya seyahatiyle kendisini göstermiştir. Bu gezi, Bulgaristan'ın 1927'den sonra izlemeğe başladığı milliyetçi ve revizyonist dış politika⁵⁰'nin İtalya ile flörtüydü. İtalya'nın bu dönemde amacı, Türkiye-Yunanistan-Bulgaristan'ın da katılacağı bir güvenlik sistemi oluşturmaktı. Böyle bir şeyi gerçekleştirirse, Yugoslavya'yı kuşatmış olacak ve zamanla onu da bu sisteme katmak zorunda bırakarak Balkanlar'da Adriyatik'ten Doğu Akdeniz'e ve Karadeniz'e uzanan İtalyan etki bölgesi kurma olanağını elde etmiş olacaktı.⁵¹

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Burof'un İtalya seyahati, yukarıda açıklamaya çalıştığımız durum dahilinde ve Bulgaristan'ın iç politikası göz önüne alındığında, sıradan bir ziyaret olmadığı anlaşılacaktır. Şöyle ki; 1926'da Makedonya Komitesi Liderlerinden Andrei Liapçef'in Başbakanlığı döneminde (1926-1931), Bulgaristan için önemli bir toprak problemi olan Makedonya, Yunanistan ve Yugoslavya ile çatışmaya devam edecekti. Çünkü; İtalya, Balkanlarda istikrarı engelleyen stratejisiyle revizyonist bir politika izliyor ve Bulgaristan'ı partner olarak alabilmek ve Yugoslavya'yı zor durumda bırakmak için Makedonya Dahili İhtilal Teşkilatı (İMRO)'na gizli para ve malzeme yapmaktan çekinmemiştir.⁵²

⁵⁰ Oral Sander, *Balkanlar Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara 1969, s.9.

⁵¹ İsmail Soysal, *Balkan Paktı (1934-1941)*, Yusuf Hikmet Bayur Armağanı, 1985'den ayrı basım, TTK Yay., Ankara 1985, s.131.

⁵² Atilla Kollu, *Türkiye-Balkan İlişkileri, (1919-1938)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Dr. Tezi, Ankara 1996, s. 234. İMRO bir başka deyişle ; Makedonya Dahili İhtilal Teşkilatı, 1893'te Resnede kuruldu. Teşkilatın kurucuları: Damyan Gruyef ile Pere Tuşefi. Temel amaçları Makedonya'yı Bulgaristan'a katmak ve bu amacını gerçekleştirmek için başlıca aracı çetecilik ve tedhişti. Todor Aleksandrov'un bu teşkilatın başına geçmesiyle birlikte bir terör ortamı oluştu. 1923 Martında Bulgar Başbakanı Aleksandr Stamboliyski Yugoslavya ile anlaşmak isteyince Makedonya Dahili İhtilal Teşkilatı (İMRO) tarafından öldürüldü. Bulgaristan Başvekili olan Liapçef'in bu teşkilatın güçlü bir ismi olması birden devlet içinde yer alması ve desteklenmesiyle sonuçlanmıştır. Gelişerek orduya sızdı ve Başbakan Liapçef döneminde hızla büyüyerek (1927-1930) uluslararası bir problem haline

Seyahat, Avrupa Kamuoyunda ve Türkiye'de de yankı bulmuştur. Öyle ki; Bulgaristan Dışişleri Bakanı Burof şu açıklamayı yapmak zorunda kalmıştır: "Komşu uzak memleketlerde barış siyasetini takip ediyor ve diğer hükümetler arasında sorun çıkaracak olan geçici birliktelikler ve anlaşmalardan hiçbir fayda temin etmeğe çalışmıyoruz. Hiç kimseye bağlanmıyoruz. Hiç kimse aleyhinde tehdit altına girmiyoruz"⁵³.

Bu geziyi endişe ile değerlendiren milletvekili ve gazeteci Siirt Mebusu Mahmud (Soydan) şunları yazmaktadır : "Bulgaristan'da çok çelişkili faaliyetlere şahit olmaktayız. Açık söyleyelim ki orada karanlık bir siyaset izlerini görüyoruz. Öteden beri umum-i zuhuru siyasetinden her tarafı memnun etmek siyaseti gören Bulgaristan, istikametini mi değiştirmek istiyor?"⁵⁴

Bu gelişmeler ışığında Türkiye, ihtiyatlı politikasını elden bırakmamıştır. Balkan coğrafyasında konjonktür değişmeye başlarken, Türkiye; Cumhuriyetin ilk yıllarından beri dışı karşı "Barış" politikasını izlemeyi yararlı görmüştür. Her ne kadar Lozan Antlaşması ile yeni Türk Devleti dünya tarafından tanınmış ise de, İngiltere, Fransa gibi Avrupa'nın önde gelen ülkeleri ile aramızda problemler vardı. Bu problemlerin çözümlenmesi, içeride hedeflenen inkılapların yapılması ve Türkiye'nin sınırlarının güvence altına alınması için, komşu ülkelerle ikili saldırmazlık antlaşmaları imzalamaya önem ve özen göstermiştir. Nitekim, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, izlenen politikanın devrimlerle olan sıkı ilişkisini, 1 Kasım 1928'de Türkiye Büyük Millet Meclisi üçüncü dönem ikinci toplanma yolu açılış konuşmasında şu şekilde belirtmiştir: "Esaslı ıslahat ve inkişafat ve huzuru cidden arzu etmesinden daha kolay izah olunabilecek bir keyfiyet olamaz."⁵⁵

geldi. *Makedonya*, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul 1993, s. 78-79; Georges Castellan, *Balkanlar Tarihi, 14-20 yy.*, çev. A.Y. Başbuğu, Milliyet Yay., İstanbul 1993, s. 446; Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih,(1919-1939)*, Ankara 1953,s.61-62.

⁵³ *Milliyet*, 25 Mayıs 1927, s.4.

⁵⁴ Siird Mebusu Mahmud, "Bulgaristan'a Dair", *Milliyet*, 23 Mart 1927, s.1.

⁵⁵ *Atatürk'ün Milli Dış Politikası, II*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1994, s.50; Mehmet Gönübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası, c.I*, (1919-1973), , AÜSBF Yay., Ankara 1987, s.60. Atatürk'ün nutkunun tamamı için bkz. Atatürk'ün Milli Dış Politikası, *a.g.e.*, s. 50-52.

Türkiye'nin bu dönemde Lozan Antlaşması gereğince, Trakya'da almaya gerek gördüğü askeri tedbirler ve ihtiyati önlemler,⁵⁶ Bulgaristan'ın amaçlarının belirginleşmesine neden olmuştur. Bulgaristan, ülkelerinden Türkiye'ye gelen Türklerin sınır boylarına yerleştirilmesinden ve alınan askeri önlemlerin etkisiyle endişelenmeye başlamıştır. Ayrıca; Yunanistan ve Yugoslavya ile ilişkilerin iyileşmesi Bulgaristan'ı iyice rahatsız etmiştir.⁵⁷ Bulgaristan'ın bu tavrı karşısında Türkiye; ihtiyatlı bir siyaset izlerken, iki ülke dostluğunu bozmamaya özen göstermiştir. Çünkü ; Türkiye'nin atacağı her geri adımda, olaya İtalyanların el atma ihtimali vardı.⁵⁸ Bu durumu kontrol altında bulundurmak için Türkiye ; ilk önce 30 Mayıs 1928'de İtalya ile "Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal çözüm Antlaşması"nı imzalamıştır. Roma'da, İtalya adına Başbakan ve Dışişleri Bakanı Mussolini, Türkiye adına Roma Büyükelçisi Suad Bey'in (Davaz) imzaladıkları antlaşma ile; İki tarafta birbirlerine karşı hiçbir siyasi ve iktisadi antlaşmaya katılmayacaklarını, iki taraftan biri saldırıya uğrarsa, diğeri tarafsız kalacağını, iki ülke arasında ortaya çıkacak sorunlar diplomasi yoluyla çözümleneceğini, bu önlem başarısız kalırsa yargı yoluna gidileceğini teyid etmişlerdir.⁵⁹

⁵⁶ Bu ihtiyati önlemler, Türkiye-Bulgaristan sınırlarının (1913 İstanbul Antlaşması ile geçerli olan) her iki yakasında otuz kilometrelik bir sahanın askerden arındırılması ihtiva etmekte. Bunun için Fransa, İngiltere, İtalya, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'den katılan temsilcilerden oluşan Tahdid-i Hudud komisyonu meşgul olacaktı. Askerden arındırılan bu sahada, silahtan arındırılacak, jandarma, polis kuvveti, gümrük memurları, hudut muhafızları gibi iç güvenliği temin ve sınırları gözetlemek için zorunlu özel kişiler dışında hiçbir silahlı kuvvet duramayacaktı. Türk topraklarında 5000, Bulgar topraklarında 2500 kişiden fazla olamayacaktı. Bunların silahları, her türlü top sözkonusu olmamak şartıyla, tabanca, kılıç, tüfek ve her yüz er için, dört makineli tüfek için sınırlandırılacaktı. Akın, *a.g.e.*, s.190-192.

⁵⁷ *Ahenk*, 30 Kanunisanı 1928,s.1 ; Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Yay., Ankara 1991, s. 246.

⁵⁸ Ahmet Özgiray, "Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, X, 1995, s.58.

⁵⁹ Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, *a.g.e.* s. 335-339, Antlaşmanın tam metni için bkz. *Düstur*, III. Tertip, c.10, s. 47. Atatürk Döneminde Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri için bkz. Mevlüt Çelebi, "Türk Kaynaklarına göre Atatürk Döneminde Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri", *Atatürk 4.Uluslararası Kongresi, (25-29 Ekim 1999)* Kazakistan, Atatürk Araştırma Merkezi, c.2 , 2000, s.265-287.

I- Hazırlıklar

Türkiye-İtalya antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra, Türkiye ; Bulgaristan'a Adem-i tecavüz ve emniyet misakı konularını içeren bir anlaşma teklif etmiştir.⁶⁰ Antlaşma için görüşmelere tahminimizce, 1928 yılının Ekim ayı'nda başlandıdır. Bu tahminimizi geçerli kılan, Sofya Sefiri Hüsrev Bey'in demecidir. Hüsrev bey, demecinde şunları söylemiştir: "Bugünlerde Ankara'da Türkiye ve Bulgaristan Hükümetleri arasında bir adem-i tecavüz ve hakem muahedesi akd-i müzakerata devam ediyor. 1924'te imzalanan Türk-Bulgar dostluk Muahedesinde tesbit ve tertib edilen şekilde olup bir yenilik arz edecek mahiyette değildir."⁶¹ Antlaşma ile ilgili görüşmelerin devam ettiği dönemde⁶², Türkiye Hariciye vekili Tefvik Rüştü Bey, söz konusu antlaşma ve Türkiye-Bulgaristan ilişkileriyle ilgili şunları söylemiştir:

"Bulgaristan'la mesail-i cariyyeden başka bir meselemiz yoktur. Türkiye Bulgaristan'a daima dostane bir nazarla müşahade etmiştir. Bulgar Milletinin harpte mütevellit müşkülattan çıkmak için sarfettiği gayretleri dostça bir alakayla takip ettik. Bu dostluğumuzu sağlam bir misakla ifadeye hazırız. İki hükümet beyninde cereyan eden müzakerat uzun müddet ihmal edildikten sonra, yeniden başlamıştır. Bir ay var. Bulgaristan Hükümeti Ankara Elçisi Mösyö Pavlof vasıtasıyla bize muahedat projesi göndermiştir. Bizim, Sofya'ya mukabil tekliflerimizi yollamak tasavvurundayız. Fikrimce, Bulgar-Türk Muahedesi bir hakem, adem-i tecavüz ve bitarafılık muahedesi olmalıdır."⁶³

Tefvik Rüştü Bey'in bu görüşleri için Mehmet Asım, "Türk-Bulgar Misakı" adlı makalesinde özetle şunları yazmıştır: "Türklerle Bulgarlar arasındaki dostluğun asıl temeli his ve hareket müşabehetlerinden ziyade sulh menfaati ve milletin emniyet, ikbal ve saadeti menafidir. Bu menafi Türkiye ile Bulgaristan'ın iyi geçinmesine başlıca amil olmaktadır. Son zamanların hadisatına bakılınca bu hakikat bütün belagati ile tecelli eder. Görülür ki Türk ve

⁶⁰ *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1928, s.1. Bu teklifle ilgili haber şu şekilde yer almıştır: "Bulgaristan Hariciye Nazırı, Mösyö Burof Bulgaristan (Sobranya) Meclisinde vaki olan beyanatında, Türkiye tarafından bir idam, tecavüz ve emniyet misakının Bulgar hükümetinde kabul edildiğini ve müzakerat için görüşmelere hazır olduğunu" bildirmiştir.

⁶¹ *Milliyet*, 5 Teşrinevvel 1928, s.3 ; *Ahenk*, 7 Teşrinevvel 1928,s.1.

⁶² *Ahenk*, 3 Birinci Kanun 1928,s.1.

⁶³ *Milliyet*, 13 Kanunusani 1929, s.1.

Bulgar dostluğu Türkiye için emniyet hududunu Tuna boylarına ve Bulgaristan'ın şimal hududuna kadar götüreceği gibi Bulgaristan'ın içinde tecrit imkanını her vakit için celbeder ve Bulgaristan'ın cenubuna istinadi emniyet sahasını çok genişletmiş ve çok kuvvetlendirmiş olur. Her iki milletde şu veya bu ferdin veya zümrenin hissi veya şu veya bu taraftan gelecek propagandaların mahiyet ve kuvveti ne olursa olsun her iki memlekette iyi düşünenlerin ve her iki memleketin ekseriyeti azimisini teşkil eden salim vatanperver kitlenin bu çırılçıplak hakikati görmemelerine imkan olamazdı. Bu itibarla mevzu bahsimiz olan Türkiye-Bulgaristan muahedesi her iki memleket için yeni bir siyaseti ve istikameti değil, olsa olsa vaziyeti fi'liyenin kağıt üzerine konmasını ve beynelmilel vesika halinde izharını gösterir"⁶⁴.

Kısa bir süre sonra, Tevfik Rüştü Bey, Mart ayında (1929) Cenevre'de düzenlenen silahlanmanın sınırlandırılması ile ilgili konferansa giderken Sofya Tren İstasyonunda mola vermiş ve Bulgaristan Dışişleri Bakanı Bufof'la sözkonusu antlaşmayla ilgili görüşmek istemişti. Sabahın erken saatlerinde gerçekleşen iki Dışişleri Bakanının görüşmesinde, Tevfik Rüştü Bey, Bufof'a şunları söylemiştir : "1925 yılında imzalanan Dostluk Antlaşmasında öngörülen Uyuşmazlık ve Saldırmazlık Antlaşmasının yapılması için Bulgaristan'ın hazırlık yapıp yapmadığını" sordu. Bufof'un cevabı olumsuzdu. Bunun üzerine Tevfik Rüştü Bey Cenevre'ye hareket etmiştir. Dönüşte tekrar Sofya Tren İstasyonunda Bufof ile görüştü. Bufof teklif edilen antlaşmayı imzalamaya hazır olduğunu, daha önceden antlaşmayı tehir etmelerinin sebebinin, "Türkiye'nin İtalya ile antlaşma yapmak üzere olduğu ve Bulgaristan'ın Yugoslavya ile olan ilişkilerine zarar vermeme adına yapıldığını" söylemiştir.⁶⁵

II- Türkiye-Bulgaristan Bitaraflık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması

Antlaşma için yapılan görüşmeler, 6 Mart 1929'da, Hariciye Vekaletinde, Tevfik Rüştü Bey ile Bulgaristan Elçisi Pavlov tarafından imzalanan

⁶⁴ Mehmet Asım , " Türk- Bulgar Misakı ", *Vakit*, 13 Şubat 1929, s.1.

⁶⁵ Özgiray, *a.g.m.*, s. 59.

"Türkiye-Bulgaristan Bitarafılık, Hakem ve Uzlaşma Muahedesi"yle sona ermiştir.⁶⁶

İmzalanan Antlaşmanın, Birinci maddesiyle; Tarafların 1925 Dostluk Antlaşmasındaki "Barış, içten ve sonsuz dostluk" kavramına aykırı oluşacak hiçbir anlaşmaya girmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

İkinci maddesi; içlerinden biri başka bir devletin saldırısına uğrarsa, ötekinin tarafsız kalmasını öngörmektedir.

Daha sonraki maddeler, iki devlet arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümüdür.⁶⁷(Bkz. Ek-3)

Antlaşmanın imzalanması dolayısıyla Bulgaristan Elçisi Theodore Pavlov şunları söylemiştir:

"Türkiye ile Bulgaristan arasında 18 Teşrinievvel 1925 tarihinde akdedilmiş olan dostluk muahedesinin 4. maddesinde bir Hakem Antlaşması vardır. Bugün imzalanan antlaşma, üç sene evvel akdedilmiş olan antlaşmanın bir sonucudur. Yeni antlaşma, Cemiyeti Akvamın emniyet komitesi tarafından hazırlanmış olan Hakem antlaşmaları modellerinden örnektir. Birkaç ay evvel başlayan görüşmeler, Tevfik Rüştü Bey'in ılımlı ve barışı savunan yaklaşımı sayesinde neticelenmiştir. Türkiye ile Bulgaristan arasında dostluk bağlarını kuvvetlendiren yeni antlaşma iki komşu memleket ilişkilerinde yeni bir dönem olacak ve Balkanlarda barış için önemli bir unsur olacaktır."⁶⁸

Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey de şunları söylemiştir: "Herkesle iyi geçinmek siyasetimiz, gün geçtikçe semerelerini veriyor, Bulgaristan'la aramızda ne emlak meselesi, ne de başka pürüzlü bir mesele kalmış değildir. Her meselenin, muhtelif muahedelerle kati derpiş edilmiştir."⁶⁹

⁶⁶ *Cumhuriyet*, 7 Mart 1929, s.3; *Milliyet*, 7 Mart 1929, s.3; *Ayin Tarihi*, No: 60, 61, 62, Ankara 1929, s. 4487.

⁶⁷ Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, *a.g.e.*, s. 373, Antlaşmanın tüm maddeleri için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 375-378; Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk... , *a.g.e.*, s. 84-106; *Ayin Tarihi*, c. 20, No: 63-64, İstanbul 1929, s. 4637-4643.

⁶⁸ *Ayin Tarihi*, c. 19, No:60, 61, 62, Ankara 1929, s. 4487.

⁶⁹ *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1929, s.3.

Türk-Bulgar Muahedesinin imzalanması münasebeti ile Hariciye vekili Tefvik Rüştü Bey'le Bulgaristan Başbakanı Liyapçef ve Bulgaristan Dışışleri Bakanı Bufof arasında telgraflar teati edilmiştir:

Başvekil M. Liyapçef Hazretlerine,

Türk-Bulgar bitaraflık, uzlaşma ve hakem muahedesinin imzalanması münasebetile Zati Alinize dostluk hissiyatımı ve memleketlerimiz arasındaki cari münasebatı dostane ile Balkanlarda sulh gayesi lehine istihsal edilen mes'ut neticeden dolayı derin memnuniyetim ile dostane ve takdirkârane ihtisaratımı arzederim efendim.

Tefvik Rüştü

Hariciye Nazırı M. Bufof Hazretlerine,

İki memleketin menafini müdrük samimi ve şuurlu bir teşriki mesai neticesi olarak Türk-Bulgar muahedesinin imzalanması münasebetile Zati Alinize işbu akti Balkanlarda sulh lehine son derece mühim bir amil olarak telakki eylediğimi ve nazarımda iki komşu arasındaki vaziyetin belığ bir ifadesi olduğunu arzeder ve bu mes'ut hâdiseden istifade ederek Zati Alilerine şahsi dostluğumu teyit ederim efendim.

Tefvik Rüştü

Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Beyefendiye,

Bitaraflık, uzlaşma ve hakem muahedesinin, akti münasebeti ile tarafı Devletinizden izhar buyrulan dostane hissiyattan dolayı teşekkür eyler ve sulh ile her iki memleketimiz için gayet kıymetli olan bu aktin imzalanmasından mütevellit derin mahzuziyetimin teminatını kabul buyurmanızı rica eder, yüksek ve samimi hürmetlerimi arzederim efendim.

Başvekil Liyapçef

Tevfik Rüştü Beyefendiye,

Her iki memleket arasında imzalanmış bulunan muahedenin münasebatımızla Balkanlar müsalemetindeki ehemmiyeti hakkındaki mütaleatınıza tamamile iştirak ile ciddi ve idrakli bir teşriki mesainin mantıki neticesi olan bu eserdeki şahsi hissei iştirakinizden dolayı tebrikâtımı arzeder ve şahsi dostluğumun teyidi için vesile addettiğimi arz ederim efendim.

Burof⁷⁰

III- Antlaşmanın Türk ve Bulgar Basınındaki Yankıları

Antlaşmanın imzalanması, Türk ve Bulgar Kamuoyu tarafından sevinçle karşılanmıştır.

Yunus Nadi, bu Antlaşma ile ilgili: "Türk-Bulgar Münasebatı" adlı makalesinde şunları yazmıştır: "Türkiye ile Bulgaristan arasında ahiren bir muahede daha akt olunarak üç gün evvel Ankara'da imzalandı: Bi taraflık, adı üstünde ve bu çok sarih bir sulhu ve Bulgaristan gibi iki komşu ülke arasında aktolunduğu ve tatbik sahasının da Balkanlardan ibaret bulunduğu düşünülürse bütün ehemmiyeti nazarlarda derhal tecelli eder. Bir asırdan beri daima sulhun şüpheli noktasını tekil edegelmiş olan Balkanların bugün de gene zaman zaman şüpheler ve endişeler uyandırmaktan hali kalmadığı malumdur. İşte son Türk-Bulgar Muahedesini Balkanlara mensup iki mühim unsurun kendi aralarında sarahat ve samimiyetle anlaşmış olduklarını ve bu anlaşmalarıyla sulhu teyit ve takviye etmiş bulduklarını gösteriyor. Hadisenin bütün dünyada layık olduğu ehemmiyetle telakki olunacağına şüphe yoktur.

Sulha hizmet etmek hususunda azade olan milletlerin bu maksatla vaki mesailerinde çabuk, kolay ve pürüzsüz neticelere varılan dikkate şayan bir mesele sayılsa yeridir. Türkiye'nin birçok devletleri akdetmiş olduğu muahededen bu davanın en bariz misallerini teşkil eder. Son zamanların en mühim hadiselerinden biri olan İtalyan-Türk Anlaşması ne kadar suhulet ve

⁷⁰ *Cumhuriyet*, 11 Mart 1929, s.1; *Anadolu*, 11 Mart 1929, s.2 ; *Ayın Tarihi*, a.g.sayı., s. 4488.

süratle akt olunmuştur. Bu tabii hoş geçinmek ve dost yaşamak isteyen devletlerin samimiyetlerinin bir neticesiydi...

Türk-Bulgar Anlaşması tıpkı mantıki bir cereyanın tabii neticesi gibi akıp gelmiş bulunuyor. Hülasa bütün ahval ve esbab Türkiye ile Bulgaristan'ın yek diğeri muvacehesinde her gün daha iyi olacak bir dostluk siyaset takip etmelerini amirdir ve işte son muahede ile bu emrin iktizasına ittiba olunmuştur.

Türk-Bulgar dostluğunda hiç kimse için en ufak derecesinde bile bir tehdit bulunmadığını bilmeyiz ki söylemeğe hacet var mıdır? Böyle bir ahdin iki tarafa samimi dostluk temin eden müsbet tarafı her iki memleket için olduğu kadar insaniyet için de kafi menfaat değil midir?

Filhakika daha üç sene evvel, 18 Teşrinievvel 1925 tarihinde akt olunan Bulgar-Türk Muahedesinde bilahare böyle bir taraflık muahedesinin akti derpiş olunmuştur. Zaten şimdi aktolunan muahede de Cemiyet Akvamın bu türlü muahedeler için tespit ettiği tipe muvafıktır. Belki şu tek fark ile ki, Türk-Bulgar Muahedesini iki tarafın hissiyat ve menafine tefabük etmekte çok samimidir, adeta samimiyetten doğmuştur denebilir. Bu ise elbette fazla bir meziyet ve fazilettir.”⁷¹

Bulgaristan Basınından, Yarı Resmi Demokratiniçski gazetesi şunları yazmaktadır: "Muallaktaki bütün meseleler iki tarafın iyi niyeti ve karşılıklı fedakarlığı sayesinde halledildiğini söyledikten sonra Ankara misakının geçmişten gelen vaziyetin değiştirilmesi hususunda bugüne kadar yapılan gayretlerin mantıklı bir neticesi olduğunu ve iki komşu ilişkilerinde yeni bir çığır açan bu değişim hareketinin son kısmını oluşturmaktadır. Gazi Mustafa Kemal Hazretlerini girişmiş buldukları inkilab ve yenilik eserinin Bulgar milletinin büyük bir sevinç ile izlediğini" belirttikten sonra gazete, son satıra şu dileklerini eklemiştir: "Antlaşma, Türk-Bulgar dostluk bağlarını daha sıkılaştıracak ve Balkanlarda sulhu takviye edecektir."

Organizme gazetesi, "Antlaşma da barışın Balkanların siyasi yapısında önemli olduğunu söyledikten sonra iki devlet gerek siyasi gerek iktisadi sahada

⁷¹ Yunus Nadi, "Türk-Bulgar Misakı", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1929, s.1.

işbirliğine davet etmekte ve iki millet arasındaki bağların gittikçe daha sıkılaşmasını temenni” etmektedir.

La Bulgari gazetesi de antlaşmanın Balkan barışını amaç edilmesini temenni ettikten sonra şunları yazmıştır: “Antlaşma Balkan barışını isteyen taraflarca sevinçle karşılanacaktır. Çünkü yeni misak Türk-Bulgar ilişkilerinde yeni bir devrin başlangıcı olacak ve aynı zamanda diğer devletlere de örnek olacaktır. Bu antlaşma iki ülke ilişkilerinde ve gerek Balkanların barışında esas unsur olacaktır. Bu kaçırılmayacak bir zamandır. Görüşmeleri idare edenlerin antlaşma için gösterdikleri çabanın Türk-Bulgar ilişkilerinde yeni bir etki göstermesini ve Balkanlar barışı için en uygun bir zaman olmasını ümit edelim”.⁷²

Antlaşma, yabancı basında ilgiyle karşılanmıştır. Bu bağlamda Fransız Lavlonte gazetesi, Türkiye- Bulgaristan Antlaşmasıyla ilgili şunları yazmıştır: “Türk-Bulgar Bitaraflık ve Balkan antlaşması Balkan tarihinde önemli bir adımdır. Bu antlaşma diğer Balkan devletleri ile de yapılacak antlaşmalar takip ederse Balkan yanardağı nihayet barış ve huzur içinde olacaktır.”⁷³

Antlaşmayı Bulgaristan, Bulgaristan Hükümeti, XXII. Oturumunda (23,27,29 Mayıs 1929) tarihlerinde kabul edilmiştir.⁷⁴ Bulgaristan Milletvekili Ataras Burov şunları söylemiştir: “Bu uzlaşmanın faydası şudur ki, bu karşılıklı özverilerle iki devlet arasındaki dostluk ilişkilerinin ihya edilmesine engel olan sağlıksız bir durumu da ortadan kaldırmıştır. İşte Bulgaristan’ın başarısı buradadır. İşte, Türkiye Cumhuriyetinin başarısı bundadır. Yenilen yok, yenen yok, aldanmış yok, aldatan yoktur! İki akıllı hükümet vardır, onlar kendi devletlerinin çıkarlarının doğru değerlendirilmesi sayesinde bu antlaşmayla aralarında daha büyük bir yakınlık ve işbirliği yolunda daha büyük gelişmelere imkan kazandırılmıştır.”⁷⁵

⁷² *Vakit*, 10 Mart 1929, s.3 ; 12 Mart 1929, s.4.

⁷³ *Anadolu*, 22 Mart 1929, s.1.

⁷⁴ Tatarlı, *a.g.m.*,s. 931. Bulgaristan’ın tarafsızlık, uzlaşma, yargısal çözüm, Hakemlik Antlaşmasını ne zaman tasdik ettiği hakkında kesin bir bilgiye sahip olamadığımızdan 3 farklı tarihe yer verdik. Türkiye Cumhuriyetin ilk yıllarından beri Antlaşma yaptığı, karşı ülkenin tasdik etmesini bekler, sonra tasdik ve kabul ederdi.

⁷⁵ Tatarlı, *a.g.m.*, s. 934.

Türkiye, Antlaşmayı Türkiye Büyük Millet Meclisinin 25 Mayıs 1929 tarihli toplantısında onaylamıştır. Antlaşmanın tasdiki hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey Millet Meclisi'nde şu demeci vermiştir:

"Büyük Türk Milletinin arzı ve ihtiyaçlarını, onun menfaatlerini herkesten evvel görmesini bildiği kadar onların ifadesini de herkesten iyi bilen Büyük Reiscumhurumuz Hazretlerinin Bulgar gazetecilerine Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı hisleri hakkındaki beyanatlarından sonra bu hususta bir kelime ilave ve tekrarına lüzum kalmamıştır.

Benim burada arzedeceğim şey; Büyük Meclis arkadaşlarımdan, huzuru tasvibinize arzedilen muahedenin, işte o hislere uygun olarak tanzim edilmiş olduğunu ve iki komşu milletin menfaatlerini karşılıklı bir anlayış ve idrakin neticesi olarak yapıldığını ve onun lütfen müstaceliyetle müzakeresini ve tasdik buyurulmasını arz ve istirham etmektir. Filhakika yeni Türkiye'nin doğduğu günden beri müteakib muhabbet tezahürlerine şahit olduğumuz Bulgaristan'ın daha Çankof Hükümeti zamanındaki Hariciye Nazırı Mösyö Pavlof ile başlayan ve son senelerde şimdiki Hariciye Nazırı Mösyö Burofla kısa olmasına rağmen gittikçe artan bir samimiyetle tevali ve tekerrür eden mülâkatlarımız ve Başvekil Mösyö Liyapçefle bu muahedenin imzası münasebetile teati edilen telgraflar iki komşu devlet ve milletin, arzettiğim hakiki menfaat ve hislerinin olduğu gibi aramazda müşahedesine fırsat bahşolmuştur.

Bugünlerde, belki de bugün Bulgar Sobranyası'nda bu suretle tetkik edilmekte olup iki Hükümet münasebetleri için olduğu gibi Balkan sulh ve müsalemeleri için de faydalı bir eser olan bu muahede için müstaceliyet kararınızı ve onun tasdik ve tasvibini tekrar rica ederim."⁷⁶

Antlaşmanın tasdiki üzerine Bulgaristan'da Türk-Bulgar Cemiyeti bir toplantı düzenlemiştir.⁷⁷ Dernek Başkanı Stoyanov, antlaşma ile ilgili şunları söylemiştir: "Yeni Türkiye'nin Gazi Mustafa Kemal'in zekice ve enerji dolu talimatlarıyla teokratik feodal eski rejimin kalıntıları düzeltilmiştir. Türkiye ile

⁷⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.12, 18 Mayıs-3 Haziran 1929, Devre: 3, İctima: 2, Ankara 1929, s. 1-6; Tevfik Rüştü Aras, *Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl*, Ankara 1935, s.82-83; *Milliyet*, 26 Mayıs 1929, s.2.

⁷⁷ Belgelerle Mustafa Kemal ..., *a.g.e.*, s. 259.

Bulgaristan arasındaki sözkonusu olan tüm sorunlar çözüldüğüne göre, gelecekteki ilişkileri ekonomik ve kültürel işbirliği ile barışa dayalı olacaktır. Tarafsızlık Paktı, farklı olasılıklara yönelik barışçıl bir düzenleme getirmekte ve Balkan Barışını sağlamlaştırmaktadır. Karşılıklı anlayış atmosferinin meydana getirilmesi ve barışı sağlama hususunda yapılan çalışmalar Paktın hayata geçirilmesini kolaylaştırmak için iki ülke kamuoyuna düşen görevleri belirtir.”

Sofya Garnizon Komutanı General Lazaroff da Stoyanov'un konuşmasına katılarak şunları eklemiştir : “Türk egemenliği altında olan ve Bulgar Halkının, dil ve din haklarını muhafaza ettiğini hatırlatarak ve karşılıklı iki halkın birbirlerini tanımalarının, kendileri için en iyi olacağını ve bunun barışçıl işbirliği ile garanti edecekleri umudunu ifade ettikten” sonra söz alan Bulgaristan Türkiye Elçisi Hüsrev Bey, “Yeni Türkiye Cumhuriyetine karşı gösterdikleri sempaticiden dolayı dinleyicilere ve Başkan'a teşekkür etmiş ve Türkiye'de Türk-Bulgar Derneğinin yakında kurulması umudunu ifade ederek, Bulgarların Boris'e ve Bulgar Halkına saygısını belirterek” konuşmasını bitirmiştir.⁷⁸

Antlaşmanın imzalanmasından sonraki süreçte Türkiye, Bulgaristan'dan gelebilecek bir tehdit veya tehlikeyi pasifize etmeyi başarmıştır. Ancak; hiçbir zaman ihtiyatı elden bırakmamıştır.

E- Türkiye-Bulgaristan İade-i Mücrimin Antlaşması

Türkiye ve Bulgaristan Tarafsızlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşmasından sonra iki devlet ilişkilerinde önemli gelişmeler olmuştur. İki devlet, suçluların iadesini tanziminin bir antlaşma altında birleşilmesi için bir antlaşma yapılmasına karar vermişlerdir. Bu bağlamda; 23 Aralık 1929'da, Ali Şevki ve T. Pavlov tarafından, Türkiye ile Bulgaristan arasında İade-i Mücrimin Mukavelenamesi imzalanmıştır. Antlaşma, iki tarafın da Antlaşmanın Birinci maddesiyle; Akitler işbu mukavelename ahkamı mucibince ve kendi tebaaları müstesna olmak üzere yekdiğeri devairi adliyesince takip olunan veya mahkum edilen ve diğerin arazisi üzerinde bulunan eşhası müteakabilen yekdiğesine

⁷⁸ Belgelerle Mustafa Kemal ..., a.g.e., s. 260-261, *Vakit*, 5 Haziran 1929, s.3; *Milliyet*, 5 Haziran 1929, s.2.

teslim etmeyi taahhüt ederler. İade-i Mücrimin, ancak iade kendisinden talep olunan devletin arazisi haricinde irtikap olunmuş bir suçtan dolayı takibat icrası veya mahkumiyet hallerinde vaki olur.

Dördüncü maddesinde ise, iade-i mücrimin talebi kabul olunmaz; siyasi suçlar ve onlara murtabit fiiller için, (Devlet reisine suikast... gibi) Askeri suçlar ve ona murtabit fiiller için, matbuat suçları için geçerlidir.

Beşinci Maddesi, iade-i mücrimin talebi daima diplomasi aracılığıyla ile yapılması gerekmektedir.

Altıncı maddesiyle, iade talebini redde mahal olup olmadığı hususunda karar ittihazi hakkı münhasıran iade kendisinden talep olunan devlete aittir.⁷⁹ (Bkz.Ek-4)

Söz konusu antlaşmayı Bulgaristan'ın ne zaman kabul ve tasdik ettiği hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Ancak; Türkiye Büyük Millet Meclisi, 3 Mayıs 1930 günkü toplantısında antlaşmayı kabul ve tasdik etmiştir.⁸⁰

F- Tefvik Rüştü Bey'in Sofya Seyahati

1929 İade-i Mücrimin Antlaşmasının Türkiye tarafından kabul ve tasdikinden sonra, iki ülke ilişkilerinde iki komşu devlet içinde istenilen düzeye gelindiği bir döneme girilmiştir. 1930 yılının Aralık başında Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Bey'in Sofya seyahati iki devlet kamuoyunda iyimser bir havanın doğmasını sağlamıştır.

Tefvik Rüştü Bey'in seyahati, resmi bir gezi olmamakla birlikte, Balkan birliğini kolaylaştıracak unsurlar hakkında, Bulgar kamuoyunun Balkan barışına dikkatini çekme amacını taşımaktadır.

Tefvik Rüştü Bey ve heyeti, (2 Aralık 1930), Bulgaristan hududuna girildiği andan itibaren, Türkiye elçisi Celal Osman Bey ve Bulgaristan Karşılama Müdürü yardımcısı Stancef tarafından karşılanmıştır. Sofya'ya

⁷⁹ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, *a.g.e.*, s. 97-98-99, Maddelerin tümü için bkz.*a.g.e.*, s. 97-106; *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.19, 1-31 Mayıs 1930, D:3, İ: 3, s. 1-6.

⁸⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.19, 1-31 Mayıs 1930, Devre:3, İctima: 3, s. 1-2, *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1930, s.3.

istasyonuna vardığında, Dışişleri Bakanı Burol, Genel sekreter Dobref ve Karşılama Müdürü Polyef tarafından karşılanan Tevfik Rüştü Bey, seyahatiyle ilgili şunları söylemiştir :

"Bulgaristan'la münasebatımız pek samimi olduğu gibi iki memleket arasındaki muallak meseleler kamilen halledilmiş olduğundan Sofya'yı ziyaretime hususi bir maksat atfedilmemelidir. Burada hiçbir vesikanın imzası mevzuu bahs değildir. Yalnız Bulgar ricaline dostane muamelelerde bulunulacaktır."⁸¹

Tevfik Rüştü Beyin beyanatından sonra, Dış işleri Bakanlığında, iki devlet heyetleri görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmede, Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, Dışişleri Bakanı Burol ve Başbakan Liyapçef katılmıştır.

3 Aralık 1930 günü, Bulgaristan Kralı Boris, Tevfik Rüştü Beyi kabul etmiştir. Bu kabulde; Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, Bulgaristan'da gördüğü sıcak kabulden mutlu olduğunu, iki komşu milletin menfaatlerini belirtmiş, iki komşu milletin birçok noktada birbirine benzediklerini, her ikisinin de zor koşullar altında çalışarak birliği korumayı bildiklerini, Türkiye-Bulgaristan dostluğunun Türkiye'nin Balkan siyasetinin bel kemiğini teşkil ettiğinden bahs ederek şunları söylemiştir: "Her iki komşunun arzuları ve düşünceleri o kadar mümasildir ki müteakabil sadakat ve muhabbet hisleri belemek hususunda yekdiğerine rekabet ettikleri zannolunur."⁸²

Aynı günün akşamı, Tevfik Rüştü Bey, Türk-Bulgar Cemiyet azalarını kabul etmiştir. Bu kabulde, Balkan Milletlerinin birlik ve dostluğuna çalışmak için yakında Türkiye'de bir cemiyet kurulacağını bildirmiştir.⁸³

Ertesi gün, 4 Aralık 1930'da, Bulgar Hükümeti'nin Tevfik Rüştü Bey şerefine verilen öğle yemeği ziyafetinde, seyahati hakkında şunları söylemiştir:

"Türkiye ile Bulgaristan'ı yekdiğerine bağlayan samimi dostluğu bu kadar güzel ifade eden sözlerden dolayı zatı alilerine hararetle teşekkür ederim. Bu güzel memlekete hakiki bir memnuniyetle geldim. Türk milletinin asil Bulgar

⁸¹ *Cumhuriyet*, 3 Kanunevvel 1930, s. 1, 3 .

⁸² *Cumhuriyet*, 4 Kanunevvel 1930, s.1.

⁸³ *Cumhuriyet*, 4 Kanunevvel 1930, s.1.

milleti hakkında beslediği derin muhabbet hislerine karşı komşu ve dost milletle onun zimamdarlarının Türk milleti hakkında mütekabil ve derin bir muhabbet beslediğini görmekte mesrurum.

Zatı alilerinin pek güzel tarif buyurdıkları veçhile iki devletin memleketlerinin muslihane bir surette inkişafına ve sulhu temine matuf olan siyasi temayülatı ve müşterek menafi ancak mesut neticeler verebilir.

Güzel memleketinizde gördüğüm hüsnü kabulden dolayı çok mütehassis olduğumu söylemeden sözlerime nihayet veremeyeceğim. Kadehimi Kral ve Kraliçe Hazretlerinin şerefine, Bulgar milletini refahına ve Madam Burol Cenaplarile Zatı alilerinin sıhhatine kaldırıyorum".⁸⁴

Aynı gün akşam üzeri Bulgaristan seyahati sona ermiş ve Türkiye'ye dönmüştür.

Sirkeci İstasyonunda geldiğinde Tefik Rüştü Bey, Bulgaristan seyahatini şöyle değerlendirmiştir: "48 saat Sofya'da kaldık. Bu müddet zarfında Bulgar ricali ile temas ettim. Bulgarların genç ve sevimli Kralı Boris Hz. sayfiyede oldukları halde Türkiye Hariciye Vekilini kabul etmek için Sofya'ya gelmek zahmetini lütfen ihtiyar buyurdular ve huzurlarında bir buçuk saatten fazla görüştük. Değerli Başvekil M. Liyapçef ve Hariciye Nazırı M. Burol ile de görüştük."⁸⁵

Tefik Rüştü Bey'in seyahati Bulgaristan basınında ilgiyle karşılanmıştır. La Bulgarie ve Yarı Resmi Demokraticeski gazeteleri, "Türk-Bulgar dostluğunun geleceği hakkında güven vermekte olduğunu ve Türk Dış siyasetinin temsilcisi Tefik Rüştü Bey'i, Türk milletinin kahramanı Gazi Mustafa Kemal'in idaresinde ifa ettiği muazzam eserin samimi bir hayranı olan dost Bulgar milletinin kıymetli bir misafiri olarak selamlamaktadırlar".⁸⁶

Sıla gazetesi, Büyük gelişme kaydeden Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ekseninde Tefik Rüştü'nün seyahati bu dostluğu pekiştirmek ve Balkan barışı amacıyla birleştirdiklerini ifade ederek şunları yazmıştır: "Bu maksatla bir

⁸⁴ Aras, *a.g.e.*, s. 104.

⁸⁵ *Milliyet*, 5 Kanunevvel 1930, s.6.

⁸⁶ *Vakit*, 3 Kanunevvel 1930, s.1.

zamandan beri sık sık mevzu bahis olan büyük siyasi kombinasyonlara yabancı kalmakla beraber bizi diğer milletlere bağlayan dostluk rabitalarını takviyede büyük menfaatimiz vardır".⁸⁷

Mir gazetesi, Türkiye Hariciye Vekili bu ziyareti iki millet arasındaki dostluğun kuvvetlenmesinin yeniden tanınması olarak ifade etmektedir.

Zname gazetesi, Barışı savunan dostane ilişkilerin gelişmesi yolunda büyük bir adım olarak görmektedirler.⁸⁸

Türkiye Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey'in seyahati iki ülke arasında olumlu bir hava yaratmıştır. O kadar ki; Yeni Gün gazetesi, Bulgaristan Kralı Boris'in, bu ziyarete iade olarak 1931 yılının Nisan ayında Türkiye'ye geleceğini yazmıştır.⁸⁹ Ancak; bu iade-i ziyaret Kral Boris tarafından gerçekleştirilememiştir. Kral Boris'in yerine bu ziyarete Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un Türkiye seyahatleri sözkonusu olmuştur.⁹⁰

⁸⁷ *Milliyet*, 3 Kanunevvel 1930, s.1.

⁸⁸ *Cumhuriyet*, 3 Kanunevvel 1930, s.3.

⁸⁹ *Yeni Gün*, 5 Nisan 1931, s.2.

⁹⁰ *Cumhuriyet*, 31 Teşrin-evvel 1931, s.3 ; *Halk*, Sayı:94, 24 Teşrisani 1930.

II.BÖLÜM

MUŞANOF'UN TÜRKİYE VE İSMET PAŞA'NIN BULGARİSTAN SEYAHATLERİ

A- Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un Türkiye seyahati

Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un Türkiye seyahati, dönem içerisinde değerlendirirken iki bakış açısı kullanmamız gerekmektedir. Birincisi; Balkanlardaki konjonktür, ikincisi de; Türkiye-Bulgaristan ilişkileridir.

Bulgaristan, 1930'lu yılların başından itibaren Dış siyasetinde hatların ve güzergahların açıkça yer almaya başladığı bir döneme girmiştir. Bulgaristan her fırsatta "Mahreç" meselesini gündeme getirerek Dedeağacı eline geçirmeye, "Trakya" yı almak, Yugoslavya'dan, "Bulgaristan'a vaat edilmiş Makedonya"yı alarak "Büyük Bulgaristan"ı oluşturmak istemiştir. Bunun için de dönemin siyasi panoramasında devletlerin gündemine "Azınlık ve toprak" meselelerini ortaya çıkarmıştır. 1. Dünya Savaşı sonunda mevcut statükonun değişmesine taraftar, bir diğer deyişle; revizyonist politika takip etmiştir. Bu siyasetteki en büyük partneri ise, ilk önce İtalya sonra da Almanya olmuştur. İtalya ile ilişkilerini artırarak kendisini güven altına almaya çalışmıştır. Bu bağlamda da, Bulgaristan Kralı III.Boris, İtalya Kralının kız kardeşi Giovannayla evlenmiştir.

Avrupa Kamuoyunda ise bu evlilik üzerinde durulması gereken dikkate değer bir konu olarak incelenmiştir. Avrupa Kamuoyu, şu konuda hem fikirdir: "Duçenin harp gayri memnunlarını İtalya etrafında toplamak siyasetini takip ettiği malumdur. Bunlar arasında Bulgaristan'ın mühim bir mevki tuttuğu kabul edilmelidir. Eğer İtalya Prensesi ve Sabık Avusturya İmparatoriçesi Zita'nın oğlu Macar tahtına geçebilirse harbi umumi mağlupları İtalya ve Almanya etrafına

tamamen toplanmış olacaktıdır. İşte o vakit Avrupa siyaseti tehlikeli bir devreye girmiş olacaktır".¹

Bulgaristan'ın bu politikasını dikkatle izleyen Türk kamuoyu ve basını bu durumla yakından ilgilenmişlerdir. Milliyet Gazetesi yazarı, Siirt Mebusu Mahmut, "Bulgaristan'da" adlı makalesinde şunları yazmaktadır: "Bulgaristan'da çok iyi anlaşılabilir ve hissedilen bir şey daha var ki, o da son zamanlarda İtalyan nüfuzunun bu memlekette çok mesafe aldığıdır. Bu neticeyi yalnız bir İtalyan Prensisi olan yeni Kraliçenin tesirine vermemelidir. Bunda umumi vaziyetin, Paris ile Belgrad arasındaki sıkı münasebetin Sofya aleyhinde tevlit ettiği boğucu havanın da tesiri vardır. Herhalde Sofya, uyuşma ve uzlaşma cephesinde Belgrad'tan hiçbir ümit beklemiyor. Hatırlardadır ki, Bulgar Kralını evlenmeye sevk eden sebep, yalnız Kral Boris'in arzu ve hevesi değildi. Bulgar milletinin de irade ve temalliyatı onu tehhüle icbar ediyordu. Sofya'nın Roma ile teessüs eden sıhriyetten ne kadar istifade edeceğini istikbal gösterecek".²

Tüm bu olayların ekseninde, 1930'lu yılların başında Bulgaristan'ın çelişkili siyaseti Türkiye tarafından da yakından izlenilmiştir. Bulgaristan mevcut statükonun değişmesini isterken onu destekleyen bir devlet aramıştır. Bu bağlamda; yakın komşusu ve arasında toprak meselesi olmayan tek ülke olan Türkiye ile yakın ilişkiler kurmak ve desteğini almak istemiştir. Türkiye, Bulgaristan'ın mevcut azınlık ve toprak meselelerini çözümlenmesinde mutlak yolun "barış" olacağını savunmuş ve 1930'lu yıllarından başlayan Balkan Konferanslarına katılmasını teşvik etmiştir. Ancak; Bulgaristan, bir süre sonra azınlık ve toprak meselelerinin çözümlenmeden "barış"a yanaşmayacağını ifade ederek, Balkan Konferanslarına katılmayı ve Balkan paktına imzalamayı red edeceğini söylemiştir. Bulgaristan'ın mevcut bu durumu, sonraki bölümde göreceğimiz gibi politik ve siyasi sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar, bölgede istikrarsızlığı gün gittikçe artırmaya başlamıştır. Balkan ülkelerinde yayılma emelleri olan İtalya, bu krizin ortaya çıkardığı bunalımı fırsat bilerek amacını gerçekleştirmeye çalışmıştır.

¹ M. Gavur, "Bulgar Kralının Evlenmesi", *Vakit*, 22 Teşrinevvel 1930, s.5.

² Siirt Mebusu Mahmud, "Bulgaristan", *Milliyet*, 12 Teşrisani 1930, s.1.

Türkiye’de Bulgaristan’ın politikasında görülen tutarsızlıklar ve çelişkiler sebebiyle tedbiri elden bırakmamaya, ihtiyatlı davranmaya sevk etmiştir.

Bulgaristan Başbakanı Muşanof’un 1931 yılı Aralık ayında Ankara seyahati diğer taraftan; iktisadi ve siyasi açılarıyla da değerlendirilebilir: İktisadi açıdan; 1930’lu yılların başında dünyada meydana gelen “Dünya Ekonomik Buhranı” tüm Balkan ülkelerini olduğu gibi Türkiye ve Bulgaristan’ı da sarsmıştır. Buhran, tarım ülkelerini sanayileşmiş ülkelere daha fazla etkilemiş, ihracatları tarım ürünlerine dayanan Balkan Ülkeleri ekonomisinde büyük açıklar vermeye başladıkları bir döneme girmişlerdir. 1929 Ekonomik buhranına karşı mücadele etmek için Balkan Devletleri “Balkan Paktı çerçevesinde ekonomik işbirliği”ne yönelmişlerdir. İki, Haziran 1930’da toplanan Balkan Konferansının amacı; “Kendi kendine yeterliliğin” yollarını araştırmak olmuştur.

Bulgaristan, başta Balkan Paktı düşüncesine olumlu yaklaşmıştır. Ancak; sonraları Yugoslavya, Yunanistan, Romanya ile yaşadığı toprak ve azınlık meseleleri yüzünden konferanstan çekilmiştir. Yaşadığı ekonomik krizden kurtulmak için de, yakın komşusu Türkiye’yi partner olarak görmüş ve ekonomik işbirliğine girmek ve iktisadi buhranın etkilerini en aza indirmek istemiştir.

İkinci Bakış açısı da, Bulgaristan’da mahalli Rodna Zaştita, Trakya gibi cemiyetler tarafından Bulgaristan Türklerine karşı yürütülen ve Bulgaristan tarafından desteklenen “Tazyik ve imha siyaseti”dir. Amaç; “Bulgaristan Bulgarlarıdır” politikasıyla Türklere saldırmak, onları yerlerinden göç ettirmek ve mallarına el koymaktı. Bu politikayı önceden gören Türk basını, yayınlarında bunlara değinerek kamuoyuna duyurmaya başlamışlardır. Görevi üstlenen gazeteler Vakit, İkdam ve Cumhuriyet’ti. Bulgaristan’ın uyguladığı ikiyüzlü siyaseti yayınlarında sıklıkla yer vermeye başlamışlardır³

³ Bu konuya Bulgaristan Türkleri bölümünde ayrıntılı olarak yer vereceğiz. Ancak ; sözkonusu dönemin konjonktürünün daha iyi anlaşılması için birkaç habere yer vermek istiyoruz. *İkdam* Gazetesinde, 12 Nisan 1928 s.2’de , “Türkleri tazyik siyaseti berdevam” başlığında haber, şöyle devam etmektedir: “Bulgaristan’ın en büyük kasabalarından en ücra köylerine varıncaya kadar

Bu konu hakkında oldukça hassas davranan ve önderliğini üstlenen Yunus Nadi, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır :

- Bulgaristan'da yaşayan ve Bulgar vatandaşı sayılan Türk ekalliyetini mahalli idareler, mahalli teşekküller muhacerete sebep vermektedir.

- Türkiye'de, Cumhuriyet idaresine muhalif birkaç belli serserinin Bulgar Vatandaşlığına kabul edilerek ekalliyet mekteplerinde, cemaat ve vakıf idarelerinde Türkiye'ye karşı iltica propagandası yapmaları,

- Bazı mahalli teşekküllerin, Bulgaristan'ın cenub kısmında olan bir teşekkülün mücevvel mal bahanesi ile hudut haricine ait bazı emeller izhar etmesi,

- Bulgaristan'ın siyasi hedeflerinden Balkan Harbi yaratılarak vatan terbiyesi, Bulgar tarihi yazmak istemeleri,

- Bulgaristan Türkleri memleketin bazı yerlerinde Bulgaristan'dan ve bilhassa Bulgaristan'a avdet eden Bulgar muhacirlerden çok farklı bir muameleye tabi tutulmaktadır.⁴

Bütün bu sorunlar, Bulgaristan ile Türkiye arasında dostluk söylemleri sırasında ortaya çıkmıştı. Ve Türk Kamuoyunu özellikle basın Bulgaristan'a karşı cephe almış, geniş bir çevreye yayılmaya başlamıştı. Bulgaristan bunu olumsuz bir durum ve ciddi bir tehdit olarak arz etmiş ve bu haklı kuşkuların ortadan kaldırılması için iyimser ve dostane bir tablo çizmeye özen ve önem göstermiştir. Bu bağlamda da; Hariciye Vekili Tevfik Rüştü'nün Sofya

Rodna Zaştita, yani Milli Müdafaa teşkilatı tesis edilmektedir. İlk Şurasında muhacirlerin yerlerini elde etmektir. Türkler, acı vakalarla şahid olmayalım. Ticaret, iktisat sahasında mevki sahibi olan birçok Türkler, emlakını satarak müracaat hazırlanmaktadır. Rodna İştita, büyük bir tesir gördüğünden dolayı, Bulgaristan Türk'ü gittikçe bedbin ve sefil kalmaktadır." Ahmet Cevdet, "Bulgaristan Türkleri" adlı makalesinde, "Bulgaristan'da, Makedonyalılar fırkası, bir Makedonya Cemaati vardır ki, hükümet bundan ayrı hareket edemez. İsteniyor ki Türkler, mal ve mülklerini bırakarak, Bulgaristan'dan göç etsinler. İşte Türkler hakkında ika olunan cinayetlerin sebebi budur. Bulgaristan'da Türkler, neden bir kesime yükselmiyor? Nasıl oluyorsa da Türkler içinde tabibler, dava vekilleri olmuyor." *İkdam*, 14 Nisan 1928, s.3.

⁴ Yunus Nadi, "Türk-Bulgar İlişkileri", *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1929, s.1.

Seyahatine iade olarak Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un seyahati gündeme gelmiştir.⁵

Muşanof'un Türkiye seyahati, Bulgaristan'ın Balkan politikasında aktif olarak yer aldığı bir dönemde, Balkan konjonktürü ve Türkiye-Bulgaristan ilişkileri çerçevesinde incelendiğinde daha iyi anlaşılacaktır.

I- Muşanof'un Türkiye seyahati ile ilgili Hazırlıklar

Muşanof'un Türkiye Seyahati'nin kesinleşmesiyle ilgili ilk haber Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanmıştır :

"Sefirimiz Tefvik Kamil Bey, dün Başvekil M. Muşanof'u ziyaret ederek Türkiye Hükümetinin kendisini Ankara'ya davet ettiğini resmen tebliğ etmiştir. M. Muşanof, bu nazikane davete bilhassa teşekkür ederek her fırsatta icabet edeceği cevabını vermiştir".⁶

Kısa bir süre sonra, Muşanof'un Ankara'ya geleceği 3 Aralık 1931 tarihinde Hariciye Vekaletinin düzenlediği ziyaret programıyla kesinleşmiştir. Buna göre, Sofya'da ve Ankara'da hazırlıklar başlamıştır. İstanbul'da Sirkeci İstasyonu Türk ve Bulgar bayrakları ile donanılmaya başlanılmış ve bunun için bayrak satın alınmaya başlanılmıştır.⁷

Muşanofun ziyaret hazırlıkları dahilinde bir de ziyaret programı neşredilmiştir.⁸

Bu programa göre :

Bulgaristan Başvekili Muşanof ve heyeti 30 Ekim 1931 günü akşam üstü Sofya'dan hareketle ertesi sabahı saat 4.15'te Karaağaç'a gelecek ve orada Protokol Muavini Kudret Beyle, Hususi Kaleminden Selim Rauf Bey tarafından karşılanacaktır.

Misafirler saat 1 Aralık 1931 günü öğle vakti Sirkeci istasyonuna geleceklerdir. Türk ve Bulgar bayrakları ile donatılmış olan Sirkeci istasyonunda

⁵ *Cumhuriyet*, 29 Teşrisani 1931, s.1; *Vakit*, 2 Kanunevvel 1931, s.1.

⁶ *Cumhuriyet*, 31 Teşrinevvel 1931, s.3.

⁷ *Cumhuriyet*, 22 Teşrisani 1931, s.3; 29 Teşrisani 1931, s.1.

⁸ Belgelerle Mustafa Kemal... , *a.g.e.*, s. 273-278.

Vali, Merkez Kumandanı ve Polis Müdürü tarafından karşılanacaklardır. Bu karşılama sırasında Bulgar Milli Marşı çalacaktır.

Karşılamadan hemen sonra misafirler Pera Palas Oteline gideceklerdir. Muşanof ve heyeti biraz dinlendikten sonra İstanbul valisini ziyaret edecekler ve Kolordu Kumandanı Paşaya kart bırakacaklardır. Kolordu Kumandanı Paşa öğle yemeğinden önce kart bırakmak sureti ile iade-i ziyaret edecektir. İstanbul Valisi, misafirler şerefine bir öğle yemeği verecektir.

Muşanof ve heyeti akşam ziyaretlerini bitirerek Haydarpaşa istasyonuna geleceklerdir. Misafirler saat 19'da hareket edecek özel trenle seyahat ederek ertesi sabah saat 9.30'da Ankara'da olacaklardır.

2 Aralık 1931 günü sabahı Tren Ankara'ya ulaşmış olacaktır. Karşılama töreninde, Başvekil İsmet Paşa, Hariciye Tevfik Rüştü, Hariciye Müsteşarı ve Protokol hazır bulunacaklardır. Karşılama töreninden hemen sonra misafirler Ankara Palas oteline gidecekler ve bir müddet dinlendikten sonra, Muşanof Bulgar Sefir ile birlikte saat 11'de Hariciye Vekili'ni, saat 11.30'da Başvekil İsmet Paşa'yı ve saat 12'de Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa'yı ziyaret edeceklerdir.

Misafirlerin ziyaretlerini T.B.M.M. Reisi Kazım Paşa saat 12.30'da, Başvekil İsmet Paşa saat 13'de ve Hariciye Vekili Tevfik Rüştü saat 13.30'da iade edecekleridir. Saat 14'de Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Ankara Palasta misafirlere bir öğle yemeği verecektir. Saat 20.30'da Başvekil Paşa misafirler şerefine Ankara Palasta akşam yemeği verecektir. Yemeği saat 23'de başlayan bir suare takip edecektir.

3 Aralık 1931 günü misafirlere Hariciye Vekili tarafından bir öğle yemeği verilecektir. Bunu, Bulgar sefiri Pavlov tarafından verilen akşam yemeği izleyecek, yemeği bir suare takip edecektir.

4 Aralık 1931 günü, Balkan Konferansı Reisi Trabzon mebusu Hasan Beyefendi tarafından misafirlere Ankara Palasta bir öğle yemeği verilecektir. Öğleden sonra, Reicumhur Umum Katibi Tevfik Bey tarafından Marmara Köşkünde bir çay ziyafeti verilecektir. Saat 20.30'da Halk evinde, Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa tarafından bir akşam yemeği verilecektir.

5 Aralık 1931 günü, Sofya Elçisi Tevfik Kâmil Bey tarafından misafirler şerefine Ankara Palasta bir öğle yemeği verilecektir. Saat 18.30'da Riyaseticümhur muzika heyeti tarafından Halkevinde bir konser izleyecek, konser sonrası özel trenle Ankara'dan ayrılacaklardır

6 Aralık 1931 günü, Tren saat 10.30'da Haydarpaşaya gelecektir. Karşılama merasiminden sonra misafirler istimbotla Pera Palas oteline gideceklerdir. İstanbul'da bir gece kalacaklardır.

II- Muşanof'un İstanbul'a gelişi

"Muşanof ve heyeti⁹ hususi trenleri ile Sirkeci İstasyonuna 1 Aralık 1931 sabahı gelmişlerdir. Heyetin gelişiyle birlikte, Bulgar Milli Marşı çalınmıştır. Karşılama töreninde halk Muşanof'u, "Yaşa ve Hora" sesleriyle selamlamışlardır.

Bu coşkunun etkisiyle Bulgaristan Heyetinin başkanı, Simenof şunları söylemiştir: "Muşanof'un Ankara'ya davet edilışinden Bulgar milleti büyük bir sevinç duymuşdur. Diyebilirim ki; Başvekilin Ankara'yı ziyareti bütün Bulgar milletimiz kalpten doğan arzusuna karşılık vermektedir."

Demeçten sonra, Vali Muhittin Bey, Muşanof ve heyetine Pera Palas oteline kadar eşlik etmişlerdir. Muşanof, otelde kısa süreli bir dinlenmeden sonra Vilayet makamına giderek Vali Muhittin Beyi iade-i ziyaret etmiştir. Sonrasında Kumandan Şükrü Nail Paşa'yle görüşmüşlerdir. Öğleden sonra, İstanbul Belediyesi tarafından Bulgaristan Başbakanı Muşanof şerefine, Pera Palas Otelinde bir öğle yemeği verilmiştir. Yemekte, İstanbul Valisi Muhittin Bey, Kolordu Kumandanı Şükrü Nail Paşa, Muğla Mebusu ve Gazeteci Yunus Nadi, Sivas Mebusu Necmettin Sadık ve birçok kişi bulunmuştur. Yemekten sonra,

⁹ Muşanof'a refakat edenler, Bayan Muşanof, M. Sava Savof; Eski Askeri Bakanı ve Milletvekili M.P. Panayotof; Bulgaristan parlamontosu İkinci Başkanı ve Milletvekili M. Stoyanof; Demokrat partisi Milletvekili, M.V. Dimof ; Çiftçi partisi Genel sektereter, M. Kalendorf; Radikal partisi üyesi, M. Popof; Bulgar Ajansı Müdürü M. Parçef ; Dış İşleri Bakanlığı Siyasi Şube Yazı İşleri Müdürü M. Şumkof; Başbakanlık Özel Kalem Müdürü M. Kuperkof ; Zora Gazetesi temsilcisi M. Jancef; Utro gazetesi temsilcisi ; ayrıca Bulgar Sefiri M. Pavlof ve İstanbul General Konsolosu M. Balamezof katılmaktadır. *Milliyet*, 2 Kanunevvel 1931, s.4, *Cumhuriyet*, 2 Kanunevvel 1931, s.3.

Muşanof İstanbul Basın temsilcilerini kabul etmiştir. İstanbul Gazetecileri adına bir gazeteci Muşanof'a Türkçe olarak şunları söylemiştir: "Dost ve komşu milletin muhteşem Başvekilini İstanbul'da selamlamakla müsterihiz." Muşanof da, güzel bir Türkçe ile memnun olduğunu söyledikten sonra cümlelerine Fransızca olarak şöyle devam etmiştir: "Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'in evvelce Sofya'ya vaki olan ziyaretlerini Bulgar milleti namına iade etmek üzere geliyorum. İki tarafça aktedilmiş olan siyasi itilafnameler sayesinde iki komşu millet birbirine samimi ve dostane bağlarla bağlanmışlardır. Ümit ederim ki memleketimize yaptığım bu ziyaret aranızda esasen mevcut olan bağları ve iktisadi anlaşmaları bir kere daha teyid ve takviye edecektir. Açıklamış olduğum bu durum iki milletin gelecekteki mutlulukları için bir dilektir ."¹⁰

III- Ankara'yı Ziyaret ve Temaslar

Muşanof ve heyeti, öğleden sonra Sirkeci istasyonundan Ankara'ya hareket etmiştir. Muşanof, 2 Aralık 1931 sabahı Ankara'ya gelmiştir.

Muşanof ve heyeti, istasyonda Başvekil İsmet Paşa ile Hariciye Vekaleti heyeti tarafından karşılanmışlardır. Askeri müfrezelerin resmi selamı ifa etmesinden sonra muzıka Bulgar Milli Marşını çalmıştır. İstasyonun iç ve dış tarafından biriken halk Muşanof'a sevgi gösterilerinde bulunarak alkışlamışlardır. Bunun üzerine Muşanof şu demeci vermiştir:

"Başta Hariciye Vekiliniz Tevfik Rüştü Bey olduğu halde Türkiye Cumhuriyeti'ne mensup kıymetli ve mümtaz bir heyetin Sofya'yı ziyaretleri memleketimizde unutulmaz anılar bırakmıştı. Bu ziyarete mukabele etmek bizim için bir zaferdi. Fakat bugüne kadar buna imkan bulunamadı. Öncekilerin yapamadığını bu iade-i ziyaretin vazifesi yapmak bugün bana nasip olduğu için kendimi mutlu görüyorum. Hiç şüphesiz bu ziyaretin Bulgar Milletinin arzusuna karşılık Türkiye Cumhuriyeti'nden, Türkiye Cumhuriyetinin muhterem idarecilerine Bulgar Milleti namına da iade-i ziyarete geliyorum. Benim Ankara'yı ziyaretimin esasen Türk-Bulgar milletlerinin dostluğunu daha fazla kuvvetlendirecektir. Bu ziyaret münasebeti ile iki millete refah ve mutluluk temin

¹⁰ *Cumhuriyet*, 2 Kanunevvel 1931, s.1.

edecek iktisadi bağlarda kuvvetlenecektir” .¹¹ Kısa bir süre sonra, karşılama merasimi bitmiş, Bulgar Başbakanı Muşanof ve Başvekil İsmet Paşa ile birlikte kendilerine tahsis edilen Ankara Palas Oteline gitmişlerdir.

Muşanof bir süre dinlendikten sonra, TBMM Reisi Kazım, Başvekil İsmet Paşa'yı, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyi ayrı ayrı makamlarında ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerden sonra Muşanof, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından kabul edilmiştir. Görüşme, iki saat kadar sürmüştür.¹²

Muşanof'un Ankara'ya geldiği günün akşamı (2 Aralık 1931) Başvekil İsmet Paşa tarafından Ankara Palas'ta bir akşam yemeği ziyafeti verilmiştir. Akşam yemeğinde; İsmet Paşa, Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un Türkiye'ye gelişi ve Türkiye-Bulgaristan ilişkileriyle ilgili şu nutku irad etmiştir:¹³

Başvekil Hazretleri,

Gerek Hükûmeti Cumhuriyet ve gerek şahsım namına Türkiye idare merkezinde zatiâtilerine hoşamedî beyan ederken davetime mukabele hususunda ibraz buyurulmuş olan müsarattan dolayı da arzı teşekkür etmek isterim. Bu ziyarette yüksek nezaketin ve iki memleketi birbirine bağlayan muhadenet hislerine tekabül eden samimi ve devamlı dostluğun tezahüratı mündemiç olduğunu görmekle mes'udum.

Başvekil Hazretleri,

Bulgar ve Türk milletleri arasında mevcut olan bu dostluk rabitalarının Beyneldüvel mutat olan usul ve merasimden ve hukuki eşkâlden sarfınazar edilse bile tarihi bir mukarenet ve inkâr olunmaz bir ahlâk imtizacından neş'et etmekte olduğunu itminanı tam ile beyan etmekliğime müsaade buyurunuz. Lâalettayin iki komşu arasında teessüs edemeyecek olan bu rabitaların Bulgar ve Türk milletlerini birbirine bağlaması, haiz oldukları seciye ve evsafa bu derece müşabehet gösteren bu iki milletin uzun seneler yan yana yaşamış ve aynı ıztırabı çekmiş bulunmalarından ileri gelmektedir. Seciyelerinde mevcut müsabehetten başka Avrupa'nın şarkı cenubi memleketlerinin menfaatlerinin,

¹¹ *Vakit*, 2 Kanunevvel 1931, s.5.

¹² *Cumhuriyet*, 3 Kanunevvel 1931, s.1, 4.Bu görüşmenin içeriği hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

¹³ Belgelerle Mustafa Kemal..., *a.g.e.*, s. 279-282.

iktisadi ve içtimai bünye ve teşekküllerinin ayniyeti de bu yaklaşımlarında tabii birer âmil olmuştur. Bu suretle milletlerimiz hakikatı eşyadan ilham alarak aralarında bu şuurlu dostluğu tesis ettiler. Mazide acı tecrübe ve derslerle karşılaştıktan sonra şimdi artık yüksek ve hakiki menfaatlerinin ve takip edecekleri yolun nerede bulunduğunu anlamışlardır. Bulgar milleti, zatiâllileri ve muhterem rüfekayi mesaisi gibi deruhte etmiş olduğu vazifenin tamamen ulusuna emel etmiş olmalarını faaliyet ve mesaisinin memleketin sulh ve sükun dahilinde inkişaf ve tealisi için pek kıymetli bir hamle olacağını bihakkın ümit edebilir.

Millî inkişafı hususunda Bulgaristan tarafından şimdiye kadar sarfedilmiş olan mesaiyi zaten kemali takdir ve alâka ile görüyor ve muhabbetle yakından takip ediyoruz. Sulhun tekarrürüne candan iştiraki, Bulgaristan'ı Balkanlarda ve Avrupa'da medeniyet için bilâşek ve şüphe lüzumlu bir unsur haline getirmiştir. Şu dakikada tezahüratına derin bir meserretle iştirak ettiğiniz sıkı dostluk, iki memleket münasebatını tevkir ve teyit eden bir silsilei muahedat ile ifade edilmiştir. Yegane hedefleri sulhun vikaye ve muhafazasına, memleketlerinin dahili teşkilatına vakfı mesai etmek olan Bulgaristan Kraliyeti ile Türkiye Cumhuriyeti 1925'te bir muhadenet muahedesi ve bilâhare de ticaret, ikamet, hakem, bitarafılık, adli tesviye ve iadei mücrimin gibi birçok mukavele ve muahedeler aktetmek suretile münasebetlerini beynelmilel sahada da tayin ve tespit etmişlerdir. Bu da isbat eder ki iki memleket arasındaki mukareneti hissiye haricinde bir de bu muahedat ve mukavelatın akit ve tanziminde başlıca âmil olmuş bulunan mütekebil yüksek ve esaslı menfaatler vardır. Bu mukavelât ve muahedatın iki memleket münasebatını tanzime hadim olduğunu söylemeye bilmem lüzum var mıdır? Münasebetlerini ve bu derece metin ve rasin temeller üstüne kurmuş olan iki memleketin bu suretle ehemmiyet ve faydası inkâr edilmeyecek iki sulh ve sükun unsur olduklarını ve olacaklarını şüphesiz kabul etmek icap eder. İki milletin marufu âlem olan feragati nefis ve fedakarlık hassaları sayesinde elyevm cihana müstevli olan iktisadi buhran yüzünden tehaddüs edecek müşkülleri de iktiham ve bertaraf edeceklerine kaniim. Zati âlilerine Ankara seyahatinde refakat etmek suretile bize büyük bir haz ve şeref

baş etmiş olan M. Muşanof'a bu nezaketlerinden dolayı borçlu olduğum minnettarlığımı arz ve iblaâğ etmeden sözlerime nihayet vermeyeceğim.

Kadehimi Bulgaristan'ın mukadderatını büyük bir kiyasetle tedvir eden Kral üçüncü Boris ve Zarif Kraliçe Yuanna Hz.nin sıhhat ve saadetlerine, güzel hasletler sahibi Bulgar Milletinin refah, teali ve inkişafına ve M. Muşanof'la zati âlilerinin sıhhat ve şerefine kaldırıyorum.

İsmet Paşa'nın bu nutkuna cevaben Muşanof da şu konuşmayı yapmıştır :¹⁴

Mültefitane davetinizden dolayı bilhassa minnettarlığımı arz ederim. Türk topraklarına ayak bastığımdan beri hakkımda hürmetkârane ibzal buyurulan dikkat eserleri, beni mahçup bırakmaktadır. İstanbul'da ve bilhassa Cumhuriyet Türkiye'sinin yeni hükûmet merkezinde bana karşı gösterilen hararetli ve heyecanlı kabul, beni derin bir surette mütehasıs etmiştir. Hükûmetim ve şahsım namına zati âlinize en samimi minnettarlığımı arz ederim.

Memleketlerimiz, birbirine o kadar mes'udane bir surette rapteden dostluk, bitarafılık, uzlaşma ve hakem muahedelerinin milletlerimizi uzun zamandan beri yekdiğerine bağlayan rabitaların semeresi olduğunu beyana lüzum görmüyorum. İşte bunun içindir ki bu rabitalar sağlam ve devamlıdır. Zira, bir tesadüf eseri olmaktan uzaktırlar. Bu rabitalar kökleri, her iki milletin ruhunda ve menfaatlerinde bulunan mütekabil temayülât ve hislere tekabül etmektedir.

Mazide birçok maniaları aşmak için mesaimizi birleştirmeye mecbur olduk. Fakat, müşterek imtihan ve felâket zamanlarında Türkler ve Bulgarlar en çetin müşkülata galebe çalmalarını mümkün kılan, sebatı, mukavemet kabiliyetini göstermişlerdir. Bulgaristan'da yüz binlerce ırktaşımız mevcuttur. Bunlar, memleketimizde Bulgar halkı ile hemahenk ve kardeşçe yaşayan bir intizam unsurudurlar. İki unsurun aynı şerait dahilinde asırlarca yan yana yaşamaları keyfiyeti olarak aralarında seciye ve mizaç itibarile husule gelen müşabeheti bilmeyen var mıdır? Bütün bunlar, mütekabil münasebetlerimizin vasfı mümeyyizi olan bariz müsaadekarlığı göze çarpacak bir surette meydana koymaktadır.

¹⁴ a.g.e, s .571-574.

Bu müsaadecarlık, diyebilirim ki, maziden kalma hakiki bir an'anedir. Zira Bulgarlar, asırlarca milliyetlerine ve harslerine riayet eden bir hâkimiyetin altında yaşamışlardır. Bu suretle iki milletimiz arasında tehaddüs eden rabitalar ve bu milletlerin arzettiği müşabehet hususi bir kardeşlik göstermektedir. Çalışma ve sabır pahasına bütün membalarını ve bütün mevcudiyet vasıtalarını istihsal ettikleri besleyici toprakta beraber oturmuş olan bu iki millet, hakiki toprak kardeşidirler.

Yeni Türkiye, eski bir devleti cezri bir surette değiştirmek ve siyasî, ahlâki içtimai noktai nazardan yeni esaslar üzerinde kurmak suretile cihana hayretbahş bir kırılmaz irade ve cür'et misali vermiştir. esasen civanmert Türk milletini mümtaz evsafını lâyıkile takdir etmek için terakki yolunda azimle yürümek isteyen bir milletin kat'i iradesini teşkil eden ve ancak on seneden beri merkez ittihaz edilen Ankara'yı temaşa kâfi değil midir? Mukavemet edilmez bir hamlenin tesirile yenileşen ve gençleşen Türkiye'nin halen mukadderatına hâkim bulunan ve güzel memleketinizi, size içtimai ve harsi sahada yeni yeni muvaffakiyetler temin eden geniş ve ıslahkâr, yorulmaz bir faaliyet meydanı haline getirmiş olan büyük devlet adamı Gazi Mustafa Kemal'in ilhamlarına tebaan millî Türk dehasının derecesini gösterdiniz.

Mazide müştereken geçirilen meşakkatlerin hatırasına merbut bulunan iki millet, sulh ve adalet yolunda günün mes'elelerini halledecek vasıtaları bulmayı bileceklerdir. Mütekebil dostluğa istinat eden menafi tesanüdü, iyi bir istikbalin kâfilidir. Sulhu candan istiyoruz. Yegâne gayemiz, bütün mesaimizi refahımızın idaresine ve terakkimizin teminine hasretmektir. İkimiz de harp meydanlarında kahramanlık gösterdik. Aynı kahramanlığı sulh eserinde de göstermekten halî kalmayacağız. Bu suretle bizzat kendimiz için çalışarak beşeriyetin kavuşmağa can attığı umumi refahın esaslı şartı bulunduğu sulh davasına da hadim olmuş oluruz. Bu duygularla mütehassis olarak, Türk milletini dahiyane sevk ve idare eden Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin sıhhat ve saadetlerine, Cumhuriyetin itilâ ve refahına ve zatîlilerle refikayı muhteremlerinin sıhhatine bardağımyı kaldırıyorum."

Hariciye Vekili Tefvik Rüştü, 3 Aralık 1931'de Başbakan Muşanof ve heyeti şerefine bir öğle ziyafeti vermiştir. Ziyafette, Muşanof ve Heyeti, Başvekil İsmet Paşa, Reiscumhur Katib-i Umumisi Tefvik Bey , Büyük Millet Meclisi vekillerinden Hasan ve Vasıf Beyler, Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis grubu baş vekilleri Cemil ve Ali Beyler, Bulgar Elçisi Pavlof, Sofya Elçisi Tefvik Kamil, Muhtelit Mübadele Komisyonu Reisi Şevki Beyler ve Hariciye Vekaleti bulunmuştur.

Bulgar Elçisi Pavlof , 3 Aralık'ta Bulgaristan Başbakanı Muşanof ve heyeti şerefine bir yemek vermiştir. Yemekte, Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım, Başvekil İsmet Paşa ile Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Bey, Riyaseticumhur Katib-i Umumisi Tefvik Bey, Sofya Elçisi Tefvik Kamil Bey, Hariciye Vekaleti heyeti hazır bulunmuşlardır.

4 Aralık 1931 günü, Balkan Konferansı Başkanı Hasan Bey tarafından öğle yemeği; Riyaseticumhur Katib-i Umumisi Tefvik Bey tarafından Marmara Köşkünde çay ziyafeti verilmiştir. Çay'da, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal de katılmış, Bulgar misafirleri ile ayrı ayrı görüşmüştür. Çay ziyafeti sonrası Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa, Muşanof ve şerefine akşam yemeği vermiştir.

4 Aralık 1931 günü, Tefvik Bey tarafından verilen çay ziyafetinden sonra, Başvekil İsmet Paşa, Bulgar gazetecilerini kabul etmiş ve Gazetecilere birer imzalı fotoğrafını hediye etmiştir. İsmet paşa, gazetecilere beyanatında, "Muşanof'un dostane hislerle geldiğinden çok memnun kaldığını, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerinin çok iyi olduğunu Türk milletinin Bulgar milletini daima sevinçle karşıladığını ve Bulgar gazetecileri aracılığıyla ile Türk Milletinin Bulgar Milletine selamlarını" söylemiştir.¹⁵

5 Aralık 1931 günü, Ankara Halkevinde Reiscumhur orkestrası tarafından verilen konserde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa da bulunmuştur. Konseri birlikte izlemek için Bulgaristan Başbakanı Muşanofu kendi locasına davet etmiştir. Mustafa Kemal, konser sonrasında Bulgar murahhaslarını birer birer kabul etmiştir. Türk-Bulgar Dostluk Cemiyet Reisi

¹⁵ *Cumhuriyet*, 5 Kanunvevel 1931, s.1.

Prof. Stoyanov'un Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından kabulünde, Stoyanov, Türkiye'den çok iyi intibalarda ayrıldıklarını, Türk-Bulgar dostluğunun artması hususunda daha geniş sahalarda çalışacaklarını", söylemiştir.¹⁶

Muşanof ve heyetinin 5 Aralık 1931'de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından kabulünden sonra Ankara Seyahati bitmiştir.

Muşanof ve heyetine, İstanbul'a hareketleri için özel bir tren tahsis edilmiştir. Muşanof ve heyetini uğurlamaya gelenler Başvekil İsmet Paşa ile Tevfik Rüştü Bey ve diğer vekiller, Hariciye Vekaleti istasyonda bulunmuşlardır. Muşanof seyahatin verdiği dostane tavırla tren hareket ederken "Allahaismarladık" diyerek trene binmiştir.¹⁷

Muşanof'un Ankara'da seyahatinin bitmesinden hemen sonra iki ülke görüşmeleri hakkında bir resmi tebliğ yayınlanmıştır.

"İki memleket devlet adamları ve orta elçilerinin de huzurları ile yaptıkları nokta-i nazar-ı teatilerini iki memleket arasında mevcut olan itimatkar dostluk münasebatına ve menafi mümasiline binaen aralarında hiçbir itilaf olmadığını aynı memnuniyetle görmüşlerdir. Müşarünileyhin iki memleketin çok büyük menfaatleri lehine olarak iktisadi münasebetlerine daha ziyade inkişaf vermelerinin yaşanı arzu olduğunu kezalik müşahade etmişlerdir. İki memleket arasındaki şuurlu dostluk umumiyetle ve tahsisen Avrupa'nın cenub i şarki kısmında sulh ve itilaf havasını berraklandırarak mahiyettedir."¹⁸

IV- Muşanof'un İstanbul'a dönüşü ve Türkiye'den ayrılışı

Muşanof ve heyeti Ankara'da resmi ziyaretlerin bitmesinden sonra İstanbul'u gezmek istemiş ve seyahatinin iki gününü İstanbul'a ayırmıştır. 6 Aralık 1931 günü sabahı Ankara'dan İstanbul'a gelen misafirler, Haydarpaşa garında askeri merasimle ve alkışlarla karşılanmışlardır. Muşanof, trenden iner inmez İstanbul Valisi Muhittin Bey'in elini sıkarken şunları söylemiştir: "Ümidin fevkinde bir hüsnü kabul... Şarkın harikası bir şehirden geliyoruz. "Karşılama

¹⁶ *Cumhuriyet*, 5 Kanunevvel 1931, s.1.

¹⁷ *Cumhuriyet*, 6 Kanunevvel 1931, s.1.

¹⁸ *Cumhuriyet*, 6 Kanunevvel 1931, s.1; *Yeni Gün*, 6 Kanunevvel 1931, s.1.

merasiminin bittikten sonra, Muşanof ve heyeti kendilerine tahsis edilen Kalamış vapuruyla İstanbul'u dolaşmışlardır.

İlk olarak Muşanof ve heyeti, İstanbul Şişli'deki Bulgar kilisesini gezmişler, daha sonra da ibadetlerini yerine getirmişlerdir. Bulgar Kilisesi Metropoliti, Muşanof'un Kiliseyi ziyareti münasebetiyle, Bulgar misafirlere kutsal resimler armağan etmiş ve sonra demiştir ki: "Muhterem Bulgar Başvekilinin kilisemize kadar teşrif etmesi milletin saadet ve selameti için yapılan dua ve temennilerde hazır bulunması ne büyük meseret ve saadettir. Bu meseretten yalnız biz değiliz, kilisemizde medfun olanların ruhları da şad olmuştur. Kilise, Bulgar Hükümetinin bu kıymetli siyasetinin duacıdır. Hür Türkiye Hükümeti ile dostluk, kardeşlik ve muhabbet esasına müstenit her türlü hareket kilisemizin gayesidir". Muşanof da şunları söylemiştir: "Biz bugünkü ziyaretimizle bizi esareten kurtaran kiliseye karşı vazifemizi yaptık. Bu kilise daima milletin iyiliği için çalışmıştır. Ankara'dan memnuniyetle dönüyoruz. Başta Gazi Hz. olduğu halde bütün Türk ricalinin bize karşı gösterdikleri hüsnü kabul şahıslarımızdan ziyade milletimiz içindir. Şanı, memlekete hizmet içindir." Bulgar kilisesininden sonra, kilisenin karşısındaki Bulgar ilkokulunu ziyaret etmişlerdir.

Muşanof ve Heyeti, Bulgar Kilisesi ve Mektebi ziyaretinden sonra, Eyüp Sultan Cami ve Türbesi, sonra da Fatih Camisini gezmişlerdir. İstanbul'da ziyaretlerin bitişinden sonra, Bulgaristan Başbakanı Muşanof, İstanbul Valisi Muhittin Bey ile heyeti şerefine elli kişilik bir öğle yemeği vermiştir

İstanbul Valisi ve Heyeti şerefine düzenlenen öğle yemeğinden sonra Muşanof, İstanbul Basın Temsilcilerini kabul etmiş ve şunları söylemiştir: "Evvela Ankara'nın üzerimde bıraktığı tesirden bahsetmek isterim. Ben, Ankara'ya giderken orayı eski bir Türk kasabası olarak bulacağımı zannediyordum. Filvaki Ankara'da eski bir kasaba da buldum. Fakat onun yanında muhteşem, muazzam binalar da gördüm. Bu muazzam binalar çok az zamanda sarfedilen azim mesaiyi göstermek itibarile bilhassa şayani dikkattir. Bunlar, az zamanda bir milletin azim ve sây ile neler vücade getirebileceğinin parlak delilleridir. Bu inşaat benim üzerinde Türk tarzı mimarisinin güzelliği hakkında kuvvetli bir fikir hâsıl etti. Ziraat Bankası, Halk evi, Meclis binası bu

fikri tenmiye eden canlı misallerdir. Ankara'da temas ettiğim yeni Türkiye ricaline de açıkça söyledim ki Ankara'nın müstakbel mimarisi Türk tarzı mimarisi olmalı ve bu şehir bu suretle şarkın bir harikası halini almalıdır.

Ben ve arkadaşlarım, Gazi Hz. başta olduğu halde bize karşı gösterilen fevkâlade hüsnü kabulden çok mütehasşısız. Türk milletini kurtaran adam, sadeliği, samimiyeti ile bizi derhal teshir etmiştir. Müşarünileyh hazretlerinin Bulgar milletine karşı olan muhabbet ve merbutiyetleri bize, bizzat kendileri tarafından çok samimi bir şekilde beyan edildi. Bunu hiçbir zaman unutmayacağız. Onun karşısında hayran kaldık.

İsmet Paşanın çok ciddi ve çok mükemmel bir devlet adamı olduğunu işitmiştim. Bu defa onu yakından görmek fırsatını elde ettim. Ve yüksek fitratını yakından tanımak bahtiyarlığına nail oldum. Derin ve kuvvetli fikirlerini, mantıki mütalaalarını dinledim. Bunlar, üzerimde fevkalâde bir tesir yapmıştır. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki dostluk münasebatı İsmet Paşanın şahsında büyük ve kuvvetli bir teminat bulmaktadır.

Tevfik Rüştü Beyefendile evelden tanışırdım. Onun esasen vâsi malumata sahip olduğunu biliyordum. Bilhassa hariciye umurundaki yüksek vukuf ve ehliyeti malumdu. Fakat şahsi temasım, bana bu yüksek zatın aynı zamanda çok büyük bir nüfuz-ül nazara malik olduğu kanaatini de telkin etmiştir. Temaslarım esnasında müşarünileyhin bilhassa Balkan umurundaki derin malumatına şahit oldum. Gayet sakin hali, azim bir irade sahibi olduğunu gösteren ahvalile nazari dikkatimi celbetti.

Kâzım Paşa, bir Makedonyalı ve eski Menlik kaymakamıdır. Bu itibarla Bulgarları pek yakından ve pek iyi tanımaktadır.

Türkiye hükümetinin diğer vekilleri temaslarım, bu zevatın kendi dairelerinde ne kadar vukuf ve ihtisas ile çalıştıklarını ve müşterek gayelerinin Türkiye'nin saadet ve tealisinden başka bir şey olmadığı kanaatini bana kuvvetle telkin etmiştir.

Hulâsa, gördüğüm ve duyduğum şeyler karşısında hayran kaldım. Bu insanların vatanlarının menafinden başka bir şey düşünmemekte olduklarını yakından anladım. Hepsinin arzusu, devamlı bir sulhun teminidir.

Türk kadınları için de, müsaade buyurulursa, fevkalâde nazik ve kibar hanımefendilere tesadüf ettiğimi ve bunların sade tavır ve hareketleriyle bize karşı çok misafirperverlik gösterdiklerini kaydetmeliyim. Esasen bu misafirperverlik yalnız Türk hanımlarına değil, bütün Türk milletine has ve mümtaz bir Alicenaplık sıfatıdır. Gördüğümüz hüsnü kabulden çok mütehassisiz. Beklediğimizden fazla yaptınız.

Sizi bunun mukabelesini yapabileceğimiz günü Sofya'da sabırsızlıkla bekleyeceğiz.”

Bu demeçten sonra Muşanof, Türkiye seyahatinin siyâsî neticesi hakkında şu sözleri ilâve etmiştir:

“Bu seyahatle iki memleket arasındaki bağlar bir kat daha kuvvetlenmiştir. İkinci netice olarak iktisadi ilişkilerimizin daha geniş bir sahada yayılması için çalışılmıştır. Şunu diyebilirim ki; iki memleketin refah ve mutluluğu barışın temini için yeni ufuklar açmıştır. Bu neticenin alınmasında Türkiye'nin Sofya elçisi Tefvik Kâmil Beyefendinin büyük hizmetlerini takdir ile bildiririm.”¹⁹

7 Aralık 1931 günü öğleden sonra Sofya'ya gidecek olan Muşanof ve heyeti gitmeden önce, Taksim'deki Cumhuriyet abidesini ziyaret ederek çelenk bırakmışlardır. Muşanof, taksim abidesine çelenk bırakırken şunları söylemiştir: “İnkılap ve yeni Türkiye'nin çok canlı bir ifadesidir.” Taksim'deki Cumhuriyet Abidesine çelenk bırakıldıktan sonra, Kapalıçarşı, Ayasofya, Sultanahmet, Süleymaniye, Darülfünun ziyaret edilmiştir. Muşanof ve heyeti öğle yemeğini Nuri Osmaniye Lokantasında yedikten sonra, Topkapı Sarayı, Asar-ı Atika ve Askeri Müzeyi gezmişlerdir.

İstanbul gezisinin bitişinden sonra Muşanof ve heyeti, Sirkeci istasyonuna gelmişlerdir. Muşanof, Sirkeci İstasyonuna gelişini Cumhuriyet gazetesi şöyle anlatmaktadır: “Sirkeci İstasyonu, misafirlerin geldikleri günden daha kalabalık. İki bin kişi... M. Muşanof cenabları istasyona girerlerken kesif bir halk tabakası tarafından şiddetle alkışlandılar. Madam Muşanof'a sağdan sola buketler veriliyordu. İstanbul Valisi Muhittin Bey şehir namına nadide karanfillerden yapılmış çok zarif bir buket takdim etti”.

¹⁹ *Cumhuriyet*, 7 Kanunvevel 1931, s.1, 5 ; Belgelerle Mustafa Kemal ..., a.g.e., s. 582-585.

Trenin kalkışına az bir süre varken Muşanof gazetecilere şu demeci vermiştir: “Çok mütehassis ve memnunum. Hepinizi Sofya’ya bekliyorum. Korkuyoruz ki size kafi derece mukabele edemeyeceğiz. Fakat orada da burası gibi çok samimi çarpan kalpler var. Seyahatimden takip ettiğim gaye ve maksat evvelce de söylediğim gibi Türkiye ile aramızdaki dostluğu bir kat daha takviye edecek esasları Türk ricali ile birlikte hazırlamaktı. İki memleketi alakadar eden, hakikatten çok ehemmiyetsiz ve tali, fakat münasebatımızın tam bir suretle inkişafı için kati surette halli icap eden bazı meseleler vardı. Mesela, Balkan Harbini müteakip Türkiye’den Bulgaristan’a veya Bulgaristan’dan Türkiye’ye hicret eden Türk ve Bulgarların her iki hükümetle bazı emlak meseleleri vardı. Bunların muhakkak surette halli icap ediyordu.

Ankara’da bunların halli çareleri de tespit edildi. Bu işlerle meşgul olmak üzere iki komisyon teşekkül edecek ve biri Türkiye’de ve Bulgar sefirinin riyasetinde, diğeri Bulgaristan’da ve Türkiye sefirinin riyasetinde çalışarak zaten ehemmiyetsiz olan bu meseleleri taktik ve çok kısa bir zamanda intaç edecektir.”²⁰

Muşanof’un eşi de Muşanof’un bu sözlerine katılmış ve şunları söylemiştir: “İstanbul’u istediğim gibi gezdim. Bilhassa Türk hanımların nezaketinden, misafirperverliğinden hakikaten takdirle bahsetmek isterim.” Bu demeçler sonra Muşanoflar alkışlar içinde vagonlarına bindiler. Sofya elçisi Tevfik Kamil Bey’in ellerini sıkarak Bulgaristan Başvekili şunları söylemiştir: “Ne heyecan, ne samimiyet! İnsan bu cazibedar muhitten ayrılmak istemiyor. Bu hususta bilhassa size karşı çok müteşekkirim!” Muşanof’un vagonuna binmesiyle, tren hareket ederken binlerce halk tarafından “Yaşa, Hora!” sesleriyle ve alkışlarla uğurlanmışlardır. Muşanof, trenin penceresinden halka doğru şöyle seslenmiştir: “Allahaismarladık. Sofya’ya bekliyoruz.”²¹

Bulgaristan Başbakanı Muşanof Türkiye’den ayrılırken Edirne’den telgraf göndermiştir :

²⁰ *Cumhuriyet*, 8 Kanunevvel 1931, s.1, 2.

²¹ *Cumhuriyet*, 8 Kanunevvel 1931, s.1.

“Genç ve dinç Türkiye Cumhuriyetinin misafirperver toprağını terk ederken Ankara’daki unutulmaz ikametimiz esnasında gösterilen ve silinmez hatıraları hafızamızda menkuş kalacak olan samimi ve hararetili hüsnü kabulden mütevellit büyük minnet ve şükran hislerimizi, gerek Bulgar Hey’eti Murahhasası ve gerek şahsım namına zati Devletlerine arz ve iblağ etmeği bilhassa zevkli bir vazife olarak telakki ederim.

Bu fırsattan bil istifade, hakkımızda göstermek tenezzülünde buldukları dikkat ve alaka asarından dolayı derin minnettarlıklarımızın Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine arz ve iblağına lütufkar delaletlerini de rica ederim”²²

Muşanof, 8 Aralık 1931 günü Sofya’ya geldiği gün, gazetecilerle görüşerek Türkiye seyahati hakkında şöyle bir beyanatta bulunmuştur:

“Ben ve arkadaşım İstanbul’da ve bilhassa Ankara’da gördüğümüz kabulden dolayı çok memnun bulunuyoruz. Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Bulgar milleti hakkında besledikleri dostluk duygularını bize duyurmak için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Ankara seyahatimde, iki memleketi alakadar eden iktisadi meseleler hakkında Türk yöneticileri ile bilhassa İsmet Paşa ve Tefik Rüştü Bey ile görüşme fırsatım oldu.

Türkiye’den ve Bulgaristan’dan göç edenlerin emlak ve emlakine tasarruf meselesi hakkında tetkikatta bulunmak üzere komisyonlar teşkil edilecektir. Bu komisyonlar, iki memleketi ilgilendiren iktisadi meselelerde ticari mübadeleleri artırmaya yardım edeceklerdir. Balkanlara ait durumu gözden geçirdik. Bu inceleme esnasında iki hükümet arasında tam bir fikir birliği mevcut olduğunu gördük. Zaten barışı kuvvetlendirmeğe Balkanlar’da refah ve huzur temin etmeğe çalışmak arzusu ile dolu olan devlet adamları arasında bu meseleler hakkında fikir ayrılığı bulunmasına imkan olamaz.”²³

Bulgaristan Başvekili Muşanof, Türkiye’den ayrılırken İsmet Paşa’ya, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Bey’e (Özalp) ve Hariciye Vekili Tefik Rüştü’ye telgraflar göndermiştir:

²² Belgelerle Mustafa Kemal ..., **a.g.e.**, s. 283.

²³ **Cumhuriyet**, 9 Kanunevvel 1931, s.1.

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine,

“Genç ve dinç Türkiye Cumhuriyetinin misafirperver toprağını terk ederken Ankara'daki unutulmaz ikametimiz esnasında gösterilen ve silinmez hatıraları hafızamızda menkuş kalacak olan samimi ve hararetili hüsnü kabulden mütevellit büyük minnet ve şükran hislerimizi, gerek Bulgar Hey'eti Murahhasası ve gerek şahsım namına zati Devletlerine arz ve iblağ etmeği bilhassa zevkli bir vazife olarak telakki ederim.

Bu fırsattan bil istifade, hakkımızda göstermek tenezzülünde buldukları dikkat ve alaka asarından dolayı derin minnettarlıklarımızın Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine arz ve iblağına lütufkar delaletlerini de rica ederim”²⁴

Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa Hazretlerine,

Türkiye Cumhuriyeti'nin misafirperver toprağını terk ettiğim sırada zati devletlerine en samimi selamlarımı ve genç ve güzel hükümet merkezi de bize ibraz edilmiş olan o kadar hararetili ve dostane kabulün hatıralarını beraber götürmek olduğumuzun teminatını gerek Bulgar Heyeti ve gerek kendi şahsıma arza müsaraat eylerim.

Nikola Muşanof

Türkiye Hariciye vekili Tefvik Rüştü Beyefendiye,

Türk topraklarını terk ederken Cumhuriyet Türkiye'sinin şayanı takdir hamlesini ve kuvvetli azm ve iradesini pek baliğ bir surette temsil eden Merkez-i hükümetimizde bize karşı gösterilmiş olup, unutulmaz hatırasını beraberinde devletlerine Bulgar heyeti ve kendi namına en hor minnettarlığımı ifadeye sevinçle müsaraat ediyorum.”²⁵

²⁴ Belgelerle Mustafa Kemal..., a.g.e., s. 283.

²⁵ *Cumhuriyet*, 10 Kanunevvel 1931, s.3.

V- Seyahatin Yankıları

Bulgaristan Başvekili Muşanof ve heyetinin Türkiye'yi ziyareti Türk kamuoyunda dolayısıyla basında geniş yankı bulmuştur.

Yunus Nadi, "Bulgaristan Başvekili Muşanof'un Türkiye'yi Ziyareti" adlı makalesinde şunları yazmıştır: "Komşumuz Bulgaristan'ın Başvekili ve Hariciye Nazırı Gospodin Muşanof bugün kıymetdar arkadaşları ile beraber memleketimize geliyor. Bu seyahat esasen Hariciye vekili Rüştü Beyin geçen süre Bulgar Hükümeti tarafından vuku bulan bir davete icabetle Sofya'yı resmen ziyaret etmiş olmasının bir mukabelesidir. Çok yakın komşumuz Bulgaristan'la aramızda dostluğa pürüz teşkil edecek muallak hiçbir mesele mevcut değildir. Bilakis zemin iki komşu memleketin bütün bir hulus ve ciddiyetle her gün daha ziyade dost olmasına ve elele yürümesine müsait ve ancak buna müsait gayet sağlam bir temeldir. Herhalde Bulgar Başvekil ve Hariciye Nazırının Ankara ziyareti ve iki komşu memleketin iyi münasebetlerini teyit ve teşyid hesabına dahi olsa mühim bir hadise gibi alınmak doğrudur. Bu açık mülahaza ve hislerledir ki misafirlerimize hoşamedî beyanını pek zevkli bir vazife biliyoruz."²⁶

Yeni Gün gazetesi Muşanof'un Türkiye seyahatini, "Dost ve komşu Bulgar milletinin Başvekilinizi selamlarız, Dolore doşli, Hoş geldin!", başlığı altında duyurduktan sonra, gazete yazarlarından Yusuf Osman, "Hoş geldiniz" başlığı altında şunları yazmıştır :

"Bugün komşu ve dost Bulgar milletinin Başvekili M. Muşanof'u Türk topraklarına ayak basarken, bütün Türkiye'nin hararetle alkışladığına şüphe yoktur. Bulgar Başvekiline gösterilen muhaselet, Türkiye'de Bulgar milletine karşı beslenen samimiyetin en aleni ve bariz bir nişanesidir. Merdane ve halisane her harekete Türklerin bir mertlik ve hulus ile mukabele etmek ananesi, bu ziyaret münasebeti ile bir defa daha tecelli edecektir. Hariciye vekilimiz Tevfik Rüştü Bey'e Sofya'yı ziyareti esnasında gösterilen ve Türk kalplerinde esaslı olarak yer tutan hüsnü kabul ve samimiyete kat kat kuvvetli bir hararetle mukabele edildiğine Bulgar Başvekili M. Muşanof şahit olacaktır.

²⁶ Yunus Nadi, "Bulgaristan Başvekili Muşanof'un Türkiye'yi Ziyareti, *Cumhuriyet*, 1 Kanunevvel 1931, s.1.

İki millet arasındaki dostluğu ve iktisadi yakınlığı takviye eden bu ziyaretin uğurlu neticelerine herkes intizar edebilir. Türk-Bulgar dostluğunun hiçbir millet aleyhine kurulmuş bir tertip olmadığını, bağıra bağıra ve kat'iyetle söyleyebiliriz. Bu ziyaret, sulh ve müsalemetten, kardeşlikten iktisadi meselelerin hüsnü niyetle müzakere ve hallinden başka hiçbir maksada matuf değildir ve olamaz.

M. Muşanof'un ziyareti ile bir defa teyyüt eden Türk-Bulgar dostluğu, bu medeni faaliyetin sulh ve müsalemet içinde kuvvetlenmesine hars ve fikir itilasına yarayacağı için de, ayrıca zamanımızın mühim hadiselerinden birini teşkil etmektedir."²⁷

Abidin Daver, "Türk-Bulgar Dostluğu" adlı makalesinde şunlara değinmiştir: "Bu ziyaret, çoktan beri başlamış olan Türk-Bulgar dostluğunu bir kat daha takviye ve tarsin edeceğini şüphe yoktur. Aynı ırktan oldukları artık bugün tarihi bir hakikat teşkil eden Türk ve Bulgar milletleri asırlarca beraber yaşadılar.

Bugün, Türkiye ile Bulgaristan arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Bulgaristan'da binlerce Türk, Bulgar vatandaşı olarak yaşıyor ve bu Türkler, Bulgaristan'la Türkiye arasında ayrı bir rabita teşkil ediyorlar. Her iki milletin anlaşması ve daha sıkı dost olması, Balkanlarda yeni doğan dostluk zincirine bir halka daha ilave etmektedir."²⁸

Milliyet gazetesi Baş yazarlarından Ahmet Şükrü de şunları yazmıştır:

"Bulgar başvekili Muşanof cenabları ile muhterem refikaları dün İstanbul'a geldiler. Ve öğleden sonra da Hükümet merkezine hareket ettiler. tam bir sene evvel bugün Hariciye vekili Tefvik Rüştü bey 'de Sofya 'ya muvasalat etmişti. Gospodin Muşanofun bu ziyaretleri günü gününe bir sene evvel yapılan ziyareti iade içindir. Ancak dünkü kabulde göstermiştir ki; ziyaret mutat olan resmi nezaket hududunu aşarak Türk- Bulgar dostluğu namına samimi bir tezahür şeklini almıştır. Çünkü Türklerle Bulgarlar birbirine yalnız komşuluk ve dostluk değil, kardeşlik bağları ile merbuttur. Bulgarlarla aramızdaki ruh birliğini

²⁷ Yusuf Osman, "Hoş Geldiniz", *Yeni Gün*, 1 Kanunevvel 1931, s.1, 3.

²⁸ Abidin Daver, "Türk-Bulgar Dostluğu", *Yeni Gün*, 2 Kanunevvel 1931, s.3.

geçen senenin yazında Sofya Matbuat Cemiyeti'nin daveti üzerine Bulgaristan'a yaptığımız bir seyahat neticesinde görmek fırsatını elde etmiştik. o zaman Bulgar milletinin sönmez bilmez bir milliyetperverlik aşkı ile nasıl çalıştığını da hayranlıkla görmüştük.

Bugünkü Bulgaristan, Harbi umumide çok ezilmiştir. Fakat başındaki genç ve azimkar kral ile çalışkan Bulgar milleti hiç şüphesiz, istikbalde kendisine mesut olan refah ve saadete kavuşacaktır. Türk-Bulgar dostluğunu takviye edecek olan ziyaretleri münasebeti ile Gospodin Muşanof ile Muhterem Refikasına hoşamedî beyan ederken, komşu Bulgar milletini de hürmetle selamlarız".²⁹

Vakit gazetesi yazarlarından Mehmet Asım da şunları yazmaktadır: "Bulgar Başvekili M.Muşanof bir iki gün sonra Ankara'ya geliyor. Ve kendisine Bulgar mebuslarından ve gazetecilerinden mürekkep bir heyet refakat ediyor. Dost Bulgar Başvekili'nin böyle yanında güzide bir heyet olduğu halde Türkiye Cumhuriyetinin merkezini ziyaret edişi, Türk-Bulgar münasebatındaki samimiyetin kıymetli tezahürlerinden biridir. Malumdur ki geçen sene bu mevsimde Hariciye vekili Tefik Rüştü Bey Cenevre tahdidi teshilat konferansından avdet ettiği sırada Bulgar Hükümetinin nazikane bir davetini memnuniyetle kabul ederek Sofyada birkaç gün kalmıştı. Tefik Rüştü beyin bu suretle Sofya'ya vaki olan ziyaretinde birkaç gazeteci ve mebus arkadaşı ile beraber ben de refakatlerinde bulunmuş, o vakit Bulgar payitahtının birçok güzideleri ile tanışmak fırsatını bulmuştu. Fakat bu hissiyat ve duygu, yalnız benim şahsıma münhasır değildi. Diğer bütün arkadaşlarımda aynı fikir ve kanaatdeydi. Şimdi pek iyi hatırlıyorum ki o vakit Bulgar dostlarımız Hükümet fırkasınca mensup olan ricalden başka bütün muhalif fırkaların başlıca reislerini de ziyafet etrafında toplamışlardı. Bulgaristan'da Türkiye'ye Türklere karşı olan dostluğun bir fırka ve zümresi meselesi değil, milli bir mesele olduğunu göstermişlerdi. O Günden bugüne kadar Bulgarlarla Türkler arasındaki hissiyat birliğinin kuvveti hakkında ki kanaatim eksilmemiştir. Bilakis artmıştır. Nihayet şimdi de Bulgaristan'ın kıymetli Başvekili Muşanof'un refakatinde buluna heyetin

²⁹ Ahmet Şükrü, "Bir Ziyaret Münasebeti ile", *Milliyet*, 2 Kanunevvel 1931, s.3.

Ankara seyahati o dostluğun yeni bir inkişaf safhasını teşkil edecektir. Çok kuvvetle ümit ederiz ki Türk-Bulgar dostluğuyla Türk-Yunan dostlukları Balkanlarda yalnız kalmayacak, bunu yakında Bulgar-Yunan dostluğu da izleyecektir. Bu suretle Balkan milletleri arasındaki dostlukların kademe kademe inkişafı karşısında yalnız sulhu seven Balkanlar değil, bütün dünya sulhperverlerinin derin bir memnuniyet hissedecekleri şüphesizdir.”³⁰

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Ali Süreyya, Bulgaristan Başvekili Muşanof ile Ankara’da görüşülen konuları şöyle değerlendirmiştir:

“Bulgar Başvekili ve Hariciye Nazırı Gospodin Muşanof iki gündür Ankara’da bulunuyor. Müşarünileyhin Türk ricali ile temasları cidden kayda sayan büyük bir samimiyet ve dostluk havası içinde cereyan etmektedir.

Bu yüksek samimiyet, sevimli ve değerli Başvekilimizin nutuklarında da bilhassa işaret buyurdıkları veçhile muahedelerden ve beynedcüvel mutat merasimden ziyade iki milletin tarihi yakınlıklarından ve seciyelerinin yekdiğerine müşabebetinden ileri gelmektedir. Reiscumhur Hz.nin muhtelif vesilelerden bilistifade Bulgar milleti hakkında çok dostane ve sitayakârane bir lisan kullanarak izahat ettikleri samimi hissiyatın membainı da bu tarihi mukarenette, seciye ve ahlâk müşabebetinde aramak lâzımdır. Kaldı ki Bulgaristan’la memleketimiz arasındaki münasebat muahedat ve beynelmilel usuller noktasından dahi en yüksek bir samimiyet derecesine erişmiş bulunmaktadır. Filhakika Bulgaristan’la aramızda 1925 senesinde aktedilmiş bir muhadenat muahedesi vardır. Bu muahedeyi iki taraflı geniş müsaadekârlığa müstenit bir ticaret ve seyrisefain muahedesi takip etmiş ve nihayet evvelki seneler bitarafılık, uzlaşma, adli tersiye ve hakem muahedenamesi de imza edilerek Türk-Bulgar münasebatı beynelmilel münasebata en şayani arzu şeklini almıştır. Gospodin Musanov’un Ankara’ya yaptığı ziyaret ise şüphesiz bu münasebatı bir kat daha takviye ve tarsin edecektir. Her siyasî mülâkatta hatıra gelen bu suale behemehal cevap verilmek lâzım gelirse ahvale vâkıf olanların verebilecekleri cevap şu merkezdedir:

³⁰ Mehmet Asım, “Bulgar Başvekili Geliyor”, *Vakit*, 30 Teşrisani 1931, s.6.

- Komşuluk münasebetlerinden ve iki tarafın müşterek menfaatlerinden doğan bütün mes'eleleri !

- Bu cevap, şüphe yok ki, çok umumdur. Son beş on senenin vekayii hatırlanırsa evvelâ görülür ki Türkiye ile Bulgaristan arasında ciddi bir ihtilâf mevzuu yoktur. Binaenaleyh Bulgar Başvekilinin Ankara'yı ziyareti herhangi bir ihtilâfın halli ile alâkadar değildir.

Yalnız bir emlâk mes'elesi var ki bu mes'eledeki noktai nazar farkı muhadenet muahedesine merbut protokolün bazı mevaddının iki tarafça başka başka şekillerde tefsir edilmesinden mütevellittir.

İzah edelim: Muahedeye merbut protokolde Balkan harbinden beri devam eden emlâk ihtilâfını hal için tarafeyn 18 Teşrinievvel 1912 tarihinden evvel diğer taraf arazisine hicret eden tebaalarının hukuku tasarrufiyelerini tanımış ve bu gibi eşhasa ait emvali gayrimenkule devletin veya sahiplerinden başkalarının elinde bulunduğu takdirde iadesini taahhüt etmişlerdir. Bu tarihten protokolün imzasına kadar bir taraf arazisinden diğer tarafa hicret eden Türk ve Bulgar tebaasına ait emlâkin ise bu emlâkin kâin olduğu devletler tarafından iktisabı protokolün C maddesi ile kabul olunmuştur. İhtilâf, bu maddedeki ahali asliye (orijin) kelimesinden çıkmaktadır. Türk tezine göre bu kelime eşhasa muzaftır. Binaenaleyh maddede zikredilen arazi ahali asliyesinden olup ta Bulgaristan'a hicret etmiş bulunan eşhasın emlâki nerede bulunursa bulunsun Türkiye'ye intikal etmiştir. Bulgar tezine göre (orijin) kelimesi eşhasa değil, araziye muzaftır. Binaenaleyh Bulgaristan'a hicret eden Bulgarların ancak Trakya'daki arazisi Türkiye'ye intikal eder. Meselâ Balıkesir'de veya İzmir'de bulunan Bulgar emlâki eski sahiplerinin tahtı tasarruflarında kalmak lâzımdır. Bu nokta üzerindeki ihtilâf Balkan harbinden evvel Bulgaristan'dan Türkiye'ye hicret etmiş Türk'lerin veya Türkiye'den Bulgaristan'a gitmiş Bulgarların hukukunu da müteessir etmektedir. Çünkü bunlara ait araziye her iki tarafta hükûmetler vaziyet etmiş olduklarından C maddesinden mütevellit ihtilâf halledilmedikçe iadesi lâzım gelen emlâk alâkadarlara iade edilemiyor.

Bu ihtilâfın Türk-Bulgar münasebatının bugünkü dostane ve samimi manzarasına rağmen şimdiye kadar nasıl olup ta halledilemediği insanı

mütehayir edecek bir hâdisedir. Muahaza memnuniyetle kaydedelim ki Cospodin Muşof'un bir dostluk tezahüründen başka bir şey olmayan ziyaretinden bilistifade vaki ilk temaslarda iki tarafın da bu mes'eledede behemehal kat'i bir tarzı halle vâsıl olmak azmile mücehhez oldukları anlaşılmıştır. Bu hususta bir itilâf husulü ve bu itilafın bir protokolla tesbiti çok muhtemeldir.

İki devlet ricali arasında müzakere mevzuu olan mes'eleler meyanında ehemmiyet itibarile ikinci mes'ele, tarafeynin müşterek iktisadi menfaatleridir. Gerek Türkiye, gerek Bulgaristan birçok mümasil maddeler istihsal ederek beynelmilel pazarlara arz etmektedirler. Bu hususta teşriki mesai edilmesi her iki memleket için büyük faydalar tevlit edebilir. Bu teşriki mesai bilhassa buhran devam ettikçe yalnız lüzumlu ve faydalı değil, zaruridir de.

İki tarafı doğrudan doğruya alâkadar eden diğer bir takım mes'eleler, ezcümle Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan'la müştereken Cemiyeti Akvam'da daimi bir azalık alması ve Balkan Birliği mes'eleleri var ki bunların da tetkik edilmesi çok muhtemeldir. ikinci Balkan Konferansının mukarrerat ve temenniyatından derhal tahakkuk ettirilmesi kabil olanlar hakkında da iki taraf arasında şimdiden mutabakat husulünü ümit etmek fazla bir nikbinlik telâkki edilemez.

Hulasa, Bulgar Başvekilinin ziyareti saf bir dostluk tezahürü şeklinde kalmayacak iki devleti alâkadar eden mesail etrafında teati efkâra ve dostane itilaflar husulüne mes'ut bir vesile teşkil edecektir."³¹

Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un seyahati Bulgaristan kamuoyunda oldukça geniş yer bulmuştur.

Muşanof Bulgar Meclisi'nde verdiği beyanatında, Ankara ziyaretiyle ilgili önemli açıklamalarda bulunmuş ve seyahati şöyle değerlendirmiştir:

"Başvekil iki Ankara görüşmeleri esnasında dostluk antlaşmasına bağlı ve iki memleket tebaasının emvaline ait olan protokolün tatbiki ile bununla ilgili meseleleri tetkik ettikten sonra, Anadolu'yu terk eden Bulgar tebaası ile

³¹ Ali Süreyya, "Bulgaristan Başbakanı N. Muşanof ile Ankara'da Görüşülen Konular", *Cumhuriyet*, 5 Kanunevvel 1931, s.1, 6.

Bulgaristan'dan göç eden Türklere ait emval meselesini tetkik ettik. Trakyalı muhacirlerin Trakya haricindeki emvali meseleleri ile meşgul olduk. Bundan başak Vassiliko ve Malko Tirnov bölgesinde hududun iki yanındaki emval meselesi sözkonusu oldu. Bütün meselelerin tetkikinde Türk hükümeti tarafından gösterilen çabayı kayda lüzum görüyorum. En kısa bir müddet zarfında bütün meselelerin halli için, bir komisyon teşkili hususunda mutabık kaldık. Ticari ilişkiler hakkında da bazı noktaları önemli bulduk.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye ithal edilen odun, kömür ve kaşkaval peyniri hakkında eski rejimden istifade edecek olan memleketimiz için bir özel bir müsaade konusunda başarı sağlanılmıştır. Bu üç maddeye ait kontenjanlar artırılacak ve Bulgaristan eski tarifelerden yararlanacak tek ülke olacaktır.

Hususi komisyon Bulgaristan'dan Türkiye'ye ithal eden maddeleri tetkik ederek kontenjanları da içine alarak artıracaktır. Siyasi ilişkilerde barış ve anlaşma hissi ile iki hükümet çalışmaları arasında tam bir anlaşma mevcuttur. Türkiye ile Bulgaristan'ı birbirine bağlayan dostluk , diğer komşularla ilikilerde esas teşkil edebilir."³²

Muşanof, daha Türkiye'ye gelmeden seyahat sebepleri ve neticeleri hakkında makaleler yayınlanmaya başlanmıştır. Sofya'da çıkan Utro gazetesi yazarı M. Tanef şunları yazmaktadır: "Muşanof'un seyahati, Türkiye-Yunanistan-Bulgaristan arasında devamlı bir dostluk misakı mevcut olacak ve misak diğer Balkan milletlerini de içine alacaktır".³³

Bulgaristan Nasyonal Liberal Partisinin Başkanı Bayan Similof, Muşanof'un Ankara seyahati hakkında şöyle bir değerlendirme yapmıştır: "Sofya'daki bütün fırkalar ve içtima Muhit Gospodin Muşanof'un Türk Merkezi hükümetini ziyaretini ve bu vesile ile Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri ile daha yakından temas etmesini pek muvaffak bulmaktadırlar. Gospodin Muşanof'tan evvel Burof, Tevfik Rüştü Bey ziyaretini iade için Ankara'ya davet olunmuştu. Maalesef M. Burof bu ziyaret için imkan bulamadı. Her iki hükümet erkanın daha yakından ve daha samimi bir tarzda buluşup tanışmalarını herkes

³² *Cumhuriyet*, 12 Kanunevvel 1931, s.1; *Yeni Gün*, 12 Kanunevvel 1931, s.2.

³³ *Cumhuriyet*, 11 Teşrisani 1931, s.5.

memnuniyetle karşılayamamaktadır. Türkiye Bulgaristan arasındaki dostluk, günlük politikaların etkisi ile değil, iki milletin samimi arzularının mahsulüdür. Benim kanaatime göre Türk-Bulgar ilişkileri için bu ziyaretten kazanılacak olan en mühim şey iki dost millet nazırlarının, mebuslarının ve gazetecilerinin komşularını daha yakından tanımalarıdır. Beni, Türkiye ile Bulgaristan arası yapılması icap eden ve gerekli olan zirai ve iktisadi konularda ortak bir çalışmam programı her şeyden fazla ilgilendirmektedir. Öyle bir program ki, her iki memleketin köylüsünü ve tüccarını iktisadi özelliğiyle birbirine bağlayacaktır. Dolayısıyla bu durum ebedi bir dostluğun temel taşı olacaktır.”³⁴

Bulgar Çiftçi Partisi Genel Sekreteri Vergu Dimoff, seyahatle ilgili şunları söylemiştir:

“M. Muşanof, nutkunda (toprak kardeşleri) kelimesini kullandı. Niçin? Çünkü Türklerle Bulgarlar arasında asırlardan beri kopup gelen birçok rabıta ve saygı hisleriyle mütehassistir. Artık bu iki millet arasında hiç bir ihtilâf ta kalmamıştır. Bu sebeplerden dolayıdır ki, münasebatımızda sulhun muhafazasını ve dostluğun takviyesini hedef ittihaz eden yeni bir devir açılmıştır. Bu seyahat bu yeni mes’ut devrin başlangıcıdır.

Ankara’yı ilk defa temaşa ettiğim ve o ıssız yerlerde böyle muazzam bir şehrin yükselmiş olduğunu gördüğüm vakit, eski Yunan mitolojisinden Venüs’ün denizden yükselişi hatırıma geldi. Ankara, yeni Türkiye’nin sembolüdür. Şüphesiz daha yapılacak çok şeyler vardır. Ancak, Ankara’yı gören bizim gibi ecnebler, kani olurlar ki yeni Türkiye daimi surette yükselmekte ve günden güne genişlemektedir. Bir gün gelecektir ki o gün uzak değildir – Asya’nın başlangıç noktasında yeni bir Türk medeniyeti görünecektir. Fakat, insanın Ankara’dan daha çok dikkatini çeken şey, yeni Türkiye’yi kuran devlet adamlarıdır.

Büyük devlet adamının vücade getirdiği eseri birkaç söz içinde anlatmak güçtür. Onun kurduğu bina efsane gibi yalnız Türk milletinin tarihinde değil, bütün insanîyetin dalgalı tarihinde sarsılmaz bir abide olarak kalacaktır. Sözlerim, Yeni Türkiye devletinin reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine aittir.

³⁴ *Vakit*, 1 Kanunnevel 1931, s.5 .

Yirminci asırda gelecek nesillere yol gösteren, büyük meşale olarak beş büyük adam gösterilebilir. Mustafa Kemal, Mussolini, Lenin, Vilson, Stamboliski,. Bunlar, insanlık dehasının temsilcileridir. Milletlerin bir hassası vardır ki, o da, daimi olmaktır. Müşkilât, felâket ve inkıraz zamanlarında milletler arasında büyük adamlar çıkar ve milletin düşmüş olan bayrağını eline alarak onu selâmete çıkarır. Bu nadir adamlardan biri de Gazi Mustafa Kemal'dir. Türk milletini en müşkül bir anında devrilmiş olan Türk bayrağını yerden kaldırdı ve yükseltti. Mustafa Kemal öyle bir şahsiyettir ki, onu bir defa görenler artık unutmazlar. Yüzü bir Fatih'in yüzüdür. Çehresi, sanki tunçtan oyulmuş gibidir. Göğsü geniş, kaşlar sert ve sık, gözleri parlak ve nafiz, bakışı insanı derhal teshir edecek kuvvetli bir cazibe taşıyor. Sonra, gayet insani ve tatlı bir tebessümle gülüyor. Onun büyüklüğü yalnız devlet adamı, yalnız inkılâpçı olmasında değil, aynı zamanda büyük bir adam olmasındadır. Bulgarların ona karşı duydukları hayranlık o kadar büyüktür ki, kendisi dahi bize karşı muhabbetle mütehassistir.

Yeni Türkiye'nin ikinci büyük siması, şüphesiz ki, İsmet Paşadır. O, Mustafa Kemal'in büyük fikirlerini tatbika, icra sahasına koyan adamdır. Kendi büyük evsafa maliktir ve Türk alicenaplığının ve insanlığının timsali onu görenlerin, cazibesine kapılmamaları kabil değildir. Kendisi büyük devlet adamının politik sistemini, vasıflarını ve kalbini taşımakta ve bunun içindir ki, bütün siyasetinde muvaffak olmaktadır. Onun elinde bir Türk emin olabilir ki, refah ve saadetini istikbalini emin ellere vermiştir."³⁵

Bulgaristan Basınında Muşanof'un seyahati "samimi bir dostluk"un simgesi olarak görülmektedir. Utro gazetesi bu çerçevede Türkiye seyahatini şöyle değerlendirmektedir: "Türk hükümetinin başbakanımıza yapmış olduğu eşsiz karşılama tüm Bulgar halkının kalplerinde silinmez izler bırakacaktır. Türkiye'nin büyük reformcusu Gazi Mustafa Kemal'in, Bulgar halkını sevdiğini çok uzun zamandır biliyoruz. Fakat halkımızın temsilcisine yapılan görkemli karşılama, kesin bir şekilde dostluğu pekiştirecektir. Muşanof ve İsmet Paşa'nın konuşmalarını okuyunca, Bulgaristan ile Türkiye arasındaki samimi dostluğa

³⁵ *Cumhuriyet*, 8 Kanunevvel 1931, s.1; *Vakit*, 8 Kanunevvel 1931, s.1, 2 ; Belgelerle Mustafa Kemal..., a.g.e., s. 582-585.

tamamıyla inandık. İsmet Paşa; “İki ülkeyi bir araya getiren dostluk ilişkilerine tamamıyla uyan samimi bir dostluğun ifadesindeki büyük nezaket hareketini görmekten dolayı mutluyum” demiştir. Bunları M. Muşanof şu şekilde mukabelede bulundu: “Türk topraklarına ayak bastığımdan beri tarafıma karşı cömertçe, gösterilen bu ilgi, beni hayrete düşürmektedir.”

Yıllardır var olan Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler; sadece iki devlet yöneticileri düzeyinde değil, iki halk arasında da samimi dostluğun izleridir. Son savaş esnasındaki silah ortaklığı, sadece 1912’ nin üzücü hatıralarını silmedi, aynı zamanda Bulgar halkının, aynı tarafta mücadele etmesinin, zıt kamplarda mücadele etmesinden güvenliklerine daha çok katkıda bulunabileceğini göstermiştir. Bir avuç kahramanla, Gazi Mustafa Kemal’in büyük başarıları, Türkiye’yi bir kayıptan kurtarma başarısının yanında, Avrupalıların yıllar boyunca hasta adam olarak gördükleri bu devlette radikal reformlara dönüştü ve Bulgaristan’ın başkenti Sofya’da kariyerine başlayan bu ordu komutanı ve devlet adamına karşı tüm Bulgarların sempatisini de kazanmasına vesile olmuştur. Abartmıyoruz, Gazi Mustafa Kemal’in veya yardımcılarının birinin ülkemizi veya en azından başkentimizi ziyaret edeceğini görebiliriz. Böylece Bulgaristan’ın aynı karşılama yapacağına kesin olarak inanabilirsiniz.

Muşanof’un Türkiye’yi ziyareti, iki toplumun karşılıklı samimi hislerinin kendiliğinden ortaya çıkmasını sağlayan mutlu bir olaydır. Bulgaristan’da genel sevinci uyumsuz karşılayacak bir tek parti yoktur. Şayet Muşanof, blokun dört partisinin onayıyla Ankara’ya gittiyse; gerek kendi aralarında gerekse muhalefet partileri bu görüşmeden sadece iyi sonuçlar beklendiğini dile getirdiler. Muşanof’un olduğu kadar İsmet Paşa da, iki halkı birleştiren dostluk duygularının dışında, siyasal ve ekonomik ortak çıkarlarının da altını çizdi. Ayrıca Cicero; “Gerçek dostluğun, verilenin aynen talep edilmeden verme prensibine dayandığını” söylemiştir. Öyleyse, Türkiye ilerleyecek ve gelişecek olursa Bulgaristan’ın bundan mutluluk duyacağı gibi Türkiye de samimi dostunun ilerlemesinden mutluluk duyacaktır. Türklerin atasözü de, “Dost kötü günde belli olur.” şeklindedir. Tüm ülkelerin başında bulunan büyük kriz Türkiye’yi ve Bulgaristan’ı bağışlamadı. Öyleyse sessiz gelişmesinde Türkiye,

Bulgaristan tarafından destek görecek, kendisi ise anlaşmaları göze almaksızın, bu desteği de güneydoğu komşularında bulacaktır.

Muşanof'un Ankara ziyaretinden bahsederken, tüm Bulgar politikacıları, bunu platonik duyguların ifadesi olarak kalmaması fakat, somut ve gerçek sonuçlar getirmesi gerektiğini belirtmektedirler. Muşanof ve İsmet Paşa'nın belirttiği gibi iki halk arasında sadece barışçıl bir işbirliğinin olabileceği söz konusudur; böylece sözde saldırı ve benzer amaçlı ortaklıklar hakkındaki tüm entrikalar önceden yalanlanmış oldu. İyi komşuluğa yaraşır bir barış içerisinde yaşamak ve birbirimize ihtiyaç halinde yardımcı olmak istiyoruz. Hiç kimseyi tehdit etmiyoruz ve son olaylarda Türkiye'yi ve Bulgaristan'ı etkileyen yaralarımızı kapatmaya çalışırken, diğerlerinin de bizleri rahat bırakmalarını istiyoruz.

Aktif iş arkadaşlarıyla birlikte, büyük reformcu Gazi Mustafa Kemal'in şahsında Türk halkını bir kez daha selamlayarak, Ankara görüşmesinin, uzun süredir var olan Türkiye ile Bulgaristan arasındaki yakınlaşmaya katkıda bulunmasının yanında, yazılı tüm ittifak antlaşmalarından daha sağlam olan karşılıklı saygı ve ortak çıkarlara dayanan bir dostluğu da pekiştirmesi umundayız.

Zarya (Zora) gazetesi de: "Üçlü Balkan İttifakı mı?" başlığıyla şunları yazmıştır: Bugün sözkonusu olan, sadece Türk-Bulgar ittifakını kurmaktır. Bir Bulgar gazetesinde olduğu gibi dost ve düşman yabancı basında; küçük ittifakın sahip olduğu gibi S.D.N.³⁶ Kurulunda bir temsilci elde etme tutkusuyla Küçük İttifak gibi Bulgar-Türk-Yunan ittifakından oluşan üçlü bir Balkan blokunun kurulması amacıyla, Muşanof'un Ankara'da müzakereler yaptığının makul olduğu bildirilmiştir. Bu bilgiler, ülkemize düşman olanlar tarafından gelince, dikkatsizliğin bir ürünüdür. Türkiye'nin S.D.N'nin henüz üyesi olmadığını ve Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki çok ciddi ve sayısı fazla olan uyuşmazlıklar, sınavın hala ilk aşamasında olduğunu hatırlatmaya yeter.

Şayet Türk-Bulgar dostluğu, Türkiye Cumhuriyeti'nin sıkı ilişkiler içerisinde bulunduğu diğer ülkelerle ilişkilerinin ilerlemesine yardımcı olacaksa,

³⁶ "S.D.N" yazılı bu kısaltmanın ne anlama geldiği hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

böyle bir olayın alkışlanması gerekir. Fakat bu varsayımdan, üçlü bir Balkan Blokunun, meydana getirilmesine kadar, alınacak çok mesafe var. Üçlü ittifak, birçok ikili anlaşmaya dayanmaktadır. Yunanistan ile Bulgaristan arasında henüz bir anlaşma olmadığına göre, üçlü bir Balkan Bloğundan bahsedemeyiz.

Türkiye ile Yunanistan arasında bir anlaşma var. Hükümleri henüz detaylı bir şekilde yayınlanmamıştır. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki anlaşma hala yapılmamıştır. Türk-Bulgar dostluğunun genişlemesi ve derinleşmesinden duyduğumuz mutluluk, içten ve büyüktür. İki ülke arasında gümrük ve siyasî bir ittifakın kurulması, iyi hesaplanmış ve içten duygulara dayanabilir.

Fakat şu an için Bulgar dış politikasının amaç ve görevlerinin daha da ileri gitmesi imkansızdır. Balkan konferanslarının bu konuda getirdiği meşguliyet kendisine yetmektedir”.³⁷

Bulgar Başbakanı Muşanof'un Türkiye ziyareti, Sırp Kamuoyunda kuşkuyla yaklaşılmıştır. Sırp Kamuoyu, “Bulgar Başvekili ve Dışişleri Bakanın Ankara seyahatini Sırbistan aleyhinde yeni bir kombinasyonun başlangıcı” olarak karşılamıştır.³⁸

Muşanof'un ziyaretini Yunan Politika gazetesi de şöyle değerlendirmiştir : “Muşanof'un bu seyahati Cemiyeti Akvama dahil olmayan bir hükümete bir birleşme yaparak Bulgaristan'ı bugünkü vaziyetten kurtarmak amacını taşıdığı bizce kesindir. Muşanof'un anlaşmak için gittiği hükümetin siyaseti ile Fransız konsepsiyonuna aleyhtar ve Moskova ile Roma konsepsiyonuna hizmet eden bir siyasettir.”³⁹

VI- Tefik Rüşdü'nün Sofya Seyahati

Muşanof'un Türkiye seyahati iki ülke ilişkilerinde mevcut endişeleri bir nebze olsun dağıtabilmiş, iyimser bir havanın doğmasına yol açmıştır. Öyle ki;

³⁷ Belgelerle Mustafa Kemal..., *a.g.e.*, s. 596-601.

³⁸ *Cumhuriyet*, 29 Teşrisani 1931, s.1.

³⁹ *Vakit*, 5 Kanunevvel 1931, s.2.

Bulgaristan Hükümeti tarafından, Türkiye Hariciye vekili Tevfik Rüştü Bey Sofya'ya davet edilmiştir.⁴⁰

Tevfik Rüştü Beyin Sofya seyahatinin kesinleşmesi 1932 yılının Mart ayı olmuştur.

Türkiye Hariciye Vekaleti tarafından seyahat programı hazırlanmıştır
Buna göre:

Tevfik Rüştü Bey, 11 Mart 1932 gününde Sofya'ya varacaktır . Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, sınırda Bulgar Karşılama müdürü tarafından karşılandıktan sonra sefarethaneye gidecektir. Saat 20.30'da operada şereflerine verilecek galada bulunacak ve sonra Bulgaristan Başvekili Muşanof tarafından Ünyon Kulüpte bir yemek verilecektir.

12 Mart 1932 günü saat 10.30'da Başvekil ve Meclis Başkanlarını ziyaret edecek ve Sarayda defter-i mahsusayı imzalayacaktır. Elçilikte Bulgar Başvekil ve Meclis Reislerinin iade-i ziyaretlerini kabul edecek ve Bulgar Kralı Boris ile görüşecektir. Aynı gün elçilikte Tevfik Rüştü Bey şerefine bir öğle yemeği verilecektir. Akşam saat 5'te İtalya Sefiri tarafından Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey şerefine bir çay ziyafeti verilecektir. Yine aynı akşam Yunan Sefiri tarafından bir suare verilecektir.

Ertesi gün 13 Mart 1932 günü, Türk-Bulgar Dostluk Cemiyetinin öğle yemeğinde bulunduktan sonra, akşamı verilecek çay ziyafetinden sonra İstanbul'a hareket edecektir.⁴¹

Tevfik Rüştü Bey'in Sofya Seyahati, Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un ziyaretinin sonucunda halledilmek üzere ileri bir tarihe atılan siyasi ve iktisadi meselelerin çözümüyle ilgilidir. Daha açık bir ifade ile, Bulgaristan'daki Türk emlakı ve Türkiye-Bulgaristan ekonomik meseleleridir.

Türk-Bulgar Emlak protokolü, 1925 antlaşmasında kararlaştırılmıştı. Ancak; iki ülke, bu muahedeye merbut olan protokolde, Türkiye'de Bulgar Emlakı ve Bulgaristan'da Türk Emlakı meseleleri halledilememiştir. Diğer bir

⁴⁰ *Cumhuriyet*, 10 Mart 1932, s.1.

⁴¹ *Cumhuriyet*, 11 Mart 1932, s.1; *Milliyet*, 11 Mart 1932, s.2.

konuda; İki devlet iktisadi ilişkilerinin geliştirilmesi meseleleridir.⁴² Şöyle ki; Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un Türkiye ziyaretinden hemen sonra, Türk-Bulgar komisyonları kurulmuştur. Ancak; bu komisyonların çalışmalarında, Türk-Bulgar muahedesine merbut olan protokolün tasdikinde anlaşmazlık sözkonusu olmuştur. Anlaşmazlığın en büyük sebebi, göçmenlerin emlak meselesiydi. Bir süre sonra Türk ve Bulgar heyetlerinden oluşan bu komisyon, ihtilafa sebep olan bu meselelerin uzlaşma antlaşması ile halli için Sofya'da görüşmeler yapılmasına karar vermişlerdir. Buna göre; Görüşmelerde, Türk heyetine Sofya Elçisi Tefik Kamil Bey, Bulgaristan adına da Elçi Pavlof riyaset edecektir.⁴³ İlk görüşmeler 1932 Şubatında başlamıştır.⁴⁴

Tefik Rüştü Bey'in seyahatinde diğer bir nedende değindiğimiz gibi, Türk-Bulgar iktisadi ilişkilerinin gelişmesini sağlamaktı. Bunun için de Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un Ankara'yı ziyaretinde iki memleket iktisadi ilişkilerinin ilerlemesi için Ankara'da ve Sofya'da bir komisyon tarafından incelemelerde bulunulmasına karar verilmiştir. Bu komisyonlar, iki tarafın ticari sorunları ile ilgili komisyon işlerini bitirdikten sonra, Ankara'da veya Sofya'da ortak bir toplantı yapılma kararı almışlardır.⁴⁵ Kısa bir süre sonra Sofya'daki komisyon çalışmalarına başlamıştır.⁴⁶ Bu çalışmalara paralel, Tefik Rüştü Beyin seyahati; iktisadi meselelerin hallini sağlamak ve Türk-Bulgar komisyonun çalışmaları ile meşgul olmak, en kısa zamanda çalışmaları olumlu bir sonuç ile bitirmektir.⁴⁷

Türkiye Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey, 11 Mart 1932 günü akşamı Sofya'ya gelmiş ve burada büyük merasimle karşılanmıştır. Sofya istasyonunda Başbakan Muşanof, Demokrat, Çiftçi, Radikal ve Nasyonal Liberal parti başkanları, İtalya Elçisi, Yunan Elçisiyle selamlaşmışlardır. Bulgaristan'daki

⁴² *Yeni Gün*, 29 Kanunvevel 1931, s.1, 2 Şubat 1932, s.2, 12 Şubat 1932, s.2.

⁴³ *Yeni Gün*, 29 Kanunvevel 1931, s.1; *Cumhuriyet*, 16 Kanunisani 1932 s.1; *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Kanunisani 1932, s.3.

⁴⁴ *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1932, s.3.

⁴⁵ *Yeni Gün*, 2 Şubat 1932, s.2.

⁴⁶ *Yeni Gün*, 12 Şubat 1932, s.2; *Hakimiyet-i Milliye*, 4 Şubat 1932, s.1.

⁴⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Mart 1932, s.2; *Vakit*, 14 Mart 1932, s.2.

Türkleri temsilen bir kız tarafından kırmızı beyaz çiçeklerden oluşan bir buket verilmiştir.⁴⁸

Karşılama törenin de gördüğü ilgiden dolayı Tevfik Rüştü Bey şunları söylemiştir : “Türk-Bulgar dostluğu gündün güne kuvvet bulmaktadır. Bu dostluk hiçbir surette sarsılmayacaktır.”⁴⁹ Bu demeçten sonra Bulgaristan Başbakanı Muşanof’un otomobiline binerek Tevfik Rüştü Bey şerefine verilen akşam yemeğine gitmişlerdir.⁵⁰ Sofya Ünyon Klüpteki akşam yemeğine, Bulgaristan Başbakanı ve heyeti ve Türkiye Sofya Elçiliği katılmışlardır. Akşam yemeğinde Muşanof, Tevfik Bey şerefine bir nutuk irad etmiştir. Muşanof, Ankara’da bulunduğu zaman zarfında kendisine gösterilen kabulden övgüyle bahsetmiş ve “Tevfik Rüştü Beyin Sofya’da bulunmasıyla iktisadi sorunların halline imkan bulunacağını ümit ettiğini” söyleyerek Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Türk Milleti şerefine kadehini kaldırmıştır.

Hariciye Vekili Tevfik Rüştü, Muşanof’un sözlerine kısa bir nutukla karşılık vermiş ve şunları söylemiştir:

“Tekrar Sofya’da bulunabilmek ve burada Bulgaristan’ın güzel payitahtında Muşanof’u selamlamakla bahtiyarım. Kendilerinin Ankara ziyareti zihinlerimizde unutulmaz kıymetli hatıralar bırakmıştır. Türk Devletinin ve onun Büyük şefinin gösterdiği iyi kabul ve dostane tezahürat Türkiye’nin Bulgaristan’a karşı beslediği hissiyatın ifadesidir. Ankara’da müzakeresi başlayan iktisadi meselelerin devamından bahis buyurdunuz. Fikrinize tamamen iştirak ederim. Hakikaten kuvvetli dostlukların iktisadi esaslara istinat ve o sahada inkişaf eylemesi lazımdır. Ve büyük politika iktisada istinat ettikçe daha kuvvetlenir. Nasıl ki siyasetsiz ekonomi yapılmıyor. Cemiyet olmadıkça iktisadi sahada inkişaf olmuyor. O derece ki siyaseti, iktisadi beynelmilel hayatta birbirinden tecrit ederek mütalaa etmeye imkan yoktur. Bu itibarla temas buyurduğunuz iktisadi sahadaki mesainin lüzumuna tamamilen iştirak ederim. Bulgar’ların haşmetlü Kralı Hz.nin şeref ve saadetlerine, aslı Bulgar milletinin refahına ve

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1932, s.1.

⁴⁹ *Vakit*, 12 Mart 1932, s.1.

⁵⁰ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1932, s.1; *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Mart 1932, s.1.

Bulgaristan'ın büyük Başvekili ve Hariciye Nazırının sıhhat ve afiyetine içiyorum"⁵¹

Akşam yemeğinden sonra Tevfik Rüştü Bey, Bulgar gazetecileri tarafından verilen baloya katılmıştır. Baloda, Tevfik Rüştü, seyahati hakkında şöyle bir değerlendirme yapmıştır :

"Bulgar hududuna girdiğimiz dakikadan itibaren şahsımda Türkiye ve Türkiye'nin Büyük Şefine karşı gösterilen dostane tezahürlere çok mütehassis oldum. Sofya'da halkın izhar ettiği muhabbette Türkiye'nin Bulgaristan'a ve onun Büyük devlet Reisi Kral Hazretlerine karşı beslediği hislerin en iyi maskesini gördüm ve bu tezahürata şahit olmaktan bahtiyarım."⁵²

Tevfik Rüştü Bey, 12 Mart 1932 günü Bulgaristan Başbakanı Muşanof ile Bulgaristan Meclisini ziyaret etmiştir. Sonrasında, Saraya giderek defter-i mahsusunu imzalamıştır. Başbakan ve Bulgar Meclisi Başkanı ve Dış İşleri Bakanı Türk sefarethanesine gelerek kart bırakmak sureti ile iade-i ziyaret etmişlerdir. Sonrasında iki devlet heyetleri, Türkiye Sofya Elçisi Tevfik Kamil Bey tarafından Türk sefarethanesinde verilen öğle yemeğine katılmışlardır.⁵³

13 Mart 1932 günü, Tevfik Rüştü Bey, Bulgar Kralı Boris'i ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında Tevfik Rüştü Bey, Türk Devlet Başkanı Gazi Mustafa Kemal'in Kral Boris'e sevgilerini ve selamlarını iletmiştir. Kral Boris de Türk-Bulgar dostluğunun gelişmesinde temenni göstererek Gazi Mustafa Kemal'e selamlarını söylemiştir.⁵⁴

Tevfik Rüştü Bey, Bulgar gazetecilerinin davetine karşılık Bulgar basın temsilcilerini ziyaret etmiştir. Bu ziyarette irad edilen nutuklarda, Türk-Bulgar dostluğunun gelişmesi için neler yapılması gerektiği görüşülmüştür. Bu bağlamda;Tevfik Rüştü Bey, Türk-Bulgar ilişkileri hakkında Politika gazetesi'ne seyahati hakkında şu demeci vermiştir: "Türkiye ile Bulgaristan arasında mevcut bütün ihtilaflar yedi sene evvel tamamı ile halledilmişti. Bu hususta bir de mukabele mevcuttur. Yalnız bu mukavelenin bir maddesi vardır ki bunun tatbik

⁵¹ *Yeni Gün*, 13 Mart 1932, s.1; *Cumhuriyet*, 13 Mart 1932, s.6; *Milliyet*, 13 Mart 1932, s.1, 6.

⁵² *Cumhuriyet*, 13 Mart 1932, s.1.

⁵³ *Cumhuriyet*, 13 Mart 1932, s.4.

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 14 Mart 1932, s.1.

edilip edilmediği mevzu bahs olunabilir. Bunun içinde iki tarafın komisyonları dikkatli bir faaliyete geçmiş bulunmaktadırlar.

Gazeteci bundan sonra, "Bir kısım Bulgar gazeteleri, Bulgarların Trakya üzerindeki iddialarından vazgeçmeyeceklerini yazıyorlar. Buna ne dersiniz? sorusuna, Tefvik Rüştü Bey şunları söylemiştir: "Eğer Bulgarlar iddia ettiğiniz gibi hakikaten bu arzuda iseler ben muhalefet etmeyeceğim. yalnız Trakya'yı değil, bütün Trakya'yı alsınlar. İşte ben teklif ediyorum. İki millet arasında kardeşlik ve itilaf hüküm ferman olması için siyasi hudutların kaldırılmasına razıyım. Bulgarlar gelsinler bize, Türkiye onlarındır."

Bu ziyaretten sonra, Türk-Bulgar Dostluk Cemiyetinin ve İtalya Elçiliğinin verdiği çay ziyafetleri izlemiştir. Çay ziyafetlerinden sonra, Tefvik Rüştü Bey, İngiliz Elçisi şerefine bir akşam yemeği vermiştir.⁵⁵

Türkiye Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Beyin Sofya Seyahati, 13 Mart 1932 günü akşamı sona ermiş ve Bulgar Ajansı tarafından resmi tebliğ yayınlanmıştır. Bu tebliğde, "Muşanof ve Tefvik Rüştü beyin iktisadi bazı meselelerin halli ve gelecekte geliştirecekleri" bildirilmiştir⁵⁶ Tefvik Rüştü bey, 14 Mart 1932'de, İstanbul Sirkeci istasyonuna gelmiştir. Seyahatiyle ilgili olarak demecinde şunları söylemiştir:

"Bildiğiniz gibi Bulgaristan'ın kıymetli Başvekili ile büyük devlet adamı M. Muşanof'un çok nazik daveti üzerine çok büyük memnuniyetle dost Bulgar hükümetini ziyaret ettim. Sofya'da on sekiz saat kaldım. Komşu halkın şahsımda Türkiye'ye karşı gösterdikleri büyük tezahüratdan çok mütehassis ve çok mütehayyiç oldum. Sofya'da her adımda ve her yerde gördüğüm muhabbet alametleri bizim, Türkiye'nin haklarında beslediğimiz hislerin tam bir makesi idi. Bütün bu seyahat esnasında gördüğüm şeylerden halkımızı günü gününe haberdar ettiğimiz için onları tekrara lüzum görmüyorum."⁵⁷

Tefvik Rüştü Beyin Sofya seyahati Türk basınında çok fazla yer almamıştır. İncelediğimiz gazetelerde en fazla değinen Cumhuriyet gazetesi olmuştur. Yunus Nadi, "Bulgar-Türk Dostluğu" adlı makalesinde şunları

⁵⁵ *Cumhuriyet*, 14 Mart 1932, s.4.

⁵⁶ *Milliyet*, 13 Mart 1932, s.6; *Cumhuriyet*, 14 Mart 1932, s.1.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, 15 Mart 1932, s.1; *Yeni Gün*, 15 Mart 1932, s.2.

yazmaktadır: “Tevfik Rüştü Bey, Sofya’ya muvassalat saatinin geç olmasına rağmen istasyondan şehre kadar geniş bir halk tabakası Türkiye mümessilini muhabbetle karşılamıştır. Tevfik Rüştü Bey Sofya’da iki günlük ikameti esnasında adeta el üstünde tutulmuş ise diyebileceğimiz muhabbetlerle muhat olmuştur. Kral Boris Hazretlerinin sözlerinden anlaşılıyor ki, Hariciye vekaleti şahsında, Türkiye Cumhuriyetinin Reisine ve hükümetine olan muhabbet ve itimatlarını göstermek için hiçbir fırsatı fevt buyurmuyorlar.

Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Hazretlerinin Balkanlar üzerinde ve Balkanlar için tasavvur ve takibini tensip ve tasvip buyurdıkları siyaset anlaşmalara varmalarını bugün için uzak bir ideal sayanlar varsa Balkanlılardan derhal hakiki dostluk safhasına geçebilecek milletler yok değildir. Bu milletlerin ikisinin de Bulgarlar ile Türkler olduğunu açık söylemeğe mani var mıdır? Aralarında hiçbir itilaf verileri kalmayan iki komşu ve hatta kardeş millet, filhakika Bulgarlarla ortaya koyduğu aşikar hakikatlerden oldu. Büyük Türk ırkının Karadeniz ve oradan Adalar Denizi istikametinde bütün Balkan karası üzerinden akıp yayılması ve o kadar eski bir iştir ki, bunun yanında Osmanlı Türklerinin Rumeli’ye geçişleri adeta ufak bir macera sayılabilir. Fakat ne de olsa, o da kürenin bir kısmındaki ırki Türk kaynaşmalarının muhtelif tezahür vakti ile yeni farkına varılmamış ya da yanlış görülmüş vaziyetleri hayretle müşahede ediyoruz.

Muayyen bir toprak sahasında bütün efradı ile birlikte yaşayan bir halk: İşte milli mevcudiyet budur ki artık beynelmilel siyasette şimdiki zamanın mukaddes mefhumu olmağa layıktır.

Türk-Bulgar dostluğunda bütün bu hakikatleri koruyan kuvvetli bir iman vardır. Bunun içindir ki, Hariciye vekilimizin Sofya ziyareti o kadar samimi oldu ve gene onun içindir ki, Türkiye’ye teveccüh edecek herhangi bir Bulgar ziyareti de aynı samimiyetle karşılanır ve karşılanacaktır.”⁵⁸

Bulgar basını Tevfik Rüştü Beyin ziyaretine, makaleler yayınlayarak bu ziyaretin, “iki komşu ülke arasında olan dostluk ilişkilerini artıracaklarını” yazmaktadırlar. Bu bağlamda, Zname gazetesi şunları yazmaktadır: Tevfik

⁵⁸ Yunus Nadi, “Bulgar-Türk Dostluğu”, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1932, s.1.

Rüştü Beyin bu ziyaretinde anlam bulan dostluk artmakla birlikte, iki ülke arasında ilişkilerin gelişimi için önemli bir fırsattır"⁵⁹

Tevfik Rüştü Bey'in Sofya Seyahatini, İtalyan gazeteleri şöyle bir yorumda bulunmuştur: "İtalya'nın güneyinden geçerek Sofya'ya giden Tevfik Rüştü Beyin bu seyahati İtalya'nın kendileriyle en iyi ilişkileri devam ettirdiği Balkan Devletleri arasındaki dostluğun gelişiminde önemli bir işaret"⁶⁰ olarak değerlendirmişlerdir.

B- İsmet Paşa'nın Sofya Seyahati

I- Seyahat döneminde Balkanlar'da Genel Durum

1930'lu yılların başında, Avrupa coğrafyasında önemli değişikliklerin yaşandığı bir döneme girilmiştir. Bu dönemin dış politikadaki parametreleri ise; 1929 dünya Ekonomik krizi ve İtalya tehlikesiydi. Bu bağlamda temeli önceye dayanan Balkan paktı fikri ⁶¹ pekişerek Ankara ve Atina'yı harekete geçirmiştir. 5 Ekim 1930'da Atina'da tüm Balkan ülkeleri temsilcileri bir araya gelmişlerdir. Amaç, ekonomik krize çare bulmak ve Balkan ülkelerinin kendi kendine yeterliliğin yollarını araştırmak olmuştur. Temsilciler, devletlerini ekonomik bağımsızlıktan kurtarabilmek için Balkan ülkeleri arasında ekonomik işbirliğine gidilmesine karar vermişlerdir. Balkan Paktı görüşmeleri sürerken, zaman içerisinde Balkan devletleri içindeki anlaşma isteği Bulgaristan'ın revizyonist politikasıyla birlikte seklemeye başladı. Bulgaristan, I. Dünya Savaşı sonucunda

⁵⁹ *Vakit*, 13 Mart 1932, s.2; *Cumhuriyet*, 13 Mart 1932, s.1; *Milliyet*, 13 Mart 1932, s.6.

⁶⁰ *Vakit*, 13 Mart 1932, s.2.

⁶¹ Balkan Paktı, 1926 yılında Romanya'daki Türk diplomatı Hüseyin Ragıp Bey Romen Dış İşleri Bakanı Duca'ya Balkan Paktı fikrinden bahsetmişti. Atatürk dönemi Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ise, Balkanların kaderinin Balkan milletleri tarafından tayin edilmesini savunan bir paktın kurulmasının yararlı olacağını belirtmişti. Bu fikir, 1928 yılında Yunanistan'da iktidara gelen Venizelos tarafından da desteklenmeye başlandı. Dilek Barlas, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası", *Uluslararası Atatürk Sempozyumu III, 3-6 Ekim 1995*, Gazi Magusa, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, s. 835; Balkan Paktı için bkz. İsmail Soysal, *Balkan Paktı (1934-1941)*, Yusuf Hikmet Bayur Armağanı 1985'den ayrı basım, TTK Yay. Ankara 1985; Sevim Ünal, "Atatürk'ün Balkanlardaki Barışçıl Politikası", *IX. Tarih Kongresi 21-25 Eylül 1981*, Bildiriler, III. Cilt, TTK Yay. Ankara 1989, s. 1985-1998; Refik Turan, "Atatürk ve Balkanlar," *Atatürkçü Düşüncede İnsan Hakları, İşbirliği ve Bölgesel Barış Rusçuk-Şumnu, 10-13 Temmuz 2000*, Yay. Haz., B. Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s. 71-78.

imzaladığı Neuilly antlaşmasıyla kaybettiği Ege denizine inme, bir başka deyişle; "Mahreç" ve Makedonya'yı istiyordu. Nitekim, Üçüncü Balkan Konferansında Bulgaristan politikası netleşti. Balkan Konferanslarında yeni fikirlerin ortaya atılması ve karşılıklı anlayışın yaratılması konularında başarı sağlanmışsa da Bulgaristan'ın üzerinde durduğu azınlık hakları ve Ege Denizine inme bir başka deyişle; mahreç sorunu konusunda ilerleme kaydedilemediği için görüşmelerden çekilmiştir.⁶²

Bulgaristan'ın Balkan Konferansından çekilmesinde kendi iradesinin yanı sıra İtalya'nın da etkisi vardır. Balkanlardaki istikrarsızlık İtalya'nın işine geliyordu. İtalya, Yugoslavya'nın Balkan Birliği'ne girerek güçlenmesinden korktuğu için, Bulgaristan'ın Balkan Birliği'ne girmemesine uğraşiyor ve bu birliğin yerine, Yugoslavya dışarıda kalmak koşuluyla, İtalya'nın liderliğinde Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan'ın katılacağı bir antlaşmayı öneriyordu. İtalya'nın önerisi Balkan Birliği amacına aykırı olduğu için rağbet görmemiştir.⁶³ Bu dönemde İtalya için buna uygun ikinci alternatif, Bulgaristan'a karşı maddi ve manevi hiçbir yardımdan kaçınmaması olmuştur. Gerek İmro'yu destekleyerek, Bulgaristan'da ve Balkanlarda karışıklık çıkartarak, gerekse İtalya Kraliçesi Giovanna'yı Bulgaristan Kralı Boris'le evlendirerek, Bulgaristan'ın içişlerine karışma fırsatı yakalamıştı.

1933 yılında başka bir güç, Almanya'da iktidara gelen Hitlerin ortaya çıkışıyla yaşandı. Artık Balkanlardaki konjonktür, revizyonist bir hal ile birlikte tehdit edici bir durum almaya başladı. Almanya, hızlı ve stratejik davranarak, Dünya ekonomik bunalımının sarsıntısı içinde bulunan devletlerden en elverişli koşullarda ticaret yapıyor, böylelikle de Balkanları ekonomik bakımdan etkisi altında tutuyordu. En büyük yakınlığı kuşkusuz Bulgaristan'da buluyordu.⁶⁴

Bulgaristan'ın politikasında hatlar giderek belirginleşerek bu politikasına uygun stratejiler üretmeye başlamıştır. Yugoslavya'dan "Makedonya",

⁶² Sander, *a.g.e.*, s.9.

⁶³ Sevim Ünal, "Atatürk'ün Balkanlardaki Barışçıl Politikası," *IX. Tarih Kongresi, 21-25 Eylül 1981, Bildiriler, III. Cilt*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 1993.

⁶⁴ *Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)*, Ankara 1974, s. 312; 1930 'larda Bulgaristan İhracat ve ithalat yönünden Almanya'ya giderek daha fazla bağımlı oldu. Bulgaristan'ın dış satımdaki Almanya'nın payı, 1921 'de % 10, 1929 'da %30, 1935 'de %48 'dir. Kollu, *a.g.t.*, s.245.

Yunanistan'dan "Mahreç", hatta kısık sesli bile olsa Türkiye'den de "Trakya" istiyordu. İtalya ve Almanya'nın tehdit uyandırmaya başladığı bu dönemde Türkiye, ülkesinin çıkarları ile uluslararası politikada gerçek bir yaklaşım olan yol seçti. Balkan ülkeleriyle sorunu bulunmayan Türkiye, batıdan gelebilecek bir saldırıya daha uzak, Balkan ülkeleri içinde siyasi istikrara kavuşmuş tek devlettir. Ayrıca; Avrupa'nın bu bölgesinde barışı koruyucu bir düzenin gerçekleştirilmesi yolunda girişimlerde bulunabilecek, hareket özgürlüğü ve liderliğine sahipti. Bu sebeple; Balkanlarda barış ve güvenliğin savunucusu olmuş, "Yurtta sulh, cihanda sulh" dış politikasıyla bütün devletlerle iyi ilişkilerini sürdürmek istemiştir.⁶⁵

İtalya ve Almanya politikalarının ekseninde Bulgaristan'ın revizyonist politikasına karşı Türkiye ile Yunanistan'ın aldığı önlem 14 Eylül 1933 günü Ankara'da "İçten Anlaşma Paktı" bağışının imzalanmasıdır ki, bu konuya ayrıca değinmek gerekir.

Türkiye ile Yunanistan İçten Anlaşma Paktının imzalanmasından önce, daha görüşmelerin yapıldığı, 1933 yılı bahar aylarından itibaren Türkiye, Bulgaristan'ın katılmasına büyük önem veriyordu. Öyle ki; Türkiye ile Yunanistan arasında Atina'da "İçten Anlaşma Paktı"nın görüşmeleri yapılırken, Ankara'dan Atina'daki Türk heyetine ve Hariciye Vekili Tefik Rüştü'ye birer yönerge verilerek, Bulgaristan'ın durumu belli olmadan, ne Yunanistan ile ne de Yugoslavya ile bir bağış imzasında acele edilmemesi gerektiği bildirilmişti. Ancak kısa bir süre sonra, Bulgaristan ile yapılan temaslar onun "Statüko"yu kabul eden herhangi bir antlaşmaya yanaşmayacağını gösterecekti.

Yunanistan ile Türkiye arasında 14 Eylül 1933'de imzalanan İçten Anlaşma paktı, Türkiye adına İsmet Paşa'nın ve Tefik Rüştü Bey'in, Yunanistan adına Başbakan Çaldaris ile Dışişleri Bakanı Maksimos'un imzaladığı bu paktın Birinci Maddesiyle, iki devlet, "Ortak sınırlarının dokunulmazlığını karşılıklı olarak güvence altına almışlardır." Bu yüküm, ortak sınırlarının bir üçüncü devletin (Bulgaristan) bozmasına karşı, Türkiye ile Yunanistan'ın birbirlerine destek olmaları idi. Bir başka deyişle; Bulgaristan'ın gözü Yunan Batı Trakyasında bulunduğuna göre, bu bölgeyi almak amacıyla

⁶⁵ Ünal, *a.g.m.*, s. 1989; Soysal, Balkan Paktı, *a.g.e.*, s. 135.

saldırıya geçmesi durumunda Türkiye'nin Yunanistan'a yardımı gerekecekti. Anlaşma ile Yunanistan, Bulgaristan'a karşı Türkiye'den bir güvence sağlamıştı.

1933 Türk-Yunan Paktının Balkanlar için önemli bir yanı ise, Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak güvence altına alacak olan 1934 Balkan Paktına bir örnek, bir adım ve temel olmasıydı.⁶⁶ Beklendiği üzere, Türkiye-Yunanistan İçten Anlaşma Paktı, Bulgaristan'da içten bir yaklaşımla karşılanmamış, kızgınlıkla birlikte kaygı uyandırmıştır. Şöyle ki; Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un Antlaşmadan sonra şunları söylemiştir: "Sınırlarımıza kapılmaya lüzum yok. Çünkü bizim Türklerle aramız çok iyidir. Ve yakında gelecek olan İsmet Paşa her halde bizi bu hususta aydınlatacaktır."⁶⁷

Bu konu hakkında Avrupa basını şunları yazmıştır: "Türk-Yunan dostluğunun sıkılaşması Bulgaristan için önemli bir durum olabilir. Çünkü Bulgaristan, adalar denizinde bir mahreç istemekten hiçbir zaman yılmamıştır. Sofya Hükümetinin Başkanı Muşanof tarafından yeni antlaşmanın Bulgar menfaatleri aleyhinde bulunmadığının açıklanması yakın bir zamanda önemli görüşmelerin yapılacağını meydana koymaktadır".⁶⁸

Türk basınında yer tutan bu konu hakkında Vakit Gazetesinden Mehmet Asım, "Söz Bulgaristanındır" adlı makalesinde özetle şunlara değinmektedir: "Sofya'da çıkan (Zora) gazete, Türk-Yunan misakı Bulgaristan'ı yalnız bırakıyormuş, çünkü bu misaktan sonra Türkiye artık Yunan-Bulgar ihtilaflarını hal için müdahale etmezmiş. Diğer taraftan gene bu misakın imzasıyla Bulgaristan'ın Adalar denizinde istediği mahreç işi de tehlikeye düşüyormuş. Onun için Sofya Hükümeti Yunan Hükümetiyle doğrudan doğruya konuşmağa mecbur kalacakmış. Bizim bildiğimize göre, Türkiye, Bulgaristan ile Yunanistan'ın arasını bulmak için birkaç seneden beri elinden geleni yapmıştır. Balkanların cenubunda teessüs eden Türk-Yunan dostluğuna Bulgaristan'ın da katılmasını bütün samimiyetiyle istemiştir. Sonra da bu vaziyet Türk-Yunan misakının imza ise asla değişmiş değildi. Nitekim bu defa Ankara'da aktedmiş olan misaka Bulgaristan'ın imza koymasını arzu etmiş, bu itibarla yeni Türk-

⁶⁶ Soysal, Balkan Paktı, *a.g.e.*, s. 147-148; Özgiray, *a.g.m.*, s. 63-64; Antlaşma maddeleri için bkz. Soysal, Türkiye'nin Siyasî Antlaşmaları, *a.g.e.*, s. 435-436.

⁶⁷ *Son Posta*, 22 Eylül 1933, s.9.

⁶⁸ *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Eylül 1933, s.1; *Son Posta*, 21 Eylül 1933, s.5.

Yunan misakinin Bulgaristan'ı yalnız bıraktığı şeklindeki mütalaaya asla iştirak edemeyiz."⁶⁹

Türk-Yunan Paktının imzasından 6 gün sonra Başvekil İsmet Paşa ile Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, Bulgaristan'ın Pakttan doğan tepkilerini en aza indirmek ve Balkan Paktına katılmalarını sağlamak amacıyla Sofya'ya gitmişlerdir.

II- İsmet Paşa'nın Sofya Seyahati ile ilgili Hazırlıklar

Başvekil İsmet Paşa'nın Sofya Seyahatini hızlandıran, Türk-Yunan paktı'nın imzalanması sonucunda Bulgaristan'ın gösterdiği tavrın sertliği idi. Ancak; daha önceleri Bulgaristan Başbakanı Muşanof, Başvekil İsmet Paşa'yı Sofya'ya davet etmiş,⁷⁰ İsmet Paşa bu davet teklifine herhangi bir cevap vermemişti. Bu davetle ilgili olarak 1933 yılının Nisan ayında göreve başlayan yeni Bulgar Elçisi Antonof, İsmet Paşa'nın seyahatiyle ilgili şu demeci vermiştir:⁷¹

"İsmet Paşa ile Tevfik Rüştü Beyin Sofya'yı ziyaretleri iki hükümet arasındaki dostluğun bir göstergesidir. Bunun Balkan Lokarnosu ile ilgisi yoktur. Romanya Dış İşleri Bakanı Titulesco'nun bu hususta bir teklifte bulunacağı söyleniyor. Fakat devam eden haberler hep söylentilerden ibarettir. Herhalde Balkan Devletleri arasında böyle bir antlaşma aktı Türk-Bulgar dostluğunun gelişimine mani değildir. Balkan Lokarnosu, gerçekleşmesi güç bir iştir. Zira anlaşma için lüzumlu olan şartlar henüz mevcut değildir."⁷²

La Bulgari gazetesi İsmet Paşa'nın Sofya'yı yapacağı ziyareti hakkında şunları yazmaktadır: "Bu ziyaret kıymetli bir asker ve aynı zamanda ince ve zeki bir diplomat olan ve Lozan'da oynamış olduğu büyük rolün yıldönümünü

⁶⁹ Mehmet Asım, "Söz Bulgaristanındır", *Vakit*, 18 Eylül 1933, s. 1, s.2.

⁷⁰ *Yeni Asır*, 3 Temmuz 1933, s.1; *Akşam*, 4 Temmuz 1933, s.1.

⁷¹ Nikola Antonoff , Galatasaray Lisesi'nden mezundur. Asıl mesleği gazetecilik olan Antonoff, Times Gazetesinin Bulgaristan muhabirliği ve La Bulgarie Gazetesinin Müdürlüğünü yapmıştır. Ayrıca Antonoff, Bulgaristan'daki Türk-Bulgar Dostluk Cemiyetinin faaliyet ve gelişiminde rol oynamış bir diplomattır. Bulgaristan'ın Ankara Elçisi Nikola Antonoff ile ilgili bilgi için bkz. Şimşir, Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, *a.g.e.*, s. 528, 530-531.

⁷² *Akşam*, 21 Temmuz 1933, s.1.

geçenlerde bütün Türkiye' de sevinçle kutlanan Türkiye Başvekili İsmet paşa'nın Sofya'ya ziyaretleridir. Bulgar Başbakanın 1931 Aralık'ında kendisine yapmış olduğu ziyareti iade etmek üzere Eylül nihayetine doğru Sofya'ya geleceği kuvvetlendirmektedir. İsmet Paşa'nın Sofya'yı ziyaretleri Türk-Bulgar ilişkileri için son derece olan samimiyetlerinin bir göstergesi olacak ve Türkiye ile Bulgaristan arasında bir hamle olacağı" dır.⁷³

Sofya seyahatiyle ilgili Hariciye vekaletinde bir program hazırlanmıştır. Buna göre:

İsmet paşa ve heyeti, 20 Eylül Çarşamba akşamı tren ile saat 11'de Sofya'ya varacaktır İstasyonda Bulgaristan Meclis Başkanı ve Hükümet yöneticileri tarafından karşılanacaklardır. İsmet Paşa, Tevfik Rüştü Bey Türkiye sefaretine gideceklerdir ve orada şereflerine bir öğle yemeği verilecektir. Sonrasında, Türk vekiller Saraya giderek isimlerini kaydettireceklerdir. Öğleden sonra Başvekil ile Meclis Başkanını ziyaret edeceklerdir. Saat 20.30 Başbakan Muşanof bir akşam yemeği verecek ve yemeği resmi kabul takip edecektir.

Ertesi gün sabah Sofya gezilecek, saat 13'te Türkiye Sefiri tarafından bir öğle yemeği, saat 17'de Başbakan tarafından çay ve saat 20'de Milli Operadaki temsilden sonra Bulgaristan Başbakanı Muşanof tarafından bir suare verilecektir.

22 Eylül günü, Türk Vekilleri ile Başbakan arasında görüşmeler sürecektir ve sonrasında misafirler Kral tarafından çay ve saat 21'de Meclis Başkanı tarafından akşam yemeği verilecektir.

İsmet Paşa ve heyeti, 23 Eylül günü sabahı trenle Varna'ya hareket edilecek, öğleden sonra Tırnov'o'ya gidilecektir. Sofyada kısa bir gezintiyi, akşam yemeği izleyecektir. Türk vekilleri 24 Eylül günü sabahı Varna'ya gidecek ve Oksinograd sarayını gezdikten sonra akşam üstü vapurla İstanbul'a hareket edeceklerdir.⁷⁴

⁷³ *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1933, s.1; *Yeni Asır*, 1 Ağustos 1933, s.1.

⁷⁴ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1933, s.1; Belgelerle Mustafa Kemal..., a.g.e., s. 611-612.

III- İsmet Paşa'nın Türkiye'den Hareketi ve Sofya'da Karşılması

Sofya'ya hareket, akşamüstü tüm hazırlıklarıyla hızlanmıştır. Hazırlıkların bitiminden sonra, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, İsmet Paşa'yı kendi otomobilleri ile Dolmabahçe sarayından Sirkeci Garına götürmüşlerdir. İsmet Paşa, Sirkeci Garına geldiğinde, Anadolu Ajansına şu demeci vermiştir :

"Komşumuz ve dostumuz Bulgaristan hükümetinin daveti üzerine Sofya'ya hareket ediyorum. Takriben iki sene evvel Ankara'da kendisini tanımakla müşerref olduğum Başvekil M. Muşanof'la ve komşu memleketi idare eden kıymetli devlet adamları ile yakından ve tekrar görüşmek benim için bir vesiledir.

İki memleketi alâkadar eden meseleleri Sofya'da görüşmemiz tabiidir. Sulh davasının samimi hâdimi olan siyasetimiz ana istikametini dikkat ve basiretle muhafaza etmekte olduğundan ve daima açık yürekle konuştuğumuzdan seyahatimden sulh ve beynelmilel anlaşma mefkuresinin yalnız istifade etmesi beklenebilir. Balkanlar'da sulhun ve iyi geçinmeni taraftarı ve Bulgaristan ile Türkiye arasında emniyet ve samimiyet havasının kuvvetlendirilmesi ciddi arzumuz olduğu açık olarak anlaşılacağından eminiz."⁷⁵

Cumhuriyet gazetesi yazarı, İsmet Paşa'nın tren istasyonuna girişini de şöyle anlatmıştır: "Başvekil İsmet Paşa Hazretleri, refikaları hanımefendi ve Hariciye Vekili Başvekil Hazretlerini büyük bir kalabalık teşkiye gelmişti. Bu meyanda heyeti Vekile azaları, mebuslar, kumandan, paşalar, devair-i rüesesa en başta bulunuyorlardı. İsmet Paşa Hazretleri istasyona geldiği vakit halk tarafından şiddetle alkışlandı. Başvekilimiz ve Tevfik Rüştü Bey, kendilerini teşyie gelenlere çok samimi surette veda ettiler. Tren hareket ederken İsmet Paşa Hazretleri "Allaha İsmarladık" dediler. "Güle güle" sesleri ile mukabele olundu Ve yeni bir alkış tufanı daha koptu".⁷⁶

İsmet Paşa ve heyeti, Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa ile Dahiliye Vekili, İstanbul Valisi Muhittin, Paris Elçisi Suat, Atina Elçisi Enis,

⁷⁵ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1933, s.1; Nalan Özmen, *Cumhuriyet Gazetesi'nde Başbakan İsmet İnönü'nün Yurtdışı Seyahatleri (1923-1937)*, Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Lisans Tezi, Manisa 1999, s. 80-81.

⁷⁶ *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1933, s.1.

Madrid Elçisi Şevki Bey'lerle, Yunanistan elçisi M. Sakelopoulos, Romanya Elçisi M. Karp, Amerika elçiliği adına M. Sov, Irak Elçisi Emir Zeyt, İran Elçisi Sadık Han, Arnavut Elçisi Cavit Bey tarafından uğurlanmışlardır.⁷⁷

Başvekil İsmet Paşa 19 Eylül 1933 sabahı Sofya'ya gelmişler ve İstasyonda Başbakan Muşanof, Meclis Başkanı Malinov, Bulgaristan Hükümet görevlileri ve Milletvekilleri, Bulgaristan Basın Temsilcileri ve buradaki Türk kolonisi tarafından karşılanmışlardır.

İsmet Paşa'nın karşılanışını Bulgar Haber Ajansı kamuoyuna şu şekilde duyurmuştur:

"Türk vekillerinin Sofya'yı ziyareti sebebi ile bütün Sofya Şehri Türk ve Bulgar bayrakları ile donatılmıştı. Büyük bir halk kütlesi erkenden istasyonun etrafını ve Türk sefaretine gitmek için misafirlerin geçeceği yolların iki tarafını doldurmuştu. İstasyon da donatılmıştı. İstasyonda Başbakan Muşanof ile eşi, Bulgaristan Meclisi Başkanı Malinov ile eşi, bütün hükümet görevlileri, Kralın yardımcısı Drandar ile yardımcısı Kaymakam Panov, milletvekilleri, Bulgaristan'ın Ankara Elçisi Antonov, İtalya'nın ve Yunanistan'ın Sofya Elçisi ile, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı sekreteri, Radek, Türkiye Sofya Büyük Elçiliği, Türk-Bulgar Cemiyeti Başkanı Stoyanov, Bulgaristan ve Yabancı Basın temsilcileri bulunuyorlardı.

Hususi tren tam saat 11'de istasyona girdi. Trenden ilk önce Başvekil İsmet Paşa ve sonra Tefvik Rüştü Bey'in eşi ve ondan sonra Tefvik Rüştü Bey ve diğer heyet indiler. Türk vekilleri Başvekil M. Muşanof ile diğer heyet Sofya Belediye Başkanı tarafından sevinçle karşılandılar. Madam Muşanof İsmet Paşanın ve Tefvik Rüştü Beyin eşlerine birer buket verdi. Birçok fotoğraflar çekildi ve misafirlerin gelişi filme alındı. Başbakan Muşanof ile Bulgaristan'ın Ankara Elçisi Antonof, Türk vekillerine kalacakları Türk sefaretine kadar eşlik etmişlerdir."⁷⁸

⁷⁷ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1933, s.1, s.4; Belgelerle Mustafa Kemal..., *a.g.e.*, s. 609.

⁷⁸ Belgelerle Mustafa Kemal..., *a.g.e.*, s. 617-619.

Karşılama dan hemen sonra; Başvekil İsmet Paşa, T evfik R üştü Bey ve Bulgaristan Başbakanı Muşanof İstasyon salonunda kısa bir görüşmeden sonra otomobillere binerek Türk elçiliğine gitmişlerdir.

IV- İsmet Paşa'nın Sofya'daki Temasları

Başvekil İsmet Paşa, Hariciye Vekili T evfik R üştü Bey ve heyeti öğle yemeğini Türkiye sefaretinde yedikden sonra akşam üzeri Saraya giderek defter-i mahsus u imzalamışlardır. Bundan sonra Başvekil İsmet Paşa ile Hariciye Vekili T evfik R üştü Bey makamlarında Muşanof'u ve sonrasında Bulgaristan Meclis Başkanı Malinov'u ziyaret etmişlerdir.⁷⁹

a- Muşanof'un ziyafeti

İsmet Paşa'nın Sofya'ya geldiği 20 Eylül 1933 günü akşamı Muşanof İsmet Paşa ve heyeti şerefine Ünyon kulüpte bir akşam yemeği vermiş ve bu yemeği bir suare takip etmiştir. Yemeğe, Bulgaristan Devlet Bakanları, Dışişleri Bakanlığı ve Türk sefaret i ve Konsoloslar katılmışlardır.

Başbakan Muşanof İsmet Paşa şerefine verdiği yemekde şu nutku irat etmiştir :

Başvekil Hazretleri,

Zati Alilerile mümtaz refiki mesaileri T evfik R üştü Beyi ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin güzide mümessillerini burada, Bulgar hükümetinin misafirleri olarak gördüğüm den dolayı hissettiğim büyük sevinci evvelâ arz etmeme müsaade buyurunuz. Bu sevinç çok büyüktür. Hususile ki bu bende, iki sene evvel Ankara'ya yapmış olduğum ziyaretin ve gerek Türkiye Cumhuriyeti Devlet adamları ve gerek Türk Milleti tarafından gördüğüm çok harare tli kabulün unutulmaz hatırasını canlandırıyor.

Binaenaleyh; Türkiye Cumhuriyetini idare edenlerin ziyaretini kabul etmekle mes'ut ve müşerref olan bu komşu ve dost memlekete gelmek lütfunda

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1933, s.1; Özmen, *a.g.t.*, s. 82.

bulduğunuzdan dolayı sizlere ancak teşekkür edebilirim. Bu ziyaret iki memleket arasında son derece mes'ut bir şekilde mevcut olan samimi dostluğun kıymetli bir zamanını ve yeni bir delilini teşkil eder.

Dünyada hüküm süren büyük iktisadi buhranın tevlit ettiği ıstıraplar bütün milletlere yeniden tesis edilmiş bir itimat içinde ve mütekabil teşriki mesaiye müstenit müşterek gayretler sarfile şimdiki müşküllerini iktiham etmek çarelerini aramak mecburiyeti kat'iyesini tahmil etmektedir. Esasen memleketlerimizin daimi olarak ve kat'i surette merbut kaldıkları büyük Cenevre müessesesinin başlıca vazifesi de işte budur.

Aynı fikirden mülhem olacaktır ki büyük hükümetlerin mümtaz devlet adamları da son zamanlarda Milletler Cemiyetinin ana prensipleri çerçevesi dahilinde olmak üzere aynı yüksek maksatları takip eden teşriki mesai ve anlaşma misakını aktetmişlerdir. Binaenaleyh aramızda bulunuşumuzun Türkiye ile Bulgaristan'ı alakadar eden meseleler hakkında iki hükümet arasında tevlit edeceği faydalı konuşmalar, Avrupa'da ve bilhassa Balkan şibih-i ceziremizde sulhu ve refahı temin için tevessül olunan esere hadim olmamızı mümkün kılacaktır. Çünkü asırdide ihtilâflarda şimdiye kadar birbirlerinden ayrılmış olan Balkan devletleri ancak açık kalplilik ve mütekabil itimat havası içindedir ki iktisadi ve siyasi kalkınmalarına müessir bir tarzda çalışabilir ve umumi sulhu yaşatabilirler. Bizim şimdiki mükâlemelerimize verilmesi icap eden mana da budur.

Bir defa daha teyit etmek istedikleri an'anevi bir dostlukla birbirleri ile bağlı olan Türkiye ile Bulgaristan mütekabil teşriki mesai yolunda sebat etmek hususundaki azimlerini bu mükâlemeler esnasında izhar etmek emelindedirler.

Sözlerimi bitirmeden evvel İsmet Paşa, Tevfik Rüştü ve Recep Beylerin refikaları hanımefendilere bu dostane toplantının samimiyetinin tatlı huzurları ile artırdıklarından dolayı bilhassa teşekkür etmek isterim.

Kıymetli dostluk bağlarımızı idame ve takviye etmek lüzumuna kail ve bu dostluğun her iki memleketin hayati menfaatlerine tekabül ettiğine kani ve gene her iki memleketin bu vazifeyi ifaya aynı derecede azmetmiş olduklarına mutmain olarak Türk milletinin mukadderatını idare eden Büyük Reis Gazi

Mustafa Kemal Hazretlerinin şerefine bardağımı kaldırıyor ve zati devletleri ile Tefvik Rüştü Beyin sıhhatlerine ve Türkiye Cumhuriyetinin refahına içiyorum.”

İsmet Paşa bu nutka cevaben şunları söylemiştir :

“Başvekil Hazretleri,

Hoş geldiniz makamında söylediğiniz sözlerden ve Türk milleti hakkında izhar etmiş olduğunuz çok lütufkâr temennilerden dolayı size hararetle teşekkür ederken bu akşam, burada kendisine memleketimin selâmını ve temennilerini bizzat getirmiş olduğum dost milletin arasında ve sevgi ile dolu olan hava içinde hissetmekte olduğum derin sevinci dileğim gibi ifade hususunda biraz güçlük duymakta olduğumu söylemek mecburiyetindeyim. Burada bize karşı gösterilen ve zati devletleri ile mümtaz refikalarının Ankara'yı ziyaretleri esnasında Türk milletinin gönülden göstermiş olduğu hararetle ve şevkli kabule tamamı ile tetabuk eden dostane hüsnü kabul, Bulgaristan ile Türkiye'nin mütekebil münasebetlerini canlandıran karşılıklı dostluğun en parlak bir delildir. Bu dostluk, dünkü bir dostluk değildir. Esasen Türk ve Bulgar, Balkanların bu çalışkan iki milleti, asırlarca yan yana, aynı toprak ve aynı içtimai ve iktisadi şerait altında yaşamış olduklarından dolayı birçok noktalarda birbirlerine benzerler.

Başvekil Hazretleri, güzel memleketinizde derin bir hayranlıkla takdir etmem müyesser olan şey yalnız görmüş olduğumuz dostane misafirperverlik nişanelerinden ibaret değildir. Aynı zamanda yalnız Bulgaristan'a münhasır olmayan bir takım esbaptan mütevellit büyük müşkülata rağmen mümtaz zimamdarlarının sevk ve idaresi altında kendisine has deha ile en muhtelif sahalarda en harikulade ve en feyyaz faaliyetleri göstermiş olan kahraman Bulgar milletinin merdane enerjisi ve sadakati de bu hayranlığımızın başlıca âmillerindedir. Bu milletin sebatkârane azmi, terakki ve medeniyet yolunda sarfetmiş olduğu tasviri gayrikabil gayretleri, ona diğer bütün milletlerin ve bilhassa komşularının hürmet ve teveccühünü kazandırmıştır. Türk ve Bulgar dostluğu yalnız hissiyat sahasında tecelli etmiyor. Bu dostluk söylemeğe mecburum ki, memleketlerimizin resmi münasebetlerinden de esaslı surette mülhem olmaktadır. Yeni Türkiye'nin harici siyasetinin mümeyyiz hatları, bu

siyasetin istinat etmekte olduğu prensiplerin değişmemezliğidir. O bu siyasetin kabul etmiş olduğu hepsi tek ve aynı davaya, sulh ve vifak davasına hadim, başlıca direktifler daima aynı olarak kalacaktır. Ve Başvekil Hazretleri siz de biliyorsunuz ki Türk-Bulgar dostluğu bu direktiflerin en güzellerinden biridir.

Hükümetlerimiz bu dostluğu, bugün memleketlerimiz arasındaki münasebetleri sıkılaştıran bir takım diplomatik akitlerle tevsik etmek ve kuvvetlendirmek istemişlerdir. aralarında tasfiye edilecek hiçbir şey mevcut olmayan, coğrafi vaziyetleri, mütekebil menfaatleri ve ihtiyaçları kendilerini birbirine yaklaştıran Türkiye ile Bulgaristan anlaşmaları ezelden mukadder bir şeydir.

Başvekil Hazretleri, buyurduğunuz gibi iktisadi buhran el'an bütün dünyada hükmünü sürmektedir. Her memleketin bütün cihana şamil olan bu musibetin felâketi tesirlerine karşı bir çare olmak üzere kendisine ait işlerde ittibasını muvafık görmüş olduğu tedbirlerle zaruret vardı, ahval ve vukuat bunları haklı gösteriyordu. Fakat, bu ana kadar bunların matlûp gayeyi elde ettirmeğe kâfi olmadıkları anlaşılmıştır.

Bu sebepten dolayı tamamı ile sizin fikrinizdeyim ve bu milli tedbirlerin başında şimdilik milletler arasında iki cihetli itilâflar şeklinde tatbiki icap eden halisane ve devamlı bir mesai birliğinin son derece muvafık ve müessir bir çare olacağı mütalaasındayım.

Gerek Bulgar Hükümetinin ve gerek Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin memleketlerimiz arasındaki ticari münasebetleri daha ziyade canlandırmak ve inkişaf ettirmek için ellerinden geleni yapacaklarına eminim. Demin harici siyasetinizin en esaslı kaygısının ne olduğunu söylemiştim. Bu kaygı şu netice ile ifade edilebilir. Her yerde ve herkes için sulh... Bir prensibin kuvveti o prensibin umumiyet külliyyetinde mündemiç olduğunu unutmamak icap eder. Şu halde inhisarcı bir dostluk siyaseti takibinden daha ziyade cihanın sulhu ve asudeliği için tehlikeli bir şey mevcut olmadığını söylemeğe lüzum var mıdır? Böyle bir siyaset yalnız akamete mahkûm olmakla kalmaz, aynı zamanda umumi sulhun zararına olarak etrafında itimatsızlığa ve kin ile husumete tahavvül etmekten hali kalmayacak bir takım hisler de yaratır. Her zaman doğru

olan bu hakikati müdrük bulunduğu içindir ki Türkiye Cumhuriyeti yalnız bir milletin değil, bütün milletlerin dostluğunu elde etmeye çalışmaktan bir an hali kalmamış ve mevcut dostluklarına tamamen sadık kalmakla beraber milletlere kayıtsız ve şartsız olarak kenti dostluğunu vermiştir. Türkiye Cumhuriyetinin uzun ve sebatkârane gayretlerinin semerelerini birkaç seneden beri haklı bir memnuniyet ile toplamakta olduğunu söylerken hiçte vâhi bir gurura kapılmıyoruz. Filhakika Türkiye Cumhuriyeti temennilerinin tahakkuk ettiğini ve kendisi ile akt olunan muahedeler miktarının hergün artmakta olduğunu görmekteyiz.

Bu hal beni ahiren Ankara'da Yunanistan mümessileri ile imzalamış olduğumuz Entente Cordialeden burada bahsetmeğe sevk ediyor. Bu misakın muhteviyatını biliyorsunuz. Esasen Bulgar Hükümeti Kraliyesi bu misaka ait müzakerelerden devamlı ve muntazam surette haberdar edilmiştir. İtimat esasına müstenit olan Türk-Yunan münasebatına yeni bir faaliyet hamlesi veren bu misak, mahiyeti itibarı ile sulhu temin ve tarsin etmeğe namzet siyasi bir vesikadır. Türkiye'nin sulhperver maksatları hakkında mümasil şerait altında bulunan memleketlerle aynı şeyi yapabilmek imkânını en büyük bir samimiyetle tetkik etmeğe âmade olduğunu âlenen ve resmen beyan etmekten daha parlak ve daha kat'i delil gösteremem. Bu suretle memleketlerimiz arasında mevcut ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki münasebetlerin aynı münasebatı bulunan idare edici siyasi akitler ikmal edilmiş olacaktır.

Türkiye komşularının yakın şarktaki milletlerin hayır ve menfaatine olarak bu kabil muahedenameler imzalamak sureti ile ve münasebetlerini islah maksadı ile sarf edecekleri gayretlere şahit olmakla bahtiyar olacaktır.

Başvekil Hazretleri, vazifemiz Bulgar milletine Türk milletinin en ihlâskâr ve en samimi dostluk teminatını getirmektir. Burada bu vazifeyi ifa etmeme ve aynı zamanda Bulgar efkârı umumiyesine harici siyasetimizin ana hatlarını açıkça izah ve teşrih etmeme müsaade buyurduğunuzdan dolayı size fevkâlade minnettarım.

Kadehimi Bulgarlar Kralı Haşmetlü Üçüncü Boris Hazretlerinin ve Haşmetlü Kraliçe Hazretlerinin şerefine, zatı devletlerinin ve madam

Muşanof'un sıhhatine kaldırıyor ve necip Bulgar Milletinin Şeref ve refahına, Bulgar-Türk dostluğunun feyzine içiyorum."⁸⁰

b- Bulgaristan Kralı Boris ile görüşme ve diğer Temaslar

21 Eylül 1933 günü Başvekil İsmet Paşa ve Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Bey, Kral Boris tarafından kabul edilmişlerdir. Görüşmede, Kral Boris, Türk-Bulgar dostluğuna karşı yakından ilgi göstermiştir. Bulgar Kralı Boris, "Gazi'nin selâmlarından çok mütehassis olduklarını, kendi selâmlarının da bildirilmesini rica etmiştir".

İsmet Paşa ve Kral Boris arasında görüşmeler devam ederken, Bulgar Kraliçesi, İsmet Paşa, Tefvik Rüştü Bey ve Recep Bey'in eşlerini kabul etmiştir.

Başvekil İsmet Paşa ve Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Bey, Bulgar Kralıyla görüşmelerinden sonra, Muşanof'la beraber Dışişleri Bakanlığı'na giderek görüşmelere devam etmişlerdir. Görüşmeler bittikten sonra Türk Sefaretinde öğle yemeği verilmiştir. Ziyafetten sonra Muşanof, bir çay ziyafeti vermiştir. Çay ziyafeti esnasında görüşmelere devam edilmiştir.⁸¹ Bu görüşmeler de; Türk-Yunan Antlaşmasına Bulgaristan'ın da dahil olması, Türk-Yunan Antlaşmasına benzer bir Türk-Bulgar Antlaşması, Eski Dostluk Antlaşmasının yeniden ele alınması ve imzalanması konuları ele alınmıştır.

İsmet Paşa ile Tefvik Rüştü Bey, akşam Millî Tiyatroda şereflerine verilen yemeğe katılmışlardır. Hariciye vekili Tefvik Rüştü Bey görüşmelerle ilgili şunları söylemiştir: "Çalışıyoruz. Henüz müspet bir şekil yoktur. Netice yarın belli olacaktır". İsmet Paşa, Türkiye-Bulgaristan Antlaşmasıyla ilgili olarak görüşmelerle ilgili verdiği demecinde de: "Tecdit ve temdit edilen muahedenin iki memleketin münasebatını takviye ettiğini, bütün muallak mesaili halletmekte olduğunu, Ticaret muahedesinin sefirimizle Bulgar murahhasları arasında halledileceğini" söylemiştir.

⁸⁰ Belgelerle Mustafa Kemal ..., **a.g.e.**, s. 618-628; **Vakit**, 21 Eylül 1933,s.9; **Milliyet** ;22 Eylül 1933 ,s.5.

⁸¹ Belgelerle Mustafa Kemal..., **a.g.e.**, s. 632-634.

22 Eylül 1933 günü, İsmet Paşa, ilk olarak, Bulgar Gazetecilerini kabul etmiş ve Bulgar gazetecilerine Türkiye-Bulgaristan görüşmeleri ile ilgili şu demeci vermiştir :

“- Bulgar matbuatını selamlamakta bahtiyarım. Memleketlerimiz arasındaki dostane münasebatın takviyesi milletimizin hakiki arzusudur. Bulgar milletinin de aynı arzuda olduğuna kaniyiz. Bulgar matbuatı bu dostluğun inkişafında mühim vazifeler almıştır. Biz buna ehemmiyetle dikkat ettik. Bu rolün ehemmiyetine daima kıymet verdik.

Ziyaretimizde gördüğümüz misafirperverlikten çok mütehassis olduk. Buraya gelmiş olmaktan çok memnunuz. Yüksek devlet adamlarınızla iki memleketi alâkadar eden işleri dostane bir hava içinde konuşmakta devam ediyoruz.

Bunlarda henüz netice alınmamasının sebebi misafirperverliğinizin bizi mütehassis eden tezahürat içinde devamlı surette meşgul olmağa vakit bırakmamasıdır. Her halde iyi neticelere varılacağına inanmak lâzım gelir. Ayrılmadan evvel tekrar konuşuruz.”⁸²

Aynı gün, Kral Boris , Vrana Sarayında İsmet Paşa ve Tefik Rüştü Bey şerefine bir öğle yemeği vermiştir.

İsmet Paşa bu ziyafet hakkında gazetecilere şunları söylemiştir: “İntibalarım fevkalade iyidir. Devlet Reisiniz hakkında mevcut olan fevkalade iyi efkarı şahsan müşahade ve tespit imkanına nail oldum”.⁸³ Yemekten sonra, Türk Sefarethesinde bir çay ziyafeti verilmiştir. Bu ziyafete, Bulgaristan Meclis üyeleri ve diğer yabancı konsoloslar, gazeteciler ve Razgrattan gelen Türk heyeti katılmıştır.⁸⁴

Bulgaristan Meclis Başkanı tarafından akşamleyin Türk heyeti şerefine bir yemek verilmiştir. Yemek sırasında Bulgar Gazetecileri, Türk-Yunan misakî'ndan bahsederek, “Yunanistan'ın Bulgaristan'a hücum ederse, Türklerin

⁸² Belgelerle Mustafa Kemal ..., a.g.e., s. 640-641.

⁸³ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1933, s.6.

⁸⁴ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1933, s.1, 4.

de Bulgarlara hücum edip etmeyeceğini” sormuşlardır. Tevfik Rüştü Bey bu soruya cevaben şunları söylemiştir:

“- Bir başkası tarafından hücum vaki olursa beraberiz. Yoksa Yunanlılar, Bulgaristan’a hücum ederse ittifak mevzuu bahis değildir.”⁸⁵

V- İsmet Paşa’nın Sofya’dan ayrılışı

İsmet Paşa Sofya’dan ayrılmadan önce Hariciye Vekaletine göndermiş olduğu telgrafında görüşmelerle ilgili Bulgaristan’ın tutumunu şu şekilde değerlendirmiştir:

“- Bugün vaziyet... kati şeklini aldı. Türkiye dostunu politikalarına esas ittihaz ettiğini söylediler. Mevcut bitaraflik muahedesinin Yunanlılarla imza ettiğimiz pakt ile mutaarrız olduğunu... iddia ediyorlardı. Münakaşalardan sonra iki muahedenin birbirinin ahkâmını tayin ve tahdit ettiğini anlattık. Yunanlılarla imza ettiğimiz muahedenin Bulgar aleyhine hiçbir suretle işlemeyeceğine dair bizden bir mektup istediler. Taraflarımızdan bir taarruz ihtimalinden hariç bulunduğunu tasrih ederek pekala bir taahhüde girişeceğimizi ve Yunanlıların da böyle bir taahhüde belki de iştirak edeceklerini söyledik. Kendi tekliflerinde epey ısrar etmişlerdi. Yunanlılarla aleyhine taarruzu teşci eder bir vaziyet alamayacağımız esasından giderek ısrarımız... neticesinde bundan vazgeçirildiler. Hülâsa olarak bizim ilk pakt neticesinde daha şimdiden Yunanlıların taleplerinde müfrit olduklarını, onlarla anlaşmak istediklerini bildirdiler. Bizim teklif ettiğimiz aynı paktı şimdi imza edemeyeceklerinin sebebi de bu olduğunu, beş-altı aya kadar ümid ettiklerini bildirdiler... Yunanlılarla meseleleri hallederken politika noktalarına intikalinde bir arazi meselesi niyetleri de var. Anlaşmak kabil olmayacağını ve bu hususta kati karar vermeleri icap ettiğini söylemem üzerine derhal anladığını izhar etti. Bundan sonra Titulesko’nun ziyareti ve onunla Yugoslavya ile yapacağımız muahededen açılınca tekrar telaş ve tazallüm eden başvekil için mahiyeti ve kendi vaziyet ve menfaatlerine mütabakatı anlatıldı, itirazı kesti. Namüsait hava ve zamanda

⁸⁵ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1933, s.4.

azami randıman alınmıştır, zannederim. Vaziyet üzerinde teşhis koymak için şöyle denilebilir:

Türlü kararsızlıktan ve muhtelit usuller arasında pazarlık arzu ve manevrasından bir müddet için çıkarak Türk politikasına temayül göstermek istemişlerdir. Bu vaziyetin inkişaf ve derecesi ile mahiyeti zaman ve ahvale tabidir. İsmet...".⁸⁶

Türkiye-Bulgaristan görüşmelerinin son bulmasıyla resmi tebliğ yayınlanmıştır.

"Başvekil İsmet Paşa ve Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyle Bulgar Başvekili ve Hariciye Nazırı M. Muşanof konuşmaları esnasında iki memleketi alâkadar eden bütün meseleleri gözden geçirmişler ve umumî vaziyeti tetkik etmişlerdir.

Bu fikir teatisi bir itimat, açık yüreklilik ve samimiyet havası içinde devam etmiş gerek Türkiye ile Bulgaristan menfaatlerinin tesanüdünü gerekse iki memleketi ve beynelmilel teşriki mesaiyi alâkadar eden meselelerde ki noktai nazar mutabakatlarını bir kere daha meydana koymuştur.

Umumî sulh ve anlaşma ziyaretini tatbikte devam etmeğe kat'iyen azmetmiş olan ve iki memleketi teşkil eden mütekabil dostluk ve muhabbet hisleriyle daima mütehalli ve bunun ifadesini tecdit eylemek arzusunda bulunan iki hükümet, Ankara'da 1929'da aktedilen bir taraflık, uzlaşma, adli sureti tesviye ve hâkem muadehedinin şimdiden ve beş sene müddetle yeniden temdit eylemeği kararlaştırmıştır. Bu münasebetle her iki hükümet, tarafeynden biri veya diğeri tarafından girilmiş veya girilecek teahhütlerin mezkûr muahede ahkâmını hiçbir veçhile ihlâl edemeyeceğini veya bu ahkâmın şumulünü azaltamayacağını kaydetmek hususunda mutabık kalmışlardır.

Bu fikir iledir ki Türk vekilleri 14 Eylül 1933'te Ankara'da imzalanan Türk Yunan muahedesinin at'iyen ne Bulgaristan'a ne de diğeri herhangi bir memleket aleyhine müteveccih olmadığını ve bilhassa Bulgaristan'a karşı hiçbir

⁸⁶ Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı, *a.g.e.*, s. 320-321.

hasmane temayülden mülhem bulunmadığını kendiliklerinden Bulgar hükümetine beyan etmişlerdir.

Bundan başka her iki hükümet Türkiye ile Bulgaristan arasında muallâkta bulunan birkaç meselenin en kısa bir müddet zarfında tetkik ve tasfiyesinin muhtelit bir komisyona tevdiine karar vermişlerdir.”⁸⁷

VI- İsmet Paşa'nın Varna'yı ziyareti ve Türkiye'ye dönüşü

23 Eylül 1933 günü, İsmet Paşa ile Tefvik Rüştü Bey ve heyeti beraberlerinde Bulgaristan Başbakanı Muşanof, Türkiye'nin Sofya ve Bulgaristan'ın Ankara Elçileri trenle Tırnova'ya hareket etmişlerdir. Türk misafirleri Sofya istasyonunda, Bulgaristan Meclis üyeleri, Bulgaristan Kral ve Kraliçe'nin temsilcileri ve kalabalık bir halk topluluğu tarafından karşılanmışlardır. İsmet Paşa ve heyetini taşıyan tren sabahleyin Varna'ya geldiğinde, Türk heyetini Varna Valisi karşılamıştır. Varna Tren İstasyonunda, Türkiye ile Bulgaristan arasında 1929'de imza edilen Dostluk, Bitaraflık ve Hakem Antlaşmasını, beş sene daha uzatan bir protokol imzalanmıştır. Antlaşmayı, Türkiye adına İsmet Paşa ve Tefvik Rüştü Bey, Bulgaristan adına da Başbakan ve Dışişleri Bakanı Muşanof tarafından imzalanmıştır.⁸⁸ Antlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 18 Mayıs 1935 'te kabul ve tasdik edilmiştir.⁸⁹

İsmet Paşa ve Heyeti Varna'da coşkuyla karşılandıktan sonra, otomobille Vaksimyef sarayına gidilmiş ve burası gezilmiştir. Vaksimyef Sarayından sonra Varna plajına gidilmiştir.

Öğleden sonra Varna Belediye bahçesinde Türk Heyeti şerefine bir yemek verilmiştir. Yemek sonrasında, Türkiye-Bulgaristan Protokolünün

⁸⁷ *Vakit*, 23 Eylül 1933, s.1; *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1933, s.1; *Milliyet*, 23 Eylül 1933,s.2.

⁸⁸ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1933, s.4, *Vakit*, 23 Eylül 1933, s.8, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Eylül 1933, s.1. Sözkonusu antlaşma 1929 yılında imzalanan Türkiye-Bulgaristan Dostluk, Bitaraflık ve Hakem Antlaşmasının 5 yıl süreyle uzatılması olduğu için antlaşmanın maddelerine yer vermedik. Antlaşmayla ilgili olarak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal şunları söylemiştir: "Bulgaristan'la dostluk ve emniyet münasebetlerinin artırılması için biz bütün imkanları kullanmaktayız. İki memleket arasındaki Bi tarafık ve Hakem Muahedesinin uzatılmasını derpiş eden bir protokol, vekillerimizin komşu hükümete ziyaretleri esnasında imzalanmıştır. İktisadi ve siyasi münasebetleri inkişaf ettirmek,cumhuriyet hükümetinin ciddi arzusudur.", Atatürkün Milli Dış Politikası,c.II, *a.g.e.*, s.58.

⁸⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, c: 25, 18.05.1935, D:5, I.5, Ankara 1935, s.120.

imzalanmasından sonra Başvekil İsmet Paşa, Tefvik Rüştü Bey ve Muşanof Türk Torpidosu "Yavuz"u ziyaret etmişler ve gemide bir çay ziyafeti verilmiştir. Çayda Muşanof şunları söylemiştir: "Nasıl ki Karadeniz ve Akdeniz birbirine bitişik iseler Türkiye ve Bulgaristan'ın birbirlerine bu surette bağlı olmasını temenni ederim."

Muşanof'un nutkuna İsmet Paşa da şu cevabı vermiştir: "Bulgaristan'ı ziyaret etmiş olduğumuzdan dolayı pek ziyade memnunuz, ümit ederim ki Türk-Bulgar dostluğu daima kavi olacaktır".

Nutuklardan sonra Türk ve Bulgar heyetleri Yavuz'dan ayrılmışlardır. İsmet Paşa, Bulgaristan heyeti ile kısa bir görüşmeden sonra Varna'dan hareket etmiştir.⁹⁰

İsmet paşa ve heyetini taşıyan Yavuz, Varna'dan İstanbul'a yola çıkmıştır. Sorunsuz bir yolculuktan sonra⁹¹ Dolmabahçe önüne gelindiğinde, İsmet Paşa ve heyeti, Cumhurbaşkanı Katibi Hikmet, Riyaseticumhur Muhafız Alayı Kumandanı İsmail Hakkı ve Yaver Naşit Bey, Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa tarafından karşılanmıştır. İsmet Paşa, Sofya seyahatiyle ilgili demecinde şunları söylemiştir :

"- Bulgaristan'dan memnuen dönüyorum. Oraya Türkiye'nin iyi hislerini büyük reisimizin selam ve muhabbetlerini götürdüm. Çalışkan, kıymetli Bulgar halkı bu vesile ile Türkiye'ye ve büyük reisimize karşı sevgi ve saygılarını gösterdiler. Bulgaristan devlet adamları ile samimi konuştuk ve anlaştık. Esasen mevcut olan dostluğun idame ve inkişafına çalışılmasına karar verildi.

Bir sene müddeti kalan Bitarafılık, uzlaşma ve hakem muahedelerinin beş sene için uzatılması bu samimi havayı gösteren bir neticedir. Dostum Bulgar başvekilli M. Muşanof Karadeniz sularına kadar devam eden kıymetli yol arkadaşlığı ile bizi çok mütehassis etti. Muhtelif fırkaların liderleri ile ayrı ayrı konuşmak zevkine nail olduk. Hepsi ile iki memleket menfaati için lazım olduğuna mutabık kaldık. Bilhassa kıymetli Kral ve Kraliçe Hazretlerinin heyetimiz hakkında izhar buyurdıkları büyük nezaketten şükranla bahsetmeği

⁹⁰ *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1933, s.4.

⁹¹ İsmet Paşa'nın Varna'dan Yavuz'la İstanbul'a yolculuğunun ayrıntıları için bkz. *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1933, s.5

borç bilirim.”⁹² İsmet paşa demecinden hemen sonra, Dolmabahçe Sarayında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek Sofya Seyahati ile ilgili bilgi vermiştir.⁹³

İsmet Paşa, Sofya Seyahatinin bir neticesi olarak Bulgaristan Başbakanı Muşanof’a şu telgrafı göndermiştir:

“Bulgaristan’dan unutulmaz hatıralar götürüyoruz. Gerek Bulgar Hükümeti, gerekse Bulgar milleti tarafından hakkımızda gösterilen samimiyet ve âli cenaplık nişaneleri bizi çok mütehassis ve minnettar kılmıştır. Bundan dolayı bir defa daha zatı devletlerine Bulgar hükümetine ve dost millete hararetle teşekkür ederiz. Sofya’yı ziyaretimizden, iki memleketi birbirine bağlayan sağlam ve derin dostluk bağlarının kuvvet bulmasına çok yardım ettiği ve Bulgaristan’la Türkiye arasındaki muslihane teşriki mesaiye daha kuvvetli bir hamle ermiş olduğu bir hakkın ümit edilebilir.

Haşmetlü Kral ve Kraliçe Hazeratına hakkımızda göstermek lütfunda buldukları ve bizi fevkalade mütehassis eden çok nüvaziskar kabulden dolayı derin minnettarlığımızın hürmetli ifadesini gözetmenizi zatı alilerinden rica ederiz. Refikam ile Tefvik Rüştü Beyin refikaları hanımefendi yürekten gelen muhabbet hislerinin Madam Muşanof’a arzını zatı devletlerinden rica ederler.

Asil Bulgar milletinin ve refahı hususundaki hararetleli temennilerimizle birlikte yüksek hürmetlerimizin ve samimi dostluğumuzun teminatı kabul eylemenizi rica ederiz.”⁹⁴

⁹² *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1933, s.1; *Akşam*, 30 Eylül 1933, s.2 ; Özmen, *a.g.t.*,s. 92. İsmet Paşa, Türkiye’ye dönüşünde İngiliz Büyükelçisine şunları söylemiştir:“Biz Sofya’ya vardığımızda siyasi atmosfer oldukça soğuktu. Fakat üç günlük görüşmeler sonunda, Bulgar Hükümetini ve halkını, Türk-Yunan Paktında söylenildiği gibi direkt olarak Bulgaristan’a karşı yapılmış hiçbir şeyin olmadığına ikna ettiklerini” ifade etmiştir. Özgiray, *a.g.m.*, s.64.

⁹³ *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1933, s.5.

⁹⁴ *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1933, s.1; *Vakit*, 26 Eylül 1933, s.9.

VII- Seyahatin Yankıları

İsmet Paşa'nın seyahatine, Bulgaristan Kamuoyu ve Basını tarafından büyük önem verilmiştir.

Slovo gazetesi, İsmet Paşa'nın Sofya seyahatinin sonuçları hakkında şunları yazmaktadır : "Milletimizin Türklere karşı mütehassis olduğu iyi hisler, bize karşı hissiyatını sık sık izhar etmiş olan büyük ıslahatçı Gazi Mustafa Kemal'in samimiyetinde anlam bulmaktadır".

Zora gazetesi, "Türk-Yunan misakının Bulgaristan'a karşı tevcih edilmiş olduğunu iddia eden Eleftron Vima gazetesinin yaptığı entrikalara kapılmamalıyız. Türkiye'den isteyecek hiçbir şeyimiz yoktur ve Başbakan Muşanof'un, Muhterem Devlet Adamı İsmet Paşa'yı Bulgaristan'ın Türk toprağı üzerinde hiçbir emeli olmadığını bir defa daha temin edeceğine kaniyiz. Bu noktanın bilinmesi olması ve Ankara'nın bu durumdan rahat olması lazımdır."

La Bulgarie, "Her şeyden evvel dünyaya Türk-Bulgar dostluğunu gösteren bu ziyaret Balkanlarda bir barış simgesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ziyaret iki komşu memleketin devlet adamlarına katedilen yolu ve yeni şartların icap ettirebileceğı durumu takdir ve tespit imkanını verecektir. Yeni Türkiye'nin icraatini hep memleketten evvel hayranlıkla takdir eden Bulgaristan bu memleketin milli ve uluslararası plandaki başarılarından samimi bir surette sevinmektedir. Misafirlerimiz bunu layık olduğu gayreti Türk-Bulgar dostluğunun bu saatlerinde burada takdir edebilirler."

Zname, "Bunların yalnız dostluğu gelecekları için kafidir. Sınırların korunması için en emin bir zamana rastlamaktadır. İki memleket arasındaki ortak bağlar aynı zamanda iki millet menfaatindeki işbirliğı esasına bağılı sıkı dostluklarına hizmet edecek mahiyettedir".⁹⁵

La Bulgarie gazetesi bir diğerk makalesinde şunları yazmaktadır: "Şu sırada, bütün dünya gibi, Türkiye ile Bulgaristan'ın davaları sonuna kadar devam edecek olan kalkınma gayretlerinin başlıca şartını teşkil eden iktisadi durumun gelişime ilişkindir. Bu bakımdan hükümet başkanları, ileriye götüren

⁹⁵ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1933, s.5; *Vakit*, 23 Eylül 1933, s.3; *Yeni Asır*, 24 Eylül 1933, s.3.

tek yol olarak, milletlerarası işbirliğini geliştirme konusunda anlaşmışlardır. Bu işbirliği, anlaşmak için yaratılmış olan ve aralarındaki uyumla birlikte memleketlerimiz açısından zaruridir ve hakiki silah ancak dünyanın tekrar canlanması suretiyle meydana gelecektir.

Fakat bu münasebetle, açıklanması gereken iki şey; Türkiye ile Bulgaristan aralarındaki ilişkileri her vasıta ile sıkılaştırmak lüzumuna kani olarak bu bağları geliştirme isteğini resmi surette teyit etmiş olmalarıdır. Nitekim İsmet Paşa, açık olarak bildirmiştir ki; Türk-Bulgar dostluğu ifadesini yalnız hissiyat sahasında bulmakta değildir, fakat barış ve milletlerarası uzlaşmaya bu derece sadık olan memleketlerimizin resmi ilişkilerinde etkilemektedir. Her yerde ve herkes için barış, Türkiye'nin de Bulgaristan'ın da siyasi prensiplerini ifade eden bir formüldür. Bizzat kendilerine karşı samimi ve açık alınlı olan iki millet bütün dünyaya güven telkin etmek arzusunu meşru olarak beslemektedir. Bu gerçek , karşılıklı ilişkilerini geliştirmekle birlikte barışa ve milletlerin birbirine yaklaşmasına çalıştıklarına kanidirler."⁹⁶

Nezavisomost: Bu antlaşmadan barış ihtiyacının ne kadar büyük ve ne kadar gerçek olduğunu anlamaktadır. Bu son zamanlarda akt olunan birçok antlaşmalar, savaştan bizi uzaklaştırmış olan on beş yıla rağmen ve onun neticelerinin ve ne de onu doğurmuş olan sebepler ortadan kalkmamış ve Avrupa barışının ise hala geçmişin yükü altında ezilmekte olduğunu ispat etmektedir. İnsanlık belki hiçbir zaman, bugünkü iktisadi sıkıntının tesiri altında, barışı temin etmek ihtiyacını duymamıştır. Bundan dolayıdır ki, Türkiye ile Yunanistan, aralarındaki bütün ihtilafları hallettikten sonra, siyasi ilişkilerini devamlı surette geliştirmek istemiştir. Fakat, bu antlaşma dolayısıyla, bilhassa bize yansıyan bir mesele vardır. Bu da bizim için hayati ehemmiyeti olan (Ege Denizi) üzerinde mahreç meselesidir. Ve madem ki yeni antlaşmaya göre ; her iki memleket birbirini temsil hakkına haizdir, bizi bu kadar yakından ilgilendiren bu meselenin çözümü konusunda gösterilecek çabayı Türk dostlarımızdan beklemek hakkımızdır."⁹⁷

⁹⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Eylül 1933, s.3.

⁹⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1933, s.3.

Makedonya göçmenlerinin yayın organı olan "Makedonica", "Türk devlet yöneticilerinin Sofya'yı ziyareti bize müsait bir fırsat vermektedir. Şayet, yeni antlaşmanın müellifleri, yalnız barışı kurmak hedefini amaç edindiklerini beyan ederken samimi iseler iki memleketin ortak sınırlarının korunmasını temin eden madde olduğu gibi açıklanmaması lazımdır. Çünkü, aksi takdirde, yeni antlaşmanın, Bulgaristan için kötü anlaşılması komşu memleketler için de şüpheli bir durum ortaya çıkarır. Bulgaristan'ın hayati menfaatlerinin Ege Denizine doğrudan yolunu kapamaya müsait olmadığını Türk Devleti yöneticilerinin bilmemesine imkan olmadığı gibi böyle bir düşünce ise memleketimizin kendisine esasen resmi surette tanınmış olan bir hakkına karşıdır ve Balkan barışı için de kötü neticeler doğurabilir."⁹⁸

Narad, Sofya Seyahati ve Türk-Bulgar münasebatı hakkında şunları yazmaktadır: "Bulgar kamuoyu pek nadiren, Türk misafirlerin ziyareti esnasında birleşmiş bulunur. Bu birleşme hükümet görevlileri üzerinde tesir yapmış, bakanlar Bulgaristan'ı bir Türk-Yunan-Bulgar antlaşmasına katılmaktan menetmiştir. Bulgaristan Küçük İtilaf tarzında olan bu itilafa girmemiştir. Türk-Yunan antlaşması hakikatte bir savunma ittifakıdır. Bu ittifakın kimseye karşı olmadığını zannederiz. Fakat bundan maksat bir üçüncü devlete karşı bugünkü Türk ve Yunan sınırlarının korunmasıdır. Bulgar hükümeti 1929 Türk-Bulgar dostluk antlaşmasını yenilemekle iyi hareket etmiştir. Fakat diğer muallakta kalan meselelerin halli için hiçbir şey yapılamamıştır. Ticaret antlaşması, göçmenlerin emlak meselesinin muhtelit komisyonunda büyük iş göreceğini kani değiliz. İki hükümeti alakadar eden siyasi ve iktisadi meseleler de bir gelişme yoktur. Fakat 1933'te 1929 senesinde elde edilen neticelerle yetinemeyiz. Balkan milletleri anlaşma ve yakınlaşma yolunda güvenilir adımlarla ilerlemeğe mecburdurlar. Balkan memleketleri arasındaki anlaşmazlıkları bir parça daha fazla milli sınırın haricine çıkararak incelemek açık ve devamlı bir anlaşmanın esas noktası olabilir."⁹⁹

Türk basınında, İsmet Paşa'nın Sofya Seyahati oldukça geniş yer bulmuştur.

⁹⁸ *Vakit*, 24 Eylül 1933, s.9.

⁹⁹ *Akşam*, 2 Teşrinievvel 1933, s.1.

Sofya seyahatine katılan Falih Rifkı (Atay) geziyle ilgili intibalarını dönemin başlıca gazetelerinden Hakimiyet-i Milliye'de şöyle anlatmıştır:

“Bu misakın Bulgar gazeteleri üzerinde ne kadar menfi bir akis olduğunu Sofya'da anladık. Türklerle Yunanlılar arasında karşılıklı hudut garantisi demek, ancak Bulgaristan'ın aleyhine bir tertip demektir. Çünkü misakın bu hudut maddesinde yalnız Bulgarların Akdeniz mahreci davası hesaba katılmış olabilir. Türk-Yunan misakının bilhassa Bulgaristan'a karşı olmadığı, Bulgaristan'ın bu misakın üçüncü olmasına hiçbir mani olmamasıyla kolayca ispat olunabilir. Nitekim böyle üçüncü misak hakikat olduğu zaman, gene hiçbir dördüncüye karşı olmayacaktır.

Biz senelerden beri harp denen facianın hiçbir ihtilafın çaresi ve tedbiri olmadığı prensiplerinden hareket ediyoruz. Bilakis milletler arasındaki ihtilafların hakiki sebebin milletler arasındaki emniyetsizlikle olduğu iddiasındayız. Eğer bu emniyetsizlik havası kalkacak olursa, ne ekalliyet, ne de iktisat mücadelelerin devam etmesine sebep vardır. İki millet arasında uzlaşıp anlaşmanın en kısa yolu, açıkça bir hesaplaşma olduğunu Türk-Yunan harici münasebetleri pek iyi gösterir. Bu sarahat Bulgar-Türk dostluğunda da vardır. Onlarla da en iyi dostlarız; çünkü birbirimizden emniyetdeyiz. İsmet Paşa'nın Sofya Seyahati, bu hakikatin bir daha tekrar edilmesine vesile olmuştur.”¹⁰⁰

Sofya seyahati ve nedenleri üzerinde geniş yer veren Vakıf gazetesi yazarı Mehmet Asım, konuyla ilgili olarak makaleler yayınlamıştır. “Sofya Ziyareti” adlı makalesi'nde şunları yazmıştır: “Türkiye, Balkan komşusu Bulgaristan'ın dostluğuna bir kıymet verir, muhtelif vesilelerle fiili surette bunun delillerini de göstermiştir. İki memleket arasında mevcut olan eski muallak meselelerin tasfiyesi için her şeyi yapmıştır. Evvelki Türk-Bulgar dostluk ve bitarafılık misakı bu suretle imza olunmuştur.

Şimdiye kadar iki memleket arasında fiilen teessüs etmiş olan bu vaziyeti değiştirecek bir şey var mıdır? Bizim tarafımızdan asla... İşte yeni Türk-Yunan misakının imzasından sonra İsmet Paşa ile Tefik Rüştü Bey'in Sofya'yı

¹⁰⁰ Falih Rifkı, “Bulgaristan'da Neler Yaptık”, *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Eylül 1933, s.1.

ziyaret edişleri bu hakikati açıkça Bulgar devlet adamlarına izah edebilmek için güzel bir fırsat hazırlamıştır. Bu itibarla faydalı da olmuştur.

Eğer Türkiye ile Yunanistan arasında akdedilmiş olan misak, bazı Bulgar gazetelerinin ilk günlerde tahmin ettikleri gibi Bulgaristan aleyhine teveccüh eden hareket olsaydı, Türkiye Başvekilinin Sofya'yı ziyareti arifesinde imza olunmazdı, yahut o mahiyette bir misak imza olunduktan sonra artık bu ziyaret yapılmazdı. Nitekim İsmet Paşa Hazretlerinin Sofya'ya muvasatları üzerine Bulgar gazetelerinin neşriyatında hasıl olan değişiklik tebunu teyit etmiştir.

Yeni Türkiye'nin dostluk siyaseti açıktır. Bu da büyük veya küçük, kuvvetli veya zaif olmak mülahazaları ile asla alakadar olmaksızın her devletin samimi dostluğa karşı dostluk göstermektedir. Hiçbir harici tesire tabi olmayarak bu yolda sebat etmektedir... Cumhuriyet tarihi baştan başa buna şahittir. Kaldı ki Türkiye Bulgaristan'ın ne kadar dostu ise Yunanistan da dost olmak için o kadar samimiyet göstermektedir. Binaaleyh yeni Türk-Yunan misakının Türk-Bulgar,yahut Bulgar-Yunan münasebatını bozması şöyle dursun bu dostluk münasebatın daha ziyade kuvvetlenmesine hizmet etmesi lazım gelir.

Büyük bir memnuniyetle görüyoruz ki Bulgar Başvekili Muşanof cenabları bu hakikati takdir edecek siyaset ve dirayete malik olduğunu dünkü nutku ile isbat etmiştir. Bu itibarla Sofya ziyaretinden iyi neticeler beklenebilir.”¹⁰¹

Bir başka makalesinde Mehmet Asım şunları yazmıştır: “Seyahat, adeta hava bozukluğu alameti zannedilen bir ufuk kullanıldığında sonra birden bire ortalığın açılması, bulutların dağılması ve her tarafı bahar güneşi kaplaması gibi bir şeydir. Sofya seyahatinin bu ilk neticesini tabii memnuniyet ile kaydetmek lazımdır.

Sofya seyahatinin diğer iyi bir neticesi vardır ki, o da şimdiye kadar Türkiye ile Bulgaristan arasındaki dostluk ve iyi komşuluk münasebatına

¹⁰¹ Mehmet Asım, “Sofya Ziyareti”, *Vakit*, 22 Eylül 1933, s.1. Sofya seyahatiyle ilgili Mehmet Asım'ın bir diğer makalesi, Mehmet Asım, “Türk-Yunan Misakının İmzası Münasebeti ile”, *Vakit*, 15 Eylül 1933, s.1. İsmet Paşa'nın Sofya Seyahati dönüşü beyanatıyla ilgili bir makale yayınlamıştır. bkz. Mehmet Asım, “İsmet paşa'nın Beyanati”, *Vakit*, 1 Birinci Teşrin 1933, s.1.

rağmen halledilmemiş olan bazı ihtilafli meseleleri kati olarak tasfiyesine karar verilmiş olmasıdır. Her iki tarafça seçilen muhtelit bir komisyon yakın bir zamanda bunu temin edecektir. Ondan sonra zaman zaman dostluk münasebatını bulandırmak istidadını gösteren suitefehhüm tohumları da artık ortadan kalkmış olacaktır.”¹⁰²

Akşam Gazetesi yazarlarından Necmettin Sadık da: “İsmet Paşa'nın, bu hadiselerin ferdasında Sofya'ya gitmesi, Türk-Yunan dostluğunun hakiki mahiyetini Bulgar dostlarımıza, bizzat anlatmasına vesile olacaktır.İsmet Paşa M. Muşanof mülakatının neticesiz kalmayacağına eminiz. Muhataplarında da aynı zihniyetin, aynı sulh ve dostluk gayesinin mevcudiyetine kaniiz.

Milletler arasında çalışma birliği, iyi geçim için ilk şart tam ve açık konuşmaktır. İsmet Paşa'nın Sofya seyahati, bu bakımdan, iki memleket için çok faydalı neticeler verecektir. El verir ki her iki tarafta yalnız hüsnü niyet hakim olsun...”¹⁰³

Yeni Asır gazetesi Baş yazarlarından İsmail Hakkı şunları söylemektedir: “Başvekil İsmet Paşa, dün Bulgaristan'dan döndüler. Bu seyahat çok samimi bir hava içerisinde cereyan etmiştir. Türk-Yunan misakından memnun olmayan bazı ecnebi mehafil bu anlaşmayı Bulgaristan'a müteveccih bir hareket olarak göstermişlerdir. Bulgar matbuatı da aşağı yukarı, müşterek hudutların emniyetini tekeffül meselesinde, bazı ecnebi matbuatının tahrik amiz neşriyatına kapılarak heyecan ve asabiyet göstermişlerken, Bulgaristan Akdeniz'de bir mahrece sahip bulunmak yolundaki iddialarından vazgeçemediklerini ileri sürmüşlerdir. Halbuki Türk-Yunanistan tecavüzi mahiyette aralarında bir ittifak yapmış değillerdi. Sulha hizmet arzusundan kuvvet alan bu iki memleketi müşterek hudutlarının emniyetini tekafül eylemişler, daha vasi iktisadi ve siyasi anlaşmalarla bir Balkan siyasi anlaşmalarla bir Balkan Birliğine yol açmak istemişlerdir.

Böyle bir anlaşma ve birleşmenin Akdeniz ve Cihan Sulhu üzerinde yapabileceği müsbet tesirler ise elle tutulacak, gözle görülecek derecede

¹⁰² Mehmet Asım, “İsmet Paşa'nın Dönüşü”, *Vakit*, 26 Eylül 1933, s.1, 2.

¹⁰³ *Akşam*, 19 Eylül 1933, s.2.

meydandadır. Biz kendi hesabımıza cihanda sulh amili olmayı en büyük gaye edinmiş bir milletiz...

Eğer Bulgarların Türk-Yunan misakına iştirakini temin eyleyebilmiş bulunsaydık elbette Balkanların sulh davasına büyük bir davasına büyük bir hizmet daha ilave eylemiş olacaktık. Maalesef bugün için Bulgaristan'daki vaziyet buna imkan bırakmadı. Bu komşumuzla da aramızda mevcut dostluk muahedesinin beş sene temdit eylemekle iktifa ettik. Bu bizim için ve komşumuz için de ehemmiyeti istikrar edilmeyecek bir emniyet amilidir. Lakin bu seyahatten Balkan Birliği ülküsüne bizleri yaklaştıracak daha mühim neticeler bekleyebilirdik..."¹⁰⁴

Sofya seyahati ile ilgili Son Posta gazetesinde yayınlanan "Sofya Ziyareti ve Bulgar Matbuatı" adlı makalede şöyle bir değerlendirme yapılmıştır: "Yunan Devlet Ricalinin memleketimizi ziyareti akabinde Başvekil İsmet Paşa ile Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Beyin Sofya'ya hareketleri, iki memleket ardında muallak durduğu anlaşılan meselelerin daha iyi meydana çıkmasına vesile vardı. Bulgarlar şimdiye kadar içlerinde bir ukde olarak yer etmiş görünen davalarını, siyasi meyil ve kanaatlarine göre izah ettiler.

Bunların kısa bir zamanda halledilmesinin iki taraf münasebeti üzerinde iyi tesir yapacağını söylediler. Onların bu mülahazası sarit görülmüş olacak ki bu işlerle meşgul olmak üzere muhtelit bir komisyon teşkil edilmesine karar verildi. Ayrıca Türk-Bulgar dostluk muahedesinin beş sene müddetle uzatılmasındaki faydalar göz önüne getirildi. Fakat Türk-Yunan devletleri arasında ahirel esası kurulan misaka benzer bir misak yapmayı Bulgarlar lüzumlu görmediler. Bunun böyle olmasında, bilhassa Bulgar matbuatının neşriyatı amil oldu. Başvekil İsmet Paşa bir nutukla Türk-Bulgar münasebatı hakkında Türk Cumhuriyetinin görüş ve düşünüşünü izah edinceye kadar bu matbuat ihtiyatkar davrandı. Memleket davasını müdafaa protokol ve siyasi mücadelenin müsaadesi nispetinde azami serbest lisan kullanan Bulgar

¹⁰⁴ İsmail Hakkı, "Sofya Ziyareti, Umulan Neticeyi Verebildi mi?", *Yeni Asır*, 26 Eylül 1933, s.1.

matbuatını biz azami hassas gördük. Öyle bir hassasiyet ki, şuurunu halkın vicdanı yaratıyor. Bu şuurda daima isabet vardır.”¹⁰⁵

Siirt Mebusu Mahmud (Soydan), “Balkanlarda Sulh, Sofya Dönüşü” adlı makalesinde İsmet Paşa’nın Sofya Seyahatini şöyle değerlendirmiştir:

“Bulgar Başvekili Gospodin Muşanof’un Ankara ziyaretini iade için Sofya’ya giden ve Başvekil Hazretleri ile Hariciye Vekili ve beraberindeki Türk Heyeti bugün memlekete dönüyorlar. Şüphe yok ki, Sofya temas ve müzakerelerinin pek çok faydası oldu. Şurası muhakkak ki, Sofya konuşmalarında iki tarafın emelleri, endişeleri her iki tarafça daha iyi anlaşılmıştır. Bu hakikatlerin sadece anlaşılması bile Balkanlarda sulh namına büyük bir kazançtır. Tahminimize göre Sofya müzakerelerinde Türkiye ve Bulgaristan’ın yalnız bu iki komşunun siyasi münasebetleri üzerinde o kadar durulmuş değildir. Çünkü iki memleket arasında pürüzlü olabilecek meseleler, birbirlerine karşı mühim alacak verecek davaları yok gibidir, İki memlekette de dostluk hissiyatı, birbirine iyi komşuluk yapmak arzusu esasen hakimdir. Devlet adamlarımızın yeni konuşmaları; bu dostluk arzusunun ve hissiyatının aynı kuvvette devam ettiğini göstermiştir. Son günlerde anlaşılan bir hakikat de şu oldu:

Başvekil Hazretleri ile Hariciye Vekilimizin Sofya ziyaretleri tam zamanında vuku bulmuş... Maatteessüf Yunanistan’la imzaladığımız dostluk misakı, Bulgaristan’la, bilhassa ilk günlerde fena, yanlış tefsirlere uğradı. Bu misakın ruhunda doğrudan doğruya Bulgaristan aleyhine müteveccih bir mana olduğu iddia edildi. Bereket versin ki, Türk heyetinin izahat ve teminatından sonra Bulgar komşularımız, böyle bir ihtimalin sarit olmadığını anlamış bulunuyorlar...

Sofya’da Türk ve Bulgar Başvekilleri ve nazırları arasında mutabık bulunan noktaları şöylece hülasa etmek mümkündür.

1. Mevcut Bulgar-Türk dostluğu bundan böyle de devam edecek bu dostluğun daha ziyade takviyesine her iki tarafta çalışılacaktır.

¹⁰⁵ “Sofya Ziyareti ve Bulgar Matbuatı”, *Son Posta*, 24 Eylül 1933, s. 5.

2. Ankara'da imzalanan Türk-Yunan muahedesi ne Bulgaristan aleyhindedir ne de başka memleketler aleyhindedir
3. Türk-Yunan misakinin Bulgaristan'a kaşı hasmane bir temayülden mülhem değıldir.
4. Türkiye ile Bulgaristan arasında muallakta bulunan bazı emlak ve ticaret meselelerin en kısa bir zamanda halli için müşterek bir komisyon teşkil edilecektir.
5. Müddeti bir sene sonra bitecek olan bitarafılık, uzlaşma, adli sureti tesviye ve hakem muahedesinin beş sene daha temdidi kararlaştırılmıştır.

En pratik sulh yolu, milletlerin ve bilhassa komşuların birbirleriyle anlaşmalarıdır. Fırsat ve imkanlardan istifade ederek bu anlaşma dairelerini genişletmeleridir. Bu itibarla, Bulgaristan'ın imzasını da Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan teşriki mesai katında görmek ne kadar güzel olurdu. Böyle bir hareket, Balkanlarda devamlı ve mutlak bir sulh temini noktasından çok feyizli bir şey olurdu. Anlaşıyor ki, bu sahada biraz daha çalışmamız lazım geliyor. Unutmamalı ki, en makul, en mantıki büyük politika eserleri bile bir hamlede vücut bulmazlar. Türk-Yunan dostluğunu tahakkuk ettirmek için de senelerce beklendi.

Balkan Birliğı ve Balkan Sulhü için yani vesait ve aynı faaliyetlerin sarfı icab edecektir. Hüsnü niyetin, hatta iradenin yapamadığı bi şeyi bozan zaman ve tecrübe amillere yapabilir. Balkanlarda mutlak bir sulhün, mutlak bir emniyetin doğmasında birinci derecede amil olacak olan Balkan Birliğı mefkuratının biraz gecikmesi, bedbin olmayı icap ettirmez. Biz Türkler, tuttuğumuz sulh politikası yolunda aynı azim ve aynı samimiyetle devam kararındayız. Geçen hergün geçirdiğimiz her tecrübe üzerinde bulunduğumuz bu yolun doğrulunu bir daha ispat ediyor. Bu münasebetin harici politikamızın idare edenleri, harici politikamıza böyle müsbet bir istikamet verenleri candan tebrik etmek çok yerinde bir şey olur. ¹⁰⁶

¹⁰⁶ Siirt Mebusu Mahmud, "Balkanlarda Sulh, Sofya Dönüşü", *Milliyet*, 25 Eylül 1933, s.1.

İsmet Paşa'nın Sofya ziyareti Avrupa basında dikkatleri üzerine çekmiştir . Son Posta gazetesinde yayınlanan ancak basın kaynağı belli edilmeyen, yazar hakkında ismen bilgi edindiğimiz, Fransız Eduard Herriot, "Balkanlarda Sulh ve Anlaşma" adlı makalesinde hakkında şunları yazmıştır : "İsmet Paşa'nın Sofya'yı ziyareti... Balkan ve Avrupa sulhu için en ziyade temenni edilecek şey Bulgaristan'la Yugoslavya'nın arasını bulmaktır. Bu iki milletin anlaşması, birbirlerine daha ziyade yaklaşması hem Balkanlar'da, hem de Avrupa'da sulhu temin eden en büyük amil olacaktır."¹⁰⁷

Romanya gazetesi yazarı, M. Vladimir, "Türk Yunan Misakı ve Sofya ziyareti" adlı makalesinde konuyla ilgili olarak şunları yazmıştır: "Türk Hükümetinin Başkanı ile Hariciye Vekili, Sofya'ya Bulgaristan'ı, Yunanistan'la olan savunma antlaşmasına iltihak ve yahud Balkan antlaşmasına katılma konusundaki kararsızlığını kırmak için gitmişlerdir. Objektif bir surette ortaya çıkan durum ve Bulgar kamuoyu Türk diplomasisinin sarf ettiği gayretlerin başarısı ümit verici değildir. Buna karşılık İsmet Paşa ve Tefvik Rüştü Beyin Sofya'yı ziyaretleri bu hususta yeterli olmayacaktır. Böyle olmakla beraber bu ziyaret genç yeni Türkiye'nin milletlerarası işbirliği ve barışın gayesi için yaptığı uzlaşmacı yaklaşımı bu olumlu gayretlerinin bir delilidir."¹⁰⁸

VIII. Sofya Seyahati sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

İsmet Paşanın Sofya seyahati sonrası dönem, Bulgaristan'ın politikası en başından beri savunduğu mahreç ve Azınlıklar meselesiyle birlikte özdeşleştirilmişti. Bu bağlamda ; anlaşmakta zorlandığı iki devletten biri Yunanistan, diğeri de Yugoslavya idi.

Bulgaristan'ın Balkan Paktına katılması Balkan devletleri için, Balkan barışı ve birliğini sağlamak amacını taşımıştır. Bu role ilk olarak Türkiye soyunmuştu. Çünkü, Bulgaristan ile resmi bir problemi olmayan tek ülke idi. Sofya seyahati "Bulgaristan'ın Balkan organizasyonu dahilinde görmek" amacıyla yapılmıştı. Ancak; bu seyahatte Bulgaristan, ekaliyyet ve toprak

¹⁰⁷ *Son Posta*, 20 Eylül 1933, s.3.

¹⁰⁸ M. Vladimir, "Türk-Yunan Misakı ve Sofya Ziyareti", *Vakit*, 27 Eylül 1933, s.9; *Milliyet*, 27 Eylül 1933, s.2.

şartları kabul edilmeden Balkan barışı amacını taşıyan organizasyonlara katılmayacağını bu seyahatte bir kez daha dile getirmiştir.

Türkiye'nin Balkan paktına Bulgaristan'ı katması düşük bir ihtimalle devam ederken diğer taraftan da diğer devletlerle ikili antlaşmalarla dostluk ilişkilerini pekiştiriyordu. Bu konuda değineceğimiz, Türkiye-Yugoslavya ilişkileridir. Yugoslavya Kralı Alexander'ın 4 Ekim 1933'te İstanbul'u ziyareti ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'le görüşmesi Türkiye-Yugoslavya ilişkilerinde önemli bir aşama teşkil etmesine sebep vermiştir. Bu seyahatin neticesi olarak ; Türkiye ile Yugoslavya Heyetleri, "Bir Saldırmazlık, Adli Tesviye, Uzlaşma ve Tahkim Antlaşması"nın yapılmasını kararlaştırmışlardır. Antlaşmanın imzalanması da Tefvik Rüştü Beyin Belgrad Seyahatine bırakılmıştır.

Tefvik Rüştü Beyin, Belgrad Seyahatinde (27 Ekim 1933) Türkiye ile Yugoslavya arasında, "Dostluk, Saldırmazlık, Adli Tesviye, Uzlaşma ve Tahkim antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşma, Bütün Balkan memleketlerinin işbirliği çalışmalarının temel taşı olmuştur.¹⁰⁹ Yugoslavya'dan dönüşünde Bulgaristan'da dinlenen Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Bey, Bulgaristan Dışişleri Bakanı ve Başbakan Muşanof ile görüşmüştür. Türk-Yugoslav antlaşmasının imzalanması münasebetiyle Bulgaristan Başkanına aydınlatıcı ve yatıştırıcı beyanlarda bulunmuştur. Öte yandan; Hariciye Vekili Tefvik Rüştü'nün Atina ve Belgrad seyahati, Bulgarları ; bir siyasi kuşatılma politika karşısında olduklarını sanarak kaygılandırmıştır.¹¹⁰ Bulgaristan'ın bu olaylar ekseninde "barış karşıtı"

¹⁰⁹ *Cumhuriyet*, 28 Teşrinisani 1933, s.3 ; Akşin, *a.g.e.*, s. 241, Antlaşmanın maddeleri için bkz. Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, *a.g.e.*,s.442-446.

¹¹⁰ Sözkonusu bu duruma bir örnek vermek açısından Zarya gazetesi kaynaklı bir habere yer vermek istiyoruz: "Türk Hariciye Vekili Türkiye için en kısa bir yol olan Sofya dururken daha uzun olan Atina yolunu tercih etmesi, Bulgaristan'a karşı iyi bir niyet ve sevgi dolu bir duygu taşımadığını gösterebilir. Tefvik Rüştü Bey, Belgrad'a ne yapmaya gitmiştir? Türkiye ile komşu olmayan bir ademi tecavüz misakı imzalamaya mı? Bunun ne faydası olabilir? Bu suretle hareket Türkiye'nin menafine uygun değildir. Eğer Bulgarlar isteselerdi İstiklal Harbinde Boğazları işgal edebilirlerdi. Halbuki, biz o zaman ne boğazlara ve de Anadolu'ya tecavüz etmeyi düşünmedik. Bizim istediğimiz bize vadedilen bir mahreçtir. Sırplar, bir Türk-Yugoslavya misakından bir şey kaybetmezler. Fakat Türklerin Belgrad seyahati Türk-Bulgar münasebetlerine zarar iras edebilir." *Cumhuriyet*, 26 Teşrisani 1933, s.1; *Anadolu*, 29 Teşrisani 1933, s.6. Zarya gazetesinde çıkan bu habere karşılık olarak Abidin Daver, "Türk-Bulgar Dostluğuna Dair" makalesinde özetle şunları yazmıştır : "Bir kısım Bulgar Gazetecileri, her nedense o kadar itidallerini kaybetmişler ki hatta kendileri ile bir dostluk misakı imzaladığımız zaman dahi gene asabiyet göstermişlerdir. Bunlar, son günlerde, Yugoslavlarla bir dostluk misakı imzaladığı için Tefvik Rüştü Bey aleyhinde, ağır yazılar yazdılar. Filvaki bu gazetenin 29 Teşrisani tarihli nüshasında çıkan makale o kadar ağırdır ki, bunun tercümesini

politikası netleşirken, Tevfik Rüştü Bey, Sofya 'da Muşanof'la olan görüşmesi hakkında Anadolu Ajansına şunları söylemiştir :

"Türkiye'ye dönerken Sofya istasyonunda ricam üzerine lütfen beni görmeğe gelmek nezaketinde bulunan M. Muşanof ile kısa bir zaman konuştuk. Müşarünileyhe Balkan memleketlerindeki temasarımdan ben de hasıl olan intibar anlattım ve Balkan siyasetinde gayemiz Balkanlarda iyi komşuluğu kuvvetleştirmek ve milletleri arasında bir ahenk haslı ederek Balkanlarda sulhu kuvvetlendirmek esasına müstenit olduğunu ve bu maksada vasıl olmak için hepimizin aynı zihniyetle çalışmakta devamımız tabii olduğunu ve Balkan memleketlerinden hiç birinin diğer bir memlekete karşı dostlukta eksikliği mevzuu bahis olamayacağını ve kendiler ile son aylar zarfında birkaç defa görüşmek fırsatını bulduğum Balkan memleketleri ricalinin samimi beyanlarından her tarafta diğer komşular ile olduğu gibi ve bu esaslarda Bulgaristan'la da iyi komşuluk ve dostluk idame etmek en büyük arzuları olduğunu anladığımı trenin kalabildiği 20 dakika zarfında kısaca söyledim. Ve Bulgaristan'ın değerli Başvekilinin Bulgaristan ve Türkiye dostluğu ve Bulgaristan'ın bütün komşular ile iyi geçinmek arzusu hakkında kıymetli beyanatına muhatap olmakla mesut oldum."

Tevfik Rüştü 'nün bu dileklerine karşılık, Bulgaristan'ın Balkan Barışı ile ilgili dahil edilmesiyle ilgili görüşmelerden hemen bir sonuç vermeyeceği hakkında, Türkiye Sofya Elçisi Tevfik Kamil Bey şunları söylemiştir: "... temaslardan edindiğim intiba Hükümetin zaman kazanmak fikrinde olduğu merkezindedir. Antonof'a verilen talimatta, Bulgaristan'ın Türkiye ile Dostluk ve Bitaraflık antlaşmaları bulunduğunu ve teklif edilen antlaşma bazı komşuların

bile neşretmemize matbuat kanunumuz müsaade etmez. Zaryanın makalesinde Tevfik Rüştü Bey aleyhinde kullanılan lisan, yalnız siyasi nezakete değil, halk-ı terbiyeye de mugayirdir. Doğrusu biz, Bu Bulgar Gazetelerinin, Türkiye'nin Balkanlardaki siyaseti aleyhinde yaptıkları hücumlarının manasını anlayamıyoruz. Bulgar matbuatına yaraşan hareketi öteki Balkan Devletleri ile dost oluyor diye Türkiye'ye kızmak değil, Bulgaristan'ın da komşuları ile dost olmasını temine sağlamaktır," Abidin Daver, "Türk-Bulgar Dostluğuna dair", **Cumhuriyet**, 1 Kanunevvel 1933, s.1.

lüzumsuz yere şüphelerini tahrik edebileceği için Bulgaristan'ın uluslararası durumunu kötüleştirmekten Hükümetin çekindiği bildirilmiştir".¹¹¹

Türkiye, "Barış" adına ne yapmaya çalıştıysa Bulgaristan sırtını çevirmiştir. Bu sefer, Balkan barışı amacıyla yapılan görüşmeleri Yugoslavya üstlenmişti. Bulgaristan Kralı Boris'in Balkan barışına sıcak bakmayan olumsuz tavrı, Yugoslavya'da, Kral Aleksandr ile yaptığı görüşmelerde belli olmuştu (Ekim 1933). Görüşmede, Balkanlarda barış ve huzurun sağlanması ve Balkan milletlerinin karşılıklı güvenlik esası üzerine refah ve mutluluk temin etmek üzere birlikte bir anlaşma yapmaya karar verdiklerini ve Bulgaristan'ı da bu anlaşma çerçevesi içerisinde görmek arzusunda olduklarını belirtmiştir. Ancak Kral Boris, Bulgaristan'ın böyle bir anlaşmaya girmesinin çok onur kırıcı olacağını ve bunun Bulgar kamuoyu üzerinde elim ve acı bir etki yapacağını söylemiştir. Kral Alexandr'da, "Bulgaristan'ı aralarına almakla refah ve mutluluğunu ve güvenliği takviyeyi amaç edindiklerini ve çok zarar görmüş olan Balkanlar'ın ancak birleşik ve ortak bir anlaşma sayesinde sorunsuz olacağını" belirterek barışa karşı tavrını açıkça ortaya koymuştu.¹¹²

Bulgaristan'ın bu "Barış'ı savunan, ancak revizyonist hareketleri Türk kamuoyu tarafından geniş yer bulmuştur. Yunus Nadi, "Evvela Balkanlarda Devamlı Bir Sulh" adlı makalesinde şunları yazmıştır:

"Bulgaristan'da pek o kadar beğenilmediğini fark ettiğimiz Türk-Yunan Antlaşması, eğer bütün Balkanlıların umumi bir anlaşmalarına doğru tekamül etmeğe müteveccih ise bunun sulh için ideal bir düşüncede mülhem bulunduğu adeta aşikar bir keyfiyettir. Hadisenin küçük itilaf Devletleri zümresine dahil devletlerin nazari dikkatlerini çeken cazibesi Bulgaristan'da her nedense yanlış telakkilerle makûs tesirler uyandırdı. Buna yalnız teessüf olunabilir. Bu vaziyeti bilakis diğerlerinden evvel Bulgaristan kavramalı ve tekrar etmeliydi.

Dünya bizim için büyükse biz Balkanlılar hiç olmazsa kendi aramızda sağlam ve samimi antlaşmalarla sulhu dünyanın bu kısmında bir hakikat yapmağa muktedir olabilir mi? Bunu böyle yapabilir miyiz? Yapamayız. İşte bu

¹¹¹ *Ayn Tarihi*, sayı:1, II. Teşrin- 31 Kanunisanı 1933, s. 102-103; Akşin, *a.g.e.*, s. 242-243.

¹¹² Hüsamettin Yıldırım, "Atatürk ve Balkanlar", *Atatürk ve Modern Türkiye*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s. 214; Soysal, Balkan Paktı, *a.g.e.*, s. 152.

dava bundan ibarettir ve dava böyle alınınca Tarihin yalnız Yunanistan'la değil, yalnız Bulgaristan'la değil, Romanya ile Yugoslavya ile de münasebetlerini daima artacak bir dostluk zemini üzerinde yürütmesinden daha tabii bir şey olamayacağı görülür. Biz Balkanlarda sulhun esaslı ve devamlı bir surette mevki olmasını istihdaf ederken öteden Bulgaristan'ın hala arazi ihtirasları ifşa eden bir oyun bozanlık manzarası göstermesi bu vaziyette göze pek fazla çarpan çok çiy bir tezat teşkil etmemek ihtimali yoktur. Bulgaristan, Balkanlar ailesi içindeki mevkiini almak için arazi ihtiraslarına ait fena düşüncelerin tazyik ve taziplerinden kurtulmak lazım gelecektir".¹¹³

Milliyet gazetesi yazarı Siirt Mebusu Mahmud, "Bulgar Vaziyeti, Politika Kararsızlığı" adlı makalesinde Bulgaristan politikasını şu şekilde değerlendirmektedir:

"Bulgaristan'ın Adalar denizinde bir mahreç edinmesinde iktisadi zaruretin miktarında mübalağaya gidiliyor. Demek istiyoruz ki, bu zaruret hayati değildir. Bulgaristan'ın Karadeniz'de başka, güzel limanları vardır.... Bulgar, mazlum Bulgar ekalliyetler meselesini ortaya atıyorlar, mazlum Bulgar ekalliyetlerinin yabancı idarelerde gördükleri fena muamelelerden şikayet ediyorlar. Hemen söylemeğe mecburuz ki; Biz Türklerin de bu noktadan ciddi, samimi şikayetlerimiz vardır: Bulgaristan'da, Müslüman Türklere karşı pek fena muamele yapılıyor; sırasında Bulgar vatandaşıdır, dedikleri bu ırktaşlar hakkında düşünülen ve tatbik edilen hükümler, adilane değildir.

İşin hülasası şu: Bulgaristan, bugün herkesin özlediği sulh nizamına karşı koymak isteyen bir vaziyet arz ediyor. Bu telakki umumdur. Böyle bir telakki, dünya efkarı umumiyesi'nde yaşayan zihniyet ve halet-i ruhiyete göre, tabii Bulgar milletinin lehinde olamaz. Yanlış bir yolda ısrar etmenin manası yoktur. Muvaffakiyet için en keskin vasıta, sulh ve itidal yoludur..."¹¹⁴

Bir diğer makalesinde Siirt Mebusu Mahmud şunları yazmıştır: "Biz, Balkanlarda Bulgaristan'ın gidişinden pek memnu değiliz. Bulgarları harici

¹¹³ Yunus Nadi, "Evela Balkanlarda Devamlı Bir Sulh", *Cumhuriyet*, 27 Teşrisani 1933, s.1.

¹¹⁴ Siirt Mebusu Mahmud, "Bulgar Vaziyeti, Politika Kararsızlığı", *Milliyet*, 10 Teşrisani 1933, s.1.

politikaların bir türlü doğru ve istikrarlı bir istikamet veremediler. Sofya'da hala aynı tereddüt, aynı kararsızlık devam ediyor.

Bulgar Başvekili Gospodin Muşanof'un Sobranya'daki son beyanatını okuduk: "Bulgaristan, Briyon-Kellog misakını imzalamakta harbi ebediyen mahkum etmiştir. Bütün komşular ile sulh ve dostluk içinde yaşamak kararındadır." Gospodin Muşanof, bu umumi sözlerden başka, Bulgaristan'ın takip edeceği sulh politikası hakkında komşularından her birine teminat veriyor. Başvekilin bu güzel sözlerine diyeceğimiz yoktur. Bu kadar ki, vaziyet: Yalnız ve kuru vaatler ile emniyet verici bir mahiyet olamaz. Bulgar Başvekili son nutkuyla memleketinin siyasi ve hayati menfaatlerine en ziyade uyan bir politikayı ifade etmiş oldu. Fakat bu politikayla herkesi ve bilhassa komşularının alakadarlarını inandırmak için, hayat ve tatbikat sahasında tecelli göstermek lazımdır.

Ancak şu noktayı da işaret edemeden geçemeyeceğiz: Vaziyet şudur ki, Bulgaristan'da Türkiye gibi, iyi bir komşu, doğru bir dost memleket ayninde tahkikat yapılıyor. Akli başında her Bulgar vatandaşının bundan müessir olmasını pek tabii buluruz.

... Gospodin Muşanof, Trakya komitesinin hareket ve faaliyetinden dolayı çok gücendiğimizi, gücenmekte haklı olduğumuz, kendisini de bundan müessir olduğunu söylüyor... M. Muşanof'un teessürünü pek ciddi telakki ediyoruz. Ancak samimi bir telakkimiz daha var: Buna benzer meselelerde mesuliyet mevkiinde bulunan bir hükümet reisinin teessürü; yalnız nazari sahaya münhasır kalmalarıdır. Endişelerimizi tahrik eden sebepler malumdur: Bugüne kadar, muhtelif Bulgar hükümetleri tarafından Trakya komitesinin, Makedonya komitelerini hakkında verilen teminatın semeresi görülmedi. Son beyanatında Gospodin Muşanof, teessürümüze hak verdikten sonra Bulgar hükümetine ve alacağı tedbirlere, Türk hükümetinin ve milletinin itimat etmesini bilhassa rica ediyor. Son defa olarak bu itimadımızı da aziz dostumuzdan esirgemeyecek değiliz. Çünkü niyetimizde ve kararımızda sabit ve halis bulunuyoruz.

Bulgar ekalliyetleri için dünyayı velleveye veren Bulgaristan kendi memleketindeki ekalliyetlerin hukukuna azami derece riayet suretiyle

başkalarına güzel bir örnek göstermeli değil mi? Bulgar hudutları haricinde riayet suretiyle başkalarına güzel bir örnek göstermeli değil mi? Bulgar hudutları haricinde kalmış Bulgar ekalliyetleri için başkalarından istedikleri aynini, Türk Bulgarlar için Bulgaristan'dan istemek bizim için tabii bir hak ve vazife olmaz mı?¹¹⁵

Ahmet Şükrü (Esmer) de Bulgaristan-Yugoslavya ilişkileriyle ilgili şunları belirtmeden geçememiştir: "İki hükümdar arasında görüşme daima ehemmiyet bir hadisedir. Bu bilhassa Yugoslavya ve Bulgaristan gibi büyük harpten beri ihtilaf haininde bulunan iki memleket hükümdarının mülakatı hakkında doğrudur. Herkes biliyor ki Balkan memleketleri arasındaki itilaf zincirinin eksik kalan halkası Bulgaristan ile komşuları arasındaki anlaşmadır. Bulgaristan'da Balkan yarımadasındaki memleketlerin hepsi ile temas halinde bulunan yegane bir memleket olduğundan her Balkan memleketinin ehemmiyet verdiği bir halkadır.

Bulgaristan'dan maada diğer Balkan memleketleri arasındaki müteakabil anlaşmaya mukabil, Bulgaristan'la komşuları arasındaki anlaşmazlığın sebep ve amilleri arasında en ehemmiyetlisi Bulgar Yugoslav ihtilafı idi. Bulgaristan bu Garp komşusu ile ta Balkan muharebelerinden beri devam edip gelen ihtilafları vardır. Gerek bu ihtilafların halli ve gerekse Bulgaristan ile Yunanistan arasındaki meselelerin tasfiyesi için şimdiye kadar yapılan teşebbüsler müsbet bir netice vermemiştir.

Dört taraftan ihata edilen bu kombinezon karşısında artık Bulgaristan Balkanlarda herhangi bir tefrikadan istifadeyi bekleyemez. Binaenaleyh komşu memleketleri ile anlaşmak mecburiyetindedir. Esasen bu memleketler birbirleri ile anlaşırken, Bulgaristan meşru telakki edilebilecek haklarını inkar etmiş değillerdir. Yunanistan Neuilly muahedesinin Bulgaristan'a temin ettiği hakları tanımağa ne kadar hazır ise bugün o derece hazırdır. Yugoslavyanın da makul addedebilecek Bulgar emellerini aynı hüsnü niyetle tetkik etmeğe hazır olduğu öteden beri malum bir keyfiyettir.

¹¹⁵ Siirt Mebusu Mahmud, "Sulh, Bulgar Politikası", *Milliyet*, 27 Teşrisani 1933, s.1.

Bulgaristan'ın Balkan Yarımadasındaki bu hususi vaziyeti dolayısı ile ki Belgrad mülakatı dünya efkârı umumiyesini alakadar eden bir hadise mahiyetini aldı. Bu ziyaretin iki memleket arasındaki ihtilafların haline bir başlangıç olması, her Balkan memleketinin samimi arzusunu teşkil eder. Çünkü bu Yugoslav-Bulgar anlaşması tahakkuk edecek olursa, bu da Bulgaristan'ın diğer komşuları ile anlaşmasına bir başlangıç teşkil edecektir."¹¹⁶

Bulgaristan politikasında iki olgu dikkatimizi çekmektedir. Biri, gittikçe artan revizyonist politika diğeri de ; Birtakım gazetelerin Trakya'yı içine alan ve tehdit eden yayınları ve Bulgaristan'daki Türklere karşı izlenen şovenist, ırkçı politika çerçevesinde Türk kamuoyunda, Bulgaristan' karşı gittikçe artan olumsuz tepkilerdir.

Bu haberlerden birine yer vermek istiyoruz.

"Trakya Rodna Zaştita ve Bulgar Hükümeti" adlı haberde şunlar yazılmaktadır : "Trakya teşkilatı azaları, bunun üzerine Varna'da fevkalade bir içtima aktederek tekrar Bulgar hükümetini protesto etmiş ve Türk-Bulgar dostluğunu takviye etmek isteyenlere karşı ağır sözler söylemişler ve Bulgaristan'ın selametinin ancak Şarki Trakya'da Midye-İnoz hattına vasil olmak ve Akdeniz'e çıkmakla kabil olacağını bir beyanname ile ilan etmişlerdir".¹¹⁷ Bu haber Türk Kamuoyunda oldukça ses getirmiştir. Bu konuda, Cumhuriyet gazetesi Baş yazarı Yunus Nadi, "Bulgar Dostluğunda ahenksiz sesler" adlı makalesinde şunları yazmaktadır :

"Balkanlarda esaslı bir anlaşmanın en ciddi safhasını teşkil edecek ilk adımın, ekalliyetler hukukuna rivayetle atılabileceği bu sütunlarda defalarca iddia ve izah edilmiştir. Balkanlarda ekalliyetler davasını kendi hesabına en ileri götüren memleket Bulgaristan olduğu halde bi nefis Bulgaristan'ın kendisinde bulunan ekalliyetlere ve kan kusturan bir siyaset takip etmekte olması şaşılacak bir iştir. Ekalliyetler esasen insan oldukları için hüsnü muamele görmelidirler. Eğer fazla olarak bunları milli ve harsi haklarına hakkı ile riayet olunacağı muahedelerle taahhüt edilmişse, o zaman ekalliyetlere karşı insanca hareket

¹¹⁶ Ahmet Şükrü, "Bulgar Kralının Belgrad Ziyareti", *Milliyet*, 14 Kanunevvel 1933, s.1.

¹¹⁷ *Son Posta*, 28 Eylül 1933, s.2.

beynelmilel bir mecburiyet haline girmiş olur. Eğer Bulgaristan kendisinde bulunan ekalliyetlere sırf insani bir düşünce ile hüsnü-ü muamele etmekten kendisini vareste tutuyorsa muahedelere riayet mecburiyetinden hariç kalamayacağını hesaba katmalıydı diye mülahaza olunur. Kaldı ki Türk ekalliyetleri idaresinin bilintizam yeni Türkiye'yi muarız mürteci ellere takviyesi komşuluk, dostluk şeriatı ile telif olunamayacak bir vaziyet ihdas eder. Bulgar hükümetinin bu kadar basit bir hakikati takdir edemeyeceğini nasıl bir ihtimal verebilirsin?

Dostlarımızın dostları dostlarımızdır. Düsturunun da aksi de doğrudur zannedilir. Türk vatanına karşı hıyanet etmiş güzelliklere ve onlara benzer mahluklara yüz veren Bulgaristan'ın bize dönerek memleketimize karşı dostluktan bahsedişinin kolay anlaşılır ve hele öyle kolay kabul olunabilir bir vaziyet göremezsek nihayet mazur sayılmalıyız.

Türkiye'ye karşı Bulgar dostluğu garip bir muamma haline sokan ahenksizlikler bu dediklerimize de münhasır değildir. Bulgaristan'da yeni Türkiye'ye karşı resmi dostluk iddialarını mütemadiyen tekzip eden başka sedalar da eksik değildir. Ezcümle mahut Trakya Komitası Gospodin Muşanof'un kuvvetli ve zahirde hakim görünen ifadelerine rağmen Bulgaristan alenen Türk aleyhtarlığı yapmakta devam edip gidiyor. Uzağa gitmemek için son zamanlarda Balkanlar'da devamlı bir sulhun tesisi lüzum ve ehemmiyetine dair yazılan bir makale bu komitanın Trakya Gazetesi ünvanı ile çıkan organın da 7 Birincikanun tarihli nüshasında şu mukabele ile karşılanmıştır:

"Yunus Nadi Bey herkes palasını kendine çeker. Size böyle yaradığı için böyle söylüyorsunuz. Halbuki Bulgar milletinin esarete kalan civarlarında hakkı olduğunu unutuyorsunuz. Bizim olan bizimdir. Trakya ile Akdeniz de bizimdir. Onların Bulgaristan'ın sulhen, iktisaden ve medeni bir sahada ilerlemesi için elzemdirler."

Bulgaristan'da komşularla her türlü ihtilafların halinden sonra dahi hala arazi ihtirasları güden bu kabil iddialar hariçte garip görünmez veya görünmüyor zan olunuyorsa bunun pek açık bir hata olduğuna ve olacağına biz bir hata olduğunu ve olacağını bir daha açıkça ifade etmiş olalım bari. Arazi iddiası gayri

mesul eşhasın mücerret iddialarından ibaret farz edilemez. Çünkü bu türlü iddiaların yürüyebilmesi nihayet hükümetlerin deruhte edecekleri külfet ve mesuliyetlere mütevakıftır. Gospodin Muşanof Hükümetinin teminatına rağmen bu kabil tezahürlerin komşular arasında emniyeti ve dostluğu az çok şüpheli bir vaziyete koymaktan hali kalamayacağını izah ıktiza etmez.

Kaldı ki Gospodin Muşanof'un teminatında dahi bazı taraflar muvacehesinde kalmaktan mütehayyir olmamış değiliz. Bizim dürüst bir devlet adamı olarak tanıdığımız Muşanof son Sobranya içtimalarından birinde Türk dostluğuna fazla ehemmiyet veren ve bunu ihlal eden mahiyetteki Trakya Komitası faaliyetlerine karşı da ateş püsküren sözlerini Sobranya Meclisinin o içtimalarında hazır bulunan muhabirimizin işarı üzerine aynen ve memnuniyetle kaydetmiştir.

Bulgar dostluğuna tetkik eden bu yazımızın Bulgaristan'da bu dostluğun samimiyetini şüpheye düşüren bazı falsolu nağmeleri tebarüz ettirdiğini, ayrıca tasrihe lüzum olmasa gerektir. Kendisi ile ırkan da akrabalığımız olan Bulgaristan'da Türk dostluğunun hakiki surette samimi bir mahiyetin haiz olmasını asla ehemmiyetsiz bir keyfiyet saymadığımız içindir ki gördüklerimiz olduğu gibi kayıt ve ifade etmiş bulunuyoruz."¹¹⁸

Bütün bu gelişmelerle birlikte, 1923-33 yılları Türkiye-Bulgaristan siyasi ilişkileri için bir değerlendirme niteliğinde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve iki ülke Dışişleri Bakanlarının demeçlerine yer vereceğiz.

Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1933 tarihli oturumunda, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ile ilgili şu demeci vermiştir:

"Türk-Bulgar münasebatı Bulgaristan'la dostluk ve emniyet münasebetlerinin artırılması için biz bütün imkanları kullanmaktayız. İki memleket arasındaki bitarafılık ve Hakem muahedesinin uzatılmasını derpiş eden bir protokol, vekillerimizin komşu hükümete cevabi ziyaretleri esnasında

¹¹⁸ Yunus Nadi, "Bulgar Dostluğunda Ahenksiz Sesler", *Cumhuriyet*, 13 Kanunevvel 1933, s. 1.

imzalanmıştır. İktisadi ve siyasi münasebetleri inkişaf ettirmek, Cumhuriyet Hükümetinin ciddi arzusudur.”¹¹⁹

Bulgaristan Başbakanı ve Dış İşleri Bakanı Muşanof şunları söylemiştir: “Bulgaristan’ın Dış Siyaseti, bütün komşuları ile barış ve dostluk içinde yaşamasıdır. Komşularımızla olan bütün ihtilafli meseleleri ancak barış içinde halledebiliriz. Bulgar Milleti Türkiye’ye dosttur. İsmet Paşa ile Tefik Rüştü Bey’in Sofya ziyareti Bulgaristan için bir şereftir. Onlar Sofya’ya dost bir memleketin temsilcisi sıfatı ile geldiler ve bize dostluk getirdiler. Bu ziyaret neticesi olarak Bulgaristan’la Türkiye arasında Bitaraflık ve Dostluk antlaşması beş sene daha uzatıldı.

Bulgarların Anadolu’da ve Trakya’da bıraktıkları emlakla Türklerin Bulgaristan’da bıraktıkları emlak konuları ilerlemiştir. Yakında bu görüşmelerin neticelerini göreceğiz. Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerimiz her gün daha iyiye doğru gitmektedir.

Türkiye’deki dostlarımız, Trakya Komitasının son zamanlardaki akılsızca hareketlerine fazla gücenmişlerdir. Trakya komitası hiçbir zaman Bulgar milletini temsil etmemiştir ve etmeyecektir de. Bulgar milleti Türkiye’ye dosttur. Komitanın bu akılsızca hareketleri bize kıymetli bir dostluğu kaybettirecek bir durumda olduğu için Bulgar Hükümeti ve milleti en sonunda bu komitaya haddini bildirmek mecburiyetinde kalacaktır... Ben, Hükümeti ve alacağı tedbirlere güvenmelerini rica ediyorum.”¹²⁰

Hariciye Vekili, Tefik Rüştü Bey, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ile ilgili olarak demecinde şunları söylemiştir: “Türkiye, Belgrad’daki Bulgaristan aleyhine bir muahede imzalamamıştır. Ancak Balkanlarda takip ettiği ananevi dostluk ve itimat siyasetini takip etmiştir. Belgrad’da imzaladığımız dostluk ve bitaraflık muahedesini kimsenin aleyhine değildir. O yalnız sulhun lehinedir. Biz Belgrad’daki muahedeyi imzalamadan evvel Bulgar Hükümetine bu muahedenin bir suretini verdik ve onu bu muahededen haberdar ettik. Bununla da Bulgaristan’a karşı olan dostluğumuzu göstermiş olduk.

¹¹⁹ *Cumhuriyet*, 2 Teşrisani 1933, s.6.

¹²⁰ *Cumhuriyet*, 24 Teşrisani 1933, s.1, 5.

Bizim Hariciyi siyasetimiz, Balkan devletleri arasında olan münazaalardan istifade edip onları birbirine düşman etmek değildir. Biz, bilakis Balkan Devletleri arasındaki ihtilafları bertaraf etmek isteyen bir siyaset takip etmekteyiz. Bu sulh siyasetimizi bizi her yerde gösterdik. Dört Balkan Devletinin Bulgaristan aleyhine bir misak akt edeceklerini şimdi siz gazetecilerden öğreniyorum. Bu Türkiye'nin Balkanlar'da takip ettiği siyasete muhaliftir. Biz, Balkanlardaki ihtilaflı meselelerin ancak bir dostluk ve itimat havası içinde hal olunabileceğinin kaniiz.

Nöyyi Muahedesi ile Bulgaristan'a verilen hakların istirdadı hiçbir devlet Bulgaristan'ın aleyhinde bulunamaz. Cemiyeti Akvam, Beynelmilel Hakem Mahkemeleri Bulgaristan'a birer istinat noktasındadırlar. Bulgaristan, Nöyyi Muahedesi ile gasb edildiğini zannettiği haklarını ancak buralarda arayabilir. Yoksa Bulgaristan'ın kabul ettiği Nöyyi muahedesine Türkiye aleyhtar olamaz.

Bugün Türkiye'de hiçbir kimse Bulgaristan aleyhtar değildir. Biz, hepimiz Bulgar milletinin çalışkanlığına ve milliyetperverliğine hayranız. Biz, Bulgar milletinin büyük bir kısmının Türkiye'ye dost olduğunu da biliyoruz. Eğer bazı defa Türk Matbuatında Bulgaristan aleyhinde yazılara tesadüf edilirse bu, ancak Trakya komitasının akılsız hareketlerinin bir aksülamelidir. Bu, hiçbir zaman Türkiye'nin resmi siyaseti değildir. Bu ancak Şarkî Trakya hakkında Bulgaristan'da yazılan ve söylenen sözlere Türk matbuatının bir cevabıdır. Eğer Bulgaristan'da Şarkî Trakya hakkında bu yazılan ve söylenen sözler susarsa, Türk matbuatında bu yazılar susacaktır. Ben her iki memleketin menfaatine olarak bu yazıların bir gün evvel gazete sütunlarından kalkmasını samimiyetle arzu ediyorum.

Biz, Bulgaristan'a, Bulgaristan'ın bize dost olduğu kadar dosttuz. Zaman zaman bazı Bulgar Gazetelerinin Şarkî Trakya'dan bahsetmeleri gibi tahrikler bir kenara bırakılırsa, Bulgaristan ile aramızda belli başlı hiçbir hadise olmadı".¹²¹

¹²¹ *Cumhuriyet*, 30 Teşrisani 1933, s.1; Tefvik Rüştü Aras, *Görüşlerim*, İstanbul 1945, s. 48-49.

III.BÖLÜM

TİCARİ İLİŞKİLER

A- Ekonomik İlişkileri Geliştirme Çabaları

Bulgaristan, I. Dünya Savaşı sonrasında imzaladığı Neuilly Antlaşması ile 2.250 milyon Altın Frank ödemeye mahkum edilmiştir. Ülke kaynakları ve ekonomisine İtilaf Devletleri tarafından el konulmuştur. Dolayısıyla; ülke üretimi ve ekonomisi büyük bir çöküş dönemine girmiştir. Bulgaristan'da Çöküş dönemini hızlandıran diğer bir faktör de, savaş sonrası Dobruca'nın kaybedilmesiyle hububat istihsalinin üçte birine eşit olan bu bölgenin, Romanya'ya verilmesi ve Trakya'yı Yunanistan'a vermesinden sonra bütün ziraat bölgesini kaybetmesiydi.

Bulgaristan bir tarım ülkesiydi, neticede geçim kaynakları tarıma dayalıydı ve sınırlıydı. İktisadi bunalımda bir diğer faktör de, ülkeye Makedonya'dan, Trakya'dan gelen binlerce Bulgar göçmen idi. Bu göçmen Bulgarların iş, yerleşim, geçimi Bulgaristan ekonomisinde büyük problemler yaratmış ve ekonomisini yeni kaynaklar aramaya itmiştir. 1919-1923 yılları arasında Bulgaristan'da başta olan Başbakan Aleksandr Stamboliyski ve Hükümeti, bu iktisadi buhrandan kurtulmak ve ekonomik kalkınma için; toprak reformunu esas alınarak, topraksız köylünün topraklandırılması, Zirai Tarım Kredi ve Kooperatif kuruluşlarının kurulması ve desteklenmesi, üretim ve ticaret teşvik edilerek, liberal bir sistem içerisinde kapital birikime önem vermiştir. Böylelikle, Bulgaristan; ekonomisini kısa zamanda toparlayabilmiş ve Avrupa konjonktürü içerisinde yerini almıştır.¹

Türkiye'de ise, işgal altındaki ülke kurtarıldıktan sonra, yeni Türk Devletinin nasıl bir politika izleyeceği, 17 Şubat 1923'de İzmir İktisad Kongresiyle belirlenmiştir. Buna göre, ekonomisi için; "Bağımsız, milli ve liberal bir siyaset" amacı gütmüştür. Buna paralel, 24 Temmuz 1923'de Lozan Antlaşmasıyla birlikte; Kapitülasyonlar kaldırılmış, Osmanlı Devleti döneminden

¹ Muhlis Etem, *Balkan İktisadiyatı*, İstanbul 1933, s. 104-125; Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadi 2, Bulgaristan*, İstanbul 1987, s. 102-126, 127-152.

kalan borçlar bir düzene konmuş, milli bir ekonomi kurulması için gerekli olan siyasi ve hukukî bağımsızlık elde edilmiştir. Yeni kurulan devletin ekonomik siyaseti, “bağımsızlık” temelinde kurulmuştur. Bunu çevreleyen unsurların; millî, kapital birikim ve gelişmesine önem verilerek , özel girişimin üretimi ve yatırımı özendirilmiştir. Ülke için, ekonomik zorluklar ve sorunlar tespit edilerek üretim esas alınmıştır. Bu bağlamda, tarım ve sanayi teşvik edilmiştir. Başta aşar kaldırılarak köylü üzerinde ağır yük ortadan kaldırılmış, Teşvik-i Sanayî çıkarılarak sanayinin gelişmesi amaç edinilmiştir. Bunu izleyen süreçte, Ziraat Bankası, Sümerbank gibi kuruluşlarla üretim faaliyetlerinin teknik imkanlarla desteklenmesi sağlanmıştır. Kısa zamanda Türkiye, ekonomisini toplayabilmiş ve kendi kendine yetme çabasını başarıyla tamamlayan bir ülke olarak Avrupa konjonktüründe yerini alabilmiştir.

Türkiye ile Bulgaristan arasında ekonomik problemler olmadığı için, iki devlet arasındaki ekonomik ilişkiler kolay ve sorunsuz başlamıştır.

İlk olarak, iki ülke ticaretini geliştirmek amacıyla, girişim Bulgaristan’dan, Stamboliyski Hükümetinden gelmiştir. Bu çerçevede, Bulgaristan Edirne Konsolosu Markov’un, İzmir’de 1923 yılının ilk aylarında (Ocak-Şubat) Mustafa Kemal ile görüşmesidir. Görüşmede; iki ülke ekonomik çıkarları ele alınmış ve Markov, Bulgar Hükümetiyle Türk Hükümetinin en liberal karşılıklı ticari ilişkilerin kurulmasını talep etmiştir. Markov, bu görüşlerine ek olarak Mustafa Kemal Paşa’ya şunları söylemiştir :

“Bir gün aramızdaki gümrük sınırının tamamen ortadan kaldırılacağını ve böylece her Türk’ün Tuna’ya kadar serbest bir ticaret yapabileceği gibi, her Bulgarın da Bağdat’a kadar gümrüksüz ticaret yapabileceğini düşünüyorum. İki halk arasında ideal ticari ilişkilere biner teşkil eden bu durum, refahı sağlayacaktır.”

Mustafa Kemal, Markov'a:

"Bizim de iyi ticari ilişkilere ihtiyacımız vardır. Bunlar öyle bir dereceye getirilmelidir ki sizin de ifade ettiğiniz gibi iki devlet arasındaki gümrük sınırının ortadan kaldırıldığını görebilelim."²

Türkiye ve Bulgaristan ticari ilişkilerini kalkındırmak ve geliştirmek için ekonomilerinde, "model" arayışına girmişlerdir. Bu bağlamda; Türkiye için Bulgaristan, özellikle kooperatif, tarımsal üretim ve işleyiş mekanizmalarını öğrenmek, olumlu yanlarını öğrenmek ve uygulamak istemiştir. Bulgaristan'da, Türkiye'nin özellikle kurumsal işleyiş mekanizmaları hakkında bilgi edinmek ve ülkelerle uyulaabilecek sistemi yaratmayı amaç edinmiştir.

Bu bağlamda ilk kez ; Mustafa Kemal'in Sofya da Ataşemiliter olarak kaldığı dönemde, Bulgaristan ve ekonomisini gözlemlemek için önemli bir fırsat olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, sözkonusu bu durum ile ilgili anılarını şöyle anlatmaktadır: "Sofya'da Ataşemiliter olarak bulunduğum günlerdi. Bir gün şehrin en lüks pastanesine gitmişim. Burası, Bulgar Başkentinin en seçkinlerinin gittikleri yerdi. Bir aralık kapıdan bir Bulgar köylüsü girdi. Ayağında çarıklar, dizlerine kadar yün sargılar ve üzerinde keçi kılından yapılmış siyah bağlar vardı. Bağları sargıların üzerine düzgün biçimde süs gibi dolamıştı. Sırtındaki elbise, bizim Deliorman Türklerinin kaytan işlemeli çakşır ve cepkenleri gibiydi. Bir masaya rahatlıkla oturdu. Aradan hayli vakit geçti, garsonlar yanına yaklaşmadı. Durumlarından, köylüyü orada istemedikleri anlaşılıyordu. Bir ara garsonlardan birini çağırdı, bir şeyler getirmesini söyledi. Garson uzaklaştı, fakat birşey getirmedi. Yumrukla vurdu, aldırın olmadı. Sonunda ayağı ile şiddetle yere vurmaya başladı. Patron geldi; köylüye yavaş sesle: "Burası senin için değildir, kalk git..." gibi bir şeyler söyledi. O anda köylü kükrer gibi bağırdı: "Ne?... Gidecek miyim?... Kim kovabilirmiş beni buradan? Barış zamanında çiftimle bu vatani besleyen, yaşatan; savaş zamanlarında cephede dövüşen, yurdu koruyan benim. İstedğim yerde paramla oturmak, yeyip içmekte herkesten çok benim hakkımdır. Bana pasta getiriniz!"

² Belgelerle Mustafa Kemal ..., a.g.e., s. 234-239.

“Patron ezilmiş gibi uzaklaştı ve köylünün masasına pasta geldi. İşte ben, Türk köylüsünün böyle olmasını, hakkını böyle almasını bilmesini istiyorum. Çünkü bu memleketin efendisi Türk köylüsüdür. Yerini almalıdır.”³

Bulgaristan Edirne Başkonsolosu Markov’un Mustafa Kemal Paşa ile 1923 yılı ilk aylarında (Ocak-Şubat) yaptığı görüşmesinde, Bulgaristan’ın ekonomik durumu ve köy ekonomisiyle ilgili makaleler ve bilgiler vermesini rica etmiştir.⁴

1923 yılında Ankara’da basılan “Kooperatif Şirketler” adlı eserde, Bulgaristan Kooperatifçiliğinin amaçları verildikten sonra⁵ Bulgaristan’daki Kooperatifçiliğin Türkiye’de uygulanabilirliğinden bahs ederek “Köy Muallimlerini Vazife Başına Davet” başlığı altında şunlar denilmektedir:

“Bulgar köylerini Bulgar muallimlerinin kurtardığını unutmamalıyız. Ziraat, sanayi ve ticaret erbabının kuvveyi istihsaliyesini arttırmak ve istihlakatı tahtı nizama almak, dolayısı ile müşerikler arasında iştirak ve yardım fikrini takviye eylemek sureti ile iktisadi ve içtimai pek çok fevaidi cami olduğundan dolayı asrı hazır siyaseti iktisadiye ve içtimaiyesinin büyük bir amili halinde bulunan kooperatif şirketler teşkilatının memleketimizde de taammümü hususunda en büyük hizmeti dokunacak olanlar, her an çiftçi ve ahali ve temasta bulunmak fırsatına malik bulunan kasaba ve köy muallimleridir.

Bulgaristan’da teşekkül eden ve şimdiki köylüye pek büyük faydalar temin etmekte bulunan kooperatif şirketleri, hiçbir mecburiyeti kanuniyeleri olmadığı halde fedakar vatanperver Bulgar Köy Muallimlerinin gayretleri eseridir. Vatanını seven her Türk köy ve kasaba muallimi de köylerimizi iktisaden ve içtimaen yükseltecek bu müessesatın memleketimizde taammümü hususuna son derece gayret etmeyi bir vazife-yi mukaddes-i vicdaniye olarak telakki etmelidir”.⁶

³ Ali Haydar Yeşilyurt, *Atatürk ve Komşumuz Bulgaristan*, İstanbul 1968, s. 57; Paraşkev Paruşev, *Atatürk, Demokrat Diktatör*, Çev. N. Yılmaer, İstanbul 1972, s. 72-73.

⁴ Belgelerle Mustafa Kemal, *a.g.e.*, s. 241.

⁵ *Kooperatif Şirketler*, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay., Ankara 1975, s.16.

⁶ *a.g.e.*, s.23. Bu konunun devamı için bkz. *a.g.e.*, s. 23-24.

“Bulgaristan modeli” Türk kamuoyunda özellikle basın tarafından irdelenmiştir. Cumhuriyet Gazetesi baş yazarı Yunus Nadi, “Bulgarlardan Ders Alalım” adlı makalesinde Bulgaristan’daki deniz turizmi ve plajlarla ilgili bilgi verdikten sonra sözlerine şöyle devam etmektedir: “Şehrimizin (İstanbul) etrafındaki türlü türlü menba sularından istifade edemiyoruz. Akıllı ve sıhhi deniz hamamlarından eser yok. Deniz hamamları dedik ve hatırıma geldi. Eğer bunların nasıl şeyler olduğunu anlamak istersek, Bulgaristan’ın Burgaz Limanı kadar ihtiyari zahmet eylememiz kafidir. Fakat bizim 6 milyon liralık bir bütçeye malik olan şehri emanetimiz Küçük Burgaz ve Varna Belediyesi kadar bir kudret, bir göz açıklığı gösterememiştir. Burgaz Belediyesi bu hamamlar için istikraz ettiği milyonlarca levayı iki üç senede ödemeye muvaffak olmuş, yeniden bir istikraz daha akt ederek şimdikinden mükemmel bir hale getirmeğe azm eylemiştir. Hulasa, Burgaz ve Varna şehirlerinin yapmağa çalışmak suretiyle İstanbul’u seyyah şehri değilse bile banyo şehri yapmağa çalışalım.”⁷ Bu konu çerçevesinde başka bir makalesinde Yunus Nadi şunlara değinmiştir: “İstanbul’da adam akıllı bir deniz banyo yeri yokdur, Yeşilköy, Altinkum... Deniz banyoları ve bütün dünyanın insanların kendisine celbedecek bir şehir varsa o da İstanbul’dur. Varna’ya gelen dünya halkının on, yüz mislini İstanbul’a toplamak işten bile değildir. Fakat bunu böyle yapabilmek için aşk ve şevk ise şehrin iyiliğini isteyecek idrak sahibi Belediyelere ihtiyaç vardır. Varna misali, biraz hizmetle İstanbul’un ne olabileceğini gösteren, pek mutlak bir delildir. Bu halin birgün İstanbul’da tahalluk edeceğinden asla nevmite değiliz.”⁸

Bulgaristan’a seyahate giden gazeteci Hikmet Cemal, Bulgaristan milli ekonomisi hakkında şunları yazmıştır: “Memleketde bir memleketin hakimiyeti demek o milletin ekmek yemesi demektir. Yoksa para başkalarında, refah başkalarında olacak ve yalnız kuru hakimiyet bende olacak, ben böyle hakimiyeti ne yapayım? diyordu. Bizim Türk Ocakları salonlarına, bütün Halk Fırkaları içtima odalarına, büyük levhalar halinde yazılıp konulması icap

⁷ Yunus Nadi, “Bulgarlardan Ders Alalım”, *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1929, s.1.

⁸ *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1929, s.1.

eden bu cümleler her milletin kendi memleketlerinde takip etmesi lazım gelen büyük hedefi göstermektedir.”⁹

Bir diğer yazı da “ Bulgaristan ‘daki Üzüm ve Şarap üretimiyle ilgilidir :

“ Memleketimizde sanayi terakki ve inkişafına hizmet etmek için kendimize numune memleketler varsa , onlar Avrupa’nın bizden asırlarca ileride olan Fransa, Almanya değildir. Çünkü derhal bu milletler gibi olalım demek bir hayaldir. Bir kere yanibaşımızda bulunan bazı çalışma tarzlarını tedkik edelim, beğendiğimiz inkişaf usullerini kendi memleketimizde tatbik çalışalım. Bulgaristan bağcılık ve şarapçılığın sürat temin ettiği rakamlarla göstermek için ziraatin bu kısmının ne suretle inkişaf ve tekamül ettiğini kısaca gözden geçirelim.

Bulgaristan bağcılığa elverişli olan iklimi sayesinde asma mahsulünden memleketine her sene milyonları celb ederek tabiatın bu vergisinden azami istifade etmeği bilmiştir. Bulgaristan’ın her tarafında bağcılık yapılmaktadır. Yetiştirilen üzüm neveleri hakiki Türk üzümleridir. Filvaki Bulgaristan umumiyet itibari ile şarap içilen bir memleket olmasa bile, ihracat yapmak için fazla miktarda şarap imal etmektedir.

1920-1924 ‘te Bulgaristan bağlarının umumi mesahası 50.000’i geçmiyordu. Fakat müteakip senelerde bağcılık yeniden teessüre başlamıştır. Bulgaristan ilk defa Bağcı cemiyetinin teşekküllerinden sonra şarap ıslah edilmeğe başlanmıştır. Bu cemiyete 1926’da 13 aded olub, 2.181 azaya ve 6.000.000 leva kiloya çıkmaktadır. Bunların teşekkülü iledir ki Bulgaristan şarapları ihracat mahsulü meyanına girebilmiştir.

Biz de memleketimizin tabii servetlerinden biri olan bağcılığı, şarap sanayi ile bir kat daha ihyaya çalışmamız, üzümlerimizin kıymetini artırmamız için elzemdir. Bulgaristan’da olduğu gibi bizde cemiyetler teşekkül ederek işe başlamaktan başka çare yoktur”.¹⁰

⁹ Hikmet Cemal, “Bulgaristan Gezisi”, *Cumhuriyet*, 8 Ağustos, 1929, s.4.

¹⁰ Ahmet Refet, “Yanibaşımızdaki komşu Bulgaristan’a bir nazar atfedelim”, *Anadolu*, 27 Mart 1931, s.4.

Bulgaristan'daki gülyağı üretimi ve ticaretine atıfta bulunularak Türkiye'deki gülcülük ve gülyağı üretimi ile ilgili şunlar yazılmaktadır: "Bulgaristan gül ve gülyağı ticaretinden milyonlar kazanmaktadır. Gülcülüğe ehemmiyet verelim. Memleketimizde Isparta ve çevresi gül yetiştirmeğe çok müsaittir. Bulgarla imsalen fennî ve asrî suretli gül yağcılığını örnek alırsak, bizim için yararlı olacaktır."¹¹

Diğer bir örnekte ise, Bulgaristan Ziraat Bankasının, Bulgaristan'da gösterdiği gelişim göz alınarak şunlar anlatılmaktadır: "Bulgar Ziraat Bankası bize örnek olmalıdır. Bulgar Ziraat Bankası Bulgaristan'ın iktisaden inkişafı ve köylünün refahı için çok mühim bir rol oynayan müessesedir. Tütün fiyatlarında düşkünlük mü var? Ziraat Bankası bütün mahsulü yüksek takas usulü ile satıyor ve köylünün istihsal ettiği mevcut fiatlarının razımı olmuş, diğer taraftan açtığı krediler sayesinde köylüyü faizcilerin ellerinden kurtarmıştır."¹²

B- Ankara-Sofya Telefon Hattı Projesi

İki ülke ekonomik ilişkilerinin ilerleyebilmesi için taraflarca yapıcı yaklaşımlarla ortak projeler üretilmiştir. Bu bağlamda, ilk kez 1923 yılında başlayan, Ankara-Sofya Telefon Hattı Projesidir. Projenin başlangıcında Sofya'dan Türkiye hududuna kadar¹³ düşünülmüş, 1930'lu yıllara gelince proje, 1400 kilometrelik bir alanı içine almış ve İstanbul-Ankara-Sofya'ya dönüşmüştür.¹⁴ İstanbul-Sofya arasında telefonla ilk görüşmelerine 1931 yılı Mayıs ayında başlanmıştır.¹⁵ 1931 yılının Ekim ayında, Ankara-İstanbul-Sofya telefonunun temdidine dair antlaşmayı, Posta, Telgraf ve Telefon İşletme Müdürü İhsan Cemal Bey ile Bulgar Murahhasası M. Kristof imzalamıştır. Antlaşma gereğince, Ankara-Sofya ve İstanbul-Sofya muhabere ücretleri tenzil

¹¹ *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1930, s.4.

¹² Memduh Talat, "Bulgar Ziraat Bankası Bize Örnek Olmalıdır", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1932, s.4.

¹³ *Ahenk*, 15 Teşrinivevvel 1923, s.2; *Tanin*, 20 Kanunvevvel 1923, .2.

¹⁴ *Yeniğün*, 24 Ağustos 1931, s.1.

¹⁵ *Anadolu*, 15 Mayıs 1931, s. 1.

edilmiştir. Buna göre 140 kuruş alınacaktır.¹⁶ Ankara-Istanbul-Sofya hattı, antlaşma imzalandıktan hemen sonra açılmıştır.¹⁷

Bütün bu iyi niyetli gelişmelerle birlikte, Türkiye-Bulgaristan ticari ilişkilerin de zaman zaman kısa süreli duraklamalar söz konusu olmuştur. Bulgaristan'ın; Türk üzümünü almaması üzerine, İktisat Vekaleti'nin 13 Mart 1924 tarihinde aldığı bir kararla, Bulgaristan'dan ithal edilen kaşar, salamura, tulum peyniri, kömür, fasulye, buğday unu, kümes hayvanatı ithalini men etmiştir.¹⁸ Ancak ; bu dönem geçici olmuştur.

C- Bulgaristan'a giden Türk Ticaret Heyetleri

İki ülke ilişkilerinin gelişiminde önemli bir nokta, iki ülkenin düzenlediği ticari amaçlı tetkik seyahatlerdir. Bu bağlamda, 1926 yılının Nisan ayında, bir Türk heyeti, ilk kez Karasu'da tesis edilmek istenen çikolata fabrikası için incelemelerde bulunmak üzere Bulgaristan'a gitmiş ve burada Bulgaristan yetkilileri ve Ticaret Bakanı ile görüşmüşlerdir.¹⁹ Aynı yılın Kasım ayında Türkiye İktisat Vekaleti adına altı üyeden oluşan bir heyet Sofya'ya gitmiştir. Türk uzmanları Bulgar vergi mevzuatı ve Bulgaristan'da uygulanan dolaysız vergi sistemiyle ilgili incelemelerde bulunmuşlardır.²⁰

D- 1930'lu yıllarda Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı iki devletin liberal bir iktisadi sistem içerisinde yürümeye başlamasına izin vermemiş, Türkiye-Bulgaristan ekonomik ilişkilerinde bariz bir düşüş yaşanmıştır. 1929 Ekonomik buhranı ile birlikte devletler, ekonomik politikalarını tekrar gözden geçirmişlerdir. Söz konusu bu buhran; dünyadaki ticaret hacmini daraltmış ve kapital birikimin gerilemesine yol açmıştır. Dolayısıyla; Türkiye ve Bulgaristan buhrandan etkilenerek, bu koşullar altında "kendi kendine" yetmeye çalışmışlardır.

¹⁶ *Cumhuriyet*, 2 Teşrinievvel 1931, s.2.

¹⁷ *Milliyet*, 6 Eylül 1931, s.1.

¹⁸ *B.C.A.*, 030 18 01 09 17 11; *Vatan*, 16 Mart 1924, s.3; *Vakit*, 24 Mart 1924, s.3.

¹⁹ *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Nisan 1926, s.1.

²⁰ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 139.

İki devlet Dünya iktisadi bunalımının etkilerini en aza indirmek için atlatılmak için geziler, organizasyonlar düzenlemişleridir. Bu çerçevede, İktisat Vekaleti, 1929 yılının Ağustos ayında, Ziraat Kooperatifleri hakkında tetkikatta bulunmak üzere İktisat Vekaleti Şirket Komiserlerinden Remzi Bey'in Bulgaristan'a gönderilmesine karar vermiştir.²¹

Bir diğeri ise; 1930 Temmuz'unda Türkiye'ye Trakya'da tetkik seyahatleri yapma amacıyla gelen Bulgaristan Ziraat Bakanı Vasilef'dir. Vasilef, Türkiye seyahatiyle ilgili olarak şunları söylemiştir: "Trakya, Numune çiftliğini, vilayet dairesini ziyaret ettik. İki hükümet arasında mühim iktisadi mesaili görüşmek üzere Vali Vekili, Umuru Muhtelif Müdürü Beyler ve saireden bir heyet teşkil olunarak evvela Alpullu ve Uşak şeker fabrikalarına Bulgaristan'da pancar ve ham şeker verilmesi görüşüldü. Bizden alınacak pancar ve ham şeker bu fabrikalarda tasfiye edilerek şeker üretilecektir. İki tarafın iktisadi, zirai sahada işbirliği hakkındaki bu teklifin prensip itibarı ile Türkiye hükümetince kabul olunduğu takdirde her iki taraf bundan çok istifade edecek, ben bu hususta derhal icab eden teşebbüsleri yapmağa ve meseleyi bütün teferruatı ile halletmeğe hazırım. Aynı zamanda bu pancar ve ham şeker meselesi de Türk şeker fabrikaları ile müzakereye ve Bulgar pancar müstahsilleri namına bizzat her türlü teminatı vermeğe amadeyim."²²

Tetkik seyahatler içinde basında geniş yer tutan, 1931 yılının Ekim ayında, İktisat Vekaletinden mütehassıs bir memur'un, Bulgaristan'a giderek Bulgar Meyveciliği hakkında tetkikatta bulunacağı ve ayrıca; Türkiye'ye Bulgaristan'dan tütüncülük ve meyvecilik mütehassısı getirilerek muhtelif ziraat merkezlerine gönderilerek tetkikat yaptırılacağı 'dır.²³

Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un, 1931 yılının Aralık ayında Türkiye'yi ziyareti esnasında, iki devlet arasında ticari meseleler ve menfaatler görüşülmüştür. Gerek Türkiye ve gerekse Bulgaristan uluslararası pazarlara inmek ve ticari mübadeleleri artırmaya yardım maksadı ile, Sofya'da ve Ankara'da birer komisyon tarafından incelemeler yapılmasına karar vermişlerdir.

²¹ *Milliyet*, 10 Ağustos 1929, s.3.

²² *Milliyet*, 19 Temmuz 1930, s.2.

²³ *Cumhuriyet*, 3 Teşrisani 1931, s.2.

Bu komisyonlar, iki ülkenin diğerine ihraç edebilecekleri malları tespit edecekler ve iki memleket müstahsillerinin doğrudan doğruya birbiriyle ilişki kurabilmeleri için tedbir almalarını kararlaştıracaktı.²⁴ Bir süre sonra komisyon kurularak çalışmalarına başlamıştır.

Bu ziyaretin amacına iade olarak, Türkiye Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey, 1932 yılının Mart ayında (11-13) Sofya'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette, Tefik Rüştü amacının, "İktisadi meselelerin hallini ikmale hadim olacağını" belirtmiş ve sözlerine şu şekilde devam etmiştir: "Kuvvetli dostlukların iktisadi esaslara istinat ve o sahada inkişaf eylemesi lazımdır. Ve büyük politika iktisaden istinat ettikçe daha kuvvetlenir. Nasıl ki siyasetsiz ekonomi yapılamıyor o derece ki siyaseti, iktisadi beynelminel hayatta birbirinden tecrit ederek mütelaa etmeğe imkan yoktur. Bu itibarla temas buyurduğunuz iktisadi sahadaki mesainin lüzumuna tamamı ile iştirak ederim."²⁵ Bu sözlere karşılık olarak Bulgaristan Başbakanı Muşanof da, "Tefik Rüştü Beyin Sofya'daki ikamet esnasında mevcut iktisadi mesailin halline imkan bulunacağını ümit ettiğini" söylemiştir.²⁶

İlerleyen zamanda Türkiye'yi Bulgaristan Parlamentosundan önemli isimlerin İstanbul'a seyahatleri söz konusu olmuştur. Bulgaristan Çiftçi partisi Meclis Grubu Başkanı G. Stefan Daskalef ile Parti Sekreteri G. Aleksandr Nikolof İstanbul'a gelmişlerdir.²⁷

İncelediğimiz dönemde iki ülke ekonomisinin tanınmasında ve ekonomik ilişkilerin gelişiminde seyahatler ve tetkik gezileri büyük rol oynamıştır. Bu çerçevede de, İzmirizade M. Celaleddin'in, Haziran 1932'de Bulgaristan'a inceleme amacını taşıyan gezisidir. M. Celaleddin, bu gezisinde, Bulgaristan'ın Varna, Rusçuk, Zıştovi, Sofya, Köstendil, Dupnitsa, Filibe gibi şehirlerin iktisadi ve sosyal durumlarını incelemiştir. İzmirizade M. Celaleddin, bu geziyle ilgili olarak şunları yazmıştır: "Netice olarak Diyebilirim ki Bulgarlar

²⁴ *Yeni Gün*, 2 Şubat 1932, s.2.

²⁵ *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Mart 1932, s.1; *Cumhuriyet*, 13 Mart 1932, s.6; *Yeni Gün*, 13 Mart 1932, s.1.

²⁶ *Yeni Gün*, 13 Mart 1932, s.1.

²⁷ *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1932, s.2.

çalışkan milletlerdendir. Zira yarım asır zarfında gösterdikleri bu terakki çalışkan olduklarını ispat etmektedir."²⁸

1933 yılının Ekim ayında, İstanbul Belediyesi hakkında incelemelerde bulunmak için, Sofya Belediye üyesi M.D. Ackoff, Sofya Veterinerliği Müdürü Dr. A. Kaloyenof İstanbul'a gelmişlerdir. Heyet, İstanbul Belediyesi, Umuru baytariye ve kanalizasyon tesisatını, Terkos tasfiye havuzlarını gezmiş ve izlenimlerini şöyle aktarmıştır: "İstanbul'da mezbahayı, hayvan hastahanesini, inek ahırlarını, itfaiyeyi, Edirnekapı'daki süt bakım evini ve kanalizasyon tesisatını gördük. Buralarda tesisatın mükemmeliyeti bilhassa nazarı dikkatimizi celbetti. Çalışan kadınların, çocuklarına bakmak için tesis edilen süt bakım evi, şayanı imtisal bir müessesedir. Böyle bir müessese maattesüf Sofya'da yoktur. Buradaki aygır deposu teşkilatı bizde yoktur. Bilhassa burada tatbik edilmekte olan suni telkin usulü çok iyidir. Kanalizasyon tesisatı varsa da, bu tarzda bu temizleme tertibatı yoktur. Ben eski Türkiye'yi pek iyi tanırım, fakat buraya gelince memleketi büsbütün tanınmaz bir halde buldum. On senede o kadar seri terakkiyat vücade getirilmişti ki, insan bu baş döndürücü terakkiyat ve bu değişikliğe hayret etmekten kendini alamıyor."²⁹

Diğer yandan; bu dönemde ticari ilişkileri canlandırmak ve geliştirmek adına, Balkan Konferansları'nın önemli bir rolü olmuştur. 1929 Dünya Ekonomik bunalımıyla birlikte, Balkan ülkeleri dış ticaretlerinde büyük açıklar vermeye başlamıştır. Bu ülkeler ekonomilerini krizden kurtarmak amacıyla, yeni politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Balkan Paketi fikri, bu dönemde alternatif olarak Balkan Devletlerinin literatürlerinde yer aldı. Balkan Paketi, benzer ekonomik yapılara sahip Balkan ülkelerinde (Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk) ekonomik ve politik sorunlarını birlikte ele almak ve çözmeye çalışmak amacıyla olmuştur. Nitekim; ilki Ekim 1930'da Atina'da toplanan Balkan Konferansına katılan Balkan Devletleri, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk'un gündeminde, tüm delegeler, egemenlik haklarını kısıtlamayan bir birliğe doğru gidilmesini istemiş ve bu süreç içinde, ekonomik yeterlilik, teknik ve kültürel işbirliğinin ele

²⁸ İzmirizade M. Celaleddin, *Bulgaristan Tetkik Seyahati*, İstanbul 1932, s.3-40.

²⁹ *Milliyet*, 26 Teşrisani 1933, s.5.

alınması konularını görüşmüşlerdir.³⁰ Bu çerçevede; Demiryollarının Tuna üzerinde inşa edilecek bir köprü vasıtası ile birbirleri ile birleştirilmesi,³¹ Balkan Turizm Federasyonu,³² Balkan Ziraat Kongresi,³³ Balkan Tütün Birliği,³⁴ Balkan Ticaret Odası,³⁵ gibi projeler oluşturulmak istenmiştir.

Adı geçen ortak projelerde, Türkiye ile Bulgaristan'ın ticari ilişkilerinin gelişmesinde Balkan Tütün Birliği ve Balkan Ticaret Odası'nın farklı yerleri olmuştur. Bu organizasyonlarla iki devlet ilişkilerinin canlandırılması amaçlanmıştır. Gelişimi de bu amaca uygun olmuş; ancak; istikrarlı bir sonuç alınamamıştır. Sözkonusu organizasyonlara bir örnek, 1931 Ekimi'nde İstanbul'da toplanan Balkan Devletleri Balkan Tütün Birliği'dir. Balkan Tütün Birliği adı altında oluşturulan organizasyonda Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ın olması kararlaştırılmıştır.³⁶ Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Balkan Tütün Birliği'nin temini için neler yapmaları gerektiği hakkında çalışmalar gündemlerini oluşturmuştur.³⁷

Bu bağlamda, ilk toplantılarını 15 Mayıs 1932'de düzenleyen konferansta, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasında bir tütün fihristi, üç memleket ziraatının beynelmilel piyasalarda şark tütünlerine olan ihtiyaç ve şark tütünlerinden mevcut stoklar göz önüne alarak tahdit edilebilmesi³⁸ görüşüldükten sonra, bu konuyla ilgili projeler imzalanmıştır. Bu amaçla da İstanbul'da bir Balkan ofisi teşkil edilmiştir.³⁹

Ancak; bu tür iktisadi organizasyonlar kısa bir dönem için geçerli olmuştur. Balkan Tütün Birliğiyle ilgili kararlar alınırken, ilerleyen süreçte

³⁰Soysal, Balkan Paketi, *a.g.e.*, s. 142-143 ; Dilek Barlas, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi, 200 Yıllık Süreç, Ankara, 15-17 Ekim 1997, Tebliğler*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 362.

³¹ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1931, s.3.

³² *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1931, s.2.

³³ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1931, s.3.

³⁴ *Cumhuriyet*, 29 Şubat 1932, s.1.

³⁵ *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1932, s.1.

³⁶ *Cumhuriyet*, 29 Şubat 1932, s.1. Bu organizasyon için İktisat Vekaletinde bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonda; Tütün Şubesi Müdürü Nazmi, Ziraat Fen Şubesi Müdürü Nesip, İhracat Ofisi Müdürü Semal, Tüccarlar Mithat, Katipzade Sabri, Kavalalı Hüseyin Bey'den oluşmaktadır. *Cumhuriyet*, 29 Şubat 1932, s.1.

³⁷ *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1932, s.1, 4.

³⁸ *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1932, s.1,4.

³⁹ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1932, s.6.

Bulgaristan, Balkan Konferansına katılmayacağını açıklamış ve projeler askıda kalmıştır. 1934'te değişen yeni iktidarla birlikte, Bulgaristan, Balkan barışı ve ticaretini geliştirme amaçlı organizasyonların taraftarı olamamıştır.

İncelediğimiz 1923-1933 yıllarında iki ülke ticari ilişkilerin gelişiminde ana unsur "Ticareti Teşvik etmek ve ülke ekonomilerini kısa sürede kalkınmalarını sağlayacak bir model bulmak"tır. Türkiye ve Bulgaristan'ın 1. Dünya Savaşı sonrası yaşadıkları ağır iktisadi bunalım onları birbirine yaklaştırmış ve "ortak organizasyonlar" yaratarak, ekonomilerini çöküntüden kurtarmak ve ekonomik gelişimlerine katkıda bulunmak istemişlerdir.

E- Ticaret Antlaşmaları

I- Muvakkat Ticaret Antlaşmaları

1923 Temmuzunda, Türkiye'ye resmî ilişkiler kurmak ve antlaşma için görevlendirilen Simon Rade⁴⁰'le başlayan görüşmeler, ertesini yılda devam etmiştir. 1924 Şubatı'nda, Ankara'ya gelen Rade, amacının: "Dostluk, ticaret, ikamet problemlerini halletmek ve anlaşma yapmak olduğunu" açıklamıştır.⁴¹ Ancak; Antlaşma için görüşmeler uzun sürmüş ve iki tarafların da siyasi meselelerden kaynaklanan sorunların halledilememesi yüzünden ticari problemler kalmış ve ertelenmiştir.⁴² Ticaret Antlaşması, 18 Ekim 1925'te imzalanan Türkiye-Bulgaristan Dostluk ve İkamet Antlaşmalarından sonraki sürece kalmıştır.

Ticaret Antlaşması amacıyla yapılan görüşmeler, Hariciye vekaletinde Umum Ticaret Mukaveleleri Komisyonu Reisi Ali Canib Bey başkanlığında başlamıştır.⁴³ Bu görüşmeler sonunda, 29 Ağustos 1926 tarihinden altı ay müddetle geçerli olacak "Muvakkat Ticaret Muahedesi" imzalanmıştır. Antlaşmayla; "Türkiye halılarıyla, kuru üzüm mahsullerinin Bulgaristan'a serbestçe ithal edilebileceği ve aynı zamanda Türkiye'den Bulgaristan'a

⁴⁰ *Yeniğün*, 21 Eylül 1923, s.1.

⁴¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Şubat 1924, s.1; *Vakit*, 20 Şubat 1924, s.2.

⁴² Bu sorunlar için bkz. Siyasi İlişkiler, I. Bölüm : İlişkilerin kurulması ve Türkiye-Bulgaristan Antlaşmaları.

⁴³ *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Ağustos 1926, s.2.

gönderilecek mahsulat, ziraiye, sanayi hakkında bir devlet muamelesi yapılacağı ve Türkiye'den diğer bir memlekete gönderilecek veya diğer bir memleketten Türkiye'ye ithal edilecek olan emtiayı ticariyenin Bulgaristan arazisinden gönderileceği " belirtilmiştir.⁴⁴

Antlaşmayı, iki ülke ticari ilişkileri için; "Yeni bir devrin başlangıcı" olarak tanımlayan La Bulgarie gazetesi şunları yazmaktadır: Bir gelişime mahzar olmalarını sağlayan bir esasa ulaşma zamanı gelmiştir. Ankara'da altı ay için imza edilen muvakkat antlaşma bu gayeye hizmet etmektedir. Bu zaman zarfında Türkiye ve Bulgaristan murahhaslarının, iki memleket beynindeki münasebeti ticariye için yeni bir devre olacak antlaşmanın metni hususunda ihtilaf edeceklerini ümit ederiz. Eski Türk piyasası bizi artık eskisi kadar alakadar edemezse de ahalisi, yeni geniş faaliyet sahaları arayan Türk Cumhuriyeti ile olan ilişkileri takviye etmek, Bulgaristan için faydalıdır. Ankara antlaşması tabii ki yeni bu gayeye istihdaf ediyor. Bu antlaşma, iktisadiye sahasında Türkiye ile Bulgaristan'ı ortak çalışmaları için zemini sağlayacaktır. Filhakika; Türk-Bulgar antlaşmasından sonra ticaret muahedesi Ankara ile Sofya arasında görüşmelerin ilk adımıdır."⁴⁵

1927 yılının ortalarına gelindiğinde, iki devlet düzenli bir ticaret antlaşması yapmak amacıyla Hariciye Vekaletinde görüşmelere başlanılmış ve Türk heyetine Ali Canib Bey, Bulgar Heyetine Elçi Pavlof katılmıştır.⁴⁶ Bu görüşmelerde, Dört Aylık muvakkat bir ticaret antlaşması Türk ve Bulgar Heyetlerince tekrar edilmiştir.⁴⁷

II- 12 Şubat 1928 tarihli Türkiye - Bulgaristan Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması

Türkiye ile Bulgaristan arasında düzenli bir ticaret antlaşmasının kesintiye uğramasının sebebi; Türkiye ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye ithal edilecek mallar hakkında tatbik edilecek indirimli gümrük tarifesinin

⁴⁴ *İzmir Ticaret Sanayi Odası Mecmuası*, sayı:7, (1926), s. 593.

⁴⁵ *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1926, s.3.

⁴⁶ *İkdam*, 13 Temmuz 1927, s.1; *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1927, s.2.

⁴⁷ *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1927, s.2.

belirlenememesinden kaynaklanmıştır.⁴⁸ 1927 yılı Muvakkat Ticaret antlaşmasından sonra ticari ilişkilerde bir duraklayan bir devam eden görüşmeler,⁴⁹ en sonunda iki hükümet arasında "Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması"nın 12 Şubat 1928'de Türkiye Heyeti adına ; Ali Cenani, Ali Şevki, Bulgaristan Heyeti adına T. Pavlov ve Yard. Mitkov'un imza etmeleriyle sonuçlanmıştır.⁵⁰ Antlaşmayla, İki devlet, mevad, mahsulat ve emtia hakkında müteakibilen tenzilat ve tahsilat icaresini tespit etmişler ve tarafların ihracat ve ithalata yönelik konularını düzenlemiştir.⁵¹ Antlaşma'nın iki devlet ticari ilişkileri için şu maddeleri önemlidir:

- Memleketeyni akideyn arasında ticaret ve seyri sefain müteakibilen serbest olacaktır. Memleketeyni akidenin herhangi birinden neş'et eden ve diğer taraf ülkesine ithal olunan mahsulatı arziye ve müstahsalatı sınaie en ziyade mahzarı müsaade millet emtia-i mümasilesinden istifa edilen veya edilecek olan gümrük resmi, emsali rüsum ve yahut sair her türlü tekaitten ne gayrisına ne de daha yükseğine tabi tutulmayacaktır.
- En ziyade mahzarı müsaade millet muamelesi, mevzuatı rüsumiyenin tatbikine, gümrükteki muameleye ithal edilen emtianın muayene ve tahlili hakkında cari usule, gümrük resmi ile sair rüsumun te'diye şeraitine, gümrük tarifelerindeki tasnife ve keza inhisarların sureti tatbikına dahi şamildir.
- Her iki memlekettten neş'et eden ve (A) ve (B) Lahikalarında müteakibilen irae edilen mahsulat ve müstahsalat maddei sabıka ahkamından müstefit olmakla beraber mezkur lahikalarda tespit edilen ithalat rüsumundan daha yükseğine tabi tutulmayacaktır.
- Memleketeyni akideynin herhangi birinden neş'et eden ve diğer taraf memleketine ithal olunan mahsulatı arziye ve müstahsalatı sınaie her ne nam altında cibayet edilirse edilsin rüsumu dahiliyeye müteallik hususatta üçüncü bir memleket mahsulat ve müstahsalatı mümasilesinin mahzar olduğu muameleden müstefit olacaktır.

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 13 Teşrinevvel 1927, s.3.

⁴⁹ *Cumhuriyet*, 11 Kanunisani 1928, s.2.

⁵⁰ *Milliyet*, 14 Şubat 1928, s.5; *Ahenk*, 14 Şubat 1928, s.1.; *Vakit*, 15 Şubat 1928, s.2.

⁵¹ *Vakit*, 15 Şubat 1928, s.2 ; *Milliyet*, 15 Şubat 1928, s.2.

- Tarafeyni akideyn, kendi ülkelerinde beynelmilel transite en ziyade elverişli yollar üzerinde eşhas, yolcu ağırlığı, emtia ve her türlü mevat, merakibi bahriye, arabalar ve vagonlar veya sair vesaiti nakliye için serbestçe transit hakkını birbirlerine bahs ve hususta en ziyade mahzarı müsaade millet muamelesini yekdiğerine temin ederler.
- Tarafeyni akideynden birinin gümrük arazisinden geçen her nevi emtia muhafaza, kurşunlama, tahmil, nakliye, istatistik ve mağaza rüsum ve avaidi müstesna olmak üzere bilumum gümrük resminden ve sair bütün aidattan müteakabilen istisna edilecektir.⁵² (Bkz. Ek-2)

Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması ve Protokolü; Bulgaristan Meclisinde 1928 Nisanında tasdik edilmiştir. Antlaşmayla ilgili olarak, Bulgaristan Dışişleri Bakanı Burol şunları söylemiştir: "Komşularımızla bir dayanışma siyasetinin kanıtı demek olan bu antlaşmanın tasdik edeceğine inanıyorum. Zira bu antlaşma mali konularla ilgilidir. Şimdi Türkiye Cumhuriyeti ile aramızda mutlak hiçbir mesele yoktur. Bu antlaşmayla, iki memleket arasında daha sıkı ve samimi bir münasebet devresi için hizmet göreceğini ümit edebiliriz."⁵³

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bulgaristan'ın Antlaşmayı onaylamasından hemen sonra tasdik etmiştir.⁵⁴

Antlaşmanın tasdiki, Bulgaristan basını tarafından sevinçle karşılanmıştır. Dönemin önemli gazetelerinden olan Zname şunları yazmıştır: "Türkiye ile akt edilmiş ticaret antlaşması bizim için özel bir yeri vardır. Zira felaketli savaşıardan sonra Türkiye'nin Bulgaristan'la imza etmiş olduğu ilk ticari antlaşmadır. Bu memleket iktisadi kuvvetlerini geliştirmekte gecikmeyecektir. İki memleketin işbirliği, daima samimi bir hukuk temeli üzerinde olmalarını emreder."⁵⁵

⁵² Belgelerle Mustafa Kemal ..., **a.g.e.**, s.68-70. Antlaşmanın tüm maddeleri için bkz. **a.g.e.**, s. 68-83.

⁵³ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1928, s.3. Bulgaristan'da antlaşmanın tasdiki ile ilgili tarih, kesin değildir. Dolayısıyla da yer vermedik.

⁵⁴ **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1928,s.1; **Milliyet**, 6 Nisan 1928, s.1; **Düster**, III tertip,. c.9, 9 Teşrisani 1927-17 Teşrinevvel 1928, İstanbul 1931, s. 992

⁵⁵ **Vakit**, 6 Nisan 1928, s.2; **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1928, s.1; **Milliyet**, 7 Nisan 1928, s.1, 2

III-17 Mayıs 1930 tarihli Türkiye-Bulgaristan Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması

1929 yılında Dünya Ekonomik Bunalımı, Dünya coğrafyasında iktisadi ve siyasi büyük değişimlerin doğmasına yol açmıştır. Şöyle ki; iki devletde liberal bir sistem içerisinde yürümeğe başladığında, Dünya Ekonomik bunalımı bu ilerleyişi durdurmuştur. Dünyada sermaye akışı ve para dolaşımı sağlanamadığı için kapital birikim gelişmemiştir. Dolayısıyla ; ülkeler ilk önce "kendi kendine" yetmeye çalışmışlardır. Bu buhranın etkilerini en aza indirmek için de diğer ülkelerle birlikte organizasyonlar tertiplemişler, projeler üretmişlerdir.⁵⁶

Türkiye ve Bulgaristan'da, bu buhranın etkisiyle dış ticaret politikalarını gözden geçirmişler ve iktisat politikalarına ağırlık vermiştir. Sadece alınan ekonomik tedbirlerle değil, ithalat ve ihracat politikalarında indirim ve gümrük pürüzlerinin halledilmesine çalışmışlardır. Ticareti teşvik için iki devlet, 17 Mayıs 1930'da Türkiye tarafından; Zekai, Mustafa Şerif, M. Numan Beyler, Bulgaristan Tarafından da; T. Pavlov, Yor. Mitkov, V. Gubenski, "Türk-Bulgar Ticaret ve Seyri Sefain Muahedesi"ni imzalamışlardır.⁵⁷ Bu Antlaşmanın 1928'de imzalanan antlaşmaya paralel ve benzerlik taşımakla birlikte bazı maddelerine değinmek istiyoruz.

- Menşei Yüksek akit Taraflardan biri olup diğerinin ülkesine ithal olunan tabii veya mamul müstahsallar, en ziyade müsaadeye mahzar millet memleketin mümasil müstahsallarından alınan veya alınacak olandan başka yahut daha yüksek kesimleri emsale, harçlara veya herhangi başka aidata tabi tutulmayacaklardır.
- En ziyade müsaadeye mahzar millet muamelesi esası, Yüksek Akit Taraflardan birinin ülkesinden diğerinin ülkesine ihraç olunan tabî ve mamul müstahsallara müteallik ihracat resimlerine ve sair aidata şamildir.
- Menşei Yüksek Akit Taraflardan biri olup diğerinin ülkesine ithal olunan tabî ve mamul müstahsallar her ne nam altında olursa olsun, dahilî resimler

⁵⁶ Söz konusu bu durum için bir örnek; Balkan Paktıdır. Balkan Paktının amaçları, Balkan ülkeleri arasında barış ve işbirliği esas olarak alınsa bile, düzenlenen organizasyonlarda "ekonomik dayanışma ve yeterlilik" olduğunu görürüz.

⁵⁷ **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1930, s.3; Belgelerle Mustafa Kemal..., **a.g.e.**, s.122

hususunda, üçüncü bir memleketin aynı müstahsallarına bahşedilmiş olan muameleden müstefit olacaklardır.

- Türkiye'ye ithallerinde Bulgaristan müstahsalatı olan odun kömürü %30, Bulgaristan müstahsalatı olan kaşkavallar da %25 nisbetinde bir gümrük resmi tenzilinde muahede müddetince mustefit olacaktır. Bu mamullere dahil; Balıklar, (Her nevi canlı, taze yahut soğukta muhafaza edilmiş, Palamut), Balmumu, üzümdür.⁵⁸ (Bkz. Ek-5)

Söz konusu Antlaşma'nın Bulgaristan'da ne zaman tasdik edildiği hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Ancak; Türkiye, Bulgaristan'la imzaladığı diğer antlaşmalarda özen gösterdiği ilk önce Bulgaristan'ın kabul ve tasdik etmesidir. Türkiye, "Türk-Bulgar Ticaret ve Seyrisefain Muahedename"sini 7 Haziran 1930'da tasdik etmiştir.⁵⁹

Antlaşma'nın tasdikinden sonra, antlaşmayla ilgili olarak Bulgaristan Ticaret Bakanı Mişaykof şunları söylemiştir: "Bulgaristan bu antlaşmaya nazaran 1929 senesindeki serbest gümrük tarifesindeki iki nevi emtia gümrük indiriminden yararlanacaktır. Bunlarda kaşkaval, odun, kömürdür. Hakikaten, bu sene Mayıs nihayetine geçerli olan eski antlaşmaya bağlı eski gümrük tarifesine nazaran mukavelenamede yalnız adı geçenlerden başka isimleri bulunmayan eşyanın da gümrükleri önemli miktarda artmıştır. Türkiye'nin bu antlaşmadan edeceği istifadeye gelince; Bizim serbest gümrük tarifesinden tuzlu balık ve balmumu hususunda indirimden yararlanacaktır. Bu tenzilat eski ticaret antlaşmasıyla aynıdır. Bu yüzden; ticaret muahedesinin iki ülke için önemi büyüktür."⁶⁰

IV- 21 Aralık 1933 tarihli Türkiye-Bulgaristan Ticaret Antlaşması

1930 yılında imzalanan ticaret antlaşması, 1929 sonrası ekonomik bunalımda durağanlaşan ilişkileri canlandıramamıştır. Bundan sonra; her iki

⁵⁸ *Türkiye ile Bulgaristan arasında Ticaret ve Seyrisefain Muahedesi*, s. 1-18; Belgelerle Mustafa Kemal..., *a.g.e.*, s. 108-110. Antlaşmanın tüm maddeleri için bkz. *a.g.e.*, s. 107-125.

⁵⁹ *Milliyet*, 23 Teşrisani 1930, s.3; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre.3, c.20, 2 Haziran-17 Haziran 1930, İctima:3, TBMM Matbaası, Ankara, s. 72.

⁶⁰ *Milliyet*, 19 Temmuz 1930, s.2.

devlet için en önemli amaç, ticarî ilişkilerin hacmini genişletmek ve ticari ilişkilerinin gelişim çarelerini aramak ve bu durumu bir antlaşmaya bağlamak olmuştur.⁶¹ Bu bağlamda, 1933 yılının Haziran'ında Ticaret Umum Müdürü Naki ve Şirketler Müdürü Cemal Ziya Bey'inde katıldığı İktisat vekaletinde bir heyet oluşturulmuş ve Bulgaristan Türkiye elçisi Tevfik Kamil Bey başkanlığında çalışmalarına başlamıştır.⁶²

Heyetlerin 1933 yılının yazında başlayan görüşmelerinde, Bulgaristan piyasasında Türk ürünlerin düşmesi, tenzilatlı gümrük nispetleri meselesi, kliring vaziyeti bir başka deyişle ; bloke paralar, ithal ve ihraç edilecek iki taraf eşyası kıymetinin tediye şekli meseleleri ele alınmıştır.⁶³ Çok geçmeden, Ticari Müzakerata, kliring mevzusu yüzünden bir süre ara verilmiş ise de⁶⁴ Başvekil İsmet Paşa'nın Sofya Seyahati (20-24 Eylül 1933) sırasında, iki ülke ilişkilerindeki olumlu havadan etkilenmiştir. Antlaşma için görüşmeler tekrar başlamış ve iki ülke arasındaki pürüzler giderilmiştir. Hariciye Vekaleti Katibi Umumisi Menemenli Numan ve İktisat Vekaleti Ticaret İşleri Umum Müdürü Naki Beylere 10 Aralık 1933'te salahiyet verilen antlaşma⁶⁵, 21 Aralık 1933'te "Türk-Bulgar Ticaret Muahedesi" adıyla imzalanmıştır.⁶⁶ Bu Antlaşma; biri mübadelatı, diğeri tediyaı birleştiren iki esaslı kısım ile lahikalardan ibarettir. 1933 yılında imzalanan antlaşma, diğere Bulgaristan'la imzalanan ticari antlaşmalardan daha kapsamlıdır. Şöyle ki:

- Her iki memlekette yapılacak ithalat ve ihracat tamamen takas esasına istinat edecektir. Her iki memlekette vuku bulacak ve ithalat için bir eşya listesi yapılmış ve kıymeti tespit edilmiştir.
- Bulgaristan'a giden başlıca ihracat maddelerimizden taze ve tuzlu balıklarla balmumundan alınan gümrük temilat temin olunmuştur. Bulgaristan'dan gidecek bazı maddeler için Türkiye'de müteakabilen bir tenzilat yapacaktır.
- Müteakabil ithalat her iki taraf makamının müsaadesi ile alınacaktır.

⁶¹ *Milliyet*, 21 Haziran 1932, s.3.

⁶² *Son Posta*, 10 Haziran 1933, s.3; *Cumhuriyet*, 20-21 Haziran 1933, s.2.

⁶³ *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1933, s.1, 5.

⁶⁴ *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1933, s.5.

⁶⁵ *B.C.A.*, 030 18 01 41 87 2.

⁶⁶ *Cumhuriyet*, 22 Kanunievvel 1933, s.3.

- Bulgaristan'da Türk tacirlerinin bloke kalan paralarını kurtarmak için suhuletler temin edilmiştir.
- Eşya mübadelesi haricindeki tarafeyn alacakları iki taraf Merkez Bankalarında açılacak hesaplar vasıtası ile tesviye olmayacaktır.⁶⁷ (Bkz. Ek-6)

Ticaret Antlaşmasının imzası dolayısı ile, Bulgaristan Başbakanı Muşanof ile Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Bey arasında telgraflar teati olunmuştur:

"Türkiye ile Bulgaristan arasında ticaret muahedesinin imzası haberi beni çok sevindirdi. Çünkü bu muahedenin imzasında iki memleket arasındaki dostluğun yeni bir delilini görüyorum. Elde edilen neticeden dolayı memnuniyetimi izhar ederken derin dostluk hislerinin ifadesini arz ederim."

M. Muşanof

Cevaben Tefvik Rüştü şunları yazmıştır :

"Lütufkar telgrafınızdan dolayı zatı devletlerine teşekkür ederim. Ticaret Muahedesini hakkındaki müzakerelerin mesut bir neticeye vardığını görmekle ben de sizin kadar bahtiyarım. Aralarındaki menfaatlerin Türkiye ile Bulgaristan'ı birbirine bu sahada da yakınlaştırması lazım geldiğine katıyetle kani bulunduğundan esasen bu neticeyi emniyetle bekliyordum. Samimi dostluğumun harareti; ifadesini zatıalınıza teyit için bu fırsattan istifade etmeliğime müsaadenizi rica ederim."⁶⁸

Antlaşmanın Türkiye tarafından tasdiki, 4 Haziran 1934'de kabul edilmiştir.⁶⁹ Bulgaristan'ın antlaşmayı ne zaman tasdik ettiği hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Ancak; önceki Antlaşmada da değindiğimiz gibi, Türkiye; Bulgaristan'ın Antlaşmayı onaylamasından sonra tasdik ettiğini biliyoruz.

⁶⁷ Tefvik Süleyman, "Son Ticaret ve Kliring İtilafları", *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, No: 9 (Eylül 1934), s. 875-877. Antlaşmanın diğer maddeleri için bkz. Belgelerle Mustafa Kemal ..., *a.g.e.*, s. 126-129.

⁶⁸ *Anadolu*, 27 Kanunevvel 1933, s.6.

⁶⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, c. 23 (2 Haziran-15 Temmuz 1934), Devre: IV, İctima:3, s.4.

F- Hayvan Ticareti ve Veterinerlik Antlaşması

Türkiye ile Bulgaristan, hayvan ve hayvani maddelerin ticaretini kolaylaştırmak ve iki devlet dayanışması ile her iki memlekette salgın hayvan hastalıklarının sebep olduğu zararları ortadan kaldırmak , hayvani ham ve gıda, hayvan mahsulatı ticaretinin bir düzene bağlanması ve sınırlarda baytari bir bölge çizme amacıyla Baytari (Veterinerlik) Mukavelenamesi imzalamaya karar vermişlerdir. 22 Aralık 1933'te, Türk tarafından Numan ve Sabri Bey'ler, Bulgar tarafından ise, Antonov Pavlov, Dr. G. Pavlov Türk-Bulgar Baytari antlaşmasını imzalamışlardır. Antlaşmaların bazı maddeleri şunlardır:

- Hayvanların (tek tırnaklı, geviş getirenler, domuzlar, kuşlar) ham havan mahsullerinin, gıdaî hayvan maddelerinin ve salgın hayvan hastalıklarının intişarına sebep olabilen maddelerin Tarafeyni Akideynden birinin arazisinden diğerine ithali, ancak isimleri yazılı üç hudut geçit noktasına hasredilecek ve ithalat yapılacak arazi üzerinde hükümet tarafından baytari kontrola tutulacaktır.
- Hayvanların ve tuyurun sıhhat ve menşe şahadetnameleri; menşe, adet, vasıf ve alametlerini ve gideceği yerler bildirilecektir.
- İthal edilecek etler ve et müstahzaratı baytari kontrola ve ithal edilecek memleketin cari nizamatına tabidir.⁷⁰ (Bkz. Ek-7)

Antlaşma, 17 Mayıs 1934'te kabul ve tasdik edilmiştir. Bu anlaşma ile ilgili Ziraat Encümeni Mazbatasında şunlar yazılmaktadır: "Hayvan hasılatının memlekete girişinde ve memleketten çıkışın da hayvan sağlık zabıtası kanun ve nizamnamesine göre tabi bulunması lazım gelen şart ve esasların komşu memleketlerle anlaşarak birleştirilmesi bulaşıcı hastalıklara karşı alınacak tesirli tedbirlerden biridir. Bu sayede komşu memleket arasında teknik meselelerde aynı usullerin tatbiki ile hastalıkların söndürülmesi ve icabında birbirine yardım

⁷⁰ Belgelerle Mustafa Kemal, **a.g.e.**, s. 130-132, Diğer maddeler için bkz. **a.g.e.**, s. 130-47, **T.C. Resmi Gazete**, 23 Mayıs 1934, sayı: 2708, s. 3806-3809.

edilmesi hazırlanacağı gibi bunların ticareti de birtakım kayıtların kaldırılmasını da kolaylaştıracaktır".⁷¹

1923-1933 yıllarında ticari ilişkilerde, biri Muvakkat, diğerleri üç Ticaret Antlaşması ve bir Baytari Mukavele imzalanmıştır. Antlaşmaları bir bütün olarak değerlendirdiğimiz de; İki devlet içinde geçerli olan da, ticari ilişkileri canlandırmaktır. İki devletde ekonomilerinde, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından sonra meydana gelen buhrandan, en az etkilenmenin çarelerini aramak ve bunu ekonomik işbirliği ile telafi etmeye çalışmak olduğunu görürüz.

G- Rakamlarla Türkiye - Bulgaristan Ticareti

Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin, ticari değerlerini ve buna bağlı olarak ticari emtia'yı ilk on yıllık bir süreç'te incelediğimizde, bunu iki döneme ayırarak anlatmak konumuzun açıklanması bakımından gerekli olacağı kanaatindeyiz.

Birinci Dönem; (1923-1929) Her iki ülkenin de liberal bir iktisadi sistem içerisinde yürümeğe başlaması ve iki devlet ticaret değerlerinin yüksek olmasıdır.

İkinci Dönem; 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve Türkiye'de tarımın gelişmeye başlaması ile, Bulgaristan'dan ithal ettiği bazı mamullere ihtiyaç kalmaması ve ekonomisinde almış olduğu umumi tedbirlerle bazı ürünlerin Bulgaristan'dan idhalini kısıtlamasıdır.

I- Birinci Dönem (1923-1929)

Bu dönemde, her iki ülkenin 1. Dünya Savaşı sonrasında ağır yüklerle çıkmaları, ekonomik dolayısıyla ticaret politikalarını tekrar gözden geçirmelerine sebep vermiştir. İki ülkenin kalkınması için en önemli ihtiyacı, başta endüstriyel üretim ve sonrasında da sermaye olmuştur. Bu organizasyonu yapabilmek için her iki ülke de Liberal bir sistem içerisinde yürümeye başlamışlardır. Her iki

⁷¹ T.C. Resmi Gazete, *a.g.s.*, s. 3806; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre IV, c.22, İctima: 50, 12-5 1934, s.1-2.

ülkede , yabancı sermaye teşvik ve kapital birikimin sağlanmasına büyük önem vermiştir. Bunda da en önemli unsur, ticaret olmuştur.

Öncelikle; Türkiye'nin Bulgaristan'a, Bulgaristan'ın Türkiye'ye ithal ve ihraç emtialarına değinmek istiyoruz. 1924 yılında; Türkiye'nin ihracat emtiası; Yün, tiftik, afyon, pamuk, iplik, halı, kuruyemiş, palamut, hububat ve muhtelif tohumlar, kereste'dir. Bulgaristan'dan ithal emtiası, Hububat, Kaşkaval, yünlü mensucat, odun kömürü, maden kömürü, yünlü eşya'dır.⁷² Ancak; 1924 yılında iki ülke ticari ilişkilerinde kısa bir duraklama söz konusu olmuştur. 1924 yılında, Bulgaristan'ın Türk üzümlerini almayı men etmesiyle⁷³, Türkiye'de Bulgaristan'dan ithal edilen kaşar, salamur, tulum peyniri, kömür, fasulye, buğday unu, kümes hayvanatı alınmaması hakkında karar almıştır.⁷⁴ Ancak; bu dönem geçici olmuştur.

Kısa bir süre sonra (1927), Türkiye mahsulatının Bulgaristan piyasasında oldukça çeşitlilik kazandığını, ticari kayıtlardan öğreniyoruz. Buna göre; Bulgaristan piyasasında Türk ürünlerinin daha sık yer almaya başladığını kaynaklardan öğreniyoruz. Bu ürünler, Kuru üzüm, incir, fındık, kestane, zeytin ve zeytin yağı,sabundur.⁷⁵ Bu durum Türk piyasasında Bulgaristan ürünleri için de geçerli olmuştur. Bunlar şeker, mangal kömürü, kaşkaval peyniri, çimento'dur⁷⁶

Konumuzun daha iyi anlaşılması açısından bu dönemde Türkiye'nin Bulgaristanla ihracatındaki mal değerlerine yer vereceğiz

⁷² *İstanbul Ticaret Odası ve Sanayi Odası Mecmuası*, No:10, (Eylül 1924), s. 517-519.

⁷³ Bu konu hakkında yapmış olduğumuz araştırmamızda, Bulgaristan'ın bu hareketinin sebebini bulamadık.

⁷⁴ *B.C.A.*, 030 18 01 09 17 11; *Vatan*, 16 Mart 1924, s.3; *Vakit*, 24 Mart 1924, s.3.

⁷⁵ *Ayin Tarihi*, No: 45, 1927, s. 2804-2809.

⁷⁶ Mehmet Vehbi, "Türkiye Bulgaristan Ticaret İtilafı Münasebeti ile", *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, No: 6, (Haziran 1933), s. 218.

TÜRKİYE'NİN İHRAÇ ETTİĞİ EMTİALAR							
EMTİA		1924	1925	1926	1927	1928	1929
Kabuksuz Fındık	Kilo	-	4.049	8.059	6.416	7.525	13.218
	Lira	-	4.805	7.207	3.717	5.469	11.698
Kabuklu Fındık	Kilo	-	1.000	14.536	18.117	27.519	13.980
	Lira	-	500	5.761	5.776	9.606	6.782
Tiftik	Kilo	1.330	-	317	-	-	2.200
	Lira	-	-	471	-	-	1373
Pamuk	Kilo	10	10	198	183	13.110	23.164
	Lira	-	-	-	-	-	-
Yumurta	Kilo	192.015	457.995	437.428	15080	19.300	37.400
	Lira	-	181.423	159.363	5.725	8.864	16.998 ⁷⁷
Tuzlu Balık	Kilo	-	-	-	-	-	-
	Lira	-	-	-	-	175.000	349.000
Taze Balık	Kilo	-	-	-	-	-	-
	Lira	-	-	-	-	70.000	256.000
Palamut	Lira	-	-	-	-	93.000	31.000
Susam	Lira	-	-	-	-	9.000	2.000
Kırmızı Havyar	Lira	-	-	-	-	76.000	70.000
Kitre Portakal	Lira	-	-	-	-	95.000	53.000
Balmumu	Lira	-	-	-	-	212.000	220.000
İncir	Lira	-	-	-	-	8.000	17.000
TÜRKİYE'NİN İTHAL ETTİĞİ EMTİALAR							
Şeker	Lira	-	-	-	-	950.000	1.300
Odun Kömürü	Lira	-	-	-	-	480.000	286.000
Şayak	Lira	-	-	-	-	2.000	8.000
Canlı Hayvan	Lira	-	-	-	-	3.000.000	665.000
Kaşkaval	Lira	-	-	-	-	92.000	138.000
Çimento	Lira	-	-	-	-	12.000	10.000
Çivi	Lira	-	-	-	-	-	500
Pamuklu Mensucat	Lira	-	-	-	-	1.000	-
Tereyağı	Lira	-	-	-	-	4.000	2.000 ⁷⁸

⁷⁷ Adı geçen dipnota ilişkin bilgiler, Kabuksuz ve Kabuklu Fındık, Tiftik, Pamuk, Yumurta ürünlerine ait ihraç değerleridir. *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bülteni*, No:2, (Kanunisanı-Mart 1932), Ankara 1932; Mehmet Vehbi, *a.g.m.*, s. 217-218 ;

⁷⁸ Adı geçen dipnota ilişkin bilgiler, Tuzlu ve Taze Balık, Palamut, Susam, Kırmızı Havyar, Kitre portakal, Balmumu, İncir, Şeker, Odun Kömürü, Şayak, Canlı hayvan, Kaşkaval, Çimento, Çivi, Pamuklu mensucat, Tereyağı, ürünlerine ait ihraç değerleridir. Mehmet Vehbi, *a.g.m.*, s. 217. Türkiye'nin ithal ettiği mallar hakkındaki geniş teferruatlı bilgiye Türk kaynaklarında rastlamadık. Dolayısıyla, verileri 1928 ve 1929 yılları itibarıyla kullandık.

II- İkinci Dönem (1930-1933)

1930-1933 yılları arasında Türkiye ve Bulgaristan Ticaret değerlerinin azaldığını görürüz. Bunun sebebi, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonucunda Türkiye'nin ekonomisinde aldığı tedbirler doğrultusunda, Bulgaristan'dan ithal ettiği mamulleri kısıtlamasıdır.

Önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi ele aldığımız süreçte, bu olguyu belirleyen iki unsur vardır. Birincisi: "1929 Dünya Ekonomik Bunalımıdır." 1929 sonu, 1930 yılında meydana gelen iktisadi buhranda, ülkeler dış ticaret politikalarını gözden geçirmişlerdir. Bu durumdan özellikle "kalkınma çabası" içine girmiş olan ülkeler; Türkiye ve Bulgaristan büyük zarar görmüşlerdir. Bu durum, özel sermayeyi tüketmiş, dolayısıyla kapitali biçimlendiren ve sermayeyi elinde bulunduran devlet olmuştur. Dolayısıyla; Devletçilik, devletlerin iktisadi literatürlerinde yerini almıştır. Devletçilik, İlk olarak, 1929 Dünya Ekonomik Buhranına karşı bir tedbir iken, daha sonraları ülkenin iktisadi modeli haline gelmiştir. Üretim, işleyiş, kurumlar bu sistemin bir parçası olmuşlardır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Kendi kendine yetme çabasına giren ülkelerin politikalarında milli bir ekonomi yaratmanın yanı sıra buna paralel, milli sanayinin gelişmesine katkıda bulunmak esas amaç olmuştur. Gelişen süreçte, Türkiye'de endüstrinin yavaş yavaş gelişmesi ve buhranın getirdiği sonuçlarla birlikte, ithalattaki kısıtlamalarla pamuk, çimento, çivi, kaşar peyniri, kaşkavalı Türk piyasalarındaki yeri azalmıştır Buna benzer bir durum da, Türkiye için söz konusu olmuştur. Bulgaristan, bazı sanayi ürünlerini özellikle; zeytin ve zeytinyağının ithalini Yunanistan'dan daha ucuz ve kaliteli olarak alması Türkiye için Bulgaristan'da oldukça yüksek bir paya sahip olan zeytin ve zeytinyağı ticaretinin sönükleşmesine yol açmıştır.⁷⁹ Ancak diğer ürünlerde belirgin bir artış söz konusudur. Bu dönemde Türkiye-Bulgaristan ticaretinde başlıca mamullerin değerlerine yer vereceğiz.

⁷⁹ Hayrettin Şükrü, "Türk-Bulgar Ticareti", *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1933, s.4

Türkiye - Bulgaristan Ticareti (1930-1931)⁸⁰

İHRACAT (Lira)		
Emtia	1930	1931
Zeytinyağı	23.000	3000
Yapağı	237.000	160.000
Tuzlubalık	113.0000	150.000
Tazebalık	137.000	157.000
Palamut Hulasası	55.000	93.000
Palamut	35.000	47.000
Susam	30.000	32.000
Kırmızı Havyar	47.000	24.000
Kitre Portakal vs	42.000	20.000
Balmumu	16.000	15.000
İncir	8.000	9.000
Pamuk	197.746	
İTHALAT (Lira)		
Şeker	116.000	220.000
Odun Kömürü	172.000	155.000
Şayak	40.000	57.000
Canlı Hayvanlar	92.000	16.000
Kaşkaval	73.000	15.000
Çimento	8.000	7.000
Çivi	22.000	900
Pamuklu Mensucat	106.000	-
Tereyağı	-	-

Tablo-2

⁸⁰ Mehmet Vehbi, *a.g.m.*, s. 217; *Milliyet*, 17 Nisan 1933, s.3; *Milliyet*, 24. Nisan 1933, s.3. Açıklamaya çalıştığımız 1930-1933 mal değerleriyle ilgili bilgi 1932 ve 1933 yılları yetersiz kalmıştır. Bu yüzden yer veremedik.

Türk istatistiklerine göre, Türkiye-Bulgaristan ihracat ve ithalata ilişkin değerler aşağıdadır.

Türkiye-Bulgaristan Ekonomik İlişkileri (1923-1932)⁸¹

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT
1923	1.064.798	4.944.775
1924	1.543.077	3.574.911
1925	1.836.125	3.331.214
1926	1.553.265	2.301.447
1927	1.379.116	2.347.703
1928	1.391.355	6.440.201
1929	1.340.623	2.038.678
1930	779.000	662.000
1931	994.000	673.000
1932	618.376	608.076

Tablo-3

Sonuç olarak diyebiliriz ki; ticari emtia ve değerlerinde dikkatimizi çeken bir unsur, her iki ülkenin "tarım ülkesi" olmasına rağmen birbirlerine endüstri ve tarım merkezli ürün ticareti yapmış olmalarıdır. Bunun nedeni, 1. Dünya Savaşı sonrasında iki devlet için de, kaynaklarının dar bir alanı kapsaması ki bunda ana unsur, toprak ve bununla birlikte arazinin uygunsuzluğu ve teknik malzemeye sahip olamayılarıdır. Bu olguyu besleyen, 1. Dünya Savaşı müttefik olarak yer almaları, Milli Mücadele dönemine bunu taşımaları ve sonrasında devam eden iki devlet ilişkilerinde siyasi ve ekonomik açıdan gelen birlikteliktir. Sözünü ettiğimiz faktörlerle birlikte değerlendirdiğimizde; Bulgaristan, ticari açıdan Türkiye'nin (1923-1933) önemli bir partneri olmuştur.

⁸¹ Mehmet Vehbi, *a.g.m.*, s. 216-217; T.C. Merkez Bankası Bülteni, *a.g.e.* Basında yaptığımız araştırmamızda 1933 yılına ait ilk 10 aylık bir süreçte Türkiye-Bulgaristan ticareti hakkında: İhracatın, 259 bin lira; ithalatın ise 134.000 liraya indiğini öğreniyoruz. *Cumhuriyet*, 29 Teşrisani 1933, s.4.

IV.BÖLÜM

SOSYO-KÜLTÜREL İLİŞKİLER

Bulgaristan, 1908'de bağımsızlığını kazanıncaya dek; Bulgarlar, Osmanlı Devletine tabiydi. Dolayısıyla, İstanbul onlar için bağlı oldukları sadece bir devletin başkenti değil, sosyal, eğitim, dini kültürel ilişkilerini sürdürdükleri bir merkezdi.

Bulgarların, sosyal olarak gelişimlerini tamamladığı kurumlara baktığımızda, Sultani (Galatasaray Lisesi) Robot Kolej gibi eğitim kurumlarını seçtiklerini görüyoruz. Bulgar öğrenciler, öğrenimlerini tamamlayıp ülkelerine döndüklerinde devlet yönetiminde üst mevkilerde yer aldılar. Dolayısıyla, bu durum Türk-Bulgar ilişkilerini gelişimi için önemli bir fırsat olmuştur.¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında, iki ülke sosyal ilişkilerinin gelişmesinde en büyük rol seyahatlerdir. Bulgaristan, Gazi Türkiye'sini ve inkılâbını incelemek için organizasyonlar hazırlayıp heyetler göndermiş, konferanslar tertiplemiştir. Söz konusu durum, Türkiye içinde geçerli olmuştur. Türkiye'de Bulgaristan'ın birçok konuda kısa zamanda ilerleme kaydetmelerini hayranlıkla karşılamıştır.²

A- Eğitim ve Öğretim Amaçlı Seyahatler

I- Türkiye'den Bulgaristan'a seyahatler

Edirne Lisesi Öğretmenleri, 1925 Eylülünde, Bulgaristan'daki ilk okul ve meslek mekteplerini incelemek için Bulgaristan'a gitmişlerdir. Rusçuk, Varna, Sofya Şehirlerinde eğitim ve programlar ile ilgili temaslarda bulunmuşlardır.

Edirne Öğretmen Heyetinin ilk durakları Sofya olmuştur. Sofya'ya ilk okul ve meslek okulları hakkında gerekli incelemeleri yaptıktan sonra Öğretmen

¹ Bu konuda birçok örnek vardır. Bir örnek, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye-Bulgaristan siyasi ilişkilerinde rol oynayan Simon Radev (Raduf)'tir. "Simon Radev, Mekteb-i Sultaniye (Galatasaray) mezunu olup, Türk Tarihi hakkında araştırmaları bulunan, Türkçeyi güzel konuşan bir diplomattır". *Vakit*, 13 Ağustos 1923, s.2.

² Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. V. Bölüm, Bulgaristan'da Türk İnkılâbı.

Heyeti Plevne'ye geçmiştir.³ Plevne ve Varna'da, Bulgaristan Hükümet yetkilileri ve Türk gençleri tarafından coşkuyla karşılanmışlardır. Akabinde, Osmanlı Dönemine ait yerler gezildikten sonra Rusçuk'a oradan da Varna'ya gitmişlerdir. Edirne Öğretmenlerinin Bulgaristan seyahati, yeni Türkiye'nin ve Türk inkılâbının tanıtılmasında önemli rolleri olmuştur. Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Fatin Zekai, "Bulgaristan'da Türk Muallimler grubunun seyahati" adlı makalesinde seyahatle ilgili anılarını şöyle anlatmıştır : "Varna Belediyesi tarafından verilen ziyafetle de, Türk kadınlarını çarşafsız ve şapkalı görünce yanıldıklarını anlayıp Türkleri takdir ettiler. Bu amaçla da İsmail Habib Bey (Sevük)'den bir konferans vermesini rica etmişlerdir."⁴

İsmail Habib (Sevük) Bey de, Bulgaristan seyahatini şu şekilde anlatmaktadır. "Bembeyaz bir Macar vapurunun üstündeyiz. Koca nehir, ünlü ve anlı nehir, Tanının eli bu toprak üstüne onu enzorlu bir şiir diye çizdi. Gözlere nurunu, kulaklara sesini, kalplere füsünü veren uzun kıvrak destani bir şiir..."⁵ Bir başka deyişle bu gezi: "Türk öğretmenlerinin Bulgaristan'da sıcak karşılanmaları, iki toplum arasındaki dostluğun kutlanmasıydı."⁶

Bir diğer seyahat, 1932 yılının Ocak ayında, İstanbul Yüksek Mühendis Okulu Fizik öğretmeni Salih Murat Bey, Sofya Üniversitesinde, Yeni fiziğin gelişimi ve akustik konularına ilişkin konferans vermek amacıyla Sofya'ya gitmiştir.⁷

Salih Murat Bey'in Sofya Üniversitesi'nde vermiş olduğu konferansları Cumhuriyet Gazetesine mektup göndererek yayınlamıştır. Bu mektuplarından birkaçına yer vermek istiyoruz.

"Geçen ayın ikinci yarısında mekteplerin sömestr tatilinden istifade ederek Sofya'ya gittim. Bu seyahat evvelce Sofya Darulfünunda üç konferans vermek maksadı ile kararlaştırılmıştı.

³ *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1925, s.2.

⁴ Fatin Zekai, "Bulgaristan'da Türk Muallimler grubunun Seyahati", *Cumhuriyet*, 5 Teşrinevvel 1925, s.2.

⁵ İsmail Habib Sevük, "Atatürk'ün Tuna Sevgisi", M.N. Deliorman; *Bulgaristan Türkleri*, Yakın Tarih ve Hatıralar, Birinci kitap.

⁶ Tuğlacı, *a.g.e.*,s.140.

⁷ *Vakit*, 11 Kanunisani 1932, s.1.

Cumartesi akşamı Sofya'ya vardım. Evvelden tanıdığım Bulgar profesörlerini ziyaret etmek,konferans hazırlıklarını tamamlamak iki gün sürdü. Sonra Konferansın hangi lisanla verileceği meselesi ortaya çıktı. Ben ecnebi bir lisana türkçeyi tercih ettim.

Birinci konferans, "Söyleme ve İşitme "ismini taşıyan bu konferansın bir hulasasını çıkardım. Bu hulasa Bulgarca'ya tercüme edildi. Üç yüz kişi fizik-matematik konferansı salonu bu konferanslara tahsis edilmişti. Konferans günü saat 18'de salon Samilerle dolmuş idi.Sofya sefirimiz Tevfik Kamil beyefendi ile sefaret erkeni da geldiler. Saat 18'de fen Fakültesi Rektörü Prof.Zlatevef ve diğer profesörlerle salona girdi. Prof. Zlataref kısa bir nutukla beni takdim etti. Küçük bir mukaddime yapmak lazım geldi. "Balkan Konferansının umdelerinden biri Balkan memleketleri arasında fikri mübadele ve müdavele meselesidir. Geçen sene Sofya'yı ziyaretim esnasında burada gördüğüm hüsnü kabul ve misafirperverlik borcunu ödemek üzere bu konferansları vermeyi düşündüm..." diyerek mevzuya girdik.Konferansın birinci kısmıda baş sesleri ile ,göğüs seslerin nasıl hasil olduğunu,sesli ve sesiz harflerin nasıl oluştuğunu, Willis ve Helhimhaltz nazariyelerini,sesin tahlil ve fonetikleri, ikinci kısmına suni kulak yapmak meselesi, kulak mekanizması ve elektrik müşabini ve insan ve hayvan kulakları arasındaki farklar ...Bu konferanslarda projeksiyonlardan iyi istifade ettik.Konferans dikkatle takip ediliyor ve alkadarlar not tutuyorlardı.Bir saat yirmi dakika süren bu konferansa alkış tufan arasında nihayet verdik."⁸

Bir diğer mektubunda Salih Murat şunları yazmaktadır:

"Birinci konferansımızı geçen ayın 23. günü vermiş idik. Ertesi gün aynı salonda Bulgar Fizik-Matematik cemiyetinin içtimasına davet edildim. Bu konferansta beş altı sene Ankara ve Balkanlarda çalışmış olan Bulgar Mühendisi M. Saratof deruhde etdi. İki konferansın konusu; kaydedilmiş olan seslerin neşri idi. Ayın 27. günü Akşam verdiğim üçüncü konferansta, bant ve sesli filmler, 28. günü akşamı, Bulgar mühendis Birliği salonlarının birinde bina akustilü, radyo, tedkik mevzularına dair bir konferans verdik.

⁸ "Bir Türk Alimi Sofya'da" , *Cumhuriyet* , 3 Şubat 1932, s.4.

Ayın 29. günü, Fizik-Matematik Fakültesi Ünyon Klüpte şerefine bir ziyafet verildi. Benim Türkçe mukabelem mühendis Gorgiyef tarafından Bulgarcaya tercüme edildi. Bütün bu nutuklar mukaveleler bu nevi konferansların iki komşu memleketin münevver kütlelerini birbirine yaklaştıracığı noktasına temas ediliyor ve şunların teakubu temenni ediliyordu. Gerek Darülfünun ve gerekse Mühendislik Birliği münasip zamanda daha mufassal konferanslar vermeme istediler.

Maarif Nezareti, Talim ve Terbiye Daire azasından doktor Stonayeffil 'in tayin ettiği mihmandar arkadaşımla, Sofya'nın görülecek yerlerini beraber gezdiğimiz gibi birkaç defa da opera ve operete davet edilmiş idim. Kendisine pek müteşekkirim.”⁹

Salih Murat bey'in Sofya Üniversitesinde verdiği konferanslar büyük bir ilgi ile karşılanmış ve Sofya Üniversitesi tarafından Akil Muhtar ve Akif Şakir Beyler Bulgaristan'a davet edilmişlerdir. Sofya Üniversitesinde, Akil Muhtar Bey, “Yüksek şiryani tazyiki hastalıkları ; Akif Şakir Bey de, “Akciğer vereminin cerrahi tedavisi” hakkında konferanslar vermişlerdir.¹⁰

Kısa bir süre sonra, Türk hekimlerinden oluşan bir heyet, mesleki incelemelerde bulunmak üzere Sofya'ya gitmişlerdir.¹¹ Bu heyette yer alan Tefik Salim Paşa, Bulgaristan seyahati ile ilgili şunları söylemiştir:

“Seyahatimizden çok memnunuz. Sofya'daki meslektaşlarımızdan büyük bir hüsnü kabul gördük. Tetkikatımızda istifade ettik. Doktorlarımız Sofya'da Bulgar hekimleriyle temas etmişler, Tıp fakültesi enstitülerini ziyaret etmişlerdir. Fakültenin hastanesini ziyaret etmişlerdir. Heyet Sofya'dayken sefirimiz Tefik Kamil Beyefendi şereflerine bir akşam ziyafeti vermiştir. Doktorlarımız, milli operayı, müzeyi ve şehrin diğer yerlerini de gezmişlerdir.”¹²

⁹ Müderris Salih Murat, “Sofya konferansları”, *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1932, s.4.

¹⁰ *Cumhuriyet*, 2 Teşvisevvel 1932, s.2; *Yeni Asır*, 3 Teşvisevvel 1932, s.1, 2.

¹¹ *Vakit*, 7 Şubat 1932, s.2.

¹² *Vakit*, 13 Şubat 1932, s.3.; *Yenigün*, 13 Şubat 1932, s.2.

II- Bulgaristan'dan Türkiye'ye Seyahatler

1924 yılında; Türkiye'nin eğitim faaliyetlerini ve kurumlarını tetkik etmek için 50 kişilik Varna Bulgar Öğretmen heyeti İstanbul'a gelmiştir. Bulgar Heyeti, Vefa Lisesi, Galatasaray Lisesi, İstanbul Kız Lisesi, Türk Ocakları, Milli Kütüphane, İstanbul Muallimler Cemiyeti'ni ziyaret etmiştir.¹³

Türkiye'ye gelen eğitim amaçlı tetkik seyahatleri, özellikle 1930 yılından sonra sıklaşmaya başlamıştır. Sebebini ilk başta da değindiğimiz gibi, Bulgarların yaşamlarında Türkiye'nin önemli bir merkez oluşuydu. Bir başka unsur da, kısa bir süre içinde çağdaş bir ülke konumuna giren, atılımlar yapan Türkiye'deki gelişimin takdir ediliyor olmasıydı.

Türkiye içinde Bulgaristan; özellikle eğitim yönüyle dikkat çekiyordu. Çünkü; Bulgarların milli bir devlet haline gelişinde, özellikle eğitimin etkisi çok büyüktü. Dolayısıyla; Türkiye'den Bulgaristan'a giden öğretmen heyetleri bu hususu göz önünde bulundurmuşlardır.

Türkiye'deki eğitim sistemi ve Gazi Türkiye'sini tetkik etmek için 1929 Nisanında Türkiye'ye gelen Profesör Bucinef, seyahatinin amacının üniversitelilerle ilişki kurup, yüksek eğitim kurumlarını incelemek olduğunu belirtmiştir.¹⁴ Bir süre sonra Bulgar öğretmen heyetleri de Türkiye'ye ilgileri artmıştır. Bulgar öğretmenlerinden 30 kişilik bir heyet, 1931 Nisan'ında ilk önce Edirne'ye gelmiştir. Burada Bulgar öğretmenler Erkek ve Kız Muallim mekteplerinde misafir edildikten sonra¹⁵ İstanbul'a geçmişlerdir.¹⁶ İstanbul'da bulunan Bulgar öğretmenleri, Türk Muallimler birliğini ziyaret etmişler ve burada Bulgaristan kafilesinden M. Zeyn, Bulgaristan Eğitim Teşkilatı hakkında bir konferans vermiştir. Konferanstan sonra misafirler şerefine Muallim Birliği İdare Heyeti tarafından bir çay ziyafeti düzenlenmiştir.¹⁷

1931 yılı Ekim Ayında Bulgaristan Ziraat Eski Bakanı ve Profesör Vasilef, İstanbul Darülfünunda, Türk ve Bulgar çiftçiliği hakkında bir konferans

¹³ *Vatan*, 27-28 Nisan 1924, s.4.

¹⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Nisan 1925, s.1.

¹⁵ *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1931, s.3.

¹⁶ *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1931, s.1.

¹⁷ *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1931, s.5.

vermiştir. Konferansında Türk- Bulgar İlişkilerinin kısa bir tarihçesine değindikden sonra şunları söylemiştir: “Bulgarların, Türklerin yalnız dost, yalnız ırkan münasebetleri olan insanları değil, aynı zamanda toprak hemşehrısı olan iki millet olduklarını ve Türk ve Bulgarların bundan sonra ziraat sahasında da feyizli neticeler istihsal etmek için elele verecekler ve çalışacaklardır.”¹⁸

Profesör Vasilef, İstanbul’dan sonra Ankara’ya geçmiş ve Ankara temaslarıyla ilgili görüşlerini şu şekilde belirtmiştir: “Aziz dostum Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin Türkiye’de bahsettiği inkişafın esasını memnuniyetle gördüm. Reisicumhur Hazretleri Harp Sahasında el ele yürüyen ve ölen iki milletin diğer sahalarda da müşterek faaliyetlerde bulunmalarını çok samimi bir surette arzu ediyorlar. Türkiye’nin uğrayacağı her felaket Bulgaristan’a sirayet eder.”¹⁹

1932 Nisan ve Mayıs’ında Bulgaristan’dan Öğretmen heyetleri gelmeye başlamıştır. Bu heyetlerden ilk olarak Sofya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim görevlisi Prof. Boğdan D. Rilov İstanbul’a gelmiştir. Seyahatiyle ilgili amacını şöyle dile getirmiştir: “Seyahatimizin hedefi burada Türk meslektaşlarımızla tanışmak ve dost memleketin Üniversite, lise ve ilk okullarıyla ilgili incelemelerde bulunmaktır. Bu surette iki dost arasındaki fikri anlaşma ve yakınlığın bir kez daha kuvvet bulacağı kesindir. Son zamanlarda Sofya Üniversitesinde iki konferans veren Mühendis Okulu öğretmenlerinden Salih Murat Bey bu konuda biz Bulgarlara örnek olmuştur. Heyetimiz, burada tarihi abideleri gezecektir. Bu sırada ben ve profesör M. Hataiski görülen eserler hakkında konferanslar vereceğiz.”²⁰

Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen bir diğer öğretmen heyeti, Maarif Vekaletince hazırlanan komisyon tarafından karşılandıktan sonra, Galatasaray Lisesi, Yüksek Mühendis Mektebini ziyaret etmişlerdir.²¹ Sonra Profesör Stefan

¹⁸ *Milliyet*, 1 Teşrisani 1931, s.3.

¹⁹ *Cumhuriyet*, 1 Teşrinevvel 1931, s.1.

²⁰ *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1932, s. 3; *Vakit*, 27 Nisan 1932, s.4.

²¹ *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1932, s.2.

Girof, Darülfünun konferans salonunda, "Bulgar Kanuni Esasi" ve "Hükümdarlık mefhumu ve Cemiyeti Akvam" konulu iki konferans vermiştir.²²

Uzun süren seyahat neticeleri hakkında Bulgar Öğretmen Grubundan Profesör Filov şunları söylemiştir: "İstanbul'da Türk meslektaşlarımız arasında geçirdiğimiz günler bizde unutulmaz hatıralar bırakmıştır. Burada birçok yeni şeyler gördük ve istifade ettik. İçerimizden bazıları Osmanlı İmparatorluğu Türkiye'sini görmüş ve tanımış olduğumuz için yeni Türkiye'de yapılan büyük inkılâbını gerçekten takdir ettik."²³

B- Gazeteci ve Yazarların yaptığı Seyahatler

I- Türkiye'den Bulgaristan'a yapılan Seyahatler

Türkiye ve Bulgar gazetecileri, ülkelerini tanıtmak ve kamuoyunda iki ülke dostluğunu kurmak, geliştirmek amacıyla tetkik seyahatleri düzenlemişlerdir. Gezilerle ilgili intibalarını, anılarını bağlı buldukları gazetelerde neşrederek kamuoyunu bilinçlendirmeyi amaç edinmişlerdir. Bu bağlamda; Gazeteci Hikmet Cemal, 1929 yılı yazı Bulgaristan'a gitmiştir. Bulgaristan'la ilgili seyahat izlenimlerini Cumhuriyet Gazetesinde şöyle anlatmaktadır: "Bulgaristan'ın muhtelif şehirlerini gezdim. Balkan Harbi ve Harbi Umumi'den mağlup çıkan ve senelerce Çiftçi Partisi namı altında bir anarşi idaresine maruz kalan bu küçük memleketin, bugün en ziyade takdir, dikkati celb eden ciheti kuvvetli ve kuvveyi maneviye ve mefkuresi vataniyesidir. Bulgarlar, mekteplerinde yalnız coğrafya, tarih, cebir okutmuşlar. Onların, daha fazla ehemmiyetle okuttukları, o da memleket muhabbeti, vatan namına fedakarlık hisleridir. Bulgarlar kendi her türlü muhalefete, hatta muzabarayı tecviz ederler, siyasi intihatta yek diğerini şiddetle aleyhde bulunurlar, fakat mesele harice karşı ecnebiye karşı oldu mu, bütün ihtilaf ortadan kalkar, her Bulgar aynı noktayı nazarı, memleket menfaatini takib eder."²⁴

²² *Milliyet*, 7 Mayıs 1932, s.1.

²³ *Milliyet*, 9 Mayıs 1932, s.3.

²⁴ *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1929, s.4.

Gazeteci Abidin Daver, Avrupa seyahatine çıktığı 1930 yazında, Bulgaristan'a gitmiş ve Bulgaristan sınırında yaşadığı sıkıntıları şöyle dile getirmiştir :

"Avrupa'dan trenle gelirken Bulgar gümrükçülerinden bir hayli sıkıntı çektim... Bulgarların fena muamelesi insana ağır geliyor. Biletlerimizin üstüne forgune 60 kilo eşya koymak hakkımız olmasına rağmen 28 kilo bavullar için nakliye ücreti olarak 82 Leva daha aldılar. Bavulları kendilerini bir hamal furguna götürdü, geldi 10 Leva istedi, 20 Levalık bir kağıt verince, Türkçe "fukarayım" diyerek üstünü vermeden çıktı gitti."²⁵

Daha önce de değindiğimiz gibi Türk ve Bulgar basının ortak gayesi, iki ülkenin birbirini tanıması ve bu seyahatlerin geniş çapta basında aksettirilerek kamuoyunda Türk-Bulgar dostluğunu oluşturmaya ve geliştirmeye çalışmalarıdır. Bu konuda bir büyük adım, Bulgar Gazetecileri Federasyonunun daveti ile²⁶ beş kişiden oluşan Türk heyeti'nin (Hakkı Tarık, Falih Rıfki, Necmeddin Sadık, Ahmet Şükrü, Kemal Şahin) Bulgaristan'a seyahatidir.

Türk Basın Heyeti'nin Bulgaristan'a gidişinden evvel bu seyahatle ilgili olarak Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal şunları söylemiştir: "Ben Balkan Harbinden sonra Ataşemiliter olarak Sofya'ya gitmiştim, efendileri! oradan en aşağı bir yıl kaldım. Bulgarlar da askeri denilecek kadar çok yakından temasta bulundum ve bu temaslar bende şayanı dikkat intibalar, hisler uyandırdı. Bu noktayı ayrıca tetkik ve tahlil edince görüp anladım ki bu histe, Türk ve Bulgar'ın bir asıldan gelmiş olmasının tesiri vardır. Türk ve Bulgar aynı menşeye olan Orta Asya yaylasından gelmiş ve aynı müşterek kanı muhafaza etmiştir.

O zaman bu neticeyi, en ünlü Bulgarlara söyledim. Beşeriyeti anlamış olanlar beni teyit etmişlerdir. Bulgaristan'da yaşadıkça onlarla muhabbetimiz arttı. Çok tabiidir ki benim Bulgarlara gösterdiğim bu muhabbet ve merbutiyet onlar tarafından aynı hislerle mukabele gördü. O günden bugüne kadar bu ciddi ve samimi kardeş yakınlığının sebep ve manası da büyük bir vüruh ve sarahat almıştır. Şüphe yok ki Türklerde ve belki Bulgarlar dil ve din ihtilafları meydana

²⁵ Abidin Daver, "Seyahat Hatıraları", *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1930, s.3.

²⁶ *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1930, s.1.

getiren itilafı amiller olmuştur. Fakat artık bugün 1930 senesinde, hala bu manilerle masallardan, hurafelerden, adi politika cereyanlarından ibaret olan bu amillere ne Türklerin ne de Türklerle aynı kardaş olan Bulgarların ehemmiyet vereceğini zannetmiyorum

Bulgaristan'a gidiniz onları seveceksiniz. Samimi görüşünüz ve hatırlatınız ki ben 1912'de Sofya'da bulunmuş ve kardeş Bulgarlarla yüksek dostluk yapmış adamım."²⁷

Türk Basın Heyeti, 1 Ağustos 1930'da İstanbul'dan Gyonika Vapuruyla hareket etmiştir.²⁸ Türk Heyeti, aynı gün Varna'da, halk tarafından sevinçle karşılanmıştır.²⁹

Karşılama sonra, Bulgar Gazeteciler Federasyonu tarafından öğle yemeği verilmiştir. Bu öğle ziyafetine Başbakan Liapçef de katılmış ve Türk heyetinin Bulgaristan'a seyahati için şunları söylemiştir: "Başvekil Gazi Hz.'nin eseri yanında küçük kaldığını ve Türk inkılâbını Latin harflerinin kabulü için tetviç ettiğini, Büyük Petronun buna cesaret edemediğini, Mustafa Kemal gibi bir reis bulmak Türk milletinin en büyük kabiliyetidir."

Öğle yemeğinden sonra, Dışişleri Bakanı Burof, Varna'da Türk gazetecilerini kabul etmiştir. Türk heyetine, Bulgaristan Türk gençliği tarafından şereflerine bir çay ziyafeti verilmiştir.³⁰ On gün süren Türk Basın Heyetinin Bulgaristan gezisinde, ayrıca, Türk-Bulgar Cemiyeti'ne gidilmiş, Sofya civarındaki kaplıcalar ziyaret edilmiştir. Çam Koruya giden (Varna) heyet,

²⁷ *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1930, s.1. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in beyanları Bulgar kamuoyunu hayranlık içinde bırakmıştır. Zname gazetesi bu bağlamda şunları yazmaktadır : "Gayri kabili inkar eden dehası onu ataşemillilerlikten bir faninin yükselteceği en ali mertebeye çıkarmıştır. Şerefin zirvesine vasil olduktan sonra Genç Cumhuriyet Reisi Bulgar Milleti hakkındaki büyük sempatisini muhafaza etmiştir. Bilhassa, iktisadi sahalarda teşriki mesaide bulunmaları mükadder olan Türk ve Bulgar milletleri bundan sonra hiçbir şey ayırmayacaktır. Hiçbir devlet reisi şimdiye kadar bu derece kalbi ve harareti bir lisanı asla kullanmamıştır. Bulgaristan Mustafa Kemal'in bu güzel sözlerini katiben unutmayacaktır". *Milliyet*, 1 Ağustos 1930, s.1. La Bulgarie gazetesi de şunları yazmaktadır : "Gazi eserini büyük bir sempati ve hayranlıkla takip eden Bulgaristan Türk Milleti hakkında fevkalade dostane hissiyat taşımaktadır. İki millet arasında münazalı bir mesele kalmamıştır.", *Vakit*, 31 Temmuz 1930, s.1; *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1930, s.1; Ayrıntı için bkz. *Vakit*, 2 Ağustos 1930, s.1, 2 ; *Anadolu*, 7 Ağustos 1930, s.3.

²⁸ *Cumhuriyet*, 2. Ağustos 1930, s.1.

²⁹ *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1930, s.1; *Anadolu*, 3 Ağustos 1930, s.2; *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Ağustos 1930, s.1; *Vakit*, 4 Ağustos 1930, s.2.

³⁰ *Cumhuriyet*, 9, 10 Ağustos 1930, s.3.

burada Maliye Bakanı M. Mollof tarafından kabul edilmiştir.³¹ Bu ziyaret sırasında, Türk-Bulgar Gazetecileri arasında 5 maddelik bir anlaşma yapılmıştır. Buna göre :

1. Bir muhadenet misakı ile birleşmiş olan iki memleket dahilindeki en mühim vekayi hakkında muhtasar ve müfit malumat veren mevcut bültenlerin mübadelesi,

2. Oldukça mühim vekayi veya alakadar memleketlerden biri tarafından malumat istenilen vakalara müteallik hususi tavzihler verilmesi,

3. Müteakabil teşkilat komitelerinin intihabı ile Bulgar veya Türk Gazetelerinde intişar edecek tanınmış Türk ve Bulgar Gazetecileri makalelerinin mübadelesi,

4. İki memleket gazetecileri maziye ait olup, hal ve atide iki memleket arasında vifak ve samimiyet fikri ile zıt olan tabirat ve ifadattan ictinap olunması temennisini izhar eylerler.³²

Bu anlaşma, Türk Matbuat Cemiyeti'nin senelik kongresinde, 27 Şubat 1931'de kabul ve tasdik edilmiştir.³³

Yaklaşık iki hafta süren Türk Matbuat Heyetinin Bulgaristan seyahati dönüşü heyette yer alan Falih Rıfkı (Atay) seyahati ile ilgili Anadolu Ajansına şu beyanatı vermiştir:

"Heyet, bir komşu evine misafir olmuş gibi, o kadar samimi ve sıcak karşılandı. Bulgaristan'da bizi en ziyade mütehassıs eden ve nazarı dikkatimizi celp eden şey Türk-Bulgar dostluğu fikrinin sadece siyasi bir mahiyet göstermemiş olması ve bu dostluğa muvafık muhalif bütün fırkaların tam bir ahenk göstermesidir. Ziyafetlerde, içtimalarda tertip edilen müteaddit tezaruratta her nevi şahsiyetlerde temas ettik. Hepsinde Türk-Bulgar dostluğu fikrinin amaçlanmış olduğunu gördük. Ziraat Nazırı M. Brigor Vasilyef, bir nutkunda: "Bizi birbirimizden ayırmak için her iki devleti yenebilecek üçüncü bir kuvvet olmalıdır" dedi. Bulgarlar, Gazi Mustafa Kemal'i bir Bulgar vatandaşı gibi

³¹ *Cumhuriyet*, 9, 10 Ağustos 1930, s.3.

³² *Vakit*, 16 Ağustos 1930, s.3; Belgelerle Mustafa Kemal..., *a.g.e.*, s. 534-535.

³³ *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1931, s.1; *Vakit*, 27 Şubat 1931, s.1.

benimseyecek kadar sevmektedir. Reisin beyanatı bütün Bulgar kalplerinde yer etmiştir. Burada Türk-Bulgar Dostluğu Cemiyetinin bir şubesi açmak için hemen teşebbüsatta bulunmak fikrindeyim. tanıştığımız dostları Türkiye'ye davet edeceğiz. Bulgaristan'da bizi müteessir eden şey olmuşsa o da, gençler müstesna olmak üzere büyük kitleler cahil müftülerin telkinatı altında medeni cereyanlardan uzak kalmış olmalıdırlar. Haysiyat hissinden mahrum boş müfti ve onun avenesi Türk evkafını giyip yedirmekte ve Türk kitlesini daima cehalet karanlığı içinde bırakmaktan başka bir şey düşünmemektedir. Bütün Bulgaristan'da bizimle temas etmeye, bizi görmeye cesaret etmeyen yalnız Sofya'daki baş müfti olmuştur. Türk Gazetecileri Bulgaristan'ın her gezdikleri köşesinde gördükleri hüsnü kabulü ve samimiyeti asla unutmayacaklardır."³⁴

Bu seyahat sırasında ve sonrasında Heyette yer alan gazeteciler bağlı oldukları gazetelerde seyahat ve Türk-Bulgar dostluğu hakkında makaleler yayınlamışlardır.

Gazeteci, Kemal Salih izlenimlerini şöyle aktarmıştır: "Bir gece devam eden tren yolculuğundan sonra bu sabah Sofya'ya geldik. Burgaz'dan itibaren çok iyi bir kabul gördük. Bulgarlar, Türk Matbuat Heyetini her yerde büyük hararetle karşılıyorlardı. Resmi ziyaretlerin ve ziyafetlerin fazla olmasında başka şikayetimiz yoktur. Burada iki üç gün kaldıktan sonra trenle İstanbul'a avdet edeceğiz."³⁵

Falih Rifki, "Türkler ve Bulgarlar" adlı makalesinde şunları yazmıştır: "Türk gazetecileri Bulgaristan'ın her köşesinde sıcak bir dostluk havası buldular. Ancak derinden samimi olan bir dostluk bu kadar sıcak olabilir. Birkaç mebus ve muharrir Sofya'dan Burgaz'a gelmişlerdir. Herkesten, meslek arkadaşlarımızdan, hükümet ve halk şahsiyetlerinden ilk duyduğumuz Gazi'ye karşı teşekkür ve hayranlık sözleri olmuştur. Denebilir ki Gazi'nin söylediklerini iki üç gün içinde Bulgaristan'ın her vatandaşı okumuş, kalbine almıştır. Burgaz'dan Varna'ya kadar halk dalgalar arasından geçerek geldik. Onlar bizimle, biz onlarla sanki hiç ayrılmamış sanki aramızdan hiçbir kara gölge geçmemiş gibi öyle kolay ve çabuk tanıştık. Başka türlü olabilir mi idi? Türk ve Bulgar unsuru, Türk unsuru

³⁴ *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1930, s.2; *Anadolu*, 14 Ağustos 1930, s.2.

³⁵ Kemal Salih, "Matbuat Heyetinin Seyahatı", *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1930, s.3.

Bulgar unsurundan daha fazla, aynı imparatorluğun aynı şüursuz sarayın çilesini çektik. Bu rejimin hatırası iki milleti birbirinden ayırıcı değil, birleştirici bir şeydir. Bizim aramızda unutulacak bir geçmiş değil, hatırlanacak ve hazırlanacak bir geçmiş vardır... Bulgar dostlarımız gazetecilerini çağırarak en iyi çağrı tuttular. Biz ve onlar eski zamandan beri birbirlerine düşman olmak için yetiştirilen nesillerin edebiyatı yerine yeni bir edebiyat kurmak, komşuluk terbiyesini tasfiye etmek mecburiyetindeyiz. Bu hisse bilhassa gazeteciler, muallimler ve edebiyatçılar yaratacaklardır.³⁶

Gazeteci Selim Sırrı (Tarcan), 1932 yazında Bulgaristan Eğitim Bakanlığının beden terbiyesi ve spor hakkında incelemelerde bulunmak amacıyla Bulgaristan'a gitmiştir.³⁷ Sofya'daki intibalarını Cumhuriyet Gazetesinde yayınlamıştır :

"Umumiyet itibarı ile çalışan bir millettir. Yüzde sekseni köylü olan Bulgarlar yokluk içinde bir varlık göstermektedirler. Bulgarlar çok muktesittir. Kendi elbisesini mendilinden çorabına kadar kendisi imal ediyor, vücut itibarı ile kadını erkeği bilhassa köylerde gürbüzdür. Yüzleri umumiyetle enerjiktir. Çok meraklıdırlar. Ağaca ve çiçeğe bilhassa çok meraklıdırlar. İhtiyarlar umumiyetle güzel Türkçe konuşuyorlar. Gençler Türkçe konuşuyor, Bulgar'ın inkişafa müstenit bir millet olduklarına kani oldum."³⁸

II- Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan Seyahatler

Bulgar gazetecilerinin ilk kez Türkiye'yi ziyaretleri, 1924 yılı Eylül ayında, Bulgar kültür elçilerinden iki yazar Dora Gabe ve Jordan Studel, sanatçı Vela Useva-Karalijeev'in İstanbul'da düzenlenen Polonya sergisine katılmalarıdır.³⁹

Bir diğer Bulgar gazeteci, 1928 Ekimi'nde La Bulgarie ve Slav gazetelerinin yazarı Karakov'un Türkiye'ye gelişidir.⁴⁰ Karakov, Türkiye

³⁶ Falih Rıfki, "Türkler ve Bulgarlar", *Milliyet*, 15 Ağustos 1930, s.1.

³⁷ *Milliyet*, 16 Haziran 1932, s.2.

³⁸ Selim Sırrı, "Sofya İntibaları", *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1932, s.3.

³⁹ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 140.

⁴⁰ *Milliyet*, 14 Teşrisani 1928, s.1,s.4; *Vakit*, 14 Teşrisani 1928, s.1.

seyahatıyla ilgili intibalarını şu şekilde aktarmıştır: "Ankara'yı ziyaret eden bir ecnebi şehirde gördüğü inkişafa hayrette kalır. Evvelce 25 bin nüfustan, Ankara'nın bugünkü nüfusu 75 bindir. Ankara, bugün Türk milleti için istikbalinin misalidir. Büyük Gazi, Mustafa Kemal Hazretleri tarafından yapılmakta olan köklü ıslahat da, Türkiye milleti için yenilikler yeni açılan bir devrenin başlangıcı olacaktır. Türkiye hükümeti, batıdan alınan yeni usulleri tatbik ederek, her gün ilerleyen bir süratle batı zihniyetini oluşturmaktadır. Türk kadını da, sadece aile hayatında değil, mali hayatta da kıymetli bir unsur olmuştur. Bugünkü Türk kadını, eskiden olduğu gibi esir değildir. Türk mektepleri, hakiki vatandaşlar yetiştirmektedir. Açıkça söyleyebilirim ki, Ankara'da yapılan resmi geçitte gördüğüm izciler, gençler bende istikbalden emin ve kuvvetli bir millet karşısında bulunduğum intibası husule getirmiştir."⁴¹

Türk Basın Heyetinin 1930 yılında gerçekleştirdiği seyahate iaden, Bulgar Basın Heyeti , 1931 Ekim'inde İstanbul'a gelmiştir.⁴² İstanbul'u gezen Bulgar Basın Heyeti, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmişlerdir. Bu görüşmeyle ilgili Bulgar Heyeti Başkanı şunları söylemiştir: "Geldiğimizden beri edindiğimiz intibaların en sonuncusu ve en güzeli oldu. Burada dünyanın en büyük adamı olan Gazi Hz. İle tanıştığım için pek mütehassisim."⁴³. Türkiye'den ayrılırken Bulgar Basın Heyeti, Türk Basın Heyetine bir teşekkür telgrafı göndermişlerdir.

"Misafirperver topraklardan ayrılırken bütün meslekdaşları kardeşçe selamlar ve gösterilen samimi hüsnü kabul ile orada bulunduğumuz günlerde hakkımızda mütemadiyen ibzal edilen dikkatlere en har teşekkürlerimizi takdim eder ve bugünlerin hatırasının ruhlarımızla derin bir surette nakşolunmuş olduğunu ilave ederiz."

Bulgar Gazetecileri Komitesi adına Taneff⁴⁴

⁴¹ *Vakit*, 25 Teşrinevvel 1928, s.1; *Milliyet*, 25 Teşrinevvel 1928, s.1, s.2; *Cumhuriyet*, 16 Teşrisani 1928, s.1.

⁴² *Cumhuriyet*, 20 Teşrinevvel 1931, s.1.

⁴³ *Cumhuriyet*, 27 Teşrinevvel 1931, s.1.

⁴⁴ *Cumhuriyet*, 31 Teşrinevvel 1931, s.4.

Türkiye'ye seyahat için gelen Bulgar seyyahlarının içinde, Bulgaristan'da bir dönem siyasi hayatta aktif olarak yer almış ve yer alan kişiler de katılmışlardır.

1931 Eylülünde İstanbul'a gelen Bulgar Seyyahlarının içinde⁴⁵, Bulgaristan Demiryolları Eski Bakanı , M. Macarof, Varna Valisi M.George Paskaloff, Çiftçi partisi milletvekillerinden G. Stoyanoff ve Stefan Paskaloff, Radikal Partisi Milletvekillerinden J.Jeko Jelialoff ve Bulgar Hükümeti Denizyolları idaresi bulunmuştur. Heyet, seyahat ile ilgili intibalarını şöyle dile getirmişlerdir :

"Uzun müddetten beri İstanbul'u görmek ihtiyacını hissediyorduk. Seyrisefain idaresi tarafından tertip edilen bu seyahati, büyük bir memnuniyetle karşıladık. İstanbul'a ayak bastığımız dakikadan itibaren dost ve kardeş Türkiye'nin saf ve temiz havasını teneffüs etmekte büyük bir sevinç hissettik. Bir hars mecmuası olan İstanbul'u görmek her münevver insan için bir ihtiyaçtır. Biz İstanbul gibi dünyanın en şayan dikkat şehrinin dost ve kardeş bir milletin elinde bulunmasından çok memnunuz. Tarihte misli görülmemiş Türk inkılâbı Bulgaristan için güzel bir derstir."⁴⁶

Türkiye Cumhuriyetinin Onuncu Yıldönümü kutlamaları için Bulgaristan hükümeti namına Bulgaristan Eğitim Bakanı Boyaciyef ve General Markov'un 1933 Eylül'ünde Türkiye'ye seyahatleridir.⁴⁷ İstanbul'da, Sirkeci istasyonunda, Belediye Reisi Muhittin Bey ve Bulgaristan Konsolosluğu heyeti tarafından karşılanmış ve kısa bir istirahattan sonra Ankara'ya gitmişlerdir.⁴⁸

Markof, Ankara'ya gelişinde seyahatiyle ilgili şu demeci vermiştir. "Yedi sene evvel Türkiye'den ayrılmıştım. Bugün memleketinizdeki değişikliği görünce hayrette kaldım. Büsbütün yeni bir Türkiye karşısında bulunuyorum. Bulgaristan'da tekaüt edilince çiftçilikle meşgul olmağa ve arasına Türk-Bulgar dostluğu hakkında konferanslar vermeğe başladım. Cumhuriyetin onuncu yıl münasebetiyle Türkiye'ye geldiğimden ve bu vesileyle eski dostlarımı ziyaret

⁴⁵ *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1931, s.1.

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1931, s.1.

⁴⁷ *Akşam*, 28 Teşrinevvel 1933, s.2.

⁴⁸ *Milliyet*, 28 Teşrinevvel 1933, s.1.

fırsatını elde ettiğimden dolayı çok memnunum.”⁴⁹ Bulgar Maarif Nazırı Boyaciyef de şunları söylemiştir : “Ben Kral Boris Hazretleri, Bulgar Hükümeti ve milleti tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıl münasebeti ile Türk hükümetini tebrike memur edildim. Bu çok yüksek vazifenin uhdeme verilmiş olmasından dolayı çok memnunum.”⁵⁰

Bulgar Heyetinin Ankara'da buldukları müddet zarfında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ile görüşmüşlerdir. Görüşme hakkında Boyaciyef şunları söylemiştir:

“Diplomatlar heyetinden hemen sonra Cumhurbaşkanı heyetimizi kabul ederek şerefliendirdi. Gazi Mustafa Kemal Türkçe konuşuyordu ve Dışişleri Bakanı Fransızca'ya tercüme ediyordu. Bulgar hükümeti adına, Türkiye Cumhuriyeti'nin muazzam ilerleyişi ile ilgili tebrik ve temennilerimizi belirttim. Cevabında; Gazi, Bulgaristan ve Bulgar Halkına karşı duyduğu sempatiyi ifade etti. Konuşmamız esnasında, Bulgaristan'da şahsına duyulan büyük sempatiyi ifade ettim. Cevabı şöyle idi: “Lütfen Bulgar Halkına en içten sevgilerimi iletiniz. Balkan hakları tam bir antlaşmaya varılması yolunda aynı istek ve enerji ile çalışmaya devam edeceğim.”⁵¹

Ankara'da bir müddet daha kalan Heyet, Ankara'yı ve özellikle okulları tetkik etmişler, sonra ülkelerine dönmüşlerdir.⁵²

Bulgaristan'a giden Bulgaristan heyetinden Boyaciyef, Ankara intibaları ile ilgili Sofya basınına şu demeci vermiştir:

“Bize Ankara'da şayanı dikkat bir misafirperverlik gösterildi. Refakatimize Türkiye'nin Sabık Brüksel Elçisi Esat ve Talim Terbiye Heyeti azasından Ali Haydar Beyler memur edildi. Ali Haydar Bey Kızanlıktaki Bulgar Muallim Mektebinden mezundur. Türkiye hakkında bana bir çok kitaplar ve alakadar olduğum Maarif işleri hakkında lazım gelen izahati verdi. Ankara'da Gazi Hazretleri tarafından kabul edildim ve kendilerini Bulgar Hükümeti namına, Türkiye Cumhuriyeti'nin tealisi temennisi ile selamladım. Gazi Hazretleri

⁴⁹ *Vakit*, 27 Birinci teşrin 1933, s.2.

⁵⁰ *Cumhuriyet*, 3 Teşrisani 1933, s.1.

⁵¹ Belgelerle Mustafa Kemal ..., *a.g.e.*, s. 645-646.

⁵² *Cumhuriyet*, 3 Teşrisani 1933, s.3; *Milliyet*, 3 Teşrisani 1933, s.3.

cevabında Bulgaristan'a ve Bulgar milletine sevgilerini sundular. Ben de, Bulgar milletinin şahsen kendilerine karşı büyük bir muhabbet beslediğini söyledim. Ankara'da diğer Türk Ricali ile görüşebildim. Fevzi Paşa resmi kabullerde bulunmadığından ancak kendisi ile ancak Askeri klüpte verilen çay ziyafetinde tanıştım. Maarif Vekili ile görüştüm. Türk tedris usulü bizden daha ileri olup daha pratik ve asridir. Yeni yapılan müesseseler meyanın Büyük Ziraat Enstitüsü ile asri bir hastanenin resmi küşadı yapıldı. Bu küşat merasimini de bizi de davet ettiler. Gazi çiftliğini de gezdik. Resmi geçitte iştirak eden iki fırka Türk askeri, iyi giyimli iri ve muntazamdı. Türk ordusu ve mükemmeliyeti bilhassa nazarı dikkatimi celp etti. İzcilerin intizamı ve çokluğu da insanı hayrette bırakmaktadır. İzci teşkilatı Türk gençliği üzerine çalışıldığı kanaatini veriyordu.

Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'e sıkça konuşabildim. Avdette istasyona kadar gelerek beni teşyi etti. Kendisini daha Sofya ziyaretinden tanıdığımız için hakkında fazla malumat vermeğe lüzum görmüyorum. Tevfik Rüştü Bey, Trakya Teşkilatı Kongresi'nin kararlarından memnun olmadığını söyledi ve bunu söylerken asabileştiğini hissettim."⁵³

C- Bulgaristan'dan gelen Sanat Toplulukları

Bulgaristan'da ünlü kaval müzisyeni Jorj Kehayef, 1931 Haziran'ında İstanbul'a konser vermek için gelmiştir. Bu konser ile ilgili izlenimlerini, Cumhuriyet Gazetesi muhabiri şöyle anlatmıştır:

"Bulgar çuhasından yapılmış milli elbise ile eski bir Aydın zeybeğini andıran artist,kavali ile bize bazı parçalar çaldı. Anadolu köylüsünün hazin nağmeli lirik melodilerine pek benzeyen bu parçacıkları kehayifin kavali ile dinlemek hakikatten pek enfes bir şey oluyordu. Sanatkar dün gece radyoda çok muvaffak yerli bir konser vermiş ve İstanbul halkına sanatını dinletmiştir."⁵⁴

⁵³ *Cumhuriyet*, 7 Teşrisani 1933, s.1, 6.

⁵⁴ "Sanatkar M. Jorj Kehayef", *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1931, s.2.

Bir diğ er Bulgar müzisyenleri, 1931 yılı Ekim ayında opera temsilleri vermek için gelen Bulgar Operet Heyetidir.⁵⁵ Bulgar Opera heyetini sahne aldıkları İstanbul Fransız Tiyatrosunda⁵⁶ izleyen Cumhuriyet gazetesi muhabiri izlenimlerini şu şekilde anlatmıştır: "Muhariri Bulgar, bestekarı Bulgar, artistleri Bulgar, hatta mızıkacıları bile Bulgar olan bu eseri hayret ve ibretle seyrettim. Kadın ve erkek bütün Bulgar sanatkarları büyük bir muvaffakiyet gösterdiler. Bilhassa Tenör M. Tsaçef, İstanbul'a gelen Fransız, İtalyan ve Viyanalı tacirlerin, yalnız bir ikisi müstesna olmak üzere hepsine faiktir. Diğ er artistler arasında cidden çok iyi olanlar vardı. Kooperatif tiyatrosu sanatkarları en iyi Avrupa operetleri katiyen yüksek bir meharet gösterdiler. Bir taraftan Bulgarları takdirle alkışlarken diğ er taraftan da düş ündüm ve bizim böyle mükemmel değ il, hatta gayri mükemmel bir operetimiz yok!"⁵⁷

Yenigün gazetesi yazarı, "Bulgar Opereti baş lığ ındaki makalesinde de ş unları yazmıştır: "26 kişilik orkestra ile birlikte bütün kadın ve erkek artistleri Bulgar olan bu operet verdiğ i bütün temsillerde çok muvaffak olmaktadır. Viktorya, Grafın Mariça, Ç ardaş , Harem esrarı menekş esi, Monmarti isimli eserleri bir kerede Bulgar operesinde seyrettikten sonra hiç mübalağ asız söyleyebiliriz ki Bulgar kooperatif tiyatrosunun ş imdiye kadar İstanbul'a gelen operet kumpanyalarından da epeyce yüksektir. Bunların diğ er ecnebi turuplarda görülmeyen bir hususiyeti de hemen bütün piyeslerinde Türkçe muhaverelere çok yer vermiş olmalıdır...

Bizde olmadığ ı için kendimizi saymıyorum. Bulgar opereti muhakkaktır ki bütün Balkanlarda en güzel ve en çok muvaffak olmuş bir operettir. Bulgar operet heyetinin güzel piyeslerini gıpta ile seyrederken bizde tatmin edilmeyen bu ihtiyacını sızılarını çok derinden hissediyoruz. Ne yazık ki Bulgarlar temaşa sahasında da bizi bir hayli geride bırakmış lar."⁵⁸

⁵⁵ *Cumhuriyet*, 19 Teş risani 1931, s.2.

⁵⁶ *Yenigün*, 1 Kanunevvel 1931, s.6. Yenigün gazetesi, okuyucularına Bulgar operetinin ş u haberini ş u şekilde duyurmuştur : "Bulgar Operet Heyeti, (Fransız tiyatrosunda) bu akşam saat 21'de "Harem Esrarı", Tenör: Armiaoff, Soubrat: Doç eva, Yarın Akşam: "Viktoria ve Hüsarı", Tenör, Yvan Ç eç ef ve Prima Dona Mimi Balkanska tarafından temsil olunacaktır."

⁵⁷ "Bulgar Operetinde Teessüsler ve Tahassüsler", *Cumhuriyet*, 29 Teş risani 1931, s.3.

⁵⁸ R.B., "Bulgar Opereti", *Yenigün*, 3 Kanunevvel 1931, s.3.

Bir diğer Bulgaristan'dan gelen bale heyeti, 1932 Haziranında kısa bir süre için İstanbul'a gelmişler,⁵⁹ daha sonra da temsillerine Ankara'da devam etmişlerdir. Bulgar Kitska heyeti, ilk temsillerini Ankara Milli Tiyatroda vermişlerdir. Bu temsilde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Başvekil İsmet Paşa, T.B.M.M. Milletvekilleri ayrıca Bulgaristan Başkonsolosu Pavlov da katılmıştır.⁶⁰ Bulgar Kitska Heyetinin coşkulu oyunlarından sonra Bulgar Heyetinin Şefini ve oyuncularından iki tanesini Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, locasına davet ederek şu sözleri ile tebrik etmiştir: "Beklediğimden daha fazlasını gördüm ve eğer Bulgaristan Bılgarska Kitka gibi güzelse, bundan sizin Bulgaristan'ınız gurur duyabilir."⁶¹

Türkiye'den ayrılmadan önce Bulgar Kitska Heyeti şefi Tsonev şunları söylemiştir : "Türkiye Cumhuriyeti dahilinde yaptığımız küçük bir turnede, gerek Ankara'da ve gerekse teveccühün minnettarı olarak ayrılırken, kendilerine ibzal buyurdıkları büyük dostluktan dolayı alenen teşekkürü bir vazife biliriz."⁶² Bulgar heyeti Türk kamuoyu tarafından ilgiyle karşılanmıştır. "Bulgar Amatör Balet Heyeti" adlı haberde şunlar yazılmaktadır:

"Bulgar operet heyetinden ziyade Bulgar milletini olduğu gibi tanıtan bir revü heyetidir. Revüler, Bulgar dansları, türküleri ve milli bazı adetlerin propagandalarından ibarettir. Bu danslar, adetleri ile yakınlık vardır... Mesela Bulgar köylüsünü tarlada çalışırken gösteren bir revüde kaval çalan çoban, tarlasını biçen köylü, bez dokuyan köylü kadını bize hiç yabancı olmayan tiplerdir. Sonra bir köy delikanlısının arkadaşları ile birlikte kız kaçırması, yapılan köy düğünü bizim görmeğe alıştığımız şeylerdir."⁶³

⁵⁹ *Milliyet*, 15 Haziran 1932, s.1.

⁶⁰ Belgelerle Mustafa Kemal..., *a.g.e.*, s. 604.

⁶¹ *a.g.e.*, s. 605.

⁶² *Milliyet*, 27 Haziran 1932, s. 3.

⁶³ *Milliyet*, 25 Haziran 1932, s.1.

D- Türk-Bulgar Dostluk ve Türk- Bulgar Kardeşlik Cemiyetleri

1924 yılının Temmuzunda; Bulgaristan'da Sofya'da kurulan Türk-Bulgar Cemiyeti,⁶⁴ nin amacı; iki komşu millet arasında; ekonomik, siyasi, kültürel bağları sağlamlaştırmaya katkıda bulunmaktı.⁶⁵ Derneğin bu dönemdeki diğer cemiyetlerden farkı, iki devlet yönetiminin desteklediği üst kademede yer alan bürokratlardan, bilim adamlarından, sanatçılar ve öğretmenlerden oluşmasıydı.

Derneğin, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri başkanlığını Petko Stoyanof yapmaktadır. Cemiyetin, Türk-Bulgar dostluğuna dair birtakım faaliyetlerin öncüsü olduğunu görüyoruz. Bunlardan en önemlisi cemiyetin düzenlediği konferanslar, müsamereler ile iki ülke dostluğu pekiştirmek amacıyla olmalıdır. Türk-Bulgar Cemiyeti ve faaliyetleri ile ilgili Türkiye Elçisi Hüsrev Bey şunları söylemektedir: "Reis, Serbest Darülfünun muallimlerinden maruf bir maliye mütehassisi olan ve Demokrat fırkası azayı nazifesinden Profesör Stoyanofftur. Başlıca azaları Sofya Garnizon Kumandanı General Lazaroff, Baş Metropolit Stefan, Mebus Grigor Vasiloff, Ahali Bankası Müdürü Popof, Sabık Mebus Mehmedoff gibi tanınmış zevattır. Cemiyetin bu son günlere kadar faaliyeti halka verdikleri konferanslarda büyük Gazi'nin gösterdiği mesut inkılabımızın mahiyetini, necip milletimizin havasını. yeni medeni Türkiye'yi tanıtmaya hasretmişti. Fakat bundan sonra yani Bulgar hükümeti Siyasetinin tamamı Bulgar Efkarı umumiyesine uygun olarak ve buna istinaden Türkiye ile samimi bir dostluk hedefine ve daima bir sulh teminine alelden matuf olması ciheti ile cemiyette faaliyetini takviyeye karar vermiştir. Evvela, Varna, Filibe gibi Türk ırkı fazla olan mıntikalarda şubeler küşad edecektir. Burada Bulgarlarla yerli Türklerin kardeş gibi geçinmelerine delalet edecek, Türk-Bulgar dostluğunun takviyesine çalışacaktır. Bu meyanda, Türk-Bulgar ticaretinin inkişaf ve tevsii için bir ticaret odası açılacaktır. Bu cemiyet hiçbir siyasi fırkayla alakadar

⁶⁴ *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1924, s.4. Ancak, Bu cemiyetin kuruluşu hakkında bazı ihtilaflar söz konusudur. Bunlardan biri, Cemiyetin 1908 senesinden beri mevcut olduğudur. *Milliyet*, "Bulgaristan Mektupları, Türk-Bulgar Cemiyeti", 4 Haziran 1928, s.4; Bir başka görüş de Bulgaristan-Türkiye elçisi Hüsrev Bey'den gelmiştir: "Cemiyet eskidir, fakat Sofya'ya vurduğumda bunun yalnız ismen mevcut olduğunu görmüş ve esas itibarla bu faaliyete mani cereyanlara şahit olmuşum. Asıl cemiyeti geçen sene Temmuz'da yeniden teşekkül etmiştir." *Milliyet*, 25 Mart 1929, s.2.

⁶⁵ "Bulgar ve Türkler", *Ahenk*, 29 Nisan 1925, s.1.

değildir. Azaları meyanında muvafık, muhalif her fırkadan siyasi simalar vardır.”⁶⁶

Türkiye'nin Sofya Konsolosu Nüzhet Haşim (Sinanoğlu), Sofya'da, “Türk Lisanın İnkişaf Tarihi ve Bazı Devirler” hakkında, 1929 yılının Ekim ayında bir konferans vermiştir. Nüzhet Haşim Bey, Türk alfabesi hakkında verdiği konferansta şunları söylemiştir: “Türk Lisanın inkişaf tarihindeki muhtelif devrelerini tasvir ettikten sonra vakit asıl zadedgân sınıf üzerinde uzun müddet ezilip rağbetsiz kalan Türk Lisanın her şeye mukavemet ederek Cumhuriyet rejiminin milli dehanın bütün tezahüratına temin ettiği hürriyet sayesinde inkişaf hamlesi ile ileriye atıldığını, Türk Lisanın teknik ile lisan vasıtalarının asrileştirilmesi lüzumunu kaydederek vakti ile kabul edilen ve Türkiye’de garp medeniyetini şark harsının karşısına hasım olarak koyan nazariyenin buharını tebarüz ettirmiş ve lisanlarının hazinesini zenginleştirmek üzere şark milletlerinin garbli kardeşlerinin müracat etmiş oldukları menbalara müracat etmek hakkını müdafaa etmiştir. Misal olarak Bulgar milletinin kurtulduğu andan beri yaptığı terakkiyata adeta bir timsalini göstermiş. Beşeriyetin Kemalizme çalışmak isteyen iki komşu milletin birbirine karşı olan hissiyatındaki ahengi işaret ederek yeni Türk alfabesinin müteakabil münasebetleri kolaylaştırmak sureti ile Türklerle Bulgarları birbirine tanıttığından ve yaklaştıracığından emin olduğu” ifade etmiştir.⁶⁷

Türk-Bulgar Cemiyeti çalışmaları ve faaliyetleriyle ilgili şunu diyebiliriz ki; cemiyet, Atatürk döneminde sosyo-kültürel ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesinde önemli bir kurum olmuştur. Derneğin Türkiye’de şubesi 1931 yılında, Ankara milletvekili Fazıl Ahmet Bey tarafından Ankara’da kurulmuştur.⁶⁸ Ancak derneğin Türkiye’deki faaliyetleri hakkında bilgi sahibi değiliz.

Bir diğer cemiyet de; 1932 Mayısında, Varna’da kurulan, “Türk-Bulgar Kardeşlik Cemiyeti”dir. Derneğin amacı; iki millet arasında ilişkilerin gelişimine

⁶⁶ *Milliyet*, 25 Mart 1929, s.2.

⁶⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Teşrisani 1929, s.1.

⁶⁸ Tuğlacı, *a.g.e*, s. 140.

katkıda bulunmak, Bulgaristan'da bulunan Türklere mümkün olduğu kadar yardım etmektir.⁶⁹

Türk-Bulgar Kardeşlik Cemiyeti muhabiri Akif Mehmet, Türk-Bulgar Kardeşlik cemiyeti ile ilgili, Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde şunları yazmıştır: "Varna'da Türklere Bulgarların uzak nazardan beri devam eden kardeşlik hislerini ihya için bir cemiyet tesis edildi. Bundan bir ay kadar evvel Bulgar ve Türklere mürekkep bir grubun teşebbüsleriyle Varna'da bir "Türk-Bulgar Kardeşlik Cemiyeti" tesis olundu. Türk ve Bulgar milletlerinin tarihin uzak mazisinde birleştiğini, bir kökten gelişme filizlerinden olduğunu iyi tanıyor, Türklerin asırlarca hakimiyetlerini fırsat saymayarak bu memleketin çok eski evlatları olan Bulgarlara bir kardeş muamelesi yapmak alicenaplığını, o asrı yaşamış gibi takdir eden şehrin en yüksek simaları, en münevver dimağları bu işe giriştiler. Doktor Bakircief, Doktor İsonef, Doktor Rusef, Sabık Şumnu Mutasarrıfı Vasil N. Popof."⁷⁰

Cemiyet Başkanı Bakircief ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal arasında cemiyetin kurulmasıyla ilgili, telgraflar teati edilmiştir.

Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk,

"Türk-Bulgar dostluğunu kuvvetlendirmek emeliyle Varna'da teşekkül eden Türk-Bulgar Kardeşlik Cemiyetinin bugünkü içtimai Bulgar Milletinin kıymetli dostu ve Türkiye'nin büyük halaskarına arzı tazimat eyleriz."

Reis Doktor Bakircief

Doktor Bakircieff, Türk-Bulgar Kardeşlik Cemiyeti Reisine,

Telgrafınıza ve hissiyatınıza teşekkür ederim. Türk ve Bulgar Dostluğunu kuvvetlendirmek hususundaki meşhur mesainizde azami muvaffakiyetler dilerim. Selam ve Muhabbetler.

Reisicumhur, Gazi Mustafa Kemal⁷¹

⁶⁹ *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1932, s.3.

⁷⁰ *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Mayıs 1932, s. 1.

⁷¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Mayıs 1932, s.1; *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1932, s.3; *Vakit*, 10 Mayıs 1932, s.2; *Anadolu*, 10 Mayıs 1932, s.2.

Cemiyetin faaliyetleriyle ilgili bir bilgiye yapmış olduğumuz araştırmada rastlayamadık. Bu sebeple yer veremedik.

E- İki Ülke Devlet Adamlarının Dostluk Söylemleri: Hediye ve Telgraflar

Gazi Mustafa Kemal, eseri olan Nutuk'u, Almanca'ya çevirterek Bulgaristan Kralı Boris'e hediye etmiştir. Bu hediyeğin Kral Boris'e ulaştırılmasında Elçi Hüsrev Bey'e görev verilmiştir. Elçi Hüsrev Bey, Bulgaristan Kralı Boris'le olan görüşmesini Hariciye Bakanlığına rapor şeklinde sunmuştur :

SOFYA, 7 Mart 1930

17/2/1930 tarih ve 82069/29 numaralı tahriratı devletlerle Bulgaristan Kralı Boris Hazretlerine takdim edilmek üzere gönderilen ve mübeccel Gazimiz Reiscumhurumuz Hazretlerinin imzalarile müzeyyen Almanca Nutuk kitabı ile buna ait Fransızca vesai ki muhtevi kitabı, bu ayın beşinci günü, Kral hazretlerine sarayda dairei mahsusalarında bizzat takdim ettim. Bu kıymetli vesile ile müşarünileyhle bir saatten fazla görüşüm. Kendilerine tarihi Nutkun ecnebi lisanlara tercümesinin geçen sene nihayetinde ikmal olduğunu beyan ederek bu son baharda mezunen Ankara'da iken Reiscumhur Hazretleri tarafından kabul buyurulduğum sıralarda mübeccel Gazi Hazretlerine zatı kiralilerinin selâm ve muhabbetlerini iblağ ve Nutku mütalaa emek arzularını söylediğimi zikr ile büyük devlet Reisimiz tarafından bilmukabele selâm ve iltifatlarını arz etmeye memur kılındığını ve Nutkun ecnebi lisanlarından birinde tabı hitam bulur bulmaz kral hazretlerine ihda buyurulacağı vâdini almış olduğumu da ilave eyledim. Ulu Gazi'nin bu kıymetli tarihi hatıra ve hediyesine şükran e minnetlerimi kendilerine arz ediniz. Benim Reiscumhur Hazretlerine olan muhabbet ve samimiyetim kolleglik hududundan çok fazladır. Medeni ve kuvvetli yeni bir Türkiye yaratan, garp medeniyet ve kültürünü şark alemine nakl eden büyük Dahiye perestiş ederim. Mes'ut inkılâbınızı samimi bir alâka ile uzaktan, mümkün olduğu derecede takip etmişim. Şimdi bu kıymetli tarihi kitapla büsbütün tenevvür edeceğim. Harf inkılâbının azameti on, on beş sene

sonra anlaşılacaktır. Memleketlerimiz arasındaki yaklaşıma, dostluk ve anlaşmağa da bunu çok yardımı oluyor ve olacaktır.”⁷²

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile Bulgaristan Kralı Boris arasında telgraflar teati olunmuştur.

Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'den Bulgar Kralı Majeste Boris III Hazretlerine,

Ankara, 3.10.1931

Zatı Haşmetanelerinin cüluslarının yıldönümü münâsebeti mesudesile en har tebriklerimle birlikte şahsî saadetleri ve Bulgaristan'ın refahı hakkındaki samimi temenniyatımı beyana müsaraat eylerim.

Gazi M. KEMAL

Bulgar Kralı Majeste Boris III Hazretlerinden Türkiye Cumhurbaşkanı Ekselans Gazi Mustafa Kemal'e;

Sofya, 29.10.1931

Zatı Devletlerinin şahsî saadetleri ve necip Türk milletinin saadet ve refahı hakkında beslediğim en har temenniyatı iblağ hususunda Türk milli bayramı senei devriyesi vesilesinden istifadeye müsaraat eyler, aynı zamanda Zatı Devletlerinin Beni pek ziyade mütehassis etmiş olan telgraflarından dolayı teşekküratımı takdim ve pek samimi dostlu hissiyatımı itimad buyurmanızı rica ederim.

Boris

Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'den Bulgaristan Kralı Haşmetli Üçüncü Boris Hazretlerine

Ankara, 2.10.1932

⁷² Şimşir, Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları-I, **a.g.e.**, s. 506-507; Görüşmede görüşülen diğer meseleler için bkz. **a.g.e.**, s. 507.

Zatı Haşmetanelerinin cüluslarının yıldönümü münâsebeti mesudesile en har tebriklerimle birlikte şahsî saadetleri ve Bulgaristan'ın refahı hakkındaki samimi emenniyatımı beyana müsaraat eylerim.

Gazi M. KEMAL

Bulgaristan Kralı Üçüncü Boris'ten Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal'e;

Sofya, 29.10.1933

Türkiye Cumhuriyetinin ilânının onuncu yıldönümü münâsebetile en samimi tebriklerimi ve şahsi saadetiniz dost milletin saadeti için Bulgar milleti ile birlikte en hararetle temenniyatımı arz ve bu münasebetle en samimi dostluk hissiyatımı teyit eylerim.

Bulgaristan Kralı Boris

Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi M.Kemal'den Bulgaristan Kralı Üçüncü Boris'e;

Ankara, 1.11.1933

Cumhuriyetin onuncu yıldönümü münâsebetile Zatı Haşmetaneleri tarafından izhar edilen tebrikat ve temenniyattan çok mütehasi olarak hararetle teşekkürlerimi ve Zatı Haşmetanelerine şahsı ve dost Bulgar milletinin saadeti için olan temenniyatımı arzeder ve samimi dostluk hissiyatımı teyit eylerim.

Gazi M. KEMAL⁷³

1932 yılı, yeni yıl tebriki için Başvekil İsmet paşa, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, Bulgaristan Başbakanı Muşanof arasında telgraflar teati olunmuştur.

Başvekil M. Muşanof Cenaplarına;

Zati Devletlerinin Ankara'ya vaki olan ziyaretlerinin pek tatlı hatırasından mütehasis olarak gerek zati asilanelerine gerekse Madam

⁷³ Şimşir, Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, a.g.e., s. 522-523-524-535-536.

Muşanof'a refikamla beraber yeni sene münasebetiyle en har ve en samimi temennilerimizi takdim ederiz.

İsmet

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine,

Zati devletlerinin ve madam İsmet Paşa'nın tebrikatından bilhassa mütehassis olarak samimi teşekkürümü ve tahassusatımı en hararetle bertiklerimle beraber kabul etmenizi ve yeni sene münasebetiyle kendi samimi temennilerimle Madam Muşanof'un aynı mahiyetteki temenniyatını Madam İsmet Paşa'ya ıblag lütfunda bulunmanızı rica ederim

Muşanof

Başvekil M. Muşanof Cenaplarına,

Gerek refikam, gerekse ben yeni sene münasebetiyle zati devletlerine ve Madam Muşanof'a en samimi ve temennilerimizi takdim etmekle pek hususi zevk duyuyorum.

Tevfik Rüştü

Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyefendi Hazretlerine,

Madam Muşanof ve ben gerek zati devletleri, gerekse Madam Rüştü Beye sevimli tebriklerinden dolayı bütün kalbimizle teşekkür eder ve bilmukabele yeni sene münasebetiyle en samimi temennilerimizle birlikte latif intibalarımızın yadını kabul etmenizi rica ederiz.

Muşanof⁷⁴

⁷⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, 4 İncikanun 1932, s.3.

Türkiye Cumhuriyetinin Onuncu Yıldönümünde Başvekil İsmet Paşa ve Bulgaristan Başbakanı Muşanof arasında tebrik telgrafları teati edilmiştir.

“Türkiye Cumhuriyetinin ilanını yeni Türk devletinin ihdasının yıldönümünü tesit etmekte olduğumuz bugün de size gerek Bulgar Hükümeti namına, gerek kendi namına en samimi selamlarımı ve en hararetle temennilerimi arz ve iblağ etmekte bahtiyarım.

Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin Şayanı dikkat bir şekilde tasavvur etmiş münevver ve yorulmaz bilmez mesai arkadaşlarının yardımı ile vücuda getirmiş olduğu eser yorulmaksızın terakkilere doğru koşmak isteyen Türk devletinin tarihinde hakikaten bir fasıl teşkil edecektir. Sizin komşularınızın ve samimi dostlarınız olan bizler, bu hamleyi muhabbet ve teveccühle takip ediyoruz ve Türk milletine daha büyük ve devamlı bir saadet temin etmeğe matuf olan bütün teşebbüslerinizin ona parlak bir istikbal hazırlanmasını Türk devleti nezdinde de bu hissiyatı tercüman olmanızı rica ederim.

Muşanof

Başvekil M. Muşanof Hazretlerine,

Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü münasebeti ile zatı devletlerinin gerek kendi namlarına ve gerekse hükümeti kraliye namına bara iblağ lütfunda bulunmuş oldukları dostane ve hararetle tebriklerden derin bir surette mütehassis oldum. Bundan dolayı gerek kendi namına ve gerek Cumhuriyet hükümeti namına en hararetle ve en samimi teşekkürlerimi arz ederim. Türkiye, kendi siyasetinin inkişafında daima Bulgaristan’la mütekabil menfaatlerinin tam bir surette anlaşılması ve kardeşçe görüş birliği esasına müstenit olan dostluğa büyük bir yer vermiştir. Bizim için sevinç günü olan bugün de dostlarımızdan ve komşularımızdan gelen tebrikler ve temenniler bu dostluğu takviye edecek olan bir amildir. Bu münasebetle dost Bulgaristan’ın refahı için en samimi temennilerimizi arz ederim.⁷⁵

İsmet

⁷⁵ *Cumhuriyet*, 5 Teşrisani 1933, s.5.

F- Bulgaristan'a Satılan Evrak

1930'lu yıllarda, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin gerginleşmesine sebep teşkil eden olay, İstanbul Defterdarlığı Maliye Arşivinin bir bölümünün, 1931 yılı Mayıs ayında, kuru ot ve paçavra fiyatına, okkası üç kuruş on paraya Bulgaristan'a satılmasıdır.⁷⁶

Bu olayı iki bakış açısıyla değerlendirmek gerekmektedir. Birincisi; Maliye Vekaletince hurda olarak değerlendirilen bu kağıtların Türk Tarihiyle ilgili önemli belgeler olduğunun bilincinde ve sorumluluğunda olamamasıdır. İkincisi; Bulgaristan'a kaçırılan kağıtlarını bir rastlantı sonucu götürülmesi değildir. Bu olayı kronolojik olarak dökümlerse, Türk tarafının dikkatsizliği varsa da Bulgar tarafı kurnaz bir şekilde davranmıştır diyebiliriz.

Öyle ki; Panço Doref ki Bulgaristan'a hurda kağıtları götüren bu kişi,⁷⁷ 1929 yılında, İstanbul'a gelmiş ve Arşiv ve kütüphanelerde çalışmaya başlamış ve çalışmalarını ayrıntılı bir rapor halinde Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir.⁷⁸ Panço Dorev'in, İstanbul'da Osmanlı Arşivinde çalıştığı sırada Bulgaristan'a yazdığı mektuplardan, Hazineyi Evraktaki belgelerin uçsuz bucaksız bir derya olduğunu, bunlar arasında Bulgaristan'ı ve Bulgar halkını ilgilendiren önemli bilgilerin bulunduğunu anlatmaktadır. Bu konu hakkında, Panço Dorev'in Osmanlı Arşivinde yaptığı çalışmaların sonucu ile ilgili Bulgaristan Hükümetine verdiği 21 Kasım 1930 tarihli rapora yer vermek istiyoruz.

"Eylül ayının sonuna doğru geri döndüm.Görevim 50 gün sürecekti. Fakat Türk devlet arşivlerindeki araştırmalarımı tamamlamak üzere, masraflarımı kendim karşılayarak, 17 gün kaldım. Geçen asrın başlarından itibaren (1823) tarihî, millî, dinî, (kilise) ticarî ve ekonomik ilişkiler bakımından

⁷⁶ *Bulgaristan'a Satılan Evrak ve Cumhuriyet Dönemi Arşiv Çalışmaları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2002, s.1.

⁷⁷ Panço Doref, Galatasaray Lisesi Mezunu, Osmanlı Türkçesini ve Türkiye'yi iyi bilen ve Meşrutiyet döneminde Osmanlı Mebusanında manastır Mebusluğunda bulunmuştur. Bulgaristan'a Satılan Evrak ve Cumhuriyet Dönemi Arşiv Çalışmaları, *a.g.e.*, s. XXXIII.

⁷⁸ Bu konuda basına yansıyan bir haber şöyle yer almıştır: "M. Panço Dorev, şehrimizde 1871'den evvelki Bulgar hayatına ve Osmanlı Hakimiyeti altındaki yaşayışına ait vesika tetkik ile meşguldür. Evrak hazinelerinde mühim vesikalar ele geçmiştir." *Cumhuriyet*, "Bir Bulgar Gazetecisinin Tahkikatı", 10 Ağustos 1929, s.1.

geçmişimizi ilgilendiren her şeyi inceledim. Sadaretin (Osmanlı Sadrazamlı Makamı) Tuna Bulgaristan'ı hakkında Mithat Paşa ile yazışmasını ve ayrıca Hilmi Paşa ile Makedonya hakkında yazışmaları inceledim ve yararlandım. Aynı zamanda Türklerin Bulgaristan'ı fethettiği asır ile ilgili bazı Türk anonim kroniklerinden ve meşhur Türk el yazmalarından suretler çıkarttım. İncelemediğim hiçbir şey kalmadığını iftiharla söyleyebilirim. Ancak politik ve ekonomik bakımından önemli tüm devlet işlerini Sultan fermanlarını, sancak işlerini vs. içeren 400 yıllık 263 kadar Sicil Defterleri incelenmeyi beklemektedir. Bu sicil defterlerinde geçmişimiz ile ilgili bilgilere de rastlanmaktadır. Karanlık devirde Bulgaristan, Türk devletinin başlıca faaliyet ve iktisadî merkezi idi. Sicil Defterleri'nin incelenmesi uzun aylar, hatta yıllar gerektirmektedir. Çünkü çeşitli el yazıları ile çeşitli zamanlarda bir çeşit çıkıntılı hiyerogliflerle yazılmışlardır. Gönül rahatlığı ile söyleyebilirim ki, Sicil Defterleri ne bir Bulgar ne de bir Türk tarafından incelenmemiştir. Bu nedenle, tarihî çalışmalarda kullanmak üzere Sicil Defterlerini 2-3 kez inceleyen İstanbul Üniversitesi Tarih profesörlerinden Ahmet Refik Bey'den bu ile meşgul olmasını ve Bulgar Bilim Akademisi hesabından bir ücret karşılığında bu defterlerden geçmişimiz ile ilgili her şeyi bize vermesini rica ettim. Aynı yıl 5 Eylül'de Akademimize bu doğrultuda yazdım ve akademi 40.000 Leva miktarında bir ücret vermeyi kararlaştırdı. Umarım, Prof. Refik Bey görevlendirildiği işi 3-4 ayda bitirir.

Şu an, Türk belgelerinden her biri 25-30 sayfalık kopyalama sonucu oluşan 75 defter, bazı orijinal veya Arşiv müdürlüğü'nde resmî olarak onaylanan suretler elimde vardır. Refik Bey'in tedarik edecekleriyle beraber, açıkça söyleyebilirim ki, geçmişimizle ilgili her önemli ve ilginç belgeyi Türk Devlet Arşivi'nden aldık ve kullandık.

Şimdi, Bulgar Bilim akademisi tarafından neşredilmesi için, topladığım her şeyin doğru tercümesi ve tertiplenmesi ile meşgulüm. Dün Sofya'daki Türk Elçiliği, bütün Balkan devletleri için önemli belgeler içeren ve "Hürriyet"ten sonra Solen'den İstanbul'a taşınan Hilmi Paşa arşivinin, Türk Bakanlar Kurulunca bana verilmesi hakkında karar aldığını bildirdi. Elçi, bunu eşine rastlanmayan bir güven olayı olduğunu söyledi. Prof. Refik Bey araştırmalarını gelecek Ocak veya Şubat'ta bitirecektir. O aman İstanbul'a gidip yaptığı işi almak ve kontrol

etmekle beraber, Hilmi Paşa'nın meşhur arşivinin incelenmesini tamamlayacağım. Dışişleri bakanlığımıza Türk Elçiliğinin bir şifahi notasının suretini ilave etmekteyim.

En içten saygılarımla,

Sofya, 21 Kasım 1933

Panço DOREV⁷⁹

Panço Dorev'in, İstanbul Defterdarlığınca Bulgaristan'a satılan evrak olayı ile doğrudan bir ilgisinin olup olmadığını ileri sürmek, bu safhada şüphesiz mümkün değildir.⁸⁰

Tarihi Evrak, Bulgaristan'a gönderilirken, Son Posta Gazetesi yazarı İbrahim Hakkı (Konyalı) tarafından tespit edilmiştir. İbrahim Hakkı (Konyalı), Son Posta gazetesinde olayı şu şekilde duyurmuştur:

"Eski Evrak Hazinesi Satıldı,

Birçok vesikalar bu arada zayi olmaktadır. Bunların gözden geçirilmesi lazım.

Maliye Vekaleti İstanbul evrak hazinelerinde bulunan eski kağıt ve defterlerin satılmasına karar verilmiştir. maliye vekaleti bu kararını İstanbul Defterdarlığı vasıtası ile tatbik ettirilmiştir. Bunların okkası (3) kuruş (12) para İzzet Halim Bey ve M. Takforyan ve ortaklarına satılmıştır.

Kağıtlar bu şirket tarafından Bulgaristan'a gönderilmektedir. Dün hapisane ittisalindeki Maliye Hazinesinden (120) balyalık bir kısım arabalarla Sirkeci İstasyonuna nakledilmiştir. Bunların içinde Fatih Devrine ve Vidin, Silistre, Tuna vilayetlerine ve Yeniçerilerine ait vesikalar (300) sene evveline ait (alufename)ler vardır.

⁷⁹ Belgelerle Mustafa Kemal..., a.g.e. s. 387-390; Panço Dorev'in Bulgaristan'a gönderdiği mektuplarla ilgili bkz. Bulgaristan'a Satılan Evrak, a.g.e., s. 248-258; *Bulgaristandaki Osmanlı Evrakı*, Hız. Necati Aktaş, Seyit Ali Kahraman, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1994, s. 185-194.

⁸⁰ Bulgaristan'a Satılan Evrak ve Cumhuriyet Dönemi Arşiv Çalışmaları, a.g.e., s. XXIX.

Tarihi kıymeti haiz olması lazım gelen bu eserlerin bir mütehasşs tarafından tasnif edildikten sonra satılması çok muvafık olurdu zannındayız.”⁸¹

Söz konusu bu belgelerin geri getirilmesi ve evrak satışının incelenmesi için harekete geçilmiştir. Muallim Cevdet (İnanç Alp) olayın takipçisi olmuş, dönemin Başbakanı İsmet paşa'ya bir mektup yazıp, evrak satışının incelenerek, yapılan usulsüzlüğe bir son verilmesini istemiştir.

Muallim Cevdet'in, Başvekil İsmet Paşa'ya takdim ettiği mektupta miktarı 30 ile 50 ton arasında bulunan belgeler hakkında şunlar anlatılmaktadır:

1. Bu milletin askeri tarihi yazılmamıştır. Fakat asırlardan beri ordu defterleri, askeri emirleri muhasara ve yol jurnalları bu mahzende şimdiye kadar saklı duruyordu.
2. Vergi, emlak, nüfus, bütçeler gibi mali anasır tarihleri yazılmamıştır. Fakat vesikaları saklı duruyordu.
3. Fünun ve maarif tarihleri yazılmamıştır. Fakat vesikaları saklı duruyordu.
4. Sanayi nefise şubeleri ile Türk evlerinin bahçelerinin tarihleri yazılmamıştır. Fakat vesikaları duruyordu.
5. Kağıt, mürekkep, mühür, imza, cilt, ebru tarihleri yazılmamıştır. Fakat vesikaları duruyordu.
6. Ziraat, ticaret, sanayi, maadin işleri tarihi yazılmamıştır. Fakat vesikaları duruyordu.
7. Siyakat, divanı rik'a yazılarının tarihi yazılmamıştır. Fakat vesikaları duruyordu.
8. Türk köylerinin, Türk aşiretlerinin, Türk şehirlerinin ve bin yıllık Türk adlarının tarihleri yazılmamıştır. Fakat vesikaları duruyordu.⁸²

Bulgaristan'a satılan belgeler içinde düşen vesikaların bir bölümünü iki sokak çocuğu tarafından bulunmuştur. Bu vesikalar:

⁸¹ Bulgaristan'a Satılan Evrakı, **a.g.e.**, s. 137; Bu konuyla ilgili basın ve kamuoyu tepkisi için, bkz. **a.g.e.**, s. 1-41.

⁸² Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı, **a.g.e.**, s. 6.

- Üç yüz elli sene evvelki bir askeri vesika, 1096-1099 senesi Viyana seferine dair parçalanmış yol mesarif defteri
- Uygurca anahtar
- Zırlı Osmaniye'nin 1286 servisine ait mühimmat defteri
- Sırbistan'da ilk fethedilen Niş kalesine dair kağıtlar
- Gazi Mihal'in Plevnedeki vakfına ait bir kayıt
- 1134 senesine ait ve Hatice Sultanın mühri ile Defterdarlığa irsal edilen mutfak defteri
- 1148 senesine ait Defterdar ve sair mühim maliye memurlarının mühürleri ile vergi nişanlarını havi bir levha
- Şeyh Galibin evlatları olmadığı revayetini tekzip eden bir vesika
- 1729 senesine ait bir hüccet
- Gazi Davut Paşa'nın imaretine dair bir vesika
- Tersane-i Amirenin mesarifine dair vesika⁸³

Kısa bir süre sonra Bulgaristan hükümeti; gelen hurda kağıtlar için "Evrak Değerlendirilme Komisyonu" kurulması kararını vermiştir. Bu kararın alınmasıyla ilgili Sofya Milli Kütüphane Müdürünün Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderdiği 28 Mayıs 1931 tarihli yazıya değineceğiz.

"Bakanlık tarafından da bilindiği gibi, aralarında değerli belgelerin de bulunabileceği eski Türk hurda belgelerinin İstanbul'dan alınarak Knyajevo'daki kağıt fabrikasına nakledildiğini acil bir mektupla, İstanbul'daki Bulgar Elçiliği Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir. Sofya Gümrük Müdür ve fabrika yöneticisi Dr. N. Zlatin ile bağlantı kurdum. Davetim üzerine, Dr. Zlatin bu sabah saat dokuza doğru kütüphaneye geldi ve fabrikaya gerçekten iyi malzeme geldiğini, istememiz durumunda bunları görmemiz için arabasıyla bizi oraya götürebileceğini söyledi. Türk Şubesinin kütüphanecisi V. Todorov Hindalov ile hemen fabrikaya gittik ve burada gerçekten muazzam sayıda, büyük balyaların

⁸³ *B.C.A.*, 030 10 146 42 5; Bulgaristan'daki Türk Evrakının ayrıntılı muhtevası için bkz. Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı, *a.g.e.*, s. 45-99, 101-119.

içinde bağlanmış sözkonusu malzemeleri gördük. İşçiler bir-iki balya açtılar fakat yüzeysel bir bakıştan, toplanmış Türk evrak ve belgelerinin arasında değerli malzeme olup olmadığını anlamak güçtü. Zlatin Efendi, her ihtimale karşı, incelemelerinin yapılması için acele edilmesinde ısrar etti. Bu durumda Todorov Hindalov'un gücü yetmeyeceğinden dolayı, uzman kişilerden oluşturulacak bir komisyonun tayin edilmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Milli Kütüphane Türk Şubesinin kütüphanesi Vladimir Todorov Hindalov, üniversitede Türk Dili Okutmanı D. Gadjanov, Dışişleri Bakanlığında telgraf ajansının Müdürü Trayko Popov, Maliye Bakanlığında Levazım memuru; Baş Müftü sekreteri T. Blajev. Bu mesele hakkında komisyon en iyi şekilde karar verecek ve teşebbüste bulunacak."⁸⁴

Türkiye'den getirilen Evrakın değerlendirilmesi için kurulan komisyonun 2 Haziran 1931 tarihli raporunda, Knyajevo'daki kağıt fabrikasında bulunan ve İstanbul'dan gelen Osmanlı arşivi belgelerini incelemiş ve şunları tespit etmiştir.

1. Bunların büyük bir kısmı yırtılmış, pis, tozlu, güveler tarafından zarar görmüş vs. 22 ton civarında her biri 200 kilonun üzerinde olan, yüzden fazla balyalar içinde düzensiz bir şekilde bağlanmış İstanbul'daki Osmanlı Arşivine ait belgeler olduğu tespit edilmiştir.
2. Balyalardan birisinin yüzeysel bir inceleme sonucunda, bunların gerek Türk Tarihi ile ilgili olsun, gerek bizim tarihimiz ile ilgili olsun değerli malzemeler teşkil ettikleri anlaşılmıştır.
3. İstanbul'daki Bulgar elçisinin, bu yılın 22 Mayıs tarihli ve 825 numaralı mektubunda iddia edildiği gibi, bu belgeler arasında Bulgaristan ve Romanya tarihi hakkında ehemmiyetli belgeler bulunması muhtemeldir.⁸⁵

Daha önceden de değindiğimiz gibi belgelerin geri getirilmesi ve evrak satışının incelenmesi için harekete geçirilmiştir. Gazetelerdeki neşriyat ve Manisa Milletvekili Refik Şevket Bey'in (İnce) Büyük Millet Meclisine verdiği

⁸⁴ Belgelerle Mustafa Kemal..., *a.g.e.*, s. 391-393.

⁸⁵ *a.g.e.*, s. 396-397.

önerge üzerine, hükümet teşebbüse geçmiş; ancak satılan evraktan bir kısmı geri alınabilmiştir.⁸⁶

Olaya sebep olanlar hakkında ise soruşturma açılmış, fakat Recep Peker'in Başbakanlığı döneminde çıkarılan umumi af sebebiyle, olayın suçluları ceza almaktan kurtulmuşlardır.⁸⁷

G- Türkiye'de Bulgar Varlığı ve Kurumlar

Bulgarların Türkiye'deki yerleşimleri, uzun bir tarihi sürece dayanmakla birlikte, bu konu üzerinde birçok görüşler söz konusudur. Bu görüşler içinde, en geçerli olanına değinmek istiyoruz.⁸⁸ Bizans İmparatorluğu döneminde Kantakuzinos'un kendisini imparator ilan etmesi üzerine, imparatoriçe Anna, Türklerden yardım istemiştir. İzmir ve Aydın sancakları reisi Ömer Bey, Kantakuzinos'a, Osmanlı Sultanı Orhan Bey ise Kraliçe Anna'ya yardım etmiştir. 1343-1346 yıllarında süren savaşa Trakya'da içine alarak, Kantakuzinos'a savaş ilan eden Bulgar Kralı İvan Aleksandr da katıldı. Kantakuzinos (I) Türklerin yardımı ile Bulgarları yendi ve aldığı esirleri Anadolu'ya götürmüştür. Bu esirler, Anadolu'daki Bulgar kolonileri Osmanlı Türklerinin Bulgar yarımadasını zapt etmeleri sonucu, Bulgaristan'dan Anadolu'ya gönderdikleri esir Bulgarlardan oluştu ve bunların büyük bir bölümünü Sultan Bayezid'ın emri ile ve özellikle güzellikleri, zenginlikleri ile sivrilmiş olan Tırnovalılar, (Bulgarlar)

⁸⁶ Ne kadarının geri alındığı hakkındaki bilgi sahibi olmadığımız için "bir kısmı" ifadesini kullandık. Bulgaristan'a Satılan Evrak ve Cumhuriyet Dönemi Arşiv Çalışmaları, **a.g.e.**,s.1.; **Cumhuriyet**, 22 Mart 1932, s.1.

⁸⁷ **a.g.e.**, s. 2. Bulgaristan'daki Türk Evrakı ile ilgili sonuç, 15-19 Şubat 1993'te, Türkiye Arşiv Genel Müdürlüğü Cyril ve Methodius kütüphanelerini ziyaret etmiş ve bu ziyaret sonunda, iki ülkenin devlet arşivleri arasında "işbirliği protokolü" imzalanmıştır. Şarkiyat Şubesinde 350 bin gömlek içerisinde 1 milyon belge, 700 adet maliye defteri, 405 adet icmal ve mufassal tahrir defteri, 200 adet şeriye sicili bulunmaktadır. Ancak, Osmanlı arşivine bu protokolce, alınan 15-19 yüzyıllar arasında ait defter ve belgelerden seçmeler yapılarak mikrofilmleri alınmıştır. Bu konu hakkında bkz. Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı, **a.g.e.**, 45-99, 101-119, 123, 135.

⁸⁸ Bulgar yazar Todorof, Bulgarların Anadolu'ya gelişleri hakkında şunları söylemektedir: "Anadolu'nun cenup havalisinde yerleşen bu Bulgarların nasıl geldiği hakkında muhtelif faraziye vardır. Bunlar eski Bulgarların torunlarıdır. Bunlar beşinci asırda Kafkasya'nın ve Hazar denizinin şimalinde bulunuyorlardı. Fakat istilaya uğradıkları cihetle bunlar da öteye beriye hicret etmişlerdir. İşte Anadolu'ya inen Bulgarlar da bunlardandır.", **Milliyet**, 23 Şubat 1930, s.2, diğer görüşler için bkz. Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 197.

Anadolu'ya gönderildi.⁸⁹ Ve bu süreç, Osmanlı Devleti'nin fetih siyaseti paralelinde sınırlar genişledikçe sürdü.

Anadolu'da, Bulgar yerleşimlerinin oldukça geniş bir coğrafyada olduğunu, yerleşim adlarından çıkarmaktayız. Şöyle ki; Bursa'nın kenar mahallesinden biri olan "Bulgaristan Mahallesi", Toroslar'da "İç Bulgar Dağı" (Bolkar Dağı), Adana'nın kuzey batısında Bulgar Dağı yakınlarındaki Bulgar madeni... gibi örnekler vermek mümkündür.⁹⁰

Yerleşimde, daha çok Bulgarlar Batı kıyılarını ve ticaret ağının geniş olduğu yerleri seçmişlerdir. Dolayısıyla da nüfusça; İstanbul, Bursa, İzmir, Edirne ve Kırklareli'nde yoğun olarak yaşamaktadır. 1897 yılında, Osmanlı Devletinde, 449.286 erkek; 380.903 kadın olmak üzere 830.189 Bulgar vardır. Bu nüfus sayımında en yoğun Bulgar nüfusu, İstanbul ve Edirne'dedir.⁹¹

Bulgarların nüfusunun azalmaya başlaması, 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla, dağınık yaşayan Bulgarların kendi ülkelerine göç etmesi ve İkinci Balkan Savaşından sonra imzalanan Balkan Antlaşmasına göre yapılan (1913) nüfus mübadelesidir. Zira, bu dönemde Bulgaristan'a 6255 kişi gönderildi.⁹²

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, Türkiye'de Bulgar nüfusu birkaç bindi. Şöyle ki:

1927 nüfus sayımına göre, ana lisanı Bulgarca olan⁹³ :

Balıkesir	: 1.522
Bilecik	: 1.276
Edirne	: 3.276
İstanbul	: 4.985
İzmir	: 1.368
Tekirdağ	: 1772

⁸⁹ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 197-198.

⁹⁰ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 199.

⁹¹ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayri Müslim Tebanın Yönetimi*, İstanbul 1990, s. 84.

⁹² Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 199.

⁹³ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı*, cilt II, 1929, Ankara 1929, s. 43-44.

İstanbul, Bulgar nüfusunun en yoğun tek şehriydi. 1927 sayımına göre, 2025 erkek, 1445 kadın olmak üzere toplam 3.470 Bulgar bulunuyordu.⁹⁴

1935 Nüfus sayımında, Türkiye'deki Bulgarların Trakya'daki ana lisanları itibari ile⁹⁵ ;

Çanakkale : 88 erkek + 95 kadın = 183

Edirne : 608 erkek + 591 kadın = 1.199

Kırklareli : 354 erkek + 319 kadın = 673

Tekirdağ : 991 erkek + 1.018 kadın = 2.009

Bulgaristan tabiyetli:

Çanakkale : 11 erkek + 7 kadın = 18

Edirne : 46 erkek + 23 kadın = 69

Kırklareli : 7 erkek + 1 kadın = 8

Bulgarlar için eğitim; sosyalleşmenin yanı sıra tarihi süreçte incelendiğinde, daha çok "Bulgar" politikasına hizmet eder bir görünümündedir. Yüzyıllardır Rumların yönetiminde, Fener Patrikhanesine bağlı olan Bulgarlar, 19.yüzyılın ortalarına doğru ayaklanmaları neticesinde, 1870 yılında Bulgar Ekzarhanesinin kurulma iznini almışlardır. Bulgarlar kısa sürede eğitim faaliyetlerinde hızlı bir gelişme göstermişlerdir. Öyle ki; 1876'da Osmanlı Devleti'nde Bulgar okullarının sayısı 1600'e ulaşmıştır. Eksarhaneye bağlı ilk resmî Bulgar okulunu 1897'de İstanbul'da açılmıştır. 1906-1907 Maarif Nezareti istatistiğine göre, Edirne'de 19, Gümülcine'de 2, Kırkkilise (Kırklareli) 4, Dedeağaçta 3, İstanbul'da 2 karma Bulgar okulu bulunmaktadır.⁹⁶

Lozan Antlaşmasıyla birlikte, "Ekalliyetlerin Himayesi" adlı başlıkta toplanan ve 37'den 45. maddeye kadar yer alan 9 maddeden oluşan bu hükümler, Türkiye'de Bulgarlara ait kurumların Türkiye'nin devlet düzeni

⁹⁴ İstatistik Yıllığı, cilt II, a.g.d., s. 42-48.

⁹⁵ *Trakya İstatistik Yıllığı, c.I*, 1936, Ankara 1938, s. 38.

⁹⁶ İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Ocak Yay., 1993, s. 163; Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 113-114.

içerisinde özel muamele ve imtiyaz tanınma hakkı sözkonusu olamayacak bir duruma gelmiştir.

3 Mart 1924 'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat ile, Türkiye dahilindeki bütün eğitim ve öğretim kurumları Maarif Vekaletine bağlanmıştır. Yabancı okullarla ilgili olarak Bulgar okullarını da içine alan din esasına dayalı eğitim ve din propagandasının yapılmaması kararı alınmıştır. 1925 yılında da yabancı okulların çalışmalarıyla ilgili detaylı bir çalışmaya girilmiştir. Türk okullarında kabul edilen esasların da yabancı okullarda uygulanmasını sağlamak için genelge yayınlanmıştır. Buna göre; yabancı okullarda, Türk devletini yıkıcı, toprak bütünlüğünü zedeleyici, yabancı devlet propagandası yapan okulların kapatılması öngörülmüş⁹⁷ ve Kırklareli'ndeki Bulgar okulu da bu hususlara paralel olarak kapatılmıştır.

1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşmasıyla ilgili görüşmeler sürerken, Türkiye'deki Bulgarların eğitim kurumları meselesi incelenmiş ve Bulgaristan, Kırklareli'ndeki kapatılan Bulgar Okulunun açılmasını istemiştir. Konu, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çekmiş ve demiştir ki: "Kırklareli'ndeki Bulgar okullarını kapatan yönetmenlerimiz yanlış bir iş yapmışlar. Bulgar okulları, varlığını sürdürmeli, ancak onlara özel bir statü tanınmaz."⁹⁸ Bunun üzerine, Kırklareli'ndeki Bulgar okulu açtırılmıştır.⁹⁹

Başta sekiz okul varken daha sonra sayısı beş'e inmiştir. Bunların birer tanesi Edirne ve Kırklareli'nde olup, diğerleri İstanbul'dadır.

⁹⁷ M. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1997, s. 189-193, 216-220.

⁹⁸ Hakov, "1925 Bulgar-Türk Dostluk Antlaşması ve İki Ülke Arasında Askıda Kalmış Sorunların Çözümü", *a.g.m.*, s. 1375.

⁹⁹ *Akşam*, 7 Eylül 1925, s.2.

1927-1932 yılları arası Bulgar okulları¹⁰⁰

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	İlkokul Öğrencisi	Ortaokul Öğrencisi
1927-1928	5	31	292	-
1928-1929	5	27	313	-
1929-1930	5	33	297	-
1930-1931	5	31	302	10
1931-1932	5	26	296	16

Tablo-4

1932-1933 yıllarındaki toplam öğrenci ve öğretmen sayısı¹⁰¹

Okul Adı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Mezun Sayısı
Edirne Bulgar Okulu	32	4	-
İstanbul Fener Balat Okulu	8	2	-
İstanbul Kumkapı	67	10	7
Kırklareli	9	2	-
Toplam (4)	116	18	7

Tablo-5

Görüldüğü gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında sayıları sekiz olan Bulgar okulları 1933 yılına gelindiğinde dörde inmiştir. Dikkat edilecek bir nokta da; öğrenci sayılarındaki düşüklüktür. Bunda bir diğer etken de; Türkiye’de gittikçe azalan Bulgar nüfusun göçüdür.

Türkiye’deki Bulgarların ilk hastanesi, 1902 yılında Evlogi Georgia tarafından Şişli’de “Bulgar Hastanesi” adıyla açılmıştır. Bu hastanenin bir diğer

¹⁰⁰ *Maarif İstatistikleri (1923-1932)*, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul 1933, s. 68-69.

¹⁰¹ Sezer, *a.g.e.*, s. 114

önemli özelliği, Türkiye'de açılan en eski özel hastane olması ve günümüzde de hastane olarak faaliyetini sürdürmüş olmasıdır.¹⁰²

Bulgarlar, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ı fethetmesiyle dini olarak Fener Patrikhanesine bağlanmışlardı. Ancak; Fener Patrikhanesinin dinsel baskıları ve Helenleştirme faaliyetleri sonucunda, Bulgarlar, 19. yüzyılın ortalarına doğru Fener Rum Patrikhanesine karşı ayaklanmış ve dinsel olarak bağımsızlıklarını istemişlerdir. 1848 yılında Bulgarlar, dinsel bağımsızlık isteklerini Babıaliye bildirmişler ve bir müddet sonra da bir "papaz evi" yapılması iznini almışlardır. Bu izin, daha sonra tesis edilecek olan Bulgar Eksarhanesinin temelini hazırlamıştır. İlk Bulgar kilisesi, 1850 yılında Babıali'de görevli devlet adamı Bulgar Stefan Bogoridi tarafından yapılmıştır. 1870 yılında, bağımsız bir Bulgar kilisesinin kurulma izniyle birlikte, Bulgar kilisesinin adı "Bulgar Ekzarhanesi" olmuştur. Böylelikle; Bulgarlar Fener Rum Patrikhanesine bağlı olmadıklarını ilan etmişlerdir.¹⁰³ Günümüze kadar devam eden süreçte, Bulgar Ekzarhanesi adıyla olmasa bile, Bulgar kilisesi adıyla halen İstanbul'da ibadete açık olarak devam etmektedir.

Türkiye'de yaşayan Bulgarların statüsü, Lozan Antlaşmasıyla 37. ve 45. maddeleriyle belirlenmiş ve geçerli tutulmuştur. Böylelikle Türkiye'de yaşayan Bulgarların, diğer unsurlardan ayrı tutulmayacakları, aynı işlemler ve uygulamalara tabii tutulacakları belirtilmiştir. İlerleyen zamanda, Türkiye Cumhuriyetinde Türk tabiyetine geçmeyen Bulgarların Türkiye'de ikametlerine iki aydan fazla müsaade edilmemesi hususunda karar alınmıştır.¹⁰⁴ 1925 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan Dostluk Antlaşmasına bağlı ikamet sözleşmesinde, A paragrafındaki hüküm ise şöyledir: "Türkiye Hükümeti, Lozan antlaşmasının yazılı hükümlerin tümünden Türkiye'de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmayı yükümlenmektedir. Bir başka deyişle ; bu antlaşma da Lozan Antlaşmasını tasdik etmektedir. Ayrıca, ikamet sözleşmesinin ikinci maddesi de,

¹⁰² Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 195.

¹⁰³ Hasan Kuruyazıcı, "İstanbul'da, Fener'deki Sveti Stefan Bulgar Kilisesinin Yapım Tarihi ve Mimarı Üzerine", *Tarih ve Toplum*, sayı: 108, (Aralık 1992), s. 30-32.

¹⁰⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Kanunvevel 1924, s.3.

Türkiye, Bulgarlarının ihtiyari göçlerine herhangi bir engel çıkarmayacaklarını kabul etmişlerdir.¹⁰⁵

Türkiye’de Bulgarlar’ın ekonomik faaliyetlerine baktığımızda; Türkiye’nin ticari potansiyelinin yoğun olan yerlerde, yoğunlaşan Bulgar nüfusunun, İzmir, İstanbul, Bursa gibi ticaret merkezlerinde toplandığı ve genel olarak tüccar, bahçıvan, bakkal, terzi, zeytincilik ile geçimlerini sürdürmekte olduğunu görürüz.

1929 yılı, İktisat vekaletinde kayıtlı olan Bulgar tebalı şirketler şunlardır:

İmalathanenin cinsi	Mevki	Tabi	İsmi	Nevi
Mevaddı harbiye ve tehviriye	İstanbul – Sütlüce	Türkiye-Bulgar	Müdafayı Milliye vekaletine ait fabrika olup, Remzizade Ahmet Şakir Bey ve Fancole Bodeski’ye aittir.	Bomba imal eder ¹⁰⁶
Çelik	Eskişehir-Sivrihisar	Bulgar	Murat, Şekiket Lütfü, Çelik Efendi	Makine aksamı ¹⁰⁷
Teneke	İstanbul-Beykoz	Bulgar	Mösyö Örin	Gaz ve Benzin Tenekesi ¹⁰⁸
Diş Macunu	İstanbul-Çiçek Pazarı	Macar-Bulgar	Karl Hemıştayn Bogas Toledo ¹⁰⁹	

Tablo-6

¹⁰⁵ Eroğlu, “Türk-Bulgar İlişkileri ve 18 Ekim 1925 Tarihli Dostluk Andlaşması, *a.g.m.*, s. 1342-1343.

¹⁰⁶ *İktisat Vekaleti Mecmuası*, 12, Sanayi Nefise Matbaası, 1929, s. 268.

¹⁰⁷ *a.g.d.*, s. 328.

¹⁰⁸ *a.g.d.*, s. 344.

¹⁰⁹ *a.g.d.*, s. 376.

1929 yılında, Maçunkof Kardeşlerin Türkiye Cumhuriyeti için gazoz, limonata makineleri ve aksamı, tesisatı hususunda İstanbul Balıkpazarında şirketleri olduğunu öğreniyoruz.¹¹⁰

1920-1930 yılları arasında kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Bulgar sermayesiyle karşılaşılıyor. İtimad-ı Milli sigorta şirketinde yer alan Bulgarlar :

Kişi	Hisse Sayısı	TL.
Yanko Payeff	1.675	16.750
Boris Honçeff	1.600	16.000
Kiril Petroff	1.100	11.000
Bakladef	700	7.000

Tablo-7

Şirket, 1933'te sermayesini 200.000 Lira'ya çıkarmış ve sermayenin 6000 Lirasını da Bulgaria Umumi Reasürans Kumpanyası A.Ş. taahhüd etmiştir. Şirketin 26 Ağustos 1933 tarihli hissedarlar genel kurul toplantısında şirkette hissesi bulunan Bulgarların isimleri şunlardır :

Kişi	Hisse Sayısı	TL.
Yanko Payeff	150	1.500
Kiril Petroff	150	1.500

Tablo-8

Yukarıda da adları geçen Bulgarlar, aynı zamanda İtimad-ı Milli Sigorta Şirketi'nin idari meclis üyeleridir

¹¹⁰ *Milliyet*, 28 Haziran 1929, s.7.

H- Spor İlişkileri

İki ülke ilişkilerinde önemli bir bölüm spor ilişkileridir. İstanbul, Osmanlı Devleti döneminden beri, Bulgaristan için rağbet gören önemli bir kültür merkezi olmuştu. Bulgar ailelerin çocuklarını öğrenim için İstanbul'a göndermeleri sık ve çok rastlanan bir olaydı. Bu çocuklar, eğitimlerini Robert Kolej ve Sultani (Galatasaray Lisesi) gibi okullarda öğrenimlerini sürdürürlerken burada modern sporlarla tanışma imkanı ve fırsatını bulmuşlardı. Atletizm, basketbol, voleybol, futbolla tanışan Bulgar gençleri öğrenimleri sona erip, ülkesine döndüklerinde bu spor dallarının Bulgaristan'da öncülüğünü yapmışlardı.¹¹¹

Türkiye ile Bulgaristan arasında ilk spor ilişkileri, Bulgaristan futbol takımlarından Slavia (Sofya)'nın, Fenerbahçe Klübünün davetlisi olarak, Türkiye'ye gelmesiyle başlamıştır. 10 Eylül 1924'de Taksim Stadyumunda yapılan maçta, Fenerbahçe 2-1 mağlup olmuştur.¹¹²

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilk milli futbol maçı, 10 Nisan 1925'te Taksim Stadyumunda oynandı ve bu maçı Türkiye Milli Takımı 2-1 kazanmıştır.¹¹³

Türkiye-Bulgaristan sportif ilişkileri bakımından önemli bir olayda Fenerbahçe'nin 1925 yılının Ağustos ayında Bulgaristan seyahati olmuştur.¹¹⁴ Bu gezi Türk Takımının bir Türk sporcu grubunun ilk Bulgaristan Seyahati olması bakımından önemlidir. Bulgarlarda bu seyahate büyük önem vermişler ve Fenerbahçe kafilesini, Sofya Tren İstasyonunda büyük bir törenle karşılamışlardır. Bu seyahate katılan Fenerbahçe Klübü yöneticisi Hayri Celal Bey, karşılama ile ilgili intibalarını şu şekilde anlatmaktadır:

"... Akşama doğru Sofya'ya vardık. Sofya'dan bir istasyon evvel bizi, davetçi Slavya Klübünün erkanı karşıladı, Bulgar renkleri ile Türk bayrağından yapılmış birer rozet verdiler... Sofya'ya doğru koşuyoruz, pencereden baktım,

¹¹¹ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 154.

¹¹² *Cumhuriyet*, 11 Teşrinvevvel 1924, s.3.

¹¹³ Tefik Bayındırlı, "Türkiye'nin Milli Futbol Maçları", *Orhun*, sayı:10, Birinci Teşrin 1943, s.23-24; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 434.

¹¹⁴ *Akşam*, 30 Ağustos 1925, s.1; Hayri Celal Bey, "Fenerbahçe'nin Bulgaristan'daki maçları", *Olimpiyat*, sayı: 100, 25.3.1933, s. 21-22.

istasyon mahşer. Bayrağının yirmi dört saatlik hasreti sanki yirmi dört senelikmiş gibi, ona içim titreyerek baktım, vekarla, hürmet telkin ederek dalgalanıyor. Tren durdu. Fakat yere inmek imkansız. Karşılamanın basamaklara kadar dolu. Büyük üniformalı, sivri sakallı bir General de sefarethanemiz erkanı ile beraber. Muzika Türk ve Bulgar marşlarını çalıyor. General Lazarof, Bulgaristan'ın en büyük ve halkın çok sevdiği Generali Bulgarca hoşamedî beyan etti. Kafîle reisi sıfatı ile Ali Naci cevap verdi. İstasyonun dışını ayaklarımız yere değmeden bulduk. Buketler ve resimler..."¹¹⁵

Fenerbahçe futbol takımının Sofya'da karşılanması hakkında Gazeteci Ali Naci (Karacan) izlenimlerini şu şekilde aktarmıştır: "Sofya İstasyonunda muazzam bir kalabalık... Üniformalı, kırmızı yakalı zabıtlar, fesliler, beyaz gömlekle geçen sporcular, bayraklı, kokardlı kesif bir insan kâfilesi... Hora diye bağırma, bir taraftan da Bulgar askeri Müzik Türk marşını çalmaya başladı. En büyük Bulgar kumandanı Lazarof: Sizi selamlarız, sizin gibi olmak istiyoruz. Siz bizim için misalsiniz. Siz yalnız sporcular değilsiniz, sevdiğimiz benzemek istediğimiz bir memleket gençliğinin misallerisiniz. Size bu mesud vaziyete sevk eden Gazi Paşa yalnız sizin için değil, bizim için büyük bir rehberdir."¹¹⁶

Fenerbahçe'nin futbol karşılaşmalarında, Bulgar muhtelit takımlarının ikisine yenilmiş, bir tek Botef takımını 6-1 yenmeyi başarmıştır. Fenerbahçe'nin Sofya Seyahatinin sonuçlarını Ali Naci şu şekilde değerlendirmiştir: "Bu seyahatte yalnız Türk sporculuğunun kabiliyeti hakkında bir fikir vermekle kalmadık, aynı zamanda Bulgarları abarttığımızı, onları dev aynasında gördüğümüzü bu seyahat vesilesi ile anladık. Bir kavim, yüksek medeni bir millete nasıl gıbda ederse, Bulgarlarda bize karşı öyle bakıyorlar. Bütün gayeleri bizim gibi olmaktır. onlarda, bizim gibi olabilmek için, kendilerini kurtaracak büyük ve fedakar bir dehaya sahip olabilmektir."¹¹⁷

Fenerbahçe'nin Bulgaristan seyahatinden kısa bir süre sonra, Eylül ayında, Bulgar Levski Takımı, İzmir'in Kurtuluşu münasebetiyle,¹¹⁸ Karşıyaka

¹¹⁵ Hayri Celal Bey, *a.g.m.*, s. 21.

¹¹⁶ *Akşam*, 25 Ağustos 1925, s.2; Hayri Celal Bey, *a.g.m.*, s. 22.

¹¹⁷ Ali Naci, "Bulgaristan'dan İzlenimler", *Akşam*, 4 Eylül 1925, s.1.

¹¹⁸ Sagir Tefvik, "İzmir Mektupları", *Akşam*, 18 Eylül 1925, s.3.

Klübü'nün davetlisi olarak İzmir'e gelmiştir.¹¹⁹ Levski-Karşıyaka maçında, Karşıyaka 2-1 mağlup olmuştur. İzmir'de bir süre daha kalan Levski, Altay Klübü ile karşılaşmış ve 0-0 berabere kalmışlardır. Kısa bir zaman geçtikten sonra, Karşıyaka-Altay muhtelit takımı, Levski takımıyla oynadığı maçta 1-0 galip gelmiştir.¹²⁰

Türkiye ile Bulgaristan spor ilişkileri 1920'li yıllarda genellikle futbola dayanmaktaydı. Sık sık Bulgar futbol takımları Türkiye'ye geliyor, Türk takımları da Bulgaristan'a gidiyordu. 1926 yılı Eylül'ünde Levski Takımı İstanbul'a gelmiş ve Beşiktaş Spor klübüyle karşılaşmış, maçı 2-1 kazanmıştır. Bu maça iade olarak Sofya'ya giden Beşiktaş, Sofya'da Levski ile 1-1 berabere kalmıştır.¹²¹

1927 yılından itibaren ve 30'lu yıllar, Türkiye Bulgaristan Sportif ilişkilerinde, futboldan başka çeşitli spor branşları iki ülke arasında söz konusu olacaktır. 1927 yılında, Türkiye ve Bulgaristan federasyonları tarafından tertiplenen organizasyonda, futbol karşılaşmalarının yanı sıra; atlı, bisikletçi ve atletler de karşılaşacaktı.¹²² Atletizmde, Türk sporcu Semih Bey birinci olmuştur. Uzun atlamada birinciliği Bulgar Petrof, yüksek atlamada da Bulgar sporcuları kazanmışlardır.¹²³ Bisiklet yarışlarında Petrov birinci olmuştur.¹²⁴ Oynanan ikinci müsabakalarda, takım halinde Bulgarlar birinci olurken, bayrak yarışında Türk Takımı galip gelmiştir.¹²⁵

Bu tip organizasyonlar daha sonraki yıllarda da sayıları artacak ve dolayısıyla sosyal ilişkilerin gelişmesinde önemli bir vesile olacaktır. Bu bağlamda bir örnek, Balkan oyunlarıdır. 5-12 Ekim 1930'da, Atina'da yapılan ilk

¹¹⁹ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 155.

¹²⁰ *Anadolu*, 11 Eylül 1925, s.2; *Anadolu*, 13 Eylül 1925, s.2; *Anadolu*, 20 Eylül 1925, s.1; Pars Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 155. Pars Tuğlacı, Karşıyaka-Levski maçını Atatürk'ün izleyenler arasında olduğunu yazmıştır. Ancak; yapmış olduğumuz araştırmamızda bunu teyid eden bir bilgiye rastlamadık. bkz. Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1975, s.194-195.

¹²¹ *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1926, s.2; 1 Teşrinvevvel 1926, s.4.

¹²² *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1927, s.1.

¹²³ *Milliyet*, 15 Teşrinvevvel 1927, s.1.

¹²⁴ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 155.

¹²⁵ *Milliyet*, 17 Teşrinvevvel 1927, s.4 ; Tevfik Bayındırlı, "Türkiye'nin Milli Atletizm Maçları", *Orhun*, Sayı:11, 1 İkinci Teşrin 1943, s.24.

Balkan oyunlarında; Türk,Bulgar, Rumen, Yunan, Yugoslav atletlerinin katıldığı müsabakalarda, Bulgarlar ikinci, Türk atletleri de üçüncü olmuşlardır.¹²⁶

İki ülke sportif ilişkilerinde, diğer bir spor branşı da biniciliktir. Balkan oyunları çerçevesinde ilk kez 1931 Eylül ayında karşı karşıya gelen Türk ve Bulgar binicilik takımları arasındaki ilk binicilik müsabakalarında Bulgar ekibi birinci, Türk Takımı ise ikinci olmuştur.¹²⁷ Bu karşılaşmalara iade olarak, 1933 yılında Temmuz ayında yapılan, "Bulgaristan Türkiye Milli Binicilik Müsabakaları"dır. Taksim Stadyumunda, Türk devlet yöneticilerinin de büyük ilgi gösterdiği müsabakalara, Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa, Büyük Erkanı Harbiye İkinci Reisi Asım Paşa, Askeri Temyiz Mahkemesi Reisi Nihat Paşa, Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, Bulgaristan sefaret elçileri katılmışlardır.¹²⁸ Müsabakalarda, Bulgar binicileri birinci, Türk binicileri ikinci olmuşlardır.¹²⁹ Bulgar binicilerinin Türkiye'ye seyahati oldukça ilgiyle karşılanmış ve Türk heyeti, Bulgar subayları şerefine, Sipahi Ocağında akşam yemeği vermişlerdir.¹³⁰ Süvari kafilesinin başkanı, Miralay Zivkoff seyahatiyle ilgili beyanatında şunları söylemiştir : "Burada gördüğümüz büyük misafirperverlikten dolayı çok mutluyum. Gerek resmi hükümet yetkilileri, gerekse halk, iki komşu memleket arasındaki dostluğu ifade eden bir centilmenlik göstermişlerdir. Bunu bilhassa kaydetmeyi elzem görüyorum."¹³¹

Türkiye-Bulgaristan sportif ilişkilerinde diğer bir spor dalı atletizm idi. 1932 yazında, Türk atletleri federasyonun himayesinde Fener Stadında, Türk ve Bulgar atletlerin iştiraki ile büyük bir müsabaka hazırlanmıştır.¹³² Müsabakalar, 100 m küçükler, 100 m, 1500 m, 200 m, 500 m, Yüksek atlama ve ciritle gerçekleşmiş ve Türk atletleri birinci gelmiştir.¹³³ Bulgar kafilesi kaptanı oynanan müsabakalardan sonra şunları söylemiştir:

¹²⁶ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 156.

¹²⁷ *Cumhuriyet*, 5 Teşrinvevvel 1931, s.2.

¹²⁸ *Olimpiyat*, 1 Temmuz 1933, sayı: 114.

¹²⁹ *Akşam*, 10 Temmuz 1933, s.1; *Havacılık ve Spor*, sayı: 99, 15 Temmuz 1933; *Olimpiyat*, 1.7.1933, sayı: 114.

¹³⁰ *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1933, s.4.

¹³¹ *Akşam*, 12 Temmuz 1933, s.3.

¹³² *Havacılık ve Spor*, sayı: 70, 27.8.1932.

¹³³ *Havacılık ve Spor*, sayı: 72, 10.9.1932, s. 10.

“Saha ve pist Balkanlarda eşi olmayan bir intizam ve mükemmeliyettir. Müsabakaların organizasyonu da hatasız idi. Fenerbahçe stadında her şey kusursuz cereyan etti. Koşu ve atlamalarda muntazam bir çalışmanın eseri göze çarpmaktadır. Türk atletlerini stil ve taktik cephesinden oldukça kuvvetli gördüm. Bu da çok iyi çalıştıklarını ispat eder. Bu muntazam mesai sayesinde atletlerimiz yakın bir atide daha parlak neticeler elde edeceklerdir. Hakkımızda gösterilen misafirperverliğe, federasyon erkanından muhtelif zevatın bize yakından alakadar olmasına çok müteşekkirimiz. En büyük arzumuz her sene tekrar etmek üzere bir Türk-Bulgar Milli atletizm müsabakası tertip edilmektedir. Bu müsabakalar bir sene burada ve diğer sen de Sofya’da yapılmalıdır.”¹³⁴

Bir başka spor dalı da tenistir. Ancak; tenis kulüp sporu olarak kalmıştır. 1932 yılında Fenerbahçe Tenis Ekibi, Sofya Sporting Tenis Klübünün davetlisi olarak Bulgaristan’a gitmiştir. Fenerbahçe tenisçileri, Bulgar tenisçiler ile oynadıkları 9 maçın hepsini kazanarak, Türk ve Bulgar tenisçiler arasında düzenlenen turnuvayı birincilikle bitirmişlerdir.¹³⁵

Bu dönemde, iki ülke sportif ilişkilerinde geleneksel iki spor dalı olan biri güreş diğeri de avcılık olmuştur. Güreş’te Haliç Klübü ile Bulgar güreşçileri arasında, ortak güreş müsabakaları için anlaşma yapıldığını öğreniyoruz.¹³⁶ Avcılıkla ilgili olarak, 1933 Eylülünde, Bulgaristan’da yapılan Bulgaristan Avcılar Kongresine Türk Avcıları namına Türk Avcıları Heyet Başkanı Ankara Mebusu Aka Gündüz katılmıştır. Aka Gündüz, Bulgaristan’ da düzenlenen Avcılık oyunları ve kongresiyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

- Size uzunca süren seyahatimizin çok küçük bir krokisini çizmeğe çalışacağım. Bulgar Sokol Kurultusundan olan Avcılar Kurultusu otuz beş yaşındadır. Biz beşinci kongrelerine gittik. Bu gün Bulgaristan’da genç ihtiyar, erkek, kadın, ellibine yakın avcı vardır. En göze çarpan taraf bu elli bin avcının şaşımaya değer bir disiplin altında bulunmasıdır. Çöpçü, Ceneral, Esnaf, Mebus, Zengin, Çiftçi, Tüccar, Kundura boyacısı, daha ne bileyim? bir milleti teşkil eden

¹³⁴ *Havacılık ve Spor*, Sayı: 73, 17.9.1932, s.8.

¹³⁵ *Milliyet*, 5 Temmuz, 1932, s.1; *Havacılık ve Spor*, sayı: 74, s. 1233.

¹³⁶ *Son Posta*, 24 Kanunisanı 1933, s.2.

her meslekte vatandaşlar, bu kurutlu içinde sınıfsız, kurumsuz, densizlikten, şımarıklıktan uzak tek disiplin içinde yaşıyorlar. Bu avcı kurutlusu her politika fikrinin üstündedir. Ondört, yirmisekiz, altmış bin politika fırkasına karşı Bulgaristan'ı bir tek milli ülkü mihrakında toplayan budur. Az söylüyorum, çok anlayın. Bulgaristan'da sporun perakendeliği yok, bütünlüğü var. Spor denilince akla ne gelir? Bir alay şube değil mi? Bulgaristan bu bir alay şubeyi bir liste haline koymuş. Meselâ uzun atlama... Bunun ötekilerden hiçbir üstünlüğü yoktur. Meselâ listenin bir yerinde futbol var. Futbol bir spordur ve ötekilerin ensesine çıkıp böbürlenmek hakkı yoktur. Belki onlar dizi dizi şampiyonlar yetiştiremiyorlar. Fakat Bulgar Gençliği toplu toplu, sporun her sahasında kafa, gövde ve duygu sağlamlığına çalışıyor. Misafirlerin onuruna bir spor günü yaptılar. Yukarıda söylediklerimi iş olarak, madde halinde gösterdiler. Bulgar; gaydayı, şarabı, kadını ve mücadeleyi çok sever.

Bulgarlar Milli Sağlığa, sağlamlığa çok değer veriyor. Eyi neticeler aldık... Bu seyahatten alınan netice: Bizde aşağı yukarı yüz binden avcı vardır. Parakendedir Son zamanlarda birçok yerlerde değerli klüpler açılmıştır. Ne de olsa yine kendi başlarındadır. İşte bütün Türk avcılığını, ama bütün içli dışlı manası ve maksadı ile Ankara'da bir federasyona bağlamak lazımdır... Klüpler arasında bir kongre toplayacağız. Türkiye Avcılar Birliği esaslarını orada karşılaştıracacağız. Avcı adında haftalık bir gazete çıkarmağı düşünüyoruz".¹³⁷

¹³⁷ *Havacılık ve Spor*, sayı: 104, 1 Teşrinevvel 1933, s. 1698-1699.

V. BÖLÜM

BULGARİSTAN TÜRKLERİ

A- Bulgaristan Türklerinin Kökeni ve Bulgaristan Türkleri

Bulgaristan Türkleri'nin kökenleri ve ilk kez yerleşimi XII ve XIV. Yüzyıllarda üç koldan Arnavutluk, Teselya ve Sırbistan doğrultusundaki ilerlemelerle, coğrafi koşulların olduğu kadar toplumsal ve siyasal şartların bir sonucudur.

Rumeli'ye göçler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan evvel Oğuzlar ve Peçeneklerle başlamış, Osmanlı Devletinin Doğu Trakya'yı ele geçirmelerinden sonra sistemli bir şekilde de devam etmiştir. Osmanlılar Rumeli'de ele geçirilen yerlerde iki kaynaktan yerleştirme yapmışlardır:

a. Konyarları, Türkmenleri, Yörük ve Tatarların yerleştirilmesi; XIV. Yüzyıldan itibaren Gelibolu'dan Trakya'ya, Saruhan'dan Serez'e Menemen ovasından Filibe'ye yapılan bu yerleştirmeler, izlenen yerleştirme politikasının bir uygulamasıydı.

Yeni ele geçirilen yerlerin yönetim kolaylığı yanı sıra göçebe olan Konyarları, Türkmenlerin, Yörüklerin, Tatarların nüfusların ileride artarak bir mesele olmaması fikri de yeni yerleşim yerlerine gönderilmelerinin bir sebebiydi.

b. Anadolu'dan getirilen göçebe olmayan yerleşik halkın yerleştirilmesi, Merkezi devlet otoritesinin daha da güçlenmesi amacıyla Anadolu'daki bazı beyler, kendilerine vergi ve askerlik gibi konularda muafiyet tanınan yerleşik halk, gönüllü olarak yeni ele geçirilen topraklara yerleştirilmiştir.

c. 16. yüzyıl başlarında Teke (Antalya) yöresinde başlayan büyük bir isyan ile yanı yüzyılın sonlarında başlayan Celali isyanları hem bölgeler arasında hem de Rumeli'ye gönüllü göçleri büyük ölçüde artıran olaylardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun yıllar izlediği yerleştirme politikasının bir sonucu olarak, Balkan Yarımadasındaki Müslüman–Türk nüfus artmıştır.¹ Bulgaristan bölgesinde ilk Osmanlı fütuhâtı I.Murad döneminde başlamış ve Rumeli ve Balkanların fethiyle devam etmiştir. Bu dönemde, Saruhan Bölgesindeki göçer Yörüklerin Serez tarafına yerleştirildiklerini öğreniyoruz.

I. Murad devrinden sonra I. Bayezid'da hızlanmış, I. Mehmed'in Samsun'u ele geçirmesiyle birlikte buradaki Tatarların Filibe yöresine yerleştirilmiştir. I. Mehmet devrinde, Kastamonu ve Sinop'un fethinden sonra, İsfendiyar oğlu İsmail Bey ve halkının Filibe havalesine iskan edilmiştir.²

Bulgaristan'a giden göçmenler ve yerleştirilenler yukarıda da değindiğimiz gibi; Türk ve kısmen de olsa Tatar'dı. Bulgaristan'a giden Türkmenler'in özelliği, sayılarının artması ve teşkilatı ve bütünlüklerini korumuş olmalarıydı. Bunlara örnek verirse; Naldöken, Tanrıdağı, Ofca, Bolu, Vize, Kocacık Türkmenleridir.³

XVI. yüzyılın ortalarından sonuna kadar, XVII.yüzyılın başlarında düzenlenmiş Sofya tahrir defterlerinde, Sofya şehrinde 39 mahalle ile iki zaviye ve iki cemaat kaydedilmiştir. Mahallenin 21'inin Müslümanlara ait olması Bulgaristan'daki Türk nüfusunun ve nüfuzunun ne kadar çok düzenli ve teşkilatlı olduğunu açıklar.⁴

Sözünü ettiğimiz bu olaylar ışığında, Bulgaristan'da Türk nüfusu her geçen dönem artmağa başlamıştır. Bulgaristan'da dengelerin değişmeye başlaması, Osmanlı devletinin 18.yüzyıldan itibaren gerilemesiyle birlikte, Balkanlardaki toprakların elden çıkması ve Balkan Coğrafyasında yeni

¹ Faruk Kocacık, "Bulgaristan'daki Türklerin Kökeni", *Türk Kültürü*, sayı: 263, (Mart-1985), s. 156-157; bu konu hakkında bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda bir İskan ve Kolonizasyonu metodu olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi*, sayı:2, İstanbul 1974,s.279-353,359-361; Tayyip Gökbilgin, *Rumelide Yürükler,Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul 1957.

² Münir Aktepe, "XIV ve XV. Asırda Rumeli'nin Türkler tarafından İskanına dair", *Türkiyat Mecmuası*, X, (1953), s. 300-301; Yusuf Halaçoğlu, "Kuruşundan Günümüze Bulgaristan' da Türk Nüfusu", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler*, TTK Yay.,Ankara 1990, s.507-508.

³ Yaşar Yücel, "Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", *Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler, 7 Haziran 1985*, TTK Yay.,Ankara 1997, s. 73-75.

⁴ XVI.yüzyılın sonları ve XVII.yüzyılın başlarında Sofya tahrir defter kayıtları ile ilgili , bkz.Yücel, *a.g.m.*, s. 75-77; Halaçoğlu, *a.g.m.*, s.507-508.

unsurların devreye girmesiyle gerçekleşmiş ve Türk nüfuzu ve nüfusu azalmaya başlamıştır.

19.yüzyılın başından beri, Osmanlı coğrafyasına göz koyan Rusya, Panislavizm adı altında Ortodoksları bir bayrak altında toplamak istemiştir. Bunu pratikte başarıyla ele geçirmesi, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasıdır ki; Bulgaristan'da yaşayan Türkler "Bulgaristan Türkleri" haline gelmişlerdir.⁵ Şimdi bu konuya değinmek istiyoruz.

1. Önce 1877-78 Türk-Rus harbi sonunda imzalanan Berlin antlaşması ile Tuna vilâyetinin beş sancağı üzerinde muhtar bir Bulgaristan Prensiği kurulmuş, böylece buraların Türk halkı Anavatan'dan koparılmıştır.

2. Aynı andlaşma, Edirne vilâyetinin Filibe (Plovdiv) ve İslimye (Siliven) sancakları üzerinde imtiyazlı Doğu Rumeli vilâyetini kurmuştu. 1885'te bu vilâyet de Bulgaristan'a katılmış ve bu "Bulgar enosisi" ile Doğu Rumeli Türkleri de Bulgar idaresinde kalmışlardır.

3. 1912-1913 Balkan Harbi sonunda Bulgaristan, Batı Trakya ve Rodoplar Bölgesi'nde Türk nüfusu da Bulgar vatandaşı olmuştur.

Bulgaristan'da Türkler,1908 Bulgaristan'ın oluşmasının sonunda sistemli bir asimile hareketiyle birlikte Bulgaristan'da azınlık durumuna gelmişlerdir.

1876 yılında Tuna vilâyetinin altı sancağında (Niş Sancağı hariç) 1.130.000 Bulgar ve 1.120.000 Türk-İslam vardı. Filibe ve İslimye sancaklarında ise, 1876'da 483 bin Bulgar'a karşılık 681 bin Türk yaşıyordu. 1877-78 Harbi, bu nüfus dengesini Türkler aleyhinde altüst etmiştir. Bu savaşta bir milyon kadar Türk hayatını kaybetmiştir. Kuşkusuz; burada savaşın getirdiği zorlukların yanı sıra, Ruslar ve Bulgarlar tarafından yürütülen sistemli politikanın etkisi olmuş ve böylece Bulgarlara bir vatan açılmıştır. 1879'dan sonra, Balkanlardan Türk

⁵ Bulgaristan Türkleri, XIX.yüzyıl Türkiye'sinin Tuna ve Edirne vilâyetleri Türkleridir. Tuna vilâyeti, Tuna nehrinden Balkan sıradağlarına kadar Edirne vilâyeti de Balkan sıradağlarından Marmara denizine kadar uzanan yerleri kaplamaktaydı. Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", *Türk Kültürü*, sayı: 263 (Mart 1985), s. 137.

göçleri, gittikçe artmış ve Türk nüfusu azalmış⁶ ve Bulgaristan Türkleri “azınlık” durumuna düşmüştür.

B- Bulgaristan Türklerinde Sosyal Hayat

I- Eğitim

19. yüzyıla gelinceye dek, Bulgaristan'da eğitim yalnız din esasına dayanmıştır. Türklerin camilere ve medreselere dayalı mahalli mektepleri vardı. Islahat Fermanından sonra, imparatorluğun yeniden teşkilatlandırılmasına başlanmıştır. Yeni vilayet kanunu esaslarına göre, 1864 yılında Tuna vilayetinin kurulmasıyla birlikte, eğitim öğretimin iyileştirilmesi ve genişletilmesi yoluna gidilmiştir. 1867'de çıkan Maarif Nizamnamesi, İmparatorlukta genel bir eğitim davasını ele aldı ve Eğitim sistemi, bugünkü gibi ilk-orta-lise şeklinde teşkilatlandırıldı. Tuna ve Rumeli Türklerinde eğitim, Mithat Paşa'nın valiliğinde, gelişimine ait kararlar alınmış olmasına rağmen uygulanamamıştır.⁷

Bulgaristan'ın Berlin Antlaşmasıyla (1878) prenslik haline gelmesiyle, buradaki Türkler için yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde kabul edilen 1879 tarihli ilk Bulgar anayasası, ilköğretimin zorunlu olmasını öngörmekteydi. Bulgaristan coğrafyasında gerek fiziki şartlar ve gerekse Bulgaristan tarafından uygulanan sistemli politikalar yüzünden Türk çocuklarının yarısı okula gidebiliyordu. Her geçen yıl, Türk halkı ve okulları yoksul hale gelmiş, Devlet ve Belediyelerden gelen yardım son derece azalmıştır. 1884 yılında resmi ve özel okullar yasası çıkarıldı ve Türk okulları özel okul statüsüne alındı. 1891 tarihinde daha geniş kapsamlı bir Milli Eğitim Yasası çıkarıldı. Bu yasa ile Türk okulları üzerine Bulgar merkez ve yerel yönetimlerin kontrolü getirildi. 1908'de ilk ve orta öğretim yasası çıkarılarak, Türk azınlık okullarının müstakilliği daha da kısıtlanmış ve bundan böyle Bulgar Eğitim Bakanlığı tarafından teftiş

⁶ Şimşir, *a.g.m.*, s. 137-138. Resmi Bulgar sayımlarına göre: Bulgaristan'da Türk ve Müslüman nüfusu; 1887'de Türk nüfusu 602.331, Müslüman nüfusu 676.215; 1900'de Türk nüfus 539.656, Müslüman nüfus 643.300 'dür. Şimşir, *a.g.m.*, s. 139.

⁷ Bekir Sakarbalkan, “Prenslik Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi (1878-1908)”, *Türk Kültürü*, sayı: 26, (Aralık 1964), s. 80-81.

edilmesi kararlaştırmıştır. 1909'da yeni bir Milli Eğitim Yasasının çıkarılmasıyla okulların kontrolü tamamen merkezileşmiş oldu.⁸

Bulgaristan'daki Türk okulları özel okul statüsüne girince, okulları, Türk azınlığı kendisi yapmış ve yaşatmaya çalışmıştır. Bu okulların yönetimini kendi arasından yönetim kurulları seçmiş ve bunlara "Maarif Encümeni", "Mektep Encümeni" ya da "Okul Encümeni" olarak isimlendirilmiştir. Okul Encmenlerinin görevi, okul yaptırmak, okulu araç ve gereçle donatmak, okula ğretmen bulmak, öğretmene maaş ödemek, okulu yaşatmak, Türk çocuklarına eğitim vermek için ne gerekiyorsa yapmak veya yapmaya çalışmaktı. Okulların idari teftişi Bulgar makamlarınca yapılırdı.⁹ Bu süreç, inceleme dönemimiz olan 1923-1933 yıllarını da kapsamıştır.

Bulgaristan Türklerinin tarihinde parlak bir sayfayı oluşturan Aleksandr Stamboliyski dönemidir. (1918-1923) Bu dönemde, genel politika, Türk azınlığının sosyal durumunun iyileşmesi ve kültürel alanda atılım yapabilmesi için gerekli alt yapıyı hazırlamıştır. Okulların hakları genişletilmiş ve bunlara ek mali kaynaklar sağlanmıştır. 1921'de onaylanan Halk Eğitim Yasası ile, okulların giderlerin devlet ve belediye btlerinden sağlanması ngrlmş ve aynı zamanda okullara yardım fonu; tarla ve para verilmiştir.

Aleksandr Stamboliyski döneminin, 1923 Haziranında bir darbe ile bitişinden sonra, Bulgaristan Türkleri, Krallık döneminin özelliği olan dalgalı yönetiminin etkisi altında kalmıştır.¹⁰ Dolayısıyla; Bulgar makamlarınca izlenilen tutum yapıcı ve olumlu değildi. Türkler kendi yağlarıyla kavrulmak durumundaydı ve kendi mallarının, evlerinin, tarlalarının ellerinden alınması, savaşlar, büyük bir nüfusun her geçen gün sayılarının azalması (lmesi), ya da g etmesi durumuyla karşı karşıya kaldılar. Bu gten, eğitim de olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Çünkü, büyük bir eğitim kadrosu yok olmuştur. Finansr zayıflamıştır. Bu durum, Türkleri etin bir mücadeleye itmiştir. Hadisenin

⁸ Hayriye Süleymanoğlu Yeniso, "Başlangıcında Bu Yana Bulgaristan'da Türkçe Eğitim", *Balkan lkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi şöleni, 20-24 Nisan 1998*, Bildiriler, Türk Dil Kurumu, Ankara 1999, s. 111-114.

⁹ Bilal şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s.86.

¹⁰ Ibrahim Yalimov, "Bulgaristan ifti Halk Birliğinin Türk Ahalisine İlişkin Politikası", *Atatürk ve Stamboliyski Türk-Bulgar İlişkileri zerine Sempozyum, 14 Aralık 2000*, Sofya 2001, s. 73-80.

bilincinde olan bir kısım aydın öğretmen, 1906 yılında Rusçuk'ta Muallimin İslamiye Cemiyeti'ni kurmuştur. Bu derneği kuran Bulgaristan Türkleri için önemli bir isim Tahir Lütfi Bey (Tokay).¹¹ ve Osman Nuri (Peremeci)'¹²dir. Cemiyet, Bulgaristan Türk Eğitiminin örgütlenmesi, müfredat programlarının hazırlanıp uygulanması, ders kitapları yazdırılıp bastırılması, öğretmenlerin yetiştirilmesi ve kısacası, Türk azınlık eğitiminin anavatan Türkiye'deki eğitime paralel olarak gelişmesi bakımından son derece etkili olmuştur.¹³1928 yılında Cemiyetin adı "Türk Muallimler Cemiyeti" olarak değiştirilmişti. 1933 yılında da Rusçuk'ta son kongresi yapıldı ve cemiyet, Bulgar yönetimi tarafından kaldırıldı.

Bu cemiyetin işleyişine paralel, Bulgaristan Türk okullarına öğretmen yetiştirmek için, 1918'de Şumnu'da Türk Öğretmen Okulu (Darül-Muallimin) açılmıştır. Bu okulun önemli bir özelliği Hükümete bağlı oluşu,¹⁴ Müdürü ve öğretim dilinin Bulgarca oluşuydu.

Nüvvap Okulu adı verilen bir diğer deyişle; Medresetün Nüvvap 1922/1923 eğitim yılında açıldı. Nüvvap Okulunun açılma amacı, Müftü Vekilleriyle naipler yetiştirmektir. Fakat Nüvvap Okulu "Medresetün-Nüvvab" adıyla açılması ters bir zamana rastlamıştı. Türkiye'de Büyük zafer kazanılmış, saltanat kaldırılmış, cumhuriyet ilan edilmişti. Bir süre sonra da halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte Türkiye laik bir devlet olacaktı. Türkiye'de medreselerin kapatıldığı, eğitimin birleştirildiği bir zamanda, Bulgaristan Türkleri için "medrese" adıyla bir yüksekokul açılması, Türkiye'deki eğitimin akışına ters

¹¹ Bulgaristan'daki Türklerin kültürüne önemli hizmetlerde bulunan Tahir Lütfi (Tokay) Bey Bulgaristan doğumlu olup, İstanbul'da Mülkiye'yi bitirdikten sonra, bir süre Osmanlı Maarifi Nezareti kadrosunda çalıştıktan sonra Bulgaristan'a dönmüş ve Bulgaristan'da Muallimin İslamiye Cemiyetini kurmuştur. Şimşir, Bizim Diplomatlar, *a.g.e.*, s. 336.

¹² Osman Nuri Peremeci, 1874 'te Şumnuda doğmuştur. Eğitim hayatına Varna Rüştüyesinde tarih öğretmenliğinde başlamış ve Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinde devam etmiştir. Bulgaristan'da derslerde okutulmak üzere kitaplar hazırlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Varna'da Türk konsoloslukla birlikte ortak projelerde yer almıştır. Bu durumun Bulgar makamlarınca anlaşılmasıyla 1927 'de öğretmenlik hakkı elinden alınmış ve daha sonra Bulgaristan'dan tevkif edilmiştir. *Osman Nuri Peremeci, Hayatı, Kişiliği , Eserleri*, İstanbul 1968, s.7-12.

¹³ Bekir Sakarbalkan, "Prenslik devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi" , *Türk Kültürü*, sayı: 284, (Şubat 1985),s. 266.

¹⁴ Şimşir, Bulgaristan Türkleri, *a.g.e.*, s. 58-61; Osman Keskiöğlü, *Bulgaristan'da Türkler*, Ankara 1985,s. 76-83; Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Öğretmen Okulları", *Türk Kültürü*, Sayı: 348, s.221.

düşmüştür. Çünkü Bulgaristan Türk Eğitimi, o güne kadar hep Türkiye'deki eğitim sistemine paralel olarak gelişmişti.

Nüvva Okulu, Bulgaristan Baş Müftülüğüne bağlıydı ve zamanla Baş Müftülüğe ve Müftülüklere tutucu hocalar geldi ve getirildi. Bu hocalar, Türkiye'deki Atatürk devrimlerini içlerine sindiremediler ve zaman zaman Türkiye'ye cephe aldılar. Okulu, tutucu bir medrese haline getirmeye çalıştılar. Bu çalışmalarında Bulgar Hükümetinden destek gördüler. Ama okul, tutucu ve gerici hocaların istedikleri gibi bir medrese olmadı. Bu okulda görev yapmış hocaların çoğu aydın kişilerdi. Bulgaristan Türk eğitimine unutulmaz hizmetlerde bulunmuş, Türk azınlık okulları için ders kitaplarının çoğunu yazmış olan Osman Nuri (Peremeci), Süleyman Sırrı (Tokay), Hafız Abdullah Fehmi, Mehmet Masum gibi büyük öğretmenlerdi. Onlar sayesinde Nüvva okulu bir yandan Bulgaristan Türkleri için müftü adayları yetiştirirken öte yandan da değerli öğretmenler yetiştirmiştir.¹⁵

Bulgaristan'da Türklere karşı politikanın olumlu ve yapıcı olamamasında en önemli faktör; Türkiye'nin değişen yapısıydı. Türkiye'de Cumhuriyet ilan edilmiş, inkılaplar ve oluşan devrimle Türkiye, milli ve laik bir karakter kazanmıştı. Bu özelliğini, Bulgaristan'daki Türklere yansıtmak, bu oluşumun içine alıp onları aydınlatmak, eğitmek isteyince Bulgar makamlarıyla ters düştüler. Bulgar makamları, Türk eğitimini Bulgarlaştırmaya doğru kaydırarak milli özelliğinden saptırmak, Türk eğitimini İslami şekil altında medreseleştirmeye doğru iterek geri bırakmak istiyordu. Bulgar politikasının bu iki şıkkı, bir noktada birleşiyordu: "Türk eğitimin gerçek milli ve aydın yolunda ilerlemesine engel olmak"tı.¹⁶

Yukarıda da değindiğimiz gibi, politikasına ters düşen bu olayı Bulgaristan, kimi zaman sahneye aktör olarak çıkararak, kimi zaman da sahne arkasından dini sömürerek, müftü ve din adamları ve Türkiye'den kaçan 150'likleri oynatarak gerçekleştirecekti.

¹⁵ Haşim Ertürk, Rasim Eminoğlu, *Bulgaristan'da Türk-İslam Eğitim ve Kültür Müesseseleri ve Medresetün Nüvva*, İstanbul 1993, s. 43-44 ; Memişoğlu, *a.g.m*, s.222-223.;adı geçen kişiler için bkz. Keskiöğlu, *a.g.e*, s.176-195.

¹⁶ Bekir Sakarbalkan," Krallık Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi", *Türk Kültürü*, sayı: 29, (Mart 1985), s. 331.

Türkiye'de gerçekleşen inkılaplar Bulgaristan Türkleri tarafından hızla algılanıyor ve uygulanmak isteniyordu. Bu çerçevede, Türkiye'de Harf İnkılâbının hızla gerçekleşmesi, Bulgaristan'daki Türkleri de etkilemiştir. 1928 yılında Türk Öğretmenler Birliği, hemen kolları sıvamış ve alfabe değişikliği için hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Temmuz 1928'de, Lom'da topladığı kongrede Latin Alfabesini ilk benimseyen Türk azınlığı olmuşlardır. Kongrede alınan karar gereğince, kimi öğretmenlere yeni yazıyla ders kitabı hazırlanma görevi verilmiş, bu kitapların 1928/29 ders yılına yetişmesi istenmiştir. Bulgaristan'da Türk Öğretmenlerine yeni yazı kursları açmak üzere geçici bir süre için öğretmen istenmiş ve öğretmenler Edirne'ye yeni yazı kursuna gönderilmiştir. Dönüşte bunlara Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinde yazı kursları açılarak, öteki öğretmenlere de yeni yazı öğretilmiştir. Örneğin, Filibeli öğretmenlerinden Ahmet Şükrü Bey, yeni harflerle Bulgaristan Türk mekteplerine mahsus bir Türk alfabesi hazırlamış ve bunu 1928 yılı içinde Hasköy'de (Haskovo) Çikago matbaasında bastırmıştır.¹⁷

Sözkonusu bu gelişmeler sürerken, Türk inkılâbının karşıtı olan tutucular, muhalifler boş durmamış, Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı katında girişimlerde bulunarak bir karar çıkartmışlardır. Buna göre; eski harflerle basılmış kitaplar dört yıl daha okullarda ders kitabı olarak okutulacaktı. Bu süre içinde Latin harfleriyle basılmış kitaplar onaylanmayacak ve Türk okullarında Latin harfleriyle öğretim yapılmayacaktı.¹⁸ Bu karar üzerine, Türk Öğretmenler Birliği ve Elçi Hüsrev Bey, Bulgaristan hükümeti katında harekete geçerek, Başbakan Liyapçevle, Dışişleri Bakanı Burofla görüşmüştür. 1928 yılı Kasım ve Aralık aylarında, bir yandan Bulgaristan Türk aydınlarının öte yandan Türkiye Sofya Elçiliği'nin girişimleri olumlu sonuç verdi. Bulgaristan Maarif Nezareti, 14 Ocak 1929 tarihli tamimle Türk mekteplerinde tedrisatın yeni Türk (Latin) harfleri ile yapılmasına alenen müsaade etmiştir ve gelecek sene (1930)den itibaren

¹⁷ Bilal Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, TTK Yay., Ankara 1992, s. 302-304; Rıdvan Ömer, "Bulgar Devleti'nin Türkler Konusundaki Eğitim Politikası", *Kaynak*, sayı:6, (Eylül-Ekim 2001) s.5.

¹⁸ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, a.g.e., s. 307-310.

ise, Türk mekteplerinde bütün derslerin yeni yazı (Latin) ile yazılmış kitaplarla okutulacağı bildirmiştir.¹⁹

1928-1929 ders yılında, Bulgaristan'da birçok yerde yeni Türk harfleriyle öğretim yapılmaya başlandı. Bu çerçevede Söğünder köyünde, Söğünder Türk Özel İlkokulu ve Söğünder Türk Özel Ortaokulu, yeni Türk alfabesiyle öğretime başlamıştır.²⁰ Ancak; Yeni yazıya geçmek birtakım zorlukları da beraberinde getirdi. Özellikle köylere gelince yokluk başladı. Türk harfleriyle basılmış yeterince kitap yoktu. Elçi Hüsrev Beyin çabalarıyla Türkiye'den kitap alınmaya başlandı. Fakat bu çaba başarıyla gerçekleştirilemedi. Bulgaristan Türkleri kendi yağlarıyla kavrulmaya çalıştılar. Kendi matbaaları olan Ümit, Tefeyyüz, Zerafet ve Terakki basımevleri yeni Türk harfleriyle kitaplar basmaya başladılar.²¹

Türklerin yoğunlukta olduğu bölgelerde yeni yazı kursları, dersaneleri açıldı.²²Bütün bu olumlu gelişmeler devam ederken, bir kısım Türk aydını, öğretmen, mebuslar ve gazetecilerden oluşan Milli Kongrede (31 Ekim-3 Kasım 1929), Türk Eğitimi meselesine büyük önem verildi. Bilhassa, Türk okullarının mali idaresini büyük önem verilerek, Türk okullarının mali idaresini temin edecek kaynaklar üzerinde görüşüldü. Ders programları, öğretmenlerin maddi ve

¹⁹ Şimşir, Türk Yazı Devrimi, **a.g.e.**, s. 310-312; Şimşir, Bizim Diplomatlar, **a.g.e.**, s. 339-340; Şimşir, Bulgaristan Türkleri, **a.g.e.**, s. 134-136; sözkonusu tepkiler için, bkz. *Milliyet*, 10 Kanunvevvel 1928, s.2.

²⁰ Ahmet Merdivenci, **Türk Yazı Devrimi ve Yurt Dışındaki Türklere Yansıması**, İstanbul 1981, s. 162-171.

²¹ Şimşir, Türk Yazı Devrimi, **a.g.e.**, s. 313.

²² Yenisoay, **a.g.m.**,s.128, Bulgaristan'da 1929 Milli Kongre'nin mimarlarından ve Bulgaristan Türklerinde önemli hizmetler gören Ali Kemal Balkanlı, yeni alfabenin kabulünden sonraki faaliyetlerle ilgili şunları dile getirmektedir: "Türk gençleri, şehir ve kasabalarda ve büyük köylerde "Okuma Yurdu" adı altında bir çeşit "Halkevleri" kurmuşlardı. (Hasköy ve Harmanlı'da ora Türk okulları Müdürlüğüm sırasında, ben de "okuma yurdları" açmış ve başarı ile yönetmiştim) Bunlarda İstanbul gazeteleri ve mahalli yayınlar gençlere arz ediliyor, bazı toplantılar yapıyordu" Ali Kemal Balkanlı, **Şarkı Rumeli ve Buradaki Türkler**, Elhan Kitabevi, 1986, s. 310 ; Mehmet Behçet Perim, Okuma yurtlarıyla ilgili şunları yazmaktadır: "Türk azınlığı her sabahın alaca karanlığında burada toplanarak çay ve kahvelerini içmek vesilesi ile günün hadiseleri etrafında görüşüp dertleşirler,ondan sonra dağılırlar.", Mehmet Behçet Perim, **Sofya Hatıraları, 2**, İstanbul,1949,s.17.

manevi durumları, devletin ve belediyelerin yardımı, öğretimin Latin harfleri ile yapılması gibi konular üzerinde tartışmalar oldu ve kararlar alındı.²³

Söz konusu kararlar, Bulgaristan Türklerinin eğitim meselelerini bütün içermiş, iktisadi ve sosyal yönüyle Bulgaristan'daki Türklerin gelişimini esas almıştı. Ancak; bu kararlar, teoride kalmış pratikte uygulamaya geçilememiştir. Bu durum Bulgar makamları politikasından kaynaklanmıştır. Türklerin iktisadi olarak giderek fakirleşmesi, okulların mali finansörleri olan Türkleri zor durumda bırakıyor, okullara yapılacak yardımları küçültüyor ve okulların zor durumda kalmasına sebep veriyordu. Durumdan faydalanan Bulgar Makamları kendi menfaatleri doğrultusunda ya okulları kapatıyor, ya da Bulgar okuluna dönüştürüyordu.

Bulgaristan Türklerinin eğitimde karşılaştığı zorlukları Yaşar Nabi şöyle dile getirmiştir: "Köylerin mekteplerinde derslerin eski harflerle verilmesinden dolayı birçok evlat babaları çocuklarını mektebe göndermekten istinkaf etmekte, fakat bunu şeriata ve Bulgarlığa karşı bir serkeşlik diye gösteren müftülerin jurnalciliği yüzünden takibata maruz kalmakta, para cezasına çarptırılmakta ve çocuklarını mektebe zorla göndermeye mecbur tutulmaktadır. Bu vaziyet karşısında, birçok Türkler, çocuklarını cehalet yatağı olan böyle medrese bozması mekteplere gönderip para ve vakitlerini kaybetmekten ve konunun takibatından kurtulmak için Bulgar mekteplerine göndermeye mecbur kalmaktadır. Esasen Türk mekteplerinin bulunduğu veya hükümet tarafından kapatıldığı birçok köylerde Türk çocukları Bulgar mekteplerinde okumaktadırlar."²⁴

Kuşkusuz, yukarıda anlatılanlar sistemli bir politikanın ürünüydü. Bu politika çemberinde, dini kullanarak müftüleri kulanmış, komisyonlar, çeteler kurmuş, katliamlara girişmiştir. Bir yandan Bulgaristan, söylemlerinde dostluk nameleri söylüyor, diğer bir yandan da; Türkleri asimile etmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu bağlamda, Bulgaristan Başbakanının görevlendirdiği

²³ Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan Türkleri'nin Birinci Milli Kongresi, (31 Ekim-3 Kasım 1929)", *Bellekten*, c.LIV, Nisan 1990, sayı: 209'dan ayrı basım, TTK Yay.,Ankara 1990, s. 314-316; kararlar için bkz. *a.g.m.*, s. 320-324.

²⁴ Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük*, Ankara 1936, s. 169.

komisyonun²⁵ 23 Nisan 1934 'te yayınladığı rapor²⁶, bize bu politikayı tüm ayrıntılarıyla vermektedir.

- Türkiye'de öğrenimlerini tamamlayanlara ve özellikle Bulgar vatandaşı olup Edirne ve İstanbul'da pedagoji okullarından burslu olarak mezun olan ve Bulgaristan'da dönüşlerinden sonra 8 yıllık öğretmenlik yapma mecburiyeti ve yükümlü olan Türklerin öğretmenlik yapmalarına müsaade edilmesin.
- "Muallimler Birliği" adlı Türk Öğretmenler Birliği'nin faaliyetlerini engellemek için uygun önlemler alınsın.
- Çarlıktaki Türk halkının büyük bir çoğunluğunun isteğine uygun olarak, Türk okullarında öğretim Arap Alfabesiyle yapılsın. Bu isteğin yerine getirilmesi ve Türkiye'nin, böyle bir önlemin hükümet tarafından yapıldığı şüphesini uyandırmamak için tüm müftülükler ve Müslüman belediyelerin idarelerini Kemalist unsurlardan temizledikten sonra, Baş müftünün yardımıyla okullarda Arap alfabesi ile öğretime devam edilmesi isteğini teyit etmek üzere Türk belediyeleri de davet edilsin.

Görüldüğü gibi rapor, Bulgaristan'ın Türklerle ilgili politikalarının samimiyetsiz ve iki yüzlü politikalarının bir kanıtı olmuştur. Çok geçmeden bu rapor doğrultusunda, 1933 yılında son kongresini akt eden Türk Muallimler Birliği kapatılacaktır.

Konumuzun sonunda, 1923-1933 yılları arasında Bulgaristan'da Türklerin eğitimi ile ilgili şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

²⁵ Adı belirtilmeyen bu komisyon, Bulgaristan'daki yabancı propagandayı bütün boyutlarıyla incelemek ve etkisini kırmak için müşterek bir planın yapılmasıyla görevlidir. Komisyonun kuruluş tarihi hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Ancak; Başbakan tarafından görevlendirilen komisyon üyelerinin Bulgaristan Devleti yöneticileri olduğudur. Başkan G. Rodev, Elçi, Dışişleri ve Din İşleri Genel Sekreteri, Üyeler; T. Pavlov, Elçi Dışişleri Bakanlığı Siyasi Şube Müdürü; N. Panitsa, Dışişleri ve Millî Sağlık Bakanlığı Genel Sekreteri; F.Manolar, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Sekreteri; P. Thorov, Emniyet Müdürü; Yarbay M. Filipov, Hudut Muhafızları Müdürü, sonraları yerine Yarbay Marina geçmiştir. T. Hristov, Basın Müdürü; D. Gruev, Dışişleri Bakanlığı Din İşleri Şubesinin müdürü; Sekreter, D.A. Dabimov, Dışişleri Bakanlığı birinci sekreteridir. Belgelerle Mustafa Kemal ..., **a.g.e.**, s. 306-307.

²⁶ **a.g.e.**, s. 333-334.

- 1921-1922'de 1673 ilkokul, 39 ortaokul vardı.
- 1926-1927 ders yılında Türklerin 1336 ilk, 35 orta, 9 medrese okulu mevcut olup, bunlarda 63.657 öğrenci ile 2188 öğretmen bulunmaktaydı.²⁷
- 1928-1929 öğretim yılında, 922 ilkokul, 27 ortaokul vardı.²⁸
- 1933 yılına gelindiğinde, 767 Türk okulu, 1531 Muallim ve 59.458 öğrenci vardır.²⁹

II- Dini Durum

Bulgaristan Prensiğini kuran 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması, Bulgaristan'da kalan Türklerin dinlerinde serbest olacağı belirtilmişti. 1879 tarihli ilk Bulgar anayasası da bunu yinelemiş ve "Din ve mezhep farkı gözetmeksizin herkesin din ve mezhep özgürlüğü olduğu" hükmü getirilmiştir. Böylece Bulgaristan'da müftülükler örgütü de ayakta kalmıştır. 1909'da, Türkiye ili Bulgaristan da arasında imzalanan İstanbul Antlaşmasına ek olarak Bulgaristan müftülükleriyle ilgili bir sözleşme de eklendi. Bu sözleşmeyle, Sofya'da bir Baş Müftü bulunması ve Baş Müftünün, Bulgaristan Müslümanları üzerinde denetim ve kontrol yetkisi olduğu belirtilmiştir. Sözleşmenin bir özelliği de; Bulgaristan sancak müftülerinin iş başına gelmelerini ve kendi aralarından birini Baş Müftü seçmeleri öngörmesiydi. Buna göre, 8 Aralık 1915'de toplanan Sofya Müftülüğü Şumnulu Hocazade Mehmed Muhiddin Efendiyi baş müftü seçtiler. Balkan Savaşlarından sonra 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan antlaşma ile, 1909'daki hükümler yinelenmiştir. 1919'da Bulgaristan Müslümanları "Müessesatı Diniye Idare ve Teşkilatı Nizamnamesi" Bulgaristan Hükümeti tarafından onaylandı. Buna göre, Müslümanlara dini Hürriyete vermekle birlikte, Din İşleri, Baş Müftülük, müftüler, müftü vekilleri ve mahakimi şeriye tarafından

²⁷ Yenisoy, *a.g.m.*, s. 130.

²⁸ Bilal Şimşir, Bulgaristan Türkleri, *a.g.e.*, s. 149; Türk mekteplerinin ve öğrencilerinin yoğun olduğu yerler, Mestanlı, Rusçuk, Varna ve Burgaz gelmektedir. 1928-1929 öğretim yılında öğrenci sayısı, Şumnu'da: 15.320, Mestanlı: 12.526, Rusçuk: 9.942, Varna: 4201, Burgaz: 4.065'dir. Ali Haydar, *Bulgaristan Maarifi*, İstanbul 1931, s. 72-73.

²⁹ Belgelerle Mustafa Kemal ..., *a.g.e.*, s. 290.

idare olunduğu Maş Müftü, Bulgaristan'da Müslüman din ve mezhebinin Reisi, Müftülerin de Ruhanî Reis olduğu, bir kez daha kabul olunmuştur.

Dönemimiz hakkında Müftülük Kurumu hakkında değinilmesi gereken bu bilgilerin dışında, diğer bir husus da, Bulgaristan Hükümetinin kuklaları ve oyuncakları olduklarıdır. Müftülerin seçimleri Bulgar makamlarınca atanması, ve Bulgarların istediği kimseyi Baş Müftü seçmesiydi. 1929 yılında Sofya'da toplanan Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi, Müftülükler konusunda, seçimle iş başına gelmelerini ve Baş Müftü yalnız müftülerce değil, İslam toplumunun göndereceği seçmenlere ortaklaşa seçilmeliydi. Bulgaristan, Türk azınlığın bu söylemlerini ciddiye almadılar ve yine istedikleri kişileri Baş Müftü ve Baş Müftüleri birer kukla olarak Türkiye'ye ve Atatürkçü Bulgaristan Türklerine karşı kullanılmalarıdır. Bunun ilk örneği, Hüseyin Hüsnü Efendi olmuştur. 1928-1936 yılları arasında, Baş Müftü Kaymakamı ve Baş Müftü görev yaptı. Bulgaristan Müftülüğünün himayesinde ilk önce "Medeniyet" adlı bir gazete, sonra "Dinî İslam Müdafileri Cemiyeti" adlı bir gerici dernek kurdurdular. Atatürkçü eğitim vermeye çalışan Türk okulları ve öğretmenlerini engellemeye çalıştılar. Kısacası, konumuz olan 1923-1933'den beri Bulgaristan Baş Müftüleri, Türk azınlığının temsilcisi olmadılar, azınlığın çıkarlarını değil, Bulgar politikasının çıkarlarını savundular.³⁰

Bu konu hakkında, Bulgaristan Başbakanı Muşanof tarafından görevlendirilen komisyonun Kemalist propagandayla ilgili 23 Nisan 1934 'te yayınladığı rapora değinmek istiyoruz. Buna göre;

- Baş müftü ve Müslüman Ruhanilerin hak ve yetkileri artırılsın,
- Baş müftü seçim ile değil Çarın buyruğu ile Dışışleri tarafından tayin edilsin,
- Yeni kurulan "Müslüman Birliği" cemiyeti maddî ve manevî olarak desteklensin,

³⁰ Şimşir, Bulgaristan Türkleri, *a.g.e.*, s. 66-74; Keskiöğlü, Bulgaristan'da Türkler, *a.g.e.*, s. 37-49; Mehmet Günay, "Osmanlı Sonrası, Bulgaristan Topluluğunun Dini Hayatı", *Türkler*, c. 20, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 389.

- Düzenli ve sık sık yaptığı geziler sırasında uygun konuşmalar yaparak, tabileri ile nüfuzu altındaki Müslüman Cemaati arasında yakın bağlantılar kurması yönünde Baş müftüye talimatlar verilsin. Bunun neticesinde Baş müftünün otoritesi artarak, müessesesinin prestiji de yükselecek ve büyük bir ölçüde Kemalist propaganda tesirsiz bırakılacaktır.³¹

Bulgaristan Müslümanları, kendi vakıflarını, camilerini, mescitlerini yönetmek üzere kurullar seçerdi. 1919 yılında Müessesatı Diniye İdare ve Teşkilatı Tüzüğü'nün 7. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre, 40 tane Müslüman bulunan yerlerde Cemaat-i İslamiye adıyla, Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının izniyle kurulacaktı.

Encümenler, İslam Cemaatini temsil ettiği gibi, cemaatin malların ve işlerin yönetir, cami görevlilerini atar ya bunların görevin son verir, din görevlilerinin atanması için müftü ve müftü vekillerine önerilerde bulunur, adaylar gösterir, camilerin bakımını sağlar, buralarda çalışanları denetlerdi.

Baştan düzenli bir şekilde teşkilatlanan Cemaat encümenleri, sonraları Bulgaristan'da 40 haneden az yerlerin temsil edilememesi Müslüman çingenelerin encümene girmesi ve malların encümence yağma edilmesi, 1929 yılı Sofya'da toplanan Birinci Milli Kongresinde dile getirildi. Ancak ; ele alınan bu kararlar sadece teorik olarak kaldı. Cemaat Encümenleri, 1923-1933 yılında Bulgaristan Müslüman azınlığın temel problemlerinden birini teşkil etti.

Osmanlı İmparatorluğu döneminden miras kalan bu mahkemeler, Bulgar Prenslük ve Krallık dönemlerinde de varlıklarını sürdürdüler. 1919'da çıkarılan "Bulgaristan Müslümanları Müessesatı-ı Diniye İdare ve Teşkilatı nizamnamesi" Bulgaristan'daki Şeri mahkemeleri ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Buna göre şu davalara bakabileceklerdir:

1. Karı-koca arasındaki mal davaları,
2. Ana-baba ve çocuklar arasındaki kişisel davalarla, mal davaları,
3. Nikahın feshi davaları,

³¹ Belgelerle Mustafa Kemal..., **a.g.e.**, s. 335-337. Bu rapordaki diğer maddeleri için bkz. **a.g.e.**, s. 335-340.

4. Neseap davaları,

5. Miras davaları,

Şeriye mahkemelerini Bulgaristan Dışışleri ve Mezhepler Bakanlığı bütçesinden ödenir ve Bakanlık müfettişler aracılığıyla şeriye mahkemelerini denetlerdi. Yalnızca din ile ilgili mahkemeleri Baş müftülük denetlerdi. Şeriye mahkemelerinden memnun olunmamasının başlıca sebebi, şeriye mahkemelerinin bağımsız olmayışuydı.

1929 yılında Sofya'da toplanan Bulgaristan Türkleri'nin Birinci kongresinde, Seçimlerin Kral iradesiyle onaylanması, ancak Baş müftüden "mürasele" aldıktan sonra müftülerin şeriye yargıcı görevini üstlenmeleri ve öteki Bulgar yargıçlar gibi güvence altında olmaları isteniyordu. Türk toplumu, şeriye mahkemelerinin veraset davalarına bakma yetkisinin kaldırılmasını talep etmesine rağmen, 1938 yılında, Bulgaristan müftülerinin şeriye yargıçlığı yetkileri kaldırılincaya kadar devam etmiştir.³²

III- Dernekler

Bulgaristan Türkleri'nde 1923-1933 yılları içinde kurulan derneklerin de kuruluş amaçlarını incelediğimizde iki farklı görüş belirir:

Birincisi; Bulgaristan Türklerine "hizmet" etmek ki bu "Türk İnkılâbı"yla doğru orantılı ve prensiplerine bağlı kalarak ilerlemek,

İkincisi; Bulgaristan Türklerine "asimile" etmek ki bunu Bulgaristan kontrolünde, Müftü himayesinde, dini kisvesi altında yaptır ki ; duruma örnekler vermek mümkündür.

Birincisi 1923 yılında Nüvvap öğrencileri tarafından kurulan "Müştershitler Cemiyeti" nin amacı, öğrenciler arasında birliği, kardeşliği, yardımlaşma duygularını sağlamak, ana dillerini yükseltmek, konferanslar vermek, kütüphane kurmaktır.³³

³² Şimşir, **a.g.e.**, 81-85. Bulgaristan'da Türklerin Dini Hayatıyla ilgili bkz. Günay, **a.g.m.**, s. 407-416.

³³ Ertürk- Eminoğlu, **a.g.e.**, s. 43-44 ; Keskiöğlu, **a.g.e.**, s. 93.

1906 yılında "Muallimin İslamiye Cemiyeti" adıyla kurulan 1928'de "Türk Muallimler Birliği" adını alan cemiyet, 1933'te Rusçuk'ta son kongresini akt ettikten sonra Bulgar makamlarınca derneğin faaliyetlerine son verilmiştir.³⁴

Bulgaristan'da coşkuyla karşılanan Türk inkılâbının yansımaları özellikle spor klüplerinde kendisini göstermişti. Bu klüplerin isimleri Türkler için önem ifade eden isimlerden seçiliyordu. İnkılap, Ertuğrul, Altınyıldız, Atilla, Şenyurt ve en önemlisi de Turan'dı.

Gençlik dernekleri birleşerek Temmuz 1924'te Türk Spor Birliğini kurmuşlardır. Birliğin kongrelerinde,³⁵ Türk gençlerinin yalnız sporla uğraşmasının yeterli olmayacağı anlaşılmış ve gençleri her yönden pekiştirerek bir teşkilata ihtiyaç duyulmuştur. 1927 yılında "Bulgaristan Turan Birliği" adı altında oluşturulan dernek, 1931 yılından sonra gelişmeye başlamış kasabalardan köylere kadar şubeler açmıştır. ancak; Turan, 1934 yılında Bulgaristan Hükümeti tarafından kapatılmıştır.

Çalışmaları ve amacı bakımından farklı bir yönde olan da Altınordu cemiyetidir. Derneği kuran Şumnu eşrafından Hacı Ali Topuz'un oğlu Hüseyin'dir. Bulgaristan Türkleri arasında millî kültürü geliştirip yaşatacak olan bu derneğin asıl amacı, Bulgaristan Türkünün millî, dinî, tarihî varlığını, korumak ve bunun için gerekli tarihî, etnografik belgeleri arayıp bulmak ve muhafazasına çalışmaktır. Bu konuda çalışmalar ise, Bulgaristan'da millî, dinî abidelerin türbe, köprü, sebil, çeşme, mezar taşı, han incelenip tespiti ve korunmasını sağlamak, masal ve atasözlerini derlemek, gelenek ve adetlerini incelemektir. Derneğin üyeleri arasında Memduh Talat, Ali Galip, Ömer Fevzi, Ahmet Topuz, Hasib Safveti Aytuna... bulunmaktadır.

Birçok yerde de hayır dernekleri kurulmuştur. Bunlar yoksullara, dullara, öksüzlere yardım eder, öğrenciler okuturdu. 1929 'da Yanbolu'da, "Türk Gençleri Cemiyeti" kurulmuştur. Cemiyetin amacı, Memleketin kadınlarını ve

³⁴ Keskiöğlü, *a.g.e.*, s. 99-113.

³⁵ Türk Spor Birliği ve kongreleri için bkz. Ahmet Hezarfen, "Bulgaristan'da Türk Spor Birliği, Turan", *Tarih ve Toplum*, sayı: 104, (Ağustos 1992), s. 39-48.

gençleri azalarını bir arada toplamaktır.³⁶ Vidin'de 1931 yılında kurulan Şefkat,³⁷ Şumnu'da Cemiyet-i Hayriye bu derneklere örnek gösterilebilir.

İkinci sözkonusu duruma örnek Dini İslam Müdafileri Cemiyetidir. Baş Müftü Hüseyin Hüsnü 1933'te kurulan dernek, Türk inkılâbına karşıt görüşleri cemiyet içinde barındırarak kurumsal hale getirmiştir³⁸ ve Bulgaristan tarafından maddi ve manevi destek görmüştür.³⁹

C- Basın-Yayın

1923-1933 yılları arasında 21 tane gazete ve 4 dergi çıkarılmıştır.⁴⁰ Bu dönemdeki Türk basını incelendiğinde 3 gruba ayırmamız mümkündür;

1. Bulgaristan'da partilerden birine dayanarak o partinin prensiplerini yaymak gayesi ile çıkan gazeteler; Çiftçi Bilgisi, Ziya, Tunca, Dostluk'tur.

2. Milliyetçi ve inkılapçı gazeteler: Türkiye, Atatürk ve Türkler yönünde yapmakta olan gazeteler, milliyetçi, Türkçü ve Kemalist idi. Bu tür gazetelerin başında Turan, Rehber, Özdilek, İstikbal, Rodop, Karadeniz, Birlik, Deliorman, Doğruyol gazeteleri ve Terbiye Ocağı, Çiçek dergileri gelmektedir.

3. Türkiye'den kaçan 150'likler⁴¹, firariler, saltanatçılar, Türkiye ve Türk İnkılâbı aleyhinde yazı yazarların çıkardıkları gazeteler; Açıksöz, Rumeli, Dostluk, Yarın, Medeniyet'tir.⁴²

Birinci grupta yeri alan gazetelerden Çiftçi Bilgisi gazetesi, Çiftçi Partisinin organı olarak 1919 yılında haftada bir defa olmak üzere Sofya'da çıkarılmıştır. Gazetenin Müdürü, Bulgaristan Meclisinde Eskiçuma Mebusu

³⁶ *Vakit*, 25 Nisan 1929, s.2.

³⁷ Daniela Burulalanova, Fakirlerin desteği , "Şefkat", *Kaynak*, sayı: 5,(Temmuz-Ağustos 2001), s.10-11.

³⁸ Keskiöğlü, *a.g.e.*, s. 124-125.

³⁹ Bu konu hakkında, bkz. Belgelerle Mustafa Kemal ..., *a.g.e.*, s. 335-340.

⁴⁰ Yusuf Kerim, "Bulgaristan'da 1878-1944 Döneminde Çıkmış Olan Gazete ve Dergilerin Alfabe Sırasıyla Cetveli", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, Bildiriler, 20-24 Nisan 1998*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 189-196.

⁴¹ Türkiye' den kaçan saltanat ve halifelik yanlılarıdır. Bir başka deyişle, Cumhuriyet öncesi rejimi savunanlardır .Türkiye'de Cumhuriyet ilan edildikten sonra bir kısmı sınır dışı edilmiş, bir kısmı da kendi istekleriyle yurt dışına kaçmışlardır. Yurt dışında barındıkları en önem yerlerden biri de Bulgaristan olmuştur.

⁴² Adem Ruhi Karagöz, *Bulgaristan Türk Basını*, İstanbul 1945, s.4.

Ahmet Zihni, Baş Muharriri de Mustafa Ceyhun'dur. Gazete yayın politikasında, politik, bilimsel ve ekonomik konulara ağırlık vermiştir. 9 Haziran 1923 Hükümetin devrilmesinden sonra yayınına bir süre ara vermiş, 1931'de yeniden çıkmaya başlamıştır. Bu sefer Müdür , Dr. İliya Karacov, Baş yazarlığını Eskicumalı öğretmen Mustafa Ceyhun, daha sonraları da İbrahim Bayraktar yapmıştır. Bu gazetenin önemi, genellikle kırsal bölgelerde yaşayan Türk azınlığını tarafından benimsenmesi, Çiftçi Partisinin azınlıklar ve tarım politikasını olumlu karşılamış olmalarıdır. Türklerin sosyo-ekonomik durumunu, kültürel yaşamını özenle yansıtıyordu. Savaşların getirdiği sıkıntıların telafisini, temeli Mithat Paşa tarafından atılan Kooperatifleşmede görüyor, Türk halkını devamlı olarak kooperatifleşmeye çağırıyordu.⁴³

Yine bu dönemde Ziya Gazetesi (1920-1923) Bulgaristan Komünist Partisi organıydı. Baş yazarı Besim Hilmi Çakaloğluydu. Gazete, 1923 Hükümet darbesinden sonra çıkmamıştır.

Diğer gazeteler Tunca ve Dostluk, Bulgaristan Demokrat Partinin Sözcülüğünü yapmışlardır. Tunca, 1913 yılında çıkmaya başlamış ve gazetenin sahibi ve muharrirliğini Ahmet Fazıl yapmıştır. Gazete, Bulgaristan Demokrat Partinin politik çizgisini izlemiş ; ekonomi ve devlet politikası konusunda liberalizmi savunmuştur. Daha sonra yine aynı partinin Türkçe organı olarak İdris Bayraktaroğlu'nun Baş yazarlığı altında çıkmış ve 1934'te kapanmıştır.

Dostluk gazetesi ise, 2 Haziran 1925'te Sofya'da, sahibi Tahir Nuri, Baş muharrirliğini Ahmet Hulusi'nin üstlendiği gazete, 1934 yılından sonra çıkmadı.⁴⁴

İkinci gruptaki gazeteler ise, Türkiye'de meydana gelen değişimlerden özellikle Atatürk Devrimleri ve Türk İnkılâbının, Bulgaristan Türk basınına önemli derecede etkilediği gazetelerdir. "Koca Balkan", "Bulgaristan", "Yenilik", "Birlik", "Rehber", "Deliorman", "Özdilek", "Halk Sesi", "Karadeniz", "Turan" adlı

⁴³ Karagöz, *a.g.e.*, s. 31; Yusuf Kerim, "Bulgaristan'da Türkçe Süreli Basın", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı, Bilgi Şöleni, Bildiriler, 20-24 Nisan 1998*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 173-174.

⁴⁴ Karagöz, *a.g.e.*, s. 32-43; Kerim, *a.g.m.*, s. 174.

gazeteler Atatürk Devrimlerinin Bulgaristan Türklerinin kültürel yaşam düzeninde de uygulanması konusunda önderlik etmişlerdir.⁴⁵

Adı geçen Türk gazeteleri arasında "Koca Balkan" Mehmet Behçet⁴⁶ tarafından 1923'te, yarı Türkçe, yarı Bulgarca olmak üzere çıkmıştır. 1925 yılı sonlarına doğru gazete kendiliğinden kapanmıştır. Ancak; yapılması gerekenler konusunda arkasından gelen gazetelere lider olmuştur.

Yukarıda adını zikrettiğimiz gazeteler, Türk İnkılâbını benimsemekle kalmamış, aynı zamanda yeni nesillere yayılması konusunda da büyük gayret sarf etmişlerdir. Türkiye'de harf inkılâbı yapılır yapılmaz Bulgaristan'daki bu gazeteler yeni yazıya geçmişlerdir. Bunlardan Yanbolu'da çıkan Yenilik Gazetesi, 13 Ekim 1928 tarihinde yeni yazıya geçen ilk Türk Gazetesi olmuştur.⁴⁷

1929 yılından itibaren Rodop, Halk Sesi, Deliorman gazeteleriyle ve Çiçek Dergisi başta olmak üzere Özdilek, İstikbal, Doğruyol, Turan gazeteleriyle Çocuk Sevinci Dergisi de katılmışlardır. Türk halkını yeni yazıya yavaş yavaş alıştırmak düşüncesiyle ; Savaş ve Rehber, Deliorman gibi yarı yarıya eski ve yine harflerle çıkan gazeteler de vardı. (bkz.Ek-8)

Bulgaristan'da çıkan bu Türkçe gazeteler ve gazeteciler Türkiye'yle yakın bağ kurmuş, Türkiye'de yapılanlar, inkılapların her adımdaki sesi, kulağı, gözü olmuşlardır. Bu bağlamda; 1931 yılında çıkan Özdilek gazetesi, Türk dilinin sadeleştirilmesi ve Türkçe'ye sahip çıkılması konusunda oldukça hassas bir yayın politikası takip etmiştir.Gazete ilk sayısında şunları yazmaktadır:

⁴⁵ Kerim, *a.g.m.*, s. 176. Bulgaristan Türklerinde adını yukarıda saydığım gazetelerin dışında bu dönemde çıkmış ancak kısa süreli olan gazetelerde vardır. Ancak, biz Bulgaristan Türklerinin kültürel hayatında birinci derecede rol oynayan gazetelere yer verdik. Bu konu hakkında bkz. Kerim, Bulgaristan'da 1878-1944 döneminde..., *a.g.m.*, s. 188-196.

⁴⁶ Mehmet Behçet (Perim) Bulgaristan Türklerinde kültürel açıdan önderlik eden isimlerden birisidir. Mehmet Behçet'in Bulgaristan'daki gazetecilik faaliyetleri önemlidir. 1920'de Ahali, Filibe'de Koca Balkan (1925), Sofya'da Bulgaristan (1926), Razgrad ve Plevne'de Tuna Boyu (1926), Plevne'de Mücadele (1926) gazeteleri Rahva'da Altinkalem (1923) dergisini çıkarmıştır. bkz. Feyyaz Sağlam, "Mehmet Behçet Perim'in Afyon Karahisar yılları", *Balkanlarda Türk Kültürü*, Sayı:10, (Ocak-Şubat-Mart 1994), s.9;Keskiöğlü, *a.g.e.*, s. 172-176.

⁴⁷ *Milliyet*, 20 Birinci Teşrin 1928, s.1; Suat Akgül, "Bulgaristan Türkleri ve Türk İnkılâbı," *Türkler*, c. 20, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 433, Yenilik Gazetesi sahibi, Mehmet Fettah Efendi Türk Elçiliğinde (Bulgaristan) müracaatla Bulgaristan Türkleri arasında yeni harflerin tamimi gayesiyle neşrettiği gazetesinde kendisine harf gönderilmesi suretiyle yardımda bulunulmasını rica etmiş ve Elçilik 250 liralık harf mübayaa ve irsaline müsaade etmiştir. *B.C.A.*,030 10 239 617 3.

"Türk inkılâbı diri, canlı bir varlıktır. Bunun içindir ki diriltiyor, canlandırıyor. Bu inkılâbın geri, sinsi, cılız düşünceleri eriterek, yok etmek gibi bir gücü vardır... Türk demek canlılık demektir. Bunun içindir ki, Gazi'nin harfleri bir şimşek çabukluğu ile her anı sardı. Onlar, özünü Türklüğün bütün can damarlarının toplandığı bir kaynaktan ve demir bir elin büyüdü kımıldanışından aldılar... Bu atılış, üstünkörü bir iş değildir. hızını bilgiden alan gücünü yeni ruhla besleyen bir şeydir. bu ileri gidişi, Gazi'nin eserlerini ısmarladığı gençlik yapacaktır." ⁴⁸

Bulgaristan Türkleri çıkardıkları gazeteler kanalıyla milli benliklerini ve öz kültürlerini yaşatma mücadelesi içine girmişler ve Bulgaristan Hükümetine ve bunların kuklaları olan, müftüler ve Türkiye'den kaçan 150'likler tarafından yürütülen tazyik ve imha siyasetine karşı savaşmışlardır. Bu çerçevede; bir Bulgaristan tarafından kurulan komisyonun raporunda Kemalist basın hakkında şunlar belirtilmektedir:

- Devlete karşı temayülü olduğu şüphe edilen ve milli duyguların teşvikine yönelik her makalenin tespitinde en ciddi cezalara gidilsin ve duruma göre, devleti koruma kanununda öngörülen gazetenin belirli sayısına ele konulmasının yanı sıra kapatılması gibi önlemler alınsın.

- Kemalizm ve ajanlarına karşı mücadele eden Türk gazetelerine mali yardımda bulunulsun.

- Geniş Türk kitlelerinin anlayışına ve çağdaş basın kurallarına uygun olarak idare edilecek ve devletten mali yardım olarak desteklenecek ciddi bir Türk gazetesinin çıkarılması ile yaygınlaştırılması meselesi araştırılsın. Bu gazete geniş Türk kitlelerinin fikri lideri ve muhabiri olarak hizmette bulunsun ve Kemalist propagandasına karşı sistemli bir mücadele başlatsın. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için iyi yetiştirilmiş ve Türk halkı arasında iyi bilinen bir kişi gazetenin yönetimi ile görevlendirilsin. ⁴⁹

Değindiğimiz bu unsurlar paralelinde 1934 yılında Bulgaristan'da başa geçen faşist yönetim, adı yukarıda geçen tüm Kemalist gazeteleri kapatmıştır.

⁴⁸ Akgül, *a.g.m.*, s. 433-438.

⁴⁹ Belgelerle Mustafa Kemal ..., *a.g.e.*, s. 331-332.

Üçüncü grupta, Türkiye'den kaçan 150'likler, firariler, hilafetçiler, saltanatçılar; Türkiye, Atatürk ve Türk İnkılâbı aleyhinde yazılar yazmakta, konuşmalar yapmaktaydılar. Bu yönde faaliyet gösteren gazeteleri, İntibah, Açıksöz , Medeniyet , Rumeli , Dostluk ve Yarın' dır. Bu gazeteleri çıkaranlar⁵⁰ Bulgaristan Hükümeti tarafından destek görülmekte olduğundan, bu konuda tam bir savunma durumuna geçen inkılap yanlısı Bulgaristan Türkleri çetin bir döneme girmişlerdir. Bulgaristan Türkleri, kurdukları dernekler, topladıkları kongreler, gazeteler kanalıyla öz kültürlerini yaşatma mücadelesine girmiştir. Bu konuda Atatürk ve Yeni Türk Devletine cephe alan bu görüş ve temsilcilerinden Osman Nuri, Bulgar makamlarına Türk inkılâbını anlatan yazıyı konumuzun anlaşılması açısından yer veriyoruz. "Türkiye'deki inkılaplar din ve saltanat aleyhinde yapılmaktadır. Bu faaliyeti yürütenler Türk konsolosları, öğretmenler, yarım tahsilli ve birkaç yüksek tahsilli Türk gençleridir. Bu kişilere Türkiye'de yüksek mevkiler vaad edilmektedir. Fakat bu mevkileri kazanabilmeleri için Bulgaristan'da cahil ve saf halk arasında Kemalizm propagandası yapmaları, milliyet duyguları aşılamları gerektiği bildirilmektedir. Bu maksat uğruna çalışmak için Deliorman, Rodop, Yeniol, Halk Sesi gibi gazeteler çıkarılmaktadır. Halk arasında ise genç ve ateşli öğretmenler bu yönde faaliyet gösteriyor ve bu faaliyetlerini kurdukları Altınordu , Altay, Turan ve buna benzer klüpler vasıtasıyla genişletmeye çalışarak Mustafa Kemal'e aşırı milliyetçi yetiştirmek için serkeşçesine propaganda yapıyorlar.Sarfedilen bütün mesai, Bulgaristan'da mili bir Türk teşkilatı yapmak ve Kemalizm'i yaşatmaktır. Bunun için yabancı bir millet (Türkiye) hesabına Bulgar vatandaşları arasına nifak saçıklarından yargılanmaları gerekir".⁵¹

⁵⁰ İntibah Gazetesini, A. Kemal ve N. Asım Kardeşler, Açıksöz; Ahmet Hikmet, Yusuf Şinasi, Medeniyet; Tarık Mümtaz, (Göztepe) Rumeli; Tahir Nuri, Dostluk; Osman Nuri ve Arif Oruç'un birlikte çıkardığı Yarın gazeteleridir. Akgül, *a.g.m.*, s. 433.

⁵¹ Akgül, *a.g.m.*, s. 435

Bulgaristan Türklerinin Kronolojik dizinde çıkardığı gazetelere değineceğiz :

İsim	Tür	Çıktığı Yer	Sahibi	Yıl
Açıksöz	Gazete	Filibe	Hacı Mehmed İstanimakalı	1931
Açıksöz	Gazete	Filibe	AhmetHikmet	1931
Altinkalem	Dergi	Rahva	Mehmet Behçet	1924
Balkan Postası	Gazete	-	Ali Kemal	1924
Başlangıç	Gazete	Kırcaali	Mehmet Zeki	1924-1925
Başlangıç	Gazete	Kızanlık	Yahya Hayati	1929
Birlik	Gazete	Eğridere	Yahya Hayati	1930-1933
Bulgaristan	Gazete	Sofya	Mehmet Behçet	1926
Bulgaristan Türk Muallimler Mecmuası	Dergi	Rahva	Bulgaristan Muallimin İslamiye Cemiyet-i İttihadiyesi	1923-1926
Çiçek	Dergi	Sofya	Fevziye Celil	1929
Çiftçi	Gazete	Sofya	Ahmet Zihni	1919-1934
Çocuk Sevinci	Dergi	Sofya	Mustafa Oğuz	1932
Deliorman	Gazete	Razgrad	Mahmud Necmettin	1922-1933
Doğru Sada	Gazete	Razgrad	-	1927
Dostluk	Gazete	Sofya	Tahir Nuri	1923-1934
Genç Mektepli	Dergi	-	Ahmet İlhan Şumlu	1924
Halk Sesi	Gazete	Sofya	Ahmet Hilmi	1929-1934
İkbal	Gazete	Lom	Halim Özdemir	1929
İntibah	Gazete	Şumnu	HafızYunus Şinasi	1927-1931
İrfan	Dergi	Filibe	İrfan Çavuşoğlu	1931
İleri	Gazete	Filibe	-	1932
İstikbal	Gazete	Vidin	Halim Özdemir	1932
İltisam	Dergi	Filibe	-	1932-1933
Karadeniz	Gazete	Razgrad	Arif Necib	1932-1934
Kocabalkan	Gazete	Filibe	Mehmet Behçet	1924
Medeniyet	Gazete	Filibe, Sofya	Müdafa-i İstanbul Cemiyeti	1933-1943
Özdilek	Gazete	Kırcaali	Mehmed Ali Ercelili	1931-1934
Rehber	Gazete	Sofya	Mehmet Celil	1928-1934
Rodop	Gazete	Kırcaali	Mehmed Lütfi Takanoğlu	1924-1934
Rodop Sesi	Gazete	Kırcaali	Terzi Köylü Hasanoğlu Mustafa	1929
Rumeli	Gazete	Eskicuma	Tarık Mümtaz	1924-1925

Sada-yı İslâm	Gazete	Şumnu	Hafız Yusuf Şinasi	1931
Savaş	Gazete	Şumnu	Besim Hilmi Çakaloğlu	1928-1929
Spor Gazetesi	Gazete	Ruşçuk, Razgrad, Plevne	İsmail Muharrem	1926
Şahidül Hakikat	Gazete	Razgrad	N. Nazifov	-
Tebliğat	Gazete	Sofya	Bulgaristan Hükümetince Müessesat-ı Diniye ve Vakfiye Müdüriyetince çıkarılmaktadır	1929
Tunaboyu	Gazete	Plevne	Plevne Gençlerinin Yardımı ile Çıkmıştır	1927
Tunca	Gazete	Sofya	Şerifzade Ahmet Fazıl	1915-1923
Turan	Gazete	Sofya, Kırcaali, Varna	Turan Cemiyetleri Yayın Organı	1928-1934
Turan	Gazete	Kırcaali	Turan Cemiyetleri Yayın Organı	1932-1934
Türk Muallimler Birliği	-	Rahva	Türk Muallimler Birliği	1926
Türk Muallimler Mecmuası	Dergi	Razgrad	Türk Muallimler Birliği	1923-1925
Türk Spor Gazetesi	Gazete	Razgrad	-	1926
Yeni Başlangıç	Gazete	Kırcaali	Yahya Hayati	1928-1929
Yenilik	Gazete	Yambul	Hacı Fettahoğlu, Mehmet Rüştü	1928-1929
Yeni Söz	Gazete	Şumnu	Besim Hilmi Çakaloğlu	1925
Yeni Yol	Gazete	Kırcaali	-	1930-1931
Ziya	Gazete	Sofya	Bulgaristan Komünist Partisinin Türkçe Yayın Organı	1920- 1923 ⁵²

Tablo-9

⁵² Kerim, Bulgaristan'da 1878-1944 Döneminde ..., *a.g.m.*, s. 185-196; Keskiöglü, *a.g.e.*, s. 149-163; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 225-230; Karagöz, *a.g.e.*, s. 31-61.

D-Bulgaristan'da Türk İnkılâbı

I- Bulgaristan'da Türk İnkılâbı

Bulgaristan'da Türk İnkılâbını iki bakış açısı ile incelemek gerekir. Birincisi takdir etmeleri, ikincisi karşı olmalarıdır.

Türkiye ile Bulgaristan, I. Dünya Savaşı ve sonucunda aynı kaderi paylaşmış iki komşu ülke idi. Bu sırada, Bulgaristan'da, Aleksandr Stamboliyski liderliğinde Çiftçi partisi'nin önderliğinde iktidara gelmiş ve Stamboliyski başbakan olmuştur. Türkiye'de ise, Mondros Mütarekesi ile başlayan işgaller ve İtilaf Devletleri önderliğinde olan yönetime karşı yürütülen Milli Mücadele, Mustafa Kemal önderliğinde başladı. Milli Mücadele hareketinin başarılı oluşu, yurt içinde büyük yankıları olduğu gibi yurt dışında ve Bulgaristan'da da etkili olmuştur.⁵³ Bu durum hakkında Stamboliyski şunları söylemiştir: "Büyük devlet adamı Kemal Paşa şahsında Türkiye'nin katkı payını kabul etmeliyiz. Kemal Paşa'nın çabaları sayesinde günümüzde Türk sorunu gözden geçirilmek üzere tekrar gündeme alındı. Türklerin başarılarından önce böyle bir şey kimsenin aklından bile geçmiyordu. Sevr Andlaşması'nın revize edilmesiyle birlikte öteki andlaşmaların bütün ağır maddelerinin de revize edilmesinin de başlanacaktır."

Türkler'in ulusal kurtuluşu, Bulgar Kamuoyunda geniş yankı bulmuştu. Rabotniçeski Vestnik Gazetesi, "Versay Andlaşması ve Yunan Hezimetini" başlıklı yazıda şunları belirtmiştir: Yunanistan'ın Türk ordusu tarafından hezimete uğratılması İngiltere için hezimet demektir... Şimdi Kemal Paşa Küçük Asya'nın efendisidir... Türklerin son zaferi, Doğunun devrimleşmesini süratlendirecektir".⁵⁴

Bu olumlu demeç ve gelişmelerden sonra, Türkiye, Lozan Antlaşmasını 24 Temmuz 1923'de imzalamış ve modern bir devlet literatüründe yer alarak hukuksal meşruluğunu kazanmış ve tanınmıştır. Bu antlaşmanın Batılı devletlere kabulü Bulgaristan'da yankı bulmuştur. Bulgaristan kamuoyu şu

⁵³ Stefan Velikov, "Kemalist Devrim ve Bulgar Kamuoyu", *Uluslararası Atatürk Konferansı, 9-13 Kasım 1981, Tebliğler*, 3. cilt, İstanbul 1981, s.15; Stefan Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan*, Çev. N. Yılmaer, İstanbul 1969, s.130; Tatarlı, Atatürk ve Reformlarının Bulgaristan Parlamentosu'nda Değerlendirilmesi, *a.g.m.*, s.917.

⁵⁴ Velikov, *a.g.m.*, s. 154-155 ; Paruşev, Atatürk, *a.g.e.*,s.87.

noktada hem fikirdiler: “ Büyük bir zaferden sonra Türkiye’de yeni bir devir başlıyor... Bizce ehemmiyetli olan nokta , gücüne sahip olan Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerinin diğer komşularımız ve büyük devletlerle aynı yön dahilinde tanzim edilecek olmasıdır. Bulgaristan’a en yakın bir noktada yeni bir devlet yükselmiştir. Türkiye’nin zaferinden Bulgaristan’ın memnun olmaması için hiçbir sebep yoktur”.⁵⁵

Bulgaristan kamuoyu içerisinde basın bu konuda önderlik etmiş ve bilinçli davranmıştır. Bu bağlamda, La Bulgari şunları yazmaktadır: “Türkiye, toplum, siyasi teşkilatında hakiki bir inkılap vücuda getirmiştir. Her türlü siyasi şüphe ve endişeden uzak kalarak dostluk hissini paylaşmaktadır.”⁵⁶

Türkiye’de reformlar Bulgaristan Kamuoyu tarafından günü güne takip edilmiştir. Sofya’da çıkan Drevnik adlı gazetenin 9 Mart 1924 tarihinde, gazeteci G.D. Galabov, “Türkiye’de Yeni Reformlar” adlı makalesinde şunlara değinmektedir: “Mart ayının ilk günlerinde Türkiye’de bir dizi radikal reformun yapılması ve bunların hızla uygulamaya sokulması dikkat çekti. Bu reformların yıldırım hızı ile gerçekleştirilmesi, âdetleri ve İslam dinini bilmeyen bazı yabancılara bunları “devrimci eylemler” olarak niteleme bahanesi yarattı; oysa bunlar İslam’ın tele dogmaları ile tam bir uyum içindedirler. Halifenin gücünün, papanın ya da herhangi bir Hıristiyan piskoposunun gücü ile bir benzerliği yoktur. Şurası çok açık: Türkiye’deki bu reformlar Ankara’nın emirleri üzerine ve kaprisleri sonucunda yapılmış değildir ve fakat İslam’ın doğal evrimi sürecinin bir sonucudur ve bu dinin ruhuna uygun olarak yapılmışlardır. Bunlar “devrimci eylemler” değil, gerçek reformlardır ve Türkiye böyle gözüpek yöneticilere sahip olduğu için mutludur.”⁵⁷

Pretoretz Gazetesi, “Türkiye’nin Yeniden Örgütlenmesi” adlı makalesinde: “Mustafa Kemal Paşa ve yandaşları, askeri ve diplomatik alanda kazandıkları başarılarından sonra Türkiye’nin radikal bir biçimde yeniden inşası için harıl harıl uğraşıyorlar. Devletin tümüyle laikleştirilmesi salt Türkiye’deki iç gelişmeler açısından değil, uluslararası planda da büyük önem taşıyor. İslam

⁵⁵ *Vakit*, 2 Ağustos 1923,s.1.

⁵⁶ *Vatan*, 10 Haziran 1924,s.2.

⁵⁷ Bilal N. Şimşir, *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s. 257.

dünyasının ayaklanması ve Panislamcı bir hareketin siyasal amaçlar güden siyasal bir temelde örgütlenmesi yolundaki ciddi kaygılar dağılıyor. hilafetin kaldırılması ile birlikte Müslüman halklar arasındaki bağlar gevşiyor; ulusal esaslar ağır basacaktır. Ulusal bir devlet olan Türkiye ile öteki Müslüman halklar arasında, bundan böyle din esasına bağlı olmayan, yeni ilişkiler kurulacaktır. Panislamcı bir hareket örgütlenmesi fikrini terk ediyorlar. Bu, İslam dünyasının yatışmasına katkıda bulunacak ve büyük güçleri ve özellikle İngiltere'yi rahatlatacaktır. Fakat bu değişiklik, iç içe yaşayan bir İslam nüfusunun mevcut olduğu daha küçük İslam ülkelerinde de belli sonuçlar yaratacaktır. Belgrad'da hilafetin kaldırıldığı haberi memnuniyet yarattı, çünkü bunun Türkiye ile Yugoslavya arasında iyi ilişkilerin kurulmasını kolaylaştıracağına inanılıyor. Mustafa Kemal Paşa'yı ve yandaşlarını harekete geçiren temel düşünce, Türk Devleti'nin karakterini temelde değiştirmektir. Kemal Paşa ve arkadaşları Türk Devleti'nden modern bir devlet çıkarmak ve bu devletin kalkınması ve refahı için gerekli tüm koşulları yaratmak istiyorlar. Türklerin çok yakın ve onların iyiliğini isteyen komşuları sıfatıyla, yeni Türkiye'yi inşa edenlerin bu yeni yolda çok büyük ve kalıcı başarılar kazanmaları, içten dileğimizdir."⁵⁸

Bulgaristan'dan Türk inkılâbını incelemek, gazeteciler gelmişlerdir. Bu çerçevede ilk olarak, La Bulgarie ve Slav gazetelerinin yazarı Karakov, 1928 Ekiminde, Türkiye'ye gelmiştir.⁵⁹ Türkiye seyahatini şu şekilde aktarmıştır: "Ankara'yı ziyaret eden bir ecnebi şehirde gördüğü inkişafa hayrette kalır. Evvelce 25 bin nüfustan, Ankara'nın bugünkü nüfusu 75 bindir. Ankara, bugün Türk milleti için istikbalinin misalidir. Büyük Gazi, Mustafa Kemal Hazretleri tarafından yapılmakta olan köklü ıslahat da, Türkiye milleti için yenilikler yeni açılan bir devrenin başlangıcı olacaktır. Türkiye hükümeti, batıdan alınan yeni usulleri tatbik ederek, her gün ilerleyen bir süratle batı zihniyetini oluşturmaktadır. Türk kadını da, sadece aile hayatında değil, mali hayatta da kıymetli bir unsur olmuştur. Bugünkü Türk kadını, eskiden olduğu gibi esir değildir. Türk mektepleri, hakiki vatandaşlar yetiştirmektedir. Açıkça söyleyebilirim ki, Ankara'da yapılan resmi geçitte gördüğüm izciler, gençler

⁵⁸ Şimşir, Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu, a.g.e., s. 267-268.

⁵⁹ *Milliyet*, 14 Teşrisani 1928, s.1,s.4; *Vakit*, 14 Teşrisani 1928, s.1.

bende istikbalden emin ve kuvvetli bir millet karşısında bulunduğum intibası husule getirmiştir.”⁶⁰

Bu dönemde Bulgar basınında geniş tesir bulan, Latin harflerinin kabulüydü. La Bulgarie gazetesi Latin harflerinin Türkiye’de kabulü hakkında şunları yazmıştır: “Türk idarecilerin haklarını teslim edelim, bu zatlar bir şeye karar verdikten sonra artık hedefe varmak için dört yoldan gitmiyorlar ve bu yolda vakit kayıp etmiyorlar!... Yeni harflerin kabulünden hasil olan ilk netice mektep çocukların pek çok zaman kazanmaları olacaktır. Evet, küçük çocuklar, eski harfleri Mısır hiyerogliflerine benzeyen ve birçok noktaları, işaretleri ihtiva eden bu şekilleri öğrenmek için senelerde vakit zayi ediyorlardı. Bir noktada tereddüt edemeyiz ki, Türkiye’nin misalini Asya’nın öteki milletleri de kabul edeceklerdir. Japonları, Çinlilerin, Afganlıların yazıları pek karışık ve çarpıktır. Japonya’da bu fikir ilerliyor: Eğer uzak şarkın bu uzak diyarında bu ıslahat henüz husul sahasına çıkmamışsa bunun sebebi orada Mustafa Kemal gibi metin ve kuvvetli bir adamın bulunmamasıdır. Bu büyük zatın cesareti, sebatı gerçekten takdir ve hayreti celp etmektir. O uzak memleketlerde yakın vakitten beri inkılap olacaktır. Bunun da şerefi ilk teşebbüste bulunan Türkiye’ye ve onun reisine aittir, çünkü yol istida açan ve gösteren odur.”⁶¹

Sofya’da çıkan “Svobodna Reç” adlı gazete, Türk Harf Devrimini, “Mustafa Kemal Paşa’nın dev reformlarının en yenisi” olarak alkışlıyordu ve şunları yazıyordu: “1 Aralıktan (1928) sonra Türkçe bütün gazeteler, dergiler, kitaplar ve her türlü yayınlar Lâtin harfleriyle basılacak... Şimdiden bu alfabenin bütün Türkiye’de kullanıldığı görülüyor. İstasyonlarda, trenlerde, tramvaylarda, sinemalarda ve genel olarak bütün günlük yaşamda yalnız Lâtin harfleri kullanılıyor. Arap alfabesinin kullanılması sona erdi...” Bu, Mustafa Kemal Paşa’nın dev reformlarından en yenisidir. Bundan üç ay kadar önce Türkiye Cumhurbaşkanı, o güne kadar kullanılmakta olan Arap harflerinin son derece elverişsiz, öğrenilmesi pek zor ve Türk dilinin ses özelliklerini karşılamaktan uzak olduğunu açıkladı. O alfabe, çağdaş bir dilin yazısı olmaktan çok, bir çeşit

⁶⁰ *Vakit*, 25 Teşrinevvel 1928, s.1; *Milliyet*, 25 Teşrinevvel 1928, s.1, s.2; *Cumhuriyet*, 16 Teşrisani 1928, s.1.

⁶¹ *İkdam*, 1 Teşrinevvel 1928, s.1; Şimşir, Türk Yazı Devrimi, a.g.e., s. 291.

stenoydu. Gramer kolay ve sade olmasına karşın, Türkçe öğrenmek Türkler için bile zordu. Yabancılar için ise hemen hemen olanaksızdı. Mustafa Kemal, reformcu düşüncesini birdenbire uygulamaya karar verdi. Lâtin alfabesinin alınması olanaklarını incelemek üzere çabucak bir komisyon kuruldu. Başlangıçta, Lâtin alfabesine adım adım geçilmesi düşünülüyordu... Beş yıllık bir geçiş süresi öngörülüyordu. Daha sonra bu süre üç yıla indirildi. En sonunda Mustafa Kemal, üç yıllık bir zamanın da gerekmediğini düşündü. Yeni alfabe için hemen uygulamaya karar verdi. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1 Kasım'daki ilk oturumunda alfabe yasası oylandı. Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanlığı lojasından görüşmeleri izliyordu. mebuslar oybirliğiyle Lâtin alfabesini kabul ettiler. Başka türlü de beklenemezdi. Gazi Mustafa Kemal, yasanın kabul edilmesini ısrarla istiyordu. "23 Lâtin harfinden oluşturulan yeni Türk alfabesi 28 harflidir. Türk dilinin bütün seslerini karşılamaktadır. Türkçe büyük ölçüde sadeleşmiş oluyor. Türkçe öğrenmek, Türk çocukları için olduğu gibi yabancılar için de kolaylaşacaktır. Türkçeyi konuşabilen, ama karışık alfabesi yüzünden okuyamayan Türkiye'deki bütün yabancılar, birdenbire Türkçe gazeteleri ve öteki yayınları okuyabilecek duruma geleceklerdir. Türkçe bilmeyen yabancılar da yeni alfabenin yardımıyla daha kolay öğrenebilecekler. Buna karşılık, şimdiye kadar eski Arap alfabesini kullanmaya alışmış Türkler, yeni alfabe öğreninceye ve ona alışmaya kadar ciddi güçlüklerle karşılaşacaklardır. Şu günlerde Türkiye'de Türklerin, bir yabancıyı durdurup ona bir tabelâyı, yazıyı, adresi ay da bir tramvayın nereye gittiğini sordukları oluyor. Üç ay öncesine kadar aynı şeyleri yabancılar Türklere soruyorlardı. Çocuklar ile hiç okuma yazma bilmeyenler, yetişkinlerden daha kolay yeni yazıyı öğrenip sindirebileceklerdir. Yetişkinler ise yeni alfabe öğrenmeden önce eski alfabe unutmak durumundadırlar. Şimdi büyük küçük bütün devlet görevlileri, profesörler, öğretmenler, yazarlar, tacirler hepsi yeni yazıyı öğrenmeye çalışıyor. Yarın yeni yazıyı öğretecek olan öğretmenler bunu önce kendileri öğrenmek zorunda. Bütün okullarda, yeni alfabenin öğrenilmesine daha çok zaman ayırmak için öteki derslerin saatleri azaltıldı. En büyük güçlük, Türkiye'de yeni yazıyı öğretecek öğretmenlerin yetersizliğidir. Basın yeni yazıya geçti. Ama yakında gazetelerin sürümü ister istemez düşecektir. Ticaret işlemlerinde,

mahkemelere özel ve sosyal yaşamda büyük karışıklıklar olacaktır. "Alfabe reformu", bir başka reformu da ardından getirecektir. Bu da Türk dilindeki pek çok Arap ve Fars sözcüklerinin ayıklanması reformu olacaktır. Bu yabancı sözcükler yeni alfabeyle kolay kolay yazılıp okunamayacaklardır. Yakında dil reformuna da gidileceği anlaşılıyor. Bu sorunu incelemekle görevli özel bir komisyon çalışmalarına başladı bile. Çocuklara bunca eziyet veren eski Arap harfleri ile rakamlarına birkaç ay sonra Türkiye'nin hiçbir yerinde artık rastlanmayacak. Avrupa halklarının çoğunun kullandığı alfabeyle benzer bir alfabeti olacak Türkiye'nin. Başlangıcı güç olacak, ama birkaç yıl sonra sonuçların iyi olacağı kuşkusuzdur."

Bulgar Gazeteci Nelia Pavlova, 1929 yılında Türkiye'ye seyahatinde, Harf Devriminin ilk sonuçlarını görmüş ve o dönemki Maarif vekili Cemal Hüsnü (Taray) ile görüşmüştür. İzlenimlerini Sofya'da çıkan Zname gazetesinde "Yeni Türkiye'de" başlıklı bir dizi yazı yayınlarak aktarmıştır. Türkiye seyahatiyle ilgili anılarını şöyle anlatmaktadır: "Türk çocukları "yurt sevgisiyle, özgürce yetişmektedirler." Yarınlarına güvenle bakmaktadırlar. Bu manzara insan duygulandırıyor. hiçbir zaman unutmayacağım..."

Ankara'da Bulgaristan Elçiliğinde bulunan Todor Pavlov, La Bulgarie gazetesinde "Mustafa Kemal Paşa'nın Reformcu eseri" başlıklı makalesinde şunları yazmıştır : "Lâtin alfabesinin alınması, eğitimdeki etkileri bakımından, reformların en önemlilerinden biridir. Türk dilinin fonetik ilkelerine uygun olan Lâtin alfabesi, öğrenilmesi güç olan Arap alfabesinin yerine geçti, bütün halk katlarının okuma yazma öğrenmelerini kolaylaştırdı. Özel bir yasa, halka yeni alfabeyle öğretmek için 45 yaşına kadar olan herkesi gece kurslarına gitmek zorunda tutuyor. Aynı zamanda, Türkçe'yi sayısız Arap ve Fars sözcüklerinden arındırma işiyle görevli özel bir komisyon kuruldu. Bu, uzun soluklu bir çalışmadır...Mustafa Kemal'in işi henüz bitmiş değil... Ama şimdiye kadar yaptıklarıyla, Türk halkının kendiliğinden ona verdiği "Gazi" ve "halâskâr" ünvanlarını çoktan hak etmiş bulunmaktadır."⁶²

⁶²Şimşir, Türk Yazı Devrimi, a.g.e., s. 291-294.

Bulgaristan'da gazeteci Stefan Danef, "Ankara, Siyasilerin Kabesi" adlı makalesinde şunlara değinmektedir: "Bir mucize gibi hakikat olmuş binbir gece masalı. Eski Ankara'nın surları altında vaz'ı sahne edilmiş bir Holivut sahnesi. Anadolu steplerinin ortasında ve tam göbeğinde yalnız birkaç sene zarfında şarkın en modern şehri doğmuş, Hıristiyanlar tavaf için Kudüs, Müslümanlar Kabeye gidiyorlar.devlet ricali ve siyasiler ise mukaddes bir köşe almak üzere Ankara'yı intihap etmelidirler. Çünkü hakiki bir devlet recülünün ne yapabileceğini ancak orada görebileceklerdir. "Yeni Hayat"a davet olunan bir milletin mevcudiyetinden ve gizli kalan bütün kuvvetlerinden istifade edilecek yeni bir Türkiye vücuda getirilmiştir. tek bir savfetle bütün eskilikler, hurafeler, bahaneler ve bütün bir mazi tasfiye olunmuş ve yeni yola girilmiştir. Medeniyet ve müsalemekkar bir terakki yolu.

Büyük asker, milletinin hürriyet ve istiklalini temin edince tarihin kaydetmediği bir ibda ve imara belli hayat etmek üzere derhal elinden kılıcı attı. Bu imarın eserini biz Ankara'da gördük. Yalnız zarif binalarda ve Türk milletin iktisadi istiklalini temin eden birçok demiryollarında değil, tarzı mesaide; gençliğin talim ve terbiyesinde, ziraatte, sanayi ve nefisede hulasa hayatın bilcümle sahalarında tatbik edilen modern sistemlerde gördük. Ankara'yı görmeyen, Türkiye'yi tanımamıştır ve onun hakkında idarei kelam hakkına malik değildir. Bir mabette bir kimse ne gibi hislerle mütehassis olursa Türkiye'nin yeni payiahtını gören bir insan da aynı hisleri duyar. Ankara'nın, ricali devlet ve siyasiler için bir mabet olması hazımdır ve olacaktır. Gelip halaskarına Türk Milletine Gazi ünvanını verdi. Bu askerin ünvanıdır. eski Ankara'nın duvarları altında mucize yaratan ve tarihinin büyük inkılapçı ve tecülü devlet olarak kaydedeceği adama ne unvan verileceğini bilmiyorum."⁶³

Balkan konferansları sebebiyle İstanbul'a gelen Bulgar gazeteci Vaneva, İnkılâbın Türk kadınları üzerindeki tesirini şu şekilde aktarmıştır: "Dünya kadınlarının içinde en mağdur bir vaziyette olan kız kardeşimiz Türk Kadını da birdenbire zincirlerin koptuğunu ve harem kafeslerinin kırıldığını gördü. Fakat itiraf etmelidir ki bu pek kolay kazanılmış bir muvaffakiyet oldu;

⁶³ *Vakit*, 7 Teşrisani 1931, s.1, 2.

Çünkü Türk kadını, hürriyet ve müsavatını mücadele ile değil yeni Türkiye'nin banisinden bir yadigar olarak aldı. Balkan Konferansı, bana Türk kadınlarını yakında görmek ve onlarla görüşmek imkanını verdi. Türk kadını, hürriyetini kendi mücadelesi sayesinde kazanmamış olmakla beraber pek oldukları dereceye bu kadar kısa bir müddet içinde erişebildiği için güne iftihar edebilir. Dünyada her kadının vasıl olmak istediği gayeye Türk Kadını vasıl olmuştur. Fakat hiç şüphesiz bununla vazifesi bitmiş olmuyor, bilakis bazı mecburiyetler ve vazife altına giriyor. Bilhassa vatana karşı olan vazife bunların en başında geliyor. Faraza, Türk Kadını artık memleketin sulhu terakki ve ihyası uğrunda geceli gündüzlü çalışmaya mecburdur. Ve işte ancak o zamandır ki Türk kadını da müsterih bir vicdan, ve gururla yükselmiş bir alınla yalnız hedefine vasıl olduğunu değil kendi vazifesini de tamamı ile yaptığını iddia edebilir."⁶⁴

Bununla birlikte, Bulgaristan Kamuoyunda Türk inkılâbı tanıtıcı Mustafa Kemal ve Yeni Türkiye ve Türk Edebiyatı ile ilgili yazılar neşredilmiştir. En ünlü Türk yazarlarının eserleri Bulgarca'ya çevrilmişti. Bunlar arasında Halide Edip'in "Ateşten Gömlek", "Vurun Kahpeye" Sofya'da çıkan Svobodna Rec Gazetesinde, Bulgar yazar Anna Kamenova'nın Halide Edip'in edebi kişiliği konusundaki makalelerinde yayınlamaktadır: "Genç Türkiye'nin kurucuları arasında bir kadın uzun süreden beri seçkin bir yere sahip bulunmaktadır. Bu enerjik ve spirituelle kadına George Sand adını vermek yerinde olur. Yeni Türk edebiyatını çok sayıda okuyucusu olan ve beğeni kazanmış sayısız romanla zenginleştirmiştir. Halide Edip, Türk kadınının kültürel bağımsızlığını kazanması yolunda gönülden mücadele verenlerin başında gelir."

Nakovalniya, adlı edebiyat ve bilim dergisi, 1926'da çıkan bir sayısında, yazar Dimitar Poljanov, Tefik Fikret'i okurlarına tanıtmıştır. Yazar makalesinde: "Tefik Fikret'in şiiri Victor Hugo'yu anımsatır. Şiir, büyük bir insan sevgisini ve merhametinin izlerini taşımaktadır. Mısralar zengin ve ahenklidir. Tefik Fikret Türk şairleri arasında şüphesiz ilk sırayı alır."

Vestnikna Zanata gazetesi, 1926 yılının sonlarına doğru, Türk kadınıyla ilgili, bir makale yayımlamıştır. Damyon Kalfov'un "Edebiyat ve Sanat Dallarında

⁶⁴ *Vakit*, 16 Teşrisani 1931, s.7.

Türk Kadını” adlı makalesinde şunları yazmıştır : “Edebiyat dünyasında kadının en ünlü temsilcisi Halide Edip’tir. Kendisi yurt severlik duygularının işlendiği çok sayıda romanın yazarıdır... Aynı zamanda eski rejimde ve Cumhuriyetin ilanından sonra ülkenin sosyal ve siyasi hayatında rol almış ilk Türk kadınıdır. Her zaman kültürel kadın örgütlerinin başında olmuştur... Halide Edip’ten sonra Türk okuru tarafından çok beğenilen bir romanın yazarı olan Suat Derviş’de anmak yerinde olur.”

Nakovalniya Dergisinde, Nazım Hikmet’in şiirleri Sviştov’lu Ziya Izmailov ve Nida Gimzou tarafından Bulgarcaya çevrilmiştir. Ayrıca Reşat Nuri Güntekin’in “Çalığışu” romanı, Nisan 1931’den itibaren Boris Açkov tarafından yapılan çeviriyle, Zora Gazetesinde yayınlanmıştır.⁶⁵

Gelişen süreçte, Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ve Mustafa Kemal Atatürk’ün radikal reformcu ve devrimci davası Bulgar ilgisinin doğal odağı oldu.⁶⁶ Bu çerçevede, Bulgaristan’da Türk inkılâbını derinlemesine inceleyen isim, Stefan Savor Bobçev olmuştur. Bobçev, Türk Tarihi, kültürü ve Türk dil alanında, Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuyla Türk toplumunun gelişiminde ne kadar derin bir dönüşümün başladığını sezen ve anlayan ilk Bulgar Bilginlerinden biridir.⁶⁷

Bobçev, Yeni Türkiye ile ilgili, “Kemalist girişimlerinin başarısının talih anahtarları Mustafa Kemal’in görüşlerindedir. Türk’ün gerçek ulus ve kuvvetleri Anadolu’da saklı olduğu inanışındadır. İşte bu saklı görüşleri, ilhamı patriotizmiyle Atatürk canlandırıp alevlendirebildi ve böylece Osmanlı İmparatorluğunun küllerinden Anka Kuşu gibi yeni bir Türkiye’yi, Türkiye Cumhuriyetini yükseltebildi. “Saltanatı ile Hilafeti”, Türk ruhunu boğan ve yalancı yöne götüren hainlik kuruluşları” olarak nitelendirip o zamanın Türk Cumhuriyeti artık tamamıyla milliyetçi ve laik olduğuna vurgulanmaktaydı. Artık tek bir

⁶⁵ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 140-142.

⁶⁶ Ioardinka Bibina, “Bulgar Siyasi ve Kültür Alanında Atatürk’ün Düşünceleri”, **4. Uluslararası Atatürk Kongresi, 25-29 Ekim 1999**, Kazakistan, Ankara Araştırma Merkezi, c.2, 2000, s. 1019; Hayriye S. Yenisoy, “Atatürk ve Bulgaristan”, **III. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 3-6 Ekim 1995**, Gazi Magusa, Atatürk Kültür Merkezi, c.I, Ankara 1998, s. 183.

⁶⁷ İbrahim Tatarlı, “Atatürk ve Reformlarının Bulgaristan’da Değerlendirilmesi Üstüne”, **X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 22-26 Eylül 1986**, VI. cilt, TTK Yay., Ankara 1994, s. 2820.

Türkiye, tek bir Türk Cumhuriyeti, tek bir Türkü var ve o sadece Türklüğün gelişmesine, kuvvetlendirmesine, yetiştirilmesine geniş imkanı tanır.”⁶⁸

Bir diğer isim, İvan Georgiov Altınov’dur. Altınov, “Doğu ve Yeni Türkiye” adlı kitabında, Atatürk ve Reformları hakkında şunları yazmaktadır: “Türkiye’nin kurtarıcısı, Büyük Petro gibi, karanlıkların perdesini yırttı ve buyruklarını memlekete duyurdu. Birkaç saat içerisinde tam üç asır süresince reformlar alanında yapılanların hepsini geçen kararlar alındı. Böylelikle Türkiye’nin toplumsal dönüşümlerinde son büyük olay da tamamlandı.”⁶⁹

Türk-Bulgar Dostluk Cemiyeti Başkanı, Sofya Üniversitesi Hukuk Profesörü Petko Hristov Stayonov, Türkiye Cumhuriyetindeki reformları büyük bir tarihî olay olarak değerlendirmiştir. İki ülke arasındaki ticari, iktisadi ve kültürel ilişkilere büyük önem vermiştir. 1930 yılında yeni Türk Alfabetisiyle hazırlanan “Türkçe-Bulgar Sözlük”te yazdığı önsözde şunları anlatmaktadır : “Türklerin komşularından biz, Bulgarlardan daha çok kimse Türkçe’yi bilmez ve Türk halkını daha iyi tanımaz ve yazılı olarak dillerini öğrenmekle biz, büyük kültür ve iktisadi önem olan bir dava uygulamaktayız.”⁷⁰

Bir başka Bulgar yazar da, Paraşkev Paruşev’dir. Sofya Üniversitesi Türk Filolojisinden mezun olan Paruşev, Bulgaristan’da Türkçe basılmış “Türk hikaye Antolojisi”ni düzenlemiştir. Bundan başka “Günümüzün Türk Hikayeleri” kitabının derleyicisi olan Paruşev’in iki eseri, “Atatürk⁷¹ ve “Atatürk, Demokrat Diktatör” adlı kitaplarıdır. “Atatürk, Demokrat Diktatör” adlı eserinin önsözünde: “Atatürk, sırf kendisini idarenin başına getirmek, sultanın yerine geçmek için mücadele etmemiştir. Tarihin gelişmesinden doğru teşhisler çıkararak bütün kabiliyet, ihtiras ve hatta hayatını mücadeleye adanmış Mustafa Kemal, Türk halkını Osmanlı ortaçağ koşullarının boyunduruğundan kurtarıp, muasır medeniyet seviyesine ulaşmak istemiştir. Atatürk, Türk halkına bugünün dünyasında layık bir yer aramış, yani Türk halkının yükselişini öteki halklarının yükselişiyle elele yürümesini inermiştir. Atatürk geleceğe dönük, ilericiliğe ve

⁶⁸ Bibina, *a.g.m.*, s. 1024, Bobçev’in Türk İnkılâbıyla ilgili yapıtları için bkz. Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 142.

⁶⁹ Tatarlı, *a.g.m.*, s. 2835.

⁷⁰ Yenisoy, *a.g.m.*, s. 186.

⁷¹ Paraşkev Paruşev, *Atatürk*, Çev. N. Yılmaer, İstanbul 1981.

gelişmeye bağlı bir devlet adamıdır. Atatürk, Balkanlarda olsun, Avrupa'da olsun barış ve dostluk içinde yan yana yaşama ve işbirliğinde çalışma müjdecisidir.”⁷²

Bulgar bilim adamlarının Türkiye'ye yakın ilgisi sonucunda ,Türkoloji 'ye ve Türkolog yetiştirilmesine önem vermişlerdir. Bu bağlamda, Dimitr Gadjanov, 1909-1935 yılları arasında Sofya Üniversitesinde Osmanlıca daha sonra da Türkçe dersleri vermiştir. Diğer bir isim de, Stoyan Tilkov, aynı üniversitede Türkçe okutmanı olarak görev yapmıştır.⁷³

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Burof, Akşam Gazetesi yazarlarından İsmet Mehmed'le röportajında Türk inkılâbını şöyle ifadelendirmiştir: “Türkiye'de malik olan inkılap, Türkiye'nin büyük kabiliyete malik olduklarını gösterdi.”⁷⁴

Bulgaristan İstanbul Konsolosu Atanas Yaranov, 28 Nisan 1926 tarihli raporunda Türk reformu ile ilgili şunlara değinmektedir: “Hükümet kendi devrimci politikasını şimdi korkmadan ve şüphelenmeden yürütebilir. Bu devrimleri tamamiyle yalnız, kadınlar ve gençler değil, daha öteki kuşaklardan öğrenim ve öğretim görmüş bütün Türkler tarafından desteklenir... Devrimler belli bir süre içinde köklenirse, ondan sonra ne halifelik, ne şeriat mahkemeleri, ne çok evlilik, ne erkeklerin fesleri, ne de kadınların çarşafı artık hiç kimsenin aklına gelebilecektir.”⁷⁵

Milletvekili ve Ziraat Bakanı olan Grigor Vasilev, Atatürk için şunları söylemektedir: “Türk milletine, yeni nesillere daha kolay gelişebilmeleri ve medeniyetleşebilmeleri için sadece daha iyi bir fırsat sağlanmamıştı, bundan başka kültür haklarına, Avrupa haklarına daha kolayca Türk Diline ve Türk Kültürüne yaklaşma imkanını verdiği, Türklerin son 10 asır tarihinde ne varsa, onu daha kolayca araştırmak ve ona yaklaşmak olanağı verdiği kanısındaydı.” Bulgar Diplomatı, Yanko Perev, Türk parlamentosunda 17 hanım vekillerinin

⁷² Paraşkev Paruşev, *Atatürk, Demokrat Diktatör*, Çev. Naime Yılmaer, İstanbul 1972.

⁷³ Hasan Eren, *Türklük Bilimi Sözlüğü, 1. Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1998, s.160-161.

⁷⁴ *Akşam*, 5 Eylül 1925, s.3.

⁷⁵ S. Velikov - D. Vasileva, “Bulgar Diplomatları Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk ve Devrimleri”, *XI. Türk Tarih Kongresinden ayrı basım*, TTK Yay.,Ankara 1994, s. 2584.

bulunmasını teorik ve pratik tecrübeye sahip, yabancı dilleri bilir, öğretim veya diğer toplumsal kuruluşların yöneticileriydiler ve vatandaşların itibarını kazanmıştır.”⁷⁶ Bulgar liberallerinin Başkanı Stalef şunları söylemiştir: “Söylemeğe mecburum ki, bizim için yeni Türkiye yalnız ıslahat mücadeleleri ile değil aynı zamanda sulh muahedesi ile mağlup milletlere tahmil edilen büyük haksızlıkların bertaraf edilmesi yolunda oynamış ve oynamakta bulunmuş olduğu büyük ve tarihi rol itibari ile şayani tetkik bir misaldir. Başında büyük inkılapçı Gazi Mustafa Kemal olduğu halde, yeni Türkiye’ye muahedelerin yeninde tetkiki ve mağlup milletler vaziyetinin tehviri hususundaki asil ve imanı mücadelelerin piştar adettiğimi söylersem mübalağa ettiğimi zannetmeyiniz.”⁷⁷

Bulgar devlet yönetimi yetkililerin “Mustafa Kemal ve Eylemine” bakışına yukarıda değindiklerimize paralel olmakla birlikte çelişkili yönleri söz konusudur. Ancak, devlet politikası ve devleti yöneten idari kısım Türk inkılâbı ve yeni Türkiye’ye olumlu ve takdire şayan sözleri sarfedilerek Türkiye’ye hoş ve dost görünmeye çalışılarak etkilemek istenmiştir. Bu bağlamda, “Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı basın Müdürlüğü tarafından Bulgaristan’da yabancı propagandanın önlenmesi hakkında hazırlanan (23 Nisan 1934) komisyon raporunda görüyoruz.

I. İdarî yönden önlemler

1. Türk nüfusunun tedricen göç etmesi engellenmesin.
2. Türkiye’den gelen siyasî mültecilerin anti Kemalist faaliyetlerini gerçekleştirmelerine izin verilsin. Bu arada Türkiye’ye yönelik açık bir şekilde faaliyet ve konuşmalarda bulunanlar gönderilmesin.
3. “Turan” cemiyetleri, genelde beden eğitimi teşkilatları olmalarından dolayı, 10.03.1931 tarihli Beden Eğitimi Kanunu hükümlerine tabi tutulsunlar. Bu kanuna göre, beden eğitimi alanında çalışan tüm okul dışı teşkilatlar, beden eğitimine ilişkin devlet programını kabul ve tatbik etmeye mecburdurlar. Kanunda belirtildiği gibi, beden eğitiminin amacı, inanç ve milliyet farkı gözetilmeksizin, tüm Bulgar gençlerinin bedenî ve ahlakî gücünü geliştirmek ve

⁷⁶ Bibina, *a.g.m.*, s. 1025, 1028.

⁷⁷ *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1930, s.3.

pekiştirmektir. Beden eğitimi kanununun 13. maddenin 2. fıkrasında şöyle denilmektedir:

“Beden eğitimine ilişkin tüm benzer cemiyetlerin, sadece bir federasyona üye olmaları zorunludur.” Bu yasa hükmünce millî şubeler olarak “Turan” cemiyetleri futbol, jimnastik, turistik gibi cemiyetlere katılmaya davet edilsin. Böylece beden eğitimi hakkında devlet programı ile Turan Cemiyetleri programlarının birleştirilmesi sağlansın.

Beden eğitiminin müşterek teşkilatlarına girmek Türk gençliğini alakadar eder. Çünkü kanununun 14. maddesi, 5 sene sürekli üye olanlar ve yaşı 15’in üstünde olan gençlere ayrıcalıklar vermektedir. Bu önlemin şüpheli davet etmemesi ve Türkiye devleti ile muhtemel sıkıntılar yaratmaması için, programların eşitleştirilmesi ve teşkilatlanma hayatının uyumluluğu inisiyatifinin, Spor, Yiğit ve Turistik Cemiyetleri Birliği tarafından ortaya atılması daha uygun olur. Beden Eğitimi kanununa belirli süre içerisinde uymayan teşkilatlar dağıtılsınlar. Kanunun hükümlerine uygun olarak, beden eğitiminin yönetimi ve kontrolü federasyon tarafından yürütülsün.

4. Türk azınlığın sayıca çok olmasına rağmen, devlet ve toplumsal hizmetlerin hiçbirinden yararlanamadıkları hakkında yabancı basında yanık bulan şikayetleri ortadan kaldırmak için, ülkenin iç kısımlarında muhafızlık v.s gibi bazı önemsiz devlet hizmetlerine Türk kökenli kişiler tayin edilsin.

5. Çeşitli bahaneler ileri sürerek köylere giden ve propaganda yapan bazı hoca ve şüpheli şahısların Türk nüfusu ile meskun kazalarda dolaşmaları asgarî derecede sınırlandırılınsın ya da yasaklansın.

6. Şahsî ve toplumsal güvenliğe yönelik cinayetlerin azaltılması için kanun tedricen tatbik edilerek, savaş zamanından kalan silahları olduğu tespit edilen Türk halkı silahsızlaştırılınsın.

7. Türk konsoloslugu ve elçiliğindeki memurların faaliyet ve hareketleri yakından takip edilsin. Türk merkezlerini ziyaret edenler ve ziyaret nedenleri basında belirtilsin.

8. Hükümet organlarının Türk Kemalistlerine iyi duygular besledikleri ve himaye ettiklerine dair Türk halkı arasında yayılan intibaları bozmak amacıyla, çeşitli resmî kabullere ve halk törenlerine Müslüman dinî kurum ve cemaatlerinin temsilcilerinin davet edilmesi konusunda askerî ve idarî yetkililere talimat verilsin.

9. İslâm dininin korunmasına ilişkin en ciddî talimatlar verilsin. Türklerin dinî duygularına dokunacak ve incitecek nitelikteki provokasyonlara yer verilmesin ve cami, mezarlık, tekke vs. gibi ibadet yerlerine tam saygı gösterilsin. Hükümet organlarının uyumlu ve düzenli faaliyetleri ile Türk halkı arasında, onun dinî serbestisinin himaye edildiği ve Kemalist ajanlarının tehditlerine karşı devlet tarafından korunduğu intibayı uyandırılınsın.

10. Kemalist propagandayı durdurmak için politikanın koşul ve gerekleri doğrultusunda tüm diğer idarî önlemler alınsın.

II. Basın propagandası ve Kemalist basına karşı önlemler:

1. Çarlıkta çıkan Türk basını üzerinde tesirli, daimî ve düzenli bir kontrol sağlansın ve Türk gazetelerini takip edecek özel bir memur görevlendirilsin.

2. Devlete karşı temayülü olduğu şüphe edilen ve milliyetçi duyguların teşvikine yönelik her makalenin tespitinde en ciddî cezalara gidilsin ve duruma göre, devleti koruma kanununda öngörülen gazetenin belirli sayısına el konulmasının yanı sıra kapatılması gibi önlemler alınsın.

3. Kemalizm ve ajanlarına karşı mücadele eden Türk gazetelerine malî yardımda bulunulsun.

4. Geniş Türk kitlelerinin anlayışına ve çağdaş basın kurallarına uygun olarak idare edilecek ve devletten malî yardım olarak desteklenecek ciddî bir Türk gazetesinin çıkarılması ile yaygınlaştırılması meselesi araştırılınsın. Bu gazete geniş Türk kitlelerinin fikrî lideri ve muhabiri olarak hizmette bulunsun ve Kemalist propagandasına karşı sistemli bir mücadele başlatsın. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için iyi yetiştirilmiş ve Türk halkı arasına iyi bilinen bir kişi gazetenin yönetimi ile görevlendirilsin.

5. Kemalist gazetelerin redaktörlerini tarafımıza çekmeğe teşebbüs edilsin ve bununla beraber bunların faaliyetleri ve bağlantıları devlet tarafından yakından takip edildiği ve devlete karşı her hain davranışın ortaya çıkışında kişilerin tereddütsüz olarak cezalandırılacağı telkin edilsin.

III.Okullar hakkında alınan önlemler:

1. Türk öğretmenleri, devlete karşı zararlı propaganda yapan unsurlardan tedricen temizlensin ve bu amaca yönelik tüm metotlara başvurularak gerekenler yapılsın. Özel Türk okullarında öğretmen tayin sistemi değiştirilsin ve millî eğitim kanununun 70. maddesi hükmü uygulansın.

2. Türkiye’de öğrenimlerini tamamlayanlara ve özellikle Bulgar vatandaşı olup Edirne ve İstanbul’da pedagoji okullarından burslu olarak mezun olan ve Bulgaristan’a dönüşlerinden sonra 8 yıl öğretmenlik yapma mecburiyeti ile yükümlü olan Türklerin öğretmenlik yapmalarına müsaade edilmesin.

3. “Muallimler Birliği” adlı Türk öğretmenler birliğinin faaliyetlerini engellemek için uygun önlemler alınsın.

4. Müfettişliğe Türk dilini iyi bilen bir kişi tayin edilerek Türk okullarında bir müfettişlik kurulsun.

5. Türk okullarına öğretimin hangi kitaplar ile yapıldığı okul müfettişleri tarafından büyük bir dikkatle takip edilsin ve eğer öğretim Millî Eğitim bakanlığı tarafından onaylanmamış kitaplar ile yapılıyorsa okul yönetimlerinin dağıtılması, öğretmenlik haklarının yasaklanması ve okulların kapatılması gibi ciddi cezalar uygulansın.

6. Çarlıktaki Türk halkının büyük bir çoğunluğunun isteğine uygun olarak, Türk okullarında öğretim Arap alfabesiyle yapılsın. Bu isteğin yerine getirilmesi ve Türkiye’nin, böyle bir önlemin hükümet tarafından yapıldığı şüphesini uyandırmamak için tüm müftülükler ve Müslüman belediyelerin idarelerini Kemalist unsurlardan temizledikten sonra, Başmüftünün yardımıyla okullarda Arap alfabesi ile öğretime devam edilmesi isteğini teyit etmek üzere Türk belediyeleri de davet edilsin.

7. Boşalan yerlere öğretmenlerin tayini sırasında, dikkat edilecek koşullar: Türk ilkokullarında öğretmenlik :

- a) Devlet sınavına girenler;
- b) Şumnu'da devlet Türk pedagoji okulunu bitirenler;
- c) Şumnu'da Nüvvab medresesinden mezun olanlar

Bu koşullara uymayan adayların alınmaması ve Çarlığın dışındaki okulları bitirenlerin olması durumunda bu tür adayların evrakları sorunu çözmek üzere Millî Eğitim Bakanlığı'na gönderilsin.

8. Türk öğretmenlerin öğretmenlik sertifikaları okul müfettişleri tarafından en dikkatli bir şekilde incelensin. Çünkü öğretmenlik sertifikası olmayan yada sahtesini kullanan şahısların öğretmenlik yaptıkları tespit edilmiştir.

9. Türk öğretmenlerin bilgilerini tazelemek üzere yaz tatili kursları düzenlensin ve onlarla direkt bağlantıya geçilsin ki, bu şekilde öğretmenlerin güvenilirliği kontrol altında tutulsun.

IV. Dini yönden önlemler

1. Başmüftü ve Müslüman ruhanîlerinin hak ve yetkileri artırılsın.

2. Başmüftü, seçim ile değil, Çarın buyruğu ile Dışişleri Bakanı tarafından tayin edilsin

3. Müslüman dinî cemaatlerinin bütçe fazlasından ve her vakıf gelirinden %4 oranında kesintilerden oluşan müşterek Müslüman fonu desteklensin. Söz konusu fondan, antikemalist gazetelere mali yardım yapılsın. Şumnu'da Nüvvab medresesinin yeterli seviyeye yükseltilmesi gibi manevî eğitim hedeflerine yönelik kullanılsın.

4. Mahallî din adamları, parti üyesi kişilerin öneri ve baskısı ile değil, Başmüftü tarafından tayin edilsin.

5. Yeni kurulan "Müslüman Birliği" cemiyeti maddî ve manevî olarak desteklensin.

6. Balkanlar'da İslamiyetin manevi eğitim merkezi olacak "Medresetü'n Nüvvab" adlı dinî okul gıptaya layık bir seviyeye yükseltilsin. Bu amaca yönelik, İslam dünyasında bilinen bazı ileri gelen din adamlarının öğretmen olarak buraya gelmesi sağlansın.

7. Bu okulu bitiren öğretmen, şeriat sekreteri, müftü, müftü vekili ve din görevlisi gibi hizmetlere tercihen tayin edilsinler.

8. Hükûmetin, Kemalist ajanları olduğu yönünde bilgi aldığı tüm müftü, müftü vekilleri ve şeriat sekreterleri azledilsin.

9. Müslüman dinî cemaatlerinin başkanları yerli Müslüman kişilerden olsun.

10. Özel Türk okullarından din öğretiminin kontrolü Başmüftü ile tarafından salahiyet verdiği kişilerce yapılsın.

11. Din öğretimi kitapları Bulgaristan'da basılsın ve Başmüftü tarafından onaylansın.

12. Tamamen dinî mahiyette olan bir derginin yayınlanması desteklensin. Aynı zamanda Başmüftü vasıtasıyla, Pomaklara tahsis edilmek üzere, milliyetçilik konularını da içeren Bulgarca bir İslam-dinî dergisi yayınlansın.

13. Başmüftü ilham verecek ve devletin yüce çıkarları doğrultusunda yönlendirecek, sosyal durumu iyi bir seviyede olan ve gerekli hazırlık ve tecrübeye sahip bir Bulgar Başmüftülükte görevlendirilsin.

14. Düzenli ve sık sık yaptığı geziler sırasında uygun konuşmalar yaparak,tabileri ile nüfuzu altındaki Müslüman cemaati arasında yakın bağlantılar kurması yönünde Baş müftüye talimatlar verilsin. Bunun neticesinde Baş müftünün otoritesi artacak, müessesenin prestiji de yükselecek ve büyük bir ölçüde Kemalist propagandası tesirsiz bırakılacaktır.

15. Daimî komite, Müslümanların dinî çıkarları ile ilgili önemli meseleler hakkında kararlarını almadan önce, Baş müftünün görüşüne başvurunsun.

Komisyonu göre, yalnız mücadele için önlemleri ortaya koymakla yetinmek ve bu önlemlerin ne surette tatbik ve kontrol edileceği meselesine çözüm getirmeksizin, görev tamamlanmış olamaz. Komisyon, hazırlanmış olan planın bir daimî komitenin idare ve kontrolünde bulunması gerektiği görüşündedir. Bu daimî komitede yer alacaklar şunlardır: İçişleri ve Millî ve Sağlık Bakanlığı'nın genel sekreteri, Millî Eğitim bakanlığı'nın genel sekreteri, Emniyet Müdürü, Genel Kurmay Başkanlığın'dan bir temsilci, Dışışleri Bakanlığın'dan Dinişleri bölümünün müdürü, Dışışleri Bakanlığı'ndan bir sekreter.

Komite düzenli olarak belirli tarihlerde her ay toplanacaktır ve hizmetinde bulunacak çeşitli kuruluşlar ve daire şubelerinden alınan bilgiler yoluyla yada İçişleri Bakanlığı müfettişlerinin ihbarları ile planın tatbiki konusunda ortaya konmuş tüm sorular incelenecektir. Bilgilerin dikkatli bir şekilde incelenmesinden sonra ve komisyonca çizilen genel talimatlar doğrultusunda alınan komite kararları ilgili devlet kurumları tarafından yerine getirilecektir. Komite, kararların gerçekten yerine getirilip getirilmediğini kontrol etme hakkına daima sahip olacaktır. Komite kararlarının uygulanmasının mecburî kılınmaları için, komitenin Bakanlar kurulunu bilgi ve onayı doğrultusunda kurulması gerekmektedir.

Azınlıklar ve yabancı propagandalar hakkında devlet politikasının istikametine yeni yön vermek gerektiği gibi önemli sorunların çözümü özel olarak toplanacak olan genel komisyon tarafından ele alınacaktır.

Doğrudan kontrolü yerinde gerçekleştirecek ve müşterek hedef etrafında tüm daireleri uzlaştıracak bir organın kurulması komisyonca son derece önemli görülmektedir. Bundan dolayı, Rodop ve Kırcaali bölgelerine, Bakanlar kurulunca geniş yetkilerle donatılmış bir hkmet murahhasının tayin edilmesini komisyon ısrarla tavsiye etmektedir. Hkmet murahhası daimî komite ile tüm yerel yetkiler arasında bağlantı ve önlemlerin tatbikini gözetmek, idare kontrol etmek, yapılanlar hakkında komiteyi bilgilendirmek, ayrıca girişilecek yeni insiyatifler ile ilgili görüşler sunmak ile ilgili görüşler sunmak ile görevlendirilecektir.

Komisyon, hazırladığı planın kusursuz olmamakla birlikte, kabul göreceğini ümit etmektedir. Çünkü bu plan, sistem, birlik ve devamlı uygulanması için garantiler ile donatılmış olup, yabancı azınlıklar ve Pomaklar meselesi hakkında planlı bir devlet politikasının başlangıcına imkan vermektedir.

Başkan : G.Radev

Üyeler : S.Radev

T.K.Pavlov

N.Panista

F.Manolov

P.Torodov

Albay Marinov

T.Hristov

D.Gruiev

Sekreter: D.A.Naumov⁷⁸

II- Bulgaristan Türklerinde Türk İnkılâbı

Bulgaristan Türkleri, Türkiye Cumhuriyetini kendi vatanları, Atatürk'ü Türk dünyasının lideri olarak kabul etmişlerdi. Kemalizm, milli bir ideoloji, Atatürk ise milli bir lider haline gelmişti.

Anavatan Türkiye'deki mutlu gelişmeler, Bulgaristan Türklerini de etkilemekteydi. Anadolu'da düşmanların temizlenmesi ve zaferin kazanılmasıyla yeni bir Türk Devletinin kurulması ve Türkiye Cumhuriyetinin doğuşu Bulgaristan Türk gençliğini de coşturmuştu.⁷⁹ Bağışladıkları yardımlar,⁸⁰ kurduğu derneklerle düzenledikleri müsamerelerle sevinçle kutluyorlardı.

⁷⁸Belgelerle Mustafa Kemal, *a.g.e.*, s. 328-341.

⁷⁹ Akgül, *a.g.m.*, s. 432-435.

⁸⁰ Bu konu hakkında bkz. Mesut Çapa, "Bulgaristan ve Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya Yardımları", *Türk Kültürü*, sayı: 230, (Haziran 1982), s. 726-732 ; Canlı, *a.g.t.*, s. 58-59.

İlk olarak, inkılâbın yansımaları, Halifeliğin kaldırılmasıyla kendini göstermiştir. 22 Mayıs 1924'te Burgaz Sancağı Müftüsü Hafız Ahmet tarafından Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben alınan telgrafta şunları söylemektedir : "Halifenin hal'i, makam-ı hilafetin ilgası ve şeriyye vekaletinin lağvı, medarisin metakibe kalbi ile tevhidî, meşru olarak biz Bulgaristan Müslümanları nezdinde telakki edilerek namı-ı acizi ve bulunduğum Burgaz sancağı ahal-i islamiyesi namına tebrik ile ve halifenin, hanedanın teb'iidi meselesi sururiyetle karşılandığını beyan ve daha bu gibi Türk mahfillerine mazarrat getirecek adatın ref ve ilgasına muvaffakiyetinizi Cenab-ı Hak'dan temenni ve tezarru eylediğimizi arz eylerim efendim."⁸¹

Türkler arasında hızla yayılan spor klüpleri, Türk inkılâbının yansımalarını oluşturmuştu. Bu klüplerin isimleri Türkler için önem ifade eden kelimeler ve isimlerden seçiliyordu. İnkılap, Ertuğrul, Altınyıldız, Atilla, Turan, Balkan, Altınordu...Gençlik klüpleri birleşerek, 14 Temmuz 1924'te Türk Spor Birliğini kurmuşlardır. Birliğin kongrelerinde,⁸² Türk gençlerinin yalnız sporla, futbolla uğraşmasının yeterli olmayacağı, gençleri her yönden pekiştirecek bir teşkilata ihtiyaç olduğu belirtiliyordu: "Biz Türk gençliğini birleştirecek, gençliğin arasında kardeşlik duygularını kuvvetlendirecek ve onu her cihetten yükseltecek bir teşkilat yapmalıyız" ve Turan'ın ana fikri bu oldu. "Turan", Türkiye yanlısı Türkçü ve Kemalist diye nitelendirilen kişilerden oluşmakta olan bu dernek, 26 Temmuz 1927'de düzenlediği 37 maddelik jimnastik ve spor yönetmeliğinin birinci maddesinde: Bulgaristan Turan Birliğinin başlıca gayelerinden biri Türk gençlerinin bedensel terbiyesine çalışıp medeni hayatta muvaffak olacak surette hazırlamaktır." Bir başka deyişle, Turan fikrinin resmi amacı, Türk gençliğinin fizikî ve manevî gelişimi için çalışmak ve bir yardımlaşma ruhu yaratmaktır.⁸³

Turan'ın gelişimi 1931-1932 yılları oldu. Birçok yerlerde şubeler açıldı, bazı köylerde şubeleri bile vardı, Birlik, Turan, Özdilek, İstikbal, Karadeniz,

⁸¹ Dursun Ali Akbulut, "Halifeliğin kaldırılmasının Uluslararası Boyutu" *Atatürkçü Düşüncede İnsan Hakları ve Bölgesel Barış Panel Konuşmaları, Rusçuk – Şumnu – Bulgaristan, 10-13 Temmuz 2000*, Yay. Haz. B. Türkdöğün, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s. 66

⁸² Türk Spor Birliği'nin Kongreleri için bkz. Ahmet Hezarfen, "Bulgaristan'da Türk Spor Birliği", "Turan", *Tarih ve Toplum*, sayı: 104, (Ağustos 1992), s. 39-43.

⁸³ Elena Dotchinova, "La population Musulmane de Bulgarie Comme Enfey des Relations, Turco- Bulgares(1919-1939) ", *II. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Bildiriler, c.2*, Ankara 1996,s. 1256.

Rodop, Deliorman gibi gazeteler Turan Cemiyeti'nin fikirlerini yaymaya çalışıyorlardı. Turan Cemiyetine saldırı iki yönden gelmiştir: Birincisi, Türk inkılâbına karşı olan ve Türklük aleyhtarı kişiler; ikincisi bazen birlikte hareket eden Bulgarların gençlik örgütü Trakya Cemiyetinden gelmiştir. Ayrıca, Türk inkılâbına karşı faaliyetlerle bilinen Açıksöz, Dostluk gazeteleri'nin Bulgar Hükümetinden aldığı destekle⁸⁴ artırarak devam ediyorlardı. Bu saldırılar devam ederken Turan Cemiyeti 95 şubeye ulaşmış ve 5000 üyesi bulunuyordu. Turan, Bulgaristan Türklerinde her türlü baskıya rağmen birliklerini korumaya devam etmiştir. Türkler arasında birlik sağlama yönünde çok çeşitli girişimler olmaktadır. Bu çerçevede, Bulgaristan Türklerinin yetiştirdiği değerli Türkçülerinden birisi olan Mehmet Celil,⁸⁵ Türkler arasındaki dağınıklığı gidermek maksadıyla 1929 yılında "Milli Kongre" topladı. Toplantıya 700'ün üzerinde temsilci katılmıştı. Bulgaristan Türklerinin siyasi-sosyal ve ekonomik gelişmelerini hedef alan kararların yanı sıra Türk inkılâbının bir yansıması olarak, Türk okullarındaki eğitimin yeni Türk harfleri ile yapılması kararlaştırıldı.⁸⁶

Sosyal ve kültürel yönden oldukça faal olan Bulgaristan Türkleri, kurdukları dernekler, topladıkları kongreler ve çıkardıkları gazeteler ile milli benliklerini, öz kültürlerini yaşatma mücadelesine girmişlerdir. Ancak; Bulgarların kurduğu dernekler ve Türkiye'den kaçarak Bulgaristan'a sığınmış olan rejim muhalifi Türkler, yapılan her türlü sosyal ve kültürel faaliyetlerin önünde engel teşkil etmekteydiler.

Trakya örgütü Bulgaristan'daki Türk İnkılâbı yanlısı Türk gençlerince çeşitli saldırılarda bulunuyorlardı. Yayın organları olan Trakya Gazetesi, Türklerin kıraathanelerinin İstanbul gazete ve dergileri ile dolu olduğunu,

⁸⁴ Belgelerle Mustafa Kemal..., *a.g.e.*, s.331-332.

⁸⁵ Keskiöğlü, *a.g.e.*, s. 169-171 ; Mehmet Celil, 1876' da Dobruca 'da doğdu. İstanbul Mülkiye mektebini bitirdikten sonra ilk görevine, 1904 'te Bulgaristan Başmüftülükde Evkaf müdürlüğünde Katib olarak başladı. Bulgaristan Türklerine önemli hizmetleri arasında sayabileceğimiz; Nüvvap okulunun kurucuları arasında oluşu, 1928 'de Rehber gazetesini çıkarması ve 1929 yılında Bulgaristan İlk Türk Milli kongresini fikri önderliğini yapmış olmasıdır. Keskiöğlü, *a.g.e.*, s. 169-171.

⁸⁶ Akgül, *a.g.m.*, s. 434; Bulgaristan Türkleri tarafında düzenlenen ilk Bulgaristan Türk Milli Kongresiyle siyasi rüştünü kanıtlamıştır. Bu konu hakkında bkz. Memişoğlu, *a.g.m.*, s. 320, Ahmet Hezarfen; "Milli Kongre" *Tarih ve Toplum*, sayı: 192, (Aralık 1990), s. 12-16; Ali Kemal Balkanlı, "Bulgaristan Türklerinin İlk ve Son Milli kongreleri", *Balkanların Sesi*, sayı: 1, (Kasım-Aralık 1988), s. 13-15.

duvarlarında Mustafa Kemal paşa ile arkadaşlarının resimleri bulunduğunu belirterek bunu istemediklerini söylüyor, bu durumu saldırılarının bir gerekçesi olarak görüyorlardı. Gazete, Ağustos 1933'te yayınladığı bir yazıda Türklerin kurduğu deneklerin, özellikle Turan Cemiyetinin gelişmekte olduğunu belirtmekle birlikte, Bu cemiyetin elebaşlarının öğretmenler bazı hocalarla imamlar olduğunu, bunların da "Kemalist" olduklarını söylüyor ve "maksatlarının Türklüğü bir teşkilat haline koyup gün geçtikçe kuvvetli bir kütle haline getirmek, derhal Cemiyet-i Akvam'a müracaat etmek" diyordu. Turan cemiyeti teşkilatının merkezinin, Türkiye'nin müttefiki olan Yunanistan sınırına yakın Kırcaalide bulunmasının altında maksatlar yattığını belirtiyor ve bunun Türkiye'nin bir planı olduğunu belirtiyordu.

Bu havayı izleyen günlerde, Turan, 1932 yılında yedinci kongresini Kırcaalide yapacaktı. Ama Bulgar makamları, Türkiye'ye yakın olan bu bölgede "Turan" denekleri kongresinin yapılmasına izin vermediler. Kongre, Eski Zağrada yapıldı.⁸⁷

Bu olumsuz gelişmelere rağmen, Bulgaristan Türkleri Türk İnkılâbını en iyi şekilde yerine getirmeye çalışıyordu. Bulgaristan Türklerini Cumhuriyetin 10. Yıldönümü şenliklerinde Cumhuriyeti "Türk Yeni Doğuşu" olarak adlandırıyorlardı: "Son on yıl Türk yeni doğuşunun en parlak ve en verimli çağıdır. Bu çağda yenilik ve inkılap yelleri, genç başları uyandırıcı, yaratıcı bir alevle sardı... İnkılâbın bir havası bir ruhu bir hızı vardır. Bu hamura karışmayan her şey yabancı, soysuz sayılıp fırlatılır... İnkılap ruhu, yalansız sevdâ, lekâsiz inanış istiyordu. Oturup düşündükten sonra koşmak değil, hem koşmak, hem düşünmek hem yaratmak istiyordu. Bu artık gün geçtikçe belirtili çizgilerle ortaya çıkan bir akıştır. Yüksek değerde bilgi ve düşünce akışları, inkılap sınırları arasına alınınca günün işi oluyor, halk yığınlarına olanca çabukluğuyla yayılıyor... Biz bu varlıklı akışa başlarımızı seve seve bıraktık. Bu öyle bir davadır ki, uğrunda can vermenin bile az görüleceği sıralar olur" deniliyordu. Bu Türk yeni doğuşunun adını ise Kemalizm olarak adlandırıyorlardı. "Kemalizm... Bu büyük Türk davasının bütünleşmiş, durulmuş, kökleşmiş yürüyüşünün, toplu

⁸⁷ Şimşir, Bulgaristan Türkleri, *a.g.e.*, s. 104.

ve eksiksiz bir görünüşüdür. Bu kadar gür ve yaratıcı bir can kaynağına, kara yazılı, temiz Türk gönlü, yüzyıllardan beri susamıştı... Şark dünyasının geri ve kapalı anlayışları bu meydanda korkunç bir kısırlık göstermektedir. Garplılar, bu toplu görünüşe aldanarak, bütün tarih çağlarında ayakta duran Türkü bile 'fatalizmin" kara gözlükleriyle gördüler, yanlış anlayışlarını bu yanlış görüş üzerine kurdular. Kemalizm, bu 'kör kadercilikle' beraber, bu yanlış anlayışı da en can alıcı bir vuruşla yere serdi. Bu onun ilk zaferidir... Bu sağlam temel üzerine bir çok mutlu değişmeler ve dönümlerle Türk davasının yıkılmaz yapısı, yıkılmaz çatısı kuruluyor... Dün olgunluk ve gölgeleri vardı, bu gün canlılık ve eserler var: Kemalizm'in eserleri. Bu sesler, Türk dünyasının her bucağında uçtan uca çınıyor. Bu ışıklar her Türk eline, Her Türk gönlüne ısıtıcı, sarıcı ve cana yakın bir sokulganlıkla akıyor. Bu büyümlü atılışın tek bir yüzü olamaz. O, bir düşünce, kültür ve topluluk kımıldanışıdır. Bu gibi kımıldanışlara zincir vurulamaz, sınır dikilemez. Onların yayılma meydanı bütün dünyada Rönesans – çabucak her yana dal budak sardı. Türk yeni doğuşu olan Kemalizm de her Türk gönlünde yaşıyor ve yaşayacaktır. yeni Türkiye bizim kültür kaynağımızdır... Bunun için bizim Kemalizm ile ilişkiğimiz yakın ve yaşama bağı kadar sağlam ve gerçektir. Kemalizm, Türkün bugünkü medeniyet dünyasına sunduğu varlıklı, güçlü bir gidiştir... Biz ne kadar sağlam Bulgar vatandaşı isek, o kadar da sağlam Türküz. Kemalizm ise Türklüğün lekesiz bir aynasıdır. Bunlar ayrılması mümkün olmayan bir bütündür. Bu bütünden ayrılmak yokluğa, hiçliğe doğru yol almak demektir. "Kemalizm'in daha sağlam yayılabilmesi için Bulgaristan Türkleri arasında her şeyde birlik hatta "siyasi birlik" gerekmektedir. Bu "milli bir vazifedir."⁸⁸

Ancak bir süre sonra, 1934 Mayısında hükümet darbesi de Turan kapatıldı. "Turan" sadece bir dernek değil, Türk inkılâbının Bulgaristan'daki simgesiydi.

Sonuç olarak diyebiliriz ki ; Bulgaristan'daki Milliyetçi-Türkçü aydınlar Türkiye Cumhuriyeti ve Türk inkılâbına gönülden bağlı idiler. Gazi Mustafa Kemal, onların tek lideri, Kemalizm ise Türk dünyasının bir duyguda ve bir

⁸⁸ Akgül, *a.g.m.*, s. 437-438.

düşüncede olmasının adıydı. Bu düşünceden hareketle Bulgaristan Türkleri, gazeteler, dergiler ve kurdukları cemiyetler yoluyla sürekli olarak Türk inkılâbı ve Türkiye yönünde yayınlar yapmışlardır. bazen inkılap karşıtı Türklerden, bazen Bulgar hükümetinden ama çoğu zaman her iki güç birlikte bu harekete karşı koymuşlardır. Birçok Türk aydını, gazetecisi öğretmeni, bilim ve kültür adamı büyük baskılara, zulümlere, tutuklamalara maruz kaldı. Bazıları da bu uğurda hayatlarını kaybetti. Bu aydınlardan birçoğu anavatanları olarak gördükleri Türkiye Cumhuriyeti'ne sığınmaktan başka çıkar yol bulamadılar. Hayatları boyunca savundukları "Türkiye Cumhuriyeti ve Gazi Mustafa Kemal" bu Türk aydınlarına kucak açtı.⁸⁹

E- Razgrad Hadisesi

Bulgaristan'da Türklerin, Bulgaristan'da yaşamaları pek kolay olmamıştır. Bulgaristan Devleti'nin dalgalı politikaları içinde , Türklerin en refah yaşamları Bulgaristan Çiftçi Birliği Partisi yönetiminde, Aleksandr Stamboliyski Başbakanlığı dönemidir.⁹⁰ (1918-1923)

İncelememizi kapsayan dönemde, Bulgaristan'da Türklerin Durumu, iktisadi yönden fakirleşecek, tarlaları, evleri elinden alınacak, sosyal yönden, Türk inkılâbının Bulgaristan'da yayılmasını önlemek ; Türkleri, cahil bırakarak onları kendilerine tabi durumuna getirerek, asimile etmek tek bir ırk meydana getirmektir. Bunu başarmak için Bulgaristan merkezli ırkçı, milliyetçi cemiyetleri desteklemişler, komisyonlar kurup Türk okullarını, derneklerini kapatmışlar, müftülere, din adamlarına para verip Türkleri cahil bırakmak için projeler tertiplemişlerdir. Şöyle ki, Bulgaristan Türkleri "boğmak" için elinden gelen her şeyi ardına bırakmazken, bir yandan da Türk Hükümeti ve Bulgar Hükümeti arasında dostluk nameleri söyleniyordu. Bulgaristan'daki Türklerin durumu, Türk Dışişleri bakanlığının yeteri kadar dikkatini çekmiyordu, çekemiyordu. Bu

⁸⁹ Akgül, *a.g.m.*, s. 442, Ahmet Hezarfen, "Turan"... *a.g.m.*, s. 48; Bulgaristan'daki Türklüğüne hizmet etmiş olan kişiler, Bulgaristan tarafından bir kısmı hapse atılmış, bir kısmı da sınır dışı edilmiş ya da öldürülmüştür. Bkz. Osman Nuri Peremeci, Hayatı, Kişiliği, Eserleri, *a.g.e.*, s. 7-12; Necmeddin Deliorman, *Razgrad Mezarlık Hadisesinde Çanlar Benim İçin Çaldı*, İstanbul 1955.

⁹⁰ Bu konu hakkında bkz. Yalimov, *a.g.m.*, s. 74-76.

konuda oldukça hassas davranan Türk basını, Bulgaristan'daki muhabirler Bulgaristan'dan gönderilen mektupları yayınlarak sorunların çözümü için bunların ilgili mercilere ulaştırılması ve Türk kamuoyunu bilinçlendirmeye çalışıyorlardı. Basında çıkan bu haberleri kronolojik bir dökümden inceleyince , Aleksandr Stamboliyski döneminin bitişinin hemen sonrasında, Tsankov döneminde başlamıştır.

Bulgaristan'da yeni hükümetin çelişkilerine değinen basın bu yeni Bulgar hükümeti yönetimiyle ilgili şunları yazmıştır. "Bulgaristan'da yeni Hükümet Türk düşmanıdır. Yeni Hükümet, Mebus adaylarını belirlemiş, fakat Türk adaylarını belirlemiş, fakat Türk adaylarını listeden çıkarmıştır. Eski Cuma, Osman Pazar, Razgrat gibi çoğunluğu Türk olan yerlerden Türk mebus çıkmamıştır. Yalnız Rusçuktan Hafız Sadık Efendi Hükümet listesine çıkabilmiştir. O da buradaki ahvalin (Müslüman) şiddetli protestoları sayesinde listeye konulmuştur. Kırcaali, Mestanlı, Koşukavak havalisinde, Türkler, buralarda iskanın %90'ına teşkil ettikleri halinde Kırcaali Hükümet listelerinde Ahmet İsmail Efendi çıkabilmiştir."⁹¹ 1924 yılı itibariyle Bulgar meclisinde Türk mebusları, Rusçuk'tan mebus Boyacı Hasan Efendi, demokratlar grubunda Ahmet Fazıl, Nasyonal Liberal partisinde Bekir Sadık Efendi bulunmaktaydı.⁹²

Bulgaristan nüfusunun 5 milyonu bulduğu dönemde⁹³ Türklerin nüfusu 500 bine yakındı.⁹⁴ Dolayısıyla Türklerin Bulgar Meclisinde temsilleri sayıları itibariyle yetersiz ve pasif kalıyorlardı. Söz konusu bu durum, Bulgaristan Türklerinin siyasi, sosyal, ekonomik durumlarını birbir etkilemiş ve zor bir dönem başlamıştır.

Bulgaristan Türklerinin, Bulgaristan'da zor bir dönem girmesi, 1. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan'a gelen Makedonya, Trakya'dan gelen Bulgar Muhacirleriyle yakından ilgilidir. 1920 yılından sonra Bulgaristan'ın etnik yapısının değişmesiyle birlikte demografik yapısı da değişmeye başlamıştır. Bu

⁹¹ *Tanin*, 10 Kanunvevel 1923, s.3.

⁹² *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1924, s.1.

⁹³ Bulgaristan'ın 1925 yılı itibariyle nüfusu , 5.259.000'dir. Celal Aybar, *Bulgaristan Nüfusu*, Ankara 1935, s.9.

⁹⁴ Bulgaristan'da Türklerin nüfusu 1926 itibariyle 477.555, Müslüman nüfusla birlikte 825.774'dür. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, *a.g.m.*, s. 139.

değişim, Bulgar göçmenlerinin iskanla birlikte geçim sorunu beraberinde getirmiştir. Bulgaristan Hükümeti, bu bağlamda da Bulgarları en verimli ovalara, yerleşim açısından en uygun kıyılara sistemli bir şekilde yerleştirmişlerdir. Muhacirlerin, Bulgar hükümeti tarafından maddi ve manevi destek görmesi Türkleri zor durumda bırakmıştır. Bu konuda ilk haber Vakit gazetesinde şöyle yer almıştır: “Bulgaristan idaresinde Müslümanlara zulm ediliyor, bir haneden ibaret Kırcaaliye Mesken Kanunları ihlal ederek Bulgar nüfusu yerleştirilmiştir.”⁹⁵

Kısa bir süre sonra, Kırcaali'deki bu durumla ilgili, “Kırcaaliden bir Müslüman heyet Sofya'ya giderek Bulgar Meclis-i tarafından kabul edilmiş ve kasabalarına yerleştirilen fazla sayıda Bulgarların izdiham yaratmasını” dile getirmişlerdir. Aynı zamanda, Trakya Komitesine mensup Bulgarların tacizine maruz kaldıklarını ve bu siyasetin hergün biraz daha artarak “hicret”e mecbur bırakılmak istenildiğini belirtmişlerdir.⁹⁶

Bu durumun bir benzeri de Mestanlı'da yaşanmıştır. Mestanlı, Osmanlı Döneminden beri, Türk nüfusunun çoğunluğunu oluşturduğu bir yer olmuştur. Şöyle ki; Mestanlı'da ilk Bulgar evinin inşası 1921 yılındadır. Birinci Dünya Savaşından sonraki Bulgar Muhacirlerinin yerleştirilme ve istihdam çalışmaları Mestanlı'da da sonuç vermiştir. Türklerin Mestanlı'daki Bulgar yerleşimlerini önleme çalışmaları başarılı olamamıştır. Çünkü bu durum Bulgar Devleti korumacılığı altında gelişmiştir. 1920 yılından sonra Mestanlı'ya Trakya Bulgarlarının göç etmesiyle, burada yaşayan Türklerin topraklarının Bulgar yönetimine geçmesi ve önceden bu toprakların yöneticisi olan Türklerin artık yönetilen duruma düşmeleridir.⁹⁷ Dolayısıyla; Türklerin yaşamlarına bu huzursuzluk ortamında “Göç” fikri filizlenecektir. Bu gelişmeleri izleyen dönemde, 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşmasının ek protokolün ikamet sözleşmesinin ikinci maddesinde “göç” konusuna değinilmektedir: “İki

⁹⁵ Abdülmecid Ziya, “Bulgar İdaresinde Müslümanlara Zulm Ediliyor” *Vakit*, 18 Ağustos 1923, s.3; Bulgaristan'da Türk nüfusunun yoğun olduğu köylerin hem etnik yapısında değişimler görülmekle beraber, Bu dönemde Türk köylerinin adları da değişmiştir. Şöyle ki: Arıköy: Sredno Selo, Ahrenli: Tvirditsa; Boldoksu: Draganovets, Çavuşköy: Metodieva, Mehmetler: Zvezda, Okçular: Zdravets. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara 1988, s. 56, 70, 97, 115, 280, 293.

⁹⁶ Edirne Mektubu, “Bulgar Türklerinin vaziyeti ne haldedir”, *Vatan*, 28 Haziran 1924, s. 3.

⁹⁷ Suzan Ertürk, *Mestanlı Monografisi*, Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Lisans Tezi, 2001, s. 21-22.

akit taraf, Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının ihtiyari göçlerine herhangi bir engel çıkarmayacaklarını kabul etmişler ve Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye serbest güçleri ilk defa bir düzene bağlanmış ve Türkler, taşınabilen mallarıyla hayvanlarını da yanlarına alarak Türkiye'ye getirmelerine ve taşınmaz mallarını serbestçe elden çıkarmalarına karşı da Bulgar Hükümeti hiçbir engel çıkarmamaya taahhüt etmiştir.⁹⁸ Bu antlaşmadan sonra Bulgaristan'da Türklerin Türkiye'ye göçü hızlanmaya başlamıştır. Göç de ; Bulgar Politikasının etkisinin yanı sıra, Türk halkının fakirleşmesinin de etkisi olmuştur. Şöyle ki; 1927 yılına gelindiğinde Bulgaristan'da gelen muhacirlerin sayısı 20 bin idi.⁹⁹ 1928 yılına gelindiğinde, Türklere karşı "tazyik ve imha siyaseti"¹⁰⁰ başlamıştır. Bu siyaset ,Trakya¹⁰¹ ve Rodna Zaştita komitaları önderliğinde, Bulgaristan hükümetinin verdiği destekle devam ediyordu. Her iki cemiyetin ortak yanları, Bulgar enosisini oluşturmak ve Bulgaristan'ın Bulgarlara ait olduğunu savunmaktır. Bu bağlamda, "Bulgarların Tasdik Siyaseti ber devam" başlığı altındaki haberde: "Bulgaristan'ın en büyük kasabalarından en ücra köylerine varıncaya kadar Rodna İştita, Milli Müdafaa teşkilatı tesis edilmektedir. İlk şurasında, muhacirlerin yerlerini elde etmektir. Türkler, acı vakalara şahid olmayalım. Ticaret, İktisad sahasında mevki sahibi olan birçok Türkler, emlakını satarak müracata hazırlanmaktadır. Rodna iştita büyük tesir gördüğünden dolayı, Bulgaristan türkü gittikçe bedbin ve sefil kalmaktadır."¹⁰² Ahmet Cevdet, "Bulgaristan Türkleri" adlı makalesinde: "Bulgaristan'da, Makedonyalılar fırkası bir Makedonya Cemaati vardır ki, hükümet bundan ayrı hareket edemez. İsteniyor ki Türkler, mal ve mülklerini bırakarak, Bulgaristan'dan göç etsinler. İşte Türkler hakkında ika olunan cinayetlerin sebebi budur. Bulgaristan'da Türkler, neden bir kesime yükselmiyor? nasıl oluyor da Türkler içinde tabibler, dava vekilleri olmuyor. Bulgaristan'daki Türk halkı kadar kıymetli bir halk var

⁹⁸ Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu", *Türk Kültürü*, Sayı: 264, (Nisan 1985), s. 248-249; Soysal, *a.g.e.*, s. 253-254; Eroğlu, "Türk-Bulgar İlişkileri ve 18 Ekim 1925 tarihli Dostluk Antlaşması", *a.g.m.*, s. 1342-1343.

⁹⁹ *Cumhuriyet*, 12 Teşrisani 1927, s.2. Buna mukabil olarak , 1927 yılında Mestanlı'dan 372, Koşukavak'tan 1.800, Kircaali'den 1.461 Türk, Türkiye'ye göç etmiştir. Suzan Ertürk, *a.g. tez*, s. 23.

¹⁰⁰ *Milliyet*, 30 Kanunisanı 1929, s.1.

¹⁰¹ Trakya Komitesi ve ilgili bkz. Mehmet Şeref, *Bulgarlar ve Bulgar Devleti*, Ankara 1934, s. 42-43, 60-61; Halil Yaver, *Bugünkü Bulgaristan'da Türk Düşmanlığı*, İstanbul 1932.

¹⁰² "Türkleri Tazyik Siyaseti ber devam", *İkdam*, 12 Nisan 1928, s.3.

mıdır? Bir takım alt ve üst edici fırkaları inkisab etmiyorlar, memleketin kanuna rağbet ediyorlar, çalışıyorlar, çiftçilik mesleğini, askeri hizmet ifa ediyorlar, Bulgarlar daha ne istiyorlar?”¹⁰³

1928 yılı itibariyle, Kırcaali ve Koşukavak havalisinden Türkiye'ye 400 nüfus Türk muhaciri gelmiştir.¹⁰⁴ Gelen muhacirlerin sayısı artmakla birlikte¹⁰⁵ Kırklareli,¹⁰⁶ Edirne'ye, Çatalca, Çanakkale,¹⁰⁷ Aydın,¹⁰⁸ Bandırma¹⁰⁹, Eskişehir,¹¹⁰ Afyonkarahisar'a¹¹¹ yerleştirilmişlerdir.

Bu olaylar gelişirken, Bulgaristan Türkiye Büyükelçisi Hüsrev bey (Gerede) şöyle bir açıklama yapmıştır: “Hakikatte böyle bir mesele mevcut değildir. Oradaki arkadaşlarımız, Bulgar vatandaşlarıyla hukukta eşit, refahta ayın olarak otursunlar, kendi ev ve barakaların içinde mesut kalsınlar. Dostluk muahedesi, serbest muhaceret nazr-ı dikkat olduğundan Türkiye'ye gelmek istemeyen arkadaşları avucumuz daima açıktır . Binaenaleyh, Bulgaristan'da yaşamak istemeyen herhangi bir aile emvalini tasfiye etmek şartıyla muhaceretde serbesttir. Biz bunu ne engelleyebiliriz, ne de Bulgar hükümet böyle bir teşebbüse mani olabilir.”¹¹²

Bulgaristan Türklerinin içinde bulunduğu durumu kavrayan ve erken teşhis koyan ilk kişi Yunus Nadi (Abaloğlu) olmuştur. Yunus Nadi, “Türk-Bulgar İlişkileri” adlı makalesinde şunlara değinmektedir:

- Bulgaristan'da yaşayan ve Bulgar vatandaşı sayılan Türk Ekalliyetini mahalli idareler, mahalli teşekküller muhacerete sebep vermektedir.

- Türkiye'de, cumhuriyet idaresine muhalif birkaç belli serserinin Bulgar vatandaşlığına kabul edilerek ekalliyet mekteplerinde, cemaat ve vakıf idarelerinde Türkiye'ye kaşı iltica propagandası yapmalarındır.

¹⁰³ Ahmet Cevdet, “Bulgaristan Türkleri”, *İkdam*, 14 Nisan 1928, s. 3.

¹⁰⁴ *İkdam*, 18 Nisan 1928, s.8.

¹⁰⁵ 1928 senesi itibariyle Bulgaristan'dan 3600 muhacir gelmiştir. *Cumhuriyet*, 12 Mart 1929, s.2

¹⁰⁶ *İkdam*, 17 Teşrinvevel 1928, s.3.

¹⁰⁷ *Anadolu*, 11 Kanunisanı, 1928, s.1.

¹⁰⁸ *Cumhuriyet*, 10 Kanunisanı 1929, s.2

¹⁰⁹ *Anadolu*, 10 Mart 1929, s.2.

¹¹⁰ *B.C.A.*, 272 12 55 139 33; *Türkiye Hilali Ahmer Mecmuası*, no: 108, (15 Ağustos 1930), s. 1164.

¹¹¹ *B.C.A.*,272 2 55 140 12.

¹¹² *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1928, s.1.

- Bazı mahalli teşekküllerin, Bulgaristan'ın cenub kısmında olan bir teşekkülün mücevvel mal bahanesi ile hudut haricine ait bazı emeller izhar etmesidir.

- Bulgaristan Türkleri memleketin bazı yerlerinde Bulgaristan'dan ve bilhassa Bulgaristan'a avdet eden Bulgar muhacirlerden çok farklı bir muameleye tabi tutulmaktadır.¹¹³

Bu sorunların farkında olan, Bulgaristan Türkleri, siyasi, sosyal, iktisadi, milli meselelerini görüşmek ve bu hususta el birliğiyle tedbirler almak için büyük bir kongreye ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyaç, Bulgar hükümetinin ekonomi siyasi ve Türk azınlık politikasında ortaya çıkan durumdan kaynaklanmakta idi.¹¹⁴ Bulgar parlamentosunda Türk mebusları vardı. Ancak; yüzbinlerce Türk'ü temsil etmekte milletvekilleri yetersiz kalıyorlardı¹¹⁵ Bu bağlamda, 31 Ekim – 3 Kasım 1929 tarihleri arasında Sofya'da, Bulgaristan Türk Azınlığının ilk milli kongresi yapıldı. Bu kongreyle başlıca sorunları olan, Bulgaristan Türk Azınlık Okulları, Türklerin Dini Kurumları ve Vakıfları ve Hayır Dernekleri gündemi oluşturmuştur. Türk okulu sorunu ele alınınca, bu okulların idaresi, programları, Bulgar Eğitim yasalarıyla Türk azınlığı çıkarlarının bağdaştırılması, dini kurumlar ve vakıflar maddesi altında, Bulgar Hükümeti tarafından ele geçirilmiş ve Türk olmaktan çıkmış bulunan müftülüklerin kurtarılması ve müftülüklere bağlı olan imam ve hatiplerin Türk azınlığını da daha yararlı olabilmeleri için çalışma fikriydi. Bu kongre, yeni bir Türk kurumu veya örgütü kuracaktı. Demek, en küçük bir Türk köyüne kadar dal budak salacak, adım adım oluşarak ve sonunda bir merkeze bağlanacaktı. Böyle güçlü bir yardım derneği, Bulgaristan Türklerinin bir çeşit sosyal sigorta kurumu, emekli sandığı, Kızılay derneği gibi görevler üstelenecekti. kongrenin aldığı kararları¹¹⁶ incelediğimizde ortaya çıkan sonuç: "Milli kongreyi toplamış olan Bulgaristan Türk azınlığı tarih

¹¹³ Yunus Nadi, "Türk-Bulgar İlişkileri ", *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1929, s.1.

¹¹⁴ Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi", *a.g.m.*, s. 309

¹¹⁵ *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1924, s.1.

¹¹⁶ Şimşir, Bulgaristan Türkleri, *a.g.e.*, s. 107-109, 320-330; Memişoğlu, *a.g.m.*, s. 320-324.

önünde siyasi rüştünü kanıtlamayı becerdi.¹¹⁷ Bu kongre, Bulgaristan'da olduğu kadar dış basında da yankı bulmuştur.¹¹⁸

İlerleyen süreçte göreceğimiz gibi, ortaya konmuş ciddi bir atılım söz konusu olmamıştır. Bu süreci, Ali Kemal (Balkanlı), 1929'da Milli Kongreye katılmış bir kişi olarak şu şekilde değerlendirmektedir: "Milli Kongremizden gereği kadar faydalanamamış, bir daha böyle muazzam bir birlik ile milli devletlerin görüşülmesine ne bizlerce teşebbüs edilebilmiş, ne de buna müsait bir zemin elde edilebilmiştir."¹¹⁹

Bizce, bunun sebebi müsait bir zaman olamamasıdır. Bunda; Bulgaristan'ın politikasında giderek büyüyen Milliyetçilik etkili olmuştur. Bulgaristan 'da aktif olarak, Devlet hukuki mercak ise, bir takım komiteleri, Cemiyetleri destekleyerek amacına ulaşabileceğini düşünüyordu. Yani, Türkleri ilk önce pasifize sonra asimile etmek. Bu olaylar ekseninde, Bulgaristan Türklerin de "göç" zorunlu hale gelmiş ve hızlanmıştır. Büyük göçü hızlandıran olay Razgrad hadisesi olmuştur. Razgrad hadisesinin oluşumunu hazırlayan unsurlar, yukarıda anlatmaya çalıştığım gibi ,1923 yılı Haziranında Stamboliyski yönetiminin değişmesiyle baş göstermiştir. 1930 yılından itibaren de, Bulgaristan Türkleri için artık "var olma mücadelesi" haline gelmiştir.

Razgrad Hadisesi, 15 Nisan 1933'de, Razgrad'da Türklere ait mezarlık bahçesinin talan edilmesi, kulübenin yakılmasıdır.¹²⁰ Bu konu Türk basınında yer almadan önce, Mahmud Necmeddin (Deliorman) tarafından Anadolu Ajansı Balkanlar Muhabiri Ali Naci (Karacan)"ye telgrafla iletilmiştir:

Razgrad, 15 Nisan 1933

¹¹⁷ Memişoğlu, *a.g.m.*, s. 318-319; *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1930, s.1.

¹¹⁸ Hezarfen, "Milli Kongre", *a.g.m.*, s. 16.

¹¹⁹ Balkanlı, "Bulgaristan Türklerinin İlk ve Son Milli Kongreleri", *a.g.m.*, s. 14.

¹²⁰ *Akşam*, 18 Nisan 1933, s.2.

Sofya'daki Anadolu Ajansının Balkanlar muhabiri Muhterem Ali Naci Beye,

Bu gece Deliormanın gözbebeği olan Razgrad kasabasındaki Türk mezarlığı organize edilmiş 200 kişilik bir Bulgar kalabalığı tarafından tahrip edilmiştir.

Türk halkı heyecan ve korku içinde beklerken tel örgüleri keserek mezarlığa girmişler, bütün taşları yıkmışlar ve mezarlar açmışlar ve yüz elli kadar cenazenin kemiklerini dışarı çıkarmışlardır. Bu pek feci hâdise Deliorman Türkleri arasında derin bir heyecan uyandırmıştır. Türk ahali bugün bütün gece kirlenen ve tanınmaz bir hale gelen mezarlığın etrafında toplanarak, ana, baba, kardeş ve evlâtlarının tahrip edilmiş kabirleri önünde ağlamaktadırlar.

Mezarlık kasabanın kenarındadır. Mütearrızlar evvelâ mezarlık bekçisinin barınmakta olduğu kulübeyi yakmışlar ve mezarları çiğnemişlerdir.

Razgrad müftüsü, cemaat reisi ve Türk halkının imzalarıyla Bulgar nazırlarına, parlâmentodaki grupların şeflerine, Bulgar gazetelerin telgraflar çekilmiştir.”

Sofya'daki Deliorman Gazetesi Sahibi

Mahmut Necmeddin¹²¹

Olay Türk Kamuoyunda büyük yankı bulmuştur ve tahkikat başlatılmıştır. Razgrad Hadisesiyle ilgili, Bulgaristan Türkiye Büyükelçisi Antonof şunları söylemiştir: “Hadise maalesef vakidir. Razgratta belediye bir park yapmak istemiş. Bu parkın yapılacağı saha yanında Türk mezarlığı da bulunuyormuş. mezarlığın alulusul istimlakine tevessül edilmiş. Fakat mahalli Türk halkından gelen bazı mukavemetler dolayısı ile muamele müşkülatta ilerliyormuş. Bunu kaydetmekle hadiseyi mazur göstermek istemiyorum. Haddi zatında çirkin bir şeydir. Bekçi kulübesinin yakıldığı doğrudur. Mezarlığı tehdit eden tentenin tahrip edildiği vakidir. Bunun gibi bazı taşlar yerlerinden

¹²¹ Necmeddin Deliorman, *Razgrad Mezarlık Hadisesinde Çanlar Benim için Çaldı*, İstanbul, 1955; *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1933, s.1; *Akşam*, 18 Nisan 1933, s.2; *Son Posta*, 18 Nisan 1933, s.1.

çıkarılmıştır. Fakat eski kemiklerin ve yeni cesetlerin topraktan çıkarıldığı doğru değildir. Sofya'da verilen malumata göre bu işi 10-15 kişi yapmışlardır. Görülüyor ki, hadise mahalli hissiyatın mevludu olan mahalli bir hadisedir. Bulgaristan hariciye Siyaseti ile en ufak alakası olmadığı gibi dahili politika işlerinden bile değildir. Hadise faileri Rodna Zaştita namında cemiyet olmasına ihtimal verilebilir.”¹²²

Bulgaristan Türkiye Büyük Elçisi, Tefvik Kamil Bey, Hadise hakkında şu demeci vermiştir: “Bu hadise hakkında mahallinden bizde malumat aldık. Haberi tevsik edeceğiz ve bittabi icabına bakacağız. Bu hadisenin derececi şümulunu henüz bilmiyoruz. Fakat hadisenin vukuu muhakkaktır.”¹²³

Olayla ilgili Türkiye'nin Varna konsolosluğundan Razgrad hadisesi hakkındaki raporda şunlar yazılmaktadır: “14-15 Nisan Cuma gecesi, Hazreti İsa'nın öldüğü gece, karanlıkta Razgrad Türk mezarlığına yerli Bulgarlar tarafından pek çirkin bir taarruz yapıldığı haber alındı. Münasip surette yapılan tahkikat neticesinde bu taarruzu yapanların Rodna Zaştita Cemiyetine mensup olan müfrit milliyetperverler olduğu anlaşıldı. Akşamdan kulüplerinde içtima eden bu müfrit milliyetperverlerin yapacakları işi evvelden tasarladıkları, evvelden kazmalarla, küreklerin toplandığı ve grup halinde mezarlığa gittikleri, evvela mezarlığın tel örgüsü kesilerek kabristana girildiği ve derakab kabristan bekçisinin evi yakıldığı ve bu hareketi müteakip bir iki yüz Bulgarın mezarlığa dağılarak ellerindeki balta, kazma ve küreklerle mezar taşlarını kırıp geçirdiklerini, mezarların tahrip ve telvis edildiği, hatta ölümlerden birkaçının bile mezardan çıkarıldığı ve bu ameliyat esnasında bir de kamyonun çalıştırıldığı öğrenildi.”¹²⁴

Türk Hükümeti bu olayın esasının ne olduğunu bilmek istemiş ve bu bağlamda, Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Bey, Cenevre'ye giderken Filibe'de Bulgaristan Başbakanı Muşanof'la görüşmüştür. Bu görüşmeden sonra Tefvik Rüştü şunları söylemiştir: “Hadise halledilmiştir. Fakat bu gösteriyor ki her iki hükümet kendi topraklarında komşu memleket aleyhinde yapılan veya

¹²² *Milliyet*, 19 Nisan 1933, s.1; *Akşam*, 19 Nisan 1933, s.2; *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1933, s.1, 2.

¹²³ *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1933, s.1; *Son Posta*, 19 Nisan 1933, s.3.

¹²⁴ *B.C.A.*,030 10 241 726 26.

yapılması muhtemel olan propaganda ile mücadele etmek mecburiyetindedir.”¹²⁵ Kısa bir süre sonra, Tevfik Rüştü Bey Razgrad Hadisesiyle ilgili şu açıklamaları yapmıştır: “Razgrad ve İstanbul’da cereyan eden şayanı teessüf hadiseler, iki memleket arasındaki münasebatı asla bozmamıştır. Bilhassa bu hadiseler ve ehemmiyetleri hakkında verilen izahattan sonra iki memleket arasında daha derin ve daha samimi bir dostluk teessür edecektir. Hadiseler ikinci plana bırakılmıştır. Asıl mühim olan şey, Türk-Bulgar dostluğudur ki herkes bundan ilham almalıdır. O hadiselerin bu dostluk üzerinde hiçbir tesiri olmayacaktır. Bizce Razgrad Hadisesi evvela Ankara’da bulunan Bulgaristan elçisi Antonof tarafından, sonra da Başvekiliniz M. Muşanof tarafından verilen izahat üzerinde kapanmış telakki edilebilir.”¹²⁶

Bulgaristan Başbakanı Muşanof da hadiseyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “Hareketlerinin hesabını vermeyen ve güya Bulgar Vatanperveri geçinen bir takım bedbahtların eseri olan vuku istenmeyen Razgrad hadisesi çok istismar edilmiştir. Fakat bütün bunlar dostluğumuza zarar vermemiştir. Biz bu dostluk için mümkün olan her şeyi yaptık ve seleflerimiz tarafından bize bırakılan dostluk vaziyetini muhafaza etmekle kalmayıp onu artırdık.”¹²⁷

I- Razgrad Hadisesinin Yankıları

Razgrad Hadisesi Türk Kamuoyunda ve basınında büyük yankı bulmuştur.

Hadisenin üzerine giden Türk basını, bu konu karşısında çok hassas davranmış ve kamuoyunu bilinçlendirmeye çalışmıştır. Bu konu hakkında Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi (Abalıoğlu), “Bulgaristan’da bir Türk mezarlığına Taarruz Hadisesi” adlı makalesinde şunları yazmıştır: “Bulgaristan’ın Rusçuk vilayetindeki Razgrad kazası merkezinde Türk mezarlığına vuku bulmuş olan taarruzun Türkiye’de hem teessür hem hayretle karşılanmıştır. Gelen tafsillattan Türk mezarlığının arazisi üzerinde Türk Cemaati ile Belediye arasında bir ihtilaf bulunduğu ve Türk mezarlığına taarruz edenlerin

¹²⁵ *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1933, s.5; *Milliyet*, 25 Nisan 1933, s.1 .

¹²⁶ *Akşam*, 25 Nisan 1933, s.1; *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1933, s.3; *Milliyet*, 27 Nisan 1933, s.1,5.

¹²⁷ *B.C.A.*, 030 10 241 630 2.

belediye lehine fazla bir gayretkeşlik yapmış oldukları anlaşılıyor. Gene alınan telgraf haberlerden anlaşılıyor ki Bulgar Hükümeti şunun bunun teşebbüsü ile meydan almış alan bu hareketi takbih etmekte ve müessiplerini cezalandırmak üzere icap eden takibatın icra edileceğini temin eylemektedir. Bu fena hareketin Bulgar Hükümetince hakikaten fena görülmekte olması bu çirkin macerada yegane teselli noktası teşkil ediyor.”¹²⁸

“Gospodinler anlayalım; Dost muyuz, düşman mıyız?” adlı makalede: “Bulgaristan’da Razgrattaki, her Türkün yüreğinde derin bir teessür ve nefret uyandırdı. Ölülerin ebedi uykularını uyudukları mezatlara tecavüz, hangi memlekette, hangi millete karşı yapılırsa yapılsın, her medeni insanda nefret uyandıracak bir şenattır. Onun için, bu tecavüz ve hakarete uğrayan ölümler ve mezarlar Türkün değil de başka milletin olsaydı, Türkiye efkarı umumiyesi, bu harekete gene nefret ve lanetlerle karşılardı. Ancak sırtlanlara yaraşan bu hareketin sariki nedir? B çirkin işi hiçbir özür ve bahane örtemez. Bulgaristan’da tekerrür eden hadiseler, bize Bulgar dostluğunu köprüyü geçinceye kadar devam edecek bir dostluk, daha doğrusu riyakarlık olduğu hissini vermeye başladı... Hala Edirne’yi düşünen Bulgarlar varsa onların akıllarına şaşarız. Bunların ekseriyeti teşkil edip etmediklerini anlamak isteriz. Vaziyet sarıhtır, sık sık tekerrür eden hadiseler ve hepsinin üstüne tüy diken bu son facia münasebeti ile soruyoruz? Gospodinler anlayalım, dost muyuz, düşman mıyız?”¹²⁹

Ahmet Şükrü (Esmer), “Nümayiş hadisesi”, adlı makalesinde özetle şunlara değinmektedir: “Kaldı ki Razgrat hadisesinin Bulgar efkarı umumiyesi ve Bulgar matbuatı arasında uyandırdığı akislerin de derin teessürlerinden ibaret olduğunu görüyoruz ve böyle olması tabiidir. Hadise etrafında yapılacak tahkikat, Türk–Bulgar dostluğuna karşı suikast yapmak isteyen unsurların parmağını meydana çıkarabilir. Razgrat hadisenin, Kırcaali vakasına şu veya bu meseleye rağmen, biz Türk-Bulgar dostluğuna inanırız. Bulgarlarında Türklerle dostluğunu milli bir siyaset olarak kabul ettiklerine kaniiz. Çünkü bu, her iki

¹²⁸ Yunus Nadi, “Bulgaristan’da Bir Türk Mezarlığına Taarruz Hadisesi”, *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1933, s.1.

¹²⁹ Hem Nalına Hem Mihına, “Gospodinler Anlayalım: Dost muyuz, Düşman mıyız”, *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1933, s.3.

tarafında menfaatlerine uygundur bir siyasettir. Türk-Bulgar dostluğu harp sonrası beynelmilel hayatın bir ananaesi halin aldı... Genç, ihtiyar, hepimize terettüb eden vazifede omuzlarında ağır bir mesuliyet taşıyan devlet adamlarını bu yoldaki mesailerini kolaylaştırmaktadır.”¹³⁰

Aka Gündüz, “Ankara-Deliorman” adlı makalesi’nde şunları yazmaktadır: “... Biz her nerede olursa olsun Türkün yürek sevinci ile yürek acısını görürüz ve yalnız onunla ilişkiyiz. Vardar boyunda satırdan geçirilmekte olan Bulgar için Sofya ne duyarsa, Tuna Boyunda, Nil boyunda, Mississippi boyunda incinmiş Türk için öyle duyar. Deliorman işine bunun için heyecanla, duygu ile ateşli ateşli karışıyoruz ve karışacağız. Bu Bulgarya’nın iç ve dış işlerine karışmak demek değildir. Türkün, Türk işine karışması demektir. Bu hakkımızı hiçbir Kombinezona değişip feda edemeyiz. Sonra kendi benliğimize kendimiz hiyanet etmiş oluruz. Şu dönem dünyada ve çarpışık hayatta her şey örtbas edilebilir. Yalnız... Milli benliklerde açılan yararlar ne kapanır ve ne uzaktır... Bütün milletlere verilen bu duygu ve haktan biz mi, yalnız biz mi kendimizi yasaklayacağız. Bunun imkanı mı var? Bu hakkı bizden tanktan ,zırhlılar değil, Tanrı bile alamadı.

Türk !...Türk incinmiştir. Sana dikkat, hiddet ve heyecan tavsiye ederim”.¹³¹

Necmeddin Sadık, “Türk-Bulgar Münasebatı” adlı makalesinde şöyle der: “Bulgaristan’ın bir kasabasında, her türlü insanlık ve medeniyet duygularından mahrum bazı terbiyesizlerin Türk mezarlığına tecavüz etmeleri, memleketimizde derhal, büyük bir asabiyet uyandırdı. Fakat kabul etmek lazımdır ki, Bulgaristan’daki mezarlık hadisesi, iki memleketin dostluk münasebatını ihlal etmemelidir ve edemez. Gayri mesul fertlerin cürümler işlemesi, her yerde ve her zaman mümkündür. Her cürmün önüne geçmek insan kudreti haricindedir. Elverir ki, mesul kamalar bu hücumlara karşı derhal hassasiyet ve aksülamel kabiliyeti göstererek hak ete geçsinler, teessürlerini fiiliyatı ile izhar etsinler... Memleket arasındaki münasebetler derin hakikat köklerinden kuvvet alır. Türkiye ile Bulgaristan arasında teessüs eden dostluk

¹³⁰ Ahmet Şükrü, “Nümayiş hadisesi”, *Milliyet*, 22 Nisan 1933,s.1.

¹³¹ Aka Gündüz,” Ankara-Deliorman”, *Milliyet*, 22 Nisan 1933,s.1.

rabitaları bu nevidendir. Biz bu dostluğa kıymet ve ehemmiyet veriyoruz... Zira, dostluk yalnız hükümetlerin resmi muamelesine ve yalnız devlet adamlarının sözlerine inhisar ederse asla kuvvet bulamaz. Dostluk hislerini, millî vicdanın ekseriyetinin de benimsemesi şarttır. Bulgaristan'dan beklediğimiz, bu şarkın, fiiliyat ve tahakkuk etmesi hadisat ile sık sık tekzibe uğramamasıdır. Bunun için de, bu dostluğun halka telkin edilmesi ve mesela, Bulgar memleketlerinde çocuklara okutulan kitaplarda hala bol bol mevcut Türk düşmanlığı, telkinatının kaldırılması ile işe başlanması lazım değil midir? Bu düşünce iledir ki, son müessif hadiseden sonra Bulgaristan'dan gelen dostluk seslerine inanıyoruz ve ifade edilen hissiyatın, istikbalde tezahürlerini bekliyoruz.”¹³²

Hidayet Kesfi, “Tarihi bir Şamar” adlı makalesinde: “Balkan siyaseti değişti. Bulgarları Novi muahedesiyle kısıvrak bağladılar. topsuz tüfeksiz bir müstemleke haline getirdiler. Boğazların kapatılmasından da sorumlu olacaklardan biri, Bulgarları bizim aleyhimize tahrike başladı. Öteden beri siyasetten bir şey anlamayan Bulgarlar bu cereyanı propaganda yapan bir ekalliyetin macerasına mani olmak Türk mezarlığına son zamanlarda yapılan hakarete göz yummuş, İstanbul talebeleri de buna mukabil Bulgar mezarlığına giderek bir siyah çelenk vaz etmişler. Bulgar konsolosluğunun önünde Büyük Nümayiş ile Bulgarlara bir şamar eylenmişti. Her ne kadar müsadedediz bir nümayiş yapıldıysa da Teşkilat-ı Esasiyenin münafi hareketlere karşı millete bahş ettiği hakka binaen yapıldığı için başka bir yarsa doğrudur. Eğer Bulgarlar da müterebbin olmazlarsa biz de evvelce onlara bahs ettiğimiz istiklali geri alırız.”¹³³

Razgrad Hadisesi Türk kamuoyunda özellikle gençler tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu bağlamda, Türk Talebe Birliği Razgrat Hadisesini protesto etmek amacıyla bir miting yapılmasına karar vermişlerdir¹³⁴. 20 Nisan 1933'te, Türk Talebe Birliği'nin öncülüğünde, Bulgaristan konsolosluğunun önünde toplanmışlardır. Türk Talebe Birliği Derneği Başkanı Tefik (İleri) Bey konuşma yaparken güvenlik kuvvetleri gelerek kalabalığı dağıtmış ve gençler

¹³² Necmeddin Sadık, “Türk-Bulgar Münasebatı”, *Akşam*, 22 Nisan 1933, s.2.

¹³³ Hidayet Kesfi, “Tarihi Bir Şamar”, *Halkın Sesi*, 22 Nisan 1933.

¹³⁴ *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1933, s.2.

buradan Bulgar mezarlığının önünde toplanmışlardır. Mezarlığa çelenk koyarak, emniyet kuvvetleri ile zaman zaman çatışarak Taksim'e doğru yürümeye başlamışlar. olaylar bittiğinde de başta Tefik (İleri) Bey olmak üzere 80 genç tutuklanmıştır.¹³⁵ Bu hareket, Hükümet tarafından hoş karşılanmamıştır ve Talebe Birliğinin kanun bakımından ortadan kaldırılması kararlaştırılmışken, Birlik delegeleri, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal paşa'ya, Başbakan İsmet paşa'ya, eğitim Bakanı Reşit Galip ve Genel Sekreter Recep Bey'e mitingdeki amaçlarının tamamen ulusçu duyguları yansıtmak olduğunu bildirmişlerdir. Bunun üzerine 25 Nisan 1933'te, Türk Talebe Birliği affedilerek çalışmalarına devam etmiştir.¹³⁶

Diğer bir tepki de, Türk Milli Takımı oyuncuları Sofya'daki, Bulgaristan-Türkiye maçlarını ertelemek için federasyona başvurmuşlardır.¹³⁷

İstanbul'da Dişçi mektebinde okuyan Bulgar öğrencileri, aralarında bir toplantı yaparak, "Razgrad hadisesinden müteessir olduklarını kaydetmişlerdir."¹³⁸

Bulgaristan'da yaşayan Bulgarlar arasında da yankı bulmuş, 20 Nisan 1933 günü, Razgrad'ta büyük bir miting düzenlemişlerdir. Hükümet meydanında toplanan halk nutuklar söyleyerek, Bulgaristan'daki Türk gençliğinin Bulgarlarla beraber olduğunu söylemişlerdir.¹³⁹

İstanbul Dişçi Mektebinde bir Bulgar öğrenci Razgrad Hadisesiyle ilgili gazetelere gönderdiği mektubunda şunları dile getirmişlerdir: "İstanbul Darülfünun bulunan 200 Bulgar genci vardır. Bunlar Türkiye'de tahsil ettikleri için Türk terbiyesi alıyorlar. Yarın Bulgaristan'a döndüğümüz vakit hiç şüphe yok ki, biz Türk-Bulgar dostluğunun bir kat daha kuvvetlenmesine çalışacağız. Fakat bir takım müfsiller hem Türk-Bulgar devletleri arasındaki dostluğu, hem de bizim

¹³⁵ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950*, İmge Yayınevi, İstanbul 1995, s. 323; *Akşam*, 21 Nisan 1933, s.1; *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1933, s. 1, 5.

¹³⁶ Çavdar, *a.g.e.*, s. 323-324; *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1933, s.1.

¹³⁷ *Son Posta*, 20 Nisan 1933, s.1, s.2; *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1933, s.3. Ancak ; bu müsabakanın ertelenişini Merkezi Umumi (Spor Federasyonu) kabul etmemiştir. Müsabakalar eski program mucibince, 6 Mayıs'ta Sofya'da yapılacaktır. *Son Posta*, 27 Nisan 1933, s.8.

¹³⁸ *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1933, s.8.

¹³⁹ *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1933, s.3.

Türk meslekdaş ve arkadaşlarımızla olan sıkı rabitalarımızı bozmak istiyorlar. Bu vakadan dolayı çok müteessiriz.”¹⁴⁰

Razgrad Hadisesinin Türk Gençliği üzerinde daha geniş tesirlerde bulunduğu değinmiştik. Bu bağlamda da, Düzce Gençler Birliği Cumhuriyet gazetesine şu yazıyı göndermiştir: “Dost ve medeni tanıdığımız Bulgarlar, Razgratta Türk mezarlığın karşısında yaptıkları tecavüz ve tahribattan mütevellit infial heyecanlarımızı izhar eder ve medeniyet muvacehesinde şu hareketi esefle takbih eyleriz.”¹⁴¹

Adana Muallimleri, Ankara Yüksek Maarif Vekaletine hadiseyi protesto edip şu telgrafı göndermiştir:

“Bulgaristan’ın bir köşesindeki Türk Kardeşlerimizin mezarlarına son günlerde Bulgarlar tarafından yapılan hakaret, adana muallimlerini derin nefret hisleri ile doldurulmuştur. İrkdaşlarımızın en aziz hatıralarına karşı gösterilen bu saygısızlığı Adana muallimleri protesto eder ve bu kötü hareketin gözlerden kaçmadığını hükümetimizin onlara anlatmasını istirham eder, derin teessürlerini bildirirler.”¹⁴²

İzmir gençliği de, Alsancak’taki Gazi Heykeli önünde toplanmak istemişler, Ancak; bu toplantıya vilayetçe izin verilmediğinden, Halkevinde bir toplantı yapılmış, Gençler İstanbul’a bir heyet göndermişlerdir.¹⁴³

II- Razgrad Hadisesinden Sonra Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

Razgrad hadisesi nedenleri ve sonuçları bakımından değerlendirildiğinde; Bulgar yönetimi ve Türk Dışişleri Bakanlığı nezdinde pasif kalmıştır diyebiliriz. Kısa bir süre sonra, Bulgaristan’da Rodna Zaştita, Trakya cemiyetlerinin üyelerinin sayılarının yüzlerce değil, binlerce hatta milyonlarca olduğunun anlaşılması çok geç olmamıştır.

¹⁴⁰ *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1933, s.3.

¹⁴¹ *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1933, s.6.

¹⁴² *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1933, s.3.

¹⁴³ *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1933, s.3.

Bulgaristan Türkleri için artık göç kaçınılmaz olmuştu. Bu çerçevede, Türkiye Dışişleri Bakanlığı nezdinde, Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye 'ye göç meselesi ele alınmış¹⁴⁴ ve çalışmalar başlatılmıştır.

Bulgaristan Türklerinin konumuz olan 1923-1933 döneminde durumlarını anlaşılması için "Nazmi" adındaki Bulgaristan Türk'ünün mektubuna yer vereceğiz.

"Kan Kardeşim!...

Kamilen denecek kadar... Türk ırkı ilemsiz olan (Bulgaristan'ın), (Deliorman) ve (Filibe) havalisi senelerden beri Bulgarların acı taarruzlarına mahkum kalmıştır. Yeryüzündeki medeni beşeriyete yakışmayacak en vahşi teşkilatlarla kanımıza girmektedirler. Günden güne Türkleri güçleştirerek kendi benliklerini yaşatmak için her türlü zulümleri seve seve yapan Bulgarlar artık Türk kanı lekelemeğe bile cüret etmişlerdi. (Rodop) Dağlarındaki Türkler kovulmuşlardı. (Karanaçatı) Bulgarları imanları sarsılmayan bu Türklere işkence yapmak için vücade getirilmiş bir teşkilattır. Ehli domuzlar, Türk evlerine sokarak bizleri taciz ediyorlar. Ve Türkleri en ufak bir mümanaat karşısında terkane etmeye mecbur ediyorlar. Bu herifler Türke yaptıkları bu hakaretlerle Türkün Türklüğünü sarsacaklarını zannediyorlar.

Eski zamanın softaları, düşüncesizleri tarihe karıştı. Şimdi münevver, Türk genci var, zulüm görse de Gazinin güttüğü medeniyet yolundan çıkmayacaktır.

Ben öz vatanımın toprağında yaşayan siz kardeşlerime ancak haykırabiliyorum. Bir Bulgar gazetesinde bir Türk kalbindeki feryadı haykırmağa muvafık olamıyorsam da buradaki Türk ırkdaşlarımı toplayıp damarlarımızda cereyan eden Türk kanını kaynaştırmağa muvaffak olduğumuzdan duyduğumuz bahtiyarlık sonsuz ve nihayetsizdir. Yaşadığımız hayat bir Bulgar zulmü ile geçiyorsa da kalplerimiz sırf Türkçülük aşkı ile yarışıyor.

Her şeye rağmen kurduğumuz (Turan) Cemiyeti bugün yükselmiştir. Bu teşkilat en ufak köylerdeki Türkleri bile aşlamıştır. Bu kadar hamle atan bu

¹⁴⁴ B.C.A., 030 10 241 726 26.

cemiyetin bugün Bulgarlar (dur !) dediler. Fakat bunu siyasî cepheden yaptılar. Bunu yıkmak için hususî teşkilatlar yaptılar.

(Kobrat), (Narduna Zaşta) ve (Trakiski) cemiyetler sırf Türklük akınıni durdurmak için teşkil edilmiştir. (Trakiski) Trakya'dan hicret eden Bulgar gençliğinden (Nardura Zaşta) ve (Kobrat) eski yerli Bulgarlardan müteşekkildir. Bu zehirli yılanlar, fikren yükselmiş ve medeni cami yerler kurmağa muvaffak olmuş Türkleri aşağılamak ve zulümle boğmak vazifeleri ile mükelleftirler. Eziyetleri ile Türkleri kaçmağa icbar ediyorlar.

Gazi mefkuresini taşıyan kurdukları Türk mekteplerini bugün kapanmağa mecbur kaldılar. Camilerin kapılarında hayvanlara mahsus çanları asılı buldular. Müesseseler kapılarında zülüm işaretleri gördüler. Mahallelerin piç Bulgar küçükleri babalarından aldıkları terbiye üzerine gelen geçen Türkleri taşladılar. Bayramlarda taşkınlıklarını Türklerle yaptıkları tahkirlerde giderdiler.

Turan siyasi bir teşekkül değildir. O içtimai ve fikri bir teşekküldü. Bu darbelere göğüs geren bu teşkilatın ismi kaldırıldı ise de kalplerimizde Türk ismi gibi silinmemiştir ve silinmeyecektir. Fakat bize bu acı darbeleri viran Bulgar ve Bulgar gazeteleri bu cemiyetin siyasi bir cemiyet olduğunu ileri sürerek bu Türk bağlantısını da yıkmaya azmetmiştir. Mekteplerimizde ancak bir Bulgar muallimi bulunurken bugün Baş Muallimler bile Bulgardırlar. Mekteplerimizde Bulgar çocukları yokken bugün Türkleri üzme için Bulgarlar doldurulmuştur. Fakat Türkler milliyetlerini ve milli duygularını katiyen kaybetmemeye azmetmişlerdir. Herhalde birgün gelecek ki biz de anavatanımızda göğsümüzü kabarta kabarta milli duygularımızı istediğimiz gibi haykıracağız.

Birgün gelecek ki, bütün dünyanın takdir ettiği Gazi vatanımızın toprağına biz de yüzümüzü süreceğiz. Bir gelecek ki bu zalimlerden bu kahramanlardan biz de kurtulup şen yuvamızda yaşayacağız. Burada kalpleri Türklük aşkı ile çarpan ve zulümden inim inim inleyen ırktaşlarınızın anavatanlarına alınmalarını Cumhuriyet Türkiyesinden dileriz."¹⁴⁵

Bulgaristan'daki Türklerinden sadece biriydi ama söyledikleri Yüzbinlerce Türkün paylaştığı ancak; dile getiremediği idi.1923-1933 yıllarında

¹⁴⁵ *Halkın Sesi*, 13 Kanunevvel 1933, s.6.

Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin sayısı, küçümsenemeyecek kadar; 101.507¹⁴⁶ olması, Bulgaristan tarafından izlenen kötü politikanın delilidir.

¹⁴⁶ Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler, (1923-1961)*, Ekler ; Şimşir, Bulgaristan Türkleri, *a.g.e.*, s. 211.

SONUÇ

19. yüzyıl başlarında bütün Avrupa'ya saçılan, "Milliyetçilik isyan ve hareketleri" Osmanlı ülkesinde yayılmakta gecikmemiştir. 19.yüzyıl başlarında Osmanlı devletinde milliyetçilik hareketleri, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti sınırlarındaki Ortodoksların hamiliğini üstlenen Rusya'nın teşvik ve yardımlarıyla ihtilalci bir karakter kazanmıştır. Bulgaristan, Rusya'nın teşvik ve yardımlarıyla cesaret bularak "Bulgar Enosisi"ni yani, Makedonya, Trakya, Dobruca'yı ele geçirecek "Büyük Bulgaristan Krallığını" hedeflemiştir. Bu amaç için uygun fırsatı, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda, Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşmasıyla yakalamıştır. Bulgaristan'ın Ayastefanos antlaşmasındaki durumu, Büyük devletlerin çıkarlarıyla ters düşünce, aynı yıl Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre, Bulgaristan; Balkan Dağları arasında bir "prenslük"e dönüştürülmüştür. Ancak; Bulgaristan bununla yetinmeyerek, Ayastefanos'u hem iç politikasında hem de dış politikasında milli bir mesele haline getirmiştir. Kısa bir süre sonra Bulgaristan, İlk önce Batı Rumeli'yi ele geçirmiş (1884) ve sonrasında da 1908 'de bağımsızlığını ilan etmiştir.

1909 yılında, Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıyarak diplomatik ilişkiler tesis edilmiş ve resmi ilişkiler başlamıştır. Kısa bir zaman sonra, İki ülke arasında yaşanan diplomatik krizler ilişkilerde olumsuz bir seyir yaratmıştır. Bu süreci Balkan savaşları takip etmiştir. İlişkilerde gergin dönem, Mustafa Kemal Paşa'nın Sofya'daki ataşemiliterlik göreviyle birlikte yumuşamıştır. İlişkilerde bu olumlu hava, iki ülkenin 1. Dünya Savaşına müttefik olarak katılmalarıyla sonuçlanmıştır. Ancak; savaşın seyri Osmanlı devleti ve Bulgaristan'ın beklentilerinin tersine gelişmiş, savaştan büyük kayıplarla ayrılmışlardır. İki devletin, I.Dünya Savaşına girişteki "çıkar birliğini", yerini "kaderbirliği"ne bırakmıştır. İtilaf devletleri Bulgaristan'la ilk önce Selanik Ateşkes ve daha sonra Neuilly antlaşmalarıyla; Osmanlı devletiyle de Mondros Mütarekesiyle iki devlet yönetimine el koymuş ve işgal etmiştir. Bir süre sonra da Osmanlı devletiyle Bulgaristan arasında diplomatik ilişkiler kesilmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla birlikte Anadolu'da başlayan işgallerin bir sonucu olarak doğan "Milli Mücadele Hareketi" bir başka deyişle; Emperyalist devletlere karşı bir "başkaldırı" olarak ortaya çıktı. Savaş sırasında Türkiye'nin İtilaf devletlerine karşı olası bir zaferi, Bulgaristan içinde 1. Dünya savaşı sonrası düzeni değiştirebilme anlamı taşıdığından, bu dönemde (1919-1922) Türkiye'ye maddi ve manevi yardımlarını ve desteğini esirgememiştir.

Balkanlarda gelişen ve değişen yapı, I.Dünya savaşı sonunda Balkan Devletlerinin kendi kaderini tayin etme hakkı göz önüne alınmadığından Balkan devletleri arasında "sınır ve azınlık" problemleri baş göstermişti. Bulgaristan, Yunanistan ile "Garbi Trakya ve Mahreç", Romanya ile "Dobruca ", Yugoslavya ile "Makedonya" bölgelerinde toprak ve azınlık problemleri vardı. Bulgaristan diğer Balkan devletleriyle toprak ve azınlık sorunlarıyla boğuşurken, ilişkilerinin pürüzsüz ve sorunları olmayan Türkiye'nin desteğini almaya özen ve önem göstermiştir.

Bir süre sonra Avrupa ve Balkanlar'da konjoktür Bulgaristan'ın aleyhine gelişmeye ve genişlemeye başlayınca, Bulgaristan yakın komşusu ve müttefiki Türkiye'ye el uzatmıştır. Bu dönemde Lozan antlaşmasıyla Uluslararası literatürde "bağımsız bir devlet" olarak yer alan Türkiye; dış politikası için "Barış" 'ı ana unsur haline getirmiştir. Yakın komşu devletleriyle Dostluk antlaşmaları imzalayarak ilişkilerini sağlamlaştırma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda, Bulgaristan'la 18 Ekim 1925 tarihli Dostluk ve İkamet antlaşması imzalanmış ve sonrasında iki ülke diplomatik ilişkiler kurulmuştur.

Avrupa'da ve Balkanlar'da 1920'li yıllar da ortaya çıkan İtalya; "Roma imparatorluğu'nun ihya" sı peşindeydi. Bu amaçla da Bulgaristan'la flört etmeye başlamıştı. Bulgaristan ve İtalya'nın bu dönemde ortak noktası, Savaştan sonraki düzenin değişme taraftarı olmalarıydı. İtalya için Bulgaristan; Balkanlar'dan Avrupa'ya ve Türkiye'ye oradan da Akdeniz'e açılan önemli bir kapıydı. İlerdeki dönemlerde İtalya sesini Mussolini önderliğinde yükseltmeye başlamıştı. Bulgaristan, İtalya'nın bu politikasından cesaret bulmaya başlamıştı. İlişkilerin gerginleşmeye başladığı dönemde Türkiye, Bulgaristan ve İtalya'nın çelişkili davranışlarına karşılık ihtiyatlı politikasını elden bırakmamıştır. İlk önce

İtalya ile sonra Bulgaristan ile Saldırmazlık ve Tarafsızlık antlaşmaları imzalamıştır.

Bundan sonra Türkiye, Uluslararası güç dengesi ve sistemi kuralları çerçevesinde, ülkelerin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygılı bir politika takip etmiştir. Türkiye bu dengeleri, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesiyle kurmaya çalışmıştır. Bulgaristan, ülke menfaatleri doğrultusunda kimi zaman bu politikanın yürütücüsü olmuş kimi zaman da "barış"a karşılık tavrını açıkça belli etmiştir. Ancak Türkiye; Bulgaristan'ın bu politikasına karşılık "dostluk" adına "barış"ı bozmamıştır. Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin on yıllık dönemini Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Rüştü şöyle özetlemiştir: "Biz Bulgaristan'ın bize dost olduğu kadar dostuz."¹⁴⁷

¹⁴⁷ *Cumhuriyet*, 30 Teşrinisani 1933, s.1.

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİVLER

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi;

030 10 116 80 91, 030 18 01 09 17 11, 030 18 01 41 87 2, 030 18 01
09 17 11, 030 10 239 617 3, 272 12 55 139 33, 272 2 55 140 12, 030
10 241 630 2, 030 10 241 726 26.

B. SÜRELİ YAYINLAR

I. GAZETELER

Ahenk; 15 Teşrinevvel 1923, 14 Şubat 1340, 30 Kanunisani 1928, 14 Şubat
1928, 7 Teşrinevvel 1928, 3 Birincikanun 1928

Akşam; 25, 30 Ağustos 1925; 4, 5, 7 Eylül 1925; 29 Mayıs 1926; 25 Nisan
1930; 18, 19, 22 Nisan 1933; 4, 10, 12,21 Temmuz 1933; 19, 30 Eylül
1933; 2, 28 Teşrinevvel 1933.

Anadolu; 11, 13, 20 Eylül 1925; 11 Kanunisani 1928; 11, 22 Mart 1929; 3,
7, 14 Ağustos 1930; 15 Mayıs 1931; 10 Mayıs 1932; 29 Teşrisani 1933.

Cumhuriyet; 5, 9 Temmuz 1924; 11 Ağustos 1924; 20 Eylül 1924; 11, 22
Teşrinevvel 1924; 5, 15 Eylül 1925; 19 Teşrinevvel 1925; 7
Kanunevvel 1925; 27 Eylül 1926; 1 Teşrinevvel 1926; 12, 14, 15
Teşrisani 1926; 14 Temmuz 1927; 9, 18 Ağustos 1927; 13
Teşrinevvel 1927; 11 Kanunisani 1928; 1, 6, 7 Nisan 1928; 15, 31
Temmuz 1928; 16 Teşrisani 1928; 11 Kanunisani 1929; 7 Mart 1929;
11 Nisan 1929; 31 Temmuz 1929; 3, 8 Ağustos 1929; 17 Nisan 1930;
6, 18 Mayıs 1930; 13 Haziran 1930; 27 Temmuz 1930; 4, 9, 10, 14
Ağustos 1930; 3, 4, Kanunevvel 1930; 3, 27 Şubat 1931; 11, 12, 17,
22 Nisan 1931; 26 Mayıs 1931; 18, 22 Eylül 1931; 1, 2, 5, 20, 27, 31

Teşrinvevvel 1931; 3, 11, 19, 22, 29 Teşrisani 1931; 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12 Kanunvevvel 1931; 16 Kanunisani 1932; 5, 29 Şubat 1932; 11, 12, 13, 14, 15, 22 Mart 1932; 10, 15, 23, 26 Mayıs 1932; 18, 20, 21, 22, 24, 25, 26 Nisan 1933; 20, 21 Haziran 1933; 31 Temmuz 1933; 10, 27 Ağustos 1933; 20, 21, 23, 25, 26, 30 Eylül 1933; 7, 24, 26, 28, 29, 30 Teşrisani 1933; 22 Kanunvevvel 1933.

Hakimiyet-i Milliye; 19 Kanunvevvel 1924; 22 Nisan 1925; 20 Ağustos 1925; 1 Eylül 1925; 19 Teşrinevvel 1925; 28 Nisan 1926; 26, 31 Mayıs 1926; 1 Haziran 1926; 17 Ağustos 1926; 8 Eylül 1926; 10 Teşrisani 1926; 6 Teşrisani 1929; 3 Ağustos 1930; 21 Kanunisani 1932; 4 Şubat 1932; 13 Mart 1932; 10, 22 Mayıs 1932; 4 İkincikanun 1932; 17, 21, 23, 28 Eylül 1933.

Halkın Sesi; 13 Kanunvevvel 1933.

İkdam; 28 Teşrinevvel 1925; 8 Teşrinevvel 1925; 2 Mayıs 1927; 13 Temmuz 1927; 14, 18 Nisan 1928; 1, 17 Teşrinevvel 1928.

Milliyet; 25, 30 Mayıs 1926; 6, 25 Mayıs 1927; 25 Mayıs 1927; 15, 17 Teşrinevvel 1927; 30 Kanunisani 1928; 14, 15 Şubat 1928; 6,7, Nisan 1928; 20 Birinci Teşrin 1928; 25 Teşrinevvel 1928; 14 Teşrisani 1928; 13 Kanunisani 1929; 7, 25 Mart 1929; 26 Mayıs 1929; 5, 28 Haziran 1929; 10 Ağustos 1929; 23 Şubat 1930; 19 Temmuz 1930; 1 Ağustos 1930; 23 Teşrisani 1930; 5 Kanunvevvel 1930; 6 Eylül 1931; 1 Teşrisani 1931; 2 Kanunvevvel 1931; 11,13 Mart 1932; 7, 9 Mayıs 1932; 17, 19, 24, 25, 27 Nisan 1933; 22, 23, 27 Eylül 1933; 28 Teşrinevvel 1933; 3, 26 Teşrisani 1933.

Son Posta; 24 Kanunisani 1932; 18, 19, 27 Nisan 1933; 10 Haziran 1933; 20, 21, 22, 28 Eylül 1933.

Tanin; 6 Temmuz 1923; 10, 11, 20 Kanunvevvel 1923.

Vakit; 6 Temmuz 1923; 2, 13 Ağustos 1923; 13, 17, 20 Şubat 1924; 24 Mart 1924; 14 Mayıs 1924; 8 Haziran 1924; 15 Şubat 1928; 6 Nisan 1928; 14 Teşrisani 1928; 25 Teşrinevvel 1928; 4 Kanunvevvel 1928; 10, 12

Mart 1929; 25 Nisan 1929; 5 Haziran 1929; 31 Temmuz 1930; 2, 4, 16 Ağustos 1930; 3 Kanunevvel 1930; 27 Şubat 1931, 16, 30 Teşrisani 1931; 1, 5, 8 Kanunevvel 1931; 11 Kanunisani 1932; 13 Şubat 1932; 14, 14 Mart 1932; 27 Nisan 1932; 10 Mayıs 1932; 18, 21, 23, 24, 26 Eylül 1933; 27 Birinci Teşrinevvel 1933.

Vatan ; 16 Mart 1924; 27, 28 Nisan 1924; 2, 10, 11 Haziran 1924; 8, 11 Ağustos 1924.

Yanık yurt ; 9 Şubat 1926.

Yeni Asır ; 3 Teşrinevvel 1932; 3 Temmuz 1933; 1 Ağustos 1933; 24 Eylül 1933.

Yeni Gün ; 21 Eylül 1923;

Yeni Gün, 5 Nisan 1931; 24 Ağustos 1931; 1, 6, 12, 29 Kanunevvel 1931; 2, 12 Şubat 1932, 13, 15 Mart 1932.

II. DERGİLER

Ayın Tarihi

Düster

Havacılık ve Spor

İktisat vekaleti mecmuası

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası mecmuası

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası mecmuası

Olimpiyat

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

T.C Merkez Bankası Bülteni

T.C Resmi Gazete

B. KİTAPLAR VE TEZLER

ACAROĞLU, Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara 1998.

AKIN, Veysi, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, Genel Kurmay Basımevi, 1996.

AKŞİN, Aptülahat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Yay. Ankara 1991.

AKYÜZ, Yahya; *Türk Eğitim Tarihi, (Başlangıçtan 1983'e)*, Ankara 1989.

Ali Haydar, *Bulgaristan Maarifi*, İstanbul 1931.

ARAS, Tefik Rüştü; *Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl*, Ankara 1935.

ARAS, Tefik Rüştü; *Görüşlerim*, İstanbul 1945.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası, II, T.C. Kültür Bakanlığı Yay.,Ankara 1994

AYBAR, Celal, *Bulgaristan Nüfusu*, Ankara 1935.

BALKANLI, Ali Kemal; *Şarkı Rumeli ve Buradaki Türkler*, Elhan Kitabeevi.

Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı*, cilt II, 1929, Ankara 1929.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, Ankara 2002.

BIYIKLIOĞLU, Tefik, *Trakya'da Milli Mücadele, C.I*, TTK yay., Ankara 1987.

Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı, Haz. Necati Aktaş, Seyit Ali Kahraman, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1994.

Bulgaristan'a Satılan Evrak ve Cumhuriyet Dönemi Arşiv Çalışmaları, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,1994.

CANLI, Mehmet; *Milli Mücadele Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enst. Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1990.

CASTELLAN, Georges; *Balkanlar Tarihi, 14-20.yy.*, çev. A.Y. Başbuğu, Milliyet Yay. İstanbul 1983.

- Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan paktı (1923-1934)**, Ankara 1974.
- ÇAVDAR, Tefik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950**, Imge Yayınevi, 1995.
- ÇELEBİ, Mevlüt; **Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.
- DELİORMAN, Necmeddin, **Razgrad Hadisesinde Çanlar Benim İçin Çaldı**, İstanbul 1955.
- ERCAN, Yavuz; **Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar**, TTK Yay. Ankara 1986.
- EREN, Hasan, **Türklük Bilimi Sözlüğü**, 1. Yabancı Türkologlar, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 1998.
- ERTÜRK, Haşim – EMİNOĞLU, Rasim; **Bulgaristan'da Türk-İslam Eğitim ve Kültür Müesseseleri ve Medresetün Nüvvab**, İstanbul 1993.
- ERTÜRK, Suzan ; **Mestanlı Monografisi**, Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Lisans Tezi, 2001.
- ERYILMAZ, Bilal ; **Osmanlı Devletinde Gayri Müslim Tebanın Yönetimi**, İstanbul 1990.
- ESMER, Ahmet Şükrü ; **Siyasi Tarih, (1919-1989)**, Ankara 1953.
- GERAY, Cevat ; **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1923-1961)**.
- GÖKBİLGİN, Tayyip ; **Rumeli'de Türkler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan**, İstanbul 1957.
- GÖNLÜBOL, Mehmet – SAR, Cem; **Olaylarla Türk Dış Politikası, c.I, (1919-1973)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yay., 1987.
- İNALCIK, Halil; **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yay., İstanbul, 1992.
- İzmirizade M. Celaleddin; **Bulgaristan Tetkik Seyahati**, İstanbul 1932.
- KAMİL, İbrahim; **Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1990.

- KARACAN, Ali Naci ; *Lozan*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971.
- KARAGÖZ, Adem Ruhi ; *Bulgaristan'da Türk Basını*, İstanbul 1945.
- KARAL, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi, VIII. cilt, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, TTK yay. Ankara, 1988.
- KESKİOĞLU, Osman ; *Bulgaristan'da Türkler*, Ankara 1985.
- KOCABAŞ, Süleyman; *Avrupa Türkiyesinin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm*, İstanbul 1986.
- KOCATÜRK, Utkan; *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, TTK Yay. Ankara 1988.
- KOLLU, Atilla; *Türkiye-Balkan İlişkileri, (1919-1938)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Dr. Tezi, Ankara 1996.
- Kooperatif Şirketler*, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay., Ankara 1975.
- KUYUCUKLU, Nazif; *Balkan İktisadiyatı,II, Bulgaristan*, İstanbul 1987.
- Maarif İstatistikleri (1923-1932)*, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul 1933.
- Makedonya*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, İstanbul 1993.
- MERDİVENCI, Ahmet; *Türk Yazı Devrimi ve yurt Dışındaki Türklere Yansıması*, İstanbul 1981.
- Muhlis Etem ; *Balkan İktisadiyatı*, İstanbul 1933.
- ÖKÇÜN, Gündüz; *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara 1971.
- ÖKSÜZ, Hikmet; *T.C. Devletin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)*, , İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Dr. Tezi, İstanbul 1996
- ÖNDER, Mehmet ; *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1975.

- ÖZMEN, Nalan; **Cumhuriyet Gazetes'nde Başbakan İsmet İnönü'nün Yurtdışı Seyahatleri (1923-1937)**, Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Lisans Tezi, Manisa 1999.
- PARUŞEV, Paraşkev ; **Atatürk, Demokrat Diktatör**, Çev. N. Yılmaer, İstanbul 1972.
- PERİM, Mehmet Behçet ; **Sofya Hatıraları, 2**, İstanbul 1949.
- PEREMECİ, Osman Nuri; **Osman Nuri Peremeci, Hayatı, Kişiliği, Eserleri**, İstanbul 1968.
- POLAT, Haydaroğlu İlknur; **Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar**, Ocak Yay., İstanbul 1993.
- REFİK, Ahmet, **Türk İdaresinde Bulgaristan (973-1255)**, İstanbul 1989.
- SANDER, Oral; **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, Ankara 1969.
- SEZER, Ayten; **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, TTK Yay., Ankara 1999
- SOYSAL, İsmail; **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, 1. cilt, 1920-1945**, TTK Yay., Ankara 1983.
- SOYSAL, İsmail; **Balkan Paktı, (1934-1941)**, Yusuf Hikmet Bayur Armağanı, 1985'ten ayrı basım, TTK Yay., Ankara 1985.
- ŞENTÜRK, Hüdayi; **Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi**, TTK Yay. Ankara 1992.
- ŞEREF, Mehmet; **Bulgarlar ve Bulgar Devleti**, Ankara 1934.
- ŞİMŞİR, Bilal; **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi yayınevi, Ankara 1985.
- ŞİMŞİR, Bilal; **Lozan Telgrafları, I (1922-1923)**, TTK Yay., Ankara 1990.
- ŞİMŞİR, Bilal; **Türk Yazı Devrimi**, TTK Yay. Ankara 1992.
- ŞİMŞİR, Bilal; **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, c.I**, TTK Yay. 1993.
- ŞİMŞİR, Bilal; **Lozan Telgrafları, II (Şubat-Ağustos 1923)**, TTK. yay., Ankara 1994.

ŞİMŞİR, Bilal; **Bizim Diplomatlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996.

ŞİMŞİR, Bilal N., **Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.

Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, Genel Kurmay Yay., Ankara 1976.

TODOROV, Nicolay; **Bulgaristan Tarihi**, çev. Veysel Ataman, İstanbul 1979.

TUĞLACI, Pars; **Bulgaristan ve Türkiye Bulgaristan İlişkileri**, İstanbul 1984.

Türk Dış Politikası, c.I., 1919-1950, İletişim Yay., İstanbul 2000.

Türkiye ile Bulgaristan Arasında Ticaret ve Seyrisefain Muahedesi.

VAHAPOĞLU, M. Hidayet; **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 1997.

VELİKOV, Stefan; **Kemalist İhtilal ve Bulgaristan, (1918-1922)**, çev. Naime Yılmaer, İstanbul, 1969.

YAVER, Halil; **Bugünkü Bulgaristan'da Türk Düşmanlığı**, İstanbul 1932.

YEŞİLYURT, Ali Haydar ; **Atatürk ve Komşumuz Bulgaristan**, İstanbul, 1968.

C. MAKALELER

Abdülmeceid Ziya, "Bulgar İdaresinde Müslümanlara Zulm Ediliyor", **Vakit**, 18 Ağustos 1923, s.2.

Abidin Daver, "Seyahat Hatıraları", **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1930, s.3.

Abidin Daver, "Türk-Bulgar Dostluğu", **Yeni Gün**, 2 Kanunevvel 1931, s.1.

Abidin Daver, "Türk-Bulgar Dostluğuna Dair", **Cumhuriyet** 1 Kanunevvel 1933, s.1.

Ahmet Refet, "Yanıbaşımızdaki Komşu Bulgaristan'a Bir Nazar Atfedelim", **Anadolu**, 27 Mart 1931, s.4.

Ahmet Şükrü, "Bir Ziyaret Münasebeti İle", *Milliyet*, 2 Kanunevvel 1931, s.1.

Ahmet Şükrü, "Bulgar Kralının Belgrad Ziyareti", *Milliyet*, 14 Kanunevvel 1933, s.1.

Ahmet Şükrü, "Nümayiş Hadisesi", *Milliyet*, 22 Nisan 1933, s.1.

Aka Gündüz, "Ankara-Deliorman", *Milliyet*, 22 Nisan 1933, s.1.

AKBULUT, Ali Dursun, "Halifeliğin Kaldırılmasının Uluslararası Boyutu", *Atatürkçü Düşüncede İnsan Hakları ve Bölgesel Barış Panel Konuşmaları, Rusçuk – Şumnu – Bulgaristan, 10-13 Temmuz 2000*, yay. Haz. B. Türkdöğän, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s. 53-69.

AKGÜL, Suat, "Bulgaristan Türkleri ve Türk İnkılâbı", *Türkler*, c. 20, Yeni Türkiye Yay. 2002, s. 433-438.

AKŞİN, Sina - KIRAT, Melek; "İki Savaş arası Dönemde Balkanlar" Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, 1993, s. 97-124.

AKTEPE, Münir, "XIV. ve XV. Asırda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskanına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, X, (1953), s. 299-312.

Ali Naci, "Bulgaristan'dan İzlenimler", *Akşam*, 4 Eylül 1925, s.1.

Ali Süreyya, "Bulgaristan Başbakanı N. Muşanof ile Ankara'da Görüşülen Konular", *Cumhuriyet*, 5 Kanunevvel 1931, s. 1, 5.

AYDIN, Mahir, "XIX. Yüzyılda Bulgar Meselesi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisad tarihi Kongresi, Tebliğler*, İstanbul, 21-25 Ağustos 1989, TTK Yay. Ankara 1990, s. 282-285.

AYDIN, Mahir, "Prenslikten Krallığa Bulgaristan", *Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar, Rumeli Türkleri Vakfı, I. Balkan Toplantısı*, Yay. Haz. Mustafa Bereketli, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2000, s. 41.

- BALKANLI, Ali Kemal, "Bulgaristan Türklerinin İlk ve Son Milli Kongreleri", ***Balkanların Sesi***, sayı: 1, (Kasım-Aralık 1988), s. 13-15.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyonu Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", ***Vakıflar Dergisi***, sayı: 2, İstanbul 1974, s. 279-353, 359-361.
- BARLAS, Dilek, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan politikası, ***Çağdaş Türk Diplomasisi, 200 Yıllık Süreç, Ankara, 15-17 Ekim 1997***", ***Tebliğler***, TTK Yay. Ankara 1999, s. 362-367.
- BARLAS, Dilek, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası", ***Uluslararası Atatürk Sempozyumu III, 3-6 Ekim 1995, Gazi Magusa***, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 835-838.
- BAYINDIRLI, Tefik, "Türkiye'nin Milli Futbol Maçları", ***Orhun***, sayı: 10, (Birinciteşrin 1943), s. 23-24.
- BAYINDIRLI, Tefik, "Türkiye'nin Milli Atletizm Maçları", ***Orhun***, sayı: 11, 1 İkinciteşrin 1943, s. 23-24.
- BEYDİLLİ, Kemal, "Balkanlarda Dönüm Noktası, 93 Bozgunu ve Sonrası", ***Berlin antlaşmasından Günümüze Balkanlar, Rumeli Türkleri Vakfı, I. Balkan Toplantısı, 10 Mayıs 1997***, yay. Haz. Mustafa Bereketli, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2002, s. 25-28.
- BİBİNA, loardinka, "Bulgar Siyasi ve Kültür Alanında Atatürk'ün Düşünceleri", ***4. Uluslararası Atatürk Kongresi, 25-29 Ekim 1999, Kazakistan*** Atatürk Araştırma Merkezi, c.2., 2000, s. 1019-1024.
- "Bir Türk Alimi Sofya'da", ***Cumhuriyet***, 3 Şubat 1932, s.4.
- "Bulgar Operetinde Teessüsler ve Tahassüsler", ***Cumhuriyet***, 29 Teşrisani 1931.
- "Bulgar ve Türkler", ***Ahenk***, 29 Nisan 1925, s. 1, 2.
- BURUANOVA, Daniela, Fakirlerin Desteği, "Şefkat", ***Kaynak***, sayı:5, (Temmuz-Ağustos 2001), s.10-11.

- CANLI, Mehmet, "Mustafa Kemal'in Sofya Ateşemiliterliği ve Buradaki Faaliyetleri", *Türk Kültürü*, sayı: 379, (Kasım 1994), s. 661-662.
- ÇAPA, Mesut, "Bulgaristan ve Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya Yardımları", *Türk Kültürü*, sayı: 230, (Haziran 1982), s. 726-732.
- ÇELEBİ, Mevlüt, "Türk Kaynaklarına Göre Atatürk Döneminde Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri", *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, (25-29 Ekim 1999)*, Kazakistan, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. c.2, 2000, s. 265-287.
- DELİORMAN, Altan, "Mustafa Kemal'in Askeri Ataşe olarak Bulgaristan'daki Faaliyeti", *Türk Kültürü*, sayı: 25 (Kasım 1964), s. 44-45.
- DEMİRUTKU, Erhan, "Mustafa Kemal Sofya Ataşemiliteri", *Balkanlardan Esinti*, sayı: 4, (Kasım 1990), s. 5-6.
- DOTCHİNOVA, Elena, "La Population Musulmane de Bulgarie Comme Enfor des Relations, Turco-Bulgares (1919-1939), *II. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Bildiriler*, c.2. Ankara 1996, s. 1239-1262.
- Edirne Mektubu, "Bulgar Türklerinin Vaziyeti Ne Haldedir", *Vatan*, 28 Haziran 1924, s.3.
- EROĞLU, Hamza, "Türk-Bulgar İlişkileri ve 18 Ekim 1925 Tarihli Dostluk Antlaşması", *Bellekten*, c. LI, sayı: 201, (Aralık 1987), s. 1339-1345.
- EROĞLU, Hamza, "Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler, 7 Haziran 1985*, TTK Yay. Ankara 1992, s. 15-46.
- Falih Rifki, "Türkler ve Bulgarlar", *Milliyet*, 15 Ağustos 1930, s.1.
- Falih Rifki, "Bulgaristan'da Neler Yaptık", *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Eylül 1933, s.1.
- Fatin Zekai, "Bulgaristan'da Türk Muallimler Grubunun Seyahati", *Cumhuriyet*, 5 Teşrinevvel 1925, s.2.
- Fatin Zekai, "Bulgar-Türk Andnamesinin Esasları Nedir?", *Cumhuriyet*, 3 Teşrisani 1925, s.2.

Fatin Zekai, "Bulgaristan'daki Buhranın İç Yüzü", **Cumhuriyet**, 10 Kanunevvel 1925, s.2.

GROZDEV, Grozdan, "Bulgaristan İle Türkiye Arasında 1920-1982 Döneminde Askeri - Politik İlişkiler, **"Atatürk ve Stamboliyski ,Türk-Bulgar İlişkileri üzerine Sempozyum, Sofya, 14 Aralık 2000**, Sofya, Mayıs 2001, s. 55-56.

GÜNAY, Mehmet, "Osmanlı Sonrası, Bulgaristan Topluluğunun Dini Hayatı", **Türkler**, c. 20, Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, s. 389-416.

HAKOV, Cengiz, "1925 Bulgar-Türk Dostluk Antlaşması ve İki Ülke Arasında Askıda Kalmış Sorunların Çözümü, **XII. T. Tarih Kongresi, 12-16 Eylül 1994, Ankara, Bildiriler, 4. Cilt**, TTK yay., Ankara 1994, s. 1373-375.

HAKOV, Cengiz, "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ve A. Stamboliyski Hükümeti", **"Atatürk ve Stamboliyski ,Türk-Bulgar İlişkileri üzerine Sempozyum, Sofya, 14 Aralık 2000**, s. 35-36.

HALAÇOĞLU, Yusuf; "Kuruluşundan Günümüze Bulgaristan'da Türk Nüfusu", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler**, TTK Yay. Ankara 1990, s. 507-508.

Hayrettin Şükrü, "Türk-Bulgar Ticareti", **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1933, s.4.

Hayri Celal Bey, "Fenerbahçe'nin Bulgaristan'daki Maçları", **Olimpiyat**, sayı: 100, (25.3.1933), s. 21-22.

HEZARFEN, Ahmet, "Milli Kongre", **Tarih ve Toplum**, sayı: 192, (Aralık 1990), s. 12-16.

HEZARFEN, Ahmet, "Bulgaristan'da Türk Spor Birliği, Turan", **Tarih ve Toplum**, sayı: 104, (Ağustos 1992), s. 39-48.

Hidayet Kesfi, "Tarihi Bir Şamar", **Halkın Sesi**, 22 Nisan 1933.

Hikmet Cemal, "Bulgaristan Gezisi", **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1929, s.4.

İsmail Hakkı, "Sofya Ziyareti, Umulan Neticeyi Verebildi mi?" **Yeni Asır**, 26 Eylül 1933, s.1.

İsmail Habib Sevük, "Atatürk'ün Tuna Sevgisi", M. Necmettin Deliorman, **Bulgaristan Türkleri, Yakın Tarih ve Hatıralar**, Birinci Kitap.

Kemal Salih, "Matbuat Heyetinin Seyahati", **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1930, s.3.

KERİM, Yusuf, "Bulgaristan'da 1878-1944 Döneminde çıkmış olan gazete ve dergilerin alfabe sırasıyla cetveli", **Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, 20-24 Nisan 1998, Bildiriler**, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 1999, s. 188-196.

KERİM, Yusuf, "Bulgaristan'da Türkçe Süreli Basın", **Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı, Bilgi Şöleni, 20-24 Nisan 1998, Bildiriler**, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 1999, s. 167-196.

KOCACIK, Faruk, "Bulgaristan'daki Türklerin Kökeni", **Türk Kültürü**, sayı: 263 (Mart 1985), s. 156-157.

KUMANOV, Milen, "Aleksandr Stamboliyski'nin Öldürülmesine İlişkin Atatürk Hükümetinin Münasebeti", **"Atatürk ve Stamboliyski ,Türk-Bulgar İlişkileri üzerine Sempozyum, Sofya, 14 Aralık 2000**, Sofya, Mayıs 2001, s. 70.

KURUYAZICI, Hasan, "İstanbul'da Fener'deki Sveti Stefan Bulgar Kilisesinin yapım Tarihi ve Mimarisi Üzerine", **Tarih ve Toplum**, sayı: 108, (Aralık 1992), s. 30-31.

M. Gavur, "Bulgar Kralının Evlenmesi", **Vakit**, 22 Teşrinevvel 1930, s.5.

M. Vladimir, "Türk-Yunan Misakı ve Sofya Ziyareti", **Vakit**, 27 Eylül 1933, s.9; **Milliyet**, 27 Eylül 1933, s.2.

Mehmet Asım; "Türk-Bulgar Misakı", **Vakit**, 13 Şubat 1929, s.1.

Mehmet Asım, "Bulgar Başvekili Geliyor", **Vakit**, 30 Teşrisani 1931, s.1, 6.

Mehmet Asım, "İsmet Paşa'nın Beyanatı", **Vakit**, Birinci Teşrin 1933, s.1.

Mehmet Asım, "Türk-Yunan Misakının İmzalanması Münasebeti ile", **Vakit**, 15 Eylül 1933, s.1, 2.

Mehmet Asım, "Sofya Ziyareti", **Vakit**, 22 Eylül 1933, s.1.

- Mehmet Asım, "İsmet Paşa'nın Dönüşü", **Vakit**, 26 Eylül 1933.
- Mehmet Vehbi, "Türkiye Bulgaristan Ticaret İtilafı Münasebeti ile", **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, No:6, (Haziran 1933), s. 217-218.
- Memduh Talat, "Bulgar Ziraat Bankası Bize Örnek Olmalıdır", **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1932, s.4.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, "Bulgaristan Türklerinin Öğretmen Okulları", **Türk Kültürü**, sayı: 348, s. 219-223.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, "Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi, (31 Ekim-3 Kasım 1929)", **Bellekten**, c.LIV, Nisan 1990, sayı: 209'dan ayrı basım, TTK Yay. Ankara 1990, s. 314-324.
- MERDİVENCI, Ahmet, "Robert Kolejin İlk Kırk Yılında Kolejde Yetiştirilmiş Olan Bulgarlar", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, sayı: 15, (1 Mart 1988), s. 42-49.
- Müderriş Salih Murat, "Sofya Konferanslar", **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1932, s.4.
- Necmeddin Sadık, "Türk-Bulgar Münasebatı", **Akşam**, 22 Nisan 1933.
- OKAY, Gül, "Ayastefanos'tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu, (Mart-Temmuz 1878)", **Çağdaş Türk Diplomasisi, 200 Yıllık Süreç, Ankara, 15-17 Ekim 1997, Tebliğler**, TTK Yay. Ankara 1999, s. 196.200.
- ORTAYLI, İlber, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Bulgaristan'daki Yılları 2, TTK Yay. Ankara 1989, (IX. Türk Tarih Kongresinden ayrı basım), s. 2043-2044.
- ÖMER, Rıdvan, "Bulgar Devletinin Türkler Konusundaki Eğitim Politikası", **Kaynak**, sayı: 6, (Eylül-Ekim 2001), s. 5-6.
- ÖZGIRAY, Ahmet, "Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1933)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, X, 1995, s. 55-64.

PEEVA, Kalina, "Bulgaristan-Türkiye İlişkileri ve 1923 yılı Mustafa Kemal Döneminde Todor Markov'un Diplomatik Misyonu", **Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Sempozyum, Sofya, 14 Aralık 2000**, Sofya, Mayıs 2001, s. 59-61.

R.B., "Bulgar Opereti", **Yeni GÜN**, 3 Kanunevvel 1931, s.3.

SAĞLAM, Feyyaz, "Mehmet Behçet Perim'in Afyonkarahisar Yılları", **Balkanlarda Türk Kültürü**, sayı: 10, (Ocak-Şubat 1994), s.9.

Sagir Tevfik, "İzmir Mektupları", **Akşam**, 18 Eylül 1925, s.3.

SAKARBALKAN, Bekir, "Prenslük Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi, (1878-1908)", **Türk Kültürü**, sayı: 26 (Aralık 1964), s. 80-81.

SAKARBALKAN, Bekir, "Prenslük Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi, III, (1878-1908)", **Türk Kültürü**, sayı: 28 (Şubat 1985), s. 257.

SAKARBALKAN, Bekir, "Prenslük Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi", **Türk Kültürü**, sayı: 234 (Şubat 1985), s. 266.

SAKARBALKAN, Bekir, "Krallık Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi", **Türk Kültürü**, sayı: 29, (Mart 1985), s. 331.

"Sanatkar M. Jorj Kehayef", **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1931, s.2.

SARIKOYUNCU, Ali, "Milli Mücadelede Türk-Bulgar İlişkileri", **Türkler**, c. 16, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2002, s. 280.

"Selim Sırrı, Sofya İntibaları", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1932, s.3.

Siirt Mebusu Mahmud, "Bulgaristan'a Dair", **Milliyet**, 23 Mart 1927, s.1.

Siirt Mebusu Mahmud, "Bulgar Vaziyeti, Politika Kararsızlığı", **Milliyet**, 10 Teşrisani 1933, s.1.

Siirt Mebusu Mahmud, "Bulgaristan", **Milliyet**, 12 Teşrisani 1930, s.1.

Siirt Mebusu Mahmud, "Balkanlarda Sulh, Sofya Dönüşü", **Milliyet**, 25 Eylül 1933, s.1.

Siirt Mebusu Mahmud, "Sulh, Bulgar Politikası", **Milliyet**, 27 Teşrisani 1933, s.1.

- “Sofya Ziyareti ve Bulgar Matbuatı”, **Son Posta**, 24 Eylül 1933, s.5.
- ŞİMŞİR, Bilal, “Bulgaristan Türkleri”, **Türk Kültürü**, sayı: 263, (Mart 1985), s. 137-145.
- ŞİMŞİR, Bilal, “Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu”, **Türk Kültürü**, Sayı: 264, (Nisan 1985), s. 248-249.
- TATARLI, İbrahim, “Atatürk ve Reformlarının Bulgaristan’da Değerlendirilmesi Üstüne”, **X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 22-26 Eylül 1986**, VI. cilt, TTK yay. Ankara 1994, s. 2819-2840.
- TATARLI, İbrahim, “Atatürk ve Modern Türkiye’nin Bulgaristan Parlamentosunda Değerlendirilmesi (1919-1945)”, **Erdem**, c. 11, sayı: 33, TTK yay. Ankara 1999, s. 926-939.
- Tevfik Süleyman, “Son Ticaret ve Kliring İtilafları”, **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, No: 9 (Eylül 1934), s. 875-877.
- TURAN, Refik, “Atatürk ve Balkanlar”, **Atatürkçü Düşüncede İnsan Hakları, İşbirliği ve Bölgesel Barış Rusçuk-Şumnu, 10-13 Temmuz 2000**, Yay. Haz. B. Türkdöğän, Atatürk araştırma Merkezi yay., Ankara, 2001, s. 71-78.
- “Türkiye-Bulgaristan”, **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1926, s.1.
- ÜNAL, Sevim, “Atatürk’ün Balkanlardaki Barışçıl Politikası”, **IX. Türk Tarih Kongresi, 21-25 Eylül 1981, Bildiriler, III. cilt**, TTK yay. Ankara 1989, s. 1985-1998.
- VELİKOV, Stefan, “Kemalist Devrim ve Bulgar Kamuoyu”, **Uluslararası Atatürk Konferansı, 9-13 Kasım 1981, Tebliğler, 3. cilt**, İstanbul 1981, s. 147-158.
- VELİKOV, Stefan, “Kemal Atatürk, Kemalist Devrim ve Bulgar Kamuoyu”, **Atatürk’ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları, 2-6 Kasım 1981, Ankara Üniversitesi**, s. 151-153.

- VELİKOV, Stefan, VASILEVA, Darina; "Bulgar Diplomatların Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk ve Kültür devrimleri", **XI. Türk Tarih Kongresinden ayrı basım**, TTK yay. Ankara 1994, s. 2581-2587.
- YALIMOV, İbrahim, "Bulgaristan Çiftçi Halk Birliği'nin Türk Ahalisine İlişkin Politikası", **Atatürk ve Stamboliyski Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Sempozyum, 14 Aralık 2000**, Sofya, Mayıs 2001, s. 73-80.
- YENİSOY, S. Hayriye, "Atatürk ve Bulgaristan", **III. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 3-6 Ekim 1995, Gazi Magusa, c.I**, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1998, s. 183-190.
- YENİSOY, S. Hayriye, "Başlangıcından Bu Yana Bulgaristan'da Türkçe Eğitim", **Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, 20-24 Nisan 1998, Bildiriler**, Türk Dil Kurumu, Ankara 1999, s. 109-115.
- YILDIRIM, Hüsamettin, "Atatürk ve Balkanlar", **Atatürk ve Modern Türkiye**, Atatürk Araştırma Merkezi yay. Ankara 2001, s. 207-216.
- Yunus Nadi, "Türk-Bulgar Misakı", **Cumhuriyet**, 10 Mart 1929, s.1.
- Yunus Nadi, "Bulgarlardan Ders Alalım", **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1929, s.1.
- Yunus Nadi, "Türk Bulgar İlişkileri", **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1929, s.1.
- Yunus Nadi, "Bulgaristan Başvekili Muşanof'un Türkiye'yi Ziyareti", **Cumhuriyet**, 1 Kanunvevel 1931, s.1.
- Yunus Nadi, "Bulgar-Türk Dostluğu", **Cumhuriyet**, 19 Mart 1932, s.1.
- Yunus Nadi, "Bulgaristan'da Bir Türk Mezarlığına Taarruz Hadisesi", **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1933, s.1.
- Yunus Nadi, "Bulgar Dostluğunda Ahenksiz Sesler", **Cumhuriyet**, 13 Kanunvevel 1933, s.1.
- Yunus Nadi, "Evvla Balkanlarda Devamlı Bir Sulh", **Cumhuriyet**, 27 Teşrisani 1933, s.1.
- Yusuf Osman, "Hoş Geldiniz", **Yeni Gün**, 1 Kanunvevel 1931, s.1.

EKLER

- 1- Türkiye - Bulgaristan Dostluk - İkamet Antlaşması (18 Ekim 1925), **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, (1913-1938)**,Ankara 2002, s.51-67.
- 2- Türkiye - Bulgaristan Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması (12 Şubat 1928), **a.g.e.**,s.68-85.
- 3- Türkiye - Bulgaristan Tarafsızlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması (6 Mart 1929), **a.g.e.**, s.84-95.
- 4- Türkiye - Bulgaristan İade-i Mücrimin Antlaşması (23 Aralık 1929), **a.g.e.**, s.96-106.
- 5- Türkiye - Bulgaristan Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması (17 Mayıs 1930), **a.g.e.**,s.107-125.
- 6- Türkiye - Bulgaristan Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması (21 Aralık 1933),**a.g.e.**, s.126-129.
- 7- Türkiye - Bulgaristan Baytari Antlaşması (22 Aralık 1933), **a.g.e.**, s.130-147.
- 8- Bulgaristan'da çıkan Deliorman gazetesinin latin alfabesine geçişinden bir örnek, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030 10 240 618 2.
- 9- Bulgaristan Başbakanı Muşanofun Türkiye seyahatinden intibalar, **a.g.e.**,s.566, 575.
- 10- İsmet paşanın Sofya seyahati'nden fotoğraflar, **Son Posta** ,23 Eylül 1933,s.1

kında olup ihtilaf çıkması halinde hakeme başvurulabileceği ile ilgili hükümlerdir.

Antlaşmaya ilaveten beş ek madde vardır. Bu eklerden birisi müftüler hakkında olup, metnin tamamının tercümesi gönderildiğinde tamamlayıcı talimatlar verilecektir.

İşbu bildiriye son vermeden önce, varılan antlaşmalara göre Bulgaristan'da câmi ve okulların vakıflarından başka tür vakıflar olmadığından dolayı, bizim hudutlarımız içinde yalnız şimdiye değin var olan ve kabul gören bu tür vakıflar tanınacaktır.

Türk devletine ait olan emlak şimdi Bulgar hakimiyeti altına girmiş olup ve bunlar en kısa süre içerisinde bildirilmelidir.

Bakan: /p/ Dr. V. Radoslavov

Genel Sekreter: /p/ Dr. A. Popov

Şube Müdürü: /p/ L. Lukanov

поместени в настоящето понеже се отнасят за границите и за арбитража по изпълнението на договора.

Към договора има 5 приложения от които по едно от за мюфтиите, ще ви се дадат допълнителни наставления когато Ви се изпрати превода по целия текст.

Преди да приключи настоящето намирам за уместно да Ви обърна вниманието, че според постигнатите съглашения, в България не съществуват други видове вакъфи освен ония на Ботоугодните заведения - джамии и на училищата, тъй че в пределите на нашата територия ще се признават само тях, съществуващи досега и признати такива вакъфи.

Земите, които са принадлежали на турската държава, преминават сега във владение на българската и те трябва да се приведат в известност колкото е възможно по-скоро.

Министър: /п/ Д-р В. Радославов

Главен секретар: /п/ Д-р А. Попов

Началник на отделението:
/п/ Л. Луканов

Вярно,

За Началник на отделението
[Р. Николов]

**TÜRKİYE İLE BULGARİSTAN
ARASINDA İMZA OLUNAN
MUHADENET MUAHEDENAMESİ
VE UMUMİ PROTOKOL
İLE İKAMET
MUKAVELENAMESİ (*)**

(18 Teşrin-i Evvel [Ekim]
1925)

[Resmî Ceride ile neşir ve ilanı: 20
Haziran 1926-Sayı: 403]

Kanun no: 874

Madde 1- Türkiye Cumhuriyeti ile
Bulgaristan arasında 18 Teşriniev-
vel 1925/1341 tarihinde Ankara'da
tanzim ve imza olunan muahadenet
muahedenamesi ve mütemmimi
protokol ile ikamet mukavelesinesi
tasdik olunmuştur.

Madde 2- Tarihi neşrinden mute-
ber olan işbu kanunun icrasına İcra
Vekilleri Heyeti memurdur.

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaris-
tan Krallığı arasında

münakit 18 Teşrinievvel 1925 ta-
rihinde

Ankara'da tanzim ve imza edilmiş
olan muahadenet muahedenamesi

(*) Düstur, 3. tertip, 7. cilt, s. 1376-1383.

**ДОГОВОР ЗА ПРИЯТЕЛСТВО
МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И ТУРЦИЯ,
ПРИЛОЖЕН КЪМ НЕГО
ПРОТОКОЛ И КОНВЕНЦИЯ
ЗА УСТАНОВЯВАНЕ МЕЖДУ
ДВЕТЕ СТРАНИ**

(18 октомври 1925 г.)*

Договор за приятелство
между България и Турция.

България, от една страна,

и

Турция, от друга страна,

еднакво и искрено желаючи да установят и да затвърдят връзките на искрено приятелство между Турската Република и Царство България, и проникнати от еднаквото убеждение, че отношенията между двете Държави, веднъж установени, ще послужат за преуспяването и благосъстоянието на техните респективни нации, решиха да сключат един договор за приятелство и за тази цел назначиха за свои пълномощници както следва:

Председателя на Турската Република: Тевфик Кямил Бей, Държавен секретар на Министерството на Външните работи в Ангора и Негово Величество Царя на България: Господин Симеон Радев, Извънреден Пратеник и Пълномощен Министър

* ЦДА, ф. 321к, оп. 6, а.е. 4, л. 1-4.

та, намерени в добра и надлежна форма, се съгласява върху следните пореждания:

Член 1.

Ще съществува ненакърняем мир и искрено и вечно приятелство между Турската Република и Царство България.

Член 2.

Високите Договарящи Страни са съгласни да установят дипломатическите отношения между двете Държави съобразно с принципите на международното право: Те се съгласяват щото дипломатическите представителни на всяка от тях, при условие на взаимност, да се ползват в територията на другата с третирането, осветено от общите принципи на международното право.

Член 3.

Високите Договарящи Страни са съгласни да сключат една Търговска Конвенция, една Конвенция за установяване и един Договор за арбитраж.

Член 4.

Настоящия договор ще бъде ратифициран и ратификациите ще бъдат разменени в Ангора по възможност по-скоро. Той ще влезе в сила на петнадесетия ден след размяната на ратификациите.

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Kralliyeti arasındaki samimi muhadenet rabitalarının tesis ve takviye etmek hususunda aynı derecede samimi arzu perverde ettikleri ve iki devlet beyninde münasebat tesisi olununca işbu münasebatın kendi milletlerinin refah ve saadetinde hadim olacağı kanaatiyle mütehassis buldukları cihetle bir muhadenet muahedesi aktine karar vermişler ve bu hususta murahasaları olmak üzere;

Türkiye reisicumhuru

Hariciye Vekâleti Müsteşarı Tevfik Kâmil Beyi, Ve Hâşmetî Bulgarlar Kralı Bulgaristan'ın Washington Fevkalâde Murahhas ve Orta Elçisi Mösyö (Simeon Radev) i tâyin eylemişlerdir.

Müşarünileyhima usulüne muvafık görülen selâhiyetleri badettebliğ ahkâmı âtiyeyi kararlaştırmışlardır

Madde 1- Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgar Kralliyeti arasında gayri kabili ihlâl sulh ve samimi ve daimi mühadenet cari olacaktır.

Madde 2- Tarafeyni âliyeyni âkideyn, iki Devlet arasındaki siyasî münasebatı hukuku düvel esaslarına

Tarafeyn her birinin siyasî mümessillerinin, mütekabiliyet şartıyla diğerinin arazisinde hukuku umumiyei düvel esasına müstenit muameleye mazhar olmalarını kabul etmişlerdir.

Madde 3- Tarafeyni âliyeyni âkideyn bir ticaret mukavelesi ve bir hakem muahedesi aktetmek hususunda mutabık kalmışlardır.

Madde 4- İşbu muahedename tasdik olunacak ve tasdiknameler Ankara'da sürati mümkinе ile teatı edilecektir. İşbu muhadenename tasdiknamelerin taatisinden itibaren on beş gün sonra iktisabı meriyet edecektir.

Madde 5- İşbu muahedenameye merbut protokol anın mütemmim bir cüzünü teşkil eder. Tasdiklan ilimkâl tarafeyn murahasaları işbu muahedenameyi imza ve mühürleri ile tahkim eylemişlerdir.

1925 senesi 18 Teşrinievvelinde iki nüsha olarak Ankara'da tanzim olunmuştur.

İmza İmza

Tevfik Kâmil S. Radev

ция договор, съставлява неразделна част от него.

В удостоверение на което, респективните пълномощници подписаха настоящия договор и сложиха върху него печатите си.

Изготвен в Ангора, в двоен екземпляр, на 18 октомври 1925 година.

(п) Симеон Радев

(п) Тевфик Кямил

Протокол

приложен към Договора за приятелство, подписан между

България и Турция.

А.

Двете Правителства се задължават помежду си да осигурят, респективно на мюсюлманските малцинства в България, ползуването от всички разпоредения за покровителството на малцинствата, уговорени в Ньойския договор и на българските малцинства в Турция - от разпореденията за покровителството на малцинствата, уговорени в Лозанския договор.

България признава на Турция и

denamesine merbut protokol

A

Akalliyetlerin himayesine dair (Neuilily) muahedenamesinde mün-deriç bulunan ahkâmın kâffesinden Bulgaristan'da mütemekkin Müslü-man akalliyetlerini ve (Lozan) muahedenamesinde münderiç bulunan ahkâmın kâffesindende Türkiye'de mütemekkin Bulgar akalliyetlerini istifade ettirmeği iki hükûmet bir-birine karşı taahhüt eder.

(Noyvi) ve (Lozan) muahede-namelerinden her birine vazülimza devletlerin akalliyetlere müteallik olarak haiz oldukları bilcümle hukuku mütekabilen Bulgaristan Türkiye'ye ve Türkiye'de Bulgaris-tan'a karşı tanır.

Haşiye: Lisani mâderzadı Bulgarca olan gayri müslim Türk tebaası Bulgar akalliyetine mensub addolu-nacaktır.

1912 Türkiye'si arazisinde tevellüt edipte işbu protokolün tarihi imzası-na kadar Bulgaristana hicret ile kiraliyette mer'i kavanini dâhiliye mucibince Bulgar tabiiyetini iktisap eylemiş bulunan bilcümle Bulgarları, Türk Hükûmeti Bulgar tebaası olarak tanır.

цинствата, дадени на њиците, подни-сали Њойскии и Лозанскии догово-ри.

Забележка: Считат се като принад-лежащи към българското малцинство турските подданици от християнско вероизповедание, чийто матерен език е български.

B.

Турското Правителство признава качеството на български подданици на всички българи, родени върху те-риторията на Турция от 1912 год., ко-рито, след като са се изселили в Бълга-рия до подписването на настоящия протокол, са придобили българското поданство въз основа на вътрешното законодателство в сила в Царството.

Българското правителство призна-ва качеството на турски подданици на всички мюсюлмани, родени в грани-ците на България от 1912 год., които след като са се изселили в Турция до подписването на настоящия прото-кол, са придобили турското поданст-во въз основа на вътрешното законо-дателство в сила в Републиката.

Омъжените жени ще следват по-данството на своите съпрузи, а деца-та, на възраст, по-малко от 18 години, това на бащите им.

Разбира се, че турските и българс-ки подданици от двете горепоменати категории запазват правата на собст-

dâhiinde tevellüt edip te işbu pro- tokolün tarihini imzasına kadar Türkiye'ye hicret ile cumhuriyette mer'i kavanini dâhiliye mucibince Türk tabiiyetini iktisap eylemiş bulu- nan bilcümle Müslümanları Bulgar Hükûmeti, Türk tebaası olarak tanır.

Zatuzevç kadınları zevçlerinin ve on sekiz yaşından dun olan çocukları ebeveynlerinin şeraitine tabi olacaklardır.

Şurası mukarrerdir ki yukarıda mevzuubahis olan Türk ve Bulgar tebaası. (C) maddesinde mezkûr aksam müstesna olmak üzere, Bulgaristan ve Türkiye arazilerinde mütekabilen malik oldukları emval üzerindeki hakkı mükiyetlerini muhafaza eder. İstanbul şehri müstes-na olmak üzere, Türkiye'nin Avrupa kıtasında kâin arazisinde tevellüt edip de Bulgaristan'a hicret etmiş olan Bulgarları, mezkûr arazide yeniden temekkün etmek isterler ise Türkiye Hükûmeti her hukuki madde hakkında muvafakat edip etmemek hususunda serbesti tammını muhafaza eder. 1913 senesinde Bulgaris-tan'a ilhak olunan kazalarda tevellüt edipte Türkiye'ye hicret etmiş olan Müslümanlar mezkûr arazide yeni-den temekkün etmek istedikleri takdirde Bulgar Hükûmeti aynı hakkı muhafaza eder.

Ако някои българи, родени върху европейската територия на Турция, изключая Цариград, които, след като са се изселили в България, биха по-искали да се установят отново в горес-поменатата територия, Турското Пра-вителство си запазва пълна свобода да даде или да откаже за всеки отде-лен случай своето съгласие.

Българското Правителство си за-пазва точно същото право по отноше-ние на мюсюлманите, родени в при-съединените към България през 1913 год. окръзи и изселили се в Турция, в случай, че те биха желали да се уста-новят отново в горепоменатата тери-тория.

Забележка. За целите на настоящия протокол, под думата Цариград, се разбираат административните подраз-деления на Префектурата под това име, тъй както те са определени със закона от 1912 година.

B.

Недвижимите имоти, от какъвто и да е вид, принадлежащи на българите от европейската територия на Турска-та Република, с изключение на Ца-риград, които са се изселили в Бълга-рия след 5/18 октомврий 1912 г. до подписването на настоящия Прото-кол, както и недвижимите имоти, от какъвто и да е вид, принадлежащи на мюсюлманите от териториите на

Şenremanen'in 1912 kâğıdına karşılıklı olarak verilen taahhüt olunan menâhikattan ibarettir.

C

İstanbul şehri müstesna olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa kıtasındaki arazi sahipleri arasında 5-18 Teşrinievvel 1912 tarihinden sonra işbu protokolün imzası tarihine kadar Bulgaristan'a hicret etmiş olan Bulgarlara ve Balkan harbinin müteakip Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan arazi sahipleri arasında 5-18 Teşrinievvel 1912 tarihinden işbu protokolün imzası tarihine kadar Türkiye'ye hicret etmiş olan Müslümanlara ait her nevi emvali gayrimenkule, arazisinde buldukları devletler tarafından mütekabilen iktisap edilmiş olacaktır.

D

Bulgaristan'da kâin ve Türkiye tebaasına ait yahut Türkiye'de kâin ve Bulgaristan tebaasına ait olupta madde sabıkanın sahai tatbiki haricinde kalan her nevi emvali gayrimenkule, halen meşru sahiplerinin tahti tasarruflarında değil ise, bunlara, hukukan makamlarına kaim olanlara yahut vekillerine iade edilmektedir. İşbu emval hakkında her ne sebeple olursa olsun, tatbik olunan

oktombir 1912 год, до подписването на настоящия Протокол, ще останат собственост на държавата, в чиято територия те се намират.

G.

Недвижимите имоти, от какъвто и да е вид, находящи се в България и принадлежащи на турски подданици, или находящи се в Турция и принадлежащи на български подданици, които остават извън приложеното на предидущия член, ако законните им собственици не ги владеят по настоящем, ще бъдат върнати на тези последиците, на правоимущите или на техните пълномощници. Всички мерки и изключителни разпоредения, които, по какъвто и да било причина, са били приложени върху тези имоти, ще бъдат отменени веднага след влизането в сила на настоящия Протокол.

Приходите от имотите, които са били секвестрирани, ще бъдат изцяло внесени на техните собственици.

В случай, че имотите са заети от заселници или от местни жители, на заинтересуваните собственици ще бъде даден един справедлив наем.

Заинтересуваните ще трябва да установят пред надлежните съдебни учреждения на респективните страни чрез всички законни доказателства, обстоятелството, че са напуснали местопроизхождението си преди 5/18 октомври 1912 г.

olunan emvalin varidatı tamamıyla ahashına tedkiye edilecektir.

Muhacir veya yerliler tarafından işgal olunan emval için, alâkadar sahiplerine adilâne bir bedeli icar takdir ve ita olunacaktır.

Alâkadaran 5-18 Teşrinievvel 1912'den evvel memleketi asiyeleri-ni terk eyediklerini mütekabilen her iki memleket mahakimi huzurunda kanuni esbabı sübutiye ile ispat etmeğe mecburdurlar.

Şurası mukarrerdir ki yukarıda zikrolunan bilumun ahkâm, her biri taalluk ettiği hale tatbik olunmak üzere B bendinin iki birinci fıkralarında da istihdaf olunan eşhasın emvali hakkında da tatbik edilir.

E

Yeni Bulgar arazisinin ilhakından evvel iktisap olunan hukuk ve Osmanlı İmparatorluğunun selâhiyetler devairinden sadır olan evrakı adliye ve senedatı resmîye, aksi haline kanunen sübutuna değin, muteber ve ayrı kabili ihlâldir.

F

Tarafeyni âkideyn, İstanbul muahedesiyile lâhikalarının ahkâmını, iki

та, посочени в първите две алинеи на § Б.

D.

Правага, придобити преди присъединяването на новата българска територия, както и съдебните актове и официални книжа, изходящи от компетентните органи на Отоманската империя, ще бъдат зацитани и ненакърняеми до законно доказване на противното.

E.

Двете Договарящи страни са съгласни да считат като престанали да съществуват и изгубили всякаква валидност, разпореденията на Цариградския договор и неговите приложения, освен ония, които определят границата между двете държави.

Ж.

Писмото отправено от Българският Пълномощник до Турския Пълномощник, досежно начина за прилагане закона за трудовата поземлена собственост спрямо турските подданици в България, съставлява неразделна част от настоящия протокол и ще влезе в сила в същото време като него.

З.

Мъяногитите, които биха изникна-

üzere, mevcudiyeti hitama ermiş ve hükmü kalmamış addetmekte mütefekkirler.

G

Mesai hukuku tasarrufiyesine müteallik kanunun Bulgaristan'da bulunan Türk tebaasına tarzi tabiki hakkında Bulgar murahhası tarafından Türk murahhasına tevdi olunan mektup işbu protokolün mütemmim bir cüzünü teşkil edecek ve anında birlikte mevkii meriyete vazolu nasaktır.

H

İşbu protokolün tabiki hususunda zuhur edebilecek olan müşkülât, hükümeteyn beyninde siyasi müzakere mevzu teşkil edecektir.

18 Teşrinievvel 1925 tarihinde Ankara'da iki nüsha olarak tanzim kılındı.

İmza İmza
Tevfik Kâmil S. Radev

ZABITNAME

Zirde vaziiümza Türk ve Bulgar murahhasları iki hükümet beyninde müzakere olunan ukudu, yani bir

тически преговори между двете държавности.

Съставен в Ангора, в двоен екземпляр, на 18 октомврий 1925 година.

(п) Симеон Радев

(п) Тевфик Кямил

Долуподписаните Български и Турски Делегати-Пълномощници се събраха днес, на 18 октомври 1925 г., в Министерството на Външните работи, в Ангора, за да пристъпят към подписване на актовете, които са били предмет на преговори между двете правителства, а именно, един договор за приятелство, един протокол-приложение, който съставлява неразделна част от него и една конвенция за установяване.

Признавайки ползата от едно точно определение смисъла на чл. "Г" от протокола-приложение и за да не остане никакво съмнение върху взаимната добра воля на техните правителства, те заявяват, от тяхно име, че връщането на имотите, предвидено в клаузите на този параграф, ще бъде извършено без да бъде повдигнато от едната или другата страна никакво възражение.

Настоящия протокол се изготви в двоен екземпляр.

buhi protokolü ve iki nüshâ olarak tanzim olundu. İşbu protokolün tabiki hususunda zuhur edebilecek olan müşkülât, hükümeteyn beyninde siyasi müzakere mevzu teşkil edecektir.

İşbu zabıtname iki nüsha olarak tanzim olunmuştur.

İmza İmza
Tevfik Kâmil S. Radev

Ankara, 18 Teşrinievvel 1925

Ankara'da Hariciye Vekâleti Müsteşarı Tevfik Kâmil Beye

Murahhas Efendi,

Müzakeratımız esnasında izhar buyurduğunuz arzuya tebean, Hükûmeti matbuanın Bulgaristan'da bulunan Türk tebaasının mesai hukuku tasarrufiye kanunu mucibince istimlak edilen emvali hakkından bu kanunun tabiki müteallik

Ангора, 18 октомврий 1925 г.

Господин Пълномощник,

Удовлетворяйки желанието, което благоволихте да изявите през четене на нашите преговори, имам чест да потвърдя на Ваше Превъзходителство, че моето Правителство се задължава да прилага напълно по отношение на имотите на турските подданици в България, иззети въз основа на закона за трудовата поземлена собственост, споразумението, което то е сключило със Сърбо-Хърватско-Словенското Кралство по прилагането на този закон.

Моля приемете, Господин Пълномощник, уверение във високата ми почит

(п) Симеон Радев

Тевфик Кямил Бей,

Държавен Подсекретар при Министерството на Външните работи

Т у к

Конвенция*

за установяване между
България и Турция

* ЦДА, ф. 177к, оп. 2, а.е. 28, л. 55-57.

etmeği taahhüt eylediğini zati âliline teyit eylemekle müftehirim. İhtiramatı faikamin lütfen kabul buyrulmasını rica eyleyim murahhas efendi.

İmza
Ş. Radev

Türkiye ile Bulgaristan Beyninde Münakit İkamet Mukavelesinin Mükamesi

Bir taraftan, Türkiye,

Diğer taraftan Bulgaristan,

Bulgaristan'da Türk ve Türkiye'de Bulgar tebaasının ikametini şartlı olarak tespit eylemek arzusunda bulunduğundan bu hususta bir mukavele akdine karar vermişler ve murahhasları olmak üzere;

Türkiye Reisicumhuru:

Ankara'da Hariciye Vekâleti Müsteşarı Tevfik Kâmil Beyi,

Ve Haşmetîû Bulgarlar Kırâli,

Bulgaristan'ın Vaşington Fevkalâde Murahhası ve Orta Elçisi Mösyö (Simon Radev) i tâyin eylemişlerdir.

Müşarûnileyhin usulüne muvafık

Türkiye, diğer taraftan,

şöylece belirlenen şartlar altında, her birinin tebaası diğer taraftan arazisinde ikamet ve mekseyemek hakkını haiz olacaklar ve binaenaleyh memlekette mer'î kavanin ve nizamata tevfikân serbestçe gidip gelebilecekler ve seyrüsefer edebileceklerdir.

Madde 2- Tarafeyni âkideyn Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının ihtiyar hicretlerine bir gûna mania ika edilmemesini kabul eyleyler.

Muhacirler beraberlerinde emvali menkulelerini ve hayvanlarını götürmek ve emvali gayri menkulelerini serbestçe tasfiye eylemek hakkını haiz olacaklardır, emvali gayri menkulelerini kati azimelerinden evvel tasfiye etmek istememiş olanlar tarihi hicretlerinden itibaren iki sene mühlet zarfında bu tasfiyeyi yapmağa mecburdurlar.

Emvalin tasfiyesinden mütehasıl mebalîği alâkadarların tarzı ihracı hakkında iki Hükûmet beyninde bir itilâf akdölünacaktır.

Madde 3- Tarafeyni âkideynden her birinin tebaası diğerinin arazisinde kavanin ve nizamat muc-

kararlaştırmışlardır:

Madde 1- Tarafeyni âkideynden her birinin tebaası diğer taraftan arazisinde ikamet ve mekseyemek hakkını haiz olacaklar ve binaenaleyh memlekette mer'î kavanin ve nizamata tevfikân serbestçe gidip gelebilecekler ve seyrüsefer edebileceklerdir.

Madde 2- Tarafeyni âkideyn Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının ihtiyar hicretlerine bir gûna mania ika edilmemesini kabul eyleyler.

Muhacirler beraberlerinde emvali menkulelerini ve hayvanlarını götürmek ve emvali gayri menkulelerini serbestçe tasfiye eylemek hakkını haiz olacaklardır, emvali gayri menkulelerini kati azimelerinden evvel tasfiye etmek istememiş olanlar tarihi hicretlerinden itibaren iki sene mühlet zarfında bu tasfiyeyi yapmağa mecburdurlar.

Emvalin tasfiyesinden mütehasıl mebalîği alâkadarların tarzı ihracı hakkında iki Hükûmet beyninde bir itilâf akdölünacaktır.

Madde 3- Tarafeyni âkideynden her birinin tebaası diğerinin arazisinde kavanin ve nizamat muc-

Договарящите страни да не ограничават свободното движение на имоти напълно свободно.

Тези, които не биха искали да ликвидират недвижимите си имоти, преди окончателното им заминаване, ще трябва да го направят в срок от две години от изселването им.

В едно последующо споразумение между двете Правителства ще се уреди начина, по който заинтересуваните ще изнесат полученото от ликвидацията на техните имоти.

Чл. 3.

Поданиците на всяка от Договарящите Страни ще имат, върху територията на другата, наравно с местните подданици, правото да упражняват всякакъв вид промишленост и търговия, и да се отдават на всякакви занаяти и професии, с изключение на тези, които са запазени за местните подданици по силата на съответните закони и правилици, а в Турция - по силата на дълговременен обичай (пристанищни хамали, гемиджийи и пр.).

Поданиците на всяка една от Договарящите Страни няма да плащат за пребиваването и установяването си върху територията на Другата, както и за упражняването върху тази територия на всякакъв вид търговия, промишленост, занаят или професия, нито какъв данък, такса или тежоба, от която ила е естество, други или по-ви-

таваклик ve saire gibi) tebaayi mahalliyeve hasrolunanlar müstesna olmak üzere, tebaai mahalliye ile mütesaviyen her türlü sınaat ve ticareti icra îlalettâyin kâffei hıref ve mesalike sülûk etmek hakkını haiz olacaklardır. Tarafeyni âkideynden her birinin tebaası diğerinin arazisinde meksû ikamet için ve kezalik işbu arazide her nevi ticaret, sanat, hırefet icra veya mesleke sülûk için her ne nam ile olursa olsun, tebaai mahalliyyeden istifa olunanlardan başka veya daha yüksek bir vergi, resim veya mükellefiyete tabi olmaları yasaklardır.

Tarafeyni Akideynden her birinin tebaası diğerinin arazisinde şahısları, malları, hukuk ve menafilerince ve emvali mezkûrenin iktisabı, tasarrufu ve intifai ve kezalik ferağ ve inûkal veya tevarûs tarikiiyle ahara devri dolayısıyla tebaai mahalliyeve tahmil olunabilenlerden başka veya daha yüksek hiçbir mükellefiyete, bilâvasita veya bilvasita hiçbir resim veya vergiye tabi tutulmayacaklardır.

Madde 4- Tarafeyni Akideynden biri, gerek bir hükmü kanuni üzerine, gerek zabıtai ahlâkiye, zabıtai sıhiye veya teselül hakkındaki kavanin ve nizamata tevfikane ve gerek devletin emniyeti dâhiliye veya hari-ciyesine müteallik esbaptan dolayı

такагаа işу айег ыгага аһһһһ каһһһ етмеги тааһһһт еуег. Еғһаһһ матру-денін һудуда кадар накілери маса-гифи тардеден тарата аит оласактир.

Madde 5- Tarafeyni Akideynden her birinin tebaası, diğerinin arazisinde, şehir ve kasabalar haricinde-ki emvali gayri menkule müstesna olmak üzere, her nevi emvali menkule veya gayri menkuleyi tem-leketin kavanin ve nizamatina tev-fikan iktisap, tasarruf ve ferağ etmek hakkına -mütakabiliyet şartıyla- malik olacaklardır. Tebaai mezkûre, beyi, mübadele, hibe, vasiyet ve- yahut diğer her suretle emvali mezburede tasarruf edebilecekleri gibi bermucibi kanun veraset tarikiiyle veya hibe veya vasiyet suretiyle emvali mezkûreye malik olabileceklerdir.

Tebaayi mezkûre, anifüzzikir ahvalin hiç birinde her ne nam ile olursa olsun, tebaai mahalliye için tarh olunanlardan başka veya daha yüksek mükellefiyat, rüsum veya vergilere tâbi tutulmayacaklardır.

Madde 6- Tarafeyni Akideynden her birinin tebaası, diğerinin arazisinde gerek kuvayı berriye ve bahriyede ve gerek millî veya milis alaylarında hiçbir hizmeti askeriyeye veya hizmeti askeriyeye yerine kaim

Поданиците на всяка една от Дого-варящите Страни не ще бъдат подло-жени, върху територията на Другата, по отношение на личността им, тех-ните имоти, права и интереси, както и по отношение на придобиването, вла-дението и ползуването на казаните имоти, или по отношение на тяхното прехвърляне чрез отстъпване, преми-наване или наследство, на каквава те-гоба, такса или данък, пряк или кос-вен други или по-високи от ония, ко-ито могат да бъдат налагани на мест-ните подданици.

Чл. 4.

В случай че една от Договарящите Страни, вследствие, било на законна присъда, било въз основа на законите и прависниците за полицията, за нравствеността, за санитарната поли-ция или за просията било по причина на вътрешна или външна сигурност на Държавата, би изгонила чрез по-единични мерки, поданиците на дру-гата Договаряща Страна, тази пос-ледната се задължава да ги приеме. Превозът до границата на изгонеците лица ще бъде в тежест на страната, която ги изгонва.

Чл. 5.

Поданиците на всяка една от Дого-варящите Страни, при условие на взаимност, ще имат върху територия-та на Другата, правото да придобиват, владеят и отчуждават всякакъв вид

бите на страната. Те ще могат да раз-полагат с тях, чрез продажба, размя-на, дарение, завещание или по друг някой начин, както и да влизат във-владение по наследство ред, по си-ллата на закона или вследствие на раз-пореждания приживе или по завеща-ние.

Те не ще бъдат облагани, в никои от горепоменатите случаи с тежоби, такси или данъци, под каквото и да е наименование, други или по-високи от тези, които са или ще бъдат уста-новени за местните подданици.

Чл. 6.

Поданиците на една от Договаря-щите страни не ще подлежат върху територията на другата на никаква военна повинност, било в сухопътни-те или морски войски, било в народ-ната милиция или гвардия, нито на-някакво задължение или тежоба, за-местващи военната повинност.

Те ще бъдат освободени от всяка-къв принудителен заем. Те ще бъдат също тъй освободени от всякакво па-рично плащане, събирано за военни цели и което не ще бъде законно на-ложено на местните подданици.

Чл. 7.

Дружествата, анонимни и други, търговски и индустриални, които имат дружественото си седалище

съгласно със законите на тази страна, ще бъдат признавани също като редовно учредени върху територията на другата страна и тяхната правоспособност и тяхното право да завеждат дела ще бъдат определени съгласно със законите на страната, от която произхождат. Те ще имат право, при условие на взаимност, и като се подчиняват на законите на страната, да се установяват върху територията на другата страна, да упражняват там всякакъв вид промишленост и търговия и да придобиват всякакъв вид движими имоти, както и недвижими имоти, необходими за функционирането на дружеството, като се поддържа в този случай, че придобиването не е пряката цел на дружеството.

Разбира се, че България ще има право да забранява установяването на дружества, упражняващи някои видове промишленост или търговия, които предвид характера им на обществена полза, са или ще бъдат подложени на специални ограничения прилагани във всички страни. В този случай, Турция, предвид на условията на помнатата взаимност, ще има право да не допуска на своята територия, българските дружества, упражняващи същия вид индустрия или търговия.

Дружествата, анонимни или други, търговски и индустриални, на всяка една от Договарящите Страни, не ще могат в никой случай да бъдат облага-

етmek hakkına malik olacaktır. Bu takdirde Türkiye bâlâda beyan olunan mütakabiliyet şartına binaen ayni nevi sanat ve ticareti icra eden Bulgar şirketlerini memleketine kabul etmemek hakkını haiz olacaktır.

Tarafeyni Âkideynden her birinin ticarî ve sinai anonim veya diğer şirketleri diğer tarafın arazisinde ticaret ve sanat icrası hususunda her ne nam ile olursa olsun millî şirketlerden talep olunan veya olunacak olanlardan başka veya daha yüksek harçlara, resimlere, vergilere veya mükellefiyetlere hiçbir halde tâbi tutulmayacaktır.

Madde 8- Menfaati âmmeve müstenit olduğu kanunen mütehakkik sebep bulunmadıkça ve evvelce muhik tazminat verilmedikçe tarafeyni âkideynden birinin tebaasının diğer tarafın arazisinde emvali istimlak edilemeyecek veya velev muvakkaten olsun, bunlar mallarındaki hakkı intifalından mahrum edilemeyeceklerdir. Evvelce iân edilmedikçe hiçbir istimlak muamelesi icra olunamayacaktır.

Madde 9- Tarafeyni Âkideynden her birinin tebaası diğer tarafın arazisinde şahıs ve mallarının himayei kanuniye ve adliyesi hususun-

рията на другата, с налози, такси, данъци или тегоби, под каквото и да е наименованне, други или по-високи от тези, които са или ще бъдат изисквани от местните дружества.

Чл. 8.

На поданиците на всяка една от Договарящите Страни не ще могат, в територията на Другата, да се отчуждават имотите им, нито същите поданиции ще могат да бъдат лишавани, даже временно, от ползуването от имотите си, освен по законно призната причина от обществена полза и срещу заплащане на едно справедливо и предварително обезщетение. Никакво отчуждаване не може да стане без предварителна разплата.

Чл. 9.

Поданиците на всяка една от Договарящите Страни ще се ползват върху територията на Другата, за всичко, което се отнася до съдебното и законното покровителство на тяхната личност и техните имоти, със същото третиране, като местните подданици.

Следователно, те ще имат свободен и лесен достъп пред съдилищата и ще могат да завеждат дела при същите условия, както местните подданици, под резерва на разпореденията, отнасящи се до обезпечение съдебните разноси (cautio judicatum solvi) и за безплатната съдебна помощ, които ще се определят от местното законо-

Tebeai mezkûre her gûna istikrazı mecburiden muaf olacaktır. Bunlar, makasiti harbiye için matruh olup kanunen tebeai mahalliyeye tahmil edilmeyen diğer bilcümle mükellefiyatı nakdiyeden dahi muaf tutulacaktır.

Madde 7- Merkezleri Tarafeyni Âkideynden birinin arazisinde bulunan ve işbu tarafın kanunlarına tevfi kan teşekkül eden ticarî ve sinai anonim veya diğer şirketler diğer tarafın arazisinde usulen teşekkül etmiş gibi tanınacak ve ehliyetleri ve ikamei dâva hakkı menşeleri olan memleketin kanunlarıyla tayin olunacaktır. Mezkûr şirketler mütakabiliyet şartıyla ve kavanini memlekete tebaiyet etmek üzere diğer tarafın arazisinde teessüs etmek, her nevi sanat ve ticaret icra edilemek ve her gûna emvali menkuleyi ve ifayı muamele edebilmeleri için lâzım olan emvali gayri menkuleyi iktisap eylemek hakkına malik olacaklardır. Bu halde, emvali gayri menkule iktisabı keyfiyeti şirketin hedefi mahsusunu teşkil etmiş olmak mukarrerdir. Şurası mukarrerdir ki Bulgaristan, menafii âmmeve müteallik bir mahiyeti haiz olmaları itibarıyla, bilcümle memleketler hakkında kabili tatbik bazı tahdidatı mahsusaya tabi olan veya olacak

edebileceklerdir. Binaenaleyh muhake-
me serbestçe ve kolayca müracaat
ve tebeai mahalliyenin tabii olduğu
şerait dairesinde ikame ve def'i dava
edebileceklerdir. Kefalet akçesi
ve mescanen müzaharetli adliye
hakkındaki ahkâm bundan müstesna
olup tarafeyn beyninde akdolunacak
bir mukavelei mahsusa ile tanzim
olununcaya kadar işbu mesail
kavanini mahalliye ile hallolunacak-
tır.

Madde 10- Tarafeyni Âkideyn
tebaasının ahkâmı şahsiyesine
müteallik mevadda, yani izdivaç, işti-
raği emvali zevceyn, talâk, tefriki
ebdan, cihaz, übüvvet, bünüvvet,
tebenni, ehliyeti şahsiye, rüştü
vesayet, kayımlık, hacir, emvali
menkuleye müteallik vasiyet ile veya
biâf vasiyet tevarüs veyahut taksim
ve tasfiye ve umumiyetle hukuku
aile mesailinde tebaai mezkûrenin
mensup oldukları memlekette mü-
teşekkül mahakimi milliye veya diğer
devairi milliye hasren salâhiyettar
olacaktır.

İşbu hüküm hukuku beyned-
düvele veya akdolunabilecek muka-
velâti hususiyeye nazaran kon-
solosların nüfus vukuatına müteallik
mevadda haiz oldukları vazaifi mah-
susayı haleldar etmediği gibi tarafeyn
âkideyn mahakiminin esnayı muha-

която ще се склучи между двете
Страни.

Чл. 10.

По отношение на личното състоя-
ние, т.е. по всички въпроси досежно
брака, съпружеската общност, разво-
да, временната раздяла на съпрузите,
зестрата, бащинството, произхожде-
нието, осиновяването, дееспособ-
ността на лицата, пълнолетиего, нас-
тойничеството, олекунството, запре-
щението; досежно движимостите,
правото за наследяване по завещание
или по закона (ab intestat) подялба и
ликвидация; и изобщо по семейното
право на подданиците на Договаря-
щите Страни, ще бъдат единствени
компетентни националните съдили-
ща или други национални власти
установени в страната, от която зави-
сят казаните поданици.

Настоящото разпореждане не на-
кърнява специалните права за консу-
лите по отношение на гражданското
състояние, произтичащи от междуна-
родното право или от частните спора-
зумения, които биха били сключени,
нищо пък правото на съдилищата на
респективните страни да изискват и
да получават доказателства относно
въпросите, признати по-горе като та-
кива от компетентността на нацио-
налните съдилища или власти на
заинтересованите страни.

Чл. 11.

dairei salâhiyetlerine dâhil olduğu
berveçhi bâlâ takarrür eden mesaile
ait delâil ve biyyinâti talep ve istima
etmek hususundaki haklarına da halel
vermez.

Madde 11- İşbu mukavelename,
tasdiknamelerin teatisinden bir ay
sonra iktisabi meriyet edecek ve
müddeti dört sene olacaktır. Şayet
mukavelename, tarafeyni âkideyn-
den biri tarafından mezkûr dört sene
müddetin inkizasından lâakal altı ay
evvel fesholunmazsa, fesholunul-
maya kadar mevkiî meriyette kalacak
ve işbu fesih ancak altı aylık bir
mühletin hitamından sonra haizi
hüküm ve tesir olacaktır.

Madde 12- İşbu mukavelename
tasdik olunacak ve tasdiknameler
sürati mümküne ile Ankara'da teati
kılınacaktır.

Tasdiklan ilimalkı tarafeyn murah-
hasları işbu mukavelenameyi imza
ve mühürleriyle tahtim etmişlerdir.

18 Teşrinievvel 1925 tarihinde
Ankara'da iki nüsha olarak tanzim
olunmuştur.

İmza

İmza

Tevfik Kâmil

S. Radev

ната на ратификациите и ще трае 4
години. Ако Конвенцията не е денон-
сирана от едната или другата Високо
Договаряща Страна най-малко 6 ме-
сеца преди изтичането на казания пе-
риод от 4 години, тя ще остане в сила
докато бъде денонсирана. Денонсира-
нето ще произведе своето действие
след изтичането на един срок от 6 ме-
сеца.

Чл. 12.

Настоящата Конвенция ще бъде ра-
тифицирана и ратификациите ѝ ще
бъдат разменени в Ангора, по въз-
можност по-скоро.

В удостоверение на което, респек-
тивните пълномощници подписаха
настоящата конвенция и поставиха
върху нея печатите си.

Изготвена в Ангора, в двоен екзем-
пляр, на 18 октомврий 1925 година.

(п) Симеон Радев

(п) Тевфик Камил

**TÜRKİYE İLE BULGARİSTAN
TİCARET VE SEYR-İ SEFÂİN ANT-
LAŞMASI VE PROTOKOLÜ (*)**

(12 Şubat 1928)

Bir taraftan

Türkiye Cumhuriyeti Reisi Hazretleri

Diğer taraftan

Haşmetli Bulgaristan Kralı Hazretleri

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki münasebatı ticariyenin teşvik ve inkişafı arzusuyla mütehassis olarak bir ticaret ve seyri sefain muahedesi aktine karar vermişler ve bu maksatla murahhasları olmak üzere:

Türkiye Reisi Cumhuri Hazretleri

Türkiye Büyük Millet Meclisinde Gaziyıntap Meb'usu ve sabık Ticaret Vekili Ali Cenani Beyefendi ile

Tokat Meb'usu ve sabık Hariciye Vekâleti Müsteşarı Ali Şevki Beyefendiyi

Haşmetli Bulgaristan Kralı

Hazretleri:

Bulgaristan'ın Türkiye'de fevkalâde murahhas ve orta elçisi Mösyü (Teodor

**ДОГОВОР И ПРОТОКОЛ ЗА
ТЪРГОВИЯ И МОРЕПЛАВАНЕ
МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И ТУРЦИЯ**

(12 февруари 1928 г.)*

Договор за търговия и мореплаване между България и Турция.

Негово Величество Царя на България от една страна и Председателя на Турската Република от друга,

водени от желанието да се облагоденствуват и развият търговските отношения между България и Турция, решиха да сключат един договор за търговия и мореплаване и за целта назначиха за свои пълномощници, а именно:

Негово Величество Царя на България:

Господин Тодор Павлов, Извънреден Пратеник и Пълномощен Министър на България в Турция и господин Йордан Митков, Началник на Отделението за Митниците при Министерството на Финансите и

Негово Превъзходителство Председателя на Турската Република:

Али Дженани Бей, Депутат от Гази-Айнтаб във Великото Народно Събрание и Бивш Министър на Търговията и

(*) *Düstur*, 3. terfip, 9. cilt, s. 655-668.

и тауип етmişlerdir.

Müşâretüylehim usulüne muvâfık bulunan salâhiyetnamelerini yekdiğere tebliğ ettikten sonra atıdeki ahkâmı kararlaştırılmışlardır:

Madde 1- Memleketeyni âkideyn arasinda ticaret ve seyrisefain müteakabilem serbest olacaktir. Memleketeyni âkideynin her hangi birinden neş'et eden ve diğer taraf ülkesine ithal olunan mahsulâtı arzıye ve müstahsalâtı sinaiye en ziyade mazharı müsaade millet emri-ai mümasilesinden istifa edilen veya edilecek olan gümrük resmi, emsali rüsum veyahut sair her türlü tekâliften ne gayrisına ne de daha yükseğine tâbi tutulmuycaktir!

Şurası mukarrerdir ki en ziyade mazharı müsaade millet muamelesi, mevzuatı rüsumiyenin tatbikına, gümrükteki muameleye, ithal edilen emtianın muayene ve tahlili hakkında cari usule, gümrük resmile sair rüsumun te'diye şeraitine, gümrük tarifelerindeki tasnife ve keza inhisarların sureti tatbikına dahi şamilidir.

Madde 2- Her iki memlekette neş'et eden ve (A) ve (B) lâhikalarında müteakabilen irae edilen mahsulât ve müstahsalâtı maddei sabika ahkâmından müstahfit olmakla beraber mezkûr lâhikalarda tespit edilen ithalât rüsumundan daha

* ЦДА, ф. 321к, оп. 6, а.с. 6, л. 1-5.

ти,

конто, след като си съобщиха пълномощията, намерени в добра и надежна форма, се съгласиха върху следните разпореджения:

Член 1.

Търговията и мореплаването между двете Договарящи Страни ще бъдат напълно свободни.

Земните и индустриални произведения на една от Договарящите Страни, когато се внасят в територията на другата, няма да се облагат с други или по-високи права, коэфиниенти, такси или каквито и да са други бери от тези с които ще се облагат същите произведения от най-облагоденствуваната нация.

Уговорено е, че клаузата за най-облагоденствуваната нация се разпростира също и спрямо приложението на митническите разпореджения, режима в митницата, начина на изследване и анализа на внесените стоки, условията за плащане на мита и таксите, класификацията на тарифите, както и върху прилагането на монополите.

Член 2.

Произведенията, произхолящи от двете страни съответно посочени в Приложенията А и Б, при все, че се

her hangi birinden neşet eden ve diğer taraf memleketine ithal olunan mahsulât arzıye ve müstahsalâtı sinaiye her ne nam altında cibayet edilirse edilsin rüşumu dahiliyeye müteallik hususatta üçüncü bir memleket mahsulât ve müsahsalâtı mümasesilinin mazhar olduğu muameleden müsteft olacaktır.

Madde 4- Tarafeyni âkideynden her biri, ithal edilgen eşyanın menşе memleketini tayin için, bunların mezkûr memleket mahsulâtı arzıye ve müstahsalâtı sinaiyesinden olduğunu veyahut işbu memlekette uğradığı tebeddülât itibarile öyle teîakkî edilmek icap ettğini mübeyyin bir menşе şehadetnamesi ibrazını talep edebilecektir. (S) lâhikasındaki nümune mucibince tanzim edilmiş olan menşе şehadetnamesi, gerek ticaret ve ziraat nezaretleri, gerek mürselülileyh memleketin kabul edeceği her nevi teşkilât ve heyet tarafından ita olunacaktır. Emtianın sevkedileceği memleket hükûmeti menşе şehadetnamesinin kendi mümessili siyasi veya şehbenderisi tarafından tasdikını talep etmek hakkını haiz olacaktır.

Posta paketlerinin, gideceği memleket hükûmeti mezkûr paketlerin ticari bir mahiyeti haiz irsalattan madut olmadığını kabul ettiği takdirde, menşе şehadetnamesine tâbi tutulmayacaktır.

жени с вносни мита по-високи от тези, определени в казаните приложения.

Член 3.

Земните и индустриални произведения на една от Договарящите Страни, при вноса в другата, ще се ползват, що се отнася до вътрешните такси, както и да са наименовани, с режима за същите произведения, прилаган по отношение на една трета страна.

Член 4.

За да се установи страната, от която произхождат внесените стоки, всяка от Договарящите Страни ще може да изисква представянето на свидетелство за местопроизход, удостоверяващо, че казаните стоки са земни и индустриални произведения на казаната страна, или че трябва да бъдат считани като такива, поради преобразованията, които са претърпели.

Свидетелствата за местопроизход, установени съгласно модела в приложение "В", ще бъдат издавани било от Министерството на Търговията, или на Земледелието, било от Търговската камара в района на която се намира износителя, било от всеки друг орган или тяло, които са приети от страната-предназначител. Правителството на страната-предназначител ще има право да изисква заверяването на свидетелствата за местопроизход от своя дипломатически или консулски представител.

ihracat hususlarında bir gûna memnuiyet veya takyidatla sektedar etmeği taahhüt eylerler. Bu kaidenin istisnaları, bilcümle memleketeri veyahut ayni şerait altında bulunan memalike dahi lâzımüttatbik olmak şartile ancak ahvali atıyede cari olabilecektir:

1- Memleketin tegaddisine elzem olan menabihin muhafazası ve milletih iktisadî faaliyetinin vikayesi için,

2- Emniyeti devlete ve selâmeti âtmeye müteallik esbaptan dolayı,

3- Zabitalı sıhhiyeye mütedair esbap dolaysile veyahut faydalı hayvanat ve nebatatin hastalıklara, haşarat ve tufeyiyati muzıraya karşı beynelmilel kabul edilmiş olan esasata tevfikan himayesini temin zimmında,

4- Devlet imhisarlarına tâbi emtia için ve yerli emtianın dahilde istihsal, beyi, nakil veya istihfâki hususunda kavanini dahiliye ile vaz edilmiş veya edilecek memnuiyet ve takyidatin ayni cins esnebi emtiasına teşmili zimmında,

5- Meskûk veya gayrimeskûk altınin ihracını menetmek için.

Madde 6- Tarafeyni âkideyn, kendi ülkelerinde beynelmilel transite en ziyade elverişli olan yollar üzerinde eşhas, yolcu ağırlığı, emtia ve her türlü

ход когато страната-предназначител намира, че не се касае за пратка от търговски характер.

Член 5.

Договарящите Страни се задължават да не пречат на взаимните си търговски отношения с каквито и да са запрещения и ограничения на вноса и износа.

Изключения от това правило и то дотолкова, доколкото се прилагат към всички страни или към страни намиращи се в идентични условия, могат да се направят само в следните случаи:

1) За да се запазят източниците, необходими за прехраната и за да се осигури икономическата деятелност на нацията.

2) Поради съображения от държавна сигурност и обществена безопасност.

3) Поради съображения от санитарно-полицейски характер или за защита на полезните животни и растения от болести и вредни насекоми и паразити, съобразно международните принципи, възприети за случая.

4) За стоките, предмет на държавни монополи и с цел да се приложат на чуждестранните стоки запрещенията и ограниченията, които са или ще бъдат постановени чрез вътрешното законодателство, относително произ-

serbestçe transit hakkını birbirlerine bahş ve bu hususta en ziyade mazhar müsaade millet muamelesini yekdiğerine temin ederler.

Tarafeyni âkideynden birinin gümrük azazisinden geçen her nevi emtia muhafaza, kurşunlama, tahmil, nakliye, istatistik ve mağaza rüsum ve avaidi müstesna olmak üzere bilümmum gümrük resminden ve sair bütün âidattan mütekabilen istisna edilecektir.

İş bu madde ahkâmı, zurufu tebdil edilmiş olsun olmasın, aktarma edilen veya antrepoya vazedilen transit halindeki emtiaya dahi tatbik olunur.

Maahaza şurası mukarrerdir ki: Emtiai mezkûrenin transiti hususu, bunların dahilî memlekete kaçak suretile duhulün men'i zımında kavanini rüsumiyei müteallikasına tevfikân tahtı temine alınacaktır. Tarafeyni âkideynden hiç biri kendi ülkesine duhulü memnu olan yolcuların transitini temin ile mükellef tutulmıyacaktır.

Emtianın transiti:

A- Emniyeti devlet ve selâmeti âmeve müteallik esbap dolayısıyla,

B- Esbabı sihhiye hasebile veya emrazi hayvaniye ve nebatîyeye karşı tahaffüz maksadile menolunabilecektir.

местни стоки.

5) За да се възпрепятствува на износа на златни монети и метал злато.

Член 6.

Двете Договарящи Страни си отгълват взаимно свобода на транзита през тяхна територия по най-пригодните за международния транспорт пътища, за лица, багажи, стоки и предмети от всякакъв вид, параходи, кораби, коли, вагони и други средства за превоз, като си гарантират в това отношение третирането на най-облагодприятствуваната нация.

Стоките от всякакво естество пресянасят през митническата територия на една от Договарящите Страни, ще бъдат взаимно освободени от всякакви мита и други тежести, освен от таксите и берите за надзор, за пломбиране, за товарене, за разтоварване, за статистика и за магазинаж.

Предписанията на настоящия член се прилагат също и спрямо транзитните стоки, които са били претоварени или антрепозирани, безразлично дали опаковката им е била сменявана или не.

Уговорено е, че транзита на тези стоки ще бъде гарантиран съгласно съответните митнически закони, за да се избегне тайното им внасяне в страната.

Никоя от Договарящите Страни не

siti ile istihsal veya fûruhtu memnu bulunân eşyanın transiti halen mer'î veya atide ittihaz kılınacak olan ahkâmı kanuniye ve idariye ile tesis edilecek bir murakabeî mahsusaya tâbi tutulabilecektir.

Bu murakabe serbest transitiñ seyri tabiisine sektedar etmiyecek tarzda icra edilecektir.

Madde 7- Tarafeyni âkideyn kendi ülkelerindeki demiryollarında aynı hudut üzerinde veya aynı istikamette emtiai mümasile hakkındaki nakliyatın ücretle ile tarzi icrasına ve işbu emtianın şeraiti teslimine ve tâbi bulunduğru rüsum ve tekâlifî umumiyeeye müteallik hususatta yekdiğerine karşı en ziyade mazharı müsaade millet muamelesini bahş ve temin ederler.

Bundan başka hükümeteyn müteakabil demiryolu münakalâtı ile, keza demiryolu vasıtasile transit teferruatını, şimendifer idarelerinin doğrudan doğruya itilâfile tanzim eylemek hakkını muhafaza ederler.

Madde 8- Tarafeyni âkideynden birinin ülkesinden diğer taraf ülkesine gönderilen her nevi emtia hini ihracında, her hangi bir üçüncü devlete gönderilecek emtiai mümasilenin tâbi tutulduğru gümrük resmî, vergi ve sair tekâlif ile muameleden ne gayrına ve ne daha

и урях он олло заруанени.

Транзита на стоки може да бъде забранен:

а) Поради съображения от държавна сигурност и обществена безопасност.

б) По здравословни причини или за предпазване от болести на животните и растителностите.

Транзита на произведения, които в териториите на Договарящите Страни са предмет на държавен монопол, както и транзита на такива, чието произвеждане или продажба са забранени, може да бъде поставен под специален контрол, установен въз основа на законодателните и административни разпореджения по настоящем в сила или които ще бъдат създадени в бъдеще. Този контрол ще бъде упражняван по начин да не се възпрепятствува редовния ход на свободния транспорт.

Член 7.

Двете Договарящи Страни си гарантират взаимно третирането на най-облагодприятствуваната нация върху техните територии относително цените и начините на превоза, условията на предаването, таксите и обществените тежести върху съответните железопътни линии, за същите стоки върху същите линии и в същото направление. Двете правителства си запазват освен това право

Madde 9- Uçulcu bir devletle müsavat üzere muamele görmek esası:

1- Tarafeyni âkideynden biri canibinden hemhudut memleketlerle hududun tarafeyninde bulunup umumen hududun her iki tarafından on beş kilometre derinliği tesavüz etmiyen bir saha dahilinde vukubulacak hudut ticareti hususunda halen bahşedilmiş veya edilebilecek olan imtiyazata,

2- Bir gümrük ittihadından mümbais müsaadati mahsusaya,

3- Gümrük tarifesi hususunda ve umumiyetle diğer hususati ticariyede, Türkiye ile 1923 senesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan memleketler arasında mevcut veya istikbalde ihdas edilebilecek olan müsaadati mahsusaya kabili tatbik olmuvasıdır.

Madde 10- Tarafeyni âkideynden birine mensup olup kendi memleketlerindeki salâhiyyetler makamat canibinden mutâ bir (Salâhiyyet varakası) ibraz ederek, orada ticaret ve san'atlarını icraya mezun bulunduklarını ve kavanin ile muayyen tekâlif ve rûsumu tesviye ettiklerini ispat eyleyecek olan tacirler, fabrikacılar ve sair san'at erbabi, gerek bizzat ve gerek kendi hizmetlerinde bulunan seyyar memurlar vasıtasile, diğer taraf ülkesindeki tacirler veya müstahsiller nezdinde veyahut

нистрации подробности за взаимните железопътни съобщения и за транзита по железница.

Член 8.

Стоките от всякакъв вид, изнесени от територията на една от Договарящите Страни за в територията на друга, няма да бъдат при износа подлагани на други или по-високи мита, такси, данъци и други тежести или на третирания различни от тези по които са подложени същите стоки предназначени за трета някоя държава.

Член 9.

Третирането на базата на равенство с трета една държава няма да се прилага:

1) Прямо облагите дадени вече или които биха се дали по-късно от една от Договарящите Страни в пограничния трафик със съседните държави в една зона не надминаваща 15 километра от всяка страна на границата;

2) Прямо специалните облаги произтичащи от един митнически съюз;

3) Прямо специалните облаги съществуващи или които ще се създадат за в бъдеще между Турция и страните откъснати от Отоманската империя в 1923 г. относително митническите тарифи и изобщо по всякакви въпроси във връзка с търговията.

Bunlar, arzeticikleri mevada mütevakif emtiyai kendi ticaret veya san'atlarında kullanan tacirlerden veya sair eşhas-tan siparişler dahi alabileceklerdir. Kezalik beraberlerinde nümuneler veya modeller nakledebilecekler veya bunlar kendilerine irsal ettirebileceklerdir. İşbu fikrada tadat edilen efal için bir gûna rûsum veya aidati mahsusaya tâbi tutulmuvasıdır.

Muayyen bir metain örneği olan kâffei mevât, bir cihetten mevaddi mezkûreye tekrar ihraç esnasında alelûsul ayniyetlerinin tespit kilinmasına salih bulunmak ve diğer cihetten böylece ithal edilmiş olan mevât, heyeti' mecmuaları itibariyle mutat nümune mahiyetini zayı etmiş olacak derecede kemiyet veya kiymet irae eylememekten ibaret iki kaydi ihtirazi altında, nümune veya model addedilirler.

(Salâhiyyet varakası) (D) lâhikasındaki örneğe muvafık surette tanzim edilmiş olacaktır. Tarafeyni âkideyn, bu varakalan itaya memur olan makamat ve kezalik seyyar ticaret memurlarının ticaretlerini icra ederken tebaiyete mecbur oldukları ahkâmı müteakabilen yekdiğerine bildirirlerdir.

Maahaza şurası mukarrerdir ki: balâda mezkûr siyasi ticaret memurları yerlerindeki varakada muharrer olanlardan

Търговците, фаорикантите и други индустриалци на една от Договарящите Страни, които ще докажат с представяне на легитимационна карта, издодена от компетентните власти в тяхната страна, че имат позволение да упражняват в нея своята търговия или индустрия и плащат данъците и таксите, предвидени в законите, ще имат право, било лично, било чрез пътници на тяхна служба, да правят покупки в територията на другата договаряща страна: у търговците или производителите или местата за лична продажба. Те ще могат също да приемат поръчки от търговците или други лица, които в тяхната търговия или индустрия употребяват стоки съответстващи на предлаганите такива. Те ще могат също да носят със себе си или получават образци или модели. За изброените действия в настоящата алинея те няма да бъдат прихудени да плащат каквито и да са таксис или специални тежести. За образци или модели ще се считат предметите, които дават представление за една определена стока под двойното условие от една страна казаните предмети да могат да се идентифицират при преизяснянето, от друга страна поради количеството или стойността си да не губят характера на образци.

Легитимационната карта трябва да бъде написана по образеца в приложението "Г". Договарящите страни ще си съобщават взаимно властите, назоварени да издават картите, както и разпореденията, с които пътниците

hakkını haiz olmayacaklardır.

İthalî memnu emtia müstesna olmak üzere bir gümrük resmine veya sair her hangi bir resme tâbi olan ve nümune veya model olarak ithal edilen eşya, tekrar ihraç olunmak kaydıla tarafeynse şeraiti atıye dairesinde ithal ve ihraç resminden muafiyeti muvakkate ile kabul edilecektir:

A- İşbu seyyar memurlar, gümrük idaresine beyannamelerini verirken, ihraç memleketi memurini rüsumiyesi tarafından musaddak ve beraberlerinde ithal ettikleri nümuneleri veya modelleri müfredatı ile mübeyyin bulunan tarifâtı bir listeyi üç sureti ile birlikte tevdi edeceklerdir. Eğer tarifâtı listeyi hâmil bulunmuyorsa beyannamelerini verirken, nümuneler veya modelleri müfredatı ile irae eden yeni bir listeyi üç nüsha olarak ita edeceklerdir.

İthal memleketinin memurini rüsumiyesi listenin lisanı mahallif üzere yapılmış tercümesini talep edebileceklerdir.

B- Nümuneler veya modellerin tekrar ihraçları esnasında ayniyetlerinin tespit edilebilmesi için, bunlar ihraç memleketinde nevi ve şekillerine göre damgalanmış yahut balmumu veya kursunla mühürlenmiş bulunacaktır. Her iki taraf memurini rüsumiyesi, nümune-

mühürlerin modellerini resmen yekdiğerine göndereceklerdir.

İşarat vaz'ı gayrikabil veya mahaziri dai olduğu takdirde, fotoğraflar, resimler veya tarifâtı tamme ve mufassala ile ayniyetin tespiti caizdir. Bununla beraber, ithal memleketinin memurini rüsumeyisi, bu nümunelerin tekrar ihraç esnasında ayniyetlerini temin için labüt görecekları bütün ahvalde masarifi aîâkadarlarca tesviye edilmek üzere, bunları işarâtı muzamma ile teşhiz edebileceklerdir.

Bundan gayri ahvalde, gümrük muayenesi, nümunelerin sadece ayniyetin tesbitinden ve icabında talep edilecek tekâlif ve rüsum miktarının tayininden ibaret olacaktır.

Nümune veya modeller ihraç memleketinde vazedilmiş işaretları hâmil bulunmazsa ithal memleketinin memurini rüsumiyesi yeni işaretlar vazedeceklerdir.

S- İthalâtçı tarafından gümrük idaresine tarifâtı listenin veya nümunelere ait beyannamenin tevdiinden sonra, gümrük muayenesine mübaşeret edilecek ve nümunelere ait olan liste veya beyanname ile bunlara mevzu işaretlar usulüne muvafık ise, bu nümunelerin her birinin gümrük resmi ve eğer mahal varsa istihlâk rüsumu tespit olunacak ve

osıgu'uzı provezyaneto istinnoştta na znaçite posta'vıanı vırxu obrazçinte.

Koęato posta'vıaneto na beleğa Çe bıde ne'v'zmoğno ılı ne'udobno, Çe se dopuŐa usta'novıvaneto na ılıentıçnostta s fotoğrafıya, rısunka ılı ılıno ve podrobno opısanıe. Prı vse tova mıtnıçeskıte vlastı na strana-ta - vnosıtel Çe moğat da posta'vıt dopıl'nıtelnı znaçı na tezi obrazçı za smetka na zaınteresovanıte vsęoęo koğato na'ımerıat, çe tova e neobõodımo za da se ğarantıra ılıentıçnostta na obrazçıte prı prıeznaŐanıeto ılı.

Osven v poslednıya sluçay mıtnıçeska'ta provetka Çe se s'ostoı samo v prıznava'ne ılıentıçnostta na obrazçıte ılı v opıredelennıe razmera na prava'ta ılı takıte koıto e'vıentualno Çe se ızısķvat.

Ako obrazçıte ılı modelıte ne sa s'naõednıe s'Ő znaçıe posta'vıanı v strana'ta - ıznosıtel mıtnıçeskıte vlastı na strana'ta - vnosıtel Çe posta'vıt nobı znaçıe.

v) Slıed presta'vıaneto ot vnosıtelı na opısa ılı deklaracıya'ta za obrazçıte v mıtnıçıata, Çe se naradı za mıtnıçeskoğo preleğığane ılı ako opısa ılı deklaracıya'ta otęovarıat na obrazçıte ılı posta'vıanıte vırxu tıx znaçıı sa v ızpravnost, mıtoğo za vseķnı ot tıya obrazçı ılı konsıumatıvıne'ta-çı, ako takıva ılıma, Çe bığat usta'novıanı ılı razmera na tıya prava'ta ılı takıte Çe bıde depozıran bılo v naılıçnost,

saahuyetlar makamatı tarafından kāfi görülen teminat suretinde depozito edilecektir. Terminata mütedair ahkâmı âkit hükümetler bir sureti umumiyede tanzim edeceklendir.

Vezn ve saire ücretleri kat'î surette tesviye olunacak ve memurini rüsumiye tarafından alelülül tasdik edilen tarifatliliste veya beyanname nüshalarından biri ithalâtıya iade edilecektir.

Maahaza ithalâtı, nümunelerden her birinin rüsumunu tarifinin mevaddi müteallikası mucibince hesap ettirip depozito edecek yerde, nümunelerin mestuu için bu rüsumu tarifede en yüksek resme tâbi nümune üzerinden tesviye eylemek hakkını haiz olacaktır. Memurini rüsumiye bu teklife muvafakat etmele mükellef bulunacaklardır.

D- Bu suretle ithal edilmiş olan nümuneler veya modeller, bir senelik bir mühlet zarfında gerek ithal edildikleri gümrükten, gerek diğer bir gümrükten ya ihracat memleketine iade veya her hangi bir memlekete tekrar ihraç edileceklerdir. Bir senelik mühlet, icabında ithalât memleketinin rüsumat idaresi tarafından temdit olunabilir.

H- Tarifatliliste veya beyanname ile tekrar ihraç edilecek nümuneler veya modeller, derhal âlakadar tarafından gümrük idaresine ibraz olunacak ve

на страната - вносител. Гарантираната ще бидат относително гаранцията ще бидат установени от респективните правителства в общи черти. Разноските за теглене и други, ще бидат окончателно платени и описа или един от екземплярите на декларацията, надлежно заверен от митническите власти, ще бъде върнат на вносителя.

При все това вместо да се изчисляват и депозират следуемите се права по тарифата по отделно за всеки обрзец, вносителят има право да поиска определянето им за всички образци според най-високо облагаемия обрзец.

Митническите власти са длъжни да приемат това предложение.

г) Образците или моделите вносени по този начин трябва да бидат преизнесени в срок от една година или за страната - износител или пък за некая друга страна било чрез вносната митница, било чрез друга некая. Едногодишния срок може да бъде продължен в известни случаи от митническите власти на страната вносител.

д) Описа или декларацията и образците или моделите за преизнасяне ще бидат представени от заинтересования на митницата и последната след проверка ще се изплати напълно без закъснение и срещу разписка за депозираните при внасянето мита или ще освободи поръчителството, което гарантира плащането на тези

bilinde tamamen iadesi veya bu rüsumün tesviyesini mütemmen kefaletini feshi muamelesini ifa edecektir. Bu iade veya feshi kefalet muamelesi ancak tekrar ihraç edilen nümuneler veya modeller için ifa kılınacaktır. (D) Fikrasında mezkûr mühletin hitamından sonra tekrar ihraç edilmemiş veya mahallinde satılmış olan nümuneler veya modellerin emaneten tutulan gümrük rüsumu, rüsumat idaresine irat kaydolunacak veya bu rüsum kefillerden istifa kılınacaktır.

F- Hini ithalde mevdu rüsumun ret ve iadesi veya kefaletini feshi, hudutlardaki bilümmum gümrük idareleri veya dahili memlekette kâin olup bu hususta salâhiyeti muktaziyeyi haiz bulunan gümrük idarelerince ifa edilebilecektir.

Tarafeyni âkideyn salâhiyeti mezkûreyi haiz olan idarelerin listelerini yekdiğerine tebliğ edeceklendir.

Bu maddenin ahkâmı hakkında her hangi bir üçüncü devletle müsavat üzere muamele görmek esasi, zaten mütekabil surette mahfuz kalmaktadır.

Bu maddenin ahkâmı ayak satıcılığına kabili tatbik olmayacaktır.

Madde 11- Tarafeyni âkideynden birinin, ticaretlerini icra zımında rapayunlara veya pazarlara giden tebaasi

ните образци или модели. Депозиранияте мита за непреизнесените образци или модели след изтичането на предвидения в буква "г" срок или продадени в страната, ще бъдат записани в приход или събрани от поръчителите.

е) Изплащането на депозираните при вноса мита или освобождаването на поръчителството може да бъдат извършени от всички погранични митници или от тези във вътрешността на страната, които са получили необходимите за това права. Договарящите Страни си съобщават листите на митниците, на които тия права са били дадени.

Принципът за третирането върху базата на равенство с всяка трета държава остава прочее взаимно запазен и колкото се отнася до разпореджанията на този член.

Разпореджанията на този член няма да се прилагат спрямо колпортажа.

Член 11.

Поданиците на една от Договарящите Страни, които посещават пазарите или пазарите в територията на другата за да упражняват своята търговия, няма да бъдат третирани по малко благоприятно от поданиците на последната, ако представят лична карта, според образаца в приложение "Д", издадена от властите на страната, чиито поданици са те.

tarafından (H) Lâhikesindeki nümüneye muvafık olarak ita edilmiş bir hüviyet varakasını ibraz edebildikleri takdirde, tekaai mahalli eden daha az müsait bir surette muamele gömüyeceklerdir.

Birinci fikranın ahkâmı ne seyuar erbabi ticaret ve san'ata, ne ayak satıcılığına, ne de san'at veya ticaret icra etmiyen eşhas nezdinde sipariş almağa kabili tatbik olmadıgından, tarafeyni âkideynden her biri bu hususta kendi mevzuatı kanuniyesi noktasından serbestli tam muhafaza eder.

Madde 12- Tarafeyni âkideynden birinin sancağını hâmil olup hamulesiz veya hamuleli olarak diğer tarafa ait sulara ve limanlara girecek, orada meksedecek veya buralardan çıkacak olan merakibi bahriye hareket ettikleri veya gidecekleri yer neresi olursa olsun, her gûna hususatta aynıle sefaini milliyeye tatbik edilen muameleden müstefit olacaklar ve her ne unvan altında bulunursa bulunsun, devlet, vilâyetler, nahiyeler veya tarafi hükûmetten salâhiyetti halz her hangi bir taazzuv nam ve menfaatine istifa olunup merakibi milliyeye tahmil edilmiş ve veya edilebilecek olanlardan gayri bir gûna tekalif veya rûsuma tâbi tutulmayacaklardır.

Hamuleler, mevrit veya mahreçleri

лантните търговци и индустриалци, нито спрямо колпортажа, и вземането на поръчки у лица, които не упражняват търговия и индустрия.

Всяка от Договарящите Страни си запазва в това отношение пълна свобода за своето законодателство.

Член 12.

Корабите носящи знамето на една от Договарящите Страни, които влизат с баласт или натоварени в [ъв] водите и пристанищата на другата страна и престоаят там известно време или излизат, което и да е местото на търгването или на предназначението им, ще се ползват в [ъв] всяко отношение от същото третиране като местните кораби и няма да плащат никакви други права и такси, под каквото и название да са те събирани в името и в полза на държавата, окръзите, общините или друг някакъв организъм разрешен от правителството освен тези такси, които са или ще бъдат наложени на местните кораби.

Товарите, какъвто и да бъде произхода или местоназначението им, няма да бъдат подложени на други или по-високи права или такси и ще бъдат третиранни, като че ли са внесени или изнесени под народно знаме. Техните пътници и багажи ще бъдат третиранни като тия пътуващи под народно знаме.

tutulacakları rûsum ve tekâliften ne gayrına ve ne daha ağırına tabii olmaları yasağın ve ne de farklı bir muamele gömüyeceklerdir. Bunlar yolcuları ve yolcu ağırlıkları millî sancağın altında seyahat ediyorlarmış gibi muamele gömüyeceklerdir.

Madde 13- Tarafeyni âkideynden her biri, kendi kara sularında saydı mahiyeti, bahri kâbotajı yanı kendi ülkesinin bir iskelesinden irkâr edilen emtia ve yolcuların aynı ülkenin diğer bir iskelesine bahren nakli hususunu, liman hidematını yani romorkör işletmeği, kilavuzluk etmeği ve her hangi mahiyette olursa olsun bilûrum hidematı dahiyeği ve dahili sularda seyrisefaini kendi sancağına tahsis eder.

Sefainin ve hamulelerinin millî sancağı temsilî hususu sefaini ticariye milliyeye bahşedilmiş veya edilebilecek olan tahsisat ve ikramiyelere şamil değildir.

Madde 14- Merakibi bahriyenin sifati tâbiyeti, her iki tarafça, devleti aidesinin salâhiyetar makamati canibinden her memleketin kavanin ve nizamatına tevfikân, bu hususta verilen vesâik ve şahadetnamelere göre muteber tutulacaktır.

Tarafeyni âkideynden biri canibinden verilen hacmi istiabi şahadetnamelerile hacmi istiabiye mütedair sair vesikalar,

Всяка от двете Договарящи Страни запазва за своето знаме риболовството в своите териториални води, морското крайбрежно плаване, т.е. преноса по море на стоки и пътници от едно пристанище на своя територия до друго в същата територия и службите в пристанищата, т.е. реморкажа, пилотажа и всички вътрешни служби, от каквото и да са естество, както и плаването във вътрешните води.

Няма да има приравняване на корабите и на техните товари с тия носещи народното знаме по отношение на субвенциите и премияте, които са дадени или ще се дадат на търговската народна флота.

Член 14.

Поданството на корабите ще се признава от едната и другата страна въз основа на документите и удостоверенията, издадени по този повод от компетентните власти на съответните държави съобразно със законите и правилниците на всяка страна.

Мерителните свидетелства и други в [ъв] връзка с тонажа документи, издадени от една от Договарящите Страни, ще бъдат признавани от другата страна до като се склучи едно специално споразумение между двете Договарящи Страни.

Член 15.

Корабите носещи знамето на една от Договарящите Страни, които вли-

Madde 15- Tarafeyni âkideynden birinin sansağıni hâmil olup diğer tarafa ait bir limana, mahza hamulelerini itimat veya bunlardan bir kısmını ihraç veyahut aktarma etmek masdile dahil olan merakibi bahriye o tarafın kavanin ve nizamatına tevfiği hareket ederek zaten yalnız millî seyrisefain hakkında tespit edilmiş olan en aşağı miktarda istifa olunabilecek muhafaza harçlarındān gayri bir gūna harç veya ücret tesviyesine mecbur tutulmaksızın hamulelerinin diğer bir liman veya memlekete gidecek olan kısmını gemi dahilinde hifz ve bunları tekrar ihraç etmeyebileceklerdir.

Madde 16- Tarafeyni âkideynden birine mensup bir sefinenin diğer taraf sularında garkolması, karaya oturmasi, hasarı bahri veya tevakkufu mecburiye uğraması gibi hadisatta, sefine ve hamulesi, işbu memleket kavanin ve nizamatının mümasil ahvalde sefaini milliyeye bahşettiği müsaadat ve muafiyatın ayından istifade edecektir. Germinin kaptanına, mürettebatına ve yolcularına, gerek bizzat kendileri için ve gerek sefine ve hamulesi için, aynıle tebaai mahalliyeye tatbik edilen derecede muavenet ve muzaheret edilecektir.

го, ще могат, като се съобразяват със законите и правилниците на респективната държава, да запазят на борга частта от техния товар, която е предназначена за друго пристанище или за друга страна и да я изнесат отново, без да плащат за нея каквито и да са тежести или разноси, освен, правата за надзор, които при това не могат да бъдат събирани освен по най-низкия размер определен за народното мореплаване.

Член 16.

В случай на корабкрушение, заедване, повреда в морето или принудително отбяване на пристанище на един кораб от една от Договарящите страни във водите на другата, корабът и неговия товар ще се ползват със същите облаги и привилегии, които законите и правилниците на съответната страна дават при аналогични обстоятелства на собствените ѝ корабни.

Помощ и съдействие ще се указват на капитана, обслужата и пътниците, както на тях самите, така и за кораба с товара му, в същия размер, както на местните такива.

Относително правото на спасяване, ще се прилага законодателството на страната, където спасяването се извършва.

Спасените стоки от един заседнал или претърпял корабкрушение ко-

kapuniyesi tatbik olunacaktır.

Karaya oturmuş veya garkolmuş bir geminin kurtarılan emtiası, dahilî istihlak için memlekete ithal edilmedikçe hiçbir gümrük resmine tâbi tutulmuycaktır.

Madde 17- İşbu muahede tasdik ve tasdiknameler sürati mümkünе ile Sofya'da teati edilecektir.

Muahede, tasdiknamelerin teatisinden bir ay sonra mevkii mer'iyete girecek ve bir sene müddeti halz olacaktır. Bu tarihten itibaren tarafeyni âkideynden biri canibinden feshedilmedigi müddetçe mer'i kalacaktır.

Ve bu fesih ancak altı aylık bir müddetin hitamından sonra hükümünü icra edebilecektir.

Tasdikан ilimakal, murahhaslar bu muahedeyi imza ve tahtim etmişlerdir.

Bu muahedename iki nüsha olarak 12 Şubat 1928 tarihinde Ankara'da tanzim edilmiştir.

T. Pavlov Ali Cemani

Yord. Mitkov Ali Şefki

местно употребление.

Член 17.

Настоящият договор подлежи на утвърждаване и ратификациите ще се разменят в София, колкото е възможно по-скоро.

Той ще влезе в сила след един месец от деня, когато ще се разменят ратификациите и ще има валидност една година.

След тази дата той ще остане в сила до когато бъде денонсиран от една от Договарящите Страни.

Денонсирането ще почне да произвежда своите последствия след изтичането на един срок от шест месеца.

В удостоверение на което пълномощниците подписаха настоящия договор и го скрепиха с печатите си.

Направен в двоен екземпляр в Аггора на 12 февруарий 1928 година.

(п) Т. Павлов

(п) Йорд. Митков

(п) Али Дженани

(п) Али Шефки

**TÜRKİYE İLE BULGARİSTAN
ARASINDA ÂKİD VE İMZA EDİLEN
BİTARAFLIK, UZLAŞMA ADLI
TESVİYE VE HAKEM
MUAHEDENAMESİ (*)**

(06 Mart 1929)

Bir taraftan Türkiye,

Diğer taraftan Bulgaristan,

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığını bir birine bağlayan an'anevi rabitalan kuvvetlendirmek ve iki memleket beyninde tahaddüs edecek olan ihtilâfları, uzlaşma, hukuki tesviye ve hakem usulü ile halletmek arzusu ile mütehassis oldukları halde bu hususta bir muahede aktine karar vermişler ve bu maksatla murahaslan olarak;

Türkiye Reisicumhuru Hazretleri,

Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekili,
İzmir Mebusu Dr. Tevfik Rüştü Bey
fendiyi

Haşmetî Bulgarlar Kırallı Hazretleri

Bulgaristan, Ankara Fevkalâde Mu-
rahhas ve Orta Elçisi Mösyö Th. C.
Pavlov Cenaplarını tayin etmişler ve
müşarileyhler bu bapdaki mezuniyet

**ДОГОВОР ЗА НЕУТРАЛИТЕТ,
ПОМИРЕНИЕ, СЪДЕБНО
УРЕЖДАНЕ И АРБИТРАЖ
МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ
И ТУРЦИЯ**

(6 март 1929 г.)*

България,

от една страна,

и

Турция,

от друга,

въодушевени от желанието да засилят традиционните връзки, които съществуват между Царство България и Турската Република и да разрешат чрез помирение, съдебно уреждане и арбитраж споровете, които биха изникнали между двете страни, решиха да сключат за тази цел един договор и назначиха като свои пълномощници:

Негово Величество Царят на България,

Негово Превъзходителство Господин Тодор Павлов, Извънреден Пратеник и Пълномощен Министър на България в Ангора,

и

Председателят на Турската Република,

Негово Превъзходителство д-р

(*) Resmî Gazete, Sayı: 1204, 01.06.1929, s. 7415-7418.

* ЦДА, ф. 176 к, оп. 21, а.с. 2397, л. 1-3.

hükümleri kararlaştırmışlardır:

Madde 1- Yüksek Âkitler, Bulgaristan ile Türkiye beyninde 18 Teşrinievvel 1925 tarihinde münâkit dostluk muahedemesinin birinci maddesi ile taarruz edecek olan siyasi ve iktisadi hiçbir itilâfa girmemeyi taahhüt ederler.

Madde 2- Yüksek Âkitlerden biri, musilfhane tavir ve hareketine rağmen diğer bir veya mateaddit devletler tarafından tecavüze uğradığı takdirde, diğer taraf ihtilâfın bütün devamı müddetince bitarafılığı muhafaza edecektir.

Madde 3- Yüksek Âkitler arasında hâdis olupta diplomasi tariki ile hal ve fasli mümkün olmiyan her türlü ihtilâflar, işbu muahedede tesbit edilmiş olan şerait dahilinde uzlaşma, hukuki tesviye veya hakem usullerine tâbi tutulacaktır.

Madde 4- Üçüncü maddenin ahkâmı yüksek Âkitler beyninde mer'i muahedeler mucibince iki taraftan birinin salâhiyetine dahil olan meselelerde tatbik olunmayacaktır.

Mezkûr ahkâm, hakkı hakimiyete taalluk eden meselelerde de tatbik edilmeyecektir. Yüksek Âkitlerden her biri, bir meselenin hakkı hakimiyete

които, след като си размениха пълномощията, намерени в надлежна форма се съгласиха върху следните разпореджания:

Член 1.

Високодогварящите Страни се задължават да не влизат в никакво политическо и економическо съглашение, което би било в противоречие с член 1 от Договора за приятелство, сключен между България и Турция на 18 октомврий 1925 г.

Член 2.

Ако една от догварящите Страни, въпреки своето миролюбиво държание, е нападната от една или няколко други Държави, другата Страна ще пази неутралитет през цялото трайне на конфликта.

Член 3.

Споровете от всяко естество, които биха изникнали между Високодогварящите Страни и които не биха могли да се решат по дипломатически път, ще се подлагат на процедура за помирение, съдебно уреждане или арбитраж, при условия, посочени в настоящия договор.

Член 4.

Разпореджанията на член 3 не се прилагат за въпроси, които, по силата на договори в сила между Високодо-

сактвр.

Maamafih diġer taraf bu mes'elenin hakimiyet sahasına girdiğine itiraz ettiği takdirde mezkûr mes'elenin hakkı hakimiyete taluku olup olmadığını tayin ettirmek için hakeme müracaat edebilecektir.

Madde 5- 1) Eğer bir ihtilâfin mevzuu, iki taraftan birinin dahili kanunlarınca, makamatı adliyenin salâhiyetine taalluk ediyorsa, bu taraf aittir olduğu makamca makul mühtelir zarfında kat'i bir karar verilmeden evvel bu ihtilâf hakkında işbu muahedede mezkûr muhtelif usullere müracaat muhalefet edebilir.

2) Bu takdirde işbu muahedede tasvip edilmiş olan usullere müracaat etmek isteyen taraf bu arzusunı, mevzuubahis karardan itibaren bir sene zarfından diġer tarafa bildirecektir.

Madde 6- Âkitlerin birbirinden bir hak mutalebe etmelerini tazammun eden ve diplomasi ve uzlaşma tariki ile halli mümkün olmıyan ihtilâflar, eğer Âkitler müttehiden tahkimname tanzimi tariki ile ve atide münderic şerait dairesinde bir hakem mahkemesine müracaat için ittifak edemezler ise hükmedilmek üzere Beynelmilel Daimi Divanı Adalete tevdi olunacaktır.

Те също не се прилагаат и към ония въпроси, които се отнасят до правото на суверенитета.

Всяка от Високодоговарящите Страни има право да определи, самата тя, чрез писмена декларация, дали даден въпрос спада в областта на правото на суверенитет.

В случай обаче, че другата Страна би оспорила, че този въпрос влиза в областта на суверенитета, тя ще може да прибегне до арбитраж за да установи, дали този въпрос се намира в зависимост или не от правото на суверенитет.

Член 5.

1. Ако се касае за един спор, предметът на който, според вътрешното законодателство на една от Страните, спада в компетенцията на съдебните власти, тази Страна може да се противопостави, щото този спор да бъде подложен на разните процедури, предвидени в настоящия договор, преди едно окончателно решение да е било издадено от компетентната власт в подходящи срокове.

2. Страната, която в тоя случай пожелае да прибегне до предвидените от настоящия договор процедури, трябва да извести другата страна за своето намерение в срок от една година, считан от поменатото решение.

86

Madde 7- Âkitler ewelki maddede istihdaf' olunan ihtilâfların bir hakem mahkemesine tevdiî hususunda müttelifik oldukları takdirde bir tahkimname kaleme alınarak bunda ihtilâfin mevzuu, hakemlerin itihabı ve takir olunacak usul tesbit edilecektir.

Tahkimnamede kâfi derecede malumat vuzuh ve kat'iyet bulunmadığı takdirde beynelmilel ihtilâfların müsilhane surette halline müteallik 18 Teşrinievvel 1907 La Haye mukavelesine ahkâmı kendiğinden tabik olunacaktır.

Madde 8- Ewelki maddede mevzuubahis olan tahkimname hakkında Âkitler itilâf edemezlerse veya hakemlerin tayin edilemezse üç aylık bir mühtletten sonra Âkitlerden her hangi biri ihtilâfi doğrudan doğruya ve istida ile Beynelmilel Daimi Divanı Adalete arzettekente muhtar bulunacaktır.

Madde 9- Kazâi veya hakemi karar Âkitlerden birinin makamatı adliyesi veya her hangi diġer bir makamı tarafından verilen bir karar veya itihaz olunan bir tedbirin hukuku düvele tamamen veya kismen muhalif olduğuunu dermeyan eyley ve mevzuubahis tarafın

ито Страните биха си взаимно оспорвали едно право и които не биха могли да бъдат решени по дипломатически път и чрез процедурата за помирение, ще бъдат подлагани за разрешение на Постоянния Съд за Международно Правосъдие, ако страните не се съгласят, чрез компромис и в сроковете, предвидени по-долу, да прибегнат до един арбитражен съд.

Съдебното или арбитражно решение се издава според принципите на международното право.

Член 7.

Ако Страните са съгласни да отнесат споровете, поменати в предишния член в един арбитражен съд, те сключват един компромис, в който посочват предмета на спора, избора на арбитражите и процедурата, която трябва да се следва.

При липса на достатъчни указания и прецизност в компромиса, прилага се по право разпореденията на Хагската Конвенция от 18 октомврий 1907 г. за мирното уреждане на международните конфликти.

Член 8.

При липса на съгласение между Страните върху компромиса, визиран в предшествувания член или при липса на назначение на арбитражи след едно предизвестие от три месеца, едната или другата от тях има право да отнесе непосредствено, чрез

87

mez veya ancak gayri kâfi surette iptâlini mümkün kılsa kazai veya hakemi hükümden dolayı mutazarrı olan tarafla Âkitler mütefâk kalmışlardır.

Madde 10- 1) Üçüncü maddede mevzuubahis her türlü ihtilâflar için, dördüncü madde ahkâmı mahfuz kalmak üzere, Yüksek Âkitler, Beynelmîl Daimi Divanı Adalet huzurunda bir muameleye girişmeden veyahut hakem usulüne müracaat etmeden ewel işbu muahdede mündemiğ uzlaşma usulüne müracaat eylemeği taahhüt ederler.

2) Uzlaşma teşebbüsü akamete uğradığı takdirde ve uzlaşma komisyonunun mesâsinin hitamından itibaren bir ayık mühletin müdurunu müteakip ihtilâf, Beynelmîl Daimi Divanı Adalet veyahut 7 nci maddede münderiğ hakem mahkemesine tevdi edilecektir.

Madde 11- Ewelki maddede mevzuubahis olan ihtilâflar Âkitler tarafından teşkil edilecek olan daimi veya hususi bir uzlaşma komisyonuna tevdi olunacaktır.

Madde 12- Âkitlerden birinin diğerinden talebi üzerine altı ay zarfında bir daimi uzlaşma komisyonu teşkil edilecektir.

Член 9.

Ако съдебното или арбитражно решение признава, че едно взето решение или заповедна мярка от една съдебна власт или всяка друга власт на една от Страните е в пълно или частично противоречие с международното право и ако конституционното право на казаната Страна не допуска или не допуска напълно да бъдат премахнати последиците от това решение или от тази мярка, Страните се съгласяват, че на пострадалата Страна трябва да се даде чрез съдебно или арбитражното решение едно справедливо удовлетворение.

Член 10.

1. С изключение разпореденията на член 4, Високодоговарящите Страни се задължават за всички спорове, посочени в член 9, да прибегват, преди всяка процедура пред Постоянния Съд за Международното Правосъдие или преди всяка арбитражна процедура, до помирительната процедура, предвидена в настоящия договор.

2. В случай, че опитът за помирение пропадне и след изтичане едномесечен срок, считан от приключване работите на Помирительната комисия, с[ъс] спора се сезира Постоянния Съд за Международно Правосъдие или арбитражния съд посочен в член 7.

mütesekkil bir uzlaşma komisyonuna tevdi edilecektir. Yüksek Âkitlerden her biri mütekabilen kendi vatandaşları arasından intihap edilecek birer komiser tayin edecekler ve komisyon reisini de mütefikan bir üçüncü devlet tebaasından intihap eyleyeceklerdir. Komiserler üç sene için tayin olunacaklardır. Bunlar tekrar intihap edebilirler. Mütefikan tayin edilmiş olan komiser memuriyeti esnasında tarafeynin ittifaki ile istihlâf edilebilir. Bundan maada Âkitlerden her biri kendisi tarafından tayin edilmiş olan komiseri daima değiştirebilir. İstihlâf edilmelerine rağmen komiserler elde olan işlerini nihayete erdirmek üzere mevkilerinde kalacaklardır.

Ölüm, istifa veya herhangi bir mani dolayısı ile münhal olacak yerler, en kısa bir müddet zarfında mevzuubahis tayinler usulüne tevfiқан doldurulacaktır.

Madde 14- Bir ihtilâfin hudusunda, âkitlerce tayin edilmiş bir daimi uzlaşma komisyonu mevcut bulunmuyor ise, ihtilâfin tetkiki için, Âkitler başka türlü bir karar vermedikleri takdirde ewelki maddede mevzuubahis tayin şeraitine tevfiқан hususi bir komisyon teşkil edilecektir.

Madde 15- Yüksek Âkitlerden birinin

член се отнасят пред една помирительна комисия, постоянна или специална, конституирана от Страните.

Член 12.

По искане на една от Страните, отпращено до другата Страна, трябва в срок от шест месеца, да се конституира една постоянна комисия за помирение.

Член 13.

Помирението се поверява на една комисия за помирение, съставена от три члена, които се назначават както следва: Високодоговарящите Страни назначават, всяка една, един комисар, избран измежду техните съответни поданици, и определят с общо съгласие председателя на комисията измежду поданиците на трета държава. Комисарите се назначават за три години. Те са преизбираеми. Общоназначеният комисар може, със съгласието на Страните, да бъде заменен през време на неговия мандат. От друга страна, всяка от Страните може всякога да смени комисаря назначен от нея. Въпреки сменяването, комисарите остават да изпълняват своите функции за довършване техните текущи работи.

В случай на освобождаване местата, вследствие на смърт или оставка или вследствие на друга пречка, те се попълват в най-кратък срок, по начина определен за назначенията.

Ако при изникването на един спор не съществува постоянна комисия за помирение, назначена от Страните, съставя се една специална комисия за проучване на спора, според условията за назначение, предвидени в предишния член, освен ако Страните не решат друго.

Член 15.

Ако в срок от три месеца, считан от деня, в който една от Високодоговарящите Страни е нотифицирала на другата намерението си да прибегне до помирителната процедура, не е станало назначението на комисара от противната Страна или определянето на председателя на комисията по общо съгласие на Високодоговарящите страни, Председателят на Швейцарската Конфедерация ще бъде помолен да пристъпи към нужните назначения.

Член 16.

1. Помирителната комисия се сезира с молба, отправена до председателя, от двете Страни, действащи по общо съгласие, или, в отсъствие на такава, от едната или другата от Страните.

2. Молбата, като излага накратко предмета на спора, съдържа покана до Комисията да пристъпи към мерките от естество да доведат до едно помирение.

3. Ако молбата изхожда от едната само Страна, тя се съобщава от нея веднага на другата Страна.

итбавен üç ay müddet zarfında, mukabil taraf komiseri tayin edilmeyi veyahut Yüksek Âkitlerce müteffakan komisyon reisi intihap olunmadığı takdirde İsviçre Konfederasyonu reisinden lâzım gelen tayinlerin icrası rica olunacaktır.

Madde 16- 1) Uzlaşma komisyonuna müraacaat keyfiyeti müteffakan hareket eden Âkitlerin beraberce ve ittifak olunmadığı takdirde âkitlerin biri veya diğeri tarafından reise bir istida vermek suretiledir.

2) İstida, ihtilâf mevzuunu muhtasar anlattıktan sonra komisyonundan bir uzlaşmaya vardıracaq her türlü tedbirler müraacaat eylesesi talebini ihtiva edecektir.

3) İstida Âkitlerden yalnız biri canibinden verilmiş ise müstedi tarafından derhal diğer tarafa tebliğ edilecektir.

Madde 17- 1- İhtilâfin Âkitlerden biri tarafından dâimi uzlaşma komisyonuna havale edildiği tarihten itibaren 15 gün zarfında Âkitlerden her biri bu ihtilâfi tetkik için komiserini bu işte ihtisası olan bir kimse ile istihâf edebilir.

2- Bu haktan istifade eden taraf keyfiyeti derhal diğerine ihbar edecektir.

zarfında aynı tarzda hareket etmekte muhtardır.

Madde 18- Uzlaşma komisyonu, Âkitlerin muhalif bir karar olmadıği takdirde, reisi tarafından tayin edilecek mahalde içtima edecektir.

Madde 19- Uzlaşma komisyonu mesaisinin nesir ve lâni, ancak Âkitlerin muvafakatı ile komisyon tarafından itihaz olunacak bir karara mütevakkıftır.

Madde 20- Hılâfında bir hüküm olmadıkça uzlaşma komisyonu, mesai usulünü bizzat tanzim edecek ve bu usul behemhal mürafaa şeklinde olacaktır. Tahkikat hususunda, komisyon müteffakan başka bir türlü karar vermez ise, beynelmilel ihtilâfların muslihane halline dair 18 Teşrinievvel 1907 La Haye mukavelenamesinin üçüncü faslı ahkâmına ittiba eyleyecektir.

2- Âkitler uzlaşma komisyonu nezdinde kendileri ile komisyon arasında mutavassıt hizmetini gören ajanlar tarafından temsil edileceklerdir. Bundan maada Âkitler kendileri tarafından bu husus için tayin edilen müşavir ve mütehassısların yardımına müraacaat edebilecekleri gibi şahadetlerini kendilerince faydalı addettikleri her türlü eşhasın

1. В срок от 10 дена, считан от деня, в който една от Страните е отнесла един спор пред постоянната помирителна комисия, всяка от Страните може, за проучване на спора, да смени своя комисар с едно лице, което притежава специална компетентност по материята.

2. Страната, която използва това право, известява за това веднага другата Страна; в този случай, последната има право да стори същото в срок от петнадесет дена, считан от деня, в който ѝ бъде направено съобщението.

Член 18.

Помирителната комисия се събира, освен при противно съгласие на Страните, в мястото посочено от Председателя.

Член 19.

Работите на Помирителната комисия се извършват публично само при решение, взето от комисията със съгласието на Страните.

Член 20.

1. Освен при противно постановление, Помирителната комисия урежда сама процедурата си, която във всички случаи е съгласителна. По въпроси из областта на анкетите, Комисията, ако тя единодушно не реши друго, се съобщава с разпоредбата на глава III от Харгската Конвенция от 18 октомври 1907 г. за мирното уреждане на международните конфликти.

3- Komisyon dahi her iki tarafın ajanları ile müşavir ve mütehassislardan şifahi izahat talep etmek ve herhangi bir şahsı hükümetinin muvafakatı ile celp ve istima eylemek salâhiyetini haiz olacaktır.

Madde 21- Hilâfında Âkitlerin bir itilâfi olmadıkça, uzlaşma komisyonunun kararları ekseriyeti ara ile itihaz oluncakdır ve komisyonda ihtilâfin esası hakkında ancak bütün azaları mevcut bulunduğu takdirde hükümünü verebilecektir. Şu kadar ki komisyonunun celselerinden muntazaman haberdar olan Yüksek Âkitler kendilerini komiserleri veya bunların bir manii zuhurunda on yedinci maddede mevzuubahis şerait dahilinde tayin edecekleri bir vekil marifetle temsil ettirmek mecburiyetindedirler.

Madde 22- Âkitler uzlaşma komisyonunun mesaisini kolaylaştırmayı ve alelusul mümkün olabilen en geniş miqyasta kendisine bütün vesaii ve faydalı malumatı vermeği ve komisyonunun memleketeri dahilinde kanunlarına tevfikân müşahitler veya mütehassislara ikame ve istimai ile vak'a mahalline gitmesini temin için malik oldukları bütün vasıtaları kullanmayı taahhüt ederler.

то имат за задача да служат като посредници между тях и комисията, те (Страните) могат, освен това, да бъдат асистирани от съветници и експерти, назначени за тази цел от тях, както и да искат разпита на всички лица, чието свидетелстване им изглежда от полза.

3. От своя страна, Комисията има право да иска устни обяснения от агентите, съветниците и експертите на двете Страни, както и от всички лица, които тя би счела полезно да призове със съгласието на правителството им.

Член 21.

Освен при противно съглашение на Страните, решенията на Помирителната комисия се вземат с вишегласие и комисията не може да се признава по същество на спора, освен ако всички нейни членове са налице. Обаче, редовно уведомен за заседанията на Комисията, Високодоговорниците Страни са длъжни да бъдат представени на последните от своя комисар или, в случай на възпрепятстването му, от заместник, определен при условията, предвидени от член 17.

Член 22.

Страните се задължават да улесняват работите на Помирителната комисия и, в частност, да й доставят в най-широка мярка, всички документи и полезни сведения, както и да използват средствата, с които разполагат, за

tarafından mütefakkar tesbit ve müsavî surette taksim edilecek olan bir tazminat verilir.

2) Komisyonun faaliyeti dolayısı ile hasil olacak masarifi dolayısıyla hasil olacak masarifi umumiye de aynı vechile taksim edilecektir.

Madde 24- 1) Uzlaşma komisyonunun vazifesi mühtelifünfih mese'eleleri tavzih etmek, bu uğurda faydalı malumatı tahkikat yolu ile veya başka bir şekilde toplamak ve tarafeyni uzlaştıрмаğa gayret etmektedir. Komisyon mese'eleleri tetkik ettikten sonra muvafak gördüğü hal tarzını Âkitlere izah ve bu hususta fikirlerini beyan için kendilerine bir mühlet ita eyleyebilir.

2- Mesaisinin hitamında komisyon, ahvale göre ya Âkitlerin uzlaşmasını gösteren ve mevcut ise uzlaşma şartlarını ihtiva eden veyahut uzlaşma imkanı bulunmadığını kaydeyleyen bir zabıtname tanzim eder. Zabıtname komisyon mukarreratının ittifağı ara ilemi kabul edildiğinden veya edilmeyeceğinden bahsetmeyecektir.

3- Komisyon mesaisi, Âkitler başka türlü bir karar vermedikçe mühtelifünfih

конодателство, призоваване и разпит на свидетели или вещи лица и огледи на мястото.

Член 23.

1. За времетраенето на тяхната работа, всеки от комисариите получава едно възнаграждение, размера на което се определя по общо съгласие на Страните, като всяка поеме равна част.

2. Общите разноски причинени от функционирането на комисията се разпределят по същия начин.

Член 24.

1. Помирителната комисия има за задача да осветли спорните въпроси, да събере за тая цел всичките полезни сведения чрез анкети или другоаче и да се помъчи да помири Страните. Тя може, след проучване на въпроса, да изложи на Страните съдържанието на споразумението, което би изглеждало като подходящо и да им определи срок, в който да се произнесат.

2. В края на работата си Комисията съставя протокол, с който констатира, според случая, че Страните са се споразумели и, ако има нужда, условията на споразумението, или че Страните не са могли да бъдат помирени. Протоколът не отбелязва, дали решенията на комисията са били взети с еднородушие или не.

3. Работата на комисията грядва, освен ако Страните не се съгласят

Madde 25- Komisyonun zabıtnamesi bilâ tehir Âkitlere bildirilecektir.

Bunun neşir ve îânı Âkitlerin kararına vabestedir.

Madde 26- 1) Uzlaşma komisyonu mesaisinin hitamını teakup eden ay zarfında Âkitler uzlaşmaz işe, beher taraf ihtilâfın hukuku düvel prensiplerine tevfikân hükmedecek olan Beynelmîlel Daimi Divanı Adalete tevdiini talep eder bilir.

2- İhtilâf, Divanın reyine nazaran hukuki mahiyette olmadıği takdirde Âkitler işbu ihtilâfı Divanın, bir hukuku düvel kaidesi tatbik edilemezse hakkaniyet ve nıse dairesinde halledilebileceği hususunda mütefiktirler.

Madde 27- 1) Âkitler, adli ve hakemi kararların veya uzlaşma komisyonu tarafından teklif edilecek olan anlaşma tarzlarının tatbikini ihlal kabiliyetinde olan her gûna tedabirden tevakkı ile, sureti umumiyede ihtilâfı teşdit veya tevzi edebilecek her türlü harekattan içtinap eylemeği taahhüt ederler.

2- İhtilâf uzlaşma komisyonuna havale edilmiş bulunuyorsa komisyon

Член 25.

Протоколът на комисията се съобщава веднага на Страните. Страните могат да решат той да бъде оповестен.

Член 26.

1. Ако през месеца, който следва привършване работите на Помирителната комисия, Страните не са се споразумели, всяка от тях може да иска спорът да бъде отнесен пред Постоянния Съд за Международно Правосъдие, който постановява в съгласие с принципите на международното право.

2. В случай, че, според мнението на съда, спорът не би бил от юридически характер, страните са съгласни, че той може да го разреши en aquo et bono, ако едно правило от международното право не може да се приложи към него.

Член 27.

1. Страните се задължават да се въздържат от всякаква мярка, която може да има вредно отражение върху изпълнението на съдебното или арбитражно решение или върху предложените от Помирителната комисия начини на помирение и, въобще, да не пристъпват към никакъв акт, от каквото естество и да е той, който може да отегчи или да разшири спора.

Madde 28- İşbu muahedenin tefsir ve tatbikına ait ihtilâflar Beynelmîlel Daimi Divanı Adalete tevdi edilecektir.

Madde 29- 1) İşbu muahede tasdik olunacak ve tasdiknameler Sofyada teati olunacaktır.

2) Mezkûr muahede tasdiknamelerin teatisi tarihinden itibaren beş sene müddet için aktolunmuştur.

3) İnkızası tarihinden asgari altı ay evvel fesholunmazsa ikinci bir beş senelik müddet daha mer'i kalacak ve temdid şekli bu tarzda devam edecektir.

4) Âkitlerin biri tarafından muahedenamenin fesh hakkı mahfuz olmakla beraber müddetin hitamı esnasında başlanmış olan davalar neticeleninceye kadar tabii cereyanlarını takip edeceklidir.

Balâde isimleri zikredilen murahhaslar işbu muahedeyi imza etmişlerdir.

Ankara'da 6 Mart 1929 tarihinde iki nüsha olarak tanzim edilmiştir.

T. Pavlov Dr. T. Rüştü

конто тя счита полезни.

Член 28.

Споровете относително тълкуването или прилагането на настоящия договор се отнасят пред Постоянния Съд за Международното Правосъдие.

Член 29.

1. Настоящият договор ще бъде ратифициран и размяната на ратификациите ще стане в София.

2. Договорът е сключен за срок от пет години, считан от датата на размяна на ратификациите.

3. Ако той не е денонсиран поне шест месеца преди изтичането на горния срок, той остава в сила за един нов период от пет години и така нататък.

4. Въпреки денонсирането му от една от договарящите Страни, започната процедура в момента на изтичане срока на договора продължава до нейното нормално привършване.

В удостоверение на което горепомнатите Пълномощници подписаха настоящия договор.

Съставен в Ангора, на шести март хилядо девстототин двадесет и девета година, в двоен екземпляр.

(п) Т. Павлов

(п) Д-р Т. Рюшдло

**TÜRKİYE İLE BULGARİSTAN
ARASINDA İADE-İ MÜCRİMİN
MUKAVELENAMESİ (*)**

(23 Kânûn-ı Evvel [Aralık] 1929)

Bir taraftan:

Türkiye Reisi Cumhuriyeti Hazretleri,

Diğer taraftan:

Haşmetli Bulgarlar Kralı Hazretleri,

Suçluların iadesini tanzim için bir mukavelename akdi arzusunda bulunduklarından:

Türkiye Reisi Cumhuriyeti Hazretleri,

Sabık Hariciye Müsteşarı ve Tokat Meb'usu Ali Şevki Beyfendiyi,

Haşmetli Bulgarlar Kralı Hazretleri,

Bulgaristan'ın Ankara Orta Elçisi Mösyo Theodor Pavlov'u,

Mütekabilen murahhas tayin buyurmuşlar ve müşavirleriyle kâmile vesikalarını yekdiğerine tebliğ ettikten sonra usul ve kaidesine muvafık bulmalarla atıdaki ahkâmı kararlaştırmışlardır:

(*) Resmî Gazete, Sayı: 1515, 09.06.1930, s. 9033-9035.

**KONVENCIYA ZA PREDAVANE
[NA PRESTÛPNIICI] MEJDU
BÛLGARIYA I TURCIYA**

(23 dekmvri 1929 g.)*

Neovo Velicestvo Carjat na
Bulgarite

ot edna strana, i

Preddedatelayat na Turската
Republika

ot druga strana,

желайки да склопат една конвенция с цел да уредят предаването на престъпници, назначиха за техни Пълномощници:

Негово Величество Царят на Българияте

Господин Тодор Павлов, Извънреден Пратеник и Пълномощен Министър на България в Анкара, и Негово Превъзходителство Председателят на Турската Република

Али Шевки Бей, бивш Държавен Подсекретар в Министерството на Външните Работи и Народен Представител от Токат,

които след като размениха пълномощията си, намерени в надлежна форма, се споразумяха върху следните постановления:

* ЦДА, ф. 176к, оп. 21, а.е. 2398, л. 1-3.

müstesna olmak üzere, yekdiğeri devairi adliyesince takir olunan veya mahkûm edilen ve diğerin arzisi üzerinde bulunan eşhası mütekabilen yek diğerine teslim etmeği taahhüt ederler,

İadei mücrimin, ancak, iade kendisinden talep olunan devletin arzisi haricinde irtikâp olunmuş bir suçtan dolayı takibat icrası veya mahkûmiyet hallerinde vaki olur.

Madde 2- Aleyhinde takibat icra olunan bir şahıs talep olunduğu takdirde iade ancak cürüm olarak atfolunan fill her iki memleketin kanunlarına göre en aşığı bir sene hapis veya daha ağır bir cezaı istilzam ettiğı ahvalde vaki olur.

Kat'ileşen bir hükmün icrası için iade talebinde bulunulursa iade, ancak, suçlu her iki memleketin kanunlarına göre en az bir sene hapis veya daha ağır bir cezaı istilzam edebilen bir fill için alti aydan ziyade hapis cezasına kat'iyen mahkûm olmuş ise vaki olur.

Madde 3- İadei mücrimin kezaik her ne şekil ve mahiyette olursa olsun teşebbüs veya iştirak hallerinde de, bu teşebbüs veya iştirak talip olan devletin iade kendisinden talep olunan devletin kanunlarına göre, ikinci madde ahkâmı-

ват да си предават взаимно, по силата на разпореденията на настоящата конвенция и с изключение на техните подданици, лицата, преследвани или осъдени, от съдебните власти на една от Страните и които се намират върху територията на другата.

Предаването не ще се допуска освен в случай на преследване или осъждане за престъпление, извършено във от територията на Държавата, от която предаването се иска.

Член 2.

В случай на искане относно преследвано лице, предаването не ще се допуска освен ако престъпното деяние може да бъде наказано според законодателството на двете страни, най-малко на една година затвор или на по-тежко наказание.

Когато предаването се иска, за да се изпълни една влязла в законна сила присъда, то не ще се допуска освен ако дееца е бил осъден окончателно на повече от шест месеци за деяние наказуемо според законодателствата на двете страни с [ъс] затвор най-малко една година или по-тежко наказание.

Член 3.

Предаването ще се допуска също в случай на опит или съучастие, в каквато и да е форма и от каквото и да е характер, в случай че опита или съ-

на чл. 2, от законодателството на молещата държава и на замолената държава.

Член 4.

Предаването не ще се допуска:

а) За политически престъпления или деяния имащи връзка с тях;

Не ще се смята политическо престъпление, нито деяние имащо връзка с подобно престъпление, атенат срещу особата на Държавния Глава, срещу членовете от неговото семейство или срещу шефа на Правителството, когато този атенат съставлява убийство, опит или съучастие в деянието.

б) За престъпления от военен характер и деяния имащи връзка с тях.

в) За престъпления по печата.

г) За престъпления, по които престъпването става само по тържба на по-търпевщата страна и може да бъде прекратено чрез отказване от нея.

д) Ако търсеното лице е преследвано от молящата държава за престъпление, покрито с давност или прекратено според нейните закони, ония на замолената държава или на Държавата, где то престъплението е било извършено.

е) Ако търсеното лице е преследвано за същото престъпление в молещата страна, или ако е било обявено

Madde 4- Aşağıdaki hallerde iadei mücrimin talebi kabul olunmaz:

a) Siyasî suçlar ve onlara murtabit fiiller için; devlet reisinin şahsına, ailesi azasına,

veya hükümet reisine karşı vaki olan suikast, katil veya buna teşebbüsü yahut iştiraki mutazammın olduğu takdirde siyasî suç veya böyle bir suçta murtabit fiil addedilemez.

b) Askerî suçlar ve ona murtabit fiiller için,

c) Matbuat suçları için,

d) Münhasıran mutazarrir olan tarafın şikâyeti üzerine takip edilen ve takibat işbu tarafın feragat etmesile tevkiif edilebilecek olan suçlar için;

e) Talep edilen şahıs iadeyi isteyen devletçe, kendi kanunlarıyla, iade kendisinden talep olunan devletin veya suçtoprağı üzerinde irtikâp edilmiş bulunan devletin kanunlarına nazaran mürruru zamana uğramış yahut sakit olmuştur bir suçtan dolayı takip edilmekte ise;

f) Talep edilen şahıs iade kendisinden istenilen memlekette aynı fiilden dolayı

küm edilmiş, affe mazhar olmuş veya beaata kazanmış ise;

g) İade kendisinden talep olunan devletin daireleri, işbu devletin kanunları mücbince suç hakkında hüküm vermede salâhiyettar bululuyorlar ise;

h) Fiil üçüncü bir devletin arazisinde irtikâp edilmiş olupta iade kendisinden istenilen tarafın kanunları esnebi memlekette irtikâp edilmiş böyle bir fiilin talebini kabul etmez ise,

Madde 5- İadei mücrimin talebi daima diplomasi tarikiyle yapılmak lâzımdır.

Madde 6- İşbu mukavele esasına tevfiқан iade talebini reddede mahal olup olmadıği hususunda karar ittihazi hakkı münhasıran iade kendisinden talep olunan devlete aittir.

İade talebinin tetkikinde takip oluncak usul her ne olursa olsun, siyasî bir suçtan dolayı iade talebinin reddine, ancak iade kendisinden istenilen devletçe tayin edilmiş salâhiyettar mahkeme tarafından hükümleninceği hususunda âkitler mutabik kalmışlardır.

Madde 7- 1- İade talebile birlikte ya bir mahkeme hükmü ya bir yakalama kararı, ittiham kararı, kat'î bir istintak

деяний,

ж) Ако властите на замолената държава са, според законите на тая държава, компетентни да съдят престъплението;

д) Ако деянието е било извършено върху територията на една трета Държава и законите на замолената Страна не допускат преследване за подобно деяние, извършено в чужбина.

Член 5.

Искането за предаване трябва да бъде винаги направено по дипломатически ред.

Член 6.

Само замолената държава е властна да отсъжда на основание настоящата конвенция, дали трябва да откаже предаването.

Договарящите Страни са съгласни, че каквато и да бъде процедурата за разглеждане искането за предаване, отказа на предаване за едно политическо престъпление не ще се произнася освен от надлежния съд, посочен от замолената държава.

Член 7.

1. Едновременно с искането за предаване ще се представи било една присъда, било постановление за вземане под стража, обвинителен акт, окончателно постановление, заповед

дѣгер бир адѣ варакѣ ибраз олунасак ве бунларда сѣрѣм оларак атфолунан филин махѣвети, аѣирлиѣи, васѣи ве талип олѣн мемлекетте мерѣи ве mevzuubahis суѣ иѣин кабилѣи татбик булунан канунун метни ве иѣбу суѣун истѣзам етѣиѣи сеѣа иѣарет едилеѣектир.

2- Мѣлѣкет алейхине суѣ mevzuubahis олдуѣу такдирде хакѣкатен вакѣи олѣн веѣа икаина тасадди едилен зарарин, даима такриби балиѣи билдирилеѣектир.

3- Иаде талепадресине талеѣ едилен ѣахсѣн мѣмкѣн мертебе еѣкѣли веѣа хѣвѣветини тайине меѣар олѣбѣлекѣк дѣгер малѣumat иаѣе едилеѣектир.

4- Гѣндерилеѣек еврак талип олѣн ѣевлетин канунларѣе тайин олунан ѣекѣлде тѣнзим едилеѣек ве бунларн асли веѣа иѣбу ѣевлетин махкемеси ѣахут сѣир хер- ханѣи салѣхийеттар бир дадреси тарафиндан тасдик олунмуѣ сурети гѣндерилеѣектир. Иѣбу еврака, иаде кендисинден талеѣ олунан ѣевлетин лѣсанѣнда мухarrer ве талип ѣевлетин дипломасѣи мемурѣи веѣа иаде талеѣ олунан ѣевлетин ѣеминли бир терѣ- манѣи тарафиндан тасдик едилмиѣ бир тер- сѣме раптолунасактир.

5- ѣурасѣи мухarrerdir кѣи, мѣсѣрѣмин, иаѣеси кендисинден талеѣ олунан, ѣевлет

кабул гѣрѣлмиѣюрсѣ иѣбу талеѣ хаккѣнда- кѣи карар махфуз калмак ѣартѣле, макар матѣи аѣдеси, фирар итѣмалѣинин гѣнѣнѣи алмак ѣзере мазлунун тевкѣфине тевессѣл едеѣеклердир.

6- Такѣбатѣн mevzuulu теѣкѣл еѣден суѣун иѣбу мѣкѣвеленѣамеде ѣерпиѣ олунан ахвал меѣанѣнда дахил олуп олмаѣиѣи меселесинде ѣѣпхе хусулѣи такдиринде талип хѣкѣметтен иѣахат истѣ- нилеѣек ве верѣлен иѣахат бу ѣѣпхелери иѣале едеѣек махѣветте булунмаѣиѣиѣа иаѣеѣе муѣафакат едилмеѣеѣектир. Истѣ- зах талеѣи иаде талебинде булунан ѣевлетин сѣйасѣи мѣмессилѣине ирсал едилдиѣи гѣнден итѣбарен иѣи ай зарфинда иаде кен- дисинден истѣнѣлен ѣевлетѣе иѣахат верѣ- мемѣи исе тевкѣф олунан ѣахѣс тѣхѣйѣе едилеѣилѣи.

Madde 8- Muvakkat tevkif yalnız ye- dinci maddede zikrolunan vesaikten birinin ibrazı ile değil, iade talep olunan memleketin hariciye dairesine diplomasi tarikiile verilmiş olmak şartile mŝtaceel ahvalde, gayri muvakkat bir tevkif mŝzekeresinin vŝcudunu mŝŝir olarak posta veya telgrafla irsal olunacak her nevi inbar ŝzerine de vaki olacaktır. Bununla beraber iade kendisinden talep olunan hŝkŝmet yevmi tevkifinden itibaren bir ay zarfında yedinci maddede

то за предаване.

6. В случай на съмнение по въпроса дали деянието, предмет на преследването, влиза в предвиджанията на настоящата конвенция, ще се поискат обяснения от молещото правителство, и предаването не ще се допуска освен ако доставените обяснения са от естество да отстранят съмненията. Задържаното лице ще може да бъде освободено, ако обясненията не са били дадени на замолената Държава в срок от два месеца, начина от деня, в който тяхното искане е било съобщено на дипломатическия представител на молящата Държава.

Член 8.

Временното задържане ще става не само въз основа на представянето на един от документите споменати в чл. 7, но при слешност, на основание на всяко съобщение, предадено по пощата или телеграфа за съществуване на заповед за задържане, при условия, обаче, че това съобщение бъде дадено, по дипломатически път, в Министерството на външните работи на замолената страна.

Обаче, освободението на задържаното лице по силата на настоящия член ще стане, ако в срок от един месец начина от деня на задържането, замоленото правителство не е подало съобщение по дипломатически път за един от документите споменати в чл. 7.

hazıra mücbince tevkiif olunan şahıs serbest bırakılacaktır.

Madde 9- Maznunun, suçun ikai neticesinde yedi tasarrufuna geçirdiği yahut onun üzerinde bulunup alınan eşya, suçun ikanda kullanılan alât ve edevat ile husulü kanaata medar olacak her şey, üçüncü şahısların hakları mahfuz kalmak şartile ve salâhiyettar makamın takdirine göre, maznun ile aynı zaman-da, iadeyi isteyen hükûmete verilecek ve iadeye muvafakat edilmiş iken suçlunun ölümi veya firan sebeble iade vuku bulmamış olsa bile bu eşya mezkûr hükûmete yine tevdi olunacaktır. Bu tevdi, iadeye muvafakat eden memlekette maznun tarafından ihfa veya depo edilip te bilâhare keşfolunan aynı mahiyetteki bilcümle eşyaya da şamil olacaktır.

Madde 10- Talep olunan şahıs kendisinden iade istenilen devlet arazisi dahilinde iade talebini mucip olan fiilin gayri bir suç sebeble takibata uğramış veya mahkûm olmuş ise, iadesi, müddeti cezaîyesinin hitamina veya cezanın affı refine kadar tehir olunabilecektir.

Kezalk talep edilen şahıs kendisinden iade istenilen tarafın makamâtı huzurunda, ceza kanunlarına muhalefetten

Предметите, владението на които обвиняемия е добил вследствие на престъплението, или ония, които са били заловени у него, инструментите, послужили за извършване на престъплението, както и всяко друго вещно доказателство, ще бъдат, при условие, че правата на трети лица са запазени и според оценката на надлежната власт, връчени на правителството, искащо предаването, едновременно с обвинения и даже в случай, че предаването, вече допуснато, не ще може да бъде извършено, поради смърт или избягване на виновния.

Това връчване ще се отнася също така и до предметите от същия характер, които обвиняемия би скрил или депозирал в страната, която допуска предаването и които биха били открити по-късно.

Член 10.

Ако търсеното лице е преследвано или осъдено в замолената държава за някое друго престъпление, освен престъплението, което е мотивирало искането за предаване, неговото предаване може да бъде отложено до изтъпяването на наказанието или опрощаването му.

Също така, в случай на производство, започнато пред властите на замолената страна по мотив, който не съставлява нарушение на наказателния закон и който повлича принудително

tevkifini müeddi bulunduğu takdirde, iade, takibatın veya mevkufiyetin hitamina kadar tehir olunabilecektir.

Bununla beraber iadeyi talep eden memleketin kanunlarına nazaran bu tehirde maznunun takibinde müruzu zaman veya sair mühim müşkülât hasil olabilir ise, bazı mülahazatı mahsusu mâni bulunmadığı takdirde ve talep eden memlekette takibat biter bitmez talep olunan şahıs tekrar iade olunmak taahhüdü altına maznunun muvakkaten teslimine muvafakat edilecektir.

Talep olunan kimsede efrada karşı edindiği taahhüdat, iade sebeble, ifa edemiyecek olduğu takdirde işbu efradın salâhiyettar makam huzurunda haklarını inkak ettirmeleri ciheti mahfuz kalmak üzere, iade yine vaki olacaktır.

Madde 11- İadeye muvafakat edildiği takdirde talep olunan şahıs iade ken-disinden istenilen devletin ya hudut mevkifinde yahut irkâp limanında talip Devletin emrine verilecektir.

İade kararının tebliğinden itibaren bir ay zarfında talip devlet tesellüm etmemiş bulunursa mezkûr şahıs serbest bırakılabilecektir.

Madde 12- İade olunan şahıs, kendi

же да бъде отложено докато производството бъде завършено, или лицето освободено.

Но, ако според законите на страната, която иска предаването, може да последва давност, или други важни пречки за преследването, временното предаване ще може да се допусне, освен ако особени съображения не се противопоставят на това и със задължение да се върне предадения щом като производството молещата страна бъде завършено.

В случай, че търсеното лице бъде възпрепятствано, поради предаването, да изпълни задължения поети от него спрямо частни лица, предаването въпреки това ще се допусне, частните лица бидейки свободни да упражнят правата си пред надлежните власти.

Член 11.

Ако предаването е допуснато, търсеното лице ще бъде дадено в разположение на молещата държава на граничната станция, или в пристанището на замолената държава.

Казаното лице ще може да бъде освободено, ако в срок от един месец, начиная от съобщението на решението за предаване, молещата държава не го е приела.

Член 12.

Предденият не ще може да бъде

irtikâp etmiş olduğu bir suçtan dolayı ne takibata tâbi tutulur ne tecziye ne de üçüncü bir devlete iade olunur. Eğer ki bu hallerden birinde veya diğerinde, hakkındaki hükümden ve mahkûmiyet halinde, cezasını çektikten veya umumi yahut hususi affa nail olduktan sonra bir ay zarfında talep eden memleketi tekrar terketmek serbestisine malik olmuş ola veya o memlekete kendi rızasile avdet etmiş buluna.

İade edilen şahıs iade talebine sebep olan fiilin gayri bir suçtan dolayı onu iade eden ve muvafık gördüğü takdirde, bu diğer suçta dair işbu mukavelenamenin yedinci maddesinde zikrolunan evraktan birinin ibrazını talep edebilecek olan devletin muvafakati mahsusasi olmadıkça kendisine iadeye muvafakat edilmiş olunan devlet tarafından keza ne takip ne de tecziye edilebilir. Keza bu hükümetin muvafakati, maznunun üçüncü bir devlete iadesine müsaade edilmek için de istihsal olunmak lâzımdır.

Mamaafih, maznun muhakeme olunmağı ve cezasını çekmeyi kendiliğinden talep etmiş yahut yukarıda tayin edilen müddet zarfında teslim olunduğu memleket arazisini terketmemiş veya oraya bilâhare avdet etmiş bulunursa bu muvafakatın istihsaline lüzum yoktur.

то, нито предаден на трета държава за престъпление от какъвто и да е характер, предпущено на предаването, освен ако е имал, в единия или другия случай, свободата да напусне отново молещата страна в течение на месеца след съденето, или в случай на осъждане, след като е изтърпял наказанието си или след като е бил амнистиран или помилван, или след като се е завърнал там по собствено желание.

Лицето не ще може, също така, да бъде преследвано или наказано от държавата на която предаването е допуснато, в следствие на друго престъпление, освен онова, което с мотивирало предаването, без изричното съгласие на правителството, което е предало лицето и което ще може, ако счита необходимо, да изиска представяне на един от документите поменати в чл. 7 от настоящата конвенция, отнасящ се за това друго престъпление. Съгласието на това правителство ще бъде също искано, за да се позволи предаването на обвиняемия на едната държава. Обаче, това съгласие не ще бъде необходимо, ако обвиняемия поиска сам да бъде съден, или да изтърпи наказанието си, или когато не е напуснал, в определения погоре срок, територията на страната на която е бил предаден, или когато се е завърнал отпосле там.

Член 13.

Ако лицето, което предаване е искано от една от договарящите страни,

bir veya müteaddit devlet tarafından dahi talep edilmekte ise en ağır suç kendî toprağı üzerinde irtikâp olunan devlete ve suçlar aynı derecede vehamette bulundukları takdirde; tebaasından olduğu devlete teslim olunur.

Aleyhinde takibat icra olunan şahıs talip devletlerden hiç birinin tebaasından değil ise, suçlar ağırlıkça müsavi oldukları takdirde, taleplernamesi iade kendisinden istenilen devlete en ewvel vasıl olan devlete teslim olunur. Şurası mukarrerdir ki suçun ağırlığı, iade ken-disinden talep edilen devletin kanunları ile tayin olunur.

Madde 14- Bir suçlunun iadesi keyfiyeti âkitlerden biri ile üçüncü bir devlet arasında vaki olursa, iadeyi mücip suç dördüncü maddede derpiş edilen efalden olmamak şartı ile, suçlu olan şahsın ve dokuzuncu maddede münderiğ esyanın kendî toprağından transit olarak müruruna diğer âkit devlet muvafakat edecektir. Meğer ki mevzuubahis şahıs kendî tebaasından ola.

Transit talebi, yedinci maddede zikrolunan evrakı usuliyeden birinin asli veya usulü dairesinde musaddak sureti tevdi ederek, siyasi tarikle icra olunmak lâzımdır.

тыления, то ще бъде напълно преследвано на държавата на чиято територия е било извършено най-тежкото престъпление, и в случай на еднаква тежест, на държавата на която лицето е поданик.

Когато преследваното лице не е поданик на никоя от молящите държави, то ще бъде предадено, в случай на престъпление от еднаква тежест, на оная държава, чието искане е получено първо от замолената държава.

Тежестта на престъплението ще бъде определена според законите на замолената държава.

Член 14.

Ако предаването на един престъпник става между една от Договарящите страни и една трета сила, транзитът на това лице и на предметите предвидени от чл. 9 през нейната територия ще бъде допуснато от другата страна, освен ако въпросното лице ѝ принадлежи по поданство, при условие, че престъплението, което дава право за предаване, не влиза в предвиденията на чл. 4.

Искането за транзит трябва да бъде направено до дипломатически път с представяне в оригинал или надлежно заверен препис на един от процесуалните актове споменати в чл. 7.

Член 15.

Договарящите страни се отказват

ните разходи, върху тяхната съответна територия, вследствие арестуването, поддържането и превозването на престъпника и вследствие временно-то предаване, споменато в чл. 10.

Разходите по транзита на едно лице, чието предаване или временно предаване би било допуснато на молящото правителство от една трета сила, ще бъдат в тежест на молящата държава.

Член 16.

Настоящата конвенция ще бъде ратифицирана, и ратификациите ще бъдат разменени в София щом като това бъде възможно.

Тя ще влезе в сила един месец след размяната на ратификациите и ще остане в сила 6 месеци от датата на денонсирането ѝ от една от договарящите страни.

В уверение на което съответните пълномощници положиха подписите и печатите си.

Анкара, двадесет и трети декември 1929.

(м.п.) (с.р.) Т. Павлов

(м.п.) (с.р.) Али Шевки-бей

ve onlucu maddede zikrolunan muvakkat teslim dolaysile vukua gelen masraflarin tediyesine müteallik bilümtut mutalebelerden karşılıklı olarak feragat ederler.

Talip hükûmete iadesine veya muvakkaten teslimine üçüncü bir devletçe muvafakat edilmiş olan bir şahsın transit masarifi talip, hükûmete ait olacaktır.

Madda 16- İşbu mukavelename tasdik edilecek ve tasdiknameler mümkün olduğu kadar kısa bir zaman zarfında Sofya'da teati olunacaktır.

Mukavelename, tasdiknamelerin teatisinden bir ay sonra iktisabı mef'iyet edecek ve âkitlerden biri tarafından feshi tarihinden itibaren altı ay hitamina kadar me'rf olacaktır.

Sözlerini tasdikan iki taraf murahhasları bu mukavelenameyi imza etmişler ve mühürlemişlerdir.

Ankara, yirmi üç Kânunuevvel (Aralık) bin dokuz yüz yirmi dokuz.

Ali Şevki

T. Pavlov

TÜRKİYE İLE BULGARİSTAN ARASINDA TİCARET VE SEYR-İ SEFAİN MUAHEDENAMESİ (*)

(27 MAYIS 1930)

Bir taraftan

Türkiye Cumhuriyeti Reisi Hazretleri

Diğer taraftan

Haşmetli Bulgar Kralı Hazretleri

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ticarî münasebatın teşvik ve inkişafı arzusuyla mütehassis olarak bir ticaret ve seyrisefain muahedesini aktine karâr vermişler ve bu maksatla murahhas olmak üzere:

Türkiye Reisicumhuru Hazretleri:

Esbak Vekil ve Büyük Elçi Diyarbekir Meb'usu Zekâi Beyefendi ile Burdur Meb'usu Mustafa Şeref

Ve Hariciye Vekâleti Müsteşarı Menemenli Numan Beyfendileri;

Haşmetli Bulgar Kralı Hazretleri:

Bulgaristan'ın Türkiye'de fevkalâde murahhas ve orta elçisi Mösyö Tehodore

(*) Resmî Gazete Sayı: 1523, 18.06.1930, s. 9109-9112.

ДОГОВОР ЗА ТЪРГОВИЯ И МОРЕПЛАВАНЕ МЕЖДУ БЪЛ- ГАРИЯ И ТУРЦИЯ

(27 май 1930 г.)*

Договор

за търговия и мореплаване
между България и Турция.

Негово Величество Царят на
Българияте

от една страна и

Негово Превъзходителство
Председателят на Турската
Република

от друга,

водени от желанието да се облагодетелствуват и развият търговските отношения между България и Турция, решиха да сключат един договор за търговия и мореплаване и за целта назначиха за свои пълномощници, а именно:

Негово Величество Царят на Българияте:

Господин Тодор Павлов, Извънреден Пратеник и Пълномощен Министър на България в Турция,

Господин Йордан Митков, началник на Отделението за Митниците

* ЦДА, ф. 176к, оп. 5, а.е. 1260, л. 227-231.

Mitkoffo ve Ticaret Sanayi ve Mesai Nezaretinde Kalemler Müdürü Mösyo Ivan Gabenski'yi tayin eylemişlerdir.

Müşarünlileyhim usulüne muvafık bulunan salâhiyetnamelerini yekdiğere tebliğ ettikten sonra atideki ahkâmı kararlaştırmışlardır.

Madde 1- Menşei Yüksek Akit Taraflardan biri olup diğerinin ülkesine ithal olunan tabii veya mamul müstahsallar, en ziyade müsaadeye mazhar millet memleketin mümasil müstahsallarından alınan ve alınacak olandan başka yahut daha yüksek resimlere emsale, harçlara veya herhangi başka aidata tâbi tutulmayacaklardır.

En ziyade müsaadeye mazhar millet muamelesi esası, Yüksek Akit Taraflardan birinin ülkesinden diğerinin ülkesine ihraç olunan tabii ve mamul müstahsallara müteallik ihracat resimlerine ve sair aidata şamildir.

Şurası mukarrerdir ki en ziyade müsaadeye mazhar millet muamelesinin, mehuzatı rüsumiyenin keyfiyeti tatbikına gümruk muamelesine, ithal olunan eşyanın muayene ve tahlil tarzına, gümruk resimleriyle harçların tediyeye şartlarına da şamildir.

Madde 2- Menşei Yüksek Akit Taraflardan biri olup diğerinin ülkesine ithal

на бюро при Министерството на Търговията, Промислеността и Труда

Негово Превъзходителство Председателят на Туреката Република

Господин Зекай Бей, бивш Министър и Посланик, Депутат от Диарбекир;

Господин Мустафа Шериф Бей, Депутат от Бурдур; господин Менемли Нюман Бей, Държавен Подсекретар при Министерството на Външните Работи;

които, след като си съобщиха пълномощията, намерени в добра и надежна форма, се съгласиха върху следните разпореджения:

Член 1.

Естествените или фабрични произведения на една от Високите Договарящи Страни, когато се внасят в територията на другата, няма да се облагат с други или по-високи дърава, коефициенти, такси или никакви други бери от тези, с които ще се облагат същите произведения от най-облагодприятствуваната нация.

Принципът на клаузата за най-облагодприятствуваната нация се разпростира също и върху износните мита и други бери за естествените и фабрични произведения, изнесени от територията на една от двете Високи Договарящи Страни в територията на другата Страна.

resimler hususunda, üçüncü bir memleketin ayını müstahsallanna bahşedilmiş olan muameleden müstefit olacaklardır.

Madde 3- Yüksek Akit Taraflardan her biri ithal olunan eşyanın menşei olan memleketi tayin için, bahsolunan eşyanın mezkûr memleketin tabii veya mamul müstahsallarından bulunduğu veya orada görüldüğü tahavülün menşei betile o suretle telâkkisi icar eylediğine dair bir menşei şahadetnamesi isteyebilecektir.

Merbut nümuneye (A melfufu) göre tanzim edilmiş olan menşei şahadetnamesi, gerek ticaret ve ziraat daireleri gerek mürsilin mensup olduğu ticaret odası gerekse mürsülünleyley herhangileketin kabul edeceği herhangi teşekküller ve heyetler tarafından verilmiştir. Mürsülünleyley memleketin, menşei şahadetnamelerinin, kendi siyasî yahut konsolosluk mümessili tarafından tasdik edilmesini istemeye hakkı olacaktır.

Posta paketleri, gideceği memleket hükümeti bunların ticarî bir mahiyeti haiz irsalattan madut olmadığını kabul ettiği takdirde, menşei şahadetnamesinden istisna edilecektir.

Madde 4- Akit Taraflardan birinin ülkesine -son geldiği yer neresi olursa olsun- diğer taraf ülkesinde müstahsal

разпростира също и спрямо приложението на митническите разпореджения, режими в митницата, начина на изследване и анализа на внесените стоки, условията за плащане на мита и таксите.

Член 2.

Естествените или фабрични произведения на една от Високите Договарящи Страни, при вноса в другата, ще се ползуват, що се отнася до вътрешните такси, както и да са наменовани, с режими на същите произведения, прилаган по отношение на една трета страна.

Член 3.

За да се установи страната, от която произхождат внесените стоки, всяка от Високите Договарящи Страни ще може да изисква представянето на свидетелство за местопроизход, удостоверяващо, че казаните стоки са естествени или фабрични произведения на казаната страна, или че трябва да бъдат считани като такива, поради преобразованията, които са претърпели.

Свидетелствата за местопроизход, установени съгласно модела в приложението "А", ще бъдат издавани било от Министерството на Търговията, или на Земледелието, било от Търговската камара в района на която се намира износителя, било от всеки друг орган или тяло, които са приети от страната-предназначител. Правител-

вагонlara ve diğer nakil vasıtalarına mütakabilen transit bahşetmeği, bu bapta yekdğere en ziyade müsaadeye nail millet muamelesi temin ederek, taahhüt eyelerler.

Yüksek Akit Taraflardan birinin arzalı risumiyesinden geçen her nevi eşya, muhafaza, kuşunlama, tahmiliye, tahliye, istatistik ve mağaza resim ve ücretleri müstesna olmak üzere, her türlü gümrük resminden ve başka tekliflerden mütakabilen muaf tutulacaktır.

Bu maddenin hükümleri aktarılan yahut ambalajı değiştirilmiş veya değiştirilmemiş olmak üzere antrepoya konulan transit eşyasına da tatbik olunur.

Bununla beraber şurası mukarrerdir ki, bu eşyanın transiti, memlekete gizlice dahilulun men'i zımmında müteallik olduğu gümrük kanunlarına tevfiğin, temin olunacaktır.

Yüksek Akit Taraflardan hiç biri kendi ülkesine girmesi memnu olan yolcuların transit suretile geçmelerini temin ile mükellef olmayacaktır. Yüksek Akit Taraflar, eşyanın ve husus ile dördüncü madde mucibince ithali memnu olanların gizlice memlekete ithal olunmayı, fakat hakikaten transit edilmiş olmalarını temin için, her türlü tedabir itihazi hakkını muhafaza ederler.

свидетелствата за местопроизход от своя дипломатически или консулски представител.

За пощенските колетни няма да се изисква свидетелство за местопроизход, когато страната-предназначител намира, че не се касае за пратка от търговски характер.

Член 4.

Никакво запрещение или ограничение няма да се запази нито наложи върху вноса в териториите на едната от Високите Договарящи Страни за каквото и да е артикул, произведен или фабрикуван в териториите на другата, каквото и да е неговото посредствено произхождение, което не би се приложило еднакво и върху вноса на същите артикули, произведени или фабрикувани в която и да е чужда страна.

Никакво запрещение или ограничение няма да се запази нито наложи върху износа на каквото и да е артикул от териториите на едната от Високите Договарящи Страни за териториите на другата, което не би се приложило еднакво и върху износа на същите артикули, предназначени за всяка друга чужда страна.

Няма да се допуснат изключения от общото правило, установено в предшестващите алинеи на този член, освен в следните случаи, като винаги се подразбира, че въпросните запрещения и ограничения ще се прилагат

hangi diğer esnebi bir memlekette müşahhasal veya mamul mümasil maddelerin ithaline de teşmil edilmedikçe idame veya ihdas edilmeyecektir.

Akit Taraflardan birinin ülkesinden diğerinin ülkesine herhangi bir maddenin ihracı üzerinde hiçbir memnuniyet veya takyit, mümasil maddelerin herhangi diğer esnebi memlekete ihracına da teşmil edilmedikçe, idame veya ihdas edilmeyecektir.

Yukarıdaki fıkralarda vazedilmiş olan umumî kaideye, mevzubahis memnuniyet veya takyitlerin aynı şerait altında bulunan herhangi diğer esnebi memlekete aynı zamanda ve aynı tarzda teşmil edilimesi şartile, ancak aşağıdaki hususlarda istisna kabul edilebilir.

1) Umumi emniyet icaplarına binaen vazolunan memnuniyet veya takyitler.

2) Ammenin sıhhati düşüncesile mevzu memnuniyet veya takyitler.

3) Hayvanları veya nebatları has-talıklardan ve tufeylilerden muhafaza ve nebatları tereddiden ve cinsin tüketmesinden vikaye için vazolunan memnuniyet veya takyitler.

Madde 5- Yüksek Akit Taraflar, beynelmilel transite en ziyade elverişli olan yollar üzerinde şahıslara, yolcu

1. запрещения или ограничения по ради съображения от държавна сигурност;

2. запрещения или ограничения по причини от общественно-здравен характер;

3. запрещения или ограничения за запазване на животните и растенията от болести и паразити, както и за предпазване на растенията от изрядане и изчезване на вида.

Член 5.

Високите Договарящи Страни се задължават да допуснат взаимно транзита по най-пригодните за международния транзит пътища, на лица, багажи, стоки и предмети от всякакъв вид, параходи, кораби, коли, вагони и други средства за превоз, като си гарантрат в това отношение третирането на най-облагоприятствуваната нация.

Стоките от всякакво естество пре-насяни през митническата територия на една от Високите Договарящи Страни, ще бъдат взаимно освободени от всякакви мита и други тежести, освен от таксите и берните за надзор, за пломбиране, за товарене, за разтоварване, за статистика и за магазинаж.

Предписанията на настоящия член се прилагат също и спрямо транзит-

1. *سلطانیت و امانتین*
selâmetine müteallik sebepler dolayısıyla;

2- Sihat sebepleriyle yahut hayvanat ve nebatat hastalıklarına karşı ihtiyat tedbiri olarak menedilebilecektir.

3- Yüksek Akit Taraflar; ülkelerinde Devlet inhisarına mevzu teşkil eden yahut istihsal ve furuhtu memnu olan müstahsalların transitini, halen mer'i bulunan yahut atıyen itihaz edilecek olan kanuni ve idari ahkam ile tesis edilecek hususi murakabeye tabi tutabileceklerdir.

Madde 6- Yüksek Akit Taraflar; kendi ülkelerindeki demiryollarında aynı hatlarda ve aynı şartlar dahilinde ve keza lik aynı istikamette olmak üzere, mümasil eşya hakkındaki ücret ve nakil tarzlanna ve teslim şartlarına ve umumî resim ve mükellefiyetlere müteallik hususlara, mütakabilen yekdiğerine en ziyade müsaadeye mazhar millet muamelesini temin eylerler.

Bundan maada iki hükümet, demiryollarında karşılıklı müraselât teferruatını ve transiti, şimendifer idarelerinde doğruca itilâf edilerek, tanzim etmek hakkını muhafaza ederler.

Madde 7- Üçüncü bir devletle müsavat üzere muamele görmek esası:

1- Yüksek Akit Taraflardan biri

дали онаковката им е била сменявана или не.

Уговорено е, че транзита на тези стоки ще бъде гарантиран съгласно съответните митнически закони, за да се избегне тайното им внасяне в страната.

Никоя от Високите Договарящи Страни не е длъжна да осигури транзита на пътници, чието влизане в нейната територия би било забранено. Високите Договарящи Страни си запазват правото да вземат венчки мерки за да се осигурят щого стоките и специално тези, чиито внос е запрехтен в основа на член 4, да не бъдат внесени тайно в страната, но да бъдат действително транзитирани.

Транзита на стоки може да бъде забранен:

а) Поради съображения от държавна сигурност и обществена безопасност.

б) По здравословни причини или за предпазване от болести на животните и растителностите.

Транзита на произведенията, които в териториите на Високите Договарящи Страни са предмет на държавен монопол, както и транзита на такива, чието произвеждане или продажба са забранени, може да бъде поставен под специален контрол, установен въз основа на законодателните и административни разпореждания по

режи geçmiyen bir mîmtika dahilinde vukubulacak hudut ticareti hususunda bahşedilmiş veya sonradan edilecek olan müsaadelere,

2- Gümrük ittihadından münbahiş hususi müsaadelere,

3- Gümrük tarifesi hususunda Türkiye ile 1923 senesinde Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış olan memleketler arasında mevcut veya ileride ihdas edilebilecek hususi menfaat ve müsaadelere tatbik olunmayacaktır.

Madde 8- Yüksek Akit Taraflardan birine mensup olup, kendi memleketlerindeki salâhiyet sahibi makamlar tarafından verilmiş bir salâhiyet varakası ibraz ederek orada ticaret ve san'atlarını icraya mezum bulduklarını ve kanunlarda musairrah harçları ve resimlerini tesviye etdiklerini ispat edecek olan tacirler, fabrikacılar ve sair san'at erbabi gerek kendileri ve gerek hizmetlerinde bulunan seyyar memurlar vasıtasile diğer taraf ülkesindeki tacirler veya müstahsiller nezdinde yahut umumî satış yerlerinde mubayatta bulunmak hakkını haiz olacaklardır.

Bunlar, arzettikleri mevadda tevafuk eden metalleri kendi ticaret ve san'atlarında kullanan tacirlerden yеsair kim-selerden siparişler dahi alabileceklerdir. Onlar ancak, nûtmune ve modelleri

Член 6.

Двете Високи Договарящи Страни си гарантират взаимно третирането на най-облагоприятствуваната нация върху техните територии; относително цените и начините на преноса, условията на предаването, таксите и обществените тежести върху съответните железопътни линии, за същите стоки върху същите линии, при същите условия и в същото направление. Двете правителства си запазват освен това правото да уредят чрез едно пряко споразумение между железопътните администрации подробности за взаимните железопътни съобщения и за транзита по железни-ца.

Член 7.

Третирането на базата на равенството с трета една държава няма да се прилага:

1) Спрямо облагите дадени вече или които биха се дали по-късно от една от Договарящите Страни в пограничния трафик [с] съседните и държави в една зона не надминаваща 15 километра от всяка страна на границата.

2) Спрямо специалните облаги произтичащи от един митнически съюз.

3) Спрямо преимуществата и специалните облаги съществуващи или

bu fıkıradaki tadat olunan faaliyetlerden dolayı hususi hiçbir resim ve aidatla mükellef tutulmayacaklardır.

Muayyen bir metain örneği olan bilimle mevaddın bir taraftan tekrar ihracında aynıyetlerinin tespit kılınmasına salih bulunmak, diğer taraftan böylece ithal edilmiş olan mevaddı mestu heyetle nümüneliklerin mutata mahiyetini zayı etmiş olacak derecede kemmiyet veya kumet irae etmek muzaaf kaydı ile, nümünelik yahut model addolunur.

Salâhiyet varakası (B) merbutundaki nümüneye muvafık surette tanzim edilmiş olacaktır. Akit Taraflar bu varakaları itaya memur olan makamatı ve kezaik seyyar ticaret memurlarının ticaretlerini icra hususunda tebaiyete mecbur oldukları ahkâmı mütekabilen yekdiğerine iş'ar edeceklerdir.

Maahaza, şurası mukarrerdir ki yukarıda zikredilen seyyar ticaret memurları, varakalarda yazılı olanlardan başka tacirler veya san'at erbabı için satış muameleleri akdinde bulunmak hakkını haiz olmayacaklardır.

İthali memnu müstesna olmak üzere, bir gümrük resmine veya herhangi diğer resme tâbi olan ve nümünelik veya model suretile ithal edilen mevaddı, tekrar ihrâç olunmaları kaydile, iki

от Уломанската империя в 1925 г. относително митническите тарифи.

Член 8.

Търговците, фабрикантите и други индустриалци на една от Високите Договарящи Страни, които ще докажат с представяне на легитимационна карта, издадена от компетентните власти в тяхната страна, че имат позволение да упражняват в нея своята търговия или индустрия и плащат данъците и таксите, предвидени в законите, ще имат право, било лично, било чрез пътници на тяхна служба, да правят покупки в територията на другата Висока Договаряща Страна у търговците или производителите или местата за публична продажба. Те ще могат също да приемат поръчки от търговците или други лица, които в тяхната търговия или индустрия употребяват стоки съответстващи на предлаганите такива. Те ще могат също да носят със себе си или получават образци или модели. За изброените действия в настоящата алинея те няма да бъдат принудени да плащат кахвито и да са такси или специални тежести. За образци или модели ще се считат предмети, които дават представление за една определена стока под двойното условие от една страна казаните предмети да могат да се идентифицират при преизнасянето, от друга страна поради количеството или стойността си да не губят характера на образци.

Легитимационната карта трябва да

yetle kabul edilecektir.

A- Bu seyyar memurlar, gümrük idaresine beyannamelerini verirlerken, ihrâç temleketi gümrük memurları tarafından musaddak ve beraberlerinde ithal ettikleri nümüneleri veya modelleri alelmüfredat mür'îş bulunan tarifâtı bir listeyi üç suretile birlikte ibraz edeceklerdir. Eğer tarifâtı listeyi hâmil bulunmuyorlarsa, beyannamelerini verirlerken, nümüneler veya modelleri alelmüfredat irae eden yeni bir listeyi üç nüsha olarak ita edeceklerdir.

İthalat memleketinin gümrük memurları listenin mahalli lisana tercümesini talep edebileceklerdir.

B- Nümüneler veya modellerin tekrar ihrâçları esnasında aynıyetlerinin tespit edilebilmesi için, bunlar ihrâcat memleketinde nevi ve şekillerine göre, damgalanmış yahut balmumu veya kurşunla mühürlenmiş olacaklardır. Her bir tarafın gümrük makamatı, nümüneler üzerine vazedilmiş olan işaretlelerin aslına mutabakatının tahkikini temin için, bu damgaların örneklerini ve mühürlerin basılmış şekillerini mütekabilen ve resmen yek diğeriine göndereceklerdir.

İşaretleler vaz'î gayri kabil veya mahzurları dâir olduğu takdirde, fotoğraflar, resimler veya tam ve mufas-

Страни ще си съобщават взаимно властите, натоварени да издават карти, както и разпоредданията, с които пътниците трябва да се съобразяват при упражнение на тяхната търговия.

Уговорено е, обаче, че по-горе споменатите пътуващи търговски агенти не ще имат право да сключват сделки за продажби за други търговци или индустриалци, освен тези, визирани в тяхната карта.

С изключение на запретените за внос стоки, предметите подлежащи на мито или други такси, които се внасят като образци или модели със задължение да бъдат преизнесени, ще се освобождават временно от вносно и износно мито при следните условия:

а) При подаване на митническата декларация тези агенти ще представят един подробен опис в 3 преписа на образците или моделите внесени от тях, заверен от митническите власти на страната - износител.

Ако не притежават опис те са длъжни при подаване на декларацията да представят един нов подробен списък в 3 екземпляра на образците или моделите.

Митническите власти на страната - вносител ще могат да изискват превод на списъка на нейния език.

б) За да може да се установи иден-

gümrük memurları bu nümüneleri tekrar ihraçın esnasında ayniyetlerinin temini için elzem addecekleri bilcümle ahvalde, masarifi alâkadarlarca tesviye edilmek üzere istisnai olarak munzam işaretlerle teşhiz edebileceklerdir.

Bu son keşfiyetten maada, gümrük muayenesi nümünelerin sadece ayniyetinin tesbitinden ve icabı takdirinde talep edilecek tekâlif ve rüsum miktarının tayininden ibaret olacaktır.

Nümune veya modeller ihraç memleketinde vazedilmiş işaretleri hâmil bulunmazsa ithal memleketinin gümrük memurları yeni işaretler vazedeceklerdir.

C- İthalâtçı tarafından gümrük idaresine tarifâtı listenin veya nümünelerine ait beyannamenin itasından sonra gümrük muayenesine mübaşeret edilecek ve nümünelere ait olan liste veya beyanname ile bunlara mevzu işaretler usulüne muvafık ise bu nümünelerin her birinin gümrük resmi ve eğer mahal varsa- istihlâk resmi tesbit olunacak ve bu tekâlif ve rüsumun baliğ olduğu miktar gerek nakten, gerek ithalat memleketinin salâhiyyetkar makamı tarafından kâfi görülen teminat suretinde depozito edilecektir. Terminata mütedair ahkâm hükümetler tarafından kendi kanunlarına göre tanzim edilecektir. Tartma ve saire ücretleri kat'î surette

пеловат или подпечатват с восьмичен печат или пък пломбират в зависимость от вида и формата им. Митническите власти на всяка страна ще си изпращат взаимно по официален ред образци на тези щемпели и печати за да се осигури проверяването истинността на знаците поставяни върху образците.

Когато поставянето на белега ще бъде невъзможно или неудобно, ще се допуска установяването на идентичността с фотография, рисунка или пълно и подробно описание.

При все това митническите власти на страната - вносител ще могат по изключение да поставят допълнителни знаци на тези образци за сметка на заинтересованите всякога когато намерят, че това е необходимо за да се гарантира идентичността на образците при преизнасянето им.

Освен в последния случай митническата проверка ще се състои само в признаване идентичността на образците и в определениее размера на правата и таксите които евентуално ще се изискват.

Ако образците или моделите не са снабдени с знаци поставени в страната - износител митническите власти на страната - вносител ще поставят нови знаци.

в) След представянето от вносител на описа или декларацията за образците в митницата, ще се нареди за

liste veya beyanname nüshalarından biri ithalatçuya iade edilecektir.

Maahaza, ithalatçı, nümünelerden her birinin rüsumunu tarifinin mevaddi müteallikası mucibince hesap ettirip depozito edecek yerde nümünelerin mestmuu için bu rüsumu tarifede en yüksek resme tâbi nümune üzerinden tesviye eylemek hakkını haiz olacaktır. Gümrük memurları bu teklifi isâf etmekle mükellef bulunacaklardır.

D- Bu suretle ithal edilmiş olan nümüneler veya modeller altı aylık bir mühlet zarfında gerek ithal edildikleri gümrükten gerek diğer birinden ya ihracat memleketine iade veya herhangi bir memlekete tekrar ihraç edileceklerdir. Altı aylık mühlet, icap ettiği takdirde ithalât memleketinin gümrük idaresi tarafından temdit olunabilir.

E- Tarifâtı liste veya beyanname ile tekrar ihraç edilecek nümüneler veya modeller alâkadar tarafından gümrük idaresine ibraz olunacak ve bu idare, muayene ettikten sonra, bilâ tehir ithal esnasında mevdu rüsumun tamamen iadesi veya bu rüsumun tesviyesini müemmin kefaletin feshi muamelesini ilimühâber mukabilinde ifa edecektir. Bu iade veya kefalet feshi keşfiyeti ancak tekrar ihraç edilmiş olan nümüneler veya modeller için ifa kılınacaktır. (D) fikrasında zikredilen mühletin hitamin-

образците и поставените върху тях знаци са в изправност, митото за всеки от тях образци и консумативните такси, ако такива има, ще бъдат установени и размера на тях права и такси ще бъде депозитран било в наличност, било чрез една гаранция, считана достатъчна от компетентните власти на страната - вносител. Разпореденията относително гаранцията ще бъдат установени от респективните правителства според техните закони. Разносните за телене и други, ще бъдат окончателно платени и описа или един от екземплярите на декларацията, надлежно заверен от митническите власти, ще бъде върнат на вносителя.

При все това вместо да се изчисляват и депозират следуемите се права по тарифата по отделно за всеки образец, вносителят има право да поиска определянето им за всички образци според най-високо облагаемия образец.

Митническите власти са длъжни да приемат това предложение.

г) Образците или моделите вносени по този начин трябва да бъдат преизнесени в срок от шест месеца или за страната - износител или пък за някоя друга страна било чрез вносна митница, било чрез друга някоя. Шестмесечния срок може да бъде продължен в известни случаи от митническите власти на страната вносител.

modellerin emaneten tutulan gümrük rüsumu gümrük idaresine irat kaydolu-pasacak veya kefalet kabul edilmişse kefillerden istifa edilecektir.

F- İthal esnasında mevdu rüsumun iadesi veya kefaletin feshi hudutlardaki bilumum gümrük idareleriyle memleket dahilinde kâin olup bu bapta muktazi salâhiyeti haiz bulunan gümrük idarele-rince ifa edilebilecektir. Akit Taraflar mezkûr salâhiyetin verildiği idarelerin listelerini yekdiğerine tebliğ edeceklerdir.

Bu maddenin ahkâmı hakkında herhangi bir üçüncü devlette müsavat üzere muamele görmek esası zaten mutekabil surette mahfuz bulunmaktadır.

Bu maddenin ahkâmı seyuar satcılığa, seyuar sanayia keza ne ticaret ne de san'at icra etmiyenler nezdinde sipariş taharrisine kabili tatbik olmayacaktır.

Madde 9- Yüksek Akit Taraflardan birinin, ticaretlerini icra zimmında yerilere tahsis edilmemiş olan, panayır ve pazarlara giden tebaası, diğerinin ülkesinde, tabiiyetinde bulundukları memleket devairi tarafından (c) merbutundaki nümune veçhile verilmiş bir hüviyet varakası ibraz eyedikleri takdirde mahalli tebaadan daha az müsait bir surette muamele görmeyeceklerdir.

ше бъдат представени от заинтересования на митницата и последната след проверка ще се изплати напълно без закъснение и срещу разписка за депозиранияте при внасянето мита или ще освободи поръчителството, което гарантира плащането на тези мита. Това изплащане или освобождаване ще стане само за презнесените образци или модели. Депозиранияте мита за презнесените образци или модели след изтичането на предвидения срок или продадени в страната, ще бъдат записани в приход или събрани от поръчителите.

е) Изплащането на депозиранияте при вноса мита или освобождаването на поръчителството може да бъдат извършени от всички погранични митници или от тези във вътрешността на страната, които са получили необходимите за това права. Високите Договарящи Страни си съобщават листите на митниците, на които тия права са били дадени.

Принципът за третирането върху базата на равенство с всяка трета държава остава прочее взаимно запазен и колкото се отнася до разпореденията на този член.

Разпореденията на този член няма да се прилагат спрямо колпортажа, амбулантните занаяти нито за вземане поръчки от лица, които не упражняват търговия или индустрия.

Член 9.

san'at ve ticaret uyarımayan şahıslar nezdinde sipariş olmağa şamil bulunmadığından Yüksek Akit Taraflardan her biri bu bapta kendi kanunlarının serbestisini muhafaza eder.

Madde 10- Akit Taraflardan birinin sancağını taşıyıp hamulesiz veya hamuleli olarak diğer taraftan çıkarmak olan gemi ve vapurlar oralarda hareket ve azimet mahalleri neveleri olursa olsun millî sefînelere yapılan muamelenin ayından her hususta müstefit olacaklar ve millî sefînelere tahmil edilen veya edilebilecek olanlardan başka, devlet, bir vilâyet, bir nahiyе veya hükûmetin müsaade ettiği herhangі bir teşekkül nam ve menfaatine istifa olunup-ne unvan altında olursa olsun hiçbir resim ve mükellefiyete tabi tutulmayacaklardır.

Hamuleler -mevrit veya mahreçleri nevesi olursa olsun- millî sancak altında ithal veya ihraç edilmiş oldukları takdirde tabi olacakları resim ve mükellefiyetlerden başkasına ve daha ağılпа tabi tutulmayacaklar ve aynı takdirde göreceklери muameleden başkasına hedef olmayacaklardır. Aynıle, yolcular ve bunların ağırlıkları millî sancak altında seyahat ediyorlarmış gibi muamele göreceklерdir.

Madde 11- Akit Taraflardan her

панаирите или пазарите в територията на другата, не запазени само за нейните подданици, за да упражняват своята търговия, няма да бъдат третирани по-малко благоприятно от поданиците на последната, ако представят лична карта, според образеца в приложение "В", издадена от властите на страната, чийто подданици са те.

Разпореденията на първата алинея не ще се прилагат спрямо амбулантните търговци и индустриалците нито спрямо колпортажа, и вземането на поръчки у лица, които не упражняват търговия и индустрия.

Всяка от Високите Договарящи Страни си запазва в това отношение пълна свобода за своето законодателство.

Член 10.

Корабите носящи знамето на една от Високите Договарящи Страни, които визват с баласт или наговарени във водите и пристанищата на друга страна или излизат, което и да е мястото на тръгването и на предназначението им, ще се ползват във всяко отношение от същото третиране като местните кораби и няма да плащат никакви права и такси, под каквото и название да са те събирани в името и в полза на държавата, един окръг, една община или друг някакъв организъм разрешен от правителството освен тези такси, които са или ще бъдат наложени на местните кораби.

mevluhen esnebi memleket olan hamule, emtia ve yolcularının hepsini veya bir kısmını indirmek, gerek oralar-da, esnebi memlekete götürmek üzere hamule, emtia ve yolcularının hepsini veya bir kısmını irkâp etmek için gide-bileceklerdir. Bu gemiler, mütekebil memlekelerin kanun ve nizamlarına uyarak hamulelerinin diğer bir limana veya diğer bir memlekete mahsus olan kısmını bu kısım için, millî sefineler lehine tesbit edilmiş en aşağı miktar üzerinden ancak istifa edilebilecek olan nezaret resimlerinden başka hiçbir resim ve masarif tediyesile mükellef olmak-sızın gemi dahilinde hifz ve tekrar ihraç edebileceklerdir.

Madde 12- Bahri merakibin tâbiyeti, her iki tarafça, devleti aidesinin salâ-hiyettar makamâtı canibinden her mem-leketin kanun ve nizamlarına tevfiқан bu hususta verilen vesikalar ve şehadet-namelere göre, muteber tutulacaktır.

Yüksek Akit Tarafardan biri cani-binden verilen hacmi istiabiye şehadet-namelerile hacmi istiabiye mütedair sair vesikalar, iki Taraf Akit arasında bir iti-lafi mahsus aktine itizaren, diğer tarafça tanınacaktır.

Madde 13- İşbu muahedenin, seyris-e-fain hususunda mütekebilien millî muamelenin bahşına dair olan hüküm-leri atideki mevada şamil olmaz:

де оудат подполжани на други или пу-високи права или такси и ще бъдат третирани, като че ли са внесени или изнесени под народно знаме. Техните пътници и багажи ще бъдат третира-ни като че ли те пътуват под народно знаме.

Член 11.

Корабите на всяка една от Високи-те Договарящи Страни ще могат да посещават едно или повече приста-нища на другата, било за да разгова-рят пълния или част от товара си, сто-ки и пътници, идещи от чужбина, би-ло за да натоварят целия или част от товара си, стоки и пътници, отиващи за чужбина. Те ще могат като се съобразяват със законите и правилни-ците на респективните страни, да за-паят на борда частта от товара, пред-назначена за друго пристанище или за друга страна и да признасят, без да са задължени да плащат за тази последна част от товара си никакви права или разности, освен правата за надзор, които впрочем трябва да бъдат събирани по най-ниския размер определен за народното мореплаване.

Член 12.

Поданството на корабите ще се признава от едната и другата страна въз основа на документите и удосто-веренията, издадени по този повод от компетентните власти на съответните държави съобразно със законите и правилниците на всяка страна.

теги оласак капиллар ие лагаesine devam edilen kabotaj ile dahili sularda seyrisefaine;

2- Millî ticareti bahriyeye prim şek-linde yapılan veya yapılacak olan teşvikata;

3- Millî sayd hasilatının mevzu teşkil ettiği veya edeceği hususi menfaatlara;

4- Yüksek Akit Tarafarın kara sularında sayd ile, limanlarda açıkta demirleme mahallerinde ve siğ sahil-lerdeki bahri hizmetlerin icrasına;

Bahri hizmetler, kara suları hududu dahilinde ve Marmara denizinde cereyan ettikçe cer ve kılavuzluk, bahri muza-heret ve tahlisiye işini ihtiva eder.

Yukarda tadat edilen mevât haricinde kalan müstesniyat, en ziyade müsaa-deye mazhar millet kaidesine tâbi tutu-lacaktır.

Madde 14- Yüksek Akit Tarafardan birine mensup bir geminin diğer taraf sularında garkolması, karaya oturması, hasarı bahri veya mecburi tevakkufa uğraması gibi hadisatta, sefine ve hamulesi, işbu memleket kanun ve nizamlarının mümasil ahvalde millî sefaine bahşettiği müsaadelerin ve muafiyetlerin ayından istifade edecek-tir. Geminin kapitanına, mürettebatına

или от дани от високите договарящи Страни, ще бъдат признавани от другата страна до като се склучи едно специално споразумение между двете Високи Договарящи Страни.

Член 13.

Разпореденията на настоящия до-говор относно взаимното отстъпване на националното третиране по въпроси от мореплавателен характер не се прилагат спрямо:

1. Каботаж и мореплаването във вътрешните води, които продължават да се уреждат от законите в сила или които ще бъдат в сила в териториите на всяка от Високите Договарящи Страни;

2. Насърченията под форма на пре-мии, дадени или които биха били да-дени на търговската национална фло-та;

3. Особените преимущества, на ко-ито са или биха били предмет произ-веденията на националното риболов-ство;

4. Риболовството в териториалните води на Високите Договарящи Стра-ни, нито спрямо извършването на мо-реплавателната служба в пристани-щата, заливите и плажовете.

Мореплавателната служба включва извършването на реморкажа и пило-тажа, даването помощ и спасяване по море, доколкото тези действия стават

tebaai mahalliyeye tatbik olunduğu derecede muavenet ve muzaheret edilecektir.

Tahlisiye resmine gelince, tahlisin vuku bulduğu memleketin kanuni mevzuatı tatbik olunacaktır. Karaya oturmuş veya gark olmuş bir geminin kurtarılan emtiası, dahili istihlak için memlekete ithal edilmedikçe, hiçbir gümrük resmine tâbi tutulmayacaktır.

Madde 15- İşbu muahede tasdik olunacak ve tasdiknameler mümkün mer-tebe sür'atle Sofyada teati edilecektir.

Muahedename, tasdiknamelerin teatisinden on beş gün sonra meriyete girecek ve müddeti iki sene olacaktır. Bu müddetin hitamından sonra Yüksek Akit Taraflardan biri canibinden fesholun-saya kadar meriyet mevkiinde kalacak feshî, işarı tarihinden ancak altı ay sonra tesirini gösterecektir.

Yukarıdaki ahkâmı tasdik etmek üzere Yüksek Akit Tarafların murahhasları bu muahedeyi imza etmişler ve mühür-lemişlerdir.

Ankarada 27 Mayıs 1930 tarihinde iki nüsha olarak tanzim edilmiştir.

Zekâi T. Pavlov
Mustafa Şerif Yor. Mitkov
M. Numan İv. Gvbenski

Подразбира се, че изключенията, които остават извън горните изброя-вания, ще се уреждат съгласно трети-рането за най-облагодиятстващата нация.

Член 14.

В случай на корабкрушение, за-седване, повреда в морето или прину-дително отбиване на пристанище на един кораб от една от Високите Дого-варящи Страни във водите на друга-та, корабът и неговия товар ще се ползват със същите облаги и приви-легии, които законите и правилници-те на съответната страна дават при аналогични обстоятелства на собст-вените ѝ кораби. Помощ и съдействие ще се окажат на капитана, обслужата и пътниците, както на тях самите, та-ка и за кораба с товара му, в същия размер, както на местните такива.

Относително правото на спасява-не, ще се прилага законодателството на страната, където спасяването се извършва.

Спасените стоки от един заседнал или претърпял корабкрушение ко-раб няма да се облагат с никакви ми-та, освен ако се внасят в страната за местно употребление.

Член 15.

Настоящият договор подлежи на утвърждаване и ратификациите ще се разменят в София колкото е възмож-но по-скоро.

İşbu muahedenamenin imzası esna-sında iki hükümet murahhasları zirdeki noktaların tesbiti hususunda mutabık kalmışlardır:

Şurası mukarrerdir ki, Türkiye'ye ithallerinde Bulgaristan müstahsalatı olan odun kömürü (Türk gümrük ta-rifesinin 283 numarası) % 30, keza Bulgaristan müstahsalatı olan kaşkaval-lar (Türk gümrük tarife numarası: 24/A dan) da % 25 nisbetinde bir gümrük resmi tenzilinden muahede müddetince müsteft olacaktr.

Aynı veçhile mukarrerdir ki, Türkiye müstahsalatından olan taze ve tuzlu balıklar (Bulgar tarifesinin: 30, 31 b/1,31 b/2,31/c numaraları) keza bal-mumu (Bulgar tarifesinin 124/a numarası) dahi muahede devam ettigi müddetçe Bulgaristana ithallerinde zir-deki gümrük rüsumuna tabi olacak-lardir:

Bulgar Eşyanın Levâ olarak tarife tavsifi kentale tabik No olunacak resim

30 Balıklar, her nevi canlı, taze yahut soğukta muhafaza edilmiş Palamut

14

31/b 1- Kesilmiş (lâkerde)

70

те и ще има валидност две години. След изтичането на този срок, той ще остане в сила, докогато не бъде де-монстриран от една от Високите Дого-варящи Страни, като денонсирането произвежда своите последствия б ме-сеца след датата на нотификацията.

В удостоверение на което пълно-мощниците на Високите Договарящи Страни подписаха настоящия дого-вор и го скрепиха с печатите си.

Направен в двоен екземпляр в Ан-кара, на 27 май 1930 година.

(п) Т. Павлов

(п) Йордан Митков

(п) Ив. Гъбенски

(п) Зеки

(п) Мустафа Шериф

(п) М. Нуман

Заключителен протокол

При подписване на настоящия до-говор, Делегатите на двете Правител-ства се споразумяха да изяснят точно следното:

Уговорено е, че дървените въглища (№ 283 от турската тарифа), произве-

124/a Balmumu ve
balmumu peteği

кашкавалите (№ 24 ех а от турска тарифа), също произведени в България, ще се ползват от едно намаление на митото с 25% при техния внос в Турция през време траенето на настоящия договор.

Bununla beraber, tenzilât yüzdesinin taallük ettiği odun kömürü ile kaşkavala tatbik olunan tarifeler tezyit edilecek olursa bu tezyidin mer'iyete girmesinden itibaren dokuz aylık bir mühlet hitamina kadar mezkûr maddeler için muahedede derpiş edilmiş olan menafi hasebile, işbu muahedenin imzası tarihinde tatbiki terettüp eden resimler bilâ tebeddül mahfuz kalacaktır.

Bundan maada şurası da mukarrerdir ki, menşei Türkiye olan (Sultaniye) kuru üzümü, Bulgaristanda herhangi bir memleketin aynı mahsulâtının ve husus ile Yunanistan mahsulû bulunan Korent kuru üzümünün tâbi olduğundan veya olağândan daha yüksek her ne nam altında olursa olsun, hiçbir gümrük resmine, hiçbir harca veya mükellefiyete tâbi tutulmayacaktır.

Birinci ve dördüncü maddeye müteferrian: Şurası mukarrerdir ki bu maddelerin ahkâmı 1499 numara ve 1 haziran 1929 tarihli kanunun üçüncü maddesini ihlâl etmez.

Üçüncü maddeye müteferrian: Eğer Yüksek Akt Tarafardan biri bilahare üçüncü bir devlete menşe şehadetnameleri hususunda muafiyet yahut herhangi teshilât bahşedecek olursa bu

na zâmil olacaktır.

Sekizinci maddeye müteferrian - Şurası mukarrerdir ki sekizinci maddenin ahkâmı rûsum ve aidatı hususiyehahsinde yerliilere nazaran hatta faaliyetleri hasebile tediyesi lâzım gelen rûsum ve aidat dolayısı ile esnebi tacirler, fabrikaclar ve diğer san'at erbabi ile hizmetlerindeki esnebi seyyar ticaret memurları için mümtaz bir vaziyet ihdas edemeyecektir.

İşbu protokol bu muahedenin cüzü mutemimimini teşkil edecek ve muahede ile aynı zamanda meriyete girecektir.

Ankara, 27 Mayıs 1930

Zekâi T. Pavlov

Mustafa Şerif Yör. Mitkov

M. Numan Iv. Gvbenski

изведено в Гърция.

Към чл. 1 и 4. - Уговорено е, че чл. 3 от турския закон № 1499 от 8 юний 1929 г. няма да се засяга от разпореденията на тия членове.

Към чл. 3. - Ако една от Високите Договарящи Страни отстъпи впоследствие на една трета държава някакви освобождавания или улеснения по въпроса за свидетелствата за местопроизход, ползуването от тези привилегии ще се разпростре веднага и върху вноса на другата Страна под условие на взаимност.

Към чл. 8. - Уговорено е, че разпореденията на чл. 8 относно въпроса за специални такси или берии, не могат да създадат едно привилегировано положение за чуждите търговци, фабриканти и други индустриалци, както и за чуждите пълнишки агенти на тяхна служба, по отношение на местните поданици, даже и що се отнася до плащането на такси и берии за тяхната дейност.

Настоящият протокол съставя неразделна част от настоящия договор и ще влезе в сила в същото време с последния.

Анкара, 27 май 1930 г.

(п) Т. Павлов

(п) Йордан Митков

(п) Ив. Гъбенски

(п) Зекаи

(п) Мустафа Шериф

(п) М. Нюман

**TÜRKİYE İLE BULGARİSTAN
ARASINDAKİ TİCARET
ANTLAŞMASI (*)**

(21 Kânûn-ı Evvel [Aralık] 1933)

Türkiye ile Bulgaristan arasında akit ve imza edilen ticarî itilâfın kabul ve tasdikine dair kanun

[Resmî Gazete ile neşir ve ilâni: 12 Haziran 1934. sayı: 2725]

Kanun No: 2499

Madde 1- Türkiye ile Bulgaristan arasında 21.12.1933 tarihinde Ankara'da imza edilen ticarî itilâfname ve merbutu kabul ve tasdik olunmuştur.

Madde 2- Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3- Bu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Türkiye - Bulgaristan ticarî itilâfı

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Bulgaristan Hükûmeti memleketleri arasındaki ticarî revabâtın inkişafını kolaylaştırmak maksadile atideki ahkâmın kabulünü kararlaştırmışlardır:

Madde 1- Bulgaristan Hükûmeti Kıraliyesi, Bulgaristan millî bankasının olbaptaki nizamata ve iş bu itilâf ahkâmına tevfikân, aşağıda gösterilen

**ТЪРГОВСКА СПОГОДБА
МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ
И ТУРЦИЯ**

(21 декември 1933 г.)*

Българо-турска търговска спогодба

За улесняване развитието на търговските отношения между Страните им, Българското Царско Правителство и Правителството на Турската Република се съгласява да приемат следните разпоредения:

Член първи.

Българското Царско Правителство се задължава да осигури вноса в България на турски стоки, съгласно наредбите по тази материя на Българската народна банка и постановленията на настоящата спогодба, в рамките на долуозначените годишни контингенти за следните артикули:

	в килограми
Риби пресни или живи	350 000
Риби солени всякакъв вид	500 000
Хайвер	25 000
Восък	125 000
Вълна	150 000
Маслини	195 000
Дървено масло	50 000

* ЦДА, ф. 321к, оп. 6, а.е. 12, л. 8.

126

	Kilo
Taze veya saplı balık	350.000
Her cins ve nevi tuzlu balık	500.000
Hayar	25.000
Balmumu	125.000
Yün	150.000
Zeytin	195.000
Zeytin yağı	50.000
Palamut	500.000
Valeks	375.000
Kuru üzüm	25.000
Kuru incir	25.000
Kabuklu fındık	10.000
Ayıklanmış fındık	10.000
Portakal	50.000

Madde 2- Türkiye Hükûmeti, Türkiye ithalât rejimini tanzim eden kanun ve karamamelere tevfikân, aşağıda gösterilen senelik kontenjan hadleri dahilinde Bulgar emtiasının Türkiye'ye ithalini temin eylemeği taahhüt eder.

	Kilo
Oğun kömürü	10.000.000
Kesme şeker	2.500.000
Kaşar peyniri	80.000
Domuz Adet	2.000

Madde 3- İki hükümet ticaretlerinde tevazün husulü maksadile, işbu itilâfın mevkiî me'riyete vaz'î tarihinden itibaren her üç ayın nihayetinde iki memleket arasında ticarî muvazene vaziyetini

Сухо грозде	25 000
Суши смокини	25 000
Лешници с черупки	10 000
Лешници без черупки	10 000
Портокали	50 000

Член 2.

Турското Правителство се задължава да осигури вноса в Турция на български стоки, съгласно законите и указите уреждащи режима за вноса в Турция и в кръга на долуозначените годишни контингенти, за следните артикули:

	в килограми
Дървени въглища	10 000 000
Захар на кубчета	2 500 000
Кашкавал	80 000
Свини, глави	2 000

Член 3.

За уравнивяване на търговията им, двете Правителства се съгласяват щото положението на търговския баланс между двете страни да бъде ре-визирано в края на всяко тримесечие, начиная от датата на влизането в сила на настоящата спогодба.

Член 4.

Настоящата спогодба ще влезе в сила 15 дни след ратифицирането и от двете Страни и ще бъде валидна само за една година.

(*) Düstur, 3 tercip 15 cilt, s. 1117-1119.

127

Madde 4- İş bu itilâf iki tarafın tasdikinden on beş gün sonra mer'iyete girecek ve yalnız bir sene için muteber olacaktır.

Madde 5- İşbu itilâfa merbut ve tarife rûsumunu konsolide eden protokol kezaîlik iki tarafın tasdikinden on beş gün sonra mer'iyete girecektir. İşbu protokol Türkiye ile Bulgaristan arasında 27 Mayıs 1930 tarihinde aktedilen ticaret ve seyrüsefain muahedesinin lâyenfek bir cüzünü teşkil edecek ve muahede mer'i kaldıkça tesirini icra edilecektir.

Zeyil no. (1)

27 Mayıs 1930 tarihli Türk-Bulgar ticaret ve seyrüsefain muahedesine mülahak imza protokolünün ahkâmı atideki şekilde tadil edilmiştir:

İşbu mukavelenamenin mer'i bulunacağı müddet zarfında Türkiye'ye ithal edilecek Bulgaristan mahsulü odun kömürlerinin (Türk tarifesi numara 283) yüzde eli nisbetinde, yine Bulgaristan mahsulü kaşkaval peynirlerinin (Türk tarifesi numara 24 A) yüzde eli beş nisbetinde ve domuzların (Türk tarifesi numara 9) yüzde 68 nisbetinde gümrük resmi tenzilatından istifade etmeleri mukarrerdir.

Kezaîlik, Türk mahsulü taze ve tuzlu balıklar (Bulgar tarife numarası 30, 31 b ve 31 c) ve balmumları (Bulgar tarife numarası 124) yine İşbu mukavelenin

diraneto на тарифните мита, приложен към настоящата спогодба, ще влезе също в сила петнадесет дни след неговото ратифициране от двете Страни. Този протокол ще съставлява неразделна част от Договора за търговия и мореплаване сключен на 27 май 1930 год. между Турция и България и ще бъде в сила за периода, докато трае този договор.

Приложение № 1.

Разпореденията на Заключителния протокол приложен към договора за търговия и мореплаване, сключен между България и Турция, от 27 май 1930 год. са изменени както следва:

Уговорено е че дървените въглища (№ 283 от турската тарифа) произведени в България, ще се ползват с едно намаление на митото от 50%; кашкавалите (№ 24a от турската тарифа), също произведени в България, ще се ползват с едно намаление на митото от 55%; също свините (№ 9 от турската тарифа) ще се ползват с едно намаление на митото от 68% при техния внос в Турция през времето докато трае настоящият договор.

Също е уговорено, че пресните и солени риби (№ 30, 31b 1, 31b 2 и 31в от българската тарифа), както и вощка (№ 124 от българската тарифа) турски произведения, при внасянето им в България също през времето до-

lascaklardir:

Bulgar Eşyaü Altın İleva
Tarife ticariyenin olarak beher
Numarası isimleri kentaldan
alınacak
resim

30 Her nevi balık, canlı 10
taze veya tebrıt
edilmiş 35

31 b Palamut 15

1) Paçalanmış 52,5

2) Bütün 35

31 c Sair 15

134 a An mamları ve
balmumu petekleri 112

Balıda zikredilen imza protokolünde yapılacak bu tadiât musaddak nüshaların teatisinden on beş gün sonra mer'iyete girecek ve mezkûr muahedenin bir cüzü lâyenfekkinı teşkil edecektir.

Ankara'da 21 Kânunıvvel 1933 tarihinde iki nüsha olarak tanzim edilmiştir.

Numan N. Antonov

H. Naki

№ на бъл-Наименование Митото
гарската на стоките на
тарифа квинтал в зл. лв.

30 Риби всякакви живи,
пресни или замразени 10

31b Паламуди
1) нарязани 52,5
2) ненарязани 35

31в Други 15
124a) Пчелен вощък и
вощъчни пити 112

Тези гореозначени изменения в
Заключителния протокол ще почнат
да се прилагат 15 дни след размяна на
ратификациите и ще съставляват не-
разделна част от казания Договор.

Съставен в два екземпляра в Анка-
ра на 21 декемврий 1933 г.

(п) Нуман

(п) Н. Антонов

(п) Наки

**TÜRKİYE İLE BULGARİSTAN
ARASINDAKİ BAYTARI
MUKAVELENAMESİ (*)**

(22 Kâpûn-ı Ewel [Aralık] 1933)

Bir taraftan:

Türkiye Cumhuriyeti Reisi Hazretleri,

Diğer taraftan:

Haşmetî Bulgar Kralı Hazretleri,

Türkiye ile Bulgaristan arasında hayvan ve menşei hayvanî maddelerin ticaretini kolaylaştırmak ve mütekabil bir mesai teşriki ile her iki memlekette salgın hayvan hastalıklarının sebebiyet verdiği zararları ortadan kaldırmak arzusu ile mütehassis olarak bir baytarî mukavelename tanzimi ve hayvan, tuyuq, menşei hayvanî ham ve gıdai hayvan mahsulâtü ticaretinin nizamata bağlanması ve hudutlarda baytarî bir mintaka tahdidî maksadile bir mukavele aktine karar vermişler¹ ve aşağıdaki mürâlihasları tayin etmişlerdir. Şöyle ki:

Türkiye Reisicümhuru Hazretleri:

Hâriciye Vekâleti Umumi Kâtibi Büyük

(*) Resmî Gazete Sayı: 2708, 23.05.1934, s. 3806-3810.

Zilâal vekâleti baytarî teşrii ümmîni
Müdüri Sabri Beyefendi.

Haşmetî Bulgar Kralı Hazretleri:

Ankara'da Fevkalâde Murahhas ve

Orta Elçi M. Nikolas Antonov,

Ziraat Nezareti Baytarî Şubesi Âmiri

Dr. Pr. M. Pavlov.

İşbu murahhaslar usulüne muvafık bulunan salâhiyetnamelerini teati ettükten sonra atıdaki ahkâmı kargaştırılmışlardır:

Hayvan ve menşei hayvanî mahsul-lerin ticareti

Madde 1- Hayvanların (tek tırnaklı, geviş getirenler, domuzlar, kuşlar) ham

hayvan mahsullerinin, gıdai hayvan maddelerinin ve salgın hayvan hastalıklarının intişarına sebep olabilen maddelerin Tarafeyni Âkideynden birinin arazisinden diğerine ithali, ancak isimleri aşağıda yazılı üç hudut geçit noktasına hasredilecek ve ithalât tarafından baytarî üzerinde hükümet tarafından baytarî kontrola tâbi olacaktır.

Geçit noktaları şunlardır:

Nегово Величество Царя на България:

Господин Никола Антонов, Негов Извъреден Пратеник и Пълномощен Министър в Анкара, Господин Проф. д-р Г. Павлов, Началник на Ветеринарното отделение при Министерството на Земеделието и Държавните Имоти.

Негово Превъзходителство Председателя на Турската Република:

Менемелъ Нуман Бей, Посланик и Главен Секретар при Министерството на Външните Работи, Сабри Бей, Главен Директор на Ветеринарния отдел при Министерството на Земеделието.

Конто, след като си размениха пълномощията, намерени редовни, се съгласиха върху следните разпоредения:

Търговия с животни и животински произведения

Член първи

Вносът на животни (еднокопитни, преживни, свине, птици), сурови и хранителни продукти от животински произход и предмети, чрез които могат да се пренесат епизоотични болести от територията на една от Договарящите Страни в територията на другата Страна, става през три поименно определени гранични пункта и се подлага на държавен ветеринарен

* ЦДА, ф. 321к, оп. 6, а.е. 12, л. 1-7.

2- 411 aere-voien dervent ve

3- Viran Teke.

İhtiyaç halinde Tarafeyni Âkideynin merkez baytarî teşkilâtı mutabık kalmak şartile bu hudut geçit noktaları tadil veyahut adetleri tezyit olunabilirler.

Madde 2- Tarafeyni Âkideynden birinin arazisine ithal edilecek hayvanlar ve menşei hayvanı ve ham gıdaî mahsulât. Hükûmet baytarî tarafından veyahut bu işler için hükûmetten salâhiyeti olan bir baytar tarafından verilen menşei ve sıhhat şehadetnamesini haiz olacaklardır.

Madde 3- Hayvanların ve tuyurun sıhhat ve menşei şehadetnamesi: Menşei adet, vasıf ve alâmetlerini ve gideceği yerleri bildirecektir. (Nümunne- 1)

Madde 4- Feresiye, bakariye ve mandalara mahsus olan ve yukarıda zikredilen şehadetname beher hayvan için ayrı olacaktır. Koyunlar, keçiler, domuzlar ve tuyur için verilenler müsterek olabilirler. Şehadetnamelerin müddeti 10 gündür. (Şehadetnamenin verildiği gün sayılmaz). Bu tarihin mürrunda mal sahibi hükûmet baytarına

Tezi гранични пунктове са:

1) Малкочлар-Кайбилар,

2) Чаль-дере - Голям Дервент и

3) Вирантеке.

При нужда, тези гранични пунктове могат да се изменят или броят им да се увеличи в съгласие с централните ветеринарни служби на двете Договарящи страни.

Член 2.

Предназначените за внос в териториите на всяка от двете Договарящи Страни животни, сурови и хранителни животински продукти, трябва да бъдат снабдени със свидетелство за произход и здравословност, издадено от един Държавен или упълномощен за тази цел от Държавата ветеринарен лекар.

Член 3.

Свидетелството за произход и здравословност на животните и птиците трябва да съдържа:

Местопроизхода, броя им, описанието им, отличителните им белези и местоназначението (образец I).

Член 4.

Що се отнася до еднокопитните, говедата и биволиите, горепоменатите свидетелства трябва да бъдат индивиду-

miyuene ettirmeye mecburdur. Baytar da miyuene neticesini şehadetnamenin arkasına kaydeder.

Eğer nakliyat trenle veyahut deniz tarikiile vukubulacak ise tahmilden evvel bir hükümet baytar veyahut bu işler için hükümetten salâhiyeti olan bir baytar tarafından hayvanlar miyuene edilererek netice şehadetnamenin arkasına yazılacaktır.

Tuyura gelince; ikinci miyuene faidesizdir. Elverişli hükümet baytarı veyahut hükümet tarafından salâhiyeti olan bir baytar tarafından menşei ve sıhhat şehadetnamesini haiz olsun ve bu şehadetnamelerin verildiği tarihten itibaren azamî 3 gün zarfında vagonlara veya gemilere yükletilmiş bulunsun.

Madde 5- İhraç edilecek hayvanlar:

a) Sığır vebasi, sığınların sarı zatülsenp ve riesi, keçilerin zatülsenp ve riesi;

b) Durin, domuz vebasi, domuzların ufuneti demi, koyun çiçeği;

c) Hummai kulâi, tuyurun kolerasi, veba ve differisi;

ният, в който свидетелството се издава, не се счита), след изтичането на който срок стопанинът е длъжен да положи животните отново на преглед от държавен или упълномощен за тази цел от Държавата ветеринарен лекар, който отбелязва на гърба на свидетелството резултата от прегледа.

Ако превоза става по железница или по море, добитъка трябва да бъде подложен, преди натоварването, на преглед от един държавен или упълномощен за тази цел от Държавата ветеринарен лекар който ще отбележи на гърба на свидетелството резултата от прегледа.

По отношение на птиците, този втор преглед е излишен, щом са придружени със свидетелство за произход и здравословност, издадено от държавен или упълномощен за тази цел от Държавата ветеринарен лекар, стига само натоварването им във вагона или парахода да е станало не по-късно от три дни след издаването на свидетелството.

Член 5.

Когато се касае за износ на животни, възприемчиви по отношение на:

а) чума по едрия рогаг добитък, различна плевропневмония по същия добитък, заразна плевроплевмония по козите;

б) дурин, чума и септицемия по свинете, шарка по овцете;

lann her birisinin ihracı esnasında sığır hatte bulundukları ve ne menşe nahiyesinde ve ne de 20 kilometre kutrındaki çevrede (A) fikrasındaki hastalıkların iâakal 6 aydanberi; (B) fikrasındakilerin 40 gündenberi ve (C) fikrasındakilerin de 30 gündenberi hüküm sürmedikleri tasdik edilmiş olmalıdır.

Madde 6- Menşe nahiyede, kuduz, antraks, intanî anfizem, erysipelas Suis-Septika, ufuneti demi nezfi zuhuru, ikin-cî maddede mezkûr seyahat vesikasının verilmesine mâni teşkil etmediği gibi, feresiyede uyuz zuhurunda koyun ve keçilere ve bu hayvanların uyuzunun zuhuru halinde ise feresiyeye mezkûr vesikanın itasına mâni teşkil etmez.

Madde 7- Hudutlarda şimendiferlerle veyahut kara tarikile nakledilen hayvanların kontrolü, ihrac edilecek hükûmet arazisi dahilinde o hükûmet baytarı tarafından ve mahreç hükûmet baytarının müvaceshesinde yapılır ve hayvanlar arasında salgın hastalıklar olmadıkça nakliyat tevkif edilmemez.

Hastalık mevcudiyeti halinde her iki hükûmet baytarı, bir zabıt varakası

свидетелството за произход и здравословност трябва да удостоверява също, че животните индивидуално са здрави и че в момента на изпращането на транспорта, нито в общината на произхода, нито пък в едно пространство с радиус от 20 км. и не са върлували болестите, посочени в буква "а" през последните 6 месеци най-малко, тези в буква "б" най-малко от 40 дни, или най-последно тези от "в" най-малко от 30 дни.

Член 6.

Появата на бяс или пък на спорядични случаи от антракс, устрел, червенка по свинете, хеморагична септицемия в общината на произхода не може да съставлява пречка за издаването на поменатите в чл. 2 пътни листове; също така и появата на краста по еднокопитните животни не може да бъде пречка за издаване на казани-те свидетелства за овцете, козите и обратнo.

Член 7.

Граничното преглеждане на животните, които се транспортират по железниците и по обикновени пътища, става от държавния ветеринарен лекар на страната, в която се внасят и в присъствието на държавния ветеринарен лекар на Страната износителка и превозът се спира само ако между животните се констатира заразна болест.

Eğer salgın hastalık, hayvanlar hududu geçtikten sonra görülürse, bu hal hükûmet baytarı tarafından bir zabıt varakası ile tesbit edilir ve keyfiyet hayvanların ithal edildikleri arazi müdiriyeti tarafından mahreç memleketin merkez müdürlüğüne bildirilir.

Madde 8- Tarafeyni Âkideynden birisinin arazisinde (Türkiye için Avrupa vilâyetlerinde) sığır vebası zuhuru halinde diğer taraf, tehlikenin devamı müddetince gevş getirenlerin, domuzların, ham hayvan maddelerinin ve sirayetе sebebiyet verebilecek mahsulât ve mevaddin ithalini men veyahut tahdit etmeğe salâhiyettardır.

Madde 9- Akit hükûmetlerin birisinin arazisinden ithal edilen hayvanların münakelesini müteakip Sağlık Zabıtası Kapununa dahil salgın hastalıklardan birisi çıkarsa diğer taraf tehlikenin devam ettiği müddetçe münten mintakalardan bu hastalığа müstait hayvanların ve mahsulâtı ile sirayete vasıta olabilecek maddelerin ithalini men ve tahdit etmek hakkına malik olacaktır.

İthalâtın tahdidı, ancak münten mintakalara şamil olacaktır. (Münten mint-

съставят протокол и удостоверено уредомаят централните служби. Ако пък констатирането на заразната болест е станало след като транспорта е минал границата, то този факт трябва да бъде вписан в един протокол съставен от държавен ветеринарен лекар и съобщен на централната служба на Страната износителка от централната служба на страната вносителка на добитъка.

Член 8.

В случай, че чумата по едрия рогат добитък избухне в една от Договарящите страни (за Турция в европейските й провинции), другата Страна има право да забрани или ограничи допoгoвa, до като трае опасността, вноса на преживни животни, свине, сурови продукти от животни, както и други продукти и предмети, с които може да разнесат заразата.

Член 9.

Ако вследствие трафика на животни в една от Договарящите Страни се пренесе някоя епизоотия, предвидена в закона за Ветеринарната служба, то другата Страна има право, до като трае опасността, да забрани или ограничи вноса от заразените места на животни, които са възприемчиви към епизоотията, а също и на продукти и предмети, чрез които би могло да се разнесе заразата.

Тази забрана на вноса може да се разпростре само върху заразените

20 километраik çevreде ағддг кабул
едилмиштир.

Bu tahdit, altıncı maddede zikredilen
hastalıklara şamil деғилдир.

Beşinci maddede zikredilen hastalık-
larla münten nahiyelerden hastalığın si-
rayetine sebep olabilecek hayvan ve
menşei hayvanı mahsulât ve maddelerin
ithali, ancak hastalığın geçtiği resmen
ilân edildigi gündен itibaren beşinci
maddede her hastalık için hususî olarak
tayin edilen müddetlerin müdur etmesile
mümkün olabilir.

Madde 10- Damızlık maksadile ithal
edilecek bilcümle siğirtar, en nihayet 6
aydanberi tüberkülinize edildiklerine ve
tüberkülozda salim ahırlardan çıktıkları-
na dair bir şehadetnameyi haiz olacak-
lardır.

Madde 11- İthal edilecek etler ve et
müstahzaratı baytarî kontrola ve ithal
edilecek memleketin cari nizamatina
tâbidir.

Kesilmiş hayvanların taze, soğutul-
muş, dondurulmuş veya diğer usullerle
konserve edilmiş etlerin ve tagaddiye
mahsus bilcümle et müstahzaratının

около зараженного място.

Това ограничение не се отнася за
болестите, споменати в чл. 6.

Вносът на животни и произведения
от животински произход, които про-
изхождат от заразени места от болес-
тите споменати в чл. 5, и които могат
да служат за разпространение на епи-
зоотични болести, се прустановява
до изтичането на предвидения в чл. 5
срок за всяка една болест, считан от
деня на официалното прекратяване на
епизоотията.

Член 10.

Всичкият едър рогат добитък,
предназначен за разплод, трябва да се
придружава от свидетелство, удосто-
веряващо, че той е бил туберкулини-
зиран най-много преди 6 месеци и че
произхожда от обори, чисти от тубер-
кулоза.

Член 11.

Внесеното месо и произведения от
месо се подлагат на ветеринарен кон-
трол и на наредбите, прилагани в
Страната вносителка.

За да допусне вноса на заклани жи-
вотни, прясно, охладено, замразено
или консервирано по друг начин месо
и произведения от месо, предназнача-
ни за храна, те трябва да се придру-
жават от свидетелство (образец II),
издадено от един държавен или над-
лежно упълномощен от Държавата
ветеринарен лекар и удостоверяващо,

ten evvel ve sonra baytar tarafından
muayene edildigini ve etlerin insanların
tagaddisi için matûba muvafık olduğunu
bildiren ve hükümet baytar veyahut
hükümet tarafından salâhiyettar bir bay-
tar tarafından (Nütmune -2) verilmiş bir
şehadetnameyi haiz olmalı ve domuz eti
olduğu takdirde trikinoskoriye tâbi
tutulduğu ve menfi netice alındığı
kaydedilmelidir.

Yumurta, süt ve süt müstahzaratının
(peynir, kaşkaval, ilah...) ithalinde
yumurtaların iyi kalitede ve istihlâke
salih olduklarını, süt müstahzaratının
sihate bulunan ve tüberkülinize edilmiş
olan hayvanların sütleriyle yapıldıklarını
(inek sütü müstahzaratı için) ve bunların
yapılıkları imalâthanelerin sihiye bay-
tarları kontrolunda bulduklarını
gösteren bir baytar şehadetnamesi
(Nütmune-3) ile terfik edilecektir.

Madde 13- Profilâksi noktai nazarı-
dan kâfi derecede emniyet veren
(Kurutma, tuzlama, arsenik ve saire ile
muamele, antiseptiklerle yıkama, etü-
vaj, dezenfeksiyon) gibi muamelelere
tâbi tutulan mahsulât için baytarî
şehadetnameye izum yoktur.

клянища, където са били подложени
на ветеринарен претлед преди и след
клането и че месото е намерено здра-
во и годно за храна, и ако се касае за
свинско месо, че то е било трихинос-
копирано и е дало отрицателен резул-
тат.

Член 12.

Яйцата, млякото и млечните про-
дукти (сирене, кашкавал и пр.), трябва
да се придружават с едно ветери-
нарно свидетелство (образец III),
удостоверяващо, за яйцата, че те са
доброкачествени и годни за храна, а
за млечните продукти, че те са били
приготвени от мляко, произхолящо от
здрави и туберкулинизирани животни
(за кравето мляко и млечните произ-
ведения) и че работниците, в които
са приготвени тези произведения, са
подложени на санитарно-ветерина-
рен контрол.

Член 13.

Не ще се изискват ветеринарни
свидетелства за продукти, които са
били подложени на едно третиране,
което дава достатъчна гаранция от
профилактично гледище (изслушва-
не, осоявяне, третиране с арсеник
или друго средство, антисептично
промиване, загряване, дезинфекция и
пр.).

Допущат се също без ветеринарни
свидетелства и не ще се подлагат на
ограничение поради ветеринарно-по-
лицейски причини:

hiçbir kayda tâbi olmaksızın kabul edileceklerdir:

- a) Muhkemce kaplanmış kutular için-deki et konserveleri;
- b) Sıhhi usulle yıkanmış ve dikilmiş çuvallar içinde bulunan yünleri;
- c) Eritilmiş iç yağları ve domuz yağları;
- d) Tavşan ve vahşi hayvanların kuru derileri;
- e) Dabağhanelerden mütedarik yarağı ve yarağı kıntılları;
- f) Kapalı çuvallarda ambalaj edilmiş her nevi kuş tüyleri;
- g) Sanayide istimalde tahsis edilmiş olup kapalı fiçı veya muhkemce balya halinde veya sandıklarda bulunan tuzlu veya kurutulmuş barsaklar, mideler, mesaneler;
- h) Kireçlenmiş deri kıntılları;
- i) Mükemmelen kurutulmuş veya kaynatılmış veyahut ewelce kireçten geçirilmiş hayvan kılları;

б) Вълна, прана индустриално и поставена в защити чували.

- в) Топена лой и свинска мас.
- г) Сухи кожи от диви животни и зайци.
- д) Отпадъци от вълна и табашка вълна.
- е) Разни видове перушина, амбалирана в затворени чували;
- ж) Черва, стомаси, мехури сухи или солени съответно амбалирани или поставени в затворени каси или варени и предназначени за индустриално употребление.

з) Отпадъци от кожи, преминали през вар;

и) Животински косми напълно сухи или варени или преминали през вар; и

к) Рого, копита, кости, венчки обезмазнени или сварени и без меки часо-ти.

За другите животински продукти, ветеринарно свидетелство (образец IV) е необходимо. То трябва да съдържа: местопроизхода, местоназначението, теглото, броя, марката и естеството на колета и да носи уверението на държавния ветеринарен лекар, че тези продукти произхождат от здрави животни и че в общината на произхода и съседните на нея общини не е

каупатилmiş боупузлар, тıмаklar, zıllıflar, kemikler;

Diğer hayvani mahsuller için baytarî şehadetname (Nümitile- 4) mutlakla elzemdir. Bu şehadetname mahsulâtın menşeiini, gideceği yeri, veznini, adedi-ni, markasını ve ambalaj şeklini gösterecek ve bu mahsulâtın bulaşık hastalıklardan salim olan hayvanlardan yapıldığına ve çıktığı nahiyede ve ona mücavir olan nahiyelerde 30 günden beri bu mahsulât vasıtasile hayvanlara sirayet edebilececek hiçbir hastalık bulunmadığına dair hükümet baytarının tasdikini ihtiva edecektir.

Yukarıda zikredilen mahsuller mevritlerine girilikten itibaren yerli mahsulû gibi muameleye tâbi olacaktır.

Madde 14- Sürü halinde hududu geçen hayvanlar hakkında halen cari sağık zabıtası tatbikabı me'yûl icra kalacaktır.

Madde 15- Hayvanların ve kuşların, ham hayvan maddelerinin veyahut si-rayete vasıta olabilecek maddelerin naklinde kullanılmış olan vagonlar, gemiler ve gemilerin aksami tahliyeden sonra muntazaman tathirata ve dezen-feksiyona tâbi tutulular.

възприемчиви към тази болест.

Изброените по-горе продукти щом бъдат внесени в Страната за която са предназначени, ще бъдат третираны еднакво като продукти от местен произход.

Член 14.

Досегашната санитарно-ветеринарна практика за масово преминаване на животни през границата остава в сила.

Член 15.

Вагоните, както и параходите и параходни части, които служат за превоз на домашни животни и птици, су-рови животински продукти и предмети, чрез които може да се пренесе зараза, след разтоварването им, трябва да бъдат подложени редовно на почистване и на дезинфекция.

Рампите и кейовете, гдето става на-товарването на животни и птици, трябва също, след всяко употребление, да се почистват и ако е необходимо, да се дезинфекцират. Правилника за дезинфекция на вагоните и параходите е общ и за двете Договарящи Страни и се изработва съвместно от двете централни служби. До изработването на този правилник, сегашните правила на едната и другата страна остават в сила.

Договарящите Страни се задължават да организират една специална

mil ve tahliyeden sonra adi tathirata ve lüzumunda fennî dezenfeksiyona tâbi tutulurlar. Vagonların, gemilerin dezenfeksiyon usulü Tarafeyni Âkideynce ayni olarak kabul edilir. İki hükûmetin merkez teşkilâtı tarafından buna dair müştereken talimatname tanzim edilir. Bu talimatname tanzim edilmeye kadar her iki hükûmetin halen mevcut talimatnameleri mer'î olacaktır.

Tarafeyni Âkideyn, hayvanların ithalât ve ihracat hareketlerinin kontrolu için hususi bir demiryolları hizmeti baytarfyesi teşkilâtı taazzuv ettirmeğe mecburdurlar. Bu servis nakil vasıtalarının dezenfeksiyonu ile de iştigal eder. Bu dezenfeksiyon, merkez baytarf teşkilâtı ile demiryolları idaresi tarafından tertip edilecek kursları takip eden hususi şahıslara yaptırılır.

Madde 16- Tarafeyni Âkideyn, yeknesak bir şekilde ve iki lisan üzerinde (memleket lisanı ve Fransızca) tanzim edilmiş emrazı sarfiye vukuatını gösteren bültenleri, her 15 günde bir doğrusca mütekabil devlet baytarfı merkez teşkilâtına göndermeği taahhüt ederler.

Salgın hastalıklardan bazılarını tel-

dezinфекцията на транспортните средства. За тази дезинфекция ще се назначават специално подготвени лица, които са следвали подготвителни курсове ad hoc, организирани от жезлопътната администрация в съгласие с централната ветеринарна служба.

Член 16.

Договарящите Страни се задължават да издават всеки 15 дни болетини за движението на эпизоотните в два езика (езика на страната и французки език), редактирани еднакво и да ги изпращат направо на респективните централни служби. За някои от тези эпизоотии двете ветеринарни служби се задължават да си съобщават телеграфно.

Болетините за эпизоотии ще се установят допълнително по взаимно съгласие от двете централни ветеринарни служби на Договарящите Страни.

Член 17.

Договарящите Страни се задължават взаимно да улесняват транспорта и транзита през своята територия.

Гранична ветеринарна зона.

Член 18.

Като гранична ветеринарна зона,

Tarafeyni Âkideynin baytarfı teşkilâtı tarafından kararlaştırılacaktır.

Madde 17- Tarafeyni Âkideyn, kendi arazilerindeki hayvan nakil ve transistinin teshili için birbirlerine mütekabilen muavenette bulunmeği taahhüt eder.

Baytarfı Hudut Mintikası

Madde 18- Her iki memleket hudut hattının tarafeynindeki arazinin 15 kilometre derinliğindeki mintika, hususî baytarf teşkilâtının murakabesini tâbi, hudut mintikası olarak nazarı itibare alınır. Bu mintikadaki şehir ve nahiyelerin listelerini Tarafeyni Âkideyn yekdiğerine mütekabilen teati eylemeği taahhüt ederler.

Madde 19- Bu 15 kilometrelik mintikada bulunan büyük hayvanların teskilini yaptırmağa her iki Âkit Taraf taahhüt eder. Bu maksat için hususi ve yeknesak kayıt varakaları tanzim olunacaktır. Tescil neticelerini her sene iki Âkit Taraf birbirine tebliğ eder.

Âkit her iki Taraf bir sene zarfında, tescil baytarf teşkilâtını ve büyük hayvanların tescillerini yapmaği taahhüt

от двете Страни на границата с по 15 км. дълбочина от последната. Договарящите Страни се задължават да си съобщават взаимно списъка на градовете и общините, включени в тези зони.

Член 19.

Всяка една от Договарящите Страни се задължава да извършва регистрация на едрия рогат добитък, намисрац се в тази зона от по 15 км. За целта ще се изработят специални еднообразни регистри.

Всяка година Договарящите Страни ще си съобщават една на друга резултатите от регистрацията.

Договарящите Страни се задължават да организират в продължение на една година ветеринарната служба по регистрацията, както и да извършат регистрацията на едрия рогат добитък. Пограничните ветеринарни служби ще се управляват от специални бюра, подчинени на централните ветеринарни служби.

Член 20.

За изпълнението на горната цел. Договарящите Страни се задължават да определят точно ветеринарните пунктове на ветеринарната зона и да назначат нужното число ветеринарни лекари.

bu büro tarafından idare edilir.

Madde 20- Yukarıdaki vazifelerin başarılmaması için Tarafeyn baytarî mintaka baytarlarının merkezlerini tespit ve ihtiyaca kâfi baytar tayin etmeği taahhüt ederler.

Madde 21- Büyük hayvanların tescilli usulünün başarılmaması için her hayvan sahibinin elinde nümune mucibince marbut bir cüzdan bulunacaktır. (Nümune -5)

Madde 22- Baytarî hudut mintakasını ihtiva eden hudut vilâyetlerinin salâhiyettar baytarları her hükûmetin sağlık zabıtası kanunu ile ilânı mecburî olan hastalıkların seyirlerine ait istihbaratını mütakabilen birbirlerine bildirirler.

Madde 23- Yukarıda zikredilen salgın hastalıklardan birisi baytarî hudut mintakalarında zuhur ettiği takdirde o mintakanın merbut bulunduğu baytar servisi, mütakabil devletin baytarlığına azamî 24 saat zarfında hastalığın zuhurunu, mevkiini, hayvan sahibinin ismini, hastalığın çıktığı ahır ve sürülerin, adedi ile musapların adedinin telgrafı (Nümune-6) bildirmeğe mecburdur.

on beş günde bir kerre yekdiğerlerine muntazaman malûmat verirler.

Madde 24- Satılmak üzere baytarî hudut mintakalarında bulunan pazara, paza ve sergiye gelecek hayvanların girişi, muayene ve hususî mahaller, saatler ve yollardan yapılacaktır. Bu iş için tatbik edilen baytarî zabıta sihiye kavaidi şiddetle muhafaza edilecektir.

Madde 25- Tarafeyni Âkıdeynden birisinin yük veya koşum hayvanları ile diğer Taraf arazisindeki pazarlara gelecek olan tebaası, geldiği memleketin hükûmet baytarları tarafından verilmiş bir baytarî cüzdanı (Nümune-7) hâmil bulunmağa mecburdur. Memleket lisansı ve Fransızca olarak tanzim edilmiş olan bu cüzdanda hayvan sahibinin isim ve lâkabi, fotoğrafı, ikametgâhi, hayvanların doğru olarak eşkâli ve numaralarının yazılmış olacaktır. Hayvanların gideceği memleketin baytarı bu hayvanların muayenesinin neticesini cüzdana kaydedecektir. Bu baytarî muayene her iki hükûmet baytarları tarafından mesleplen yapılır. Hayvan sahipleri her ayda bir kerre hayvanlarını baytara muayene ettirmeğe mecburdur.

нарната полиция.

Член 25.

Подданиците на една от Договарящите Страни, които отиват на пазарите, находящи се в територията на друга страна, с товари или впрегатни животни, трябва да носят ветеринарна книга (образец VII) издадена от ветеринарната власт на Страната, от която животните произхождат. Така книга, написана на французки език и на този на Страната, трябва да съдържа името и презимето на стопанина, портрета му, местожителството му, точния опис на животните и номерата на свидетелствата за собственост. В тези ветеринарни книги, ветеринарни лекар на Страната, в която отиват животните, отбелязва резултата от ветеринарния преглед. Тези прегледи и в двете Държави са безплатни. Всеки стопанин е длъжен да представи веднъж в месеца животните си за нов ветеринарен преглед.

Член 26.

Съответната власт представя списъци на французки език и на този на Страната на търговците на добитък в пограничната ветеринарна зона, които списъци се разменят между ветеринарните лекари на пограничната зона. Освен това, всеки търговец трябва да притежава една карта за саможичност.

telere salâhiyettar memurlar tarafından memleket lisanile ve Fransızca olarak tanzim ve hudut mintaka baytarları tarafından teati edilecektir. Bundan maada her tüccar bir hüviyet vesikasını hâmil olacaktır.

Hayvan sahipleri hayvan tüccarları gibi muamele görmezler.

Madde 27- Her iki hükûmetin merkezi baytar servisinin hudut boyunca yapacakları ihtiyatlı tedbir ve baytarî takviyeleri yekdiğerine mütekabilen ve bu tedbirin tatbik edileceği günü de müstacelen telgrafla yekdiğerine bildirmeğe mecburdurlar.

Madde 28- Tarafeyni Âkideynden birisinin arazisinde veyahut hudut baytarî mintakasinda tahripkâr ve salgın hastalıkçıklar ve istilâî bir şekil alırsa her iki taraf merkezi baytar teşkilâtı, icap eden tedbirleri müstereken alırlar/ ve Tarafeynden birinin talebi üzerine bütün teknik maddelerile ve şahıslarile yardım ederler.

Madde 29- Her iki Tarafa müstahdem hudut baytarları birbirilerile sıkıca muavenet ve müşaverede bulunmağa

Член 27.

Ветеринарните централни служби на двете Държави са длъжни да си съобщават веднага и телеграфно всякога когато заселват предпазните ветеринарни мерки по дължината на границата, като означават и деня, в който тези мерки, влизат в сила.

Член 28.

В случай, че във вътрешността на една от Договарящите Страни или във ветеринарната зона се появи някоя опустошителна эпизоотия, която взема панепизоотичен характер, централните ветеринарни служби вземат по взаимно съгласие необходимите мерки и си подпомагат, щом една от Страните го поиска, с персонал, технически материали и други.

Член 29.

Пограничните ветеринарни лекари от двете Страни са длъжни тясно да си сътрудничат, да се срещат, когато някои эпизоотни налагат необходимостта да се консултират при полагането диагноза, да си помагат взаимно, да вземат съвместно необходимите профилактични мерки, както взаимно и безплатно да си служат с разполагаемите средства за установяване диагнозата на болести, и ваксини и с превантивни серуми.

За целта, двете Договарящи Страни пожелават щото ветеринарните лекари от пограничната зона да бъдат

тежиси için konsültasyon yarmağa ve yekdiğerine muavenet etmeğe ve lüzümü olan vaki tedbiri müstereken almağa ve hatta mütekabilen ve bedelsiz olarak teşhis vesaitinden, vaki aşj ve serum vasıtalarından istifade etmeğe mecburdur.

Bu maksatla Tarafeyni Âkideyn kendi hudut mintakaları baytarlarına mahdud şerait altında her iki Tarafтан vize edilmiş pasaparı verilmesini arzu ederler.

Madde 30- Tarafeyni Âkideyn, salgın hastalıklara karşı müessir mücadele vasıta ve usullerini tevhit ve tanzim ettirmekte mutabık kalırlar.

Madde 31- Tarafeyni Âkideyn hudut mintakasinda bazı salgın hayvan hastalıklarının sirayetine amil olan yabani domuzlar, kurtlar ve bütün vahşi hayvanlarla mücadele teşkilâtı уартауı kabul ederler.

Madde 32- Zatiñhafıratın ruam noktai nazarından muayenesi atideki tarzda olacaktır: Her iki hükûmet baytarları beygir ve katırları seriri muayeneden sonra teammülü aynı veya teammülü

Страна.

Член 30.

Двете Договарящи Страни ще се споразумеят да изработят и унифицират подходящите методи и средства за осъществяването на ефикасна борба против эпизоотияте.

Член 31.

Договарящите Страни се задължават да организират, особено в пограничната зона, борбата против дивите свине, вълците и всички диви животни, които също са агенти за разпространението на някои заразни болести по домашните животни.

Член 32.

Прегледа на еднокопитните за сап се състои в следното: ветеринарните лекари от Двете Държави, след клинически преглед, подлагат на офталмолеинизация или интрапалпелбарна реакция конете и мулетата и положително реагиралите убиват на самото място за сметка на Държавата, от която произхождат, като на стопаните се плаща обезщетение, установено по закон, а съвместно реагиралите и след сенсibiliзиране на околото, маркират и подлагат на серологично изследване.

За останалите заразни болести, ако такива се констатираат, съответните власти вземат предвидените специални мерки в закона за санитарно-вете-

Bunlardan müsbet teammül verenler olursa mahallî hükümet hesabına hemen o yerde itilâf edilir ve sahibine kapalı mucibince tazminat verilir. Bunlardan şüpheli teammül verenler misif teşhis teammülüne tâbi tutulurlar.

Diğer salgın hastalıklardan biri zuhuru halinde salâhiyettar memurlar memleketin sağılık zabıtası ve nizamnamesindeki hususî hükümleri tatbik ederler.

Madde 33- Kuduz mücadelesi hakkında Tarafeyni Âkideyn atıdaki tedbirin alınmasını kabul edeler:

1- Sahipsiz köpeklerin itilâfı;

2- Sahipli köpeklerin mecburî olarak tescilli,

3- İktisadî, zirai ihtiyaclarına faideleri olmayanlar için hususî bir vergi tarhi.

Madde 34- İki hükümet hudut miktarı baytarları arasında ihtilâf zuhuru halinde, niza, iki memleket baytarı servisinin hususî murahhasılarıyla halledilecektir.

Madde 35- İşbu itilâfnamenin tatbikinde ihtilâf zuhuru halinde Tarafeyni Âkideynden tayin edilen ikişer baytar

Член 33.

Що се отнася до борбата против бяса Договарящите Страни се задължават да вземат следните мерки:

1. Унищожаване на всички безстопанствени кучета;

2. Задължителна регистрация на всички кучета, които имат стопани;

3. Установяване на специални такси, засягащи всички кучета, които не са полезни за нуждите на селското стопанство.

Член 34.

В случай на разногласие между ветеринарните лекари на граничната зона на двете Страни, спорът ще се разрешава от специални делегати на двете ветеринарни служби.

Член 35.

Разногласията, изникнали по прилагането на настоящата конвенция, ще се разрешат от една смесена комитсия, състояща се от двама представители, ветеринарни лекари, от всяка една от Договарящите Страни, а в случай на невъзможност да се разреши изникналия спор, този последния се разрешава от Международното Бюро по эпизоотии.

Член 36.

Настоящата конвенция ще се рати-

скоро време.

Тя ще влезе в сила един месец след датата на размяната на ратификациите и ще трае две години. След този срок, тя ще остане в сила докато не се денонсира от една от Договарящите Страни. Денонсирането ще произведе действието си след изтичането на един срок от 6 месеци.

Съставен в два екземпляра в Анкара на 22 декември 1933 година.

(п) Н. Антонов

(п) Д-р Г. Павлов

(п) Нуман

(п) Сабри

mak imkânsızlığı karşısında (Office international des epizooties) ye mûlâcaat edilecektir.

Madde 36- Bu mukavelename tasdik edilecek ve musaddak suretleri mûmkûn olan sûrâtle Ankara'da teati edilecektir.

Musaddak suretlerin teatisini mûteâkîp bir ay zarfında mef'ûyete kopacak ve iki sene müteber olacaktır. Bu tarihten itibaren Tarafeyni Âkideynden birisi tarafından ihbar vukubulmadıkça mef'ûyeti baki kalır. Bu ihbar ancak altı ay sonra müessir olabilir.

Ankara'da 22 Kânunievvel 1933 tarihinde iki nüsha olarak tanzim edilmiştir.

İmza İmza

Numan Antonov Pavlov

Sabri Dr. G. Pavlov

تورک فېرېکاسى

بولساستان تورک فېرېکاسى

ساي : 9 — (222) پيل 8

НЕЗВЯСИМЪ ТУРСКИ ВЕСТИКЪ
"ДЕЛНОРМАНЪ"

ул. Бачо Киро № 2
Телефонъ № 78
СОФИЯ

Гл. Редакторъ: БЕКИРЪ СЪДЖУХ
Отг. Редакторъ: МЪХМУДУЪ НЕДЖМЕДИНЪ

1930

شېنجاڭ ۋە باشقا ۋىلايەتلەردە تارقىتىلىدىغان گېزىت

امتیاز سامعی و مسئول مدبری : محمود نجم الدین

غزنیه غاند مرستی باش زاچینی : یازلیچ

مسلکوز اوڭتون یازلیچ سۆزلوچر ایچیلور

کلن یازلیچ کری وریلیچ

چاپ قىلىندى

تورک ، کىندى آلفابه کی چاپوق اوکرەن ! چونکه غرىبلەك ، ياقىندە غرىب حرفىلىرى هېچ قوللانمايچقدر

خىرو بك اغدىنك پانانى

تورک تان سائى دکر الچىسى بىكى سە

مناسىبە غزىنە چىرە بولغار — تورک
دوستلارنىڭ بىخىجىچىدۇر .

مىلى تورک قونفرمى و تاثيرلىرى

بىكى سە مناسىبە تورکە جەيىرى

الچىسى دىقوان . بىك اوغلى خىرە بىك

اغدىنى خىرە تلىرى بولغارمىسوزماتى مىڭلىرى

شوبىم ياندى بولغارلار :

دېگىن سە ، تورک ، بولغار مناسىبى

الە . موجود دوستلارنىڭ قونفرمى علادلر

بايدىندىڭ خىرە و خىرەلەر .

ۋاچكى حكومت آرماندىكى دوستىچە

مناسىبىك صلحە مستە ساغلام بىر اساس

اورۇندىدە كىتەپكى . كورمىكە چىقارام . بۇ

موردە تامىن ايديان صلح و منسالىك ،

بالقان صلحە اولدىكى قىممەتلىك صلحە

تاثيرى اولە چىقىش شەپقەتدۇر .

بۇ نىچىنىڭ چىقىش شەپقەتلىكى مىڭلىرى

ۋاچكى ئۇيغۇر تورك قونفرمى تورک

بۇ ئۇيغۇر تورك قونفرمى تورک

بۇ ئۇيغۇر تورك قونفرمى تورک

Deljormanın Tefrikasi: 9

MILLI "KONGRANIN" ZABITLARI

مىلى قونفرە نىڭ ضىطرلىرى

قونفرە نىڭ ابكىنىڭ كوفى

بىكىن سايدىن تالا

مىنلار ئىچىدە مىڭلىرى قونفرى قونفرى

مىناتلى مىناتلىرى

1 يىردە نىقون 1929

خاىرەدە ، بوكا غاند مىندا كىرە

بىلالىنىڭ

بىسىم چىمى بىك (شىشى مىنخىسى)

اولەكە ، ئونقائى مىنەتلىرى غايت مىنەتلىرى

مىنلار چىقىمىدىن . آرماندا . بولغار پارا .

آخىللا . بولغار پىق راخىرە و خىتە

بىكىدەدۇر . قونفرىمى قاندى چىقىرىڭىز

موردە تامىن ايديان صلح و منسالىك ،

بالقان صلحە اولدىكى قىممەتلىك صلحە

تاثيرى اولە چىقىش شەپقەتدۇر .

بۇ نىچىنىڭ چىقىش شەپقەتلىكى مىڭلىرى

ۋاچكى ئۇيغۇر تورك قونفرمى تورک

بۇ ئۇيغۇر تورك قونفرمى تورک

قازىشيمزده كىلر

تورک تورک اتقانى . دولەتكار نظىرىدىن

سورگىچىن چەلپى بايرىكى . قارىشىدە .

اسكى نوزىك كىلەرى ، مىسب اولدىرى

چەپە آقى اينەشلردى . آچىق . خىتە

كىندى مىدلىرى تەلكەدە دۇشەن كىندى

سورگىدە قىمبىلار باجنى پالنى كوستىرەدەدۇ

بۇ ئامىل . ايم ايم سىتەرەك كورىدەدۇ .

آفلىك چىكىن شامارى تون شىرك

اوستۇندە شەقلىرىدى . بولغار او اقلاق

مىزىدە مىزىدە و مىزىچ اولدىق آقلىكىدە

قالدىشۇر .

اقلاب ، نە پىسى دول حەددى .

قەدە ، مىلى نىكلى شىورى پانانى

اوستومور سىل پونفرە . باقىل فرانسىرا اقلاق .

اوتوكلىك كىزىك ئىناق چىقىرىدە بىكى پانا .

بىشىن نظامى وومىشە ، تورک اقلابدە

بۆلگىن كىزىك ئىناق كىلەرىنى تاثيرى

بايقى مىدلىرى . اقلاب بۇدور دەدە

كىزىك ئىناق وارىسە . اولار اراپىدە

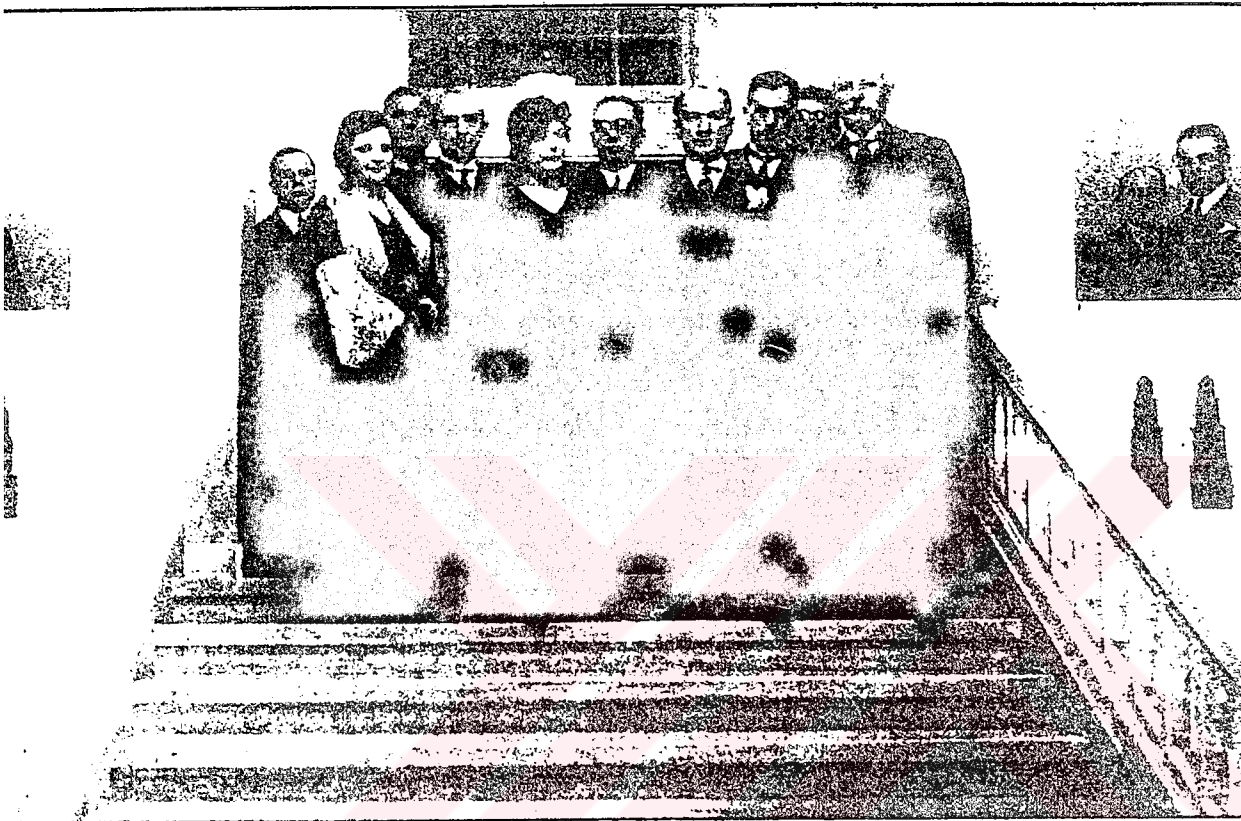
كوزلەن قىلار بىشىن پونفرەدۇر

بۇ ئۇيغۇر تورك قونفرمى تورک

بۇ ئۇيغۇر تورك قونفرمى تورک

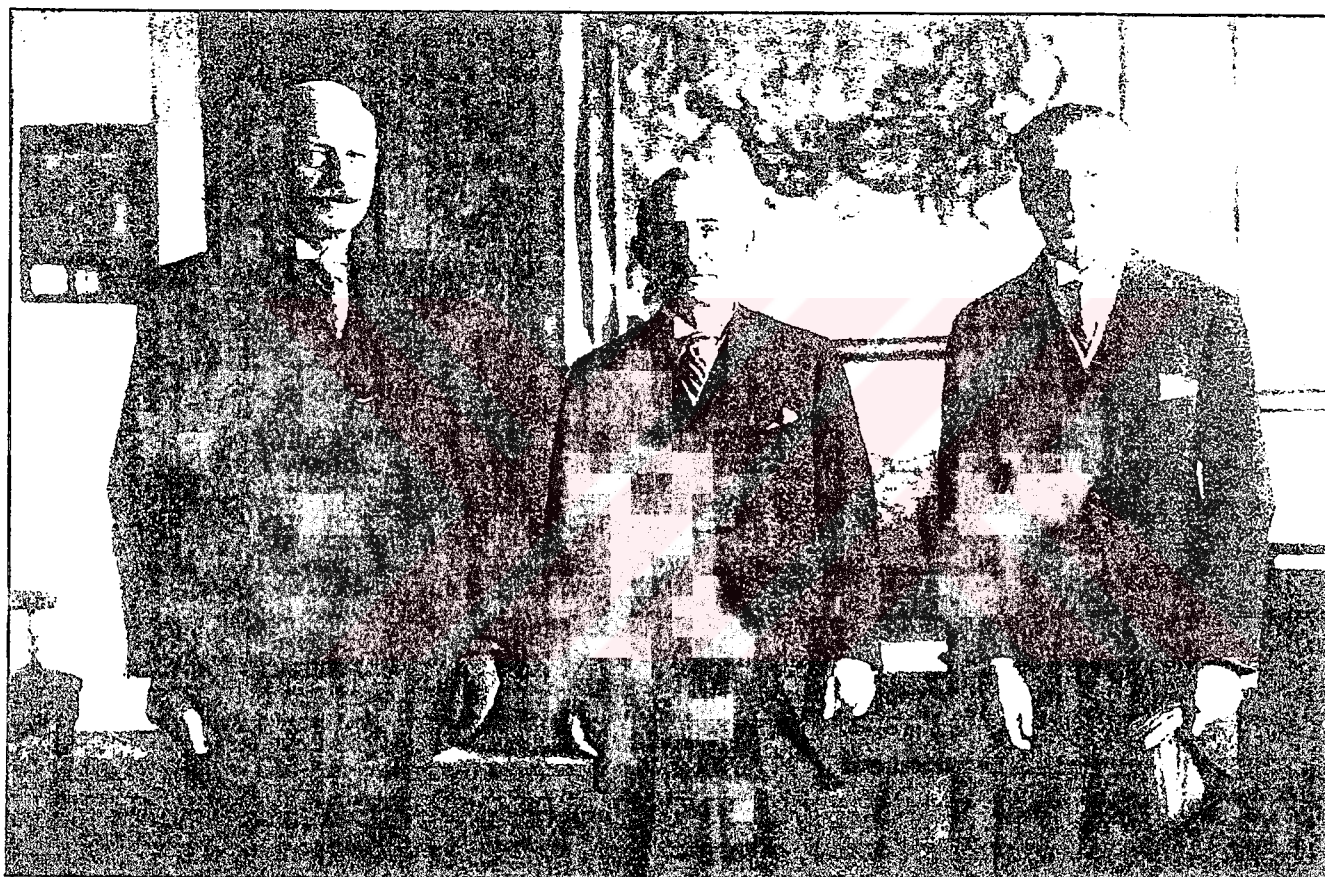
بۇ ئۇيغۇر تورك قونفرمى تورک

بۇ ئۇيغۇر تورك قونفرمى تورک

***Başbakan Nikola Muşanov'un başkan-
lığındaki heyetin bir kısmının
Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk
tarafından Ankara'da kabulü.***

**Прием на турския Президент Мустафа Кемал
Ататюрк на част от българската делегация,
начело с министър-председателя Никола
Мушанов в Анкара**

***Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün
Bulgaristan Başbakanı Nikola Muşanov'u
Ankara'da kabulü***

**Прием на турския министър-председател
Исмет Инюню на българския министър-предсе-
дател Никола Мушанов и посланика Никола
Антонов в Анкара**

Sofya'ya giden hususî muhabirimizin gönderdiği

gönderdiği resimlerden: Başvekil Paşa ve refakatindeki